JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus, Rodoljub Čolaković, Aslan Fazlija, Miladin Gvozdenov, Slavko Janevski, Edvard Kardelj, Lazar Koliševski, Miha Marinko, dr Josip Mirnić, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Jovan Veselinov, Veljko Vlahović, Boris Ziherl, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, dr Nikola Babić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, mr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Milan Matić, dr Josip Mirnić, Pero Morača, dr Ivan Perić, Miladin Perović, dr Branko Petranović, Milan Rakas, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
mr Milan B. Matić

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU

TOM 7

Naučna istraživanja, napomene,
hronologija, registri i
celokupna priprema za štampu

RADOMIR VUJOŠEVIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM SEDMI

KRAJ APRILA — 28. NOVEMBAR 1941.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO-KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1982.

PREDGOVOR

U ovom tomu objavljuje se Titova pisana riječ nastala u periodu maj — novembar 1941, odnosno u periodu kad KPJ stupa na istorijsku scenu s revolucionarnom odlučnošću da sudbinu naroda Jugoslavije uzme u svoje ruke. Tu je sabrano 79 članaka, proglasa, uputstava, naredbi, pohvala, saopštenja generalnog sekretara KPJ i komandanta Glavnog štaba NOPOJ, odnosno Vrhovnog komandanta NOPOJ.

Pored članaka koje je pisao za »Srp i čekić«, »Proleter«, »Bilten« Glavnog štaba NOPOJ i »Borbu«, Tito je napisao, u tom razdoblju, sva dokumenta CK KPJ, pa bilo ona koja se bave strategijom i taktikom KPJ, njenim odnosom prema događajima (proglasi, analize i zaključci sa savjetovanja i sjednica CK) ili ona u kojima je riječ o širenju partijske štampe. Tito je autor i gotovo svih pisanih uputstava, obavještenja, pohvala i naredbi Glavnog, odnosno Vrhovnog štaba NOPOJ. Stoga tekstovi ovog toma omogućuju ne samo upoznavanje s onim što je Tito napisao, već u isti mah i sticanje uvida u, bezmalo, cjelokupna sačuvana dokumenta CK KPJ i centralnog vojnog rukovodstva koja su nastala odmah poslije okupacije Jugoslavije i tokom prvih pet mjeseci narodnooslobodilačkog rata i revolucije.

Od stranice do stranice ovog toma čitalac se, u stvari, kreće magistralnim tokom ustanka, prati djelatnu oslobodilačku misao i praksu njegovog pokretača i vođe — KPJ, i u svemu tome jasno raspoznaje i sagledava Titovu ulogu.

Nepunih petnaest dana nakon aprilskog sloma Kraljevine Jugoslavije, kad se zemlja našla tako temeljno raskomadana da joj je bilo teško utvrditi identitet među evropskim državama koje su okupirale sile Osovine i njihovi saučesnici, dan-dva uoči 1. maja, iz Zagreba je iz ilegalne štamparije iznesen i razaslat partijskim organizacijama širom Jugoslavije prvomajski proglas CK KPJ, koji je napisao Tito. Cijelom sadržinom proglasa Tito je potvrdio da KPJ odlučno ostaje na onoj borbenoj političkoj poziciji za koju se opredijelila još u aprilskom ratu — da »još upornije« organizuje i vodi »borbu naroda protiv okupatora i njihovih slugu u zemlji, protiv raspirivanja nacionalne mržnje, a za bratstvo naroda Jugoslavije i svih naroda na Balkanu«. U borbu, »koju vodi avangarda radničke klase — Komunistička partija Jugoslavije«, pozivaju se »svi rodoljubivi elementi«.

U teškim uslovima koji su u raskomadanoj zemlji nastali pod okupacijom, kad su svirepi teror i hajka na ljude postali neizbježna svakodnevica, Tito održava kontinuitet u radu Partije, čuva njenu cjelovitost, ne priznaje cijepanje Jugoslavije, ne uzmiče pred terorom, već partijskim rukovodstvima preporučuje samo prilagođavanje organizacija novim uslovima, ali i pojačanu aktivnost. Prvih dana maja na Titov poziv dolaze u Zagreb predstavnici svih nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava (sem iz Makedonije) i na savjetovanju analiziraju aprilsku katastrofu Kraljevine Jugoslavije, ocjenjuju rad KPJ od 27. marta do okupacije, ocjenjuju prilike koje su u pojedinim krajevima nastale poslije okupacije i utvrđuju neposredne i dalje zadatke KPJ i svake nacionalne i pokrajinske organizacije, vodeći računa o situaciji na pojedinim područjima.

O savjetovanju u Zagrebu Tito je napisao i opširan članak *Savjetovanje Komunističke partije Jugoslavije*. U tom članku Tito je izložio političku platformu Komunističke partije Jugoslavije u uslovima okupacije, koja je poslužila svim partijskim organizacijama i svim članovima Partije kao primarno ishodište za političku, organizacionu i propagandnu djelatnost u fazi priprema oružanog ustanka, a u generalnim stavovima i kasnije. Kao i u prvomajskom proglasu, i u članku o majskom savjetovanju Tito ističe vjeru u snagu Partije i u borbeno patriotsko i demokratsko antifašističko raspoloženje širokih slojeva naroda. On vjeruje u vlastite snage, a ne u darivanje pobjeda.

Osnovne ocjene o stanju u zemlji nakon okupacije, o aktivnosti KPJ i njenom borbenom programu Tito je tih dana izložio u izvještaju *O položaju i događajima u Jugoslaviji*, koji je uputio Izvršnom komitetu Kominterne poslije prelaska iz Zagreba u Beograd. Iz tog izvještaja saznajemo da KPJ, koja se odlučno sprema za oružanu borbu protiv okupatora i za uklanjanje oružjem svega što joj se na tom oslobodilačkom i revolucionarnom putu ispriječi, — da tu odvažnu istorijsku inicijativu pokreće Partija koja ima svega 8000 svojih članova i 30 000 skojevaca. Tita taj podatak ne zabrinjava, jer je Partija granitno kompaktna, jedinstvenih pogleda, organizaciono čvrsta, nadasve hrabra i spremna na žrtvovanje, svojom politikom i aktivnošću stekla je u narodu velike simpatije i uslovi za njen rad veoma su povoljni. Postavljajući zadatke Partiji za političku pripremu ustanka, Tito je, u svojoj viziji razvitka borbe, imao jasno na umu ne samo okupatora, neprijatelja neskrivenog za sve Jugoslovene, već i one snage koje će se sutra sliti s okupatorom, kad oružana borba počne, i svakog sljedećeg dana, do završetka borbe.

U pomenuta tri rada Tito je ukazao na snage koje će se, radi očuvanja svojih pozicija, ispriječiti na putu oslobodilačke borbe. Već otvorena saradnja jednog dijela buržoazije iz svih nacionalnih sredina s okupatorom, od prvog dana sloma Kraljevine, bila je i prvi odbrambeni

korak jugoslovenske buržoazije, koja je ratnim porazom izgubila vlastite instrumente nasilja nad narodom.

Fašizam nije bio samo mora za već porobljene narode. Prve žrtve njegove bili su upravo narodi Italije i Njemačke. Tamo gdje je fašizam nastao, tamo su se, prirodno, javili i antifašisti. Tito je imao tu činjenicu na umu pa je smatrao da političku propagandnu akciju KPJ treba da usmjeri i na talijanske i njemačke vojnike, te im se u maju obratio u ime CK KPJ antiratnim, antifašističkim proglasom.

Do sredine maja 1941. Tito je, boraveći u Zagrebu, bio u čestom kontaktu s rukovodstvom KP Hrvatske i mogao je neposredno da utiče na njegov rad. U Hrvatskoj je poslije okupacije najprije počeo masovan teror nad komunistima. Da bi pomogao KPH da što uspješnije prilagodi rad teškim prilikama izazvanim terorom ustaša, Talijana i Nijemaca, Tito je napisao za »Srp i čekić« direktivni članak *Učvrstimo i ojačajmo naše partijske organizacije.* U Zagrebu je Tito napisao za organ CK KPH i članak *Zašto smo još u sastavu Komunističke partije Jugoslavije?* To je bio Titov odgovor onima koji su smatrali da se poslije aprilskog poraza i diobe Jugoslavije ne može, ni pod kojim uslovima, obnoviti zajednica jugoslovenskih naroda. To je bio odgovor i ustaškoj propagandi: KPJ će se boriti za novu Jugoslaviju, zajednicu slobodnih i ravnopravnih naroda.

Tito je iz Zagreba prešao u Beograd u drugoj polovini maja, i do 16. septembra 1941. sjedište rukovodstva KPJ je u okupiranom Beogradu. Odatle je Tito oko četiri mjeseca rukovodio Partijom i narodnooslobodilačkom borbom. U uslovima koji su nastali okupacijom Jugoslavije, centralno partijsko i vojno rukovodstvo moglo je da utiče na rad nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava samo preko svojih delegata (članova Politbiroa i CK KPJ), što je bio trajniji, pa i stalan oblik djelovanja centra, zatim prepiskom i preko centralnih partijskih glasila. Iako zbog slabih veza — osobito s Crnom Gorom, Kosovom, Vojvodinom, a donekle i sa Slovenijom i Makedonijom — Tito nije mogao svuda i pravovremeno da utiče na tok događaja, ipak je sačuvan znatan broj njegovih pisama koje je iz Beograda uputio partijskim i vojnim rukovodstvima Hrvatske, Makedonije Bosne i Hercegovine, rukovodiocu Kominterninog punkta za veze u Zagrebu. Sačuvano je i nekoliko depeša iz tih dana koje je Tito poslao Kominterni. Budući da je sa partijskim rukovodstvom Srbije u svakodnevnom ličnom kontaktu, bio je u mogućnosti da neposredno utiče na događaje. Kada je počeo da izlazi »Bilten NOPOJ« (10. avgusta 1941), Tito je člancima, uputstvima, naredbama itd. bio u prilici da pravovremenije i efikasnije usmjerava razvitak ustanka, utičući na sve njegove komponente.

Poslije napada Njemačke na SSSR — kada je na sjednici Politbiroa u Beogradu ocijenjeno da su s tim događajem sazreli i objektivni uslovi za početak oružane borbe protiv okupatora, ta istorijska odluka Partije našla se u središtu pažnje i cjelokupne aktivnosti druga Tita. Otpoči-

njanje oružane borbe i njeno pretvaranje u opštenarodni ustanak Tito je u svim direktivnim pismima i člancima uporno isticao kao primarni zadatak. Bilo da se obraćao delegatu, partijskom rukovodstvu ili narodu u proglasu Tito insistira na oružanoj borbi kao sudbinskom problemu.

Kao i u svim prethodnim dokumentima, koji su nastali odmah poslije okupacije, Tito je i poslije donošenja odluke o ustanku, i pošto je ustanak počeo da se razvija, uvijek vodio računa o specifičnoj situaciji u različitim nacionalnim sredinama. Stoga je svako nacionalno rukovodstvo bilo slobodno da, bez dogmatskog slepila, s punim osjećanjem za stanje svijesti svoje nacionalne i socijalne sredine, za sve njene osobenosti i za prilike koje je takvom čine, traži vlastite puteve za postizanje jedinstvenog cilja. Ali oportunizam i strah, čekanje da se stvore povoljniji uslovi za oružanu borbu, to, po mišljenju Tita, nije smio biti ničiji izbor. U pismu CK KPH od 17. jula Tito je napisao: »Ne zaboravite da ste vi sada vojnici u ratu, i to vojnici koji treba da predvode. Kukavicama i saboterima ne samo [da] nema mjesta u Partiji već moraju biti satrti.« I u prvom broju »Biltena«, u prilogu *Borbe i akcije*, Tito je napisao: »Partizanske borbe moraju se uporno pretvoriti u opšti narodni ustanak svih naroda Jugoslavije.«

Tito je znao da se ustanak ne može razvijati podjednakom žestinom u svim krajevima Jugoslavije, ali je isto tako bio uvjeren u to da nema dijela Jugoslavije u kojem ne postoje uslovi da se pokrene oružana borba. I kad je bio obaviješten da sekretar PK KPJ za Makedoniju, M. Šatorov, ne prihvata odluke KPJ o oružanom ustanku i da je makedonsku organizaciju, uz saglasnost Kominterne, priključio Bugarskoj radničkoj partiji, čije je rukovodstvo smatralo da u Makedoniji, kao i u Bugarskoj, nema uslova za oružanu borbu, Tito je u telegramu Kominterni Šatorovljev postupak nazvao zločinačkim, i pri tom obavijestio da CK KPJ šalje svoje delegate da u Makedoniji organizuju partizanske odrede. Titov energičan stav da se ne zastaje pred mogućim teškoćama, već da se energično sprovodi kurs na pokretanje i proširivanje oružane borbe, u podjednakoj mjeri dolazi do izražaja u svemu što je napisao — u pismima, člancima, naredbama, proglasima. Prožima i pohvale koje u ime Glavnog štaba NOPOJ izriče znanim i neznanim mitraljescima, bombašima, komandirima i komesarima, ispoljen je u opširnim pregledima partizanskih akcija širom Jugoslavije koje objavljuje u svakom broju »Biltena«.

Uporedo s naporima da se partizanski odredi organizuju i bore u svim krajevima Jugoslavije, šireći ustanički val koji bi zahvatio sve šire prostore i što više ljudstva, Tito je s jednakom upornošću nastojao da narodnooslobodilačkoj borbi obezbijedi široku političku osnovu. Pripremajući se za oružanu borbu protiv okupatora — i to kad je on bio u naponu rušilačke snage, a ne kad se, pod udarcima velesila, suljao nizbrdicom poraza — Tito nijednog časa to odgovorno djelo nije za-

mišljao kao kratkotrajnu avanturu puke hrabrosti političke avangarde radničke klase, već kao istorijsku nužnost i realnu mogućnost. Za takvu akciju su postojali svi uslovi i valjalo ih je iskoristiti.

Od samog početka oružane borbe Titu je bilo jasno da ona ne smije biti samo stvar komunista i klase kojoj oni stoje na čelu, već najširih slojeva naroda. Bez takvog prilaza oslobodilačkoj borbi njeni pokretači bi brzo bili suočeni s posljedicama brzopletog, nepromišljenog avanturističkog poduhvata. Antiokupatorsko raspoloženje bilo je zahvatilo široke slojeve naroda. Tito je uticao da komunisti moraju, upornom političkom akcijom i ličnim primjerom, svu tu rodoljubivu, demokratsku i antifašističku svijest, utihlu poslije naleta okupatora, kvislinga i dezerterstva građanskih političkih vođstava, izvući iz samica pasivne rezistencije u koje ju je potisnuo strah od terorizma i kukavički primjer dojučerašnjih vladajućih vrhova. Trebalo je graditi jedinstvo naroda, a ne savez heterogenih političkih vođstava. U proglasima koje je Tito napisao do oktobra 1941, pretežno u svim direktivnim pismima, u većem broju članaka u »Biltenu« — svuda je izraženo Titovo insistiranje na tome da se u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača stvori širok jedinstven narodnooslobodilački front.

U tom nastojanju Tito je polovinom avgusta dao inicijativu da se obrazuje *Narodni komitet oslobođenja Jugoslavije.* Tu svoju zamisao, koju je CK KPJ prihvatio, Tito je izložio i obrazložio u pismu koje je iz Beograda uputio R. Končaru i V. Popoviću (u bilješci koju je u ovom tomu dao uz to pismo Tito je još jednom objasnio motive kojima se rukovodio kada je predložio formiranje Narodnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i iznio je razloge zbog kojih je to bilo odloženo). Pored angažovanja živom riječju, Tito je dio svoje svestrane revolucionarne aktivnosti u Beogradu posvetio i pokušajima da se sretne i s demokratski i rodoljubivo opredijeljenim ličnostima iz nekadašnjih opozicionih stranaka građanskog društva i da se s njima sporazume o zajedničkoj borbi. O susretu i sporazumu s vođom Narodne seljačke stranke dr Dragoljubom Jovanovićem Tito je početkom juna obavijestio Kominternu, kao i o sporazumu KP Slovenije sa hrišćanskim socijalistima. Budući da se nalazio u Beogradu, Tito je aktivno i neposredno uticao na rad partijskog rukovodstva Srbije, u njegovim nastojanjima da s četnicima D. Mihailovića uspostavi odnose saradnje i da ih privoli na zajedničku borbu protiv okupatora.

Tito je, prema tehničkim mogućnostima kojima je CK KPJ raspolagao, intenzivno pratio svjetske događaje i, zavisno od njihovog značaja, komentarisao ih u svojim člancima u »Biltenu«, s ciljem širenja svijesti o mogućnosti i neophodnosti oružane borbe. Posebno kad su bili posrijedi tako značajni događaji kao *Sveslavenski kongres* u Moskvi i vojni sporazum između SSSR i Velike Britanije. Ne samo što je o tome napisao članak za »Bilten« nego je i u pismima i usmenim poru-

kama partijskim rukovodstvima zahtijevao da se ta dva događaja široko popularišu.

Tito je narodnooslobodilačku borbu smatrao osnovnim činiocem obezbjeđenja jedinstva jugoslovenskih naroda. Borbe partizanskih odreda su na svim područjima djelotvorno uticale na zbližavanje među narodima. U svakom značajnijem članku, pismu ili uputstvu Tito ističe bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost naroda kao prvorazrednu zalogu pobjede. Protiv šovinizma i raspirivanja međunacionalnih sukoba Tito je pozivao u borbu — u člancima, lecima, pismima i informacijama o zločinima okupatora i kvislinga.

Od samog početka ustanka borba je sve više nametala neophodnost usavršavanja vojne organizacije i taktike partizanskih formacija. U Glavnom štabu NOPOJ tim se problemima prvenstveno bavio Tito. Prva podrobnija uputstva o organizovanju vojnih formacija ustanka, o izboru oblika i načina vođenja oružane borbe od Tita su dobili članovi Politbiroa i CK KPJ na sjednici od 4. jula 1941. i u svojstvu delegata CK prenijeli ih nacionalnim i pokrajinskim rukovodstvima.

U prvom broju »Biltena GŠ NOPOJ« Tito je na uvodnom mjestu objavio uputstvo pod naslovom *Zadatak Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije*. To uputstvo izuzetnog političkog i vojnog značaja je i prvo pisano opšte uputstvo o političkim i vojnim zadacima partizanskih odreda Jugoslavije i njihovoj organizaciji. Ono je odlučujuće uticalo na to da se u Jugoslaviji formira jedinstveni pogled na organizaciju, taktiku i zadatke partizanskih odreda. Počev od prvog broja »Biltena« Tito će u svakom narednom objaviti po nekoliko svojih priloga, naredbi i uputstava kojima se regulišu pitanja vezana za organizaciju partizanskih formacija — od partizanske zakletve do amblema. Posebnu rubriku »Biltena« — *Borbe i akcije* Tito koristi ne samo da obavijesti o partizanskim akcijama već da uvede razmjenu informacija o taktičkim i političkim iskustvima u pojedinim krajevima zemlje. U kritičkim osvrtima na akcije Tito daje i taktička uputstva. Napisima u »Biltenu« on je omogućio da iskustva jedne sredine ubrzo postanu opšta.

Što se ustanak više širio i jačao i problemski se granao, to se Tito ne samo u »Biltenu« nego i u pismima sve više bavio raznovrsnim problemima vojne organizacije i taktike — od utvrđivanja nadležnosti među rukovodstvima i određivanja partizanskih formacija do obezbjeđenja odjeće i smučki za ratovanja zimi. Ponajviše je to činio u pismima rukovodstvima Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Krajem jula Tito je Glavnom štabu za Srbiju uputio pismo u kojem mu je izdao i direktivu da se u Srbiji planskim angažovanjem jačih snaga obrazuje veća kompaktna oslobođena teritorija. To pismo, međutim, nije sačuvano. Množenje partizanskih odreda i njihovi sve češći i zamašniji sukobi s jakim okupatorovim i kvislinškim trupama istakli su u nekim dijelovima zemlje problem nedostajanja vojnih kadrova. I tu je Tito intervenisao: tražio je da se najracionalnije rasporede dobrovoljci iz španskog građanskog

rata koji su se organizovano, ilegalnim kanalima, prebacivali u Zagreb, odakle su upućivani u razne krajeve Jugoslavije.

Tito je s posebnom pažnjom pratio obavještenja Radio-Moskve o taktičkim iskustvima sovjetskih partizana, pa je u »Biltenu« od 8. septembra napisao članak *Borba partizana protiv njemačkih osvajača na istočnom frontu*, u kojem je opisao i neke originalne oblike dejstava sovjetskih partizana koji su mogli poslužiti i partizanima Jugoslavije kao podsticaj za stvaralačku inicijativu, navodeći ih na dovitljivost u borbi.

Posebno su značajna četiri dokumenta nastala u julu i septembru, u vrijeme akcije jugoslovenskog partijskog rukovodstva i Tita da se riješe problemi makedonske partijske organizacije što ih je prouzrokovala jednostrana odluka sekretara PK KPJ za Makedoniju M. Šatorova i rukovodstva Bugarske radničke partije. To su dva Titova pisma makedonskom rukovodstvu i komunistima Makedonije, pismo CK Bugarske radničke partije i depeša Kominterni o problemu Makedonije. Zahvaljujući istrajnom i energičnom Titovom stavu, oslonjenom na podršku makedonskih komunista, da je makedonska organizacija dio KPJ, da Bugarska radnička partija ne može koristiti okupaciju za širenje svoje nadležnosti na tlu Jugoslavije, problem je bio povoljno riješen.

Isto tako, u ovom tomu objavljeni su sačuvani Titovi tekstovi koji se odnose na probleme što su nastali neovlašćenim miješanjem rukovodioca Kominterninog punkta za veze u Zagrebu u rad Centralnog komiteta KP Hrvatske, u danima neposrednih priprema za oružanu borbu.

Pisanom riječju Tito se borio protiv raznih političkih akcija, manevara i provokacija koje su poduzimali okupator i kvislinzi s namjerom da razbiju jedinstvo naroda, da politički izoluju KPJ, da sebe prikažu kao dobrotvore naroda koji ga spasavaju od katastrofe u koju ga guraju komunisti. Iz perioda te Titove aktivnosti značajni su njegovi članci objavljeni u »Biltenu«: *Novi trik njemačkih fašističkih okupatora i srpskih izdajnika* (napisan povodom objavljivanja u kvislinškom »Novom vremenu« antikomunističkog apela srpskom narodu), *Zašto se narodni partizani bore*, *Još jedna izdajnička marionetska vlada* (napisan povodom obrazovanja Nedićeve kvislinške vlade).

Šesnaestog septembra Tito je napustio Beograd i otišao na oslobođenu teritoriju u zapadnoj Srbiji, i od tog dana centralno partijsko i vojno rukovodstvo neće više rukovoditi narodnooslobodilačkom borbom iz okupiranog područja.

Poslije odluka vojnog i političkog savjetovanja u Glavnom štabu NOPOJ, koje je održano u Stolicama 26—27. septembra, Titova aktivnost se razvijala u duhu stavova i odluka usvojenih u Stolicama. U prvom broju »Biltena« užičkog izdanja štampan je Titov članak o savjetovanju u Stolicama u kojem je istaknut značaj koji će savjetovanje i njegove

odluke imati za političku i vojnu stabilizaciju i jačanje narodnooslobodilačke borbe. U članku je data sažeta, kritička ocjena stanja oslobodilačkog pokreta i oružane borbe u svim dijelovima Jugoslavije i istaknuti zadaci koji stoje pred nacionalnim i pokrajinskim rukovodstvima. »Bilten Vrhovnog štaba« je iz broja u broj štampao Titove naredbe koje su značile sprovođenje odluka savjetovanja u Stolicama o političkom i vojnom izgrađivanju oružane sile narodnooslobodilačkog pokreta. Tu su naredbe o zajedničkom amblemu partizana, uz obavezni nacionalni simbol, o nacionalnim zastavama, o partizanskom pozdravu. U svojstvu vrhovnog komandanta NOPOJ, Tito izdaje i nekoliko uputstava o obuci partizana koji nisu služili vojsku, taktička uputstva kako se osvaja i brani oslobođena teritorija. Iz Užica — uzavrele kovačnice opšteg iskustva fronta i pozadine — Tito rukovodi i onim što se u Užičkoj republici događa i utiče na praksu u svim krajevima Jugoslavije. Obaviješten da je izabrano novo rukovodstvo koje stoji na liniji KPJ, Tito, sredinom oktobra, upućuje pismo rukovodstvu makedonske partijske organizacije i postavlja mu zadatak da organizuje partizanske odrede i da s njima krene u oružane akcije. Veliki gubici koje je pretrpila partijska organizacija u Beogradu bili su povod da Tito uputi opširno pismo operativnom rukovodstvu PK KPJ za Srbiju, koje je ostalo u Beogradu. Tito nalaže da rukovodstvo napusti Beograd i poimenično navodi ko sve da pođe na oslobođenu teritoriju. U teškim uslovima koji su nastali u okupiranim gradovima Tito traži da se što veći broj partijskih aktivista i drugih rodoljuba upućuje u partizanske odrede i na rad u oslobođenim područjima.

U drugoj polovini oktobra Tito je prvi put dobio zvanične izvještaje i druga dokumenta partijskog rukovodstva Crne Gore, pa je, na temelju analiza tih dokumenata, uputio 22. oktobra PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak kritičko direktivno pismo i namjesto M. Đilasa, kao delegata, poslao u Crnu Goru I. Milutinovića, a nešto kasnije, na osnovu sticanja još potpunijeg uvida u aktivnost crnogorske partijske organizacije, sa E. Kardeljem je dao opširniji osvrt na neke stavove i praksu crnogorske partijske organizacije.

Iz Titove skoro svakodnevne angažovanosti i strpljivog, ali uzaludnog napora da se sporazumije s četničkim vođstvom, da ga privede na pozicije zajedničke oružane borbe protiv okupatora i kvislinga, ostalo je nekoliko dokumenata: pismo D. Mihailoviću od 20. oktobra, *Saopštenje Vrhovnog štaba NOPOJ* (objavljeno poslije četničkog napada na Užice), naredba svim štabovima partizanskih odreda Jugoslavije o korektnom postupanju sa zarobljenim četnicima i pismo *Izvršnom odboru Osvobodilne fronte* (o izdaji D. Mihailovića). Iz ovog perioda posebno su značajna dva Titova članka koje je objavila »Borba«: *Zašto izlazi »Borba«* i *Komunistička partija Jugoslavije u današnjoj narodnooslobodilačkoj borbi.*

Titova pisana riječ koju obuhvata ovaj tom počinje u trenutku najcrnjeg proljeća koje su narodi Jugoslavije doživjeli u svojoj istoriji, kad je izgledalo da se nad zemljom sklopila noć bez svitanja, a završava se radom iz užičke oslobodilačke kule-svjetilje. Ovaj tom počinje sa stranicama na kojima Tito analizira uzroke koji su doveli do aprilskog sloma, označava društvene snage koje snose krivicu za takav poraz, i koje su bez ispaljenog metka prepustile zemlju osovinskim zavojevačima. I na posljednjoj stranici Titovog teksta u ovoj knjizi, u depeši Kominterni, opet je riječ o aprilskim kapitulantima koji se sada, transformisani u četnike, laćaju oružja, ali ne protiv okupatora, već protiv Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda.

Radovi koje sadrži ovaj tom potiču iz fonda Centralnog komiteta KPJ, Vrhovnog štaba NOV i POJ, iz publikacija: »Bilten Vrhovnog štaba NOPOJ«, »Borba«, »Proleter« i »Srp i čekić«.

Josip Broz Tito je u ovom razdoblju svoje tekstove potpisivao ovim pseudonimima i inicijalima: Valter, Stari, Tito, T. T., T. G., Z. G. i T. Sve tekstove ovog toma autorizovao je Josip Broz Tito u leto 1977.

Recenzentima dr Peru Damjanoviću i Peru Morači priređivač zahvaljuje za pomoć u pripremi ovog toma.

Radomir Vujošević

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA
kraj aprila — 28. novembar 1941.

RADNI NARODE JUGOSLAVIJE![1]

Pedeset i treći međunarodni praznik proletarijata radnička klasa čitavog svijeta praznuje u jeku najstrašnijeg ratnog pokolja i pustošenja kakvo ne pamti historija čovječanstva. Čitav kapitalistički svijet, na svih pet kontinenata, nalazi se u ratu, koji su sistematski pripremale financijske oligarhije velikih imperijalističkih sila bez razlike da li se one zvale Engleska, Njemačka, Italija, japanska ili američka imperijal[istička] klika. Imperijaliste iz oba ratujuća tabora, bez obzira na to da li se zvali nacionalsocijaliste ili fašiste ili »demokrate« tjeraju svoje narode u ratni pokolj samo radi svojih imperijalističkih kapitalističkih interesa. Narodi prolijevaju svoju krv radi interesa male šake vladajuće financijske oligarhije koja vlada u velikim kapitalističkim državama kao što su Njemačka, Engleska itd. Radi se o novoj podjeli svijeta i podjarmljivanju malih država, a ne o borbi protiv versajske nepravde, kao što hoće da prikažu osovinske financijske oligarhije. Radi se o očuvanju imperijalnog carstva i daljnjem porobljavanju kolonijalnih naroda, a ne o borbi za demokraciju, kao što to hoće da prikaže engleska i američka financijska oligarhija.

Čitava Evropa, osim velike zemlje socijalizma — Sovjetskog Saveza, zahvaćena ratnim požarom, danas je opustošena, gradovi i sela porušeni. Mnogobrojni nezavisni narodi Evrope danas stenju pod jarmom nacionalnog ropstva njemačkog imperijalističkog osvajača. Podjarmljene zemlje pokrivene su grobovima svojih sinova palih u borbi za svoju nezavisnost ili, kao oruđe u rukama imperijal[ističkih] sila, pokrivene su tamnicama i koncentrac[ionim] logorima, pokrivene su ruševinama pod kojima je našlo smrt na desetke hiljada nevine djece, žena i staraca. Barbarski se uništavaju najveće i najljepše tekovine ljudskog uma i napretka. Strašna avet gladi raširila je svoja krila iznad opustošene Evrope i prijeti glađu i smrću, u prvom redu radnicima i ostalim siromašnim seljacima grada i sela.

Sve je ovo rezultat samovolje jedne šake imperijal[ističkih] zločinaca iz oba imperijal[istička] tabora, koji pod cijenu milijunskih života radnog naroda hoće da održe svoju pljačkašku vladavinu, hoće da spasu od propasti dotrajali kapitalistički sistem.

Radni narode Jugoslavije!

Dok u kapital[ističkom] svijetu bjesni punom snagom drugi imperijal[istički] rat, koji nosi pustoš, bijedu i očaj, dotle na jednoj šestini Zemljine kugle, u svijetu socijalizma, vlada mir i blagostanje. *Dvjestomilijunska bratska zajednica naroda velikog Sovjetskog Saveza korača pobjedonosno vedra i vesela lica džinovskim koracima iz socijalizma ka komunizmu, korača u društvo kome već mnogo stoljeća teži napaćeno čovječanstvo.* Korača jedino ispravnim putem ka boljoj i sretnijoj budućnosti, korača po putu koji su obilježili najveći geniji čovječanstva: Marks — Engels — Lenjin — Staljin.

U ovim teškim i mučnim danima punim grozote i očaja, kada izgleda kao da se povampirena reakcija iz srednjeg vijeka povratila, hoće da uz pomoć najmodernijih sredstava uništi sve što je napredno, kao da hoće povratiti silom kolo historije i pomoću srednjovjekovnog mraka zadržati dolazak novog društvenog uređenja, gdje nema izrabljivača i izrabljenih, gdje nema nacionalno ugnjetenih, gdje nikada više neće biti ratova i razaranja, u teškim danima napaćeno čovječanstvo upire svoje oči u veliku socijalističku zemlju, Sovjetski Savez, nadu svih ugnjetenih i izrabljenih. Na 53. međunarodni praznik rada, na 1. maj[2] radni narod čitavog svijeta upućuje svoje misli sretnim i slobodnim narodima Sovjetskog Saveza, koji ovaj praznik slave kao praznik mnogih velikih pobjeda, kao praznik sreće i blagostanja naroda velike bratske zajednice. Te pobjede, to blagostanje naroda Sovjetskog Saveza napaja vjerom radni narod čitavog svijeta u njegovu konačnu pobjedu, u njegovo oslobođenje od kapital[ističkog] i nacionalnog ropstva.

Radni narode Jugoslavije!

Radni narod grada i sela Jugoslavije slavi ove godine svoj veliki praznik rada u znaku strašne tragedije koja je zadesila narode Jugoslavije. Imperijalistički razbojnici raskomadali su našu zemlju i porobili su narode Jugoslavije.[3] Nad radničkom klasom vrši se najsvirepiji teror. Njemački imperijalistički razbojnici poslali su u našu zemlju zloglasni GESTAPO, a i talijansku takozvanu OVRA[4], da u masama pomoću domaćih izdajnika hapse radničke borce. Tamnice Jugoslavije, naročito u Hrvatskoj, pune su radničkih boraca[5], a reakcionarna marionetska frankovačka, gospodska vlada u Hrvatskoj neprekidno prijeti radničkoj klasi strijeljanjem i terorom. Razne malobrojne razularene frankovačke horde u Hrvatskoj, Bosni itd. divljački teroriziraju radni narod i narode drugih vjera.

Protiv srpskog i slovenačkog naroda razuzdala se jedna nezapamćena šovinistička i bratoubilačka kampanja sa strane marionetske

vlade u Zagrebu koja nema masovne potpore u narodu. Hrvatska gospoda na silu sakupljaju nekakvu vojsku, koju onda Nijemci šalju u bosanska brda da ondje prolijeva bratsku krv za interese njemačkih kapitalista.[6]

Hrvatska frankovačka gospoda, koja su došla na vlast pomoću okupatora, ne samo da su pomogla svojim izdajstvom rasparčati Jugoslaviju nego i Hrvatsku. U Dalmaciju, u nacionalnu kolijevku Hrvata, došli su talijanski imperijalisti i okupirali ju za sebe.[7] U Sušaku, u Splitu i mnogim drugim mjestima viju se talijanske zastave, a hrvatske se skidaju. U najhrvatskijoj pokrajini, na divnom Jadranskom moru, okolo se šeću vjekovni neprijatelji hrvatskog naroda. Uvađa se službeni talijanski jezik itd. Evo, to je najdirljiviji rezultat izdajstva hrvatske frankovačke gospode. No ta gospoda ne samo da su dovela u zemlju tlačitelje nego sada nastoje svim silama da hrvatski narod učine poslušnim robom novih gospodara, hoće da u srce hrvatskog naroda usade mržnju prema braći Srbima i Slovencima, naročito onima koji žive stoljećima u Hrvatskoj. Radničkoj klasi u Hrvatskoj ta gospoda obećavaju rad i blagostanje po uzoru totalitarnog pakla za radničku klasu — rad robova u radnim logorima itd. Oni hoće da obmanu radničku klasu smatrajući da ona ne zna ništa o tom »raju« u kome stenje radni narod u Njemačkoj i Italiji, koji ona proklinje i sprema se da ga uništi skupa sa onima koji su ga stvorili.

Radni narode Jugoslavije!

Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Bosanci i drugi — osvajačka čizma gazi vašu zemlju, vašu nezavisnost i hoće da vas izbriše sa lica zemlje. Sve je vas zadesila užasna nesreća, postali ste žrtvom mnogogodišnje zločinačke politike vlastodržaca u Beogradu, koji su vodili brigu dok su bili na vlasti samo o svojim kapitalističkim interesima. Vodili su računa samo o tome kako će se više obogatiti. Zbog tih interesa ugnjetavali su preko dvadeset godina razne narode Jugoslavije, zbog tih interesa zločinački su zanemarili odbranu zemlje, zbog tih interesa zabranili su avangardu radničke klase, Komunističku partiju Jugoslavije, uveli Zakon o zaštiti države i tokom 20 godina punili tamnice Jugoslavije najboljim borcima radničke klase. Zbog tih interesa povezali su se sa osovinskim razbojnicima (Stojadinovićem i drugima) i na taj način omogućili današnju tragediju. Zbog tih interesa oglušili su se i silom odupirali neodoljivoj volji svih naroda Jugoslavije da se u interesu mira i nezavisnosti naroda Jugoslavije stvori na vrijeme pakt o uzajamnoj pomoći sa velikom i moćnom zemljom, sa Sovjetskim Savezom. Za sve to vrijeme avangarda radn[ičke] klase, Komunistička partija Jugoslavije, iako progonjena, stajala je dosljedno u borbi za prava izrabljivanih i nacionalno ugnjetenih, uporno je ukazivala put

kojim treba da se ide da bi se spasio mir i nezavisnost naroda Jugoslavije. I kao što je Kom[unistička] partija do sada stajala u prvim redovima narodne borbe, tako će od sada još upornije organizirati i voditi borbu naroda protiv okupatora i njihovih slugu u zemlji, protiv raspirivanja nacionalne mržnje, a za bratstvo naroda Jugoslavije i svih naroda na Balkanu. Protiv izrabljivanja radnih naroda, za bolju i sretniju budućnost.

Radnici i radnice Jugoslavije!

Krvnici radnog naroda hoće da vas zastraše raznim prijetnjama, hoće da utjeraju strah u vaše kosti, da vas na taj način učine nesposobnim da se odupirete najbezdušnijem izrabljivanju koje vam spremaju. Terorom, strijeljanjem, tamnicama hoće da vas prisile da budete poslušno roblje kapitalističkih izrabljivača. Raznim lažnim obećanjima hoće da vas obmanu i posiju razdor u vaše borbene redove. Ne dajte se zastrašiti, ne dajte se obmanuti, zbijte čvrsto svoje redove u nesalomljivo jedinstvo radničke klase Jugoslavije. Sjetite se na dan vašeg velikog proleterskog praznika onih velikih i teških borbi kroz koje je prošla radnička klasa u raznim zemljama, a naročito radnička klasa nekadašnje Rusije, koja je svrgnula omraženi carizam i stvorila veliku i nepobjedivu državu — Sovjetski Savez. Neka vam te džinovske pobjede koje su stvorene na čelu sa najrevolucionarnijom partijom, pod vodstvom velikih stratega Lenjina — Staljina, budu nepobitan dokaz koji će vas napajati vjerom u vašu snagu, u konačnu pobjedu proletarijata, u pobjedu ljepše i sretnije budućnosti.

Radnici i radnice!

Stvarajte uporno vaše borbeno jedinstvo, koje je najsigurnije oružje u današnjim sudbonosnim danima. Povezujte se sa vašom braćom na selu, stvarajte borbeni savez radnika i seljaka.

Radnici, seljaci, građani — svi rodoljubni elementi!

Na okup! U ovim sudbonosnim danima potrebno je ujediniti sve vaše snage u borbi za vaš opstanak. Vaš opstanak i vaše nacionalne tekovine ugroženi su od vaših vjekovnih neprijatelja. Oni teže da vas zbrišu sa lica zemlje, da vas odnarode, da vam oduzmu pravo na nacionalni i kulturni život. U Sloveniji i Dalmaciji neprijatelji uklanjaju sva vaša nacionalna obilježja. Više nego ikada potrebna je narodna sloga u tim teškim časovima. Ne klonite duhom, ustrajte u borbi u koju vas poziva i koju vodi avangarda radničke klase — Komunistička partija Jugoslavije.

Omladino Jugoslavije!

Tebi prijeti velika opasnost, u tvoju zemlju je došao najgori neprijatelj omladine. Neprijatelj koji omladinu na najperfidniji način pretvara u svoju ratnu — osvajačku mašinu. Neprijatelj, koji potocima prolijeva mladu krv da bi produžio život onomu što je preživjelo, što smeta razvitku čovječanstva — kapitalistički društveni sistem. Omladino, ne daj se zavesti, naročito ti, omladino u Hrvatskoj, tebi prijeti osobita opasnost, jer te nametnuti vlastodršci hoće pretvoriti ne samo u svoje slijepo oruđe nego i u oruđe onih tuđinskih osvajača koji su okupirali tvoju rodnu grudu, koji gaze tvoju nacionalnu nezavisnost i ponos.

Omladino, Komunistička partija te poziva da budeš u prvim redovima narodne borbe protiv imperijalističkih osvajača u borbi za sretnu i bolju budućnost mlade generacije.

Da živi međunarodni proleterski praznik 1. maj!

Da živi velika, sretna i nepobjediva zemlja socijalizma — Sovjetski Savez!

Da živi bratstvo i sloga naroda na Balkanu!

Da živi jedinstvo radničke klase Jugoslavije!

Da živi Komunistička internacionala!

Da živi Komunistička partija Jugoslavije!

Dolje imperijalistički okupatori — živjela nezavisnost naroda Jugoslavije!

Dolje imperijalistički rat!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Napisano u Zagrebu krajem aprila 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/18.

UČVRSTIMO I OJAČAJMO NAŠE PARTIJSKE ORGANIZACIJE[8]

Okupacijom naše zemlje, zavođenjem hrvatske strahovlade frankovačke gospode, u ogromnoj su mjeri otežani uvjeti partijskog rada i narodne borbe. Ali danas, kad su sve druge stranke kapitulirale i položile svoje zarđalo oružje pred okupatorima i njihovim slugama, naša Partija predstavlja jedinu snagu u Hrvatskoj koja mora da organizira moćni narodni oslobodilački pokret i da se stavi na njegovo čelo. Pred našom Partijom stoje velike i teške, ali časne zadaće. Na putu ostvarenja tih zadaća ne mogu nas zaustaviti nikakve poteškoće, nikakva prijetnja ni zvjerski progoni.

Da bi naše snage što bolje i uspješnije organizirale i vodile narodnu borbu, da bi što lakše svladale sve poteškoće, izbjegle udarce pobješnjelog klasnog neprijatelja i osigurale pravilno funkcioniranje partijskog aparata, potrebno je bez odlaganja provesti slijedeće mjere:

Prvo, učvrstiti i ojačati partijske organizacije od jedinica do centralnog rukovodstva. U tom cilju treba odmah provesti čišćenje naših redova od nesigurnih, kolebljivih elemenata i strašljivaca koji su se uvukli u Partiju i šire paniku i demoralizaciju. Istovremeno sa čišćenjem naših redova od nesigurnih elemenata treba raditi na brojčanom jačanju Partije uvlačenjem novih članova. U Partiju treba primati samo odane i provjerene drugove koji će se do kraja predano boriti za interese radničke klase i hrvatskog naroda. Na odgovorna mjesta u komitete i na razne funkcije treba izabrati i postaviti naše najbolje i Partiji najodanije aktiviste koji su povezani s masama i provjereni u radu i borbi. Sve jedinice i svi forumi treba da vode borbu za učvršćenje discipline i podizanje osjećaja odgovornosti pred Partijom za rad svakog člana, svih foruma, a osobito sekretara koji snose odgovornost za pravilan rad svojih jedinica i foruma.

Drugo, bezodvlačno provesti strogu podjelu rada u svim jedinicama i forumima. Podjelu rada treba izvršiti tako da svaki drug ima određeni sektor i djelokrug rada, a ne da se svaki mota po svim sektorima i da obavlja sve moguće poslove. Pravilna je podjela rada najbolje jamstvo da provala na jednom sektoru neće povući za sobom provale na drugim sektorima. Kod podjele rada treba uzeti u obzir sklonost i sposobnost drugova za određene poslove. Svakog druga treba postaviti na ono mjesto gdje najviše može koristiti Partiji i narodnoj oslobodilačkoj borbi.

Pravilna podjela rada u prvom redu iziskuje da se tehnika posve odvoji od ostalog partijskog rada. U tom pogledu vlada prava anarhija u mnogim organizacijama. U svim organizacijama gdje tehnika nije odvojena od ostalog rada treba je odmah odvojiti, a gdje ne postoji, mora se bezodvlačno izgraditi. Svaki komitet treba da odredi najboljeg druga kome će staviti u zadatak da organizira i da pravilno rukovodi tehničkim aparatom. Za sve stvari koje spadaju u djelokrug tehnike smije znati samo onaj drug koji je za to određen. Radu tehnike valja posvetiti naročitu pažnju, jer bez dobre tehnike koja funkcionira točno kao sat partijske organizacije ne mogu da rade pravilno.

Treće, pod sadašnjim uvjetima rada moraju svi drugovi najstrože poštivati pravila konspiracije. Svaki i najsitniji prekršaj konspiracije dovodi u opasnost ne samo ovog druga, koji krši konspiraciju, nego i ostale drugove s kojima sarađuje: potcjenjivanje i kršenje konspiracije predstavlja zločin prema Partiji. Svi oni drugovi koji pod sadašnjim uvjetima krše konspiraciju pokazuju da je kod njih osjećaj odgovornosti i partijnosti na vrlo niskom stepenu. Mada je Partija pravovremeno dala upute o pojačanju konspiracije, mnogi drugovi još i danas rade na stari način, kao da se ništa nije promijenilo. Kršeći partijske odluke, oni ne izbjegavaju kompromitirana mjesta i stanove, drže materijal na ugroženim mjestima, neoprezno se sastaju itd., čime su već Partiji nanijeli štete. Ako se takvi drugovi odmah ne isprave, Partija će biti prisiljena da ih odstrani iz svojih redova, kako bi se zaštitila od njihovog štetnog načina rada.

Mi moramo konspiraciju usavršiti i podići na takvu visinu da nam osigura nesmetano i pravilno djelovanje našeg partijskog aparata i da očuva naše snage od udaraca klasnog neprijatelja. Boreći se za najstrožu primjenu konspiracije u partijskom radu, mi smo dužni da istovremeno vodimo odlučnu borbu protiv štetnih i pogrešnih shvatanja o konspiraciji, koja vode u sektaštvo i likvidatorstvo. Strogo poštivanje pravila konspiracije i omasovljenje našeg rada, to je najsigurniji put da se zaštitimo od policijske reakcije.

Četvrto, aktivnost naše Partije izaziva strah pobješnjele frankovačke gospode. Kad je nisu mogli razoriti zvjerskim terorom, oni će zajedno sa GESTAPO-om pokušati da je razaraju iznutra, vrbovanjem i ubacivanjem provokatora. Čistiti naše redove od nepouzdanih elemenata, pojačati budnost i oprez kod primanja novih članova, pojačati kontrolu rada svakog pojedinca — to su mjere koje moraju poduzeti naše organizacije da bi se zaštitile od špijuna i provokatora.

GESTAPO u saradnji s frankovačkom policijom organizira široku mrežu špijunaže u koju osim civilnih i uniformiranih lica uvlači i žene. Osobito vrbuje žene namještene u javnim lokalima, gdje se okuplja mnogo svijeta. Neki špijuni nose uniforme njemačkih vojnika. Oni se nalaze svuda gdje je mnogo ljudi, na ulici, u kinu, u gostionicama itd.,

da bi se maskirali, oni razgovaraju samo njemački, ali znadu vrlo dobro hrvatski i prisluškuju što se razgovara. Članovi »Kulturbunda« imaju također nalog da špijuniraju. Skrećemo drugovima pažnju na te činjenice, kako o partijskim stvarima ne bi govorili tamo gdje za to nije mjesto.

Peto, omasovljenje partijskog rada jest najsigurnije sredstvo da naše snage izbjegnu udarce klasnog neprijatelja. Sada su uvjeti za istinski masovni rad bolji no što su bili ikada ranije. Široke narodne mase, radnici, seljaci, inteligencija i sav čestiti i izrabljivani svijet uvjerili su se na svom vlastitom iskustvu da su gospodski političari svih boja i dlaka zbog svojih prljavih klasnih interesa doveli hrvatski narod u strašno imperijalističko ropstvo i bijedu. Cijeli narod, izuzev šačice izdajnika, traži izlaz iz tog ropstva i interesira se za našu Partiju. Mnogobrojni požrtvovani borci iz redova ustaša, HSS-a i drugih organizacija koji su zavedeni iskreno su mislili da se bore za slobodu hrvatskog naroda; danas uviđaju da su ih njihove vođe podlo prevarile. Zadaća je naše Partije i svakog pojedinog komunista da se usidri u mase i razne masovne organizacije. Naša je zadaća da pružamo ruku svima onima koji su spremni da nastave borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje hrvatskog naroda i da im pomognemo da nađu pravilan put.

Pravilnim radom, radom u svim masovnim organizacijama i izvan njih, pravilnim prilaženjem onim razočaranim čestitim elementima koji su donedavno bili pod Pavelićevom i Mačekovom zastavom, mi ćemo produbiti i zaoštriti jaz između tih zavedenih seljaka i radnika i njihovih izdajničkih vođa i nezadovoljstvu i borbenosti masa dati pravilan smjer.

Da bismo ubrzali proces povezivanja i stapanja svih borbenih snaga pod rukovodstvom naše Partije, mi moramo voditi odlučnu borbu protiv sektaškog odnosa prema raznim reakcionarnim snagama i razočaranim pojedincima. Sektaški odnos prema takvim snagama i pojedincima vodi izoliranju Partije od novih borbenih snaga koje traže našu Partiju, te olakšava izdajničkim vođama i varalicama da dalje varaju narod. Vodeći borbu protiv sektaštva, komunisti moraju voditi borbu i protiv desnog skretanja, protiv pasivnosti koja vodi u likvidatorstvo.

Šesto, čuvanje kadrova. Velika i teška oslobodilačka narodna borba koja se vodi pod rukovodstvom naše Partije ne može biti bez žrtava. Ali to ne znači da žrtve moraju padati uludo. Naprotiv, pravilnim i smišljenim radom moraju se žrtve svesti na minimum. Svako lakomisleno poigravanje organizacijom i pojedincima, koje dovodi do provala i žrtava, predstavlja zločin protiv kojeg se moramo boriti svom odlučnošću. Danas nije vrijeme za fraziranje i ispade i nadrirevolucionarstvo. [Potreban je] smišljen, oprezan i uporan rad na okupljanju masa, organiziranje i vođenje borbe za svakodnevne ekonomske i političke zahtjeve radnih masa, smišljena i uporna borba protiv imperijalističkog ugnjetača i njegovih plaćenika, okupljanje i povezivanje svih borbenih snaga iz raznih slojeva naroda u čvrstu, odlučnu i zbijenu

oslobodilačku armiju, ali ujedno i čuvanje naših kadrova, čuvanje svake snage i svakog pojedinca za odlučne dane koji se približuju.

Sedmo, politička i teoretska izgradnja. Ma kako bili teški uvjeti rada i borbe, komunisti ne smiju zanemariti i napustiti svoju političku i teoretsku izobrazbu. Kompartija kao avangarda mora biti sastavljena od svjesnih i odanih boraca, koji se samostalno snalaze u najzamršenijim političkim prilikama i savlađuju sve zapreke i poteškoće. Takvi se borci ne rađaju gotovi. Oni se izgrađuju i čeliče u dugoj i teškoj borbenoj praksi i ozbiljnim studiranjem marksizma-lenjinizma. Članovi Partije i funkcioneri koji zanemaruju svoju teoretsku i političku izgradnju postepeno se degeneriraju i zakržljavaju, takvi drugovi ne mogu držati korak s razvitkom Partije. Oni se pretvaraju u balast koji ometa kretanje naprijed. Zato je Partija prisiljena da ih čisti iz svojih redova, da bi spriječila da truju zdravu partijsku sredinu. Svi funkcioneri, od najnižih do najviših foruma, moraju obavezno proučavati partijsku literaturu i usavršavati svoje teoretsko i političko znanje. CK će o tome voditi kontrolu; ukoliko se utvrdi da članovi raznih foruma ne ispunjavaju ove obaveze, CK će ih skinuti s njihovih položaja i odrediti na rad u jedinice. Naše snage imaju da savladaju velike zapreke u svom radu. Od savjesnosti u radu, od pravilnog rada i brzog ostvarenja ovih uputa zavisit će uspjeh naše borbe. Komiteti i sekretari jedinica lično odgovaraju za brzo i pravilno provođenje ovih direktiva.

Pisano u Zagrebu u prvoj polovini maja 1941.
»Srp i čekić«, organ CK KPH,
siječanj—veljača 1941, br. 1—2.

Proleteri svih zemalja, ujedinite se!

VOJNICI NJEMAČKE I TALIJANSKE VOJSKE![9]

Prošlo je više od mjesec dana od kada su vas natjerali vaši tlačitelji — njemački i talijanski imperijalisti — da osvojite još jednu neutralnu zemlju i da prolijete svoju krv, kao i krv naroda koji su preduzeli sve da spriječe ovaj rat i katastrofu koja ih je zadesila, ne njihovom krivicom, već krivicom tadašnjih zločinačkih vlastodržaca Jugoslavije i krivicom vaših nezajažljivih kapitalističkih hijena.

Vas su imperijalistički vlastodršci, na čelu sa Hitlerom i Musolinijem, prevarili govoreći da se Jugoslavija mora uništiti zbog toga što je postala engleska baza, zbog toga što je bila spremna da se bori na strani Engleske itd. Sve je to gruba i providna laž. Narodi Jugoslavije željeli su samo jedno, a to je mir. Zato su i vodili upornu borbu protiv svake nenarodne vlade koja je htjela da sudbinu Jugoslavije veže za neki imperijalistički blok. Narodi Jugoslavije vodili su ogorčenu borbu kako protiv pokušaja engleskih imperijalista, koji su htjeli da od Jugoslavije stvore oruđe engleskog imperijalizma, tako isto i sa istom odlučnošću poveli su žestoku borbu i protiv pokušaja sila Osovine i njenih agenata u zemlji, koji su htjeli da Jugoslaviju priključe Trojnom paktu, tj. silama Osovine[10], kako bi je na taj način učinili oruđem u rukama omrznutih osvajača i dželata radnog naroda. Ne! Narodi Jugoslavije nisu htjeli da svoju sudbinu vežu za sudbinu imperijalističkih osvajača — tlačitelja radnog naroda i nacionalne nezavisnosti, za sudbinu finansijske oligarhije koja je, radi svojih interesa, učinila da se prolije more krvi radnog naroda i omladine, i koja je najljepše tekovine čovječjeg uma i napretka predala uništenju. Narodi Jugoslavije su htjeli, i danas još teže, da svoju sudbinu vežu za sudbinu velike i sretne zemlje socijalizma — Sovjetskog Saveza, jedine velike i moćne države koja se, od svog postanka, neprekidno bori za mir, koja je u ovom imperijalističkom svjetskom sukobu zaista ostala istinski neutralna i koja je odlučni protivnik svakog nacionalnog ugnjetavanja i socijalnog iskorišćavanja.

Eto, to su htjeli i za to su se borili narodi Jugoslavije godinama, a za to će se i ubuduće boriti. Eto, zbog toga su 27. marta silom oborili nenarodnu vladu Cvetković — Maček, koja je bila kapitulirala i pristupila Trojnom paktu.[11] Narod je energično zahtijevao od nove, Simovićeve vlade da sklopi pakt sa Sovjetskim Savezom, odbivši svaki po-

kušaj da se Jugoslavija uvuče u rat na strani engleskih imperijalista. Ova borba naroda krunisana je uspjehom, jer je noću 6. aprila sa SSSR-om zaključen pakt o nenapadanju i prijateljstvu.[12] Borba je krunisana uspjehom, jer su narodi Jugoslavije bili na putu da sačuvaju mir i svoju nezavisnost, da ostanu van ratnog požara i stvore pravu narodnu vladu koja bi radila u interesu naroda Jugoslavije.

Vojnici njemačke i talijanske vojske!

Još istog dana, u zoru, odmah poslije potpisivanja pakta o nenapadanju i prijateljstvu sa Sovjetskim Savezom, poslao je Hitler na Beograd svoje eskadrile da ga sravne sa zemljom. Na hiljade i hiljade nevine djece, žena i staraca pobijeno je i ostalo pod ruševinama. Podmuklo je napadnuta jedna nezaštićena varoš[13], a zašto? Šta je moglo kod krvožednih njemačkih vlastodržaca da izazove toliki bijes i da im da povoda za jedan tako grozan zločin? — Jedino činjenica što su se narodi Jugoslavije odlučno oduprli da pođu sa silama Osovine, što su neprekidno težili Sovjetskom Savezu, i što je sa Sovjetskim Savezom potpisan pakt o prijateljstvu i nenapadanju. To je ono što je užasno ogorčilo njemačke kapitaliste i izazvalo ih da učine ovaj nečuveni zločin. To su uzeli kao povod da zajedno sa svojim saveznicima — Mađarima, Bugarima i Talijanima — upadnu u našu zemlju, da je raskomadaju, opustoše, opljačkaju, i da podjarme narode Jugoslavije. Narodi Jugoslavije oduprli su se osvajačima s oružjem u ruci. Oni su se oduprli zato što je ta borba bila opravdana, što su se borili za svoju nezavisnost i opstanak. Oni su dali otpor iako su bili svjesni da će u toj borbi protiv mnogo nadmoćnijeg neprijatelja podleći.

Vojnici njemačke i talijanske vojske!

Kad su vas prije godinu i po dana vaši vlastodršci tjerali u rat, pričali su vam da se morate boriti protiv versajske nepravde — kako bi se njemačkom i talijanskom narodu povratilo ono što su u prošlom imperijalističkim ratu silom prisvojili engleski i francuski imperijalisti. Ali šta danas jasno vidi cio svijet, i šta bi trebalo i vi da vidite? — Cio svijet jasno vidi da je to tvrđenje bila infamna laž vaše finansijske oligarhije, koja teži da porobi što više zemalja, isto onako kao što engleska finansijska klika nastoji da održi vlast nad kolonijalnim narodima.

Vaši vlastodršci vodili su vas kroz Čehoslovačku, Poljsku, Dansku, Norvešku, Holandiju, Belgiju, Francusku, Jugoslaviju, Grčku itd. Šta je za vama ostalo u tim zemljama? Znate li vi to? Da li su te zemlje ostale slobodne i samostalne? Jesu li narodi tih zemalja dobili bolje vlade no što su im bile ranije, i da li su oni sad srećniji i zadovoljniji? Ta pitanja morate sebi da postavite, i doći ćete do saznanja da ste pro-

lijevali vašu skupocjenu krv, da je i dalje lijete za jednu veliku nepravdu, za zločin kojemu nema primjera u istoriji čovječanstva. Iz vaše skupocjene krvi rastu: ropstvo, bijeda, more suza i prokletstvo podjarmljenih naroda. Tamo gdje ste upali, pa bilo to i protiv vaše volje, krčili ste put najcrnjoj reakciji svijeta. Vaši vlastodršci nametnuli su podjarmljenim narodima marionetske vlade koje su sastavljene od najomraženijih reakcionara domaće buržoazije — razne Petene[14], Kvislinge[15], Paveliće itd. U podjarmljenim zemljama rastu mrak i srednjovjekovno bespravlje, na kojima vaši nacistički i fašistički vlastodršci uzaludno pokušavaju da stvore taj famozni novi poredak: poredak nasilja i terora nad radničkom klasom, poredak u interesu kapitalističkih izrabljivača.

Vojnici njemačke vojske!

Za koga se borite? — Za grupicu njemačkih velikih kapitalista, kao što su: Krup, Simens, Gering[16] i drugi, koji iz vaše krvi i znoja njemačkih radnika zgrću sebi milione. Vjerujete li vi da će vašim nacionalsocijalističkim vođama uspjeti da sa GESTAPO-om i domaćim reakcionarima drže u podjarmljenosti stotine miliona porobljenih Evropljana? Vi treba da znate da mržnja podjarmljenih naroda i svih eksploatisanih masa ogromno raste, i da će se sa strašnom snagom srušiti na tlačitelje. Ne! Ovaj imperijalistički teror neće dugo trajati. Dželate njemačkog radnog naroda očekuje zaslužena kazna, jer njihovi besramni i drski zločini svakodnevno rastu.

Vojnici talijanske vojske!

Za koga se vi borite? Za familiju Musolini — Ćano[17] i jednu grupicu kapitalista-parazita koji su talijanskom radnom narodu stvorili tamnicu, koji talijanske radnike i seljake tjeraju da prolijevaju svoju krv na bojištima Evrope i Afrike, koji su sudbinu talijanskog naroda zločinački predali u ruke njemačkih imperijalista i koji su, najzad, pomoću njemačke oružane snage i pomoću GESTAPO-a podjarmili talijanski narod. Shvatite sve ovo i ujedinite vaše snage sa snagama podjarmljenih naroda Jugoslavije, u zajedničkoj borbi za slobodu.

Vojnici njemačke i talijanske vojske!

Vaši oficiri, opijeni lakim uspjesima, brbljaju kako će krenuti na Sovjetski Savez[18], na zemlju sreće i blagostanja, na veliku bratsku zajednicu slobodnih naroda koji izgrađuju socijalizam i koji su ostvarili vjekovno stremljenje potlačenog čovječanstva. Oni brbljaju da će sada napasti tvrđavu mira i nađu naroda cijelog svijeta. Dobro razmislite o toj ludačkoj namjeri vaših vlastodržaca i blagovremeno im se suprotstavite, da vas ne uvuku u propast.

Vojnici njemačke i talijanske vojske!

Ovo vam poručuje Komunistička partija Jugoslavije koja već više od 20 godina vodi upornu borbu za pravo radnog naroda, za pravo nacionalno potlačenih naroda Jugoslavije, ovo vam poručuje Partija koju sada proganjaju agenti vaših vlastodržaca i GESTAPO-a. Ali ona će, uprkos tome, nastaviti borbu protiv osvajača, za slobodu i nezavisnost naroda Jugoslavije, za njihovu sretniju i bolju budućnost.

Radnici i seljaci u uniformama talijanske i njemačke vojske

Sjedinite vaše snage sa snagama podjarmljenih naroda Jugoslavije u borbi protiv vaših i naših zajedničkih neprijatelja, protiv njemačkih i talijanskih kapitalista, sa Hitlerom i Musolinijem na čelu. Radni narod Jugoslavije pruža vam svoju bratsku ruku, on vas ne okrivljuje, već želi da zajedno s vama pođe u borbu protiv zajedničkog neprijatelja, u borbu za bolju i sretniju budućnost kad neće biti rata, ni eksploatacije čovjeka od čovjeka, niti nacionalnog tlačenja.

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Napisano u Beogradu sredinom maja 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/19.

ZAŠTO SMO JOŠ U SASTAVU KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE?[19]

Otkako je pregažena i okupirana Jugoslavija od imperijalističkih razbojnika, te je stvorena »nezavisna« država Hrvatska, mnogim našim drugovima nije jasno zašto smo mi komunisti u Hrvatskoj, tj. naša Komunistička partija Hrvatske još u sastavu Komunističke partije Jugoslavije, zašto još raspačavamo letke sa potpisom CK KPJ. To naročito drugovi iznose, jer kažu da frankovačka i ostala gospoda napadaju nas hrvatske komuniste i našu Partiju da smo jugoslovenski komunisti, jer raspačavamo letke sa potpisom CK KPJ i da smo također protiv slobode i nezavisnosti hrvatskog naroda, a za uspostavu Jugoslavije u ranijem obliku.

Nemojte, drugovi, da se mnogo brinete što kažu frankovačka i ostala gospoda koja su pomogla imperijalističkim razbojnicima da okupiraju našu zemlju i bace hrvatski narod u najcrnje ropstvo i bijedu: ne boli ih to što su leci potpisani od CK KPJ nego njih boli to što se u lecima prikazuje narodu njihovo pravo izdajničko i plaćeničko lice.

A što smo mi još u sastavu Komunističke partije Jugoslavije, to je zato što smo se ranije mi komunisti Hrvatske, Srbije, Slovenije, Makedonije, Crne Gore, Bosne, Vojvodine i drugih ujedinili u jedinstvenu Komunističku partiju Jugoslavije, ne zato što smo bili pristalice versajske Jugoslavije, nego zato da se lakše zajedničkim snagama borimo protiv zajedničkog neprijatelja, oličenog u ranijim jugoslovenskim vladama i čitavoj jugoslovenskoj buržoaziji.

Jugoslavija je danas pregažena, okupirana i raskomadana od strane imperijalističkih razbojnika. Sve narode Jugoslavije snašla je ista sudbina, pa i hrvatski narod, koji nije dobio sa »nezavisnom« državom Hrvatskom istinski svoju slobodu i nezavisnost, nego je došao u još gore ropstvo i bijedu, kao i ostali narodi Jugoslavije. Mi komunisti ne priznajemo tu okupaciju i komadanje, jer nije napravljeno po želji naroda, već nasiljem imperijalističkih osvajača.

Pred nas komuniste koji smo u sastavu jedinstvene Komunističke partije Jugoslavije, a čije je narode snašla ista sudbina, postavlja se pitanje da li ćemo se danas razjediniti i rasparčati svoje snage kad treba da se borimo protiv zajedničkog neprijatelja, imperijalističkih okupatora. Ne, nećemo se razjediniti, nego ćemo se danas jače nego ikad zbiti u jedinstvene redove oko našeg Centralnog komiteta KPJ, okupiti oko

sebe sve narode Jugoslavije u zajednici s ostalim pregaženim i okupiranim narodima Balkana i čitave Evrope, a na čelu sa Sovjetskim Savezom [i] povesti odlučnu i nepomirljivu borbu za istjerivanje imperijalističkih okupatora iz naših porobljenih i okupiranih zemalja i rušenje svojih domaćih tlačitelja i eksploatatora.

A kada sebi zajedničkim snagama izvojujemo istinsku slobodu i nezavisnost, onda ćemo među sobom urediti bratski odnos, kako to bude najbolje za nas i naše narode. Onako kao što su to uredili narodi velikog Sovjetskog Saveza.

Pisano u Zagrebu maja 1941.
»Srp i čekić«, jun 1941, br. 3—4—5.

O POLOŽAJU I DOGAĐAJIMA U JUGOSLAVIJI

[Izvještaj Izvršnom komitetu Komunističke internacionale][20]

Vlada Cvetković — Maček, koja je došla kao rezultat sporazuma između srpske i hrvatske buržoazije[21], brzo je izgubila povjerenje naroda, jer se pokazala vrlo reakcionarna u svojoj unutarnjoj politici. Narodi su odlučno tražili svoja prava i slobode, ali je vlada odgovorila progonima i terorom; narod je odlučno tražio da se preduzmu mjere za odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije, ali je vlada odgovorila progonima i terorom; narodi su odlučno tražili da se Jugoslavija osloni na SSSR u kome su sa pravom vidjeli svoj spas, ali je vlada odgovorila progonima i terorom. Ta je vlada vodila kolebljivu vanjsku politiku koketiranja čas sa engleskim čas sa njemačkim imperijalistima, dok se konačno nije vezala sa Osovinom.[22] S druge strane, ta je vlada vodila prema Sovjetskom Savezu dvoličnu i neprijateljsku politiku, a ne onu koju je sav narod želio, zbog čega su narodi Jugoslavije bili silno ogorčeni i vlada Cvetković — Maček morala je pasti pod pritiskom toga nezadovoljstva.

Uzroci brzog poraza Jugoslavije ne leže samo u tome što su vlade posljednjih godina vodile zločinačku vanjsku i unutarnju politiku, što se nisu osvrtale na zahtjeve naroda, već ti uzroci leže u hegemonističkoj vladavini velikosrpske buržoazije, njenoj dvadesetogodišnjoj politici nacionalnog i socijalnog porobljavanja i ugnjetavanja. Za vrijeme napada na Jugoslaviju pokazalo se da je peta kolona imala izvrsno organiziran rad u svim državnim ustanovama.[23] U vojsci, od Generalštaba do manjih vojnih jedinica, peta kolona imala je svoje predstavnike na najosjetljivijim mjestima. U odjeljenjima za snabdijevanje vojske sjedili su bjelogardisti i Hrvati[24] koji su radili tako da je za vrijeme borbe to snabdijevanje potpuno zatajilo. Gotovo na svim frontovima vojnici se tuže da nisu dobijali ni hranu ni municiju. Utvrđenja su bila pravljena tako saboterski da ih vojnici na nekim mjestima nisu mogli uopšte iskoristiti.[25] Na bunkerima često nije bilo otvora gdje je trebalo da se postave topovi i automatska oružja, ili su ti otvori bili premaleni, tako da se oružje nije moglo smjestiti u njih. U vrijeme mobilizacije bio je stvoren nečuven haos. Vojne obveznike koji su htjeli doći do svoga mobilizacijskog mjesta slali su u sasma suprotne najudaljenije pravce, odakle su ih opet slali natrag itd. Civilne vlasti u Hrvatskoj nisu htjele uručiti pozive za vojsku. U vrijeme ratnih operacija služba za vezu nije uopće funkcionisala. Bilo je ne samo čitavih pukova nego

čak i armija koje nisu imale vezu sa svojim višim komandama[26], a mnoge jedinice su lutale bez municije i hrane, bježeći bespomoćno pred neprijateljem. Vojnici su plakali od bijesa zbog nemoći, vidjeći sve to. Veći dio oficira, osobito viših, stalno je vojnicima govorio da je ludost boriti se sa Nijemcima. To su isto radili oficiri Srbi kao i Hrvati. U vrijeme povlačenja u Srbiji na sektoru oko Čačka vojnici su sami postrijeljali oko 70 oficira kapitulanata i petokolonaša.[27] Moral vojnika, osobito Srba, bio je vrlo visok, ali je viši komandni sastav bio potpuno truo. Na mnogim sektorima vojnici su se sami borili dok su imali municije, i protiv volje svojih komandira. Uzevši u cjelini, dobiva se ova slika; vojnici, podoficiri i veći dio nižih, a vrlo malo srednjih oficira bili su za borbu, spremni na najveće žrtve, a, s druge strane, većina viših i srednjih oficira bili su petokolonaši i kapitulanti koji su sabotirali odbranu zemlje.[28] Osim toga, sva reakcionarna buržoazija bila je za kapitulaciju pred Osovinom. Ali, uprkos tome što je bio spreman da se bori protiv napadača, narod je bio odlučno protiv toga da se dade iskoristiti od engleskih imperijalista. Sve to danas ogromna većina naroda zna i zbog toga je nastala silna mržnja u masama protiv te reakcionarne kapitalističke klike koja je dovela zemlju do ove katastrofe.

Poslije okupacije okupatori čine nečuvena nasilja nad stanovništvom. Oni žure da okupiranu zemlju podijele među sobom i da pojedine dijelove prisajedine svojim teritorijama. Slovenija je podijeljena na tri dijela: između Nijemaca, Talijana i Mađara. Dvije trećine Slovenije pripojili su Nijemci sebi zajedno sa rudnicima i industrijskim centrima, kao Trbovlje, Jesenice itd. Talijanima su dali vrlo malo, i to pasivni predio. Zbog toga vlada među njima jaka mržnja. Nijemci su iz Maribora istjerali 15 hiljada slovenačkih obitelji i oduzeli im svu imovinu.[29] One su sa sobom smjele uzeti samo ono što su imali na sebi. Sada istjeruju i seljake sa njihove zemlje i naseljavaju Nijemce. Zabranili su Slovencima da govore svojim jezikom. Zatvorili su sve škole Slovenaca i otvorili su njemačke. Oni se ne služe domaćom slovenačkom buržoazijom, već su pohapsili sve advokate, učitelje i dr[uge] javne radnike. Njihov cilj je: potpuno iskorijeniti i odnaroditi Slovence. Mađari rade to isto, a Talijani su pametniji. Oni su dali okupiranoj teritoriji neku autonomiju u krilu Italije[30], ostavili sve škole, pa čak i novi univerzitet hoće da grade za Slovence. Oni su stavili na taj način svu domaću buržoaziju u svoju službu. Oni manje pljačkaju od Nijemaca. Talijani hoće da pridobiju simpatije i onih Slovenaca koji su pod Njemačkom. Interesantno je to da se Talijani ponašaju prilično pristojno i u Dalmaciji i u Crnoj Gori. Osobito su se vojnici brzo sprijateljili sa domaćim narodom i pričaju da im je dodijao rat. Trupe u crnim košuljama[31] talijanski vojnici mnogo mrze i nazivaju ih strvinarima jer uvijek dolaze samo zato da u pozadini fronta pljačkaju.

U Hrvatskoj su okupatori doveli na vlast ustaše (frankovce), na čelu sa teroristom Pavelićem. Za protuuslugu Hrvati su izgubili

Dalmaciju, i još neke krajeve, a kao kusur dobili su talijanskog princa za kralja.[32] Sve je to izazvalo silno ogorčenje hrvatskog naroda koji zna da je ta nezavisnost države Hrvatske samo jedna komedija. Glavnim krivcem narod smatra Pavelića i ustaše. To nezadovoljstvo je došlo do izražaja u sukobu sa pristalicama Mačekove HSS. Frankovci su zbog pobune razoružali hrvatsku Građansku i Seljačku zaštitu, koja je do sada vršila ulogu pomoćne policije.[33] Ustaše nemaju neku naročitu masovnu podršku među seljaštvom već više među malograđanskim i kulačkim elementima. Uz pomoć okupatora oni su zaveli pravu strahovladu. Samo u Zagrebu je uhapšeno preko 5000 Srba, komunista i Jevreja. Strijelja se u masama. Po selima je strijeljano na stotine Srba, seljaka i radnika bez ikakvog razloga.[34] To je, tobože, osveta za zločine prijašnjih srpskih režima nad Hrvatima. U Hrvatskoj su svega jedna trećina stanovništva — Srbi.[35] Njima su oduzeta sva prava kao i Jevrejima. Većina hrvatskog naroda je takođe ogorčena zbog toga. Zaveden je prijeki sud i strijelja se bez milosrđa svaki onaj koji smeta tim zločincima.[36] Nije isključeno da u Hrvatskoj dođe do otvorenih sukoba između ustaša i naroda. Pavelić je organizovao svoje posebne ustaške čete koje su većim dijelom bile u emigraciji zajedno sa njim.[37] To je ta sila, osim okupatorske, na koju se oslanja Pavelić. Stvorena je i hrvatska vojska iz bivše Jugoslovenske vojske, ali je to sve vrlo nesigurno za te vlastodršce, jer je u toj vojsci uticaj komunista vrlo jak.[38]

Ustaše sada silom tjeraju omladinu u radne omladinske jedinice, ali i tu nailaze na oštar otpor, jer je većina omladinaca komunistički opredijeljena. Isto tako jak otpor daju frankovcima i seljaci, tako da je Pavelić zbog svega toga udesio sa Talijanima da u Hrvatskoj budu stacionirani talijanski garnizoni.[39]

U Vojvodini su Mađari i Nijemci istrijebili čitava velika naselja seljaka i radnika. Ubijeno je hiljade ljudi, žena, djece i staraca.[40] Mađari su pokazali nečuveno krvološtvo.

U Srbiji je teror takođe vrlo jak, ubijena je masa ljudi, ali je, uprkos tome, moral kod naroda visok i čeka svoj čas.[41] Slično je i po ostalim oblastima. Najveća opasnost jeste to što se svim silama raspiruje nacionalna mržnja i bratoubilačko raspoloženje u narodu. Komunistička partija posvećuje sada najveću pažnju da se to suzbije.

U čitavoj Jugoslaviji narod očekuje spas samo od Sovjetskog Saveza. Kod 95% stanovništva simpatije su za Sovjetski Savez. Narod je izgubio svako povjerenje u bivše vođe buržoaskih partija. Neke liberalnije vođe tih partija spremne su da se sada zajedno bore za sovjetsku vlast, jer su ubijeđene da će ih mase ostaviti, ako idu starim ili drugim pravcem.[42] Komunistička partija Jugoslavije stekla je u narodu velike simpatije zbog svoje politike i predviđanja današnjih događaja. Uslovi za rad su veoma povoljni i Partija uzima to u obzir, čineći najveće napore da iskoristi te uslove.

Za čitavo vrijeme imperijalističkog rata Komunistička partija Jugoslavije imala je jasno određenu liniju po pitanju rata i neutralnosti Jugoslavije, i to: 1) Borba protiv uvlačenja Jugoslavije u ovaj imperijalistički rat na strani Engleske i Francuske, jer je takva opasnost zaista postojala, pošto su pristalice i agenti Engleske u vladajućoj buržoaziji, osobito srpskoj, bili prilično jaki i radili punom parom na tome. 2) Borba protiv kapitulacije pred osovinskim silama i pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu. 3) Iz početka borba za uspostavljanje diplomatskih odnosa, a poslije borba za tijesne prijateljske veze i pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom. 4) Borba protiv mnogobrojne pete kolone osovinskih sila koja je uporno i sistematski radila na slabljenju i razbijanju Jugoslavije iznutra. Okupljanje najširih narodnih masa u borbi protiv te opasnosti. 5) Borba protiv reakcionarnih vlada koje su odbijale da dadu narodu demokratska prava i slobode, a za stvaranje narodne vlade, koja bi dala narodima Jugoslavije njihova demokratska prava i slobode, a nacionalno ugnjetenim njihovu ravnopravnost — jer je Partija sve to posmatrala kao preduslov da Jugoslavija izbjegne rat i očuva svoju nezavisnost. Tu svoju liniju Partija je popularisala sa uspjehom putem svoje nelegalne i polulegalne štampe, onda putem raznih proglasa i letaka Partije koji su raspačavani u stotine hiljada primjeraka gotovo na svim jezicima naroda koji naseljavaju Jugoslaviju.

Uspjeh te partijske propagande izražavao se u raznim krupnim demonstracijama i manifestacijama: 1) Krupne demonstracije rukovođene Partijom u početku evropskog imperijalističkog rata 1939/40. godine u raznim mjestima Jugoslavije, gdje je bilo ne malo ubijenih i ranjenih.[43] 2) Mnogobrojne manifestacije za Sovjetski Savez, a naročito u vrijeme dolaska sovjetskih diplomatskih predstavnika.[44] 3) Razne akcije i demonstracije u Beogradu i nekim drugim gradovima protiv Trojnog pakta i vlade Cvetković — Maček 26—27. marta i prije toga, što je, uglavnom, i prouzrokovalo pad te vlade i dolazak vlade Simovića.[45] Dolazak vlade Simovića Partija je okarakterisala kao uspjeh narodne borbe, kao korak naprijed u toj borbi, za postignuće onih zahtjeva koje je Partija zastupala i narod tražio. Taj svoj stav Partija je zasnivala na činjenici što je vlada Simovića bila protiv kapitulacije Jugoslavije, što je uspostavila Pakt o prijateljstvu i (nenapadanju) neutralnosti sa Sovjetskim Savezom. Ali to još nije bila narodna vlada, jer, prvo, u njoj je bila većina ljudi koji su se u prošlim režimima, ili kao nosioci tih režima ili kao njihovi saradnici, teško kompromitovali pred narodom — Jeftić i dr.[46] — drugo, što je i ta vlada oklijevala da u svojoj unutrašnjoj politici brzo ispuni zahtjeve koje je narod postavio, i, treće, što je u toj vladi sedjelo nekoliko izrazitih anglofila.

Partija je vladi Simovića direktno postavila zahtjev da se odmah puste na slobodu svi komunisti iz zatvora i koncentracionih logora, da se da hitna amnestija svim političkim i vojnim krivcima, da se dadu

narodu politička prava i slobode, da se očisti državni aparat i preduzmu mjere za odbranu zemlje. Od tih mjera vlada je ispunila samo to da je na teritoriji Srbije raspustila koncentracione logore i iz zatvora u Srbiji pustila komuniste, dok je hrvatskim i slovenačkim reakcionarima pustila slobodne ruke da progone i hapse komuniste, da ih zadrže u zatvorima i koncentracionim logorima, gdje su svi poslije predani ustašama i Nijemcima koji su sve te komuniste pretvorili u taoce i sada im stalno prijete da će biti strijeljani ako Partija napolju ne prestane raditi.[47]

Uoči napada na Jugoslaviju Partija je, u skladu sa svojom linijom da se brani zemlja, dala direktivu da svi članovi Partije koji su bili vojni obveznici odu u vojsku i na front i da tamo rade među vojnicima u duhu partijske linije. Tu odluku Partije članstvo je sa oduševljenjem prihvatilo i to je učinilo u vojsci vrlo jak i dobar utisak kada se vidjelo da se komunisti prvi javljaju u borbu za odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije. Mnogi vojni komandanti i Generalštab sabotirali su na svakom koraku komuniste, često ih nisu puštali u jedinice, pokušavali su ih hapsiti itd. U svim tim slučajevima komuniste su spasavali vojnici. Na frontovima gdje su komunisti bili brojno dovoljno jaki, kao, na primjer, u Crnoj Gori, čitavi pukovi su slušali komuniste i tu se prešlo u ofanzivu u Albaniji protiv Talijana.[48]

U vrijeme napada na Jugoslaviju, tj. u vrijeme mobilizacije, neke partijske organizacije, kao, na primjer, u Sloveniji, Srbiji itd. načinile su pogrešku što su od vojne komande tražile stvaranje posebnih komunističkih dobrovoljačkih odreda. Tako je bio u Sloveniji stvoren bataljon od komunista dobrovoljaca; umjesto da idu u vojne jedinice i tu oko sebe okupljaju vojnike, oni su se izolirali a sebe izložili opasnosti da budu strijeljani od petokolonaških zapovjednika. Pogreška mnogih komunista u vojsci bila je u tome što nisu znali partijsku liniju organizaciono iskoristiti, što su često išli na repu petokolonaša, koji su radili na porazu i haosu u vrijeme sukoba. Tako je u nekim pukovima, koji su prvog dana bez borbe napustili front, bilo više komunista nego ustaša (frankovaca), pa ipak nisu znali suzbiti njihovu defetističku akciju. Bilo je i drugih slučajeva nesnalaženja kod nekih partijskih organizacija i sve te slabosti i pogreške sada se u čitavoj Partiji pretresaju i izvlače pouke iz njih.

Partija je kroz čitavo vrijeme kratkog ali haotičnog rata sačuvala kontinuitet u svome radu i međusobne veze. Svi partijski forumi, od CK do najnižih partijskih foruma, ostali su uglavnom čitavi i vrše svoje funkcije. Bez obzira na vanredno ratno stanje i prijeki sud, CK KPJ izdao je dva proglasa u desetke hiljada primjeraka na tri jezika. Jedan proglas koji je izdan u toku rata protiv okupatora, tj. 15. aprila, i prvomajski proglas bili su dobro raspačani u svim oblastima Jugoslavije. Pojava proglasa bacila je okupatore u divlji bijes i oni prijete najstrožim represalijama. Osim ovih proglasa, pokrajinski komiteti i neki okružni

komiteti izdali su svoje proglase i letke, tako da se aktivnost partijskih organizacija još više pojačala, bez obzira na teror.[49]

Partijske organizacije u Sloveniji, Crnoj Gori i Dalmaciji stupile su u kontakt sa talijanskim vojnicima, sa kojima se dade kolosalno raditi, jer je većina njih protiv rata i fašizma, otvoreno psuju talijanske vlastodršce, a mnogi sebe nazivaju komunistima. Mi smo im podijelili oko hiljadu deklaracija talijanske partije iz prošle godine.[50] CK KPJ sada štampa svoj proglas za njemačke i talijanske vojnike na njihovom jeziku.[51] Više no ikada bilo bi sada potrebno da se centralna rukovodstva tih partija nalaze u zemlji. Smatram da su u Italiji povoljni uslovi za stvaranje takvog centralnog rukovodstva u zemlji.

Bez obzira na to što je Jugoslavija podijeljena među imperijalistima i što su stvorene nove granice, KPJ je ostala jedinstvena, a CK rukovodi nesmetano u svim oblastima okupirane zemlje i ima redovne veze sa tim oblastima. Dokaz za to jeste održavanje savjetovanja rukovodećih drugova u početku maja ove godine, na kome su bili zastupljeni rukovodeći drugovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine.[52] Zbog tehničkih razloga nisu mogli stići drugovi iz Makedonije[53] i Dalmacije. Povod ovome savjetovanju KPJ u najtežim uslovima okupacije i krvavog terora bio je: 1) da se u novonastaloj situaciji uslijed okupacije zemlje naša Partija brzo organizaciono prilagodi novim uslovima; 2) da se izvuku pouke i zaključci iz bliskih minulih događaja, koji su prethodili i koji su se odigrali za vrijeme napada imperijalističkih osvajača na našu zemlju, i o ulozi naše Partije u to vrijeme; 3) da se utvrde zadaci koji se sada postavljaju pred našu Partiju kada je zemlja rasparčana a narodi Jugoslavije stenju popljačkani i porobljeni pod okupatorskom čizmom imperijalističkih grabežljivaca. Poslije ovog savjetovanja članovi CK otišli su u pojedine pokrajine da sprovedu na terenu odluke savjetovanja i da rukovode radom Partije. Riješeno je da se primi u Partiju veći broj novih članova, osobito radnika i seljaka, koji su provjereni u posljednjim borbama.

Do okupacije bilo je 8000 članova Partije i 30 000 članova komunističke omladine [Saveza komunističke omladine Jugoslavije—SKOJ-a]. Taj se broj sada još povećava. Osim toga, bio je veliki broj simpatizerskih grupa po čitavoj zemlji koje su bile okupljene u raznim kursevima i kružocima na izučavanju historije SKP (b) [Svesavezne komunističke partije (boljševika)], na izučavanju marksizma-lenjinizma.

Izdavačka djelatnost Partije bila je vrlo jaka.[54] Partija je legalno i nelegalno izdala mnogo raznih izdanja iz marksizma-lenjinizma. Između ostaloga, izdane su slijedeće važne stvari: Ustav Sovjetskog Saveza izdan na tri jezika (srpskom, hrvatskom i slovenačkom), *Imperijalizam* Lenjina, Biografija druga Staljina na dva jezika i mnoge druge teoretske i političke stvari. Osim toga, izdani su svi politički govori Molotova u toku rata, onda govor Voznesenskog na konferenciji SKP (b). Nelegalno Partija je izdavala, između ostalog, i ove važne

stvari: *Historija SKP (b)* štampana je u 10 000 primjeraka na hrvatskom jeziku, ali je okupacija onemogućila dovršenje štampanja. Poduzimamo mjere da se dovrši štampanje ove dragocjene knjige koja se mnogo traži. Od sedam glava koje su do sada dovršene 2000 primjeraka smo posebno povezali i raspačali među članstvom radi izučavanja. Prije toga *Historija SKP (b)* bila je umnožavana na šapirografima gotovo u svim partijskim organizacijama. Sada pripremamo nelegalno štampanje *Historije* [SKP (b)] na srpskom jeziku. Partija produžava izdavanje svojih nelegalnih organa: »Proleter«, »Delo«, »Komunist« itd. Svih osam pokrajinskih komiteta Partije izdaju svoje biltene ili organe.[55] Od sedam nelegalnih štamparija Partije dvije su paralisane: jedna je provaljena izdajom provokatora u Zagrebu, a druga uništena bombardovanjem Beograda.[56] To su bile štamparije CK u kojima se štampao organ CK »Proleter«. Legalno je Partija izdavala svake nedjelje sindikalni organ »Radnički tjednik«, u 40 000 primjeraka, koji je u toku šest mjeseci dao Partiji 250 000 dinara aktive.[57]

Zbog okupacije Partija ima i dosta velike materijalne štete, jer su zaplijenjene sve knjige u partijskim knjižarama a knjižare zatvorene. Sada preostaje Partiji samo strogo nelegalno izdavanje i raspačavanje partijske literature. U tome će biti teškoća ali i opasnosti su mnogo veće, jer se strijelja svaki onaj koji se uhvati pri raspačavanju nelegalnih stvari. Međutim, Partija će uspjeti da sve to savlada, jer je stvoren prilično dobar tehnički aparat.

Uprkos svemu tome, nastavićemo rad partijskih škola i kurseva, jer je uvijek najveća slabost: pomanjkanje sposobnih rukovodećih kadrova Partije. Do okupacije CK je organizovao partijske nelegalne škole, škole za članove pokrajinskih komiteta i mjesnih komiteta iz svih oblasti: kursevi su trajali po jedan do jedan i po mjesec, a kursisti su stanovali i hranili se u školi.[58] Kroz tu školu je prošlo oko 50 funkcionera Partije. Osnovni predmet je bio: *Historija SKP (b)*, *Prcblemi (Osnovi) lenjinizma*, Lenjinova djela u vezi sa *Historijom* [SKP (b)] i tekući politički zadaci Partije.

Do okupacije Partija je uspjela ne samo da se organizaciono učvrsti već je stekla jake pozicije u raznim masovnim organizacijama. Klasni sindikati URS koji su brojali oko 150 000 članova bili su sa malom iznimkom posve u rukama komunista. Zbog priprema režima za napad i uništenje klasnih sindikata Partija je dala direktivu za pojačano stvaranje komiteta radničkog jedinstva po fabrikama na koje se prenijelo rukovođenje tarifnim i štrajkačkim pokretima. Poslije zabrane klasnih sindikata od vlade Cvetković — Maček 1. januara 1941. godine Partija je dala direktivu da se ulazi u režimske sindikate HRS i JUGORAS, tj. u Hrvatske radničke sindikate i Jugoslovenske radničke sindikate sa fašističkom ideologijom vodstva tih sindikata. Ti sindikati sada postoje tako da je rad komunista u njima od najveće važnosti za borbu radnika. To je naročito važno danas kada će svi radnici biti pri-

siljeni da budu članovi tih sindikata, kada će u tim sindikatima biti okupljeno nekoliko stotina hiljada radnika, kada je ekonomsko stanje radnika neizdržljivo zbog rata i strahovite skupoće i gladi.

Još od okupacije Jugoslavije ekonomski položaj radnika bio je neizdržljiv, zbog čega je dolazilo do mnogobrojnih štrajkova i pokreta radnika. U toku jedne i po godine imperijalističkog rata živežne namirnice za široke potrebe naroda su zbog špekulacije i usiljenog izvoza u zemlje Osovine poskupile za 100% do 300%, dok su se, s druge strane, plate radnika putem borbe jedva povećale za 15% do 60%, a u nekim strukama se uopće nisu povećavale nadnice. Nakon okupacije ta se razlika između plate radnika i cijena živežnih namirnica još mnogo više povećala. Bijeli hljeb je bio još davno do okupacije ukinut vladinom uredbom, a prodavao se samo kukuruzni hljeb krajnje lošeg kvaliteta, i to jedan kilogram po 4 i po dinara, dok je prosječna nadnica, na primjer tekstilnih radnika ili radnica, iznosila 22 dinara dnevno.

Poslije okupacije ekonomsko stanje širokih masa silno se pogoršalo. Okupatori su opljačkali i odvukli sve zalihe hrane, osobito žito. Sada se teško dobije i kukuruzni hljeb. Mnoge su namirnice posve nestale sa tržišta. U Hrvatskoj su uvedene karte na najpotrebnije živežne namirnice i odjevne predmete, a to se isto sada sprema i u ostalim oblastima i krajevima Jugoslavije. U pasivnim krajevima: Dalmaciji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Hrvatskom zagorju itd. već hara glad. Zbog svega toga u narodu vlada veliko nezadovoljstvo protiv okupatora i ranijih režima, protiv vladajuće buržoazije koju narod s pravom smatra krivcem današnje tragedije.

Valter

Napisano u Beogradu, krajem maja ili početkom juna 1941.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ — KI, 1941/1 *Prevod s ruskog*

SAVJETOVANJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE[59]

Početkom maja ove godine održano je partijsko savjetovanje na kome su bili zastupljeni rukovodeći drugovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine. Zbog tehničkih razloga nisu mogli stići na savjetovanje drugovi iz Makedonije i Dalmacije. Povod ovome savjetovanju KPJ u najtežim uslovima okupacije i krvavog terora bio je: 1) da se u novonastaloj situaciji usljed okupacije zemlje naša Partija brzo organizaciono prilagodi novim uslovima; 2) da se izvuku pouke i zaključci iz bliskih minulih događaja, koji su prethodili i odigravali se za vrijeme napadaja imperijalističkih osvajača na našu zemlju, o ulozi naše Partije u to vrijeme; 3) da se utvrde zadaće koje se sada postavljaju pred našu Partiju, kada je zemlja rasparčana, a narodi Jugoslavije opljačkani i porobljeni stenju pod okupatorskom čizmom imperijalističkih grabežljivaca.

Evo, to su bili krupni i neodložni razlozi koji su tražili da Partija hitno mobiliše sve svoje snage kako bi savladala velike i teške zadaće koje stoje pred njom u ovim sudbonosnim danima, kada se oči porobljenih narodnih masa svih zemalja Jugoslavije upiru u našu Komunističku partiju kao rukovodioca njihovih borbi, kada se upiru oči u veliku zemlju socijalizma — SSSR, kao zemlju mira, blagostanja i napretka.

O uzrocima tragedije koja je zadesila narode Jugoslavije

Sadanja sudbina, koja je zadesila narode Jugoslavije provalom imperijalističkih razbojnika, isuviše okrutno potvrđuje sve ono o čemu smo mi godinama pisali i govorili, osobito od okupacije Austrije pa do danas.[60] Signalizirali smo i zvali na uzbunu u svim našim proglasima i publikacijama. Ukazivali smo na strašnu opasnost koja je prijetila od vanjskih neprijatelja baš zbog toga što su unutarnji neprijatelji u licu buržoaske vladajuće klike činili sve ono što je vodilo zemlju u propast. Mi smo godinama zvali na okup sve što je pošteno i rodoljubivo, radi borbe, u prvom redu, protiv tih unutarnjih neprijatelja, koji su dvadeset godina krčili put imperijalističkim razbojnicima koji su danas porobili narode naše zemlje. Svi režimi odreda zbog toga su nas krvavo proganjali. Režim Cvetković — Maček dao je po ulicama Beograda, Splita, Zagreba itd. pucati u mase zbog toga što je narod pod vođstvom Komunističke partije tražio da se preduzmu sve mjere u

interesu odbrane nezavisnosti naroda Jugoslavije.[61] Zbog toga su bili stvoreni koncentracioni logori za komuniste i ostale borce radničke klase.[62] Zbog toga su bile hapšene i prebijane stotine i hiljade najboljih boraca, sinova našeg naroda.

Preko dvadeset godina vodila se zločinačka nacionalna politika, politika strahovitog ugnjetavanja i izrabljivanja Makedonaca, Hrvata, Crnogoraca, Slovenaca i drugih nacionalnih manjina od strane velikosrpske vladajuće klike, koja je pod firmom jugoslovenstva htjela da zadrži svoju pljačkašku hegemoniju. I kad joj [to] nije uspijevalo, onda je pravila aranžmane i sporazume sa hrvatskom, slovenačkom i drugim buržoazijama, ali uvijek na štetu naroda. Preko dvadeset godina sijale su srpska, hrvatska i druge buržoazije mržnju i razdor među narodima Jugoslavije, iskorišćavajući to za svoje kapitalističke interese pri diobi pljačke nad narodom. Preko dvadeset godina sprovodio se bjesomučan progon nad avangardom radničke klase — Komunističkom partijom, kao i progon i bezdušno izrabljivanje čitave radničke klase Jugoslavije. Sistem vladavine svih reakcionarnih kapitalističkih klika, kako srpskih tako i ostalih narodnosti, koje su se izredale na vlasti od osnutka Jugoslavije pa do danas, bio je: nacionalno i socijalno izrabljivanje širokih narodnih masa. Evo, to je jedan od glavnih uzroka slabosti i propasti versajske Jugoslavije, unutar koje se najsvjesniji dio naroda — radnička klasa Jugoslavije, na čelu sa Komunističkom partijom — borio da je pretvori u istinsku bratsku zajednicu naroda Jugoslavije, slobodnih i ravnopravnih.

I dalje. Dok su narodne mase pod vodstvom Komunističke partije uporno tražile da se u dvanaestom času preduzmu spasonosne mjere u interesu nezavisnosti naroda Jugoslavije, da se dadu narodima nacionalna i socijalna prava i slobode, a u vanjskoj politici da se zemlja osloni na jedinu miroljubivu i moćnu zemlju — Sovjetski Savez, neodgovorni upravljači Jugoslavije odgovarali su stvaranjem paktova o nekim »vječitim prijateljstvima« sa susjednim imperijalističkim razbojnicima[63], koji su nakon kratkog vremena podlo napali zemlju sa kojom su stvorili te paktove, paleći i rušeći sela i gradove i zvjerski ubijajući nedužno stanovništvo. Ko se još danas sa stidom ne sjeća onog puzanja jugoslovenske vladajuće buržoaske klike pred osovinskim osvajačima uoči same njihove provale u zemlju? U isto vrijeme ta je klika potajno šurovala sa engleskim imperijalistima i odlučno neprijateljski odbijala da stvori pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom. Sa neskrivenom mržnjom odbijala je da učini ono što je tražio sav narod, što je jedino moglo da poštedi zemlju i narode ove tragedije. Evo, ta zločinačka vanjska politika neodgovornih upravljača Jugoslavije jeste također jedan od glavnih uzroka tragedije koja je zadesila narode Jugoslavije.

I dalje. Danas je svakome jasno, jer se svako mogao uvjeriti u to, da smo mi, komunisti, imali potpuno pravo kada smo govorili i pisali

o razornom radu pete kolone, kada smo govorili i pisali da peta kolona nisu samo frankovci i slična bratija nego da ona postoji u vladi, u Generalštabu armije, u državnom aparatu, policiji i drugim državnim ustanovama. Mi smo to vidjeli i upoznavali [s tim] narod, ali je, evo, trebalo ovo teško i krvavo iskustvo da se u to uvjere na svoje oči najšire narodne mase. Naši vojnici, koji su pošli sa puno elana da brane nezavisnost naroda Jugoslavije od imperijalističkih razbojnika, sa zaprepašćenjem su se brzo uvjerili da u vrhovima armije cvate izdaja i špijunaža, da je sve vješto i sistematski pripremljeno, ne za odbranu, već za poraz i kapitulaciju, uvjerili su se da je akcija pete kolone u vojsci uzela takvog maha na komandujućim mjestima da je potpuni krah na frontovima bio svakome jasan. Sve je to djelovalo na borbeno raspoloženje vojnika koji su se često morali boriti bez hrane, bez municije i potrebnog oružja, koje je ležalo po skladištima zahvaljujući izdaji u vrhovima armije.

Ta ista vladajuća kapitalistička klika, koja je, kao što smo vidjeli, pripremila narodima tu nesreću, hoće da zabašuri prave uzroke misleći da ih narod ne zna. Ona govori o nadmoćnosti protivnika, o njegovoj brojčanoj nadmoćnosti, boljem naoružanju itd. Ako pustimo po strani pitanje o tome da je Jugoslavija mogla sačuvati svoju nezavisnost i izbjeći rat da se slušao glas naroda i stvorio pakt o uzajamnoj pomoći sa SSSR, onda mi postavljamo pitanje: na što su se trošili oni deseci milijarda narodnog novca koji se u državnom budžetu svake godine određivao za vojsku i naoružanje? Zna se vrlo dobro da je jedna trećina državnog budžeta uzimana za vojne svrhe.[64] Mislimo da je sada svakome jasno da je veći dio tog novca morao doći u ruke raznih korupcionaša umjesto za svrhe za koje je bio namijenjen. Ili, zar se nije španjolski narod skoro tri godine borio slabo naoružan protiv istih tih imperijalističkih razbojnika koji su sada napali i Jugoslaviju? Skoro tri godine herojski je odolijevao španjolski narod Frankovim bandama i imperijalističkim razbojnicima Rima i Berlina.[65] On bi svakako u toj borbi i pobijedio da nisu francuski i engleski imperijalisti otvoreno pomogli njegove neprijatelje, zabovši španjolskom narodu nož u leđa u najkritičnijem momentu. Da, ali tamo je upravljao svojom borbom sâm narod, a ne razne generalske kukavice i petokolonaši u vrhovima armije i vlade. Svi ti izgovori imaju za cilj da zabašure pravu istinu, ali to neće uspjeti, jer je narod zna, ona se širi među narodom, i narod proklinje te izdajnike.

Narod zna da je veći dio te vladajuće kapitalističke klike namjeravao da strugne u inostranstvo, u hladovinu raznih rivijera, u najtežem času narodne borbe. Pošto im to nije uspjelo, oni već pokušavaju da se dodvore osvajačima i da pomoću njih i dalje jašu na grbači naroda. To se tiče uglavnom srpske vladajuće klike, o drugima posebno. U Srbiji su se već našli na raznim položajima mnogi oni koji su i prije ugnjetavali narod. Okupatorske vlasti našle su u njima svoje vjerne

sluge pomoću kojih već proganjaju i terorišu narod.[66] Koliko god je velik prezir srpskog naroda prema osvajačkim imperijalističkim razbojnicima, još je veći prezir naroda prema tim izdajničkim slugama osvajača.

Dalje, za ovu brzu kapitulaciju jugoslovenske vojske srpska vladajuća klika krivi Hrvate. Ona time hoće da skine sa sebe odgovornost za svoj izdajnički rad, ona time hoće da raspiri mržnju srpskog naroda prema hrvatskom narodu isto onako kao što to radi šačica frankovačke izdajničke gospode u Hrvatskoj, gdje svim silama nastoji da raspiri mržnju prema srpskom i slovenačkom narodu. Optužuje se hrvatski narod zbog izdajstva jedne neznatne frankovačke klike, koja je pomoću bajoneta imperijalističkih osvajača zajašila na grbaču hrvatskog naroda. Takva optužba duboko vrijeđa osjećanja potlačenog hrvatskog naroda koji nema ničeg zajedničkog sa izdajom frankovačke gospodske bande, kao što nema ničeg zajedničkog ni srpski narod sa izdajničkom klikom vladajuće srpske gospode. Ali srpski narod predobro zna da je glavni krivac sadašnje njegove tragedije, kao i tragedije svih naroda Jugoslavije, baš srpska reakcionarna vladajuća buržoazija i nju će u prvom redu pozvati narod na odgovornost kada za to kucne čas. Ona je glavni krivac svega zla koje je zadesilo kako srpski tako i ostale narode Jugoslavije.

Veći dio srpske, hrvatske i slovenačke reakcionarne kapitalističke klike optužuje vladu generala Simovića da je ona kriva za rat i katastrofu Jugoslavije. I ova optužba ima za cilj da zabašuri prave uzroke katastrofe koja je zadesila narode Jugoslavije. Ona ima za cilj da zavara narod, da prebaci svu krivnju na nekoliko lica iz svoje sredine, a da spase od narodnog gnjeva prave krivce, čitavu reakcionarnu kapitalističku kliku cijele Jugoslavije. Takvu istu optužbu podižu protiv vlade Simovića imperijalistički razbojnici koji su porobili, opljačkali i bacili u najveću bijedu sve narode zapadne, srednje i jugoistočne Evrope: ovdje se jasno vidi da su imperijalistički osvajači koji ugnjetavaju sada narode naše zemlje i reakcionarna kapitalistička klika svih nacionalnosti Jugoslavije tijesni saveznici. »Nije se trebalo laćati oružja«, deru se sada razni petokolonaši i agenti osvajača iz redova reakcionara i kapitulanata, jer, kažu, Jugoslavija bi bila pošteđena da se stavila pod okrilje osovinskih sila. Ovim izdajnicima mi odgovaramo samo jednim primjerom koji je svakome odviše dobro poznat. Čehoslovačka nije ispalila nijedan metak, pa ipak su je ti isti imperijalistički osvajači raskomadali i porobili. Mi znamo vrlo dobro da su u vladi Simovića sjedili, i još sjede, ljudi koje je srce vuklo engleskim imperijalistima, pa ipak je vlada Simovića došla na vlast kao rezultat silnog otpora naroda prema sramotnoj kapitulaciji vlade Cvetković — Maček pred osovinskim osvajačima. Ta ista vlada Simovića pod pritiskom naroda stvorila je uoči samog napada na Jugoslaviju pakt o neutralnosti i prijateljstvu sa Sovjetskim Savezom. Mislimo da svako može razumjeti da ona to nije učinila zbog toga što je vjerovala da ona sada može povesti narode Jugoslavije u

rat na strani Engleske, već zbog toga da izbjegne rat jer narodi Jugoslavije neće da budu oružje ni u rukama engleskih imperijalista i da bi svaki takav pokušaj prouzrokovao njen pad. Ona je stvorila taj pakt, jer je to htio narod koji je odbio Trojni pakt poniženja.

U vladi Simovića sjedili su ljudi koji su također sukrivci toga zla koje je zadesilo naše narode.[67] To nije bila narodna vlada, ali je ona značila korak naprijed ka ostvarenju onih neodoljivih težnja koje su ispoljavali narodi Jugoslavije, ona je bila korak naprijed u borbi naroda za stvaranje prave narodne vlade. No berlinski i rimski osvajači pobrinuli su se brzo da to spriječe. Mržnja protiv Simovićeve vlade od strane jednog velikog dijela kapitalističke klike potiče više otuda što je ona popustila pritisku narodnih masa, što je pošla na ustupke koje nije htjela izvršiti nijedna prijašnja vlada, što se pokazala, po mišljenju kapitalističkih krugova, slaba i nedovoljno energična prema zahtjevima naroda. Evo, to je pravi uzrok te mržnje i optuživanja vlade generala Simovića, a nije uzrok to što bi ona možda bila anglofilska, jer mi smo duboko uvjereni da su i oni kapitalistički krugovi koji tu vladu danas optužuju anglofili, i to u svojoj ogromnoj većini. Čitava vladajuća kapitalistička klika Jugoslavije, bez razlike nacionalnosti, bila je jednodušno anglofilska do onog momenta kad je njemački i talijanski imperijalizam postao jak i sve drskiji, kada su takozvane demokratske sile Zapadne Evrope pravile fašizmu sve veće ustupke u nadi da će to ubrzati napad tih imperijalističkih sila na Sovjetski Savez. Evo, tog momenta nastaju razmimoilaženja u taboru kapitalista o tome ko može bolje zaštititi interese kapitalizma pred radnim narodom, o tome ko će biti bolji žandarm kapitalističkog svijeta u borbi protiv radničke klase, protiv radnog naroda uopće, koji je stao da vodi sve odlučniju borbu protiv svirepog socijalnog izrabljivanja i nacionalnog ugnjetavanja.

Danas je vlada Simovića u emigraciji[68], dakle, izvan kontrole naroda, i narodi Jugoslavije će se isto tako boriti protiv nje, jer se stavila pod okrilje Engleske sa nadom da se pomoću engleskog imperijalizma uspostavi ono staro stanje koje je upropastilo narode Jugoslavije, kao što će se narod svojom odlučnošću boriti protiv čitave one kapitalističke klike koja je ostala u zemlji i sada pomoću okupatora nastoji da uspostavi narodu omraženi fašistički poredak. Protiv svih tih klika narod će se boriti jer [je] već danas svjestan toga da uništenje vladavine kapitalističkih izdajnika znači spas od ratova i sličnih tragedija kakve preživljuju danas naši narodi.

Nasilja i teror okupatora

Četiri imperijalistička razbojnika, plus unutarnji neprijatelj naroda, vrše strahovita nasilja i teror nad svim narodima Jugoslavije. Suprotnosti koje postoje između samih imperijalističkih grabežljivaca

u pogledu diobe pljačke i teritorija čine patnje naroda još težim i nepodnosivim. Gotovo svaka nacionalno-etnička cjelina, kao, na primjer: Srbija, Hrvatska, Slovenija itd., postala je žrtvom nekoliko imperijalističkih osvajača, jer se te teritorije dijele i cijepaju na nekoliko dijelova. Slovenija je rasparčana na tri dijela, između Njemačke, Italije i Mađarske. Lavovski dio Slovenije prigrabila je Njemačka. Gotovo dvije trećine Slovenije Njemačka je ne samo okupirala nego i formalno pripojila.[69] Pri tome postupa tako brutalno i nasilno da prevazilazi sve ono što je ona činila u zemljama koje je do sada podjarmila. Iz Maribora je protjerala preko 15 000 slovenačkih obitelji oduzevši im svu imovinu, pokretnu i nepokretnu. Pohapsila je sve učitelje, advokate i druge javne radnike. Zabranila je slovenački jezik i zatvorila sve škole sa slovenačkom obukom. Opljačkala je sve dućane, a sada pljačka i seljake tražeći živežne namirnice. Njene mjere i metodi koje upotrebljava idu za tim da potpuno odnarode ili iskorijene slovenački narod u njegovoj vlastitoj zemlji. U dijelu Slovenije koji su okupirali njemački imperijalisti oni se ne služe ni domaćom buržoazijom koja je koketirala sa nacionalsocijalizmom, koja je priznavala Nijemce. Oni gone sve, jer im je cilj da iskorijene slovenački narod.

Slično rade Mađari u Međumurju. Oni u masama protjeruju Slovence i Hrvate iz njihovih naselja i domova, oduzimaju im imovinu. Nezapamćeni je teror i nečuvene su patnje koje sada mora da podnosi slovenački narod u tim pokrajinama.

Drukčije postupaju talijanski imperijalisti u Sloveniji. Pošto se ne osjećaju dovoljno jaki, zbog zavisti prema njemačkim imperijalistima, Talijani dadoše u ono malo Slovenije što su je pripojili neku autonomiju.[70] Oni su stavili u svoju službu domaću buržoaziju, pošto smatraju da je to lakši i sigurniji metod nacionalnog ugnjetavanja, jer oni imaju iskustva iz porobljene Istre, gdje nikad i nikakvim sredstvima nisu mogli pokoriti i uništiti nacionalnu svijest slovenačkog i hrvatskog naroda Istre.

Komunistička partija Slovenije ima sada važne zadaće pred sobom. Okupljati slovenački narod u svim okupiranim područjima, pa i u onim koja su u prošlom imperijalističkom ratu bila ugrabljena Sloveniji, u borbu protiv okupatora i okupatorskih zvjerstava. Komunisti Slovenije moraju dati jasnu perspektivu slovenačkom narodu u njegovoj oslobodilačkoj borbi, oni moraju raskrinkavati pred narodom izdajničku reakcionarnu buržoaziju Slovenije koja se stavila u službu okupatora, kao i onu koja se stavila pod okrilje engleskih imperijalista. U ovim teškim danima koje preživljava slovenački narod komunisti Slovenije moraju biti ti koji će dizati duh naroda i vjeru u skoro oslobođenje, u bolju i sretniju budućnost. Komunisti Slovenije moraju biti ona spona koja će spajati borbu slovenačkog naroda sa borbom svih ostalih naroda Jugoslavije za njihovo nacionalno i socijalno oslobođenje.

Hrvatski narod zadesila je ne samo ta nesreća da bude okupiran nego je pala na njega i ljaga koju je prouzrokovala jedna šačica hrvatske izdajničke gospode pod imenom ustaša, na čelu sa zloglasnim Pavelićem, oruđem Musolinija. Po cijenu da bi se dočepali vlasti, ovi izdajnici prodali su već davno prije rata najhrvatskije pokrajine imperijalističkim razbojnicima. Dalmacija je pripojena Italiji, a zauzvrat je takozvana Nezavisna Država Hrvatska dobila jednog talijanskog princa za kralja[71] i talijanske vojnike kao žandarme. Ova komedija sa »nezavisnom hrvatskom državom«, koju je priredio Pavelić uz pomoć Musolinija i Hitlera, toliko je sramotna da se čitav narod stidi i smatra to najvećom sramotom koju je ikad hrvatski narod doživio u svojoj povijesti.

Hrvatska je rasparčana i osramoćena. Imperijalistički razbojnici nametnuše hrvatskom narodu svoje sluge za gospodare, ljude koji se ne žacaju nikakvih zločina i nasilja. Otkako su ovi neljudi zajašili na vlast, učinili su već nečuvene zločine. Prema Srbima, Židovima i ostalim vodi se divljačka hajka po čitavoj zemlji dokle doseže njihova vlast. Nikada hrvatski narod nije vidio takvih zločina kao što ih je učinila u roku od nepuna dva mjeseca ova šaka hrvatskih izdajnika. Stotine i stotine postrijeljanih Srba po selima i gradovima, na hiljade uhapšenih pod izgovorom da su četnici nalaze se u zatvorima i koncentracionim logorima. Radničke borce, one koje su pohapsili već prijašnji režimi, drže po zatvorima i koncentracionim logorima pod stalnom prijetnjom da će ih strijeljati. Protiv komunista i radničke klase ova gospoda pripremila su prijeki sud. Ta gospoda prijete smrću za svaku sitnicu. Oni se ponašaju kao da će ostati vječito na vlasti. Oni kao da zaboravljaju kakva sudbina čeka one koji prolijevaju nedužnu krv naroda. Oni misle da će smrtnim osudama zastrašiti narod da ne vodi borbu protiv njihovog bezakonja. Izgleda da ta gospoda nisu ništa naučila iz prošlosti, iz koje se vidi da je svako nasilje nad narodom bilo kratkotrajno.

Kada bi današnji tobožnji vlastodršci u Hrvatskoj mogli barem malo misliti, onda bi vidjeli ovakvu situaciju: 1) oni imaju u Hrvatskoj protiv sebe čitavu radničku klasu; 2) oni imaju protiv sebe ogromnu većinu hrvatskog naroda; 3) oni imaju protiv sebe čitavo srpsko stanovništvo koje je nastanjeno vjekovima na teritoriji Hrvatske, a to je gotovo trećina stanovništva u Hrvatskoj.[72] Dakle, koga onda oni imaju uz sebe? Oni imaju uz sebe njemačke i talijanske bajonete plus šaku pobješnjelih malograđanskih elemenata, kulaka i kriminalnih tipova. Je li to sila i masovna baza za trajnu vladavinu? Razumije se da nije, nije ni onda ako uzmemo vanjske međunarodne događaje koji će svakako igrati presudnu ulogu. Ove naše tvrdnje zasnivaju se na nepobitnim činjenicama: nezadovoljstvo i revolt pristalica HSS-a protiv izdaje frankovačke gospode, zbog toga što su ta gospoda prodala Dalmaciju i dovela vjekovne neprijatelje hrvatskog naroda za gospodare. Ako gospoda ustaše računaju na to što se hrvatski narod razočarao u vodstvo

HSS-a zbog njegove politike, onda neka idu malo u hrvatska sela i neka čuju koga sada očekuju hrvatski seljaci i od koga s pravom očekuju spas.

Zbog toga što mi, komunisti, odlučno ustajemo protiv bjesomučnog raspirivanja nacionalne mržnje prema Srbima, što njih [gospodu ustaše] osuđujemo zbog izdajstva koje su izvršili ne samo nad hrvatskim narodom nego i nad svim narodima Jugoslavije, oni bijesno viču na nas da smo protiv nezavisnosti hrvatskog naroda itd. Razumije se da je to obična laž i kleveta. Mislimo da je dovoljno dobro poznato većini hrvatskog naroda, a i nekim frankovcima koji su sjedili na robiji zajedno sa komunistima, da smo mi, komunisti, baš zbog toga i navukli veliku mržnju na sebe od strane velikosrpske buržoazije što smo se borili za nacionalno oslobođenje ugnjetenih naroda Jugoslavije, a u prvom redu hrvatskog naroda. Istina je da smo mi protiv takve »Nezavisne Države Hrvatske« kakva je danas, kakvu su skrpili Pavelić i njegova bratija zajedno sa Musolinijem i Hitlerom, jer to nije nikakva nezavisna država Hrvatska, nego obična talijanska provincija, objekt pljačke njemačkih i talijanskih imperijalističkih razbojnika. Protiv takve »nezavisne« države Hrvatske nismo samo mi već i 99 posto hrvatskog naroda.

Pred Komunističkom partijom Hrvatske stoji velika i časna zadaća da organizuje i vodi najodlučniju borbu protiv raspirivanja nacionalne mržnje između Srba i Hrvata i Slovenaca, da radi neumorno na bratstvu i slozi hrvatskog i srpskog naroda, da ujedinjuje te narode u borbi protiv okupatora i šake uzurpatora, koji danas krvavo terorišu i ugnjetavaju ne samo srpski nego i hrvatski narod. Pred Komunističkom partijom Hrvatske stoji velika i neodložna zadaća da organizuje široke mase radnika i seljaka u borbu za istinsku nezavisnost hrvatskog naroda, protiv svih uzurpatora i okupatora, za bratstvo naroda. Vodeći borbu hrvatskog naroda protiv okupatora i njihovih slugu, komunisti Hrvatske treba da budu ona spona koja će povezivati borbu hrvatskog naroda sa borbom ostalih ugnjetenih naroda Jugoslavije za njihovo oslobođenje.

O ulozi srpske vladajuće klike mi smo već govorili, ali je potrebno da se još osvrnemo na prilike u Srbiji. Srpski narod mora danas najviše da trpi zbog zločinačke politike koju je 22 godine sprovodila srpska kapitalistička klika. Zbog te politike srpski narod opet proživljava svoju golgotu, opet njegovu zemlju gazi okupatorska čizma, opet mora da podnosi poniženja i stradanja. Ali srpski narod, koji je toliko puta kroz istoriju vodio herojsku borbu za svoje oslobođenje, znaće i ovoga puta da izvojuje svoju slobodu i nezavisnost, ali slobodu za sebe a ne za one kapitalističke trutove koji su krivi za današnju njegovu tragediju. Vodeći borbu protiv okupatora, srpski će narod morati da vodi isto tako odlučnu borbu protiv izdajnika srpskog naroda, koji su pomoću okupatora i protiv volje naroda zauzeli razne položaje na vlasti i sada se spremaju da narodu nametnu volju njemačkih osvajača,

da po nalogu osvajača proganjaju najbolje sinove srpskog naroda i do kože ogule srpski narod.

Komunisti Srbije imaju pred sobom veliku i neodložnu zadaću: da okupljaju srpski narod za borbu protiv imperijalističkih osvajača, da se stave na čelo nacionalnooslobodilačke borbe srpskog naroda, da dadu narodu jasnu perspektivu njegove borbe, da raskrinkavaju pred narodom svu tu vladajuću kapitalističku kliku koja je krivac za ovu tragediju srpskog naroda. Kada mi govorimo o oslobodilačkoj borbi, onda pri tome mislimo i na svakodnevnu borbu da bi se olakšao položaj naroda, da se podigne duh i vjera naroda u bolju i sretniju budućnost. Mi podrazumijevamo ovdje borbu za svakodnevne potrebe naroda, organiziranje i pronalaženje takvih mogućnosti da osvajači ne mogu do gole kože da ogule seljake i izgladne naš narod.

I u Vojvodini bjesni teror okupatora. I ovdje se svirepo progoni srpski živalj. I ovdje okupatori nastoje da što više raspire nacionalnu mržnju među mnogobrojnim nacionalnostima. Mađarski i njemački osvajači huškaju domaće stanovništvo mađarske i njemačke narodnosti protiv Srba i drugih nacionalnih manjina. Posljedica toga bila su nečuvena zločinstva prema srpskom stanovništvu.[73] Zulume bivših velikosrpskih žbira sada ispašta nedužno srpsko stanovništvo. Komunisti Vojvodine imaju tu veliku zadaću da suzbijaju sijanje nacionalne mržnje, da raskrinkavaju pred narodima Vojvodine okupatorske nasilnike kao neprijatelje radnog naroda svih nacionalnosti. Komunisti Vojvodine imaju tu veliku zadaću da rade na okupljanju svih narodnosti u borbi protiv zla što ga je prouzrokovao rat i okupacija, za bratstvo među narodima Vojvodine, da vode zajedničku borbu protiv imperijalističkih nasilnika i okupatora, za bratski sporazum i ravnopravnost naroda Vojvodine, za istinsko rješenje nacionalnog pitanja putem slobodnog opredjeljenja naroda.

Makedonija je također doživjela tu nesreću da je dijeli međusobno nekoliko osvajača.[74] Ispod velikosrpskog ugnjetavanja ona je dospjela pod bugarski, a djelimično i pod talijanski jaram. Bugarska reakcionarna kapitalistička klika radi isto ono što je radila i velikosrpska sa makedonskim narodom. I bugarski osvajači ne priznaju pravo makedonskog naroda, i oni ga progone i svim silama rade na njegovom odnarođivanju. Svugdje u Makedoniji se uvodi bugarski jezik. Bugarski osvajači pljačkaju makedonski narod isto tako kao što to rade njemački i talijanski imperijalistički grabežljivci. Zadaća makedonskih komunista jeste da okupljaju narodne mase u borbi protiv nasilnog pripajanja i dijeljenja Makedonije, a za slobodno nacionalno opredjeljenje makedonskog naroda i za njegovu nacionalnu nezavisnost i slobodu.

Zadaća crnogorskih komunista jeste da mobilišu crnogorski narod protiv talijanskih okupatora, da vode borbu protiv pokušaja uspostavljanja nekakve dinastije slobodoljubivom crnogorskom narodu, da vode borbu protiv federalista[75] kao agenata talijanskih imperijalista, da vode

borbu protiv pljačkanja siromašnog crnogorskog naroda, a za preduzimanje najhitnijih mjera za obezbjeđenje naroda najnužnijim sredstvima za život, za osiguranje radnih masa Crne Gore od prijeteće gladi.

Dalmacija je ne samo opljačkana i okupirana, ona je već rasparčana, izdana i prodana od izdajnika hrvatskog naroda, takozvanih ustaša ili frankovaca, na čelu sa zloglasnim Pavelićem. Dalmatinski narod proživljuje teške časove: on je ne samo porobljen već mu prijeti strašna glad, jer je otcijepljen od Hrvatske i područja odakle se snabdijevao hranom, jer je izgubio more i slobodu ribarenja, iako živi na moru. Nezasitni talijanski imperijalisti nastojaće da iskoriste taj strašan položaj dalmatinskog i primorskog naroda da ga lakše pokore i unize. Zadaća dalmatinskih komunista jeste da stanu na čelo oslobodilačke borbe dalmatinskog naroda protiv porobljivača, da vode borbu protiv izroda hrvatskog naroda, takozvanih frankovaca u Dalmaciji, koji su agenti talijanskog imperijalizma, da rade na tome da se ublaži strašna bijeda i glad dalmatinskog naroda.

U Bosni harače takozvane hrvatske ustaše. U toj pokrajini oni su zaveli pravu strahovladu. Možda nigdje nije tako razularena hajka protiv Srba kao u Bosni. Frankovci huškaju Muslimane i Hrvate na Srbe, raspiruje se nacionalna mržnja, koja će imati teških posljedica za narode u Bosni ako se tome ne stane na put. Suzbijanje sijanja te mržnje, raskrinkavanje frankovačkih izdajnika pred narodima Bosne, borba protiv uzurpatora i okupatora u Bosni, borba za bratstvo naroda — to je sada najpreča zadaća komunista u Bosni.

Zemlja je, kao što smo vidjeli, rasparčana i podijeljena između nekoliko imperijalističkih osvajača, ali to ne može da bude nikakva zapreka za daljnje jedinstvo djelovanja Komunističke partije Jugoslavije, to ne može biti nikakva zapreka za zajedničku borbu naroda Jugoslavije za njihovu nezavisnost i slobodu, to ne može biti zapreka za zajedničku borbu naroda iz svih pokrajina protiv okupatora i njihovih agenata u zemlji. Pod vođstvom Komunističke partije Jugoslavije narodi će izvojevati sebi slobodu, nezavisnost i bolju budućnost, jer je to životna zadaća i cilj avangarde proletarijata, Komunističke partije Jugoslavije.

Partija i posljednji događaji

Posljednji događaji potpuno su potvrdili pravilnost linije Komunističke partije Jugoslavije. Zastupajući gledište da komunisti moraju svim silama podupirati nastojanja naroda na odbrani njihove nezavisnosti, Partija je u vrijeme napada imperijalista na zemlju poslala sve svoje članove, vojne obveznike, da zajedno sa narodom brane svoju nezavisnost. Tu svoju zadaću su komunisti izvršili. Tu nije bilo kolebanja kod članova Partije, tu je bila potpuna jednodušnost. Osim toga,

linija Partije da se mora dati otpor napadačima naišla je kod vojnika, podoficira i jednog dijela nižeg oficirskog kadra na velike simpatije i spremnost za borbu. Ali je, na žalost, peta kolona u štabovima i na komandnim mjestima radila svoj razorni posao tako savršeno da je sve oduševljenje i požrtvovanost vojnika bilo uzaludno. Oficiri petokolonaši pravili su komunistima u vojsci sve moguće smetnje. Mnoge nisu uopće htjeli primati na vojnu dužnost ili su ih slali od jedinice do jedinice. Bilo je slučajeva da su ih htjeli ukloniti putem strijeljanja ili hapšenja, ali u takvim slučajevima spasavala ih je masa vojnika.

Iz svega toga se vidi da je politički uticaj Partije u redovima širokih masa radnika i seljaka u vojničkim uniformama silno porastao. To, da su te mase prihvatile poziv Partije da se ... snost* naroda jeste veliki politički uspjeh naše Partije.

Dok su se sve buržoaske partije svojim izdajstvom, svojom nesposobnošću i kolebljivošću potpuno kompromitovale kod širokih narodnih slojeva, Komunistička partija Jugoslavije stekla je svojom dosljednošću u borbi za nezavisnost naroda veliki ugled.

Ovdje je potrebno da se sa nekoliko riječi kritički osvrnemo na nedostatke i slabosti kod sprovođenja linije o odbrani nezavisnosti naroda Jugoslavije. Prva i najveća slabost nekih organizacija Partije i pojedinih članova u vojsci bila je u tome što nisu znali da liniju Partije organizaciono primijene, što nisu znali da iskoriste razne povoljne prilike da uticaj Partije u masama organizaciono učvrste, što nisu znali da onemoguće petokolonaše, kao što je to bio slučaj u Bjelovaru u Hrvatskoj. Pobunu jednog puka kraj Bjelovara protiv dav nja otpora napadačima i napuštanje fronta, gdje je onda neprijatelj prodro, izvršila su svega dva do tri frankovca, dok je u tome puku bilo više od petnaest komunista koji su mirno gledali izdaju umjesto da spriječe izdajnike.[76] Slabost nekih organizacija Partije i pojedinih komunista posebno, naročito u Hrvatskoj, bila je u tome što su se vrlo malo brinuli o tome šta radi peta kolona u najodsudnijim trenucima, što su potcjenjivali izdajničku ulogu frankovaca i njihovu snagu. Moramo naglasiti ovdje da su neke organizacije, kada je prodro neprijatelj, bile do izvjesnog stepena u zabuni i dezorijentisane. Takva slabost kod komunista jeste opasna i može u odsudnim trenucima, kada treba djelovati brzo i odlučno, da prouzrokuje neminovan poraz akcije koju vodi Partija. Komunisti moraju biti sposobni da djeluju u svako vrijeme i u svakoj situaciji, ako je potrebno, samostalno, brzo i odlučno. Njihova orijentacija u tome jeste linija Partije, zato oni tu liniju moraju dobro poznavati. U Sloveniji, a djelimično i u Srbiji, drugovi su načinili tu pogrešku što su učešće komunista u odbrani nezavisnosti naroda pogrešno shvatili. Oni su organizovali posebne dobrovoljačke čete od komunista i simpatizera. To je bilo skroz pogrešno: 1) to je značilo izolaciju komunista

* U originalu nečitko. Vjerovatno je bilo napisano: »brani nezavisnost«.

od osnovne mase vojnika u koju su komunisti morali ući i raditi; 2) to je značilo izlagati partijske kadrove uništenju; 3) to je značilo napuštanje terena rada u pozadini i slabljenje partijskih organizacija, čija je zadaća bila da rukovode borbom na terenu. Slabost partijskih organizacija bila je u slabo organizovanoj informativnoj službi. Često su partijske organizacije bile stavljene pred svršen čin, nisu znale ni za najobičnije stvari koje su se spremale od strane neprijatelja iznutra, a koje su se mogle preduhitriti da su komunisti malo više vodili računa o tome šta se zbiva u redovima neprijatelja. Na primjer, dok su frankovci pomoću hrvatske »Građanske zaštite« pripremali izdaju i utirali put osvajačima, neke partijske organizacije nisu to znale. One nisu vidjele ni to da peta kolona sprema udarac i protiv komunista. Ako se već nisu mogli (ali bilo je [to] moguće iz početka) spasiti zatvoreni drugovi, onda su se mogla izbjeći nova hapšenja nekih drugova.[77] Mora se naglasiti i to da je ponegdje bilo i panike, i to je krupna slabost koja kod komunista ne smije postojati. Evo, takvih i sličnih pojava bilo je ne malo kod posljednjih događaja i mi ih moramo uočiti i izvući pouke iz toga za ubuduće.

Jedan od najkrupnijih uspjeha naše Partije u posljednjim događajima je svakako taj što je Partija ostala čitava, što je sačuvala svoje kadrove u tim teškim momentima, što je ostao kontinuitet u radu Partije kroz čitavo vrijeme, što je ona u ovom haosu i zbrci ostala jedina nerazbijena, nastavljajući svoj rad. Nesmetano funkcionisanje svih partijskih foruma od CK do ćelija i izdavanje partijskih proglasa i letaka dokaz je snage Partije. Održavanje savjetovanja KPJ u vrijeme ovog krvavog bješnjenja terora jeste također dokaz da Partija nije uzalud trošila vrijeme poslednjih godina pripremajući se za ove događaje.

Imajući u vidu razne nedostatke, od kojih smo mi ovdje iznijeli samo jedan dio, partijsko savjetovanje pretresalo je pitanje uklanjanja tih slabosti i nedostataka, pretresalo je pitanje zadaća koje se sada stavljaju pred čitavu Partiju i njene organizacije posebno.

Koje su to zadaće i na što moraju partijske organizacije najviše da obrate svoju pažnju?

Prvo što je potrebno da naše partijske organizacije učine jeste da se u svakoj od njih temeljito i kritički pretrese rad Partije u posljednjim događajima, da se utvrde razne slabosti i nedostaci i izvuku potrebni zaključci iz toga.

Zbog novonastale situacije usljed okupacije i žestokog terora, kojim će neprijatelj nastojati da omete rad Partije, potrebno je prilagoditi se novim uslovima, potrebno je pronalaziti nove metode rada, nove metode u širenju propagande i agitacije. Jedna od opasnih slabosti gotovo u svim našim partijskim organizacijama jeste nekonspirativnost. Tu slabost, uprkos svim našim nastojanjima, još uvijek nismo uspjeli da likvidiramo. Ali danas, kada se radi o glavama, kada neprijatelj neće prezati ni od kakvih sredstava, kada je zaveden prijeki sud za najmanju

sitnicu, pitanje konspiracije jeste od ogromnog značaja za uspjeh naše Partije, za očuvanje kadrova Partije. No to ne znači da se sada treba začauriti u uske sektaške organizacije; naprotiv, sada je potrebno još više proširiti mrežu partijskih organizacija. Treba obuhvatiti u partijske organizacije najbolje elemente radnika i seljaka i poštene inteligencije, sve one koji su se pokazali ili se pokazuju u ovim uslovima kao neustrašivi i disciplinarani borci. S druge strane, iz Partije treba ukloniti sve one elemente koji su se pokazali u posljednjim događajima ili se pokazuju u ovim uslovima kao kolebljivi i nesigurni. Razumije se da je potrebno pri primanju novih članova u Partiju i pri stvaranju novih partijskih organizacija obratiti najveću pažnju i budnost da se ne bi provokatori i tuđi elementi uvukli u Partiju.

Partijske organizacije moraju baš zbog tih teških uslova posvetiti najveću pažnju tehnici. Tehniku treba da organizuju i vode ozbiljni partijci. Nju treba postaviti na čvrste temelje, jer tehnika koja dobro funkcioniše u tim uslovima osigurava uspjeh partijskog rada. Uzalud su sve direktive i odluke ako ne valja tehnika koja će ih dostaviti tamo gdje je potrebno.

Treba nastaviti sa vaspitavanjem partijskog kadra u duhu marksizma-lenjinizma.

Treba nastaviti sa kursevima i izučavanjem *Historije SKP (b)*. Okupatori i njihove sluge nastojaće da unište svu literaturu Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina, jer je to metod fašista da onemoguće širenje nauke učitelja proletarijata. Prema tome, dužne su sve partijske organizacije i svaki pojedini član Partije da preduzmu sve potrebne mjere da bi se sačuvala ta literatura, koja nam je neophodna kao rukovodstvo u našoj borbi. Svaka takva knjiga i brošura predstavlja dragocjenost za našu Partiju.

Učvršćujući organizaciono svoje redove i proširujući svoju organizacionu partijsku mrežu u gradovima i na selu, Partija mora da usmjeri najveću pažnju borbi protiv okupatora, za nacionalno oslobođenje podjarmljenih naroda Jugoslavije. U vezi s tim potrebno je povezati se svugdje na terenu sa svim onim grupama i pristalicama negdašnjih krahiranih buržoaskih partija koje su voljne da se bore pod rukovodstvom Kompartije protiv okupatora i protiv svega onoga što je donijelo narodima Jugoslavije današnje patnje i zlo. Pri tome treba narodu davati jasnu perspektivu i mogućnost izlaza iz sadanje situacije.

Važna zadaća Partije jeste u tome da vodi najodlučniju borbu protiv raspirivanja nacionalne mržnje. Treba narodima objasniti da tu mržnju raspiruju, s jedne strane, okupatori da bi lakše ugnjetavali porobljene narode, a, s druge, reakcionarna buržoaska klika da bi skrenula mržnju naroda zbog današnjeg zla sa sebe na pojedine narode.

Treba neumorno raskrinkavati razne agente imperijalističkih sila, kako one koji rade za osovinske osvajače tako i one koji rade za Engleze i za povratak starog stanja koje je dovelo do današnje katastrofe.

Ti agenti okupatora u zemlji već nastoje da pomoću takozvanog novog poretka upregnu narodne mase u ratna kola okupatora, da narod radi do krajnjeg iscrpljenja za njihovu ratnu mašinu. Tome se mora dati otpor na taj način što će svi proizvodi doprijeti u ruke širokih narodnih masa, da se narodi njima koriste, a ne osvajači. Prema tome, treba pronalaziti razne načine da se narod osigura namirnicama za život i spase od gladi. Cilj neprijatelja jeste da glađu i poniženjem, putem mrvica milostinje, učini narod nesposobnim za borbu, a to mi moramo spriječiti.

Položaj radničke klase pod okupacijom naročito je težak. Okupatori i njihovi agenti u zemlji nastoje raznim prijetnjama da spriječe borbu radnika protiv svirepog dvostrukog izrabljivanja od strane okupatora i domaćih kapitalista. Oni hoće da spriječe borbu radnika za bolje nadnice u ovoj strahovitoj skupoći. No komunisti moraju uprkos svemu tome da organizuju i vode tu borbu. Treba pronalaziti nove metode borbe za bolje uslove života radnika. Učvršćivanje jedinstva radnika po preduzećima jeste garancija za uspjeh borbe radnika za njihove svakodnevne životne potrebe. Prijetnje neprijatelja ne mogu biti razlog da se radnici bez borbe prepuste na milost i nemilost izrabljivačima.

Protiv radnih logora i progona nezaposlenih radnika treba također dati otpor. Razumije se da će uspjeh biti osiguran samo u tom slučaju ako taj otpor bude masovan, ako ti radnici budu imali podršku od ostalih radnih masa sela i grada. Treba najodlučnije ustati protiv vrbovanja radnika za rad u Njemačku gdje ih čeka ili gladna smrt ili smrt od engleskih bombi.

Danas, kada je seljaštvo gotovo potpuno izgubilo povjerenje u razne buržoaske partije, kada ga je ova kriza zbilja otrijeznila i kada ono traži samo izlazak iz toga zla, potrebno je da partijske organizacije posvete svoju najveću pažnju radu na selu. Savez radnika i seljaka na današnjoj etapi borbe najaktuelniji je. Treba seljacima dati jasnu perspektivu, treba njima objasniti veliki napredak seljaštva u Sovjetskom Savezu, život i napredak sovjetskih kolhoznika, koje može osigurati samo sovjetska vlast. Treba seljacima objasniti to da seljake niko nije tjerao u kolhoze niti će ih tjerati kod nas, već će se seljaci sami ubijediti u to da je kolhoz koristan za njih.

Više no ikada do sada povoljni su uslovi Partije za rad u masama radništva, seljaštva i građanstva. Više no ikad sektaštvo je opasno kad se radi o okupljanju i mobilisanju masa za iduće odlučujuće borbe. Pokretačke snage za sazrijevanje revolucionarne energije masa u našoj zemlji jesu:

Prvo, a) surovi okupatorski režim i pljačkanje naroda; b) još svirepije nacionalno ugnjetavanje i mržnja masa prema onima koji su to prouzrokovali; c) izdajstvo bivših vladajućih krugova buržoazije; d) sluganstvo i malodušnost domaće buržoazije; e) razgolićenost zločinačke nacionalne i socijalne politike prošlih režima; f) teški tereti

nametnuti narodu od osvajača; g) bezobzirno izrabljivanje radnih masa od okupatora i kapitalista.

Drugo, a) postojanje velike zemlje socijalizma i njen ogroman napredak; b) miroljubiva politika Sovjetskog Saveza, na jednoj, a strašni pokolj i razaranje koje prouzrokuje imperijalistički rat u kapitalističkom svijetu, na drugoj strani.

Uspjeh u radu naše Partije pod današnjim uslovima zavisi od pravilnog prilaženja svim ovim problemima, od neumornog rada i aktivnosti članova Partije, od toga da svaki član Partije da od sebe sve i da bude svjestan ovih sudbonosnih događaja i zadaća koje stoje pred Partijom. Svako životarenje i neko očekivanje boljih vremena jeste štetno i opasno za interese proletarijata.

Napisano u Beogradu sredinom juna 1941.
»Proleter«, mart — april — maj 1941,
br. 3—4—5.

ZA GLUMČEVA [JOSIPA KOPINIČA][78]

Dragi prijatelju,

Molim te da to udesiš tako da ne izgubi smisao.[79] Ja ću nastaviti kada mi javiš da je otišlo.[80] Ja sam preko braće po njihovoj želji poslao opširan izvještaj.[81] Oni kažu za Jožu [Staljina] — pa mislim da će ga dobiti i djeda [Kominterna]. Oni su, naime, već otputovali odavde prije deset dana. Morali su jer [su] im stalno sjedili na vratu Nijem[ci]. I kazali da se isele. Ja sam sa njima udesio mnoge stvari i čekam rezultat. Ovdje je još nešto malo ostalo.

Ja sam primio tvoja dva pisma do sada. Za Talijana [Rigoleta Martinija Kvarta] si već valjda javio, ako nisi onda odmah javi.[82] Kažu da se nije najbolje ponio pri izlazu.[83] Moje gledište jeste da odu u Italiju jer su uslovi tamo dobri.[84] Ja ću pitati sam djedu [Kominternu] i kazati svoje mišljenje o tome.

Ja ovdje imam pune ruke posla i još ću morati ostati, a onda ću skoknuti do vas da vidim sina i staru.[85]

Mnogo vas sve pozdravlja

Stari

Pisano u Beogradu u prvoj polovini juna 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/A1.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U svim oblastima široke narodne mase razočarale su se u sve bivše vladajuće buržoaske partije, koje su skrivile tako brzi krah Jugoslavije i sadašnje patnje naroda, a prema Sovj[etskom] Savezu silno su porasle simpatije naroda koji sada jedino od njega očekuje svoj spas.

Na želju vodstva srpskih zemljoradnika CK KPJ je opunomoćio Valtera i još jednog člana da vode pregovore za saradnju na sadanjoj etapi.[86] Sklopljen je ovaj sporazum: 1) Zajednička borba protiv okupatora. 2) Zajed[nička] borba za sovj[etsku] vlast i savez sa SSSR-om. 3) Zajednička borba protiv engleskih agenata i pokušaja da se povrati stari poredak. 4) Zajednička borba protiv raspirivanja nac[ionalne] mržnje. 5) Zajednički odbori saveza radnika i seljaka. Dr Jovanović priznaje i sam nužnost naše hegemonije u borbi i očuvanju izvojevane vlasti.[87] Slični sporazumi postignuti su u Sloveniji sa hrišć[anskim] socijalistima, sa sokolskim i dr[ugim] grupacijama.[88] 6) Borba protiv okupatora jeste sastavni dio naše borbe za nac[ionalnu] slobodu i ravnopravnost naroda Jugoslavije. Nacionalna sloboda i ravnopravnost naroda će [se] moći postignuti samo na bazi bratskog sporazuma svih naroda Jugoslavije. U vezi sa tim Partija mobiliše sve svoje snage u borbi protiv raspirivanja naci[onalne] mržnje, koju svim sredstvima šire okupatori i njihovi agenti Engleske.

Valter

Napisano u Beogradu u prvoj polovini juna 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/A1.

RADNICI, SELJACI I GRAĐANI JUGOSLAVIJE![89]

Ranog jutra 22. juna napali su razulareni njemački fašistički banditi na veliku i miroljubivu državu radnika i seljaka, na Sovjetski Savez. Ovi profesionalni zločinci došunjali su se isto tako iznenada i mučki nad cvatuće gradove Sovjetskog Saveza, kao što su se prije deset nedjelja došunjali nad Beograd, da ih zaspu svojim ubojnim granatama. Ovaj nov nečuveni zločin fašističkih ubojica ispunio je strašnim ogorčenjem ne samo srca dvjestomilionskog naroda zemlje socijalizma već i srca radnog čovječanstva čitavog svijeta.

Prolivši potoke krvi, zavivši u crno čitavu Evropu i podjarmivši njene narode, njemačka fašističko-kapitalistička banda, na čelu sa ludakom Hitlerom, natjerala je svoje nevinom krvlju okupane čopore na cvatući sovjetski vrt, da ruše ono što su 23 godine džinovskim naporima gradili narodi Sovjetskog Saveza. Ali krvoždedni fašistički zločinci i njihovi satrapi u ostalim kapitalističkim zemljama ljuto su se ovog puta prevarili. Nemaju oni sad protiv sebe slabe evropske države, vođene od izdajničke kapitalističke klike: zemlje iznutra rastrovane, razjedinjene i oslabljene petokolonaškim izdajničkim radom, već imaju protiv sebe složne dvjestomilionske narode velikog Sovjetskog Saveza, okupljene oko herojske partije boljševika, okupljene oko svog velikog i mudrog vođe druga Staljina. Oni imaju protiv sebe nepobjedivu Crvenu armiju, groznu silu koja stoji kao granitna stijena na odbrani socijalističke otadžbine. Oni imaju protiv sebe radni narod i nacionalno ugnjetene čitavog svijeta. To je danas ta sila koja će polomiti ne samo zube krvoždednim fašističkim zvjerovima nego će potpuno uništiti tu zarazu koja hoće da svojim smradom okuži čitav svijet.

Radnici, seljaci i građani

Njemački fašistički osvajači propratili su, po svom običaju, ovaj svoj zločinački napad na Sovjetski Savez najordinarnijim izmišljotinama. Oni su na brzu ruku skrpili neku optužbu protiv Sovjetskog Saveza pokušavajući opravdati kod svoga naroda i kod ostalog poštenog svijeta svoj napad, koji se ničim ne može pravdati. Može li iko pošten na svijetu vjerovati glupim izgovorima fašističkih probisvijeta? Ne može! Njemačka fašistička propaganda i propaganda njihovih reakcionarnih sestara u ostalim kapitalističkim zemljama, pa i kod nas, počela je bijesno rigati svoj otrov laži i klevete protiv SSSR-a. Ona će vas dnevno zasipati

svim mogućim lažnim vijestima o svojim tobožnjim »pobjedama«, da zavara svoj narod i unese zabunu kod svih onih koji žele poraz fašističkim osvajačima. Ne vjerujte ništa fašističkim ubojicama i krvnicima radnog naroda. Sačuvajte vašu hladnokrvnost i činite sve da se ubrza propast tih najvećih zločinaca što ih pamti istorija čovječanstva. Vjerujte čvrsto u to da je Sovjetski Savez sa svojom herojskom Crvenom armijom takva sila koju niko na svijetu nije kadar savladati. Znajte da će Sovjetski Savez u svojoj opravdanoj borbi imati na svojoj strani ne samo simpatije nego i podršku milionskih radnih masa čitavog svijeta. Herojski narodi Sovjetskog Saveza biju svoj posljednji boj, da jedanput zauvijek ne samo odbrane veliku socijalističku otadžbinu od fašističko-kapitalističkih aždaja nego i da spasu napaćeno čovječanstvo da ga ponovo ne zadesi srednjovjekovni mrak i ropstvo.

Radnici i radnice Jugoslavije!

Kucnuo je sudbonosni trenutak. Započela je odsudna bitka protiv najvećih neprijatelja radničke klase, bitka koju su fašistički zločinci sami zametnuli mučkim napadom na Sovjetski Savez, nadu svih trudbenika svijeta. Dragocjena krv herojskog sovjetskog naroda prolijeva se ne samo radi odbrane zemlje socijalizma nego i radi konačnog socijalnog i nacionalnog oslobođenja čitavog radnog čovječanstva. Prema tome, to je i naša borba, koju smo mi dužni podupirati svim snagama, pa i svojim životima.

Proleteri sviju zemalja Jugoslavije, na svoja mjesta, u prve borbene redove. Zbijte čvrsto svoje redove oko vaše avangarde, Komunističke partije Jugoslavije. Svaki na svoje mjesto! Nepokolebljivo i disciplinovano vršite svoju proletersku dužnost. Spremajte se hitno za posljednji i odsudni boj. Ne dozvolite da se prolijeva dragocjena krv herojskih sovjetskih naroda bez vašeg učešća. Vaše parole moraju biti: nijedan radnik ili radnica ne smije otići u fašističku Njemačku, da svojim radom jača snage fašističkih bandita. Nijedan top, nijedna puška, nijedno tane, nijedno zrno žita itd. ne smije vašom pomoći dospjeti u ruke fašističkih zločinaca. Mobilišite sve vaše snage protiv toga, da naša zemlja bude baza za snabdijevanje fašističkih rulja, koje kao bijesni psi napadaju na Sovjetski Savez, na našu drugu socijalističku domovinu, na našu nadu i kulu svjetilju prema kojoj s nadom upire oči napaćeno radno čovječanstvo čitavog svijeta.

Radnici na željeznici i ostalim transportnim sredstvima, vi ne smijete biti onaj kanal kroz koji će prolaziti ubojito oružje i druga ratna sredstva namijenjena protiv Sovjetskog Saveza i vas samih. Sjetite se vaših borbenih tradicija iz prošle intervencije kapitalističkog svijeta protiv mlade sovjetske republike.[90] Učinite sve što je u vašoj moći da onemogućite fašističkim zločincima da vas iskoriste protiv Sovjetskog

Saveza . . . * nego i pred radnim narodom naše zemlje i čitavog svijeta. Mi vas pozivamo da u ovim sudbonosnim časovima izvršite svoju dužnost koja vam je namijenjena u ovoj odsudnoj borbi.

Omladino Jugoslavije!

Bije se posljednji boj s tvojim najvećim neprijateljem — s krvnikom mlade generacije, s fašističkim zločincima protiv kojih si se ti uvijek spremno borila kad te je Komunistička partija pozvala. Protiv tih istih tvojih krvnih neprijatelja mlada generacija Sovjetskog Saveza već bije težak i krvavi boj. Prolijeva svoju dragocjenu krv za tvoju srećniju budućnost ta ista omladina Sovjetskog Saveza koja je s pjesmom na ustima gradila socijalizam, koja već ima izvojevano sve to za čime ti, omladino Jugoslavije, čezneš. Imala je srećan kulturni život i osiguranu budućnost. Možeš li ti, omladino, ostati po strani? Ne možeš, ti moraš takođe sada biti u prvim redovima borbe protiv fašističkih zločinaca. Okupljaj svoje snage u Savezu komunista omladine, da pod vođstvom Komunističke partije Jugoslavije zauzmeš svoje mjesto u borbenim redovima radničke klase.

Hrvatski narode: radnici, seljaci, vojnici i sva poštena inteligencijo!

Sluga fašističkih osvajača — izdajnik Pavelić — hoće da se hrvatski narod iskoristi u borbi protiv Sovjetskog Saveza i protiv oslobodilačke borbe naših naroda. Nije li već taj, nevinom krvlju poprskani zločinac, nanio dovoljno sramote hrvatskom narodu? Zar ćeš dozvoliti da još i ta strašna izdaja bude pokrivena tvojim hrvatskim imenom? Zar ti hrvatska gospoda već nisu u prošlosti nanijela dovoljno sramote? Ne! Sada kad je tvoja istinska sloboda već tako blizu, ti, hrvatski narode, nećeš dopustiti takve izdaje. Vojnici u kasarnama, radnici u fabrikama, seljaci u selu, ujedinite se u jedan jedinstveni front i borite se svim sredstvima protiv te fašističke izdajničke bande i njenih fašističkih gospodara. Budite spremni da zajedno s ostalim radnim narodom grada i sela zemalja Jugoslavije zauzmete svoje mjesto u prvim redovima u borbi za vašu srećniju budućnost.

Srbi, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i svi ostali porobljeni narodi Jugoslavije,

Vi koji stenjete pod okupatorskom čizmom, svi vi koji ljubite slobodu i nezavisnost, koji nećete fašističkoga ropstva, znajte da je kucnuo čas vašega skorog oslobođenja od fašističkih osvajača. Zato doprinesite

---

* U originalu ispušten dio rečenice.

i vi vaš dio u borbi za vašu slobodu, pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije. Borba Sovjetskog Saveza jeste i vaša borba, jer se on bori protiv vašeg neprijatelja, pod čijim vi jarmom stenjete. Ne dajte se zavesti raznim domaćim reakcionarima koji su u službi fašističkih bandita. Vaše mjesto jeste u borbenim redovima radničke klase, koja se bori za vašu istinsku slobodu i nezavisnost. Od te borbe zavisi vaša budućnost i budućnost vaše djece. Ako ljubite svoju slobodu i nezavisnost, ako nećete biti tuđi robovi, ako želite da se oslobodite fašističkog ropstva, onda pomognite svim sredstvima pravednu borbu velike i miroljubive zemlje socijalizma — Sovjetskog Saveza, ujedinite svoje snage protiv vaših ugnjetača, fašističkih osvajača, koji porobiše i opljačkaše vašu zemlju.

Komunisti Jugoslavije!

Došao je onaj najteži čas koji smo mi u našoj borbi predvidili. Mi smo znali šta spremaju fašistički zločinci protiv SSSR-a i čitavog radničkog čovječanstva. Krvožedni fašistički vlastodršci, koji drže u ropstvu svoje narode i narode podjarmljenih zemalja, navijestiše nam rat do istrebljenja, navijestiše preko radija krvavi pokolj komunista. Mi tu borbu prihvaćamo, jer mi smo je očekivali i mi smo se za nju spremili. U toj borbi neće biti pardona nijednom komunistu, deru se fašistički krvnici, a mi kažemo: u toj borbi neće biti pardona zločinačkim fašističkim vođama i njihovim vjernim slugama, u toj borbi neće biti pardona fašističkoj finansijskoj oligarhiji i njezinim satrapima.

Komunisti Jugoslavije! Ne oklijevajte ni trenutka već se hitno spremajte za tu tešku borbu. Smjesta prilagodite svoje organizacije i njihov rad za taj posljednji boj. Preduzmite sve da čim bolje osigurate naše dragocjene kadrove koji su nam danas više nego ikad potrebni u toj borbi. Organizujte radne mase i predajte im vaše teško stečeno iskustvo. Stanite na čelo radnih i nacionalno ugnjetenih masa i vodite ih u borbu protiv fašističkih tlačitelja naših naroda. Odvažnost, disciplina i hladnokrvnost neka vlada među vama, jer vi morate time dati primjer drugima. Izvršite svoju dužnost avangarde radničke klase Jugoslavije. Naprijed u posljednji i odlučni boj za slobodu i sreću čovječanstva.

Da živi velika i nepobjediva zemlja socijalizma — Sovjetski Savez!

Da živi herojska partija boljševika SKP!

Da živi vođ i organizator prošlih i budućih pobjeda velikog i moćnog Sovjetskog Saveza, drug Staljin!

Da živi Komunistička internacionala!

Da živi Komunistička partija Jugoslavije!

Da živi međunarodna solidarnost svih ugnjetenih i izrabljivanih!

Da živi jedinstvo i borba radnih masa Jugoslavije!

Dolje imperijalističko-fašistički zločinci, na čelu sa krvavim Hitlerom, Musolinijem i ostalim satrapima!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Napisano u Beogradu 22. juna 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/21.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Partija je izdala proglas povodom napada na SSSR* i pozvala narod na borbu protiv fašističkih okupatora. Dala je direktivu za masovne sabotaže i organizovala partizanske odrede za uništenje komunikacija.

U čitavoj zemlji organizuju se borbene grupe, na čelu sa vojno-revolucionarnim komitetima pod rukovodstvom Partije.

U Srbiji Nijemci naredili da se prijave svi vojni obveznici, i kad se javili prvi, poslali su ih odmah za Njemačku kao zarobljenike.[91] Partija je dala suprotnu direktivu — da se niko ne javlja, i sada seljaci odlaze u masama sa oružjem u šume.

U Beogradu Nijemci dali natrag policiji oružje i sada ona vodi zajedno sa GESTAPO-om lov na naše ljude.[92] Najgori su ljotićevci.[93] Hapsi se po kućama i na ulici i strijelja se bez predupređenja. Ide se do istrebljenja naših ljudi. Poduzete mjere.[94]

Partija je izdala proglas za njemačke i talijanske vojnike, na njihovom jeziku, koji je naišao na jak odjek među njima.**

Mi pripremamo narodni ustanak protiv okupatora, jer kod naroda je velika spremnost za borbu. Javite nam vaše mišljenje o tome. Oružja imamo dosta malo. — Ima li mogućnosti da ga uskoro dobijamo?

Valter

Napisano u Beogradu krajem juna 1941.
Prepis u arhivu Josipa Broza Tita

---

* Vid. Proglas CK KPJ povodom napada Njemačke na SSSR na str. 43. —*Red.*

** Vid. Proglas CK KPJ njemačkim i talijanskim vojnicima na str. 12. — *Red.*

DRAGI PRIJATELJU [JOSIPU KOPINIČU]

Šalji ovo odmah.[95] O rezultatima podrobno ne javljam. O tome će se ionako čuti.[96] Ovdje je stvar postavljena oštro i ne stoji loše.[97] Sa tvojim načinom kako si ti postavio Hrvatima u pismu ja se ne slažem, jer se ne mogu okrivljavati čitave familije [Komunistička partija]. Ko je kriv tamošnjem natezanju mi ćemo ispitati i preduzeti oštre mjere. Nemoj se više ti kačiti sa ljudima. Ako nešto opaziš, onda javi meni. Ja sam dao oštre naloge za Hrvate i svaki onaj koji će to sabotirati, biće strijeljan.[98]

Ja tamo sada ne mogu nikako doći.[99] Ovdje imam mnogo posla, jer su svi moji, osim dvojice, otišli u partizane na teren.[100] Za par dana nadam se [da će biti] krupnih događaja.

Kuće nemoj kupovati, radije iznajmi negdje.[101] Sada nam treba mnogo novaca za prskalice [municiju]. Gledaj da štediš, ako je moguće.

Pozdrav svima
T.

Javi još to:

Na aerodromu u Bgd [Beogradu] ima stalno oko 200 — 300 aviona i ovdje je škola za letenje [na tom aerodromu] za njemačke pilote.[102]

Napisano u Beogradu 6. jula 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/A1

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

I

Dvadeset drugog juna CK KPJ izdao proglas sa pozivom na masovne borbe i sabotaže protiv okupatora.* U nekim organizacijama opazila se nepokretnost i CK je dao nalog da se pod kaznom smrti izvršavaju hitno zadaće.

Valter

II

U Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini CK [KPJ] je organizovao brojne partizanske odrede i uputio većinu članova CK i drugih foruma da rukovode tim odredima. Partizanska borba i sabotaža u tim oblastima uzima sve oštrije oblike. Beograd je posjednut krupnim vojnim silama Njemačke.

Valter

III

Za Manija [Dmitrija Manuilskog]

U Bgd [Beogradu] je 5. jula teško ranjen Zanjčkovski (Vidačić) [Matija Vidaković] — kod eksperimentisanja njemu je otrglo obje ruke. On je sada u rukama GESTAPO-a i u bolnici.[103]

Valter

IV

Šestog jula u Beogradu je GESTAPO strijeljao 13 drugova zbog sabotaže.[104]

Valter

Napisano u Beogradu u prvoj polovini jula 1941.
Prepis u arhivu Josipa Broza Tita

---

* Vid. Proglas povodom napada Njemačke na SSSR na str. 43. — *Red.*

NARODI JUGOSLAVIJE: SRBI, HRVATI, SLOVENCI, CRNOGORCI, MAKEDONCI I DRUGI[105]

Već preko tri nedjelje bije se najveća i najkrvavija bitka u istoriji svijeta. S jedne strane, nasrću divlji fašistički čopori Hitlera, koji kao izgladnjeli psi krvavih gubica i isplaženih jezika čine očajne napore da se dočepaju onih ogromnih bogatstava koja su sebi stvorili u znoju lica svoga miroljubivi narodi Sovjetskog Saveza. S druge strane, bori se sa do sada neviđenim junaštvom i samopožrtvovanjem herojska Crvena armija, digao se čitav sovjetski narod na poziv svoga velikog i genijalnog vođe druga Staljina da odbrani svoju zemlju, da uništi krvave fašističke hijene koje se usudiše da napadnu na miroljubivu cvatuću zemlju, na njen mirni rad, na njenu kulturu, na njezino blagostanje.

Radnici, seljaci i građani Jugoslavije!

Postavimo sebi pitanje: da li se narodi Sovjetskog Saveza bore samo za sebe? Da li se ta njihova džinovska borba protiv fašističkih osvajača tiče samo njih? Ne, ona se tiče i nas: ona se tiče svih porobljenih naroda, ona se tiče svih onih kojima prijeti opasnost [od] porobljavanja, ona se tiče čitavog kulturnog svijeta. Može li danas i jedan kulturni čovjek zdravog razuma vjerovati u glupe laži fašističkih krvopija i osvajača kako se oni tobože bore protiv boljševizma, za dobro evropskih naroda. Ne, u te nove laži fašističkih glavoreza danas više niko ne vjeruje. Uvijek su ti banditi našli neki lažni izgovor kad god su napali ili porobili neku zemlju, ali najgluplja i najprozirnija laž jeste njihov izgovor za napad na Sovjetski Savez. Čitav kulturni svijet: svi narodi porobljenih zemalja, narodi Engleske, Amerike itd. s prezrenjem odbacuju te najnovije laži Hitlerove fašističke bande i šačice njenih vjernih pasa u porobljenim zemljama. Svi ti narodi simpatišu, dive se herojskoj borbi Crvene armije i spremni su da pomažu pravednu borbu Sovjetskog Saveza, jer su danas svjesni toga da je ta borba sovjetskog naroda ujedno i njihova borba: oni su svjesni toga da je to borba na život i smrt protiv najvećeg neprijatelja čovječanske slobode, kulture i napretka. U čitavom svijetu danas je već stvoren jedinstveni front svih demokratskih progresivnih snaga u borbi protiv mraka, nasilja i ropstva — protiv fašizma.

Narodi Jugoslavije: Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i drugi!

Vaša je zemlja porobljena i opljačkana od tih istih zločinaca koji se drznuše da dignu svoje okrvavljene kandže na Sovjetski Savez. Vi ste bili pobijeđeni u ratu, ali niste pokoreni. Slavne tradicije borbi za pravdu i slobodu vaših djedova ne smiju biti zaboravljene. Sada je vrijeme da pokažete da ste dostojni potomci svojih slavnih predaka. Sada je vrijeme, sada je kucnuo čas da se dignete svi kao jedan u boj protiv okupatora i njihovih domaćih slugu, krvnika naših naroda. Ne prezajte ni pred kakvim terorom neprijatelja. Na teror odgovarajte masovnim udarom po najosjetljivijim tačkama fašističkih okupatorskih bandita. Uništavajte sve — sve što koristi fašističkim osvajačima. Ne dozvolimo da naše željeznice prevoze ratni materijal i druga sredstva koja služe fašističkim hordama u njihovoj borbi protiv Sovjetskog Saveza. Stvorimo od naše zemlje opsjednutu tvrđavu za fašističke osvajače.

Srbi!

Vaši najbolji sinovi već se bore po brdima protiv fašističkih ugnjetača.[106] No to nije dovoljno, čitav srpski narod mora da pomaže te borce i njihovu borbu. Svi oni koji mogu i koji su sposobni neka stupaju u partizanske odrede.

Fašistički okupatori osjećaju taj snažan otpor srpskog naroda i zato nastoje da po svaku cijenu stvore od domaćih izroda svoje oružje, svoju potporu. Oni su tu potporu našli u prezrenom izdajici Ljotiću, u takozvanim komesarima, na čelu s krvnikom Aćimovićem[107], oni su tu potporu našli u šačici policijskih pasa kao što su: Dragi Jovanović, Vujković, Bećarević, Kosmajac i drugi.[108] Ti izrodi srpstva hvataju po ulicama i kućama komuniste i druge narodne borce koji se bore za tvoju slobodu i predaju ih u ruke fašističkih osvajača, koji porobiše i opljačkaše tvoju zemlju.[109] Oni strijeljaju u masama te tvoje sinove.

Srpski narode, šta su zaslužili ti izrodi? Zaslužili su ne samo tvoj prezir nego i sramnu smrt izdajica koja ih mora prije ili kasnije stići. Srbi, onemogućite te izrode da sprovode u djelo naredbe svojih okupatorskih fašističkih gospodara. Sav srpski narod mora dati najžešći otpor tim slugama osvajača.

Hrvati!

Groznu sramotu nanosi vam ogavni izdajnik Pavelić i njegova ustaška banda stvarajući nekakve dobrovoljačke odrede protiv sovjetskog naroda.[110] Hrvati, ne dozvolite da ijedan dobrovoljac krene protiv Sovjetskog Saveza. Ako vas budu tjerali na silu, vi bježite u šume i

stvarajte partizanske odrede, vodite borbu protiv okupatora i Pavelićeve ustaške bande. Hrvati, organizujte se i srušite uzurpatorsku vladavinu Pavelića, ujedinite svoje snage sa srpskim, crnogorskim, slovenačkim i drugim narodima koji već vode oružanu borbu protiv okupatora i njihovih slugu. Ustajte bez oklijevanja na borbu protiv okupatora i ustaša koji idu u pohod protiv oslobodilačke borbe Srba, Crnogoraca i drugih naroda.

Komunisti Hrvatske, Slovenije, Dalmacije, Makedonije itd.!

Ne oklijevajte ni časa, već hitno organizujte partizanske odrede. Stanite na čelo oslobodilačke narodne borbe protiv okupatora, kao što to već čine vaši srpski i crnogorski drugovi.

Iskoristite sada u ovoj teškoj situaciji vaše godinama stečeno iskustvo. Ne prezajte ni pred kakvim žrtvama sada kad je u pitanju oslobođenje naroda, kad fašistički krvoloci prijete da istrijebe sve što je napredno i slobodoljubivo. U boj, drugovi! U boj protivu fašističkih zlotvora, neprijatelja slobode i napretka, u boj za slobodu i nacionalnu nezavisnost, u boj za zbacivanje fašističkog okupatorskog jarma!

Komunisti, na vama leži težak, ali častan zadatak organizovanja izvođenja teške borbe sa krvoločnim fašističkim zločincima. Imajmo stalno u vidu da sovjetski narodi liju potocima svoju dragocjenu krv za spas čitavog čovječanstva, i to nam nalaže da ne oklijevamo ni časa, da se svim snagama i sredstvima borimo u prvim redovima naroda protiv fašističkih zločinaca koji ugnjetavaju našu zemlju i koji su napali na veliki i snažni Sovjetski Savez nadajući se brzoj pobjedi kako bi onda lakše podjarmili čitav svijet. Ti banditi dobijaju sve jače i jače udarce od slavne Crvene armije. Naš je zadatak da na ovome našem frontu, u našoj zemlji stvorimo za fašističke osvajače propast, a ne bazu za snabdijevanje fašističkih hordi na sjeveru. Budimo hrabri, budimo uporni, budimo brzi u svojim akcijama, jer tu je u pitanju čast naše Komunističke partije kao najborbenijeg odreda radničke klase, tu je u pitanju čast našeg naroda.

Radnici, seljaci, građani, omladino Jugoslavije!

U boj! U boj protiv fašističke okupatorske bande koja teži da istrijebi ne samo najveće borce naroda već i Slovene na Balkanu, koja teži da podjarmi čitav svijet, koja teži da zavede najstrašniju vladavinu nad narodima koju pamti historija. U boj, jer je sad kucnuo čas da

zbacimo okupatorski fašistički jaram. U boj, jer to je naš dug pred sovjetskim narodima koji se bore i za našu slobodu. U boj, u posljednji boj za uništenje fašističke zaraze!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Napisano u Beogradu 12. jula 1941.
»Proleter«, mart—april—maj 1941,
br. 3—4—5.

HRVATSKOM ĆAĆI [CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE]

Dragi drugovi, šaljemo vam našeg povjerenika druga N. Španca [Blagoja Neškovića] da ispita čitavu stvar sa promjenom u tamošnjem Ćaći i da vam saopšti naše gledište o ovom pitanju.[111] Nas je čitava stvar vrlo neugodno iznenadila, prvo zbog toga što mi nismo bili o tome obaviješteni i što se čitava stvar uradila bez našeg znanja, uprkos tome što smo mi sami predvidjeli mjere i imenovali tri odgovorna druga da bi se tamo popravilo stanje i preduzele hitne potrebne akcije.[112] A drugo, žao nam je što je i opet baš u hrvatskom Ćaći [Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske] moralo do takvog stanja doći.[113] Iako je danas takva situacija da se nema vremena za duga ispitivanja i istrage, već je potrebno djelovati brzo i odlučno, ipak smatramo da je drug Vazduh [Josip Kopinič] učinio krupnu pogrešku kada je stvar [izveo] na svoju ruku i bez našeg znanja [se] umješao u stvar za koju on, tvrdimo, nije imao nikakvog prava da tako postupi. Ovakav postupak dovodi do razbijanja organizacije, a ne [do] njezinog akcionog osposobljavanja. Čitava odgovornost zbog toga pada na njega.

Pretresajući čitav ovaj slučaj 16. jula, tj. poslije dolaska druga Bak., mi smo zauzeli sljedeći stav koji smatramo jedino mogućim u ovoj situaciji [. . .]* i spasili jedinstvo Partije: 1) Slažemo se sa odlukom KI [Komunističke internacionale], iako se ne slažemo sa načinom kako je postupio drug Vazduh i kako je on formulirao čitav taj slučaj pred Djedom [Kominternom], izvršujući na taj način i prepad protiv nas u vrijeme kada mi nismo bili u mogućnosti da i sa naše strane obavijestimo Djeda o pravom stanju stvari. 2) Smatramo da je CK KPH u cjelini učinio krupnu političku pogrešku zbog neshvatanja svojih zadaća i zadaće čitave KPH povodom napada fašističkih bandita na SSSR.[114] Diskusija kod vas o kompetenciji i tzv. vojnoj liniji u vrijeme kada treba čitava Partija da djeluje brzo i odlučno bila je štetna i ne može se ničim opravdati, tim više što ste vi bili dobili već prvih dana naš proglas u kome se jasno govori šta treba činiti.[115] 3) Nama je nerazumljivo zašto se tamo nije odmah štampao naš proglas koji je bio vrlo aktuelan i koji smo mi izdali već 23. juna i odmah vama poslali. Tražimo da se tačno ispita ko je kriv što se proglas nije štampao.[116] 4) Slažemo se da se nad Šiljom [Pavlom Papom] vodi istraga o njegovim

---

* Na ovom mjestu su ispuštene neke riječi, te rečenica nije potpuna. — *Red.*

krivicama. Optužba da je on provokator je krupna optužba i ta stvar se mora izvesti načistac — tražimo da nam rezultate odmah pošaljete.[117] 5) Tražimo da se odmah suzbiju svi lični sukobi kako bi se sačuvalo jedinstvo Partije i da bi se napregle sve sile na izvršenju zadaća vaše partijske organizacije. 6) U interesu discipline i akcione sposobnosti Partije vi se morate pokoriti odluci KI [Komunističke internacionale], ako je ona zaista donijela tu odluku, a naša je dužnost da mi tu čitavu stvar objasnimo pred KI, da bi se ubuduće tako što izbjeglo.[118] 7) Riješeno je da se drug Bevc [Edvard Kardelj] odmah vrati u Zgb [Zagreb] i da bude tamo naš predstavnik.[119] 8) Drug Tito ne može doći tamo iz više krupnih razloga, a naročito zbog ključnih akcija koje su sada u toku, naročito u Srbiji i Crnoj Gori, gdje se koncentrišu velike mase za borbu, a čitavu stvar vodimo samo mi. 9) Drug Brka [Rade Končar] neka odmah dođe ovamo zbog važnih razloga i on se više neće vraćati tamo za izvjesno vrijeme.[120] Prije odlaska treba ga ispitati i njegovu izjavu zapisnički utvrditi. 10) Ako Vlado [Popović] Španac treba da uđe u rukovodstvo KPH, onda neka uđe[121], ali nam odmah saopštite čitavu listu rukovodstva. 11) Mi ćemo ubuduće preduzeti najoštrije mjere protiv svakog, kako pojedinca tako i rukovodstva koje bude ignoriralo naše odluke ili CK kao foruma. 12) Za čitavu stvar, kako za novo rukovodstvo KPH tako i za njegov rad, snosi svu odgovornost drug Vazduh [Josip Kopinič] dok se stvar u KI [Komunističkoj internacionali] ne razjasni.[122]

Drugovi! Napustite sve lične prepirke i slično, napregnite sve vaše snage u borbi za pomoć SSSR-u i u borbi za oslobođenje od omraženog okupatora. Ne zaboravite da ste vi sada vojnici u ratu, i to vojnici koji treba da predvode. Kukavicama i saboterima ne samo [da] nema mjesta u Partiji već moraju biti satrti. Još uvijek se kod nas slabo čuje o nekim krupnijim akcijama, još željeznice voze nesmetano materijal za fašističke bandite, za borbu protiv SSSR-a i[t]d. Udarite snažno po najosjetljivijim tačkama neprijatelja, ne štedite nikakvih žrtava, jer će se na taj način doprinijeti bržem porazu fašista . . .

Drugovi u Srbiji daleko su vas pretekli u tome: evo nekoliko primjera: kod Obrenovca je, prije četiri dana, dignut u vazduh žel[jeznički] most i razrušena pruga zbog čega su se Nijemci toliko razbjesnili da su odmah strijeljali desetoricu ljudi, gdje su ih god stigli i za koje su znali da su nekad bili komunisti.[123] Iz varoši su poslije toga pobjegli u šumu gotovo svi muškarci i vodila se čitavu noć prava borba mitraljezima i puškama po okolnim šumama. U Smederevu su naši zapalili i uništili najveće skladište benzina koje Nijemci imaju u Jugoslaviji.[124] U Beogradu su već po drugi put zapaljeni njemački kamioni usred bijelog dana. Pruga za Niš je na nekoliko mjesta razrušena. Telefonske žice se neprekidno sijeku i time jako usporava željeznički promet. U rafineriji benzina pokvareno je mnogo benzina šećerom, zapaljeno je skladište sijena i mnogo [je] drugih sabotaža u tvornicama, željeznicama itd.

Spremite se, drugovi, da poduprete borbu Srba i Crnogoraca koja ulazi u sve oštriju fazu, jer nije isključeno da će poslati ustaše za ugušenje toga oslobodilačkog pokreta u tim krajevima, jer Nijemaca neće biti dovoljno. Osim toga, potrebno je da požar bude po čitavoj zemlji. Za uništenje krupnih neprijateljskih skladišta raznih sredstava, do žita i drugih namirnica, organizirajte dobro oružane odrede koji će uprkos svim stražama izvršiti svoju zadaću. Nastojte da takvi naoružani odredi osvajaju skladišta oružja i municije koje je potrebno za naoružanje novih odreda. Svaki napad treba da bude dobro promišljen i dobro izveden.

Čuli smo da tamo harangira neki Antonov [Ivan Srebrenjak], Stipe [Stipe Đaković] i Grub... [Pero Grubor]. Te tipove treba strogo pritegnuti i onemogućiti da dalje rovare.[125] Oni su se pokazali nesposobnim da vrše svoje poslove za koje su bili određeni i sada krive za to Partiju i vode borbu protiv pojedinih ljudi. Danas se više ne može trpjeti takva štetočinska rabota i treba radikalno postupati protiv takvih sabotera.

Ćaća [Centralni komitet KPJ]

Napisano u Beogradu 17. jula 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/147.

POKRAJINSKOM KOMITETU ZA MAKEDONIJU[126]

Dragi drugovi,

Postupak starog »Bugarina« [Metodija Šatorova Šarla], koji je bio odgovoran pred CK KPJ za rad u Makedoniji, pokazao se ne samo antipartijski već i kontrarevolucionaran.

1) On je sabotirao izdavanje proglasa CK KPJ i zauzeo nacional-šovinistički stav.[127]

2) On je prekinuo sve veze sa CK KPJ poslije okupacije i nije se odazvao na poziv da dođe sa izvještajem CK-u. Ne samo to, on nije smatrao za potrebno ni da obrazloži taj svoj prekid.

3) On je zauzeo neprijateljski stav prema drugovima Srbima, zauzeo je stav koji se ničim ne razlikuje od stava makedonske reakcionarne buržoazije.[128]

4) On je zanemario svoju partijsku aktivnost sada kada je dužnost Partije da razvije sve svoje snage u borbi protiv okupatora, a za pomoć SSSR-u.[129]

5) On je ignorisao sva partijska pravila u pogledu unutrašnjih partijskih odnosa i discipline.

Prema tome, CK KPJ sav taj njegov postupak smatra antipartijskim i kontrarevolucionarnim i zbog toga ga skida sa njegove dužnosti člana PK za Makedoniju i isključuje iz Partije.

Drugovi,

CK je riješio da pošalje kod vas jednog ili dvojicu drugova,[130] ali dok to bude učinjeno, mi stavljamo pred vašu organizaciju sljedeće zadatke:

1) U vezi sa napadom fašističkih bandi na Sovjetski Savez čitava naša Partija, uključivši i vašu organizaciju, ima da vrši svestranu sabotažu protiv okupatora:

a) rušiti željeznice; b) uništavati transportne vozove; v) paliti i uništavati sav ratni materijal i životne namirnice koje su određene za okupatora, a za borbu protiv SSSR-a; g) vršiti sabotažu u fabrikama i rudnicima; rudnike po mogućstvu uništiti; d) kidati i rezati telefonske kao i telegrafske žice, i to neprekidno, jer se time koči saobraćaj i kretanje neprijateljskih trupa i materijala. Uništavati sve — sve što služi okupatorima i neprijateljima SSSR-a. U te neprijatelje spadaju i bugarski

okupatori. To nije samo naša odluka nego i odluka Djede [Kominterne] odozgo. Svaka sabotaža izvršavanja tih zadataka povlači za sobom ne samo isključenje iz Partije već i mnogo teže kazne.

2) Gotovo u svim pokrajinama Jugoslavije, a naročito u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni, organizovani su partizanski odredi za borbu protiv okupatora i za vršenje diverzija. Ti partizanski odredi već vode borbu sa uspjehom. Stavljam pred vas zadatak da odmah pristupite organizovanju partizanskih odreda, u koje mogu ulaziti svi oni koji su voljni da se bore protiv okupatora i koji hoće da pomažu borbu SSSR-a, jer je to i naša borba.

Pristupite odmah po ovim direktivama.[131]

Drugarski vas pozdravlja za CK KPJ
Tito

Napisano u Beogradu 24. jula 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/27.

NARODIMA JUGOSLAVIJE![132]

Radnici, seljaci i građani, svi vi koji ste porobljeni, koji nećete tuđeg jarma, koji nećete da budete robovi omraženih fašističkih osvajača, koji volite svoju slobodu i nezavisnost, koji niste zaboravili slavna djela svojih predaka koji su hiljadu i više godina branili svoju rodnu grudu, natopljenu znojem i krvlju, koju su im htjeli oteti grabežljivi osvajači i nametnuti im ropski jaram! Kroz vjekove bio je najveći neprijatelj svih Južnih i drugih Slovena njemački osvajač. S njim su se naši djedovi mnogo puta hvatali ukoštac da bi odbranili svoju zemlju i svoju nacionalnost. Danas se taj isti vjekovni neprijatelj našeg naroda povampirio u obliku krvoločnog njemačkog fašizma koji teži ne samo da uništi nas Južne Slovene, da nas zbriše s lica zemlje, već se usudio da napadne na našu veliku slovensku braću, na ruski narod, na veliku bratsku zajednicu naroda Sovjetskog Saveza. Njemački fašizam teži da porobi čitav svijet, da uništi sve kulturne tekovine čovječanstva, da uništi demokratiju i zavede najmračniji srednjovjekovni režim, režim neznatne šake njemačkih barona i krupnih kapitalista, kojima bi morali da robuju svi narodi svijeta kao i njemački narod. Protiv tih neuračunljivih bandita, na čijem se čelu nalazi najobičniji ludak — Hitler, ujedinio se čitav kulturni svijet. Sovjetska Rusija i Engleska stvorile su vojni savez protiv fašističkih osovinskih osvajača.[133] Amerika pomaže tu borbu. Čitav kulturni svijet je danas na strani Sovjetskog Saveza koji vodi herojsku borbu sa njemačkim fašističkim hordama. Plemenite demokratije ujedinile su se u borbi protiv mračnih fašističkih pljačkaša, razbojnika i lopova koji su porobili i opljačkali čitavu Evropu.

Herojska Crvena armija zadaje fašističkim napadačima udarac za udarcem.[134] Digli su se dvjestomilionski narodi Sovjetskog Saveza — svi kao jedan — da unište fašističke horde koje su se usudile da provale u njihovu zemlju, da unište najveću opasnost koja je zaprijetila čitavom čovječanstvu. Dižu se porobljeni narodi Evrope da zbace jaram fašističkih okupatora. Diže se čitav progresivni svijet da odbrani svoju kulturu i slobodu od fašističkih varvara i zločinaca kakve ne pamti istorija svijeta.

Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i drugi, sad je kucnuo čas da se oslobodite nesnošljivog i omrznutog fašističkog ropstva! Ne oklijevajte ni časa, jer je ovo najbolji trenutak da [se] obračunate s neprijateljima čija prljava čizma gazi vašu svetu zemlju, gazi vašu slobodu. Sad je vrijeme da [se] obračunate s neprijateljima koji uništavaju

vaše nacionalne tekovine, otimaju vaše dobro, siju među vama bratoubilačku mržnju, fizički istrebljuju vaše najbolje sinove koji se hrabro bore za oslobođenje naroda. Ne vjerujte onima koji vam govore: »Sada još nije vrijeme«, jer na usta ovih kukavica ili običnih izdajnika govore okupatori.[135] Znajte da vaše oslobođenje može i mora biti izvojevano vašim, sopstvenim snagama. Tako su radili vaši djedovi i pradjedovi. Oni su uvijek svojim snagama branili svoju rodnu grudu i svoj opstanak. Ne dozvolite da slavne tradicije vaših naroda budu pomračene kukavičlukom. Dignite se svi kao jedan u odlučni boj sa fašističkim razbojnicima i njihovim domaćim slugama koji za čanak sočiva kao vjerni psi služe okupatorima. Obračunajte se s tim odvratnim izdajnicima čija izdaja nadmašuje sve izdaje u istoriji vaših naroda. Prezreni bandit Pavelić i njegova malobrojna horda ubica zaslužuju ne samo prezrenje čitavog hrvatskog naroda već i sramnu smrt izdajica i okorjelih ubica, jer oni ubijaju u masama najbolje sinove hrvatskog naroda, oni istrebljuju hiljade i hiljade srpskog stanovništva ubijajući ne samo muškarce već i djecu, žene i starce.

Hrvatski narode!

Zločinac Pavelić sa svojom ustaškom hordom sramoti svijetlo hrvatsko ime. On kalja tvoju čast pred spoljnim kulturnim svijetom. Tvoja je sveta dužnost da učiniš kraj tim zlodjelima jednog zločinca čije je mjesto na vješalima. Sjeti se, hrvatski narode, svojih slavnih predaka koji su se borili »za čast i slobodu zlatnu«. Sjeti se Matije Gupca i drugih narodnih heroja koji su se u prošlosti borili za pravdu i slobodu protiv njemačkih osvajača i tlačitelja naroda, koji su se borili za pravdu i slobodu hrvatskog naroda.

Sad je kucnuo čas, hrvatski narode! Ujedinite se svi, od radnika, seljaka pa do građanina u borbi protiv okupatora koji su hrvatskom narodu oteli njegove najljepše krajeve — Dalmaciju itd. Dignite se i srušite marionetsku vladu Pavelića.

Srbi!

Vama su okupatori nametnuli za komesare i upravu najgore izrode i izdajnike srpskog naroda. Sami njemački okupatori osjećaju se suviše slabi da bi održali svoju okupatorsku vladavinu i pljačkali srpski narod; zato su našli domaće sluge, ubice i dželate u licu Aćimovića, Dragog Jovanovića, Ljotića, policijskih škorpija: Vujkovića, Kosmajca, Radana Grujičića itd. Ti izrodi hvataju po ulicama sinove i kćeri srpskog naroda i onda ih u masama ubijaju po zapovijesti njemačkih okupatora.

Srpski narode! Možeš li ti dozvoliti da ovi zločinci i dalje nekažnjeno vrše svoje strašne zločine? Znaš li ti koga ubijaju ti dželati? Oni

ubijaju tvoje najbolje borce. Oni ubijaju one koji su neustrašivo ustali u borbu za slobodu i čast srpskog naroda. Srpski partizani — to su tvoji heroji. Oni su već danas ponovo osvjetlali pred čitavim kulturnim svijetom tvoje srpsko ime koje je bilo okaljano izdajstvom i kukavičlukom raznih izdajnika i petokolonaša. Možeš li ti, srpski narode, da mirno gledaš kako ginu tvoji najbolji sinovi od ruku tvojih domaćih izdajnika, okupatorskih slugu? Ne! Ti, srpski narode, to nećeš dozvoliti. Srpski partizani daju svoje živote za tvoju slobodu, za tvoju čast i ti si dužan da pomogneš ove svoje borce. Nije danas dovoljno da se bore samo partizani. Kucnuo je čas da se digne čitav narod za svoju slobodu, da protjera okupatore i njihove odvratne sluge koji danas po zapovijesti osvajača terorišu srpski narod. Oni po naredbi svojih njemačkih gospodara organizuju neke protivnarodne odrede da bi ih poveli protiv boraca za nacionalnu slobodu. Oni okupljaju najgori ološ, jer nijedan pošten Srbin, pa ma on nosio žandarmerijsku uniformu, ne može i ne smije da služi ugnjetaču srpskog naroda, da se bori protiv sopstvenog naroda. Svi vi koji ste dobili oružje i kojima je sveta narodna stvar, okrenite to oružje protiv okupatora i njihovih slugu.

Na ustanak, srpski narode! Ugledaj se na Crnogorce, narod koji je ustao da zbaci okupatorski jaram talijanskih fašista.[136] Ujedinite se, svi srpski rodoljubi, u borbi protiv omrznutog okupatora! Ne dajte okupatorima nijedno zrno žita, ne dajte im stoku i druge vaše proizvode. Tjerajte stoku u brda, a žito i drugo skrivajte. Ne slušajte naredbe izdajničkih komesara i drugih slugu njemačkih okupatora. Budite uvjereni da će pobjeda nad fašističkim osvajačima biti sigurno izvojevana, i onda teško onima koji su služili interesima okupatora. Oni se neće moći nigdje sakriti od narodnog suda zbog učinjenog zločina, zbog nevino prolivene krvi narodnih boraca.

Narodi Jugoslavije!

Komunistička partija Jugoslavije organizuje i vodi partizansku borbu u Srbiji, Crnoj Gori, u Bosni i Hercegovini, u Vojvodini, u Hrvatskoj i Dalmaciji, u Sloveniji. Ona organizuje i vodi partizanske borbe, jer to smatra svojom dužnošću pred narodom. Ona je u toj borbi dala već stotine svojih žrtava, ali ona ne vodi tu borbu radi osvajanja vlasti za sebe da bi iskoristila situaciju za postizanje svojih ciljeva, kao što to hoće da prikažu okupatori i njihovi domaći agenti. Cilj okupatora i njihovih agenata jeste da odvoje narodne mase od komunista, da komuniste izoluju od masa, jer se okupatori boje komunista koji smjelo i neustrašivo, ne štedeći svoje živote, vode borbu protiv tuđina koji su porobili našu zemlju. Sovjetski Savez, Engleska i Amerika udružili su se da bi uništili fašističke osvajače koji ugrožavaju čitav svijet. Narodi Jugoslavije treba da se ujedine bez obzira na politička i vjerska uvjerenja i da jedinstvenom borbom protjeraju omrznute okupatore iz svoje

zemlje. U ime slobode i nacionalne nezavisnosti Komunistička partija Jugoslavije poziva sve rodoljubive narodne elemente da se ujedine u borbi protiv zajedničkog neprijatelja — fašističkog okupatora i domaćih izdajnika.

Partizanski odredi imaju zadatak da uništavaju sve što služi neprijateljima naroda — fašističkim okupatorima. Ali, to nije samo dužnost partizana, već je to dužnost svakog rodoljuba. Učinimo da naša zemlja bude okupatoru grobnica, a ne baza za njegovo snabdijevanje. Ugledajmo se na heroizam naroda Sovjetskog Saveza, na heroizam Crvene vojske kome nema primjera, čiji se borci bore prezirući smrt ne zato što među njima vlada fanatizam, već zato što bezgranično vole svoju socijalističku domovinu, zato što su svjesni opasnosti koja prijeti njihovoj voljenoj domovini.

Bezgranično herojstvo Crvene armije i čitavog sovjetskog naroda, zatim jedinstvo svih sila demokratije svijeta zalog je za sigurnu pobjedu nad fašističkim razbojničkim osvajačima.

Da živi Sovjetski Savez i herojska Crvena armija!
Da živi drug Staljin!
Da živi jedinstvena borba naroda Jugoslavije protiv okupatora!
Da živi sloboda i nacionalna nezavisnost naroda Jugoslavije!
Da žive naši partizani — borci za slobodu!
Da živi Komunistička partija Jugoslavije!
Smrt fašističkim osvajačima!
Smrt njihovim domaćim slugama i izdajnicima naroda!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Napisano u Beogradu 25. jula 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/28.

ZA CK KPH [CENTRALNI KOMITET KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE][137]

Dragi drugovi,

Šaljemo vam odluku o kaznama ljudi koji su kod nemilih nedavnih događaja u Hrv[atskoj] imali bilo kakvog učešća.

U vezi s tim mi vam šaljemo naše objašnjenje:

Vaš predlog o kaznama mi smo donekle izmijenili, nekima ublažili a nekima pooštrili kazne. Kod ublažavanja kazni rukovodili smo se time da li je ko već bio kažnjen ili ne. To je uzeto u obzir za Vandu [Vandu Novosel] i Dru[garicu] St[arog] [Hertu Has]. Osim toga, uzete su u obzir i okolnosti u kojima je dotični učinio svoje pogreške itd.

Kod Šilje [Pavla Papa] smo morali postupiti tako strogo, jer je on zaista pravio grube greške u konspiraciji, iako je bio često od nas opominjan zbog nekonspirativnosti.[138]

Ukor za čitav CK KPH nije dat zbog toga što bi to bilo opravdanje pred KI [Komunističkom internacionalom] da smo mi preduzeli prema ostalima tako oštre mjere, već je to po našem dubokom uvjerenju zaslužena kazna koju CK KPH mora vrlo ozbiljno shvatiti. Treba da znate da je sam CK Hrvatske u velikoj mjeri kriv za nastale nemile događaje, jer CKH nije bio dovoljno budan prema nižim forumima, nije na vrijeme preduzeo energične mjere da onemogući antipartijske elemente, nije preduzeo hitne i odlučne mjere protiv svih onih koji nisu izvršavali svoje partijske dužnosti, tj. akcije, već je dozvolio da takvi saboteri svoj nerad opravdavaju napadom na CKH, pri čemu je ovaj bio dosta neodlučan i nije se snalazio.[139] Dakle, CKH je ispoljio tri osnovne slabosti: 1) organizacionu slabost kod akcija, 2) neodlučnost i 3) nebudnost prema nižim forumima i članovima.

CK KPJ povlači svoju prvobitnu ocjenu datu u pismu u kojem se kaže: CK KPH je učinio grubu političku pogrešku.* Do ove konstatacije došli smo na osnovu vašeg materijala: proglasa, cirkulara, rada naše istražne komisije, i mi sada povlačimo svoju prvobitnu ocjenu.

MK [Mjesni komitet KPH za Zagreb] morate u cjelini smijeniti, a vama prepuštamo ocjenu može li neko doći u obzir za novi MK. Pazite da se novi MK sastavi od dobrih i provjerenih ljudi.[140] Imajte stalnu i strogu kontrolu nad njegovim radom. Kako se moglo dogoditi da

* Vid. str. 55. — *Red.*

jedan tip u ime familije [Partije] sakupi 160 000 din., i to pred vašim očima. Zar to nije znao MK?[141]

Nad Antonovim [Ivan Srebrenjak] stavljamo istragu jer ima dosta sumnjivih stvari, a osim toga zašto je u početku napada na SSSR njegov aparat potpuno zatajio, iako je taj čovjek dobijao ogromne sume novca za pripreme. Ja sam javio gore da nemam u njega povjerenja i tražim njegovo smjenjivanje jer, ako ništa drugo, on je kao organizator potpuno nesposoban, a sve akcije i onako organizuje i vodi naša Partija.[142]

Napominjemo vam da vi morate nama slati opširnije izvještaje o vašem radu i akcijama. To nam je potrebno iz više razloga: 1) zbog toga da vam pomognemo savjetima, 2) zbog toga što nam je potreban materijal za naš »Bilten Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda«.[143] Mi sada počinjemo izdavati taj »Bilten« i vi ćete dobijati po jedan egzemplar na umnožavanje i raspačavanje.[144]

Sa vašim akcijama u posljednje vrijeme mi smo uglavnom zadovoljni, ali vi ipak mnogo zaostajete iza Srbije i Crne Gore; prema tome, preduzmite energičnije mjere za proširenje partiz[anske] borbe i narodnog ustanka u čitavoj Hrvatskoj. Budite odlučni i ne prezajte ni pred kakvim teškoćama. Pošaljite iz Z[agreba] veće grupe radnika, omladinaca i inteligencije kao jezgro tih partiz[anskih] odreda. Neka partiz[anski] odredi djeluju politički među narodom. Evo šta rade naši srpski partizani. Oni zaustavljaju putničke vozove, održavaju putnicima mitinge objašnjavajući značaj partiz[anske] borbe i na tim mjestima dobivaju od putnika dobrovoljni prilog za fond narodnooslobodilačke borbe.[145] To izaziva ogromno oduševljenje kod naroda. Narod se divi disciplini i odlučnosti naših partizana. Partizani odmah kažnjavaju smrću one sreske načelnike koji organizuju potjere, a isto tako i žandarme i izdajnike. Takvih slučajeva već ima dosta.

Borbe se u Srbiji stalno vode. Akcije krupnijeg karaktera isto tako. U Nišu je minirana kasarna u kojoj je poginulo oko trideset njemačkih oficira i mnogo vojnika.[146] Kod Kragujevca je uništen jedan voz u kojem je poginulo oko pedeset njemačkih vojnika a preko 120 [je] ranjeno.[147] U Čačku je dignut u vazduh arsenal sa mnogo municije i benzina.[148] Ni jedno staklo na kućama u Čačku nije ostalo cijelo. U Beogradu je zapaljena Auto-komanda i mnogo je nanijeto štete neprijatelju. Ima i mnogo drugih akcija koje dnevno izvršavaju u Srbiji.[149]

U Crnoj Gori naši su razoružali sve talijanske garnizone; jedino se usprotivio garnizon kod Berana, ali je savladan i taj garnizon; tu je poginulo ne samo oko sto Talijana nego i isto toliko i naših.[150] Front se sada nalazi na rijeci Limu gdje stoji talijanska vojska zajedno sa albanskim četama, na jednoj, a naše, na drugoj strani. Visine nad Kotorom drže naši, a Talijani pucaju topovima sa mora i tvrđave na naše. Na stranu naših je prešao jedan talijanski odred od hiljadu vojnika.[151] Naši raspolažu sa mnogo topova i municije koju su uzeli od Talijana. Iz Sandžaka idu u pomoć Talijanima hrvat[ske] ustaše. Preduzmite

mjere da se to u hrvatskoj vojsci onemogući. Naši su uhapsili marionetsku vladu sa Cetinja.[152]

S obzirom na to što su opet neki putnici došli iz Crne Gore sa** dozvolama sovj[etske] vlasti Crne Gore, bojimo se da je učinjena velika glupost.[153] Preduzeli smo mjere da se to spriječi.

S pozdravom:
Smrt fašizmu — sloboda narodu!

T. T.

Napisano u Beogradu 10. avgusta 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/44.

** Slijedeći dio rečenice Tito je napisao rukom, mastilom. — *Red.*

ZADATAK NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA[154]

1. Narodnooslobodilački partizanski odredi u svim oblastima Jugoslavije — Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Vojvodini, Sandžaku i Dalmaciji — imaju glavni svoj cilj: oslobođenje naroda Jugoslavije od okupatora i borbu protiv domaćih okupatorskih agenata, koji pomažu ugnjetavanje i terorisanje naših naroda.

2. Najveći neprijatelj slobode i nezavisnosti naših naroda jeste njemački fašizam, pa onda svi njegovi fašistički trabanti koji harače po našoj zemlji. Prema tome, sveta je dužnost svakog rodoljuba da se bori nemilosrdno, do potpunog uništenja te fašističke bande.

3. Partizanski odredi zovu se narodnooslobodilačkim i zbog toga što to nisu borbene formacije bilo koje političke partije ili grupe — u konkretnom slučaju ni Komunističke partije, bez obzira na to što se komunisti bore u prvim redovima, — već su to borbeni odredi naroda Jugoslavije u kojima treba da se bore svi rodoljubi sposobni za oružanu borbu protiv okupatora, bez obzira na političko uvjerenje.

4. U toj opštoj borbi sa neprijateljem naših naroda partizanski odredi imaju mnogobrojne zadatke. Oni moraju rušiti sve objekte koji služe fašističkim osvajačima: željeznice, mostove, fabrike, radionice, skladišta municije i oružja; oni moraju svim silama onemogućiti okupatore da oduzimaju seljacima žito, stoku i ostale namirnice [koje] treba silom oduzeti okupatorima i razdijeliti narodu, a potrebnu količinu zadržati za ishranu odreda. Partizanski odredi moraju onemogućiti ubiranje poreskih i drugih dažbina, jer u današnjem momentu sve to služi samo okupatorima za vođenje osvajačkih ratova i dalje ugnjetavanje naših naroda.

5. Partizanski odredi moraju sa oružjem u ruci braniti naselja, gradove i sela od fašističkih zuluma, oni moraju štititi imovinu naroda od okupatorske pljačke.

6. Partizanski odredi moraju na svakom koraku uništavati fašističke odrede, naročito oficire i gestapovce, crne košulje itd. Isto tako treba nemilosrdno uništavati njihove domaće agente, razne narodne

izdajice i provokatore, koji u masama predaju u ruke fašističkih krvnika najbolje sinove naroda i koji služe kao vjerni psi okupatorima i terorišu naš narod.

7. Partizanski odredi moraju neumorno razvijati otpor naroda dižući narodne ustanke i stavljajući se na čelo tih ustanaka kao borbeno jezgro. Dosadašnje iskustvo partizanske borbe pokazalo je da se zanemarivalo pitanje opšteg narodnog ustanka, jer u protivnom mogu biti partizani izolovani od masa koje su spremne da se bore za svoju pravednu stvar.

8. Politička linija partizanskih odreda mora biti — Narodnooslobodilački antifašistički front svih naroda Jugoslavije, bez razlike na politička i vjerska ubjeđenja.

9. Pri stvaranju partizanskih odreda ne smije se biti tjesnogrud, već dati mogućnost široke inicijative za stvaranje partizanskih odreda. Već stvoreni partizanski odredi treba odmah da se povežu s mjesnim i okružnim štabovima i stave pod njihovo rukovodstvo.

10. Štabovi i komesari[155] moraju budno paziti da neprijatelj ne ubaci u partizanske odrede svoje provokatore i špijune. Ako se takvi pojave, treba ih odmah strijeljati i njihovo ime objaviti.

11. Štabovi i komandiri partizanskih odreda moraju strogo paziti na disciplinu u odredima. Svaki čin pljačke, izdaje ili grube povrede discipline treba strogo kažnjavati.

12. Štabovi moraju voditi brigu o ishrani boraca, o naoružanju i drugom. Ishranu treba organizovati zajedno sa komitetima Narodnooslobodilačkog fronta, koji treba da prikupljaju Fond narodnog oslobođenja. U slučaju da negdje takvih komiteta još nema, treba dobrovoljnim pristankom seljaka i građana osigurati ishranu, ili plaćati namirnice u gotovu.

13. Svi partizanski odredi sa svojim štabovima, iz Hrvatske, Srbije, Slovenije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Dalmacije, Makedonije i Sandžaka, spadaju pod vrhovno rukovodstvo Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije.

Radi koordinacije borbe i uspješnog vođenja operacija, štabovi moraju biti međusobno dobro povezani.

14. Štabovi i komandiri moraju se pobrinuti za potreban sanitetski materijal i osoblje radi ranjenih i bolesnih.

15. Sa stvaranjem širih ustanaka narodnih masa stvoriće se i potrebne komande. Zato je potrebno da se štabovi i komandiri partizanskih odreda pobrinu za provjerene i dobre komandire i komesare, koji treba da stanu na čelo tih pobunjenih masa.

16. U slučaju povoljnih strategijskih i drugih okolnosti pri izvođenju krupnih operacija stvoriće se, prema potrebi, iz više partizanskih odreda krupne vojne jedinice.

Za Glavni štab
Narod[no]oslob[odilačkih]
partiz[anskih] odreda
T. G.*

»Bilten Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije«
[*dalje »Bilten GŠ NOPOJ«*],
10. avgust 1941, br. 1.

* Josip Broz Tito je svoje priloge u »Biltenu« potpisivao inicijalima: T. G., Z. G. i T. T.

VEZE I IZVJEŠTAJI[156]

Usljed sve žešćih partizanskih borbi i mnogobrojnih akcija po čitavoj zemlji svi štabovi i komandiri partizanskih odreda dužni su uspostaviti brze i stalne veze, preko kojih se moraju slati iscrpni izvještaji Glavnom štabu. U tim izvještajima treba raportirati o već izvršenim borbama i akcijama, ali se ne smije govoriti podrobno o namjeravanim akcijama, da to ne bi kojim slučajem palo u ruke neprijatelju.

U svojim izvještajima štabovi i komandiri moraju uvijek dati kratku biografiju partizana i grupa koji su se naročito istakli u borbi i drugim akcijama. Osim redovnih izvještaja, Štabu treba slati i vanredne izvještaje u slučaju krupnih akcija i borbi.

Iz Glavnog štaba
Narod[no]oslob[odilačkih]
partiz[anskih] odreda

»Bilten GŠ NOPOJ«,
10. avgust 1941, br. 1.

PROVOKACIJE

U posljednje vrijeme fašistički okupatori i njihove sluge objavljuju u »Novom vremenu« i »Obnovi«[157] kako u nekim mjestima Srbije tobože preobučeni partizani u žandarmska i vojnička odijela pljačkaju i terorišu seljake. U vezi s tim izjavljujemo: njemački fašistički banditi zajedno sa ljotićevcima i komesarima Aćimovićem i kompanijom nastoje podlim klevetama da pred narodom kompromituju partizane. Pošto smo uvjereni da su ovi notorni zločinci sposobni za svaki zločin i podlost, to nije isključeno da oni sa svoje strane organizuju takve pljačkaške bande koje napadaju seljake u ime komunista-partizana.[158] Upozoravamo mjesne štabove i komandire partiz[anskih] odreda da budno pripaze na takve provokacije. Ovakve uhvaćene provokatorske bandite treba na licu mjesta strijeljati i njihova imena objaviti.

Iz Glavnog štaba
Narod[no]oslob[odilačkih]
partiz[anskih] odreda

»Bilten GŠ NOPOJ«,
10. avgust 1941, br. 1.

NARODNI USTANCI[159]

U vezi sa narodnim ustancima, koji sve više narastaju i bježanjem seljaka u šume u Bosni i Hercegovini, u Lici i na Kordunu, u Srbiji i u nekim drugim mjestima Jugoslavije, predlažemo štabovima tih oblasti da odmah organizuju pobunjene mase i učvrste naše jedinice, i da izrade konkretne planove borbe i drugih akcija.

Kod bježanja seljaka u šume pred terorom Talijana i ustaša treba nastojati da seljaci povedu sa sobom svu stoku, ponesu imovinu i razne namirnice; sve ono što se ne da spasiti, a postoji opasnost da ga uzmu okupatori i njihovi agenti, treba uništiti.

Iz Glavnog štaba
Narod[no]oslob[odilačkih]
partiz[anskih] odreda

»Bilten GŠ NOPOJ«,
10. avgust 1941, br. 1.

POHVALE

1. Izražavamo našu pohvalu grupi partizana koja je 30. jula 1941. godine upala u beogradsku bolnicu i spasila iz kanždi GESTAPO-a jednog rukovodećeg borca.[160] Ova partizanska grupa pokazala je ne samo primjernu hrabrost i hladnokrvnost već i umješnost u izvođenju svoga zadatka.

2. Izražavamo našu pohvalu partizanu omladincu koji je u sukobu s njemačkim fašističkim okupatorima kod Jagodine ubio iz mitraljeza 11 fašističkih vojnika i 7 ranio. Ovaj hrabri čin našeg mladog partizana zaslužuje najveće priznanje koje zaslužuje narodni heroj.[161]

Iz Glavnog štaba
Narod[no]oslob[odilačkih]
partiz[anskih] odreda

»Bilten GŠ NOPOJ«,
10. avgust 1941, br. 1.

BORBE I AKCIJE[162]

U Srbiji partizanske borbe traju već duže vremena, ali osnovna njihova slabost jeste što nisu otišle dovoljno u širinu, što se premalo radilo na pretvaranju tih partizanskih odreda u narodni ustanak. Zbog toga sada pokušavaju okupatori i njihovi agenti da prikažu tu narodnooslobodilačku borbu kao čisto komunističku stvar, iako u partizanskim borbama učestvuju ne samo radnici i inteligencija već velikim dijelom i seljaci, bez razlike na politička uvjerenja.

U akcijama sabotaže i diverzije postigli su srpski partizani već mnogo krupnih uspjeha. Mi ćemo ovdje pomenuti samo neke, jer bi zauzelo mnogo mjesta da sve nabrajamo. To su: dizanje u vazduh benzina u Smederevu[163], municije i benzina na Tašmajdanu[164], paljenje garaže i 80 kamiona u Grobljanskoj ulici u Beogradu[165], dizanje u vazduh pruge i benzina kod Obrenovca,[166] dizanje u vazduh vijadukta kod Ralje[167], dizanje željezničkog mosta kod Male Ivanče, dizanje u vazduh arsenala s municijom u Čačku[168], uništenje voza kod Kragujevca, gdje je poginulo oko 50 i ranjeno 120 njemačkih oficira i vojnika[169], napad bombama na oficirski dom u Nišu, kojom prilikom je poginulo i ranjeno oko 30 viših i nižih oficira,[170] uništenje 5 aviona i hangara kod Jagodine, gdje je ujedno upaljeno i uništeno mnogo kamiona[171]; razorene pruge i saobraćajne veze[172]; sukob sa njemačkom vojskom, u kojem je poginuo jedan njemački kapetan i jedan potpukovnik, a ranjen jedan general[173]; paljenje Auto-komande u Beogradu, gdje je izgorjela čitava zgrada[174]; u dva maha paljenje »Novog vremena« i »Obnove«[175]; neprekidno sečenje kablova telefona, elektrike i brzojava; neprekidno kvarenje saobraćajnih linija i mnoge druge akcije koje su neprijatelju zadavale teške udarce.

U svim sukobima sa okupatorima i žandarmima partizanski gubici bili su do sada neznatni. Okupatori se zbog toga osvećuju na ostalim stanovnicima, koje strijeljaju u masama, uključivši i žene i djecu. To masakriranje stanovništva Srbije treba da bude podstrek da se naši partizanski odredi osvećuju uništavanjem njemačkih bandita i njihovih agenata u Srbiji gdje god ih stignu. To treba da bude podstrek za opštenarodni ustanak srpskog naroda protiv omraženih fašističkih okupatora.

U Hercegovini partizanske borbe već mjesecima bjesne.[176] Partizanski odredi u Hercegovini broje 17000 ljudi. U posljednje vrijeme pobjeglo je u šume još nekoliko hiljada srpskog stanovništva pred te-

rorom Pavelićevih ustaša. Bandit Pavelić je poslao protiv ovih odreda čitavu vojsku i avijaciju.[177] Samo kod Nevesinja se nalazi četiri hiljade hrvatskih vojnika, hiljadu ustaških razbojnika i hiljadu Talijana.[178] Plaćeničke trupe su do sada bile slabe sreće u Hercegovini, jer imaju dosta gubitaka u ljudstvu i materijalu.[179] Nedavno su uništena tri ustaška aviona.[180]

Usljed strahovitog terora nad srpskim stanovništvom, u Bosni se počeo naglo razvijati narodni ustanak.[181] Seljaci odlaze na hiljade u šume i stavljaju se pod komandu naših partizanskih štabova. Kod Drvara su Pavelićeve ustaše bombardovale radničko naselje i ubile i ranile preko 250 žena i djece.[182] Taj zločin je bio odmazda zbog poraza koji je pretrpjela ustaška vojska u borbi sa jednim našim jačim partizanskim odredom, u kojoj je poginulo više ustaša i jedan kapetan.

U Bosni se oko mnogih mjesta, kao što su Jajce, Ljubija i neka druga mjesta, vode borbe, ili se ona već nalaze u rukama partizana.[183] ŠIPAD-ova pruga je takođe u rukama partizana, a pruga Sarajevo—Brod teško je oštećena. Isto tako su prekinute veze koje vode preko Mostara u Dalmaciju.

U Hrvatskoj — u Lici, na Kordunu i dr[ugdje] vode se jake partizanske borbe.[184] Željeznička pruga za Split ne radi već više od mjesec dana, jer je na više mjesta uništena. Isto tako je na više mjesta uništena pruga Zagreb — Brod [Slavonski]. U Lici je zaustavljen od partizana jedan voz sa namirnicama upućen u Italiju, i namirnice su podijeljene stanovništvu. Hrvatska vojska [domobrani] koja se nalazila u blizini nije htjela intervenisati, a jedan njen dio je čak prišao partizanima.

Na putu za Glinu iz Karlovca uhvaćen je od partizana i strijeljan jedan pokretni Pavelićev prijeki sud. To je onaj sud koji je u Karlovcu osudio na smrt 11 antifašista[185], ali je i sam dolijao pošto je pao u ruke narodne pravde.

Iz okolnih sela Gline otišlo je u Petrovu goru gotovo sve stanovništvo, vodeći sa sobom stoku i namirnice, sa punom odlučnošću da se sa oružjem u ruci bori protiv omraženih ustaških krvnika i njemačkih bandita, koji idu za tim da istrijebe srpski živalj.[186]

U Zagrebu je takođe izvršen čitav niz akcija. Uništeno je 23 000 metara svile za njemačke padobrance; porušen je u Zagrebu podvožnjak. Osim toga, omladina u Zagrebu napala je grupu Pavelićeve fašističke omladine i bombama ranila oko 30 fašista.[187]

Osnovna slabost narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj jeste u sljedećem: naprednim narodnim borcima u Hrvatskoj još nije uspjelo uvući u tu borbu hrvatsko stanovništvo sela i grada koje mrzi omraženog agenta Pavelića i njegove gospodare. Jaz između hrvatskog i srpskog stanovništva, koji je bandit Pavelić sa svojom ustaškom hordom stvorio svojim zločinima nad srpskim stanovništvom, još uvijek postoji. Taj jaz može i mora biti savladan samo na taj način što će u toj oslobodilačkoj borbi učestvovati i hrvatski seljaci i inteligencija.

Pristalice HSS-e moraju biti uvučene u tu borbu protiv okupatora i njihovog agenta Pavelića radi oslobođenja hrvatskog naroda od tiranije zulumćara, kao i radi oslobođenja Dalmacije i ostalih krajeva ispod talijanskog jarma. Pitanje zajedničkog Narodnooslobodilačkog fronta svih demokratskih i rodoljubivih elemenata u Hrvatskoj, bez obzira na političku i vjersku pripadnost, jeste najvažniji zadatak koji danas stoji pred naprednim borcima Hrvatske.

U Sloveniji takođe već operišu snažni partizanski odredi u raznim krajevima, koji se stvaraju na bazi sporazuma sa raznim slovenačkim političkim partijama i grupacijama.[188] Došlo je već do nekoliko oružanih sukoba sa Talijanima i Nijemcima, željeznička linija kod Zidanog Mosta je prekinuta miniranjem pećine. Isto tako je prekinuta i željeznička linija prema Jesenicama. Iako su te akcije i partizanske borbe u Sloveniji tek u početnoj fazi, one su počele dobro i pokazuju odlučnost slovenačkog naroda da se bori za svoje oslobođenje.[189]

Partizanski odredi u Vojvodini takođe su zabilježili već vidne uspjehe; iako je teren ovdje vrlo nepovoljan, diverzantske partizanske akcije neprekidno se vrše. Partizani su uništili jedan voz sa ratnim materijalom, onesposobili 10 lokomotiva i oko 100 vagona, zapalili velike količine žita određenog za Nijemce, i to 30 vagona samo kod Velike Kikinde.[190] Razumije se da je baš to paljenje žita najvažniji zadatak vojvođanskih partizana, jer Nijemci dobijaju iz Vojvodine najviše hrane za vođenje rata protiv SSSR-a i produženje svoje zločinačke vladavine.

U Crnoj Gori je 13. jula buknuo opšti narodni ustanak. Zarobljeni su gotovo svi talijanski garnizoni, osim na Cetinju i u Podgorici. Svega je zarobljeno preko 4000 Talijana sa potpunom spremom i mnogo ih je ubijeno.

Radi gušenja ustanka u Crnoj Gori Talijani su poslali nova pojačanja od svojih i albanskih trupa.[191]

Dali smo samo neke epizode iz borbe partizanskih odreda u svim oblastima Jugoslavije. Zbog toga će biti potrebno da svi štabovi i komandiri partizanskih odreda šalju u Glavni štab tačne izvještaje o akcijama i borbama da bismo ih iskoristili kao materijal za naš »Bilten«.

Partizanske borbe moraju se uporno pretvarati u opšti narodni ustanak svih naroda Jugoslavije. Radi se o životu i smrti naših naroda. Omraženi fašistički osvajači idu za tim da iskorijene naše Južne Slovene i da sve, sve Slovene učine svojim robljem. Svaki pošteni rodoljub treba da zna to da u sadašnjoj herojskoj borbi koju vode herojski narodni partizani ne može niko ostati pasivan gledalac, jer to znači biti izdajica svoga naroda, jer to znači pomaganje neprijatelja koji je porobio naše narode. Svaki pravi i pošteni rodoljub treba da se aktivno bori ili na bilo koji način pomaže današnju borbu partizana za narodno oslobođenje. Opšti narodni ustanak jeste sigurno sredstvo za istjerivanje fašističkih osvajača iz naše zemlje.

Ugledajmo se na besprimjernu hrabrost Crvene armije i sovjetskog naroda, koji zadaju strašne udarce fašističkim zlotvorima, koji žrtvuju sve svoje dobro i svoje živote ne samo za svoju slobodu već i za slobodu svih Slovena, za spas čitavog progresivnog čovječanstva od fašističkog mračnjaštva.

U boj, Sloveni na Balkanu, za spas svoje postojbine i svoje slobode! U boj, narodi Jugoslavije, protiv ogavnih fašističkih okupatora! Slijedite primjer vaših sinova partizana!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

T.G.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
10. avgust 1941, br. 1.

NOVI TRIK NJEMAČKIH FAŠISTIČKIH OKUPATORA I SRPSKIH IZDAJNIKA

Trinaestog avgusta ove godine objavljen je u »Novom vremenu« jedan sramotan apel srpskome narodu, koji je potpisalo stotine raznih lica iz javnog života u prošlim vremenima.[192] Taj tzv. apel potpisali su svi petokolonaši i narodne izdajice, ali, na žalost, uz petokolonaše nalaze se i neka imena koja nikako nisu smjela doći u taj tzv. apel, bez obzira na to što je on objavljen po zapovijedi Nijemaca sa namjerom da unese zabunu u redove srpskog naroda, bez obzira na to što su potpisi iznuđivani pod raznim prijetnjama. U tom apelu ima mnogo imena onih koji se nikako ne slažu sa onim što su potpisali, a ipak su iz kukavičluka to učinili. Taj je kukavičluk isto tako za osudu kao i svaka narodna izdaja.

Taj tzv. apel sastavljen je u Komesarijatu unutrašnjih djela, uz asistenciju GESTAPO-a.[193] Apel je naišao kod srpskog naroda na opšte gnušanje i osudu. Imena navedena u tzv. apelu srpski će narod dobro zapamtiti; taj će dokument služiti kao optužni materijal kad dođe vrijeme narodnog suda. A ono će doći sigurno i uskoro.

Srpski narod voli i ponosi se svojim herojskim partizanima, koji se tako požrtvovno bore protiv okupatorskih zlikovaca i pljačkaša naših naroda. Nisu to male grupice komunista, kako to hoće da prikažu izdajice našeg naroda, kao što su ljotićevci, Aćimovići i ostala banda. Ne, to više nisu grupice; to su već bataljoni herojskih narodnih boraca po čitavoj Jugoslaviji, koji već danas broje mnogo desetaka hiljada. U Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, u Hrvatskoj, Lici, [na] Kordunu i [u] Dalmaciji, u Sloveniji, već grme puške i bombe naših partizana, koji svojim junačkim djelima pišu nove slavne stranice u historiji naših naroda.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Z. G.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
10. avgust 1941, br. 1.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

17. avgust [1941]

Istražna komisija CK KPJ utvrdila je:[194]

1) Da je Valdes [Josip Kopinič] lažno optužio drugove iz CK KPH o izdajstvu i provokaciji.

2) Da je lažno optuživao CK KPH o svjesnoj izdaji i sabotiranju akcija, te na osnovu tih lažnih izvještaja tražio mandat KI [Komunističke internacionale] za smjenjivanje CK KPH, ne obavještavajući o tome CK KPJ, iako je za to imao redovno mogućnosti.

3) Da je lažno obavijestio KI [Kominternu] da nema veze s Valterom.

4) Da je bio inicijator zločinački pripremljenog i izvedenog bjekstva 90 drugova iz Kerestinca od kojih su danas samo trojica u životu. Sve ovo radio je bez znanja CK KPH i CK KPJ, iako je bio upozoren da se ovo bjekstvo priprema.[195]

5) Priznavši ove svoje grube greške u izjavi upućenoj CK KPJ, drug Valdes je svoj mandat dobijen 9. VII 1941. od KI predao CK KPJ 25. VII 1941.[196]

Na osnovu toga CK KPJ smatra potrebnim hitno smjenjivanje Valdesa sa njegovog položaja (vazdušnog) i njegovo stavljanje na raspolaganje našoj Partiji, jer više nemamo povjerenja u njega[197] za dosadanji rad.*

Valter

Napisano u Beogradu.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/172.

---

* Posljednje tri riječi su dopisane rukom, mastilom. — *Red.*

ZA BRKU [RADA KONČARA] I VLADU [VLADA POPOVIĆA]

17. avgust 1941.

Vaš izvještaj primili smo, dobro nam je došlo za naš »Bilten«. Sada vam šaljemo naš prvi broj u nekoliko egzemplara, a vi ga umnožite i raspačajte ne samo među partizanima već i među širokim masama građana i seljaka. Pošaljite ga takođe i u Sloveniju na umnožavanje.

Iz vašeg izvještaja vidi se da je ustanak tamo dobio dosta široki razmah, ali se ujedno vidi da je sve to još dosta neorganizovano vođeno od naše part[ijske] org[anizacije], odnosno Štaba.[198] To je velika opasnost za dalji tok borbe. Nastojte svim silama da organizujete i centralizujete te borbe pod čvrstim rukovodstvom. Stvarajte jake partizanske formacije, koje moraju stalno biti u akcijama i borbi. Organizujte više štabova po raznim mjestima, ali ih čvrsto povežite međusobno.

Ako nemate dovoljno vojnih stručnjaka, onda nam to odmah javite.

Vi se žalite da neprijatelj ubija u masama naše sindikalce. Tome treba stati na put odašiljanjem takvih ljudi u partizanske odrede. Vi morate poslati u Zagreb nekoliko stotina takvih drugova. Novac za te stvari ne žalite. Organizujte i narodnooslobodilački fond.

Ništa nam ne javljate kako ide sa Narodnom frontom.[199] Treba uputiti jedan apel na HSS da se pridruži borbi za oslobođenje.[200]

Apel sa Sveslovenskog festivala u Moskvi morate umnožiti u više hiljada primjeraka[201], a isto tako i govor Alekseja Tolstoja.[202]

Javite nam šta ste učinili u pogledu političkih akcija i štampe, jer se taj rad ne smije zapostaviti; narodu treba objašnjavati karakter današnje borbe i njene perspektive. Objasnite narodu ogromnu važnost saveza SSSR sa Engleskom i Amerikom u pitanju zajedničke borbe.

U vezi sa Antonovim [Ivanom Srebrenjakom] saslušajte sve ljude, a u prvom redu Stipu [Stipu Đakovića], Grubora [Peru Grubora] i druge. Vandu [Novosel] treba kritikovati zbog aljkavosti. Pošaljite potrebne stvari za mene da bih svratio malo do vas.[203]

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

T. T.

Napisano u Beogradu.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/39.

ZA BRKU [RADA KONČARA] I VLADU [VLADA POPOVIĆA] ZA ŠTAB PARTIZ[ANSKIH] ODREDA U HRVATSKOJ

S obzirom na to da nismo dobili vaš izvještaj ove nedjelje, nećemo moći obuhvatiti Hrvatsku u »Biltenu« br. 3.[204] Nedopustivo je da mi nemamo nikakvih izvještaja iz Slovenije o akcijama i partizanskim borbama ukoliko se one vode. Vi morate slati izvještaj svakih osam dana. Što se tiče Slovenije, obavezujemo vas da obezbijedite izvještaj otuda bar svakih 14 dana.[205]

Evo nekoliko vrlo važnih pitanja na koja vam skrećemo pažnju. Prvo, nastojte da se partizanske borbe u Hrv[atskoj] koordiniraju sa onima u Bosanskoj krajini i u Bosni. Štab iz Like da se preko kurira poveže sa najbližim štabom u Bosni. Stoga pošaljite čovjeka u Sarajevo da se poveže sa Tempom [Svetozarom Vukmanovićem], s kojim će sve to udesiti. Slabost part[ijske] organizacije u tim oblastima je velika, zato vi morate tamo poslati hitno onih deset Španaca koje ste htjeli slati ovamo.[206] Ti Španci moraju otići tamo kao komandiri, pol[itički] komesari i kao politička pomoć. Partizanski pokret tamo živo buja, ali treba da se dadu sposobni komandiri i pol[itički] komesari. Osim toga, treba odmah javiti u Sloveniju da Miha [Marinko] što prije otputuje u Bosnu kao pomoć rukovodstvu.[207] Ta je potreba tim veća što je pao Isa [Jovanović], to jest onaj radnik koji je bio u školi i koji je tamo bio sekretar.[208] Treće, pošto će se partizanske borbe produžiti i na jesen i preko zime, to je potrebno preduzeti sve da se partizani snabdiju dovoljnom količinom odjeće, obuće i sl. Dobro bi bilo da se dade sašiti izvjesna količina kožuha, isplesti debele vunene čarape, rukavice itd. Za sve to treba dati potrebna sredstva i preduzeti agitaciju u ličkim i drugim selima za dobrovoljno snabdijevanje takvim stvarima. Četvrto, počnite prikupljati izvjesnu količinu skija koje će biti za zimu neophodno sredstvo i koje će se onda teško dobiti jer će Nijemci sve rekvirirati.

Sve ovo uzmite u pretres i odmah nam javite šta ste preduzeli.

Dalje, sa razvitkom narodnog ustanka, s jedne strane, i pokušajem neprijatelja da prikaže taj pokret kao čisto komunističku stvar, s druge, nameće nam se pitanje stvaranja — i to što prije — jednog Narodnog komiteta oslobođenja, u koji bi ušli predstavnici demokratskih struja Srbije, Hrvatske i Slovenije, zajedno sa našim[209] ljudima. To bi bila neke vrste narodna vlada koja bi izdala svoj proglas narodu

i pozvala ga u borbu.* Mi već imamo takve ljude, i to vrlo poznate i popularne. Ostaje još da vi pridobijete HSS-ovce, [to] može biti i Šime Balen i neki drugi. Trebalo bi oko tri-četiri iz Hrvatske i dva iz Slovenije,

* Na ideju o stvaranju izvjesnog političkog predstavničkog organa ustanka koji bi bio reprezentativan i za unutrašnju i za međunarodnu javnost, došao sam odmah poslije prvih značajnih uspjeha koje je postigao partizanski pokret već na početku ustanka. Njegovo stvaranje bilo je neophodno ne samo zbog razmaha ustanka, koji je već bio zahvatio sve krajeve zemlje, nego i zbog sve jasnijeg opredjeljenja reakcionarnih snaga i u zemlji i u inostranstvu protiv oružane borbe koje su se već počele i javno deklarisati protiv NOB-a, pokušavajući da našu borbu predstave isključivo kao stvar komunista i njihove borbe za vlast. To je bio pakleni plan kontrarevolucionarnih snaga sračunat da odvoji KPJ od naroda, pa je istovremeno postojala velika opasnost da se NOB svede na građanski rat, što bi išlo samo u prilog politici okupatora, koji je na tome i radio.

Razmišljajući o ovoj ideji polazio sam, prije svega, od tadašnje realnosti, to jest od našeg nemirenja s komadanjem zemlje koje su izvršili fašistički okupatori i nastojanja naše Partije da okupi sve antifašističke i patriotske snage u jedinstvenu narodnooslobodilačku borbu. To je trebalo da se izrazi i u stvaranju jednog objedinjavajućeg opštejugoslovenskog političkog tijela u koje bi se okupili predstavnici iz svih krajeva naše zemlje. U razradi te ideje polazio sam i od našeg iskustva iz rada na stvaranju Narodnog fronta, kada smo nastojali da se povežemo sa svim naprednim snagama iz pojedinih građanskih partija (na žalost, ne sa cijelim partijama, jer njihova su vodstva odbijala saradnju s komunistima), i s pripadnicima pojedinih političkih grupa i istaknutijim pojedincima.

Odluku o stvaranju toga tijela donijeli smo na sjednici Centralnog komiteta u početku avgusta 1941. godine. Mi smo zamislili da Narodni komitet oslobođenja, kako smo u početku bili nazvali to tijelo, odmah istupi s proglasom narodima Jugoslavije u kome bi se izložili ciljevi narodnooslobodilačkog pokreta i našim narodima otvorila perspektiva izgradnje nove Jugoslavije, s novim društvenim odnosima, u kojoj bi se posebno posvetila pažnja rješenju međunacionalnih odnosa na bazi ravnopravnosti i bratstva svih naroda i narodnosti naše zemlje.

Narodni komitet oslobođenja koji bi predstavljao centralnu vlast koja se rađala iz narodnog ustanka imao bi veliki značaj i u odnosu na kraljevsku emigrantsku vladu koja se već bila jako kompromitovala samim bjekstvom iz zemlje u vrijeme aprilskog rata i koja je već počela javno da istupa protiv ustanka, tj. protiv razvijanja oružane borbe protiv okupatora.

Međutim, kada sam u početku septembra 1941. godine doznao da je sovjetska vlada ponovo uspostavila, odnosno obnovila diplomatske odnose sa jugoslovenskom kraljevskom vladom u emigraciji, meni je iz toga postajalo sve jasnije koliko su složeni odnosi u okviru antihitlerovske koalicije i kolike napore ulaže sovjetska vlada da djeluje u pravcu učvršćenja te koalicije, što nas je ujedno upozoravalo da u svojoj politici moramo biti oprezni. Mi smo pri tom polazili od toga da nikada ne učinimo nešto što bi komplikovalo ionako veoma tešku situaciju u kojoj se tada nalazio Sovjetski Savez. Zato sam ja predložio da u tom trenutku odustanemo od stvaranja tog komiteta, iako su za to već bile izvršene znatne pripreme. O tome smo donijeli odluku na vojno-političkom savjetovanju u Stolicama krajem septembra 1941. godine, s tim da u skladu s razvitkom narodnooslobodilačkog pokreta i, razumije se, radi što uspješnije borbe protiv fašističkih okupatora i daljnjeg obezbjeđenja tekovina narodnooslobodilačke i revolucionarne borbe, priđemo stvaranju takvog predstavničkog političkog i zakonodavnog tijela u momentu kada ocijenimo da je situacija i u međunarodnim odnosima za to sazrela. To smo, kao što se zna, i učinili godinu dana docnije stvaranjem Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, u Bihaću krajem novembra 1942. godine. (Autorova bilješka uz ovo izdanje. — *Red.*)

četiri iz Srbije i dva iz Crne Gore. Izvršite tu stvar hitno, a isto dostavite i Sloveniji, i odmah nam javite rezultat. Razumije se da će svi ti ljudi morati ući u strogu nelegalnost i tako raditi. Molimo vas da odmah stupite u kontakt sa ljudima koji dolaze u obzir.

Javite nam detaljnije o raznim akcijama i borbama partizana u Hrv[atskoj] i Dalmaciji i kako stoji sa radom u vojsci.[210] Treba jačati rad među vojnicima i pridobiti ih da se priključe narodnom ustanku, jer bi se tako moglo doći do oružja.

O borbama u Srbiji, Crnoj Gori, Vojvodini i Bosni javićemo vam slijedeći put, o njima ćete donekle vidjeti i iz »Biltena«. U Srbiji se partizanski pokret sve više pretvara u narodni ustanak. U mnogim okruzima partizani su gospodari. U Mačvi su razoružani svi žandarmi, ona je potpuno u rukama partizana, osim Šapca, koji drže Nijemci, ali se ne usuđuju izaći iz njega, već se nalaze kao opsjednuti. Velike smetnje prave ljotićevci koji sarađuju sa Nijemcima.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

T. T.

Napisano u Beogradu sredinom avgusta 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/51.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Partizanske borbe i sabotaže u Srbiji sve su jače, uprkos dolasku novih njemačkih snaga.[211]

U Nišu su partizani napali njemački oficirski dom i ubili sedam njemačkih oficira, a ranili petnaest.

Kod Kragujevca su partizani uništili voz i tom prilikom poginulo je oko pedeset njemačkih oficira i vojnika.[212]

U Zemunu, 12. VIII u noći, partizani su bombama uništili avionsko preduzeće »Zmaj«, a istovremeno oštetili avionsko preduzeće »Ikarus«. Bilo je mitraljeske i puščane borbe.

U Beogradu, uništeno je vojno preduzeće oružja »Beometal«.[213]

U Pomoravlju, partizani su potopili Senjski rudnik[214], a njemačkog komesara zarobili.

Kod Valjeva je došlo do borbe partizana i njemačkih motorizovanih snaga. Pobijedili su naši. Poslije su došla neprijateljska pojačanja i spalila selo Skelu i objesila pedeset seljaka.[215]

U Beogradu, 17. VIII, Nijemci su objesili nasred Terazija (Korzo) pet partizana i ostavili ih da vise cio dan.[216] Narod je strašno ogorčen.

U Čačku su partizani digli u vazduh arsenal sa municijom, oružjem i benzinom, od čega su popucala sva stakla po kućama u gradu.

Naši partizani zauzimaju razna mjesta i razoružavaju Nijemce i žandarme. Šabac, Bogatić, Lazarevac itd. bili su po više časova u našim rukama.[217] Borbe se vode u mnogim mjestima sa uspjehom za nas.

U Beogradu, spaljena je garaža i 80 kamiona benzina u Grobljanskoj ulici.

Još uvijek naše trupe u svojim rukama drže čitavu Crnu Goru, osim Cetinja koje su naši opkolili.[218]

Zvjerstva okupatora još više omogućavaju širenje ustanka.

Valter

Napisano u Beogradu
17. avgusta 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ — KI, 1941/2.

ZAŠTO SE NARODNI PARTIZANI BORE

Kada je osvajačka fašistička čizma pregazila našu zemlju, pomoću domaćih izroda-petokolonaša, u narodu je ostala velika potištenost i bol zbog izgubljene nezavisnosti; no, u isto vrijeme, postojala je kod jednog dijela naroda neka varljiva nada i vjera u velikodušnost osvajača, u njegove tobožnje poštene namjere da pomogne našem narodu da izađe iz bijede u koju je zapao u toku ovog rata. Tu vjeru i nadu kod naroda uporno su širili i još danas šire plaćeni domaći agenti i petokolonaši tipa Ljotić — Aćimović u Srbiji, krvnička nakaza Pavelić sa Artukovićem, Budakom i ostalom bandom u Hrvatskoj. No nije trebalo dugo da se i taj dio naroda uvjeri u to da su fašistički osvajači najveći neprijatelji našeg naroda, koji ne samo do kostiju pljačkaju naš narod već ga i fizički istrebljuju na najzverskiji način. Najprije su počela nezapamćena gonjenja i ubijanja srpskog stanovništva u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini od strane ustaških hordi na čelu sa Pavelićem, najkrvoločnijim i najodvratnijim zločincem kakvog do sada nije rodila nijedna hrvatska majka. Onda je taj isti zločinac počeo u masama ubijati najbolje hrvatske sinove, radnike, inteligenciju i seljake koji su smjelo digli svoj glas protiv svirepog istrebljenja srpskog stanovništva u Hrvatskoj. Njemački, talijanski, mađarski i drugi osvajači počeli su masovno ubijanje mirnih žitelja u Srbiji, u Vojvodini, u Makedoniji, u Sloveniji i Međumurju. Počelo je protjerivanje stotine hiljada Slovenaca i Srba sa njihove djedovske postojbine. Jednom riječju, počelo je ono što je krvavi ludak Hitler pisao u svojoj knjizi *Moja borba*[219], tj. da treba Slovene učiniti robovima ili istrijebiti.

U tim teškim časovima za naše narode našla se i u našoj zemlji jedna jedina organizacija — Komunistička partija Jugoslavije, koja je bez oklijevanja digla zastavu narodne borbe protiv okupatorskih razbojnika i domaćih njihovih agenata.

Da li su se mogli mirno gledati takvi zločini nad našim narodima, a da se, pri tom, kod svakog poštenog rodoljuba ne izazove bezgranično ogorčenje i gnijev? Ne, nije se moglo, niti se smjelo mirno gledati zbog toga što je bio u pitanju opstanak naših naroda, što se radilo o životu i smrti naših naroda. Ovog puta se ne radi više o tome da je bolje stojeći umrijeti nego klečeći živjeti; ovaj put se radi o tome da je bolje stojeći se boriti nego klečeći umrijeti.

Svjesna svoje historijske dužnosti pred narodom, Komunistička partija Jugoslavije stavila je sve svoje snage u službu naroda, u borbu

za oslobođenje naroda. Organizujući oružane partizanske odrede, Komunistička partija je u prvom redu poslala u njih svoje članove da se bore u prvim redovima ne štedjeći svoje živote. Zar može biti veće žrtve koju doprinosi jedan sin naroda, za dobro naroda, nego što je žrtvovanje svoga života i svoje porodice? Ne, ne može biti veće žrtve, i zato tim veće prezrenje i osudu mora da osjeti svaki pošteni rodoljub protiv onih narodnih izroda koji se bacaju blatom i klevetama na te narodne žrtve, na nesebične borce, na ono što je najbolje u našem narodu — na naše herojske partizane, koji daju svoje živote za spas i slobodu naroda.

Stvarajući oružani otpor okupatorima, Komunistička partija Jugoslavije pozvala je u borbu sve one koji vole svoj narod i svoju slobodu; pozvala je sve one koji neće tuđinsko ropstvo, pozvala je sve rodoljube bez obzira na politička i vjerska ubjeđenja. A da li se narod odazvao na taj poziv? Da, narod se odazvao, bez obzira na razne narodne izdajice, koje narod odvraćaju od te borbe, koje ne mare ni za šta drugo osim za svoj stomak, za svoj džep, za svoje bogaćenje, jer i ova narodna tragedija treba njima da donese profit. Odazvali su se na taj poziv zvjerski zlostavljani seljaci Like, Korduna, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Vojvodine. Odazvali su se svjesni radnici i rodoljubiva inteligencija Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine itd. Dižu se narodi Jugoslavije u boj protiv fašističkih zvjeri-okupatora jer sada je kucnuo čas. Sada je kucnuo čas kada herojska Crvena armija i sav sovjetski narod zadaju udarac za udarcem fašističkim pljačkaškim hordama. Mi, Južni Sloveni, moramo u toj svetoj oslobodilačkoj borbi Slovena doprinijeti svoj dio. A ko će nama donijeti slobodu ako se mi sami nećemo boriti? Zar nije podlost i sramota govoriti narodu da sada nije vrijeme za borbu? Zar ne znači to isto što i kazati: neka ginu za nas braća Rusi, a mi ćemo onda na gotovo? Takvo gledište je podlo i sramotno, nedostojno našeg naroda. Historija nikad ne bi ovo oprostila našem narodu. To bi bila izdaja najgore vrste.

Mi partizani stupamo u borbu odmah sada bez oklijevanja i pozivamo sve poštene rodoljube da stupe svi u jedan front narodnooslobodilačke borbe. U borbu, Južni Sloveni, protiv najvećeg neprijatelja svih Slovena, jer sada je kucnuo čas da zajedno sa velikim narodom Sovjetskog Saveza i svim porobljenim Slovenima, zajedno sa Engleskom i ostalim demokratskim silama, uništimo krvavu fašističku osvajačku aždaju.

T. G.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
19. avgust 1941, br. 2.

[O SVESLOVENSKOM KONGRESU I SPORAZUMU SOVJETSKOG SAVEZA, ENGLESKE I AMERIKE]

II

Dva krupna politička događaja od najvećeg značaja za konačno uništenje fašizma dogodila su se posljednjih dana, a to su: Sveslovenski kongres u Moskvi i sporazum Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike o vođenju zajedničke borbe protiv njemačkih fašista i njihovih saveznika.[220] Pred licem tih činjenica ne može danas biti nijednog čovjeka koji bi, iako malo politički misli, vjerovao u pobjedu njemačkih razbojnika i njihovih jadnih ortaka. Tri najkrupnije sile svijeta ujedinile su se da unište fašističku sablast, koja ugrožava čovječanstvo. Ruzvelt i Čerčil ponudili su taj sporazum drugu Staljinu, koji ga je primio u ime Sovjetskog Saveza.

Sveslovenski kongres u Moskvi bio je snažna manifestacija braće po krvi i jedinstva slovenskih naroda pred licem opasnosti od varvarskog hitlerovskog fašizma, koji je smrtni neprijatelj slovenskih naroda. Na tom kongresu zavjetovaše se predstavnici svih slovenskih naroda da će se zajedničkim silama boriti do konačnog uništenja fašističkih osvajača i potpunog oslobođenja slovenskih naroda. Apel koji je upućen sa toga kongresa svim slovenskim narodima govori o tome kako treba da se dignu svi porobljeni slovenski narodi na ustanak, u borbu protiv okupatora ne oklijevajući nijednog časa. Kucnuo je čas, kaže se u apelu, dižite ustanak, stvarajte partizanske odrede, rušite i palite sve što služi za vođenje rata fašističkim banditima, uništavajte fašističku živu silu bez milosrđa. Evo, [to su] poruke svim porobljenim Slovenima sa Sveslovenskog kongresa u Moskvi, kome je predsjedavao slavni ruski pisac Aleksej Tolstoj, potomak velikog pisca Lava Tolstoja. To su poruke narodima Jugoslavije i te poruke će naši narodni partizani časno izvršavati do posljednjeg čovjeka.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

»Bilten GŠ NOPOJ«,
19. avgust 1941, br. 2.

III SVIMA ŠTABOVIMA I KOMANDIRIMA NARODNOOSLOBODILAČKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Da bi svaki partizan bio potpuno svjestan svojih dužnosti narodnog borca, svoje velike misije na djelu oslobođenja naroda, da bi vladala gvozdena disciplina i drugarsko samopožrtvovanje među partizanima, predlažemo, kao obavezno, da odmah svi partizanski odredi, ukoliko to već nisu učinili, polože slijedeću zakletvu: [221]

»Mi, narodni partizani Jugoslavije, latili smo se oružja za nemilosrdnu borbu protiv krvoločnih neprijatelja koji porobiše našu zemlju i istrebljuju naše narode. U ime slobode i pravde našeg naroda, zaklinjemo se da ćemo disciplinovano, uporno i neustrašivo, ne štedjeći svoje krvi i živote, voditi borbu do potpunog uništenja fašističkog osvajača i svih narodnih izdajnika.«

»Bilten GŠ NOPOJ«,
19. avgust 1941, br. 2.

IV TEROR BJESNI PO ČITAVOJ ZEMLJI

U nedjelju 17. avgusta ove godine bili su Beograđani iznenađeni jednim svirepim prizorom kakav se ne pamti već više stoljeća. Njemački okupatorski krvnici, vidjeći svoju neminovnu propast, u bespomoćnom bijesu toliko su pobjesnili da su nasred Terazija objesili javno na električne stubove petoricu narodnih mučenika: dva seljaka, dva radnika i jednog mladog studenta, i tako ih ostavili da vise čitav dan pred očima hiljade gledalaca. Tim ogavnim zločinom okupatorski krvoloci postigli su suprotno onome čemu su se nadali. Narod je taj prizor posmatrao sa neizrecivom mržnjom prema krvnicima i sa strašnim gnijevom osvete. Da, osvete, jer takav varvarski zločin mora biti kažnjen, osvećen, i on će biti skoro osvećen — desetorostruko.

Zbog neuspjeha u borbi sa partizanima, njemački fašisti poubijali su blizu Užica 80 mirnih žitelja i onda ih ostavili da leže duž jednog puta.[222] Dalje, spalili su selo Skelu i zvjerski poubijali oko 50 seljaka.

U Hrvatskoj, Pavelićeve krvničke horde nastavljaju svoje zločine po srpskim selima ubijajući mirne žitelje. Tako su pohvatale u selima: Vlahović, Grabovac, Ravno Rašće i Brenovac 500 staraca, žena i djece i odvele ih u Gospić, gdje su ih masakrirale. U toj istoj okolini ustaše Pavelića poklale su 16 žena i 10 staraca. U okolini Gline opet je pohvatano zadnjih dana 300 žitelja koje su ustaše dovele u Glinu i u jednoj crkvi jednostavno poklale. Neke narodne izdajice između Srba-kulaka i popova pozvale su narod da se vrati iz šuma kućama. Kad se narod vratio, bilo je odmah uhvaćeno oko 700 ljudi. Ustaška zvijer, major Vidaković dao ih je sve poklati, i to na ovaj način: prvu grupu poklao je u odijelima, a poslije toga su ustaše svukle mrtvima odijela i ista dali na pranje da bi ih mogli prodati. Drugu grupu dao je taj zločinac najprije svući, pa tek onda poklati. Sva ta odijela prodana su kao stare krpe.

U Vrginmostu je isto tako uspjelo kulacima da obmanu 50 ljudi, koji su se vratili svojim kućama, ali je od njih odmah bilo 39 uhvaćeno i strijeljano, a ostalima je uspjelo da se spasu bjekstvom u šumu.

U selu Taborištu bilo je na licu mjesta ubijeno 60 seljaka, većinom staraca. U selu Ružine isto tako ubijeno je 60 lica.

Kod Vojnića su ustaše pohvatale oko 400 žitelja i sve ih poubijale.

Oko Cetin-Grada ustaše su poubijale oko 2000 srpskih žena i djece.[223]

Dali smo samo nekoliko slučajeva zvjerskih zločina nad srpskim življem koje vrše Pavelićeve ustaše, za koje gospoda ljotićevci i tzv. komesari pišu u »Novom vremenu« kako se prema Srbima u Hrvatskoj sada vodi nova pravedna politika.[224]

Tako se ubija u Bosni i Hercegovini, tako se ubija u Sloveniji, tako se ubija u Srbiji i Vojvodini, tako se ubija u Makedoniji, tako se ubija svuda gdje je zagazila krvava fašistička čizma; tako njemački, mađarski i talijanski okupatori pomoću domaćih slugu istrebljuju naša mirna naselja. A vi, krvnici, zločinci — Pavelić, Artuković i ostala banda u Hrvatskoj, i vi, izdajice i krvnici srpstva — Ljotići, Aćimovići, Drag[i] Jovanović i drugi, vi ćete na dan narodnog suda sve to platiti skupa sa vašim gospodarima. Smrt vama, izdajice i izrodi! Krv nevinih žrtava, koju vi potocima prolijevate, biće stostruko osvećena, skoro će biti osvećena!

»Bilten GŠ NOPOJ«,
19. avgust 1941, br. 2.

V BORBE I AKCIJE

U selu Grabovcu bilo je razoružano i ubijeno 10 Pavelićevih bandita i uništene telefonske i telegrafske veze oko Gline.[225]

Oko Vrginmosta vode se žestoke borbe. Razoružano je i uništeno oko 30 Pavelićevih ustaša koji su po selima ubijali nedužno stanovništvo. Kod Kirina razoružano je 20 Pavelićevih ustaša. Napadi ustaša na okolna sela bili su u krvi odbijeni.

Partizanski odredi iz Petrove gore neprekidno napadaju i uništavaju razne komunikacije i mostove. U borbi sa ustašama partizani su uništili kamion sa 35 ustaša i tri ustaška oficira. Oko Velike Kladuše još se uvijek vode žestoke borbe sa Pavelićevim banditima.

Partizani su prodrli gotovo do samog Topuskog i ustaše se povlače. Više okolnih sela partizani drže u svojim rukama. U srezu sjeničkom vode se žestoke borbe i razoružano je dosta ustaša. Partizani su gospodari u tome srezu.[226]

Srezovi Donji Lapac i Bosansko Grahovo u rukama su partizana, kao i 40 opština. Partizani drže u svojim rukama položaj oko Knina, na Golubiću, Plavnu i Dinari. Gračac, sem samog grada, oko koga se sada vode žestoke borbe, takođe je u rukama partizana. Kulen-Vakuf je opkoljen čvrstim obručem partizana i vode se žestoke borbe.[227] Bosanski Petrovac opkoljen je od partizana sa svih strana i vode se ulične borbe.[228] Ovdje partizani već raspolažu topovima koje su zarobili i bombarduju grad. Udbina je opkoljena sa svih strana od partizana. Selo Ploča, između Udbine i Lovinca, u rukama je partizana. Čabar drže čvrsto partizani u svojim rukama i neprijatelj, to jest Talijani ga neprekidno bombarduju topovima.[229] Između Korenice i okoline prekinute su sve veze; putevi i saobraćaj su uništeni. Neprijatelj još uvijek bombarduje Drvar, koji je bio prvi oslobođen.

To je nekoliko epizoda iz partizanskih borbi u Hrvatskoj. Ustanak naroda se sve više širi i zahvaća i hrvatska sela, jer Pavelić ne štedi nikoga ko se protivi njegovim zulumima. Pokušaj toga zlikovca da na prijevaru, putem raznih obećanja, izmami iz brda i šuma narod koji se digao na ustanak, neće uspjeti. Srpsko stanovništvo u Hrvatskoj već je do sada odviše skupo platilo svoju neopreznost, što je nasijedalo raznim izdajicama i počelo se vraćati kućama.

Partizanske borbe u Srbiji razvijaju se sa uspjehom. Neprijatelj je nemoćan da uspješno vodi borbu sa partizanskim odredima; uzrok je taj što se pokazala taktika brzih udaraca i pokreta kao vrlo dobra.

U Srbiji partizani nemilosrdno uništavaju sve žandarmerijske stanice. Samo u okolini Valjeva razoružano je 6 žandarmerijskih stanica, sa 30 žandarma, od kojih je 6 ubijeno. Partizani zadaju neprekidne udarce po raznim objektima komunikacionih linija. Od najvažnijih akcija značajne su sljedeće: uništenje kod Leskovca 5 vagona namirnica upućenih za Njemačku; razoružanje željezničke stanice Obradove Stolice, uništenje svih aparata i pruge na pruzi Zaječar — Paraćin.[230] Zatopljen je Senjski rudnik. U Bagrdanu je zauzeta pošta i uništeni svi aparati, razoružana žandarmerijska stanica.[231] Kod Lajkovca se vodila žestoka borba, zaustavljen je voz sa Nijemcima. U Zemunu su uništene instalacije tvornice aviona »Zmaj«, a tvornica aviona »Ikarus« je oštećena. U Beogradu je uništen »Beometal«, fabrika za izradu dijelova za oružje i spaljena je jedna garaža.[232]

U Bogatiću su partizani zauzeli varoš, ubili sreskog načelnika i njegovog pomoćnika bjelogardejca, ranili nekoliko Nijemaca, održali veliki zbor sa seljacima koji su toga dana došli na pijac, pokupili oružje i drugi ratni materijal i nakon 4 sata povukli su se ponovo u planine.[233] Na više mjesta, kao na primjer kod Užica itd., partizani su zaustavljali vozove i, očistivši ih od Nijemaca, održali velike zborove s narodom objašnjavajući značaj partizanske borbe, pri čemu ih je narod uvijek oduševljeno pozdravljao i izjavljivao svoju solidarnost.

U Crnoj Gori, naše hrabre čete još uvijek su gospodari čitave Crne Gore osim Cetinja i još dva manja mjesta. Talijanski fašisti nemoćni su da povrate Crnu Goru, koju su nekad bez borbe okupirali a sada u borbi izgubili.

VI

U »Novom vremenu« od 19. avgusta postoji jedna notica Ministarstva unutrašnjih djela u kojoj se poziva stanovništvo da za nagradu od 3000 dinara preda ili ubije ili izda partizanskog ili komunističkog vođu.[234] Svakom onom koji će ubiti ili izdati obećava se u strogoj tajnosti čuvanje njegova imena, a mi na ovo izjavljujemo:

Mora da se užasno slabe i osamljene osjećaju ove narodne izdajice, kada se već pribjegava takvim sredstvima kakva se ne pamte da su se događala i upotrebljavala. Drugo, oni obećavaju stroge tajne, a mi kažemo: Upozoravamo svakog onog koji bi se našao da tako što učini da ćemo mi takvo izdajničko ime saznati od samog Aćimovića, Dragog Jovanovića i drugih izdajnika kad ih jednog dana dobro stegnemo.

Iz Glavnog štaba
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

T. T.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
19. avgust 1941, br. 2.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Partizanske borbe u Srbiji primaju sve više oblik narodnog ustanka. Nijemci drže samo veće gradove, a sela i manja mjesta su pod kontrolom partizana. Partizani smjenjuju opštinske uprave, spaljuju poreske, vojno-obvezničke i druge spiskove i stvaraju se narodni komiteti kao vlast.[235] Pod vođstvom KP, u partizanske odrede stupaju i pristalice zemljoradnika i drugih partija.

U mnogim mjestima vode se žestoke borbe sa Nijemcima i domaćim fašistima. Kod Umke je borba trajala oko dva dana. Nijemci su upotrebljavali i avione.

Nijemci vrše užasan teror. Od bijesa vješaju po željezničkim stanicama ljude i ostavljaju ih da vise da bi zastrašili narod. Efekat je obratan. Partizani napadaju i ruše željez[ničke] pruge i druge objekte. Željez[ničko] osoblje ostavlja vozove i bježi od straha.

U Beograd su došla još tri njemačka puka kao pojačanje. Sada se nalazi u Srbiji oko šest divizija Nijemaca.[236]

Naoružavanje putem razoružanja žandarma i Nijemaca ide dosta sporo. Glavna smetnja masovnom ustanku jeste pomanjkanje oružja.

U Bosni se ustanak naroda širi i borba se vodi u mnogim mjestima sa ustašama Pavelića, Nijemcima i Talijanima

Masovni ustanak Srba u Bosni i Hercegovini, Lici i na Kordunu zbog strahovitog zvjerstva Pavelićevih ustaša zabrinuo je Nijemce i Talijane, pa su naredili u mnogim mjestima razoružanje Pavelićevih ustaša i pozvali narod da se vrati iz šuma.[237] Ustaše su samo oko Sanskog Mosta poubijale oko hiljadu žena, djece i staraca. Sela Omarska i Piskavica potpuno su istrijebili. Na stotine tijela mrtvih i ranjenih seljaka bacale su u jame i zatrpavale.[238]

Talijani su ponovo okupirali Dubrovnik i šalju vojsku dalje u Hrvatsku da okupira glavna mjesta, jer se pokazalo da je Pavelić sa svojom hordom nemoćan da izađe nakraj sa partizanima.[239] U Bosnu su krenule veće snage i njemačke vojske.[240]

Crnu Goru još uvijek drži naša vojska u rukama, ali su Talijani ubacili u borbu velike snage.[241] Pobunjeni seljaci koji bježe u šume odmah su prihvaćeni od naših partizana i organizovani u vojne formacije.

Svi štabovi i komandiri partizanskih odreda u čitavoj Jugoslaviji stoje u neprekidnoj vezi sa Glavnim štabom partiz[anskih] odreda Ju-

goslavije kojim rukovodi Valter. Glavni štab izdaje nedjeljno svoj »Bilten« (štampan) za partizane.

Pitanje oružja je za nas najvažnije. Molimo da nam odgovorite da li je moguće dobiti oružje od vas. Mi ćemo javiti gdje ga treba baciti i u koje vrijeme.

Valter

Mi pripremamo stvaranje Narodnog komiteta oslobođenja u koji će ući poznati predstavnici raznih demokratskih struja zajedno sa našim ljudima. To će biti neke vrste narodna centralna vlast. Izdaće svoj proglas narodu sa pozivom na opštu borbu. Imena ćemo kasnije javiti. Komitet će biti nelegalan.[242]

Valter

Napisano u Beogradu 23. avgusta 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ — KI, 1941/3.

BORBE I AKCIJE

Bosna i Hercegovina

U borbama u Bosanskoj krajini, koje su se vodile prije nekoliko dana, učestvovalo je oko 8000 partizana. Najveće borbe vodile su se oko Drvara, Oštrelja, Bosanskog Petrovca, Grahova i Glamoča. Neprijatelj je u tim borbama upotrijebio sve vrste oružja, pa i avione. Gubici naših odreda nisu veliki, dok je neprijatelj imao znatne gubitke, usljed čega su se ustaške horde svetile nad neboračkim stanovništvom — ženama i djecom.[243]

Poslije nekoliko dana žestokih borbi partizani su se morali povući iz osvojenog Drvara i Oštrelja.[244] U čitavom ovom okrugu bili su razrušeni putevi i željezničke pruge. Srušen je vijadukt kod Crnog Potoka. Drumovi su bili zakrčeni teškim stablima koja su srušili partizani da onemoguće kretanje neprijateljskim kamionima sa vojskom. Vojska je morala danima raskrčivati puteve da bi mogla proći. Na jednom od tih drumova bio je dočekan njemački kamion i uništen zajedno sa vojnicima, zaplijenjena su tri puškomitraljeza, nekoliko pušaka i municija.

Dalje su se vodile borbe tri dana oko Prijedora, gdje su još uvijek po svim selima gospodari naši partizani, pod čijom se zaštitom vrši žito. Borba oko Prijedora započela je još trideset prvog jula ujutru napadom jednog odreda seljaka na zatvor iz kojeg su oslobodili uhapšene seljake.[245] U borbi su učestvovala dva sela. Osim hrvatskih ustaša, učestvovali su u borbi i njemački vojnici i avijacija. Ustaše su pobile kod Prijedora oko 650 žena i djece. Poslije toga pokolja ustašama je, tobože, oduzeta vlast u gradu. Žetva i vršidba u ovim krajevima obavlja se bez učešća povjerenika vlasti, a partizani su zarobili 6 takvih povjerenika. Željezničku prugu sada u tom kraju čuvaju vojnici, na svakih 20 do 30 metara jedan vojnik. Partizani su uništili Lješljanski rudnik uglja, razoružali žandarmerijske stanice i ubili nekoliko žandarma u tom kraju.[246] Osim toga, drugi odred partizana napao je žandarmerijske stanice u Krupi na Vrbasu, gdje su bila ubijena dva žandarma, a ostali razoružani. Dalje, izvršen je napad na Donju Jošavku, gdje je zaplijenjena veća količina eksploziva.

Ustanak kod Kostajnice i Dubice započeo je u cilju osvete Hrvatima i Muslimanima, ali je uspjelo našim partizanima da zaustave tu bratoubilačku borbu i da je skrenu u pravom smjeru — u smjeru borbe protiv okupatora i njihovih agenata — Pavelićevih ustaša.[247] Na žalost,

kod Sanskog Mosta nije uspjelo da se spriječi strahoviti pokolj do kojeg je došlo između Srba i Hrvata. Ustaše su u ovom kraju poklale oko 1000 srpskih žitelja. Dalje, ustaše su potpuno istrijebile stanovništvo dvaju sela — Omarske i Piskavice. Poubijano je nekoliko stotina seljaka, žena, djece i staraca. U Omarskoj su ustaše bacile ubijene u neke velike jame, iskopane avionskim bombama. Po 50 do 100 ljudi bacano je u jednu jamu, a često se čuo jauk ranjenih među zatrpanima. Isto tako su te ustaše-zvijeri poubijale puna tri vagona srpskih izbjeglica koje su se nalazile na stanici čekajući na odlazak.[248] Sela u toj okolini potpuno su opustjela. Ništa se ne kosi niti žanje, jer nema ko. Kroz sela prolaze Pavelićevi banditi i pljačkaju.

Žestoke borbe se vode ovih dana oko Jajca. Tamo su poslate jake trupe ustaša i Nijemaca da savladaju ustanak. Pruga preko Jajca prekinuta je već više od deset dana.

Partizanske borbe vode se i oko Sarajeva. Do sada ti odredi nisu imali većih borbi sa vojskom neprijatelja. Većinom napadaju žand[armerijske] stanice i manje neprijateljske jedinice radi snabdijevanja oružjem. Uništavane su saobraćajne veze itd. U toj oblasti ima u partizanskim odredima i Muslimana i Hrvata. Polagano uspijeva suzbijanje pokušaja okupatora da izazivaju bratoubilačko klanje.

Ovih dana neprijatelj je poslao veće snage protiv partizana u tom kraju. Prema Sokolcu kreću se ustaške i njemačke čete kamionima. Partizani su ih dočekali na putu i započeli borbu. U isto vrijeme zakrčili su puteve teškim stablima. U tim borbama poginulo je više njemačkih vojnika. Od partizana nije niko nastradao. Partizani su uništili i spalili sve drvene mostove na glavnom drumu za Beograd.[249] Željeznička pruga Sarajevo — Brod pod stalnim je udarom partizana. Jedan od ovih odreda napao je jedan kamion ustaša i ubio 8 ustaša, 5 ranio, dok su ostale uspjele pobjeći. Zaplijenjeno je više pušaka i municije, a kamion je spaljen.[250]

Kod Vlasenice je partizanski odred napao žand[armerijsku] stanicu, razoružao žandarme, oteo 10 pušaka sa municijom i oslobodio deset uhapšenih seljaka. Tom prilikom ubijena su dva žandarma, a šest je zarobljeno i nekoliko ustaša osim njih.[251] Partizani su zauzeli Vlasenicu, obrazovali narodni sud i osudili sve izdajnike i neprijatelje naroda. Kod tog mjesta partizani su napali i razoružali 100 hrvatskih vojnika. Osim Vlasenice, partizani su zauzeli i Han-Pijesak, ali su se morali povući.

Partizanski odred kod Majevice napao je i razoružao žand[armerijsku] stanicu, uništio telefonske veze, dočekao na putu njemački autobus pun Nijemaca i zaplijenio 2 puškomitraljeza, 10 pušaka sa municijom, a autobus zapalio. Osim toga, izvršen je veliki broj raznih manjih akcija i napada na razne objekte. Paljene su knjige u opštinama i vršen poljski rad pod zaštitom partizana, onemogućavano je ubiranje žitarica i [oduzimanje] stoke od seljaka.[252]

Partizanske borbe u Bosni su tek u razvitku, ali one postaju sve žešće. Neprijatelj koncentriše velike snage da zada udarac partizanima, ali ako bude komanda partizana u Bosni imala pravilnu taktiku: zadavanje iznenadnih i brzih udaraca, onda će pokušaj neprijatelja biti uzaludan. Pravilan je put kojim idu bosanski partizani: suzbijanje bratoubilačke borbe između Srba, s jedne, a Hrvata i Muslimana, s druge strane. Treba nastojati pridobiti i Hrvate i Muslimane da idu u partizanske odrede: stvarati bratstvo u borbi protiv zajedničkog neprijatelja — okupatora i Pavelićevih ustaša, u borbi za oslobođenje naroda. Partizani u Bosni i u svim ostalim krajevima moraju uporno objašnjavati narodu da okupator baš i hoće tu međusobnu borbu i istrebljenje da bi mogao potpuno zavladati našim divnim krajevima.

Srbija

Partizanske borbe u Srbiji razvijaju se sve jače. U nekim okruzima potpuno su razoružane sve žandarmerijske stanice; Aćimović, Ljotić i ostala banda nisu kadri da izvrbuju dovoljan broj raznog ološa da bi popunili žandarmska mjesta. Nijemci šalju svoje trupe u unutrašnjost da zajedno sa ljotićevcima savladaju partizanske odrede, koji se u Srbiji sve više razvijaju u opštenarodni ustanak. Ove se njemačke trupe, zajedno sa domaćim izdajicama, boje da prime bitku sa našim partizanskim odredima, već napadaju i ubijaju stanovništvo. Oni ubijaju žene i djecu, pale kuće i sela, a kad se pojave partizani, te kukavice uhvate maglu i zabarikadiraju se u većim gradovima. Najzad, njemački okupatori doveli su i albanske pljačkaške horde u užički okrug, gdje su one već počele sprovoditi svoju poznatu svirepost nad mirnim stanovništvom Srbije.[253]

Ali sve to okupatorima neće biti dovoljno da zaustave oslobodilačku borbu srpskog naroda. Partizani su gospodari čitave Mačve, partizani su gospodari po selima duž čitave Srbije, partizani štite seljaštvo od okupatorske pljačke, onemogućavaju okupatore da ubiraju kontribucije, da ubiraju porezu, žito, [oduzimaju] stoku itd. Partizani uništavaju poreske, vojno-obvezničke i druge spiskove: oni smjenjuju opštinske predsjednike koji su u službi okupatora itd. Eto, zato su okupatori tako bijesni, jer vide da srpski narod nisu porobili, jer Srbija nije krava muzara za njih, već opasno bojište gdje oni stalno dobivaju osjetne udarce. Sve to dovodi njemačke okupatore do ludačkog bjesnila. Kod Umke, na pragu Beograda, Nijemci su u borbi protiv partizana upotrijebili i avione, ali avioni nisu učinili partizanima nikakve štete, već su bombardovali varoš i mirne stanovnike.[254] U svom ludačkom bijesu i strahu, ti njemački junaci su pucali u djecu i žene, pucali su u prazan kukuruz. Srpski kukuruz postao je za Nijemce neka vrsta Mažinovljeve linije. Sada oni naređuju da se ta linija uništi, da se posiječe zeleni kukuruz duž puteva i oko gradova. Nedavno su partizani oslo-

bodili uhapšene taoce i seljake u Šapcu.[255] To je natjeralo Nijemce da se zabarikadiraju u Šapcu i narede ženama i djeci da posijeku sav kukuruz oko grada kako bi iz svog skrovišta mogli vidjeti približavanje partizana. U Šapcu na čardacima kuća postavljeni su mitraljezi, a na ulicama topovi.

Mora se odati priznanje našim hrabrim partizanima u Mačvi. Oni su do sada ne samo satjerali strah u kosti neprijateljima naroda već i zadobili ljubav stanovništva Mačve.

Nijemci stalno koncentrišu po više žand[armerijskih] stanica da bi organizovali potjere i kaznene ekspedicije. Takvo jedno sakupljeno odjeljenje iz više žand[armerijskih] stanica napali su naši partizani sa 5 mitraljeza u varoši Svrljigu. Žandarmi su se odmah predali (njih 14), pri tome im je oduzeto 20 pušaka i sav drugi ratni materijal.[256] Sad se u mnogim mjestima Srbije vode žestoke borbe sa okupatorima o kojima ćemo dati podatke u sljedećem broju »Biltena«.

Crna Gora

U Crnoj Gori ovoga časa vode se žestoke borbe naših partizanskih trupa protiv kojih su Talijani poslali nove, jake čete svoje vojske. Po dosadašnjim podacima, Talijani su izgubili prvih dana borbe oko 8000 vojnika.[257] Većim dijelom to su bile crne košulje, koje su naši partizani uništili. Cetinje su opkolili naši partizani i još uvijek se oko njega vode borbe. Partizani su digli u vazduh slagalište municije i oružja u Baru.[258] Bijesni zbog neuspjeha, Talijani sada vrše svirepi teror nad crnogorskim stanovništvom: pale čitava naselja, pljačkaju i ubijaju.

Vojvodina

Uprkos nepovoljnom terenu, partizani u Vojvodini i dalje vode borbu i razne akcije. U blizini Velikog Bečkereka [Petrovgrad — Zrenjanin] partizani su stupili u borbu s jednim njemačkim odredom. U toj borbi Nijemci su imali 4 mrtva i više ranjenih vojnika. Partizani su imali samo jednog ranjenog.[259]

Melenački odred izvršio je napad na policijsku stanicu i uspjeo je.[260] Partizanski odredi u Kikindi, Mokrinu itd. razoružali su i ubili nekoliko žandarma, jednog nižeg njemačkog oficira i 14 vojnika, dok se broj ranjenih ne zna. U toj borbi poginula su dva partizana, a dva su ranjena. Između ostalog, značajno je paljenje oko 50 vagona žita, nekoliko vagona kudjelje, uništenje jednog teretnog voza kod Novog Bečeja i druge manje akcije.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
26. avgust 1941, br. 3.

SVIM ŠTABOVIMA I KOMANDIRIMA PARTIZANSKIH ODREDA

S obzirom na to što se približavaju hladni dani, i što će se narodnooslobodilačka borba partizanskih odreda produžiti ne samo preko čitave jeseni već i zime, potrebno je da se već sada preduzmu hitne mjere za osiguranje dovoljnih količina zimske obuće i odjeće. Potrebno je nabaviti veću količinu toplih kaputa i kožuha. Neka se svaki partizanski štab pobrine za nabavku toga, a u slučaju pomanjkanja sredstava obratiti se hitno Glavnom štabu partizanskih odreda Jugoslavije i navesti tačno kolika je novčana pomoć potrebna da bismo je obezbijedili.

Štabovi i komandiri neka se već sada pobrinu da svaki partizan bude snabdjeven bar jednim rezervnim parom dobrih zimskih cipela ili opanaka. Treba nabaviti tople vunene čarape, džempere i slično. Treba obezbijediti pletenje istih na terenu kod seljaka.

Kod nabavke svih tih predmeta treba da se najaktivnije angažuju odbori za sakupljanje Narodnooslobodilačkog fonda narodne pomoći.

Iz Glavnog štaba
Narodnooslobodilačkih
partizanskih odreda Jugoslavije

»Bilten GŠ NOPOJ«,
26. avgust 1941, br. 3.

OBAVJEŠTENJE

Posljednjih dana reakcija regrutuje od ljotićevaca, policajaca, žandarma i raznih propalih tipova neke naoružane bande, pod firmom četnika i srpskih oficira, za »obračun« sa komunistima, to jest sa partizanima.[261] Koncentracija ovih bandi primijećena je u nekim mjestima i oko nekih šumaraka. One su prilično neodlučne i u strahu, ali vidi se da čekaju neko naređenje. Seljacima se predstavljaju kao četnici. Potrebna je budnost prema njima i njihovom kretanju. Čim se negdje pojave i čim se sigurno utvrdi da su to baš oni, a ne četnici[262], treba ih smjesta uništiti. Pri tome voditi računa da naše oružane snage budu dovoljno jake.

Seljacima i čitavom narodu govoriti ko su oni i šta hoće. Učiniti sve da se sam narod počne masovno obračunavati sa tim fašističkim gadovima. Treba raskrinkavati njihovu slugansku ulogu u današnjoj herojskoj narodnooslobodilačkoj borbi srpskog i ostalih naroda Jugoslavije. Treba govoriti da su oni plaćene sluge okupatora i da njihova prljava, izdajnička noga ne smije gaziti po našim šumama, poljima i njivama. Uz pomoć naroda, i s njim zajedno, naše oružane snage moraju progoniti ove bande kao crnog đavola.

* * *

Po naredbi okupatorske komande ima da se pojačaju njemačke snage u pojedinim centrima narodne borbe u Srbiji. Cilj ovog pojačanja jeste napad na narodne ustanike, spaljivanje sela, bombardovanje varoši i strijeljanje srpskog stanovništva. Danas je pojačanje tih okupatorskih fašističkih rulja izvršeno na Umci i u Obrenovcu. Umka i okolina su bombardovane. Mitraljezi su kosili mirne i svojim poslom i svakodnevnim brigama opterećene prolaznike, na putevima je stradalo dosta ljudi, žena i djece, a u poljima je uništeno mnogo stoke i nekoliko čobana.

Krvnici i strvinari srpskog naroda spremaju svoja pojačanja za Lazarevac, Valjevo, Šabac i Bogatić. Za ove pripreme izdata je i pismena povjerljiva naredba, na zahtjev izdajničkih i plaćenih komesara, na čelu sa policajcem krvnikom Aćimovićem i plaćenim fašistom Vasiljevićem, doglavnikom prodane tuđinske duše Ljotića.

U vezi s ovim treba neodložno izvršiti povezivanje najbližih odreda i učvrstiti veze između četa pojedinih odreda. Svaki eventualni napad treba dočekati pojačanim oružanim snagama. Da bi se to obezbijedilo, treba napraviti plan operacija i organizovati sadejstvo pojedinih odreda. Zauzeti takve pozicije sa kojih se mogu najuspješnije tući neprijateljske snage, i, ako treba, povući se u redu i bez gubitaka.

Najuspješniji prodor i sigurni udarci neprijatelju daće se ako se izvrši politička i vojna mobilizacija svih poštenih rodoljuba u dotičnim krajevima, rodoljuba koji su se spremili za borbu. Pravi četnici i srpski oficiri, ako su zaista iz poštenih pobuda pošli u šumu, ne bi trebalo mirno da gledaju na ove podvale i pripreme reakcije, a sve to pod njihovom firmom. Oni ne bi trebalo više da gledaju mirno ni na koncentraciju neprijateljskih snaga u našoj zemlji. Jedini odgovor na ovo svakog poštenog čovjeka može biti samo stupanje u borbu. Svaki dobronamjerni čovjek, pa tako i četnici, na javno pripremane podvale treba da odgovore javnim istupanjem u cilju obavještenja javnosti o pravoj istini. I zainteresovani bi trebalo to da učine dok još nije kasno. To im kao hitno i neodložno potrebno treba savjetovati svuda gdje se na njih naiđe.

* * *

U jednoj naredbi sreskih načelnika, izdatoj na osnovu uputstva Ministarstva unutrašnjih djela svim opštinskim upravama i žand[armerijskim] stanicama, stoji i ovo: »Obzirom na to da se komunistička teroristička akcija pojačala, moglo bi se desiti da ruski padobranci pokušaju spuštanje iz aviona, sa namerom da pomognu pomenutu akciju i snabdeju odbegle komuniste oružjem i novcem, kao i da im pruže moralnu podršku i ohrabrenje.« Dakle, izdajnici su se preplašili ne samo svoga vlastitog naroda [nego] i ruskih padobranaca. Zato u istoj naredbi pozivaju opštinske uprave i žand[armerijske] stanice, misleći da će još naići na kakvu podršku u narodu, da ih ove obavijeste o ma kakvim pripremama u tome pravcu i o pojavi ruskih padobranaca.

Stoga je potrebno objašnjavati narodu šta ovo znači i reći svakome da je to pozivanje na izdaju vlastitih interesa. Vaši partizani i svaki pošten čovjek treba da onemogućavaju razne izdajice, špijune i petokolonaše koji bi se drznuli da u današnjim prilikama pokušaju sa nekakvim uslugama ovim preplašenim slugama okupatora.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

T. T.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
26. avgust 1941, br. 3.

JOŠ JEDNA IZDAJNIČKA MARIONETSKA VLADA

Dvadeset i devetog avgusta, nakon dugih i teških porođajnih bolova, general fon Dankelman, vrhovni zapovjednik njemačkih razbojničkih bandi u Srbiji, rodio je jedno malo šugavo nedonošče, kome je — po Hitlerovoj želji — dao ime: vlada.[263] Kada je ovo nedonošče ugledalo svijet božji, potresla se zemlja. Ne, bez šale, 29. avgusta, u 6 sati i 41 minutu, potresla se zemlja, i kada su preplašeni Beograđani izletjeli napolje, vidjeli su da je narodna poslovica: »Tresla se gora, rodio se miš« — potvrđena stvarnom činjenicom. Priča se da je najnovije čedo ludoga Hitlera u dlaku slično Kvislingu, Hitlerovom prvorođenčetu u Norveškoj. Majka fon Dankelman ostala je u životu, ali biće nesrećna zbog toga što će morati da stalno hrani svoje čedo vještački, da bi ostalo u životu.[264]

Stvaranje marionetske vlade u Srbiji pokazalo je da je Hitleru konačno pošlo za rukom da nađe nekoliko srpskih izdajica iz redova srpskih generala i petokolonaša, koji su time dokazali da su sposobni ne samo da neprijatelju prodaju državne tajne i planove, kao što su to činili prije propasti Jugoslavije, nego i da preuzmu ulogu krvnika nad narodom, u interesu njemačkih fašističkih okupatora. Stvaranje te izdajničke vlade dokazuje i to da su njemački okupatori, usljed otpora naroda i junačke borbe partizanskih odreda, doživjeli poraz u Srbiji. Okupatori nisu uspjeli da iziđu nakraj sa partizanskim odredima, i zato su sada kupili ovo par izroda da pomoću njih organiziraju bratoubilački građanski rat u Srbiji. Stvar je vrlo jasna — njemački fašistički osvajači, vjerni svojim zločinačkim načelima rade na tome da se srpski narod sam među sobom istrebljuje.[265] Najprije su htjeli zavaditi Srbe, Hrvate i ostale narode Jugoslavije da bi se među sobom klali, a sada nastoje zavaditi srpski narod da bi ga na taj način lakše pokorili. Ko su ti ljudi koji danas sastavljaju vladu? General Nedić je poznati korupcionaš i izdajnik, koji je već odavno potajno šurovao sa Nijemcima, koji je, zajedno sa Ljotićem, nekada pripremao puč i zbog toga odletio sa svog položaja. Ko je Aćimović? Aćimović je poznati policijski krvolok, njemački špijun koji je, kao upravnik grada Beograda, držao u policijskoj zgradi tajnu emisionu radio-stanicu u njemačkoj službi. On je, sa čitavom bandom špijuna, bio otkriven u Glavnjači i smijenjen sa položaja. Ništa nisu bolji ni ostali njihovi kompanjoni u današnjoj vladi. I njemački okupatori se nadaju da će u tim izrodima naći oružje sposobno za gušenje narodnog otpora u Srbiji.

Drugi slučaj je sa proglasom Koste Pećanca, koji je ovih dana objavljen. U tom glupom proglasu taj starac prijeti srpskom narodu da će silom ugušiti oslobodilačku borbu ako se narod ne pokori Nijemcima. On poziva narod u četnike, u borbu protiv partizana itd., a sam nije sposoban da drži štap u ruci. Taj se starkelja, pred kraj svoga života, prodao okupatorima. On sada radi po direktnim nalozima GESTAPO-a. Nedavno, on se, na mjestu Pločnik, blizu Niša sastao sa zloglasnim šefom GESTAPO-a u Srbiji Krausom, i tu je stvoren pakleni dogovor o tome da Kosta Pećanac organizira četnike i povede borbu protiv partizana.[266] Do toga sastanka došlo je na taj način što je gestapovac Kraus poslao Pećancu potrebne njemačke putne isprave, pomoću kojih je izdajnik došao na sastanak. Pri susretu su se ta dva pobratima srdačno izljubila, i duboko dirnut Kosta Pećanac je podario Krausu svoj četnički znak, a Kraus Kosti svoj revolver, kao simbol budućeg krvoprolića. Eto, tako su se pobratimili izdajica Kosta i krvnik Kraus, čije su ruke okupane nevinom krvlju srpskih rodoljuba, srpskih žena, djece i staraca. Pošteni srpski četnici, koji su se nekada junački borili protiv vjekovnog neprijatelja, Nijemaca, znaće dati dostojan odgovor izdajici srpstva Kosti Pećancu, i sa prezrenjem će odbiti njegov izdajnički poziv na borbu protiv pravih rodoljuba — narodnih partizana.

Njemački osvajači bi htjeli da u Srbiji od petokolonaša stvore svoju vojsku, pomoću koje bi držali u potčinjenosti srpski narod i osigurali svoju pljačku nad njime, i da njemačke vojnike šalju na Istočni front, u borbu protiv naše velike slovenske braće, koja se tako herojski bore i za našu slobodu. Ali im to sve neće uspjeti, jer će narodi Jugoslavije: Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci i drugi nastaviti još žešću borbu da zajedno sa narodima Sovjetskog Saveza, zajedno sa ostalim slovenskim narodima i svima podjarmljenim unište fašističke porobljivače.

Izdajice: Nedić, Aćimović, Kosta Pećanac, Ljotić u Srbiji, Pavelić, Artuković, Budak u Hrvatskoj, neće uspjeti da uguše narodni otpor protiv okupatora, kao što to nisu uspjeli ni njihovi gospodari. Borba će se nastaviti svom žestinom do konačne pobjede, do oslobođenja svih naroda Jugoslavije ispod okupatorske čizme i dok sva ta banda ne bude, za svoja nedjela, stavljena pred narodni sud.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
3. septembar 1941, br. 4.

BORBE I AKCIJE

Borba kod Kosmaja. — Osmog avgusta došlo je kod Kosmaja do žestoke borbe između partizana i okupatora. Nijemci su u potaji opkolili kosmajska brda i šume sa preko 1500 vojnika, sa artiljerijom, tenkovima i avionima. Partizani su bili iznenađeni, ali su ipak prihvatili bitku sa nadmoćnijim neprijateljem. Borba je trajala puna 2 dana u kojoj su Nijemci, zajedno sa ljotićevcima i žandarmima, pretrpjeli velike gubitke. Prema dosadašnjim podacima, na strani neprijatelja bilo je do 150 mrtvih. Na žalost, i naši partizani su imali osjetne gubitke. U toj borbi poginuli su junačkom smrću, između ostalih: Milan Milosavljević, kapetan II kl[ase] iz Beograda, Fric Rajnpreht, Nikola Zubov Rus, Đuro Kotro i dr[ugi].[267] Ali, uprkos temeljitom opkoljavanju, uspjelo je jednom jačem dijelu partizana da se iščupa iz neprijateljskog obruča.Treba ovdje primijetiti to da su Nijemci ponovo pokazali koliko se boje naših partizana kada su upotrijebili tako velike snage u ljudstvu i oružju protiv mnogo slabijeg partizanskog odreda. Dovukli su tenkove, koji su im se zaglibili u kosmajskom blatu, tukli iz topova i aviona razne kosmajske šume još dugo pošto su partizani izmakli. Ali, da bi ipak bilo što više žrtava, ovi zlikovci, zajedno sa ljotićevcima, ubijali su u okolini Kosmaja neboračko stanovništvo, seljake, žene, djecu i starce.

Borba na Drežničkoj Gradini (kod Užica). — Nijemci su u toj borbi upotrijebili preko 500 svojih vojnika, Arnauta i žandarma. Napad je izvršen iznenada, 17. avgusta u noći. U borbi su sa neprijateljske strane upotrijebljeni i topovi. I u ovoj borbi neprijatelj je pokušao da opkoli partizane, i tako ih uništi, ali su se naši partizani junački borili preko 7 sati, a zatim uspješno uzmakli. Borba je počela u 5 sati ujutro, a završila se tek u 12 sati, u podne. Neprijatelj je tukao topovskom vatrom prazne položaje partizana još čitavih 5 sati poslije njihovog povlačenja. Neprijatelj je imao preko 20 mrtvih i mnogo ranjenih. Među poginulim neprijateljima nalazi se i komandir Arnauta. Naši partizani su imali 5 mrtvih i trojicu ranjenih. Partizanski odred izvukao se iz okruženja zahvaljujući vještini i snalažljivosti komandira.[268]

Borba kod Lajkovca. — Petnaestog avgusta, u 2 sata noću, napao je jedan jaki odred partizana željeznički čvor Lajkovac. Žestoka borba trajala je do 7 sati ujutro i završila se potpunom pobjedom partizana, iako je neprijatelj raspolagao dvostruko jačim snagama. Jedna grupa partizana udarila je na kasarnu Nijemaca i žandarma, a druga na že-

lječničku stanicu. Borba oko kasarne se vodila 2 i po sata, dok partizani nisu uspjeli da zapale kasarnu, pri čemu su bila zarobljena 3 žandarma i zaplijenjeno nešto oružja. Kod željezničke stanice borba je trajala 4 i po sata; tu je Nijemcima slučajno došlo pojačanje, jer je stigao jedan voz iz Čačka u kome se nalazilo još 30 Nijemaca, koji su odmah stupili u borbu. Partizani su uspjeli da unište ložionicu, vodovod i transformator. Dalje, uništili su dvije lokomotive, a druge dvije su, pod punom parom, pustili niz prugu za Lazarevac i Beograd, da bi izazvali sudar vozova. Osim toga, uništili su svu aparaturu na stanici. U toj borbi neprijatelj je imao oko 40 mrtvih i ranjenih, a partizani svega 8 ranjenih, i poslije izvršenog zadatka oni su se u redu povukli. Tog istog dana, za vrijeme odmora, ovaj odred bio je napadnut od Nijemaca. U toj borbi je poginuo jedan njemački oficir i 2 vojnika, a ostale su partizani natjerali u bjekstvo. Osam njemačkih vojnika, koji su se dali u bjekstvo, poginulo je od jednog drugog partizanskog odreda.[269]

U toj borbi su se naročito istakli svojim junaštvom komandir partizanskog odreda Bradonja [Radivoje Jovanović], aktivni potporučnik[270], i njegov zamjenik električarski radnik iz Kragujevca. Svojom smjelošću komandir je oduševio borce. Za vrijeme juriša, on je dohvatio njemačku bombu, namijenjenu partizanima, i bacio je natrag među njemačke vojnike.

Akcije Valjevskog odreda. — Osim napada na Lajkovac, Valjevski odred je izvršio niz raznih akcija: uništavanje pruge, razoružavanje žandarma itd. Za vrijeme napada na varošicu Mionicu partizani su ubili žandarmerijskog narednika i 2 žandarma, koji su bili u službi Nijemaca i zatrovani neprijatelji naroda. Pri osvajanju Mionice partizani su osvojili veći plijen u korist dalje borbe sa okupatorima.[271] U jednom manjem sukobu sa Nijemcima ubijen je jedan njemački vojnik a jedan zarobljen. Devetog avgusta jedna četa tog odreda izvršila je napad na varošicu Ljig, i tom prilikom je zaplijenjena izvjesna količina oružja i drugog ratnog materijala. Devetog avgusta izvršen je napad na željezničku stanicu u Latkoviću. Tada je zarobljen jedan njemački vojnik i zaplijenjena izvjesna količina oružja i drugog ratnog materijala.

Akcije Orašačke [Oraške] čete. — Orašačka [Oraška] četa izvršila je do sada mnogobrojne akcije: napad na Raču, napad na njemački kamion kod Starog Sela i Plane, razoružavanje žandarma kod Kušiljeva, paljenje spiskova vojnih obveznika, razoružanje žandarma u selu Rakincu kod Dublja itd.

Ta je četa, zbog izdaje jednog kulaka, bila napadnuta od Nijemaca kod Lapova, na brdu Gvozdenjaku, ali se brzo snašla i primila borbu.[272] U toj borbi naročito se istakao partizan Nov. (Rus), puškomitraljezac, koji je brzim manevrom zašao neprijatelju u bok i žestokom vatrom natjerao neprijatelja u bjekstvo. Sedmog avgusta napali su partizani na Svilajnac, uništili sve saobraćajne i telefonske veze, razoružali žan-

darme, zaplijenili veću količinu oružja i drugog ratnog materijala. Tom prilikom je bio uhvaćen i poznati petokolonaš, kapetan II klase Sava Rakić Stojanović, dok su ostali žandarmi bili pušteni na slobodu.[273] Osmog avgusta napali su žandarmerijsku stanicu R., gdje je zaplijenjena izvjesna količina ratnog materijala i uhvaćen žandarmerijski narednik Rade I. Vranešević, petokolonaš. Dvanaestog avgusta jedan odred napao je željezničku stanicu i žandarmerijsku stanicu kod Markovca, gdje je zaplijenjeno 7 pušaka, 1 puškomitraljez, 10 bombi i 2000 metaka. Na željezničkoj stanici potpuno je uništena sva aparatura.[274]

Akcije Ariljskog partizanskog odreda. — Ariljski partizanski odred spalio je arhive u 6 opština i razoružao žandarmerijsku stanicu sa 8 žandarma, gdje je zaplijenjeno 8 pušaka, 8 revolvera, 18 ćebadi, uniforme i odjeća. Osim toga, Ariljski odred je zaplijenio u jednoj državnoj ergeli 2 konja i veliku količinu materijalnih sredstava u korist oslobodilačkog fonda.[275]

Račanska četa uništila je mnogo poreskih i obvezničkih spiskova i napala žandarmerijsku stanicu u selu Beserovini. U borbi je ubijen jedan žandarm, a jedan ranjen. Jedna grupa partizana iz ove čete napala je, u po bijela dana, na sresku zgradu u Bajinoj Bašti i oslobodila jednog uhapšenog partizana, naočigled stotine građana koji su odobravali taj smjeli čin i drugarski postupak partizana. Osamnaestog avgusta noću upala je jedna veća grupa partizana u Bajinu Baštu i zaplijenila od neprijatelja krupan plijen u korist narodnooslobodilačke borbe.[276]

Prvi šumadijski odred likvidirao je plaćeničku neprijateljsku vlast gotovo u svim opštinama oplenačkog i orašačkog sreza; spaljeni su svi poreski i obveznički spiskovi, izvršen je napad na žandarmerijske stanice: Darosava, Natalinci, Belosavci i Gornja Šatornja. Operacije su svuda uspjele i žandarmi razoružani osim u Belosavcima, odakle su uspjeli pobjeći. Jedna grupa partizana sukobila se sa jednim njemačkim automobilom kod sela Trnave. U borbi je poginuo jedan Nijemac, jedan je zarobljen, a jedan pobjegao, dok je automobil uništen. Drugi sukob sa žandarmima je bio kod sela Brezovca. Dvanaest partizana sukobilo se sa 30 žandarma, i nakon pola sata borbe žandarmi su se razbežali, a jedan je zarobljen.[277]

Akcije u Mačvi. — U Mačvi se stalno vode borbe sa Nijemcima i ljotićevskim bandama, koje zajedno sa Nijemcima proganjaju narod. Partizani su ovih dana napali jedan njemački kamion, ubili 15 Nijemaca i mnogo ranili. Šabac su Nijemci pretvorili u tvrđavu, postavili oko grada mitraljeze i topove, zapovjedili da se oko grada posiječe na 3 kilometra sav kukuruz i proglasili opsadno stanje.[278]

U Prokuplju su partizani spalili kasarne gdje su stanovali Nijemci. Izgorjelo je 50 ćebadi, zatim dva vagona sijena i drugog materijala.[279]

Akcije partizanskog odreda oko Požarevca. — Partizanski odred oko Požarevca izvršio je ovih dana niz krupnih akcija. Spaljeno je 9 vagona pšenice određene za Nijemce. Uništena je instalacija koja po-

kreće žičanu željeznicu, tako da neće moći da radi 2 mjeseca. Time se neprijatelju nanijela velika šteta. Dalje su partizani digli u vazduh željeznički most na pruzi između Požarevca i rudnika Klenovika. Poslije toga, kako je taj odred razoružao nekoliko žandarmerijskih stanica, Nijemci su naredili da se žandarmi koncentrišu u varoši radi lakše odbrane od partizana. Ali, partizani su potražili te koncentrisane žandarme i 23. avgusta, u 7 sati ujutru, provalili u varošicu Kučevo i razoružali tih 40 koncentrisanih žandarma, zapalili nasred varoši sudsku, poresku i policijsku arhivu, održali sa narodom veliki zbor i išli kroz varoš u povorci sa narodom, a zatim, uz velike simpatije naroda, napustili Kučevo sa velikim plijenom.[280]

»Bilten GŠ NOPOJ«,
3. septembar 1941, br. 4.

TEROR OKUPATORA

Dvadesetog avgusta na ulicama Šapca strijeljano je 10 građana, a njihova tijela su ostala na ulici da leže do podne. Tada su te njemačke zvijeri objesili mrtva tijela na električne stubove i ostavili ih da vise do večeri. Narod je u Šapcu zbog toga zvjerstva strašno ogorčen.[281]

Nijemci jure kao pobjesnjeli psi po selima Mačve i ubijaju mirne stanovnike po poljima i selima Mačve. Ubijeno je mnogo seljaka, žena, djece i staraca i popaljene su mnoge kuće. Takav teror bjesni po čitavoj Srbiji. U Beogradu je bilo u konc[entracionom] logoru preko 400 građana, intelektualaca, radnika i omladinaca, od kojih je još ostalo samo 40 ljudi, dok su ostali zvjerski poubijani. Najveće ogorčenje izaziva kod naroda to što tim okupatorskim zvjerima najrevnosnije pomažu u tom poslu ljotićevci i Aćimovićeva policija.[282] U vezi s tim upozoravamo sve rodoljube da se čuvaju tih izroda, da dobro pamte njihova imena i da, na bilo koji način, dostave imena najopasnijih od tih tipova da bi se preduzele mjere kako bi se učinili neškodljivim. Isto tako su dužni svi partizanski odredi da preduzmu oštre mjere za uništavanje ovih izdajica na svakom koraku.

Izvršenje kazne nad neprijateljima naroda u Srbiji. — Četrnaestog avgusta strijeljan je razbojnik Miljuška Blagojević, koga su uhvatili seljaci kada je u ime partizana iznuđivao od seljaka novac. Seljaci su predali pljačkaša partizanima, koji su ga osudili na smrt i strijeljali.

Uhvaćen je i strijeljan zloglasni policijski narednik iz Aleksinca, koji je bio u službi Nijemaca i svirepo progonio narodnooslobodilačke borce i terorisao narod u tom kraju.

Osuđen je na smrt i strijeljan petokolonaš i neprijatelj naroda žandarmerijski narednik Rade Vranešević, koji je zajedno sa Nijemcima vodio borbu protiv partizana i zvjerski progonio seljake.

Osuđen je na smrt i strijeljan zloglasni petokolonaš i njemački agent Sava Rakić Stanojević, kapetan II klase, koji je, po nalogu njemačkih okupatora, vodio divljačku hajku protiv pravih rodoljuba i partizanskih boraca.

Osuđena su na smrt i strijeljana dva pljačkaša, koje su poslali njemački agenti — Ljotić i Aćimović — da u ime partizana kradu seljacima konje, kako bi na taj način ogorčili seljake protiv narodnih partizana. Ali svi ti prljavi pokušaji njemačkih agenata ne uspijevaju, jer seljaci vrlo dobro znaju za što se bore partizani, a kome služe Ljotić, Aćimović i ostala banda.

Osuđen je na smrt i strijeljan najmljeni ubica koji je ubio mladog partizanskog borca Radovana Spasojevića. Provokator je pred smrt priznao da je bio poslan od neprijatelja naroda.

Zločin izdajnika naroda. — Desetog avgusta poginuo je od ruke provokatora prvi komandir Kolubarske čete Valjevskog odreda Radovan T. Spasojević. Ubica Borivoje Đorđević bio je poslan u četu sa zadatkom da ubije komandira i demorališe četu. U drugu Raši izgubila je Kolubarska četa jednog od svojih najboljih boraca. Ali njegova smrt nije pokolebala valjevske partizane, što je podli neprijatelj očekivao. Redovi Kolubarske čete postali su još čvršći, a njena brojna i udarna snaga dvostruko veća. To je njemački okupator već osjetio i uskoro će još jače osjetiti.

Neka je slava drugu Raši, neustrašivom borcu srpskog naroda!

Pali za narod smrću heroja. — Sedamnaestog avgusta poginuo je kod Užica junačkom smrću drug Mijalković. Vidjeći veliku opasnost koja je prijetila jednom odredu partizana, jer je neprijatelj sa velikim snagama počeo opkoljavati taj odred, drug Mijalković je, zajedno sa jednom drugaricom, pohitao da obavijesti partizane o postojećoj opasnosti, ali je bio primijećen od neprijatelja i pogođen od topovske granate; tako je ubijen zajedno sa drugaricom.[283]

Smrću M. Mijalkovića Komunistička partija Jugoslavije trpi težak gubitak, a srpski narod gubi svoga vjernog borca.

Neka je slava drugu Mijalkoviću i poginuloj drugarici!

Pohvale. — Izražavamo naše priznanje i zahvalnost za junačko držanje i vješto rukovođenje operacijama kod Lajkovca 15. avgusta komandantu partizanskog odreda Bradonji [Radivoju Jovanoviću] i njegovom zamjeniku električarskom radniku N. N. [Stevanu Filipoviću] iz Kragujevca.

Izražavamo naše priznanje i zahvalnost partizanu puškomitraljescu Nov. (Rusu), koji je svojim junaštvom na brdu Gvozdenjaku kod Lapova, svojim vještim manevrisanjem, zadao neprijatelju teške udarce i time doprinio srećnom oslobođenju odreda iz neprijateljskog obruča.[284]

Isto tako, odajemo priznanje čitavom odredu, čija je hrabrost i odanost djelu narodnog oslobođenja bila na visini pri izvršenju svoga zadatka.[285]

Za Glavni štab
Narodnooslobodilačkih
odreda Jugoslavije

T. T.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
3. septembar 1941, br. 4.

ZA BRKU [RADA KONČARA] I VLADU [VLADA POPOVIĆA]

Dragi drugovi,

Primili smo vaše materijale: izvještaj Brke i Vlade, saslušanje Ant[onova] [Ivana Srebrenjaka] i Stipe [Stipe Đakovića], kao i 4 telegrama Djede [Kominterne] i drugi materijal.

I

Što se tiče »Vjesnika«, nema se ništa naročito prigovoriti, već samo da uvodnik bude malo bolje napisan, tj. da bude politički jači, jer to je ipak namijenjeno najširim masama i treba obezbijediti liniju u najvažnijim političkim pitanjima.[286] U »Vjesniku« treba više popularisati Sveslovenski festival u Moskvi i potrebu učvršćenja bratstva i veza među svim Slovenima, a napose bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca u borbi protiv okupatora. Pišite o oslobodilačkom frontu svih Slovena. Ne treba ni za trenutak prestati pisati o tome kako njemački i talijanski fašisti rade svim silama na tome da se svi Južni Sloveni sami međusobno istrijebe, kako huškaju jedne na druge. Najbolji dokaz za to jeste pisanje »Novog vremena« u B[eogradu] i [Hrvatskog] »Naroda« u Za[grebu][287], onda pogromistički govori Pavelića i komp[anije] u Hrvatskoj protiv Srba, a Ljotića i drugih u Srbiji [protiv Hrvata]. Kad se uzme u obzir da ne smije niko ni pisnuti, a kamoli pisati bez cenzure Nijemaca, onda je jasno da bratoubilačku mržnju svom silom raspiruju okupatori.

Sveslovenski manifest i članke šaljemo vam da umnožite i štampate u što većem broju primjeraka.[288]

Nemojte tražiti po zatvorima saveznike za Narodnooslobodilački front, jer oni nam i onako ne mogu poslužiti svojim imenima, nego treba naći naše pouzdane ljude koji će dati svoje ime u ime HSS-a itd. i onda se povući u nelegalnost.[289] Razumije se da to treba da budu politički uticajni ljudi i narodu poznati. Inače stvaranje jedinstvenog oslobodilačkog fronta odozdo jeste vrlo važno i nastavite još jače u tome pravcu u čitavoj Hrvatskoj. U svim mjestima stvarajte zajedničke odbore narodnog oslobođenja sa HSS-om, samostalnim demokratima itd. Ne treba čekati dok se s vodstvima sporazumijemo.

Što se tiče razgraničenja terena za vođenje borbe, ne smije biti nikakvog razmimoilaženja u tome pitanju. Krntija [Marko Orešković] nije pravilno postupio u Banjoj Luci i mogao je nastradati. Na to pi-

tanje mi gledamo drukčije, naime: mi smo obrazovali Štab za čitavu Bosnu i Hercegovinu, na čelu sa Tempom [Svetozarom Vukmanovićem], koji vrlo dobro radi. On ima veze sa čitavom Bosnom i dužan je da rukovodi borbom partizana u cijeloj Bosni. Ukoliko pak ima nekih odreda koji još nemaju veze sa Glavnim štabom u Bosni (takvih svakako ima svugdje), vaša je dužnost da ih povežete sa Štabom u Bosni koji rukovodi borbom pod našom kontrolom. Nama se čini da se ovdje ide linijom manjeg otpora, tj. idemo da komandujemo tamo gdje ima vojske, umjesto da se stvaraju partizanski odredi u čitavoj Hrvatskoj.[290] Tako radeći, uspjeli bismo razbiti, raštrkati i oslabiti snage neprijatelja. Osim toga, to proizlazi i iz nepravilnog shvatanja naše strategije i taktike na sadašnjoj etapi strategije, ne frontalne borbe, već mnogobrojnih, brzo pokretnih i istovremeno dejstvujućih partizanskih odreda, ali međusobno dobro povezanih, odnosno koji će se preko štabova čas spojiti u krupne udarne jedinice radi prihvatanja nametnute borbe, čas raštrkati i opet zadavati iznenadne udarce neprijatelju i objektima i opet brzo nestati dalje od mjesta napada. Frontalna borba ima smisla kod opšteg narodnog ustanka. A da li je do njega već došlo? Svakako da još nije. On treba da dođe baš putem ovakvih žilavih partizanskih borbi i dobre političke i vojničke pripreme. Partizani ne smiju da budu napadani i da se samo brane, već oni moraju sami napadati. Zauzimanje samo odbrambene taktike znači za partizane sigurnu smrt.

Iz naredbe Krntijeve i još jednoga vidimo da su oni učinili nešto za što nisu imali nikakvo ovlašćenje, tj. za stvaranje Brigade.[291] Razumije se, kad se vodi kurs na frontalnu borbu, onda se i stvaraju takve jedinice. Još je pogrešnije stvaranje takvih jedinica kad se uopšte još nema ni vojske; zato je to preuranjeno. Vojne formacije odrediće nam sam Glavni štab kad za to bude vrijeme. Trebalo je prvo stvarati čete, odrede, bataljone, pa tek onda dolaze brigade. Mi ćemo za 14 dana održati savjetovanje Vrhovnog štaba i onda ćemo sva ta pitanja pretresti i stvoriti plan i razgraničenje terena, kao i prodiskutovati mogućnost stvaranja formacija krupnijeg karaktera tamo gdje će to biti potrebno i moguće.[292] Dotle neka čitavom Bosnom rukovodi Štab u Bosni, a vi održavajte veze i koordinirajte borbu. Ako je negdje potrebno da se neki bosanski odred stavi pod komandu Ličkog, odnosno Hrvatskog štaba, onda se to može učiniti u sporazumu sa drugovima u Sarajevu. Na Kordunu i drugdje, gdje ste vi stvorili odrede, razumije se da ćete vi i dalje rukovoditi njima. Mi ćemo u tome pravcu dati direktive drugovima u Bosni.

Hrvatski štab se ne bi trebao sastati prije sastanka Glavnog štaba.

Zakletvu treba polagati onakvu kakvu smo mi dali u »Biltenu«, ali nije pogrešno ni ono što su drugovi dali u Lici, jer ima specifičnih tačaka u njoj.[293] Naša zakletva je obavezna za čitavu zemlju.

Srpski partizani nose na kapi srpsku zastavu, crvenu i petokraku zvijezdu. No sa time treba pričekati do savjetovanja Štaba.

Upozoravamo vas da u »Vjesniku« i drugim štampanim stvarima ne objavljujete brojčano stanje pojedinih odreda, njihovo kretanje i naoružanje, jer to može poslužiti neprijatelju za njegov plan o rasporedu snaga u pohodu na naše snage. Naročito se ne smije pisati o namjeravanim akcijama.

II

Onaj drug koji je iz Njemačke doveo tolike Špance zaista je zaslužio pohvalu i mi ćemo to objaviti u zgodnoj formi u »Biltenu«.[294] Neka Vlada Šp[anac] [Vlado Popović] i dalje vodi brigu da se što više ljudi povuče iz Njemačke. Neka se na tome ne štedi novac, ako je potrebno neka ovaj drug ponovo otputuje u Njemačku, ali oprezno.[295] Sa tim drugom se ima jedna kombinacija, ali to ćemo udesiti kad se sastanemo.

Špance Srbe treba poslati sve u Bosnu kod Tempa [Svetozara Vukmanovića], koji će tamo i ostati, ako pak treba da neki dođe ovamo, pozvaćemo ga otuda.

N. N. [Urški Zatler] dajte onaj novac koji traži. To je ona žena koja je učila djevojke. Ta žena je član, ali čisto antipartijski tip. Nju treba na fini način otpraviti u Sloveniju i kazati drugovima tamo da joj pod nekim izgovorom dadu dopust jedno dva-tri mjeseca, pošto je sada i onako rodila. Naime, ona zna za Goluba, a jako je brbljiva, i ako ostane u Zagrebu, može dovesti do komplikacija.[296] Zato treba paziti.

Šta sada radi N. N. [Josip Kopinič], odnosno kako se drži i kako je primio našu odluku o njegovom pitanju?[297] Njegov zahtjev da se vidi sa Antonovim zaista je zanimljiv, tim više što on neprestano tvrdi za Ant[onova] da je u službi neprijatelja. Htio bi opet valjda neki kompromis sa nezdravom tendencijom. Kad se vidimo, pogledaćemo u čemu je stvar.

Po istrazi nad Antonovim nećemo još donositi nikakvu odluku dok se ne vidimo tamo.[298] O tome da je naša Part[ija] pravila smetnje njemu nema govora. Ja sam morao zabraniti da on uzima ljude iz Partije koji su u rukovodstvu i važni za nas, a to i on vrlo dobro zna što mu je gore zabranjeno.[299] Radi se o njegovoj nesposobnosti da nađe ljude izvan Partije, pa je zato htio da pretvori Partiju u svoj aparat i zbog toga je vodio harangu protiv rukovodstva. Elementi moga nepovjerenja su sasvim druge prirode. O tome se mora govoriti opširno i ja ne mogu Djedi ukratko objasniti. Njemu treba dati pomoć ako ju treba dok se ta stvar gore ne raščisti.

Ako smatrate da je Stipe običan haranger i neprijateljski elemenat, onda ga možete isključiti, jer je on još uvijek član naše familije [Partije], i spada pod disciplinu i kontrolu naše Partije.

Stevo [Ivan Krajačić] neka dođe, jer je potrebno, pošto je Vidakovićev drugi saradnik isto tako kod ekspl[ozije] nastradao prije par

dana i sada je u rukama GESTAPO-a.[300] Ovi ljudi strašno nespretno barataju ekspl[ozivom], a stalno govore da znaju svoj posao.

Mi smo ovdje doživjeli nekoliko teških udaraca. Pala su i sigurno već poginula dva člana (od tri) Biroa CK SKOJ-a[301], a isto tako je već poginulo naših rukovodećih drugova u Srbiji.

Kao što vidite, mi smo sada dobili još jednog novog neprijatelja — srpsku vladu koja treba da organizuje oko 50 000 petokolonaša za borbu protiv partizana, jer su Nijemci do sada pretrpjeli krah.[302] No borbe se nastavljaju još žešće i narod mrzi ove najnovije izdajice.

Iz »Biltena«, br. 4, vidjećete o borbama u Srbiji, iako je to samo jedan dio stvarnih akcija kod nas ovdje.[303] Ovakvu taktiku treba i vi tamo da primijenite u rušenju i uništavanju svega što koristi neprijatelju, a ne samo borbu po šumama.

Zajedno sa savjetovanjem održaćemo i proširenu sjednicu Ćaće [CK KPJ].[304] Zato treba odmah obavijestiti Slovence da pošalju Bevca [Edvarda Kardelja] i Franca [Leskošeka], a vi Brku, Vl[adu] Šp[anca] i još jednog iz Štaba. Tačan dan dolaska i mjesto javićemo naknadno.

U vezi sa pitanjem omladine doći će sekr[etar] SKOJ-a poslije sjednice CK.[305]

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Ćaća [CK KPJ]

P. S. Savjetovanje i sjednica održaće se kroz 14 dana, ali Bevc neka odmah dođe ovamo, jer nam ovdje treba i ostaće ovdje.[306] Neka nabavi i izbjeglički dokumenat, a druge će dobiti ovdje.[307] Za sjednicu kao i za savjetovanje neka se drugovi dobro pripreme kako bi dali tačnu sliku kako familije tako i stanja na bojnom terenu.

Napisano u Beogradu 4. septembra 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/57.

8

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Makedonski PK otkazao je održavanje veza s nama i povezao se sa KP Bugarske odmah u početku okupacije Makedonije. Šarl[o] [Metodije Šatorov] nije htio doći na trokratni poziv CK u Beograd na sjednicu da se pretrese pitanje Makedonije. Odbio je da razdijeli proglas CK KPJ sa pozivom na akcije, dao direktivu da se preda sve oružje vlastima i zauzeo stav na sovjetsku Makedoniju i čekanje Crvene vojske. Prema srpskim drugovima u Makedoniji zauzeo je neprijateljski stav. Šarl[o] vodi harangu kod članstva protiv vođstva KPJ i sekretara, nazivajući ga anglofilskim, zbog toga što je u Proglasu kazao da je Jugoslavija porobljena.[308]

Poslali smo delegata u Makedoniju i u Sofiju.[309] Bugarski CK Partije podržava Šarla i kaže da je Makedonija pripojena Bugarskoj KP po nalogu Kominterne. Smatramo nepravilnim takav postupak CK Bugarske partije. Mi smo Šarla isključili iz Partije zbog sabotaže akcija, zbog grubog kršenja discipline, zbog harange protiv rukovodstva, zbog nacionalnog šovinizma itd.[310]

U Makedoniji do danas nema nikakvih akcija i partizanskih odreda zbog takvog zločinačkog stava.

Mi šaljemo našeg delegata da organizuje partizanske odrede, akcije i dalji rad, a krivce ćemo staviti pred naš ratni partizanski sud. Molimo javite nam da li je tačno da je KP u Makedoniji zaista pripojena Bugarskoj po vašem nalogu.[311] Smatramo da to nije dobro, jer i Bugarska partija slabo stoji s akcijama i vezama pošto su njene veze razbijene.

Napisano u Beogradu 4. septembra 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ — KI, 1941/4.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Marionetska vlada Nedića u Srbiji organizira uz pomoć Nijemaca 50 000 vojnika za borbu protiv partizana.

Nijemci su učinili sporazum i sa četničkim vojvodom Kostom Pećancem koji je izdao proglas protiv partizana i naredio mobilizaciju četnika. Narod je silno ogorčen protiv svih tih izdajica. Četnici prelaze na našu stranu i stvoren je već sporazum sa nekim nižim vođama četnika o zajedničkoj akciji i protiv volje vođstva.[312]

Valter

Narodni ustanak u Srbiji sve više se širi. Narod listom prelazi na stranu partizana i pomaže njihovu borbu. Mačva je potpuno očišćena od Nijemaca i njihovih agenata.

Nijemci su pokušali popaliti sela Slepčević, Duvanište, Prnjavor, ali su ih suzbili partizani i seljaci.[313] Stvarane su barikade i seljaci su sa sjekirama i kamama zajedno sa partizanima vodili borbu, protjerali su Nijemce, razorili željez[ničku] prugu i telegraf.

Valter

Dvadeset osmog avgusta partizani su zauzeli Malu Mitrovicu u Mačvi: u borbi poginulo 10 Nijemaca, a partizani su zaplijenili 200 pušaka, mnogo njemačkih uniformi i drugog ratnog materijala.

Valter

Kod Kragujevca partizani [su] zauzeli varoš Gružu, razoružali neprijatelje, uništili željez[ničku] stanicu i telegraf i telef[onske] sprave i došli do velikog ratnog plijena.[314]

Valter

Prvog septembra 150 partizana zauzelo je željez[ničku] stanicu u Kraljevu, zaplijenilo tri vagona pušaka i puščane municije (80 sanduka), nekoliko sanduka bombi, jedan teški mitraljez i jedan puškomitraljez, jedan sanduk municije za puškomitraljez i mnogo drugog materijala. Uništene su telegraf[ske] veze, zauzet i spaljen veliki most »Kamidžor« preko rijeke, a stražar razoružan. Izvršen je napad na Ibarski most; poslije borbe prsa u prsa most je zapaljen, a straža razoružana.[315]

Valter

Partizani minirali i razrušili željez[ničku] prugu kod stanice Braljine, pokvarili lokomotivu i zadržali voz.[316]

Valter

Partizani su se sukobili sa Nijemcima kod Lončanika. Nijemci su upotrijebili borna kola. Dvadeset trećeg avgusta vođena je teška borba sa 200 neprijateljskih vojnika kod Grabovca i Orašca. Borba je trajala cio dan. Partizani su odbili Nijemce i porušili mostove na kojima je propalo šest kamiona sa vojnicima. Šesnaest mrtvih Nijemaca.

Kod Duboke na Umci partizani su uništili dva kamiona i jedan auto, gdje je poginulo više Nijemaca. Razrušili su željez[ničku] prugu na 4 mjesta sa ekrazitom. U ovoj borbi Nijemci su upotrijebili 7 aviona, ali bez uspjeha.[317] To je samo jedan dio akcija u Srbiji — čitava Srbija gori pod nogama Nijemaca.

Valter

Kod Niša Nijemci spremaju veliki aerodrom. Tu dnevno prolazi vojska i municija za turski front. Poduzete su mjere da se unište sve komunikacije na toj liniji.

Za Glavni štab

Valter

Napisano u Beogradu 4. septembra 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ — KI, 1941/4.

ČLANOVIMA KOMUNISTIČKE PARTIJE U MAKEDONIJI[318]

Hiljade članova Komunističke partije Jugoslavije stupilo je na poziv CK KPJ u redove narodnih partizana što se herojski bore protiv fašističkih okupatora koji su porobili našu zemlju i zvjerski istrebljuju naše narode. Partizani se bore u Srbiji, u Crnoj Gori, u Sloveniji, u Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini, u Vojvodini i Dalmaciji. U toj borbi već su pale ne stotine, nego hiljade boraca koji su pohrlili u borbu protiv omraženih fašističkih osvajača. Ta herojska borba naših partizana zadivila je cio svijet.

Krvoločni i podmukli osvajač Hitler, koji je porobio tolike narode u Evropi, napao je mučki i Sovjetski Savez. Od toga momenta bila je naša sveta dužnost da zajedno sa herojskim narodima Sovjetskog Saveza doprinesemo i mi svoj dio u borbi protiv fašističkih krvoloka, da podupremo borbu sovjetskog naroda koji se tako herojski bori ne samo za svoju stvar nego i za stvar čitavog kulturnog čovječanstva.

Sa organizacijom partizanskih odreda i sabotaža u Jugoslaviji Komunistička partija postigla je to da je neprijatelj morao dovesti nove divizije u Jugoslaviju, da mu je poremećen transport, da su mu uništeni mnogi rudnici gdje je dobijao sirovine, da mu gori tlo pod nogama i ne osjeća se tako sigurnim u ovoj zemlji koja je takođe trebalo da mu posluži kao izvor za snabdijevanje njegovih krvavih hordi u borbi protiv Sovjetskog Saveza.

Dok se po čitavoj zemlji vode tako žestoke borbe sa okupatorima, Makedonija miruje, tamo neprijatelj slobodno šeta, osjeća se sigurnim, jer mu niko ne smeta. Zašto je to tako? Gdje su uzroci tome? Uzroci su u saboterskom držanju nekih rukovodećih ljudi iz PK Makedonije, koji su svjesno sabotirali direktive CK KPJ. Glavni čovjek iz Makedonije, stari Šarlo [Metodije Šatorov] uništio je proglas KPJ u kome se poziva članstvo na borbu i akcije.[319] Stari Šarlo učinio je grubu političku pogrešku što je na sadanjoj etapi uzeo kurs na stvaranje sovjetske Makedonije, umjesto da se organiziraju sve rodoljubive snage u borbu protiv fašističkih osvajača; on je izdao direktivu da se oružje preda u ruke neprijatelja, a narod ostane goloruk, čime je učinjena izdaja nad interesima naroda. Zašto vi sada nemate oružja? Zato što ste ga predali, umjesto da ste ga zadržali i vodili borbu protiv omraženih osvajača, kao i svi narodi Jugoslavije. On je odbio da se odazove na poziv CK naše Partije i dođe u Beograd da bi se pretreslo pitanje makedonske organizacije, on je bez našeg znanja otišao u Sofiju, i tamo izdejstvovao tobožnje

pripajanje bugarskoj Partiji, o čemu mi do danas pojma nismo imali[320], on harangira protiv rukovodstva KPJ i najpodlije [ga] kleveće. PK Makedonije nije organizirao partizanske odrede, nije organizirao nikakve akcije i sabotaže, nije izvršio ono što je tražila Kominterna, već je svjesno sabotirao te akcije i htio se bjekstvom u Sofiju izvući ispod naše kontrole. Ti ljudi čekaju dolazak Crvene armije, gledaju mirno kako ginu i krvare divni sovjetski ljudi. Oni sanjare o tome da dođe Crvena armija i donese im vlast na tanjiru. Stav rukovodstva i nekih drugova u Makedoniji prema srpskim drugovima nije pravilan, u njemu ima nacionalnog šovinizma koji je nedopustiv u redovima Komunističke partije.[321]

Evo, zbog svega toga mi smo isključili Šarla iz Partije, a čitavo rukovodstvo smijenili, o čemu smo obavijestili KI [Komunističku internacionalu] i bratsku bugarsku Partiju.[322]

Drugovi Makedonci, mi šaljemo ponovo našeg povjerenika k vama s punomoćjem da sprovede naše pismo, da organizira partizanske odrede i druge akcije. Tražimo od vas da prihvatite njegove mjere i da ga poduprete u radu.[323] Dignite sve što je pošteno i što hoće da se bori protiv fašističkih osvajača i njihovih bugarskih agenata. Pregnite na rad i nadoknadite ono što ste propustili, ne vašom krivnjom, već krivnjom nekoliko sabotera. Naš povjerenik ima punomoć da organizira operativno rukovodstvo, od kojega vi treba da primite direktive, dok ne dođe odluka KI preko nas o vašem pitanju.[324]

Staro rukovodstvo nema više nikakvih prava. Ona isključenja koja je ono izvršilo, mi poništavamo i dajemo zadatak povjereniku da organizira komisiju koja će ponovno ispitati krivicu isključenih drugova.[325]

Drugovi Makedonci, u boj! Ne dajte se smetati i sabotirati u vašim akcijama. Organizirajte partizanske odrede, rušite mostove, željeznice, telegraf, uništavajte sve vojne objekte, uništavajte njemačke okupatore koji prolaze kroz Makedoniju, uništavajte njihove bugarske agente, uništavajte izdajice i sabotere! Vaša je dužnost da podupirete herojsku borbu sovjetskog naroda, da podupirete borbu ostalih naroda Jugoslavije koji su se digli na ustanak protiv ugnjetača. Uključite se u redove narodnih partizana Jugoslavije, koji pišu slavnu stranicu u istoriji naše Komunističke partije i svih naroda Jugoslavije.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Centralni komitet Komunističke
partije Jugoslavije

Napisano u Beogradu 6. septembra 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/61.

ZA CK KOMUNISTIČKE PARTIJE BUGARSKE

Dragi drugovi,

Slučaj sa makedonskom organizacijom ponukao nas je da se obratimo vama ovim pismom, jer smatramo da ste do izvjesnog stepena i vi odgovorni za to što se dogodilo u makedonskoj organizaciji. Rukovodstvo PK u Makedoniji opravdava svoje postupke time što je ono tobože uredilo pitanje makedonske organizacije sa vama — da dobija direktive od vas i da je Kominterna preko vas potvrdila to pripajanje. Mi smatramo takav postupak sasvim nepravilnim, jer je o tom pitanju trebalo sa nama razgovarati i zajednički tu stvar urediti.

Kada je Jugoslavija bila porobljena od okupatora, mi smo hitno pozvali predstavnike svih oblasnih i pokrajinskih komiteta i članove CK Partije da zajednički sa njima pretresemo novonastalu situaciju. Odazvali su se svi osim Makedonaca.[326] Mi smo ponovo, još dva puta, pozivali Šarla [Metodija Šatorova] da dođe u Beograd da bismo zajedno sa njim pretresli pitanje makedonske organizacije, da damo direktive za akcije i za organizaciju partizanskih odreda. Ali uzalud, Šarlo nije htio doći, on je ranije otišao u Sofiju čim su njemačke i bugarske čete okupirale Makedoniju.[327] U isto vrijeme, drugovi koje smo mi slali u Makedoniju donosili su izvještaje iz kojih se mogao jasno vidjeti saboterski i antipartijski stav tamošnjih rukovodećih ljudi, među kojima je glavni krivac bio Šarlo.[328]

U čemu je sve krivica Šarla? — 1) Šarlo se nije odazvao na trokratni poziv CK KPJ da kao član toga foruma dođe na sjednicu, čime je grubo prekršio partijsku disciplinu i sabotirao svoje partijske dužnosti. 2) Sabotirao je širenje i umnožavanje Proglasa CK KPJ povodom napada fašističkih bandita na Sovjetski Savez, u kome se poziva narod na borbu sa okupatorima. On je taj proglas uništio sa jednom čudnom motivacijom — da je proglas anglofilski, jer se u njemu govori da su narodi Jugoslavije porobljeni od okupatora. Prema tome, po njegovom gledištu, nasuprot gledištu SSSR-a i čitavog svijeta, narodi Jugoslavije nisu porobljeni, a Makedonija je oslobođena. Ovo miriše ne samo na nacionalšovinizam već i na germanofilstvo. 3) On je zauzeo saboterski stav u pitanju akcije protiv okupatora, a nasuprot tome donio je odluku da treba predati oružje vlastima, čime je počinio otvorenu izdaju u prilog okupatoru. 4) On je zauzeo skroz pogrešan i štetan stav, uprkos liniji KPJ, uzevši kurs na stvaranje sovjetske Makedonije na sadašnjoj

etapi oslobodilačkog rata i borbe zajedno sa svim progresivnim snagama protiv fašizma. 5) Naš delegat[329] je utvrdio na licu mjesta da Šarlo ne samo ne priznaje svoje greške već i kleveće rukovodstvo KPJ i sekretara Partije, optužujući ga [rukovodstvo] da je anglofilsko itd. Na osnovu svega toga CK KPJ je isključio iz redova Partije Šarla kao sabotera i [kao] antipartijski element, o čemu obavještavamo i Kominternu.*

Poslije povratka našeg delegata mi smo donijeli odluku da se smijeni cijelo rukovodstvo makedonske organizacije, jer se njegova većina solidarisala sa Šarlom.

Ova naša odluka nije donijeta na osnovu nekih kleveta i nepravilnih procjenjivanja postupaka rukovodstva u cjelini, a Šarla posebice, već na osnovu stvarnih činjenica, što potvrđuje sljedeće:

1. Po čitavoj Jugoslaviji — Srbiji, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, u Vojvodini i Dalmaciji — vode se masovne akcije i sabotaže, vodi se žestoka borba naših partizana koje je organizovala i vodi naša Komunistička partija protiv okupatora i njihovih domaćih agenata, a samo u Makedoniji nema akcija, nema partizanskih odreda, uprkos kolosalnim objektivnim i subjektivnim uslovima, uprkos našim zahtjevima, direktivama i materijalnoj pomoći koju smo pružili. Nikakvi izgovori ne mogu opravdati tu sabotažu. Mi smo ovdje po cijenu ogromnih žrtava, gotovo goloruki, osvajali oružje, i dalje [ga] svakodnevno u borbama osvajamo, samo da bismo pomogli borbu Sovjetskog Saveza i oslobođenje naših naroda. U toj borbi mi već imamo hiljade mrtvih boraca koji su hrabro dali svoje živote na poziv Partije u borbi protiv omraženih fašističkih gadova, a kukavice iz rukovodstva u Makedoniji pravdaju svoju neaktivnost čuvanjem kadrova.

2. Naš je delegat utvrdio na terenu da se većina partijskih organizacija žali na neaktivnost, a da po njihovom mišljenju ima dovoljno uslova za stvaranje partizanskih odreda i izvođenje raznih akcija.[330]

3. Mi smo uz teške žrtve nabavili jednu štampariju drugovima u Makedoniji, a oni su je bacili napolje da rđa na kiši, umjesto da su je iskoristili u svrhe kojima je bila namijenjena.[331]

4. Prema drugovima Srbima u Makedoniji zauzima se nacionalšovinistički stav, trpaju se u isti koš sa raznim velikosrpskim reakcionarima i stoji se na stanovištu da oni nemaju šta raditi u Makedoniji. Takvim stavom utiče se i na druge članove Partije. Zar je to proleterski internacionalizam?

5. Šarlo kleveće pred članovima Partije rukovodstvo KPJ i na taj način ruši ugled rukovodstva i jedinstvo redova Partije.

Evo, to su činjenice koje su nas prisilile da preduzmemo tako oštre mjere.

---

* Vid. str. 114. — *Red.*

Smatramo da nije bilo pravilno sa vaše strane što se niste povezali sa nama, što ste rješavali pitanje makedonske organizacije bez nas, što još i sada dajete podršku Šarlu. To pitanje se moglo riješiti drugarski, bez potresa u toj organizaciji. Zar fašistička osvajanja mogu biti povod za proširenje jedne bratske komunističke partije, a ne potreba stvarne, uspješne organizacije narodne borbe, dobre veze i kontinuiteta u radu?

Evo, u tome vas smatramo odgovornim, jer ste mogli doći do nas, kao što smo mi već više puta došli do vas, da se dogovorimo o tim pitanjima i o zajedničkoj borbi, a ne da dopustimo da dođe do tako nezdravog stanja i neaktivnosti jedne partijske organizacije usljed zločinačkog postupka par ljudi.

Mi stojimo u stalnoj vezi sa Đorđem [Georgi Dimitrovom] i baš nam je on stalno podvlačio potrebu najjačih akcija i dizanja ustanka. Mi smatramo svojom dužnošću da i vas upozorimo na to jer je to direktiva KI, jer je to i vaša dužnost prema herojskom sovjetskom narodu kao i prema bugarskom narodu.

Mi se obraćamo ponovo članstvu Makedonije sa objašnjenjem cijelog ovog nemilog slučaja* i šaljemo povjerenika da obrazuje i novo operativno rukovodstvo i organizuje akcije i partizanske odrede u Makedoniji.[332]

Mi nismo do danas dobili nikakve odluke KI o pitanju makedonske organizacije, zato smo danas tražili razjašnjenje ovog pitanja.[333]

Mi smatramo da treba da pošaljete jednog ili dva čovjeka iz CK zajedno sa našim predstavnicima na sastanak, na kome bismo se dogovorili o zajedničkim akcijama i borbi i dizanju ustanka u Makedoniji i Bugarskoj. Prema potrebi, mi bismo mogli poslati i nekoliko naoružanih odreda. Javite vaše gledište o tom pitanju.[334]

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Za CK KPJ
sekretar Tito

Napisano u Beogradu 6. septembra 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/58.

---

* Vid. str. 117. — *Red.*

TEROR FAŠISTIČKIH BANDITA

Zvjersko istrebljivanje Srba, Hrvata i Slovenaca se nastavlja. U tom istrebljivanju Južnih Slovena ne učestvuju samo okupatorski krvnici već i domaći izrodi. Uspostavljanje marionetske mizerije, na čelu sa odvratnim srpskim izdajnikom, njemačkim špijunom i korupcionašem, vajnim generalom Nedićem, bilo je 3. septembra 1941. godine propraćeno strahovitim umorstvom pedeset srpskih sinova u Beogradu. Umorstvo ovih pedeset sinova srpskog naroda Hitlerovi fašistički banditi i njihove krvničke sluge iz razbojničke bande Nedića opravdavaju tobožnjim ubistvom jednog njemačkog vojnika u Beogradu. To je, razumije se, samo puka izmišljotina, svojstvena njemačkim krvolocima, svojstvena onima koji su sami zapalili Rajhstag[335] da bi mogli opravdati pokolj i bacanje u koncentracione logore stotine hiljada njemačkih građana.

Otkako su njemački fašistički zlikovci porobili našu zemlju, oni stalno ubijaju najbolje sinove naroda, našu djecu, žene i starce, pale naša sela i gradove — ali se narod digao na odbranu i već zadao neprijatelju mnogo jada. Fašistički banditi su se osjetili preslabima da istrijebe naše narode i zato su izmislili pakleni plan. Oni su najmili domaće krvnike i ubice da za njih vrše taj krvavi posao. U Hrvatskoj su najmili jednu zvijer, koja, na žalost, ima lik čovjeka, da istrebljuje ne samo Srbe već i Hrvate. Stotine hiljada Srba: žena, djece i staraca poginulo je pod nožem Pavelićeve ustaške bande. Hiljade srpskih sinova i kćeri poginulo je od ruke srpskih izroda ljotićevaca i Aćimovićevih agenata, koji love i predaju Srbe u ruke njemačkih krvnika. Srpski izrodi, ljotićevci, pale srpska sela, ubijaju, zajedno sa Nijemcima, naše mirno stanovništvo. Vidjeći revnost ovih izroda, njemački fašistički banditi našli su još par bandita i izroda, na čelu sa Nedićem, da pod firmom srpske vlade uništavaju i kolju naše stanovništvo — da Srbi ubijaju Srbe, da se Sloveni sami istrebljuju. Tako ovi izdajnici krče put njemačkim i drugim osvajačima da bi ovi konačno zagospodarili našim divnim i plodnim ravnicama, našim bogatim šumama, našim ponosnim planinama, našim rodnim vinogradima, našim primorskim krajevima, našom ponosnom Dalmacijom, našim gradovima i selima.

Izdajnik Nedić, ta hulja koja zaslužuje istu sudbinu kao i njegov dvojnik Pavelić u Hrvatskoj, prijeti da će poklati i uništiti naš ponos — naše slavne partizane koji svojom krvlju peru čast svog naroda, koji su uprljali izdajnik Nedić, Ljotić i ostala petokolonaška banda. On orga-

nizira neke čete uz pomoć njemačkih bandita, koji pljačkaju naš narod i ubijaju u masama najbolje njegove sinove; on organizira te čete kako bi poveo rat protiv srpskog naroda, produžio ono što su započeli njemački okupatori — pokorio porobljeni srpski narod, da bude poslušan rob njemačkih osvajačkih zlikovaca.

Prljavi izdajnik Nedić i ostala šaka plaćenika pružaju svoje usluge okupatoru i ugnjetaču našeg naroda u vrijeme kada taj osvajač dobija teške udarce od herojske Crvene armije, u vrijeme kada mu gori tlo pod nogama u svim okupiranim zemljama, u vrijeme kada se ujedinio čitav kulturni svijet u borbi protiv fašističkih osvajača, u vrijeme kada se ujedinjuju svi Sloveni da vode borbu za spas slovenstva, u vrijeme kada se već jasno vidi propast podivljale fašističke bande.

Podli izdajica Nedić se vara ako misli da će uspjeti u svojim planovima. Srpski narod će mu dati dostojan odgovor kakav je davao svima Brankovićima[336] u svojoj historiji. Srpski narodni partizani, kao i partizani u svim ostalim zemljama Jugoslavije, nastaviće još žešću borbu protiv okupatora naše zemlje, kao i protiv raznih Pavelića, Nedića, Ljotića, Aćimovića i svih izdajica naroda. Srpski i ostali narodi pomažu i još će više pomagati herojsku borbu partizana do konačne pobjede nad okupatorima i njihovim slugama — Nedićima i ostalima.

Ova vojna, marionetska vlada, na čelu sa još vojnijim generalom Nedićem, prijeti pokoljem. To isto je radio i njihov izdajnički partner Pavelić, ali je postigao suprotno — narod se u masama počeo dizati protiv ovog izdajice. Narod nije nikada podupirao svoje izrode i izdajice i neće ih ni sada poduprijeti. Nedić prijeti pokoljem, a mi mu odgovaramo da će partizani, zajedno s narodom, nemilosrdno istrebljivati njegovu bandu, isto onako kao i njegove zločinačke gospodare: njemačke, talijanske i druge okupatore. Krv za krv, smrt za smrt — to je naša parola u ovoj općoj narodnooslobodilačkoj borbi.

Smrt izdajicama!

T. T.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
8. septembar 1941, br. 5.

POHVALE

Izražavamo našu zahvalnost i priznanje partizanskom odredu koji je smjelo izvršio napad na Kraljevo i osvojio krupan plijen, kojim će se mnogo ojačati narodnooslobodilačka borba, kao i zato što je uništio nekoliko važnih objekata, čime je nanijeo velike štete neprijatelju.[337]

Izražavamo naše priznanje i zahvalnost partizanskom odredu koji je, pri napadu na varoš Malu Mitrovicu, zahvatio krupan plijen od neprijatelja u korist narodnooslobodilačke borbe.

Izražavamo naše priznanje i zahvalnost partizanskom odredu koji je uništio rudnik Lješljanu (Bosna), čime je zadao neprijatelju težak udarac, a osvajanjem ratnog plijena pojačao narodnooslobodilačku borbu.

Izražavamo naše priznanje i zahvalnost partizanskom odredu koji je junačkim napadom oslobodio varoš Sokolac (Bosna) i zahvatio krupan plijen od neprijatelja u korist narodnooslobodilačke borbe.[338]

Izražavamo naše priznanje i zahvalnost Tuzlanskom partizanskom odredu, koji je svojim primjernim junaštvom oslobodio varoši: Doboj, Maglaj, Zavidoviće, Lupljanicu i Gračanicu, čime je jako podigao duh progonjenog naroda, a zadao težak udarac i strah neprijatelju.[339]

Naše priznanje i zahvalnost izražavamo Romanijskom partizanskom odredu, koji je u borbi sa neprijateljem pokazao veliku hrabrost i vještinu.

Iz Glavnog štaba
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

»Bilten GŠ NOPOJ«,
8. septembar 1941, br. 5.

BORBA PARTIZANA PROTIV NJEMAČKIH OSVAJAČA NA ISTOČNOM FRONTU

U herojskoj borbi Crvene armije i sovjetskog naroda naročito važnu ulogu igraju junački partizanski odredi Sovjetskog Saveza, koji se bore u pozadini fronta, na teritoriji okupiranoj od njemačkih bandita.[340] Ovi hrabri partizani, koji se sve više šire i postaju sve brojniji, nanose osvajačima ogromne gubitke i štete. U svojim pothvatima oni uvijek imaju velike uspjehe, koje postižu s minimalnim gubicima. U čemu je tajna ovih uspjeha? Ona je u tome što sovjetski partizani, koji se isto tako regrutuju od seljaka, radnika i inteligencije kao i naši, umiju vješto postaviti zasjede, čime je već unaprijed zagarantovan uspjeh. Oni napadaju ne samo na male odrede, objekte i transporte već i na krupne kolone motorizovanih jedinica i tenkova. Oni napadaju na aerodrome, željezničke pruge i mostove, koje uništavaju da bi onemogućili neprijatelju saobraćaj s frontom. Oni obično počnu sa ručnim granatama i iznenada, tamo gdje se neprijatelj najmanje nada, tako unesu paniku, i kada zadaju neprijatelju udarac, kada izvrše svoj zadatak, onda se brzo izgube i rijetko prihvataju borbu bez naročite potrebe. Osim ubojitog oružja, kao što su puške, puškomitraljezi i mitraljezi, bombe, oni stalno upotrebljavaju boce napunjene benzinom, kojima uništavaju tenkove. Oni to čine tako da privežu uz bocu malo kudjelje, krpe ili papira, i onda to upale i bace bocu na objekat koji hoće da upale. Pri operacijama koje zahtijevaju daleko hodanje i brze napade partizani upotrebljavaju lakše oružje, koje ne smeta brzom kretanju.

Osim dobro maskiranih zasjeda, brzih pokreta, sovjetski partizani imaju dobro organizovanu obavještajnu službu, pri čemu im naročito pomaže mjesno stanovništvo. Obavještajna služba je važna ne samo radi upoznavanja kretanja neprijatelja, njegove snage, o tome gdje se nalaze kakvi objekti ili materijal koji treba uništiti, već naročito i zbog toga da se partizani na vrijeme osiguraju od iznenađenja, od opkoljavanja i zasjeda od strane neprijateljskih potjera. Pravilo partizana u borbi jeste da ne budu nikada iznenađeni, da ostanu nevidljivi, a da sve vide i znaju. Partizani se ne smiju upuštati u velike frontalne bitke, osim kada je to neophodno nužno, ne smiju trošiti svoje snage tamo gdje je neprijatelj nadmoćan, a izgled na uspjeh minimalan. Takve bitke partizani moraju izbjegavati. Najvažnije za partizane jeste: da uništavaju razne objekte neprijatelja, da dezorganizuju transport, da uništavaju ratni materijal, da unose nervozu i nesigurnost u redove neprijatelja. Zato partizani ne smiju biti koncentrisani samo na jednom mjestu, već

raspoređeni po čitavoj teritoriji koja je pogodna za njihove operacije. Ali to ne znači da na teškim, ravnim terenima partizani ne treba da vrše napade i akcije. Naprotiv, na takvim mjestima partizani moraju djelovati, ali u malim grupicama i dobro maskirani. Uspjeh partizana u borbi zavisi naročito mnogo od toga što su oni čvrsto povezani sa stanovništvom, što žive sa njime u najboljoj slozi i što poznaju dobro teren na kome vrše svoje akcije.

Eto tako se bore sovjetski partizani sa velikim uspjehom, i sve potjere neprijatelja obično ostaju bez rezultata. Eto tako treba da se bore i naši partizani. Pravilo neka bude: uvijek napadati a ne dopuštati da nas neprijatelj prisili na odbranu, da nas neprijatelj prisili da se borimo tamo gdje on hoće, već tamo gdje hoćemo mi.

T. T.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
8. septembar 1941, br. 5.

ZA TEMPA [SVETOZARA VUKMANOVIĆA]

9. septembar 1941.

Dragi Tempo,

Pišem ti vrlo kratko, jer mi okolnosti ne dopuštaju da ti podrobno odgovorim na tvoja dva izvještaja i ono pismo koje si poslao drugovima u Zgb [Zagrebu], a ja danas takođe primio.[341] Prvo ti moram javiti žalosnu vijest da nas je opet zadesio težak udarac: u Dalmaciji je poginuo junačkom smrću drug Šilja [Pap]. Uhvatili su ga putem izdaje Talijani na spavanju sa još jednim drugom i obojicu javno strijeljali na trgu u Skradinu.[342] Kad mu je prišao pop pred samo strijeljanje, Šilja mu je oštro kazao: »Idi ti svome Musoliniju i kaži kako umiru komunisti.« Iz tvojih izvještaja se vidi da ste tamo u Bosni dobro krenuli naprijed. Ja sam opet u ovom posljednjem broju »Biltena« naveo gotovo sve vaše važnije akcije.[343] Samo te molim da po mogućnosti urediš tako da [u] izvještaji[ma] o pojedinim akcijama i borbama bude uvijek označeno kada je to i to izvršeno.

Javio sam u Zgb[Zagreb] da se tamo povežu sa bosanskim odredom, a da komanda i sve ostalo stoji pod rukovodstvom Bosanskog štaba i Partije. To važi do toga vremena kada se bude sastalo glavno **vijećanje Štaba[344] sa izaslanicima iz svih oblasti i tačno utvrdilo kako** opšti plan operacija tako i kompetencije, raspodjela teritorije i struktura vojnih formacija. U tu svrhu mi pozivamo za nekoliko dana to vijećanje i proš[irenu] sjed[nicu] Ćaće da bismo se spremili za jesenju kampanju. To će biti negdje bliže k tebi, a gdje — to ćemo ti naknadno javiti, jer ćeš trebati da dođeš i ti sa još jednim iz Štaba, i to treba da bude stručnjak.[345]

Nastojte da se povežete sa odredima iz Bosanske krajine sa kojima ste u slabim vezama, to je potrebno radi uspješnijih operacija. Osim toga, pošaljite opet nekoga u Crnu Goru da uspostavi vezu sa C[rnom] Gorom. To je, upravo, neshvatljivo od tih ljudi: do danas nismo dobili nijedne službene vijesti.[346]

Javio sam u Zagreb da vam pošalju pet Španaca Srba kao pomoć tebi za rad u familiji [Partiji] i za komandire i komesare.[347] Da li su već stigli?

Iz »Biltena« br. 5[348] vidjećeš kakve su akcije i borbe partizana u Srbiji. Borbe se sve više šire. Sada su Nijemci pokušali da pomoću izdajnika Nedića organizuju neku vojsku od 40000 ljudi za borbu sa

partizanima. Inače, kako vidiš, na sjeveru ide dobro, ali će se otegnuti rat.[349]

Kurirka za vezu sa tobom je pala i mi smo sad u neprilici koga da šaljemo, udesi nekako ti za redovne veze sa nama.

Za odlazak na vijećanje trebaš biti spreman, pa će i drugovi iz Zagreba proći pored tebe i onda ćete zajedno. Odredite jednu četu Tuzlanskog odreda koja mora da vam osigura prijelaz preko vode.[350] Dan odlaska ćemo javiti.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

T. T.

Napisano u Beogradu.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/59.

KUĆA U HERCEGOVAČKOJ ULICI 61 U ZAGREBU U KOJOJ JE ODRŽAN SASTANAK CK KPJ I CK KPH, 8. APRILA 1941.

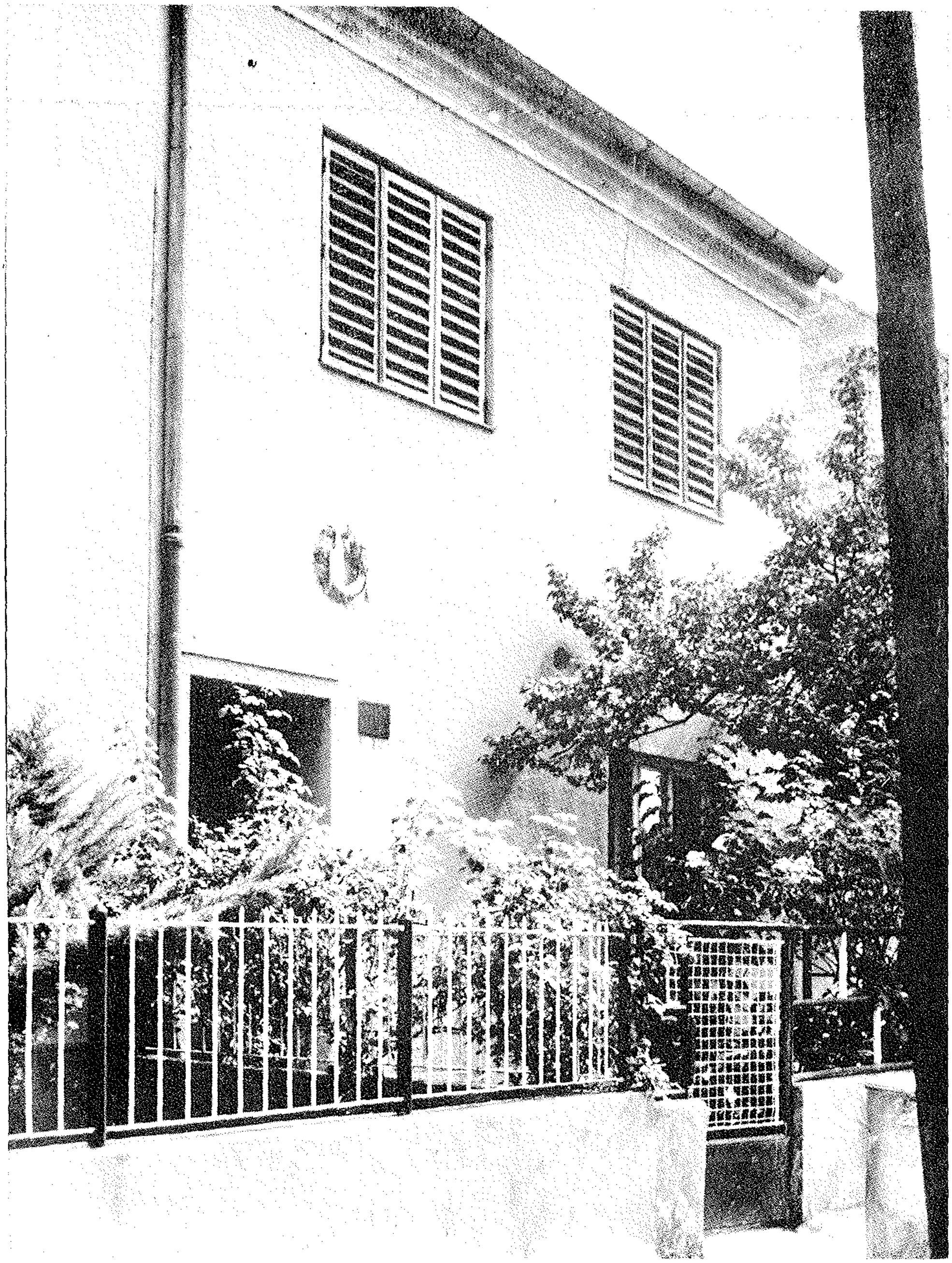

PRISOJ 10 NA BUKOVCU U ZAGREBU GDJE JE ODRŽAN SASTANAK CK KPJ 10. APRILA 1941.

PROLETERI SVIH ZEMALJA UJEDINITE SE!

č 336
INSTITUT ZA IZUČAVANJE RADNIČKOG POKRETA BIBLIOTEKA

Proleter

ORGAN CENTRALNOG KOMITETA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Godina XVI mart—april—maj 1941 Broj 3—4—5

SAVJETOVANJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Početkom maja ove godine održano je partijsko savjetovanje na kome su bili zastupljeni rukovodeći drugovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine. Zbog tehničkih razloga nisu mogli stići na Savjetovanje drugovi iz Makedonije i Dalmacije. Povod ovome Savjetovanju KPJ u najtežim uslovima okupacije i krvavog terora bio je taj: 1) da se u novo nastaloj situaciji uslijed okupacije zemlje naša partija brzo organizaciono prilagodi novim uslovima, 2) da se izvuku pouke i zaključci iz bliskih minulih događaja koji su prethodili i odigravali se za vrijeme napadaja imperijalističkih osvajača na našu zemlju, o ulozi naše partije u to vrijeme, 3) da se utvrde zadaće koje se sada postavljaju pred našu partiju, kada je zemlja rasparčana, a narodi Jugoslavije, opljačkani i porobljeni stenju pod okupatorskom čizmom imperijalističkih grabežljivaca.

Evo, to su bili krupni i neodložni razlozi koji su tražili da partija hitno mobiliše sve svoje snage kako bi savladala velike i teške zadaće koje stoje pred njom u ovim sudbonosnim danima, kada se oči porobljenih narodnih masa svih zemalja Jugoslavije upiru u našu Komunističku partiju kao rukovodioca njihovih borbi, kada se upiru oči u veliku zemlju socijalizma—SSSR—kao zemlja mira, blagostanja i napretka.

O uzrocima tragedije koja je zadesila narode Jugoslavije

Sadanja sudbina, koja je zadesila narode Jugoslavije otvaranjem imperijalističkih razbojnika, i suviše okrutno potvrđuje sve ono o čemu smo godinama pisali i govorili, osobito od okupacije Austrije pa do danas. Signalizirali smo i zvali na uzbunu u svim našim proglasima i publikacijama. Ukazivali smo na strašnu opasnost, koja je prijetila od vanjskih neprijatelja, baš zbog toga što su unutarnji neprijatelji u licu buržoaske vladajuće klike činili sve ono što je vodilo zemlju u propast. Mi smo godinama zvali na otpor sve što je pošteno i rodoljubivo radi borbe, u prvom redu protiv tih unutarnjih neprijatelja, koji su kroz dvadeset godina krčili put imperijalističkim razbojnicima koji su danas porobili narode naše zemlje. Svi režimi od reda zbog toga su nas krvavo proganjali. Režim Cvetković—Maček dao je po ulicama Beograda, Splita, Zagreba itd. strijeljati u mase zbog toga što je narod pod vodstvom Komunističke partije tražio da se preduzmu sve mjere u interesu odbrane nezavisnosti naroda Jugoslavije. Zbog toga su bili stvoreni koncentracioni logori za komuniste i ostale borce radničke klase. Zbog toga su bili hapšeni i predavani stotine i hiljade najboljih boraca, sinova našeg naroda.

Preko dvadeset godina vodila se zločinačka nacionalna politika, politika strahovitog ugnjetavanja i izrabljivanja Makedonaca, Hrvata, Crnogoraca, Slovenaca i drugih nacionalnih manjina sa strane velikosrpske vladajuće klike koja je pod firmom jugoslovenstva htjela zadržati svoju pljačkašku hegemoniju. I kad joj nije uspjevalo, onda je pravila aranžmane i sporazume sa hrvatskom, slovenačkom i drugim buržoazijama, ali uvijek na štetu naroda. Preko dvadeset godina sijale su srpska, hrvatska i druge buržoazije mržnju i razdor među narodima Jugoslavije iskorišćavajući to za svoje kapitalističke interese pri diobi pljačke nad narodom. Preko dvadeset godina provodio se bjesomučan progon nad avangardom radničke klase — Komunističkom partijom kao i progon i bezdušno izrabljivanje čitave radničke klase Jugoslavije. Sistem vladavine svih reakcionarnih kapitalističkih klika, kako srpskih tako i ostalih narodnosti, koje su se izredale na vlasti od osnutka Jugoslavije pa do danas, bio je: nacionalno i socijalno izrabljivanje širokih narodnih masa. Evo, to je jedan od glav-

FAKSIMIL NASLOVNE STRANE »PROLETERA« S TITOVIM ČLANKOM *SAVJETOVANJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE*

KUĆA U ZVEČANSKOJ ULICI BR. 44 U KOJOJ JE TITO ILEGALNO STANOVAO POSLIJE PRELASKA IZ ZAGREBA U BEOGRAD U MAJU 1941.

ZGRADA NA BANJIČKOM VENCU BR. 12 U BEOGRADU U KOJOJ JE OD 1941. DO 1943.
RADILA ILEGALNA ŠTAMPARIJA CK KPJ

-O POLOŽAJU I DOGADJAJIMA U JUGOSLAVIJI

Vlada Cvetković-Maček,koja je došla kao rezultat sporazuma izmedju
srpske i hrvatske buržoazije,brzo je izgubila poverenje naroda ,jer se pokazala
vrlo reakcionarna u sbojoj unutarnjoj politici.Narodi su odlučno tražili svoja
prava i slobode ,ali je vlada odgovorila progonima i terorom,narod je odlučno
tražio da se preduzmu mere za odbranu nezavisnosti naroda Jugoslavije,ali je
vlada odgovarala progonima i terorom,narodi su odlučno tražili da se Jugoslavija
sloni na S.S.S.R. u kome su sa pravom viceli svoj spas,ali vlada odgovorila pro-
[illegible]ima i terorom.Ta je vlada vodila kolebljivu vanjsku politiku koketiranja čas
[illegible]ngleskim čas sa nemačkim imperijalistima dok se konačno nije vezala sa o-
[illegible]nom.S druge strane ta je vlada vodila prema Sovjetskom Savezu
[illegible]ičnu i neprijateljsku politiku a ne onu koju je sav narod želeo,zbog čega su
[illegible]di Jugoslavije bili silno ogorčeni i vlada Cvetković-Maček morala je pasti.
[illegible] pritiskom toga nezadovoljstva.

Uzroci brzog poraza Jugoslavije ne leže samo u tome što su vlade
[illegible]dnjih godina vodile zločinačku vanjsku i unutrašnju politiku,što se nisu
[illegible]rtale na zahteve naroda,več ti uzroci leže i u hegemonističkoj vladavini veli
[illegible] srpske buržoazije,[illegible] politici nacionalnog i socijalnog
porobljavanja i ugnjetavanja.Za vreme napada na Jugoslaviju pokazalo se da je pe
[illegible] kolona imala izvrsno organiziran red u svim državnim ustanovama. U vojsci od
generalštaba do manjih vojnih jedinica,peta kolona imala je svoje pretstavnike na
najosetljivijim mestima.U odeljenjima za snabdevanje vojske sedili su belogardist
i Hrvati koji su radili tako da je za vreme borbe to snabdevanje potpuno zatajilo
Skoro na svim frontovima vojnici se tuže da nisu dobijali ni hrane ni municije.
Utvrdjenja su bila pravljena tako [illegible] da ih vojnici na nekim mestima nisu
mogli uopšte iskoristiti.Na bunkerima [illegible] to nije bilo otvora gde je trebalo da
se postave topovi i strojne puške,[illegible] otvori [illegible] tako da se oru-
žje nije moglo smestiti u njih.U vreme mobilizacije bio je stvoren nečuveni haos.
Vojne obveznike koji su hteli doći do svoga mobilizacionog mesta slalo se u sa-
sma suprotne najudaljenije pravce,od kuda ih se opet slalo natrag i t.d.Civilne
u Hrvatskoj nisu htele isručiti pozive za vojsku.U vreme ratnih operacija slu-
žba za veze nije uopće funkcionirala [illegible] čitavih pukova nego čak i
armija koje nisu imale vezu sa svojim višim komandama i lutale bez municije i hra-
ne bežeći bespomoćno pred neprijateljima.Vojnici su plakali od besa zbog nemoći
videći sve to .Veći deo oficira ,osobito viših otvoreno su vojnicima govorili da j
ludost boriti se sa nemcima.To su radili isto tako oficiri Srbi kao i Hrvati.U
vreme povlačenja u Srbiji na sektoru oko Čačka vojnici su sami postreljali oko
[illegible] oficira kapitulanata i petokolonaša.Morel vojnika,osobito Srba bio je vrlo vi-
sok,ali je viši komandni sastav bio potpuno truo.Na mnogim sektorima vojnici su
se sami borili dok su imali municije i protiv volje svojih komandira.Uzevši u
celini dobiva se ova slika :Vojnici,podoficiri i [illegible] i veći deo nižih oficira
a vrlo malo srednjih oficira bili su [illegible] za borbu,spremni na najveće žrtve,
a s druge strane većina viših i srednjih oficira bili su petokolonaši i kapitul
nti koji su sabotirali odbranu zemlje.Osim toga sva reakcionarna buržoazija bila
je za kapitulaciju pred osovinom.Ali u prkos toga što je narod bio spreman da se
bori protiv napadača,bio je odlučno protiv toga da se dade iskoristiti od engle-
skih imperijalista.Sve to danas ogromna većina naroda zna i zbog toga je nastala
silna mržnja u masama protiv te reakcionarne kapitalističke klike koja je dovela
zemlju do ove katastrofe.

Posle okupacije okupatori čine nečuvena nasilja nad stanovništvo
Okupiranu zemlji žure se podeliti medjusobno i presajediniti je svojim teritori-
ma. Slovenijaje podeljena na tri dela:izmedju Nemaca,Talijana i Madjara.Dve tre-
ćine Slovenije pripojili su nemci sebi zajedno sa rudnicima i indusrtriskim cen-
trima kao Trbovlje,Jasenice i t.d.Talijanima su dali vrlo malo i to pasivni
predeo.Zbog toga vlada medju njima jaka mržnja.Nemci su iz Maribora isterali 15
hiljada slovenskih obitelji i oduzeli im sv[illegible]ovinu.Sa sobom su smeli uzeti sa

FAKSIMIL PRVE I POSLEDNJE STRANE TITOVOG IZVJEŠTAJA KOMINTERNI OD MAJA 1941.

okupacija onemogućila dovršavanje štampanja. Poduzimamo mere da se dovrši štampanje ove dragocene knjige koja se mnogo traži. Od 7 glava koje su do sada dovršene, dve hiljade egzemplara smo posebno povezali i rasparčali medju članstvom partije radi izučavanja. Pre toga istorija V.K.P./b/ bila je umnožavana na šapirografima skoro u svim partijskim organizacijama. Sada pripremamo nelegalno štampanje istorije na srpskom jeziku. Partija produžava izdavanje svojih nelegalnih organa: "Proleter", "Delo", "Komunist" i t.d. Svih osam Okružnih Komiteta Partije izdaju svoje biltene ili organe. Od 7 nelegalnih štamparija partije dve su propale: jedna je provaljena idejom provokatora u Zagrebu a druga uništena bombardovanjem Beograda. To su bile štamparije C.K. gde se štampao organ C.K. "Proleter". Legalno je partija izdavala svake nedelje sindikalni organ "Radnički Tijednik", u 40000 primeraka, koji je u toku 6 meseci dao partiji 250000 din. aktive.

Sa okupacijom ima partija i dosta veliko materijalne štete, jer su zaplenjene sve knjige u partijskim knjižarama a knjižare zatvorene. Sada preostaje partiji samo strogo nelegalno izdavanje i rasparčavanje partiske literature. Kod toga će biti teškoće a i opasnosti su mnogo veće jer se strelja svaki onaj koji se uhvati pri rasparčavanju nelegalnih stvari; ali će partija to sve uspeti da savlada jer je stvoren prilično dobar tehnički aparat.

V. Škole i kurseve ćemo u prkos svega nastaviti, jer je najveća slabost je još uvek: pomanjkanje sposobnih rukovodećih kadrova partije. Do okupacije je organizovao partijske nelegalne škole, škole za članove oblasnih komiteta [illegible]snih Komiteta iz svih oblasti: kursevi su trajali po jedan do jedan [illegible] meseca. Kursanti su stanovali i hranili se u školi. Kroz tu školu je prošlo oko 50 funkcionera partije. Osnovni predmet je bio: Istorija V.K.P./b/, Problemi lenjinizma, Lenjinova dela u vezi sa istorijom i tekući politički zadaci partije.

Do okupacije partija je uspela ne samo da se organizaciono učvrsti već je stekla i jake pozicije u raznim masovnim organizacijama. Klasni sindikati U.R.S koji su brojili oko 150000 članova bili su sa malom iznimkom posve u rukama komunista. Pripremajući se za napad i uništenje klasnih sindikata od strane režima partija je dala direktivu za pojedinačno [illegible] po fabrikama [komiteta] radničkog jedinstva na koje je preneto rukovodjenje tarifnim i štrajkačkim pokretima. Posle zabrane klasnih sindikata od vlade Cvetković-Maček 1 [illegible] 1941 god. partija je dala direktivu, da se ulazi u režimske sindikate H.R.S. i Jugoras t.j. u Hrvatske radničke sindikate i Jugoslovenske radničke sindikate [illegible] fašističkom ideologijom vodjstva tih sindikata. Ti sindikati i sada postoje tako da je rad komunista u tim sindikatima od najveće važnosti za borbu radnika. Naročito je važno to danas kada će svi radnici biti prisiljeni da budu članovi tih sindikata, kada će u tim sindikatima biti okupljeno nekoliko stotina hiljada radnika, kada je ekonomsko stanje radnika neizdržljivo zbog rata i strahovite skupoće i gladi. go.

Još do okupacije Jugoslavije ekonomski položaj radnika bio je neizdržljiv zbog čega je dolazilo do mnogobrojnih štrajkova i pokreta radnika. U toku 1 i po god. imperijalističkog rata životne namirnice za široke potrebe masa poskupile su zbog špekulacije i usiljenog izvoza u zemlje osovina za 100% do 300%, dok su se s druge strane plate radnika putem borbe jedva povećale za 15% [illegible] a u nekim strukama se uopće nisu povećavale nadnice. Nakon okupacije ta se razlika izmedju plate radnika i cene životnih namirnica još mnogo više povećala. [illegible] hleb je bio još davno do okupacije ukinut vladinom uredbom i prodavao samo kukuruzni hleb krajnje loše kvalitete, i to, jedan kilogram po 4 i po din., dok je [illegible] nadnica iznosila na pr. tekstilnih radnika [illegible] din. dnevno

Posle okupacije [illegible] širokih masa silno se pogoršalo. Okupatori su opljačkali i odvukli sve zalihe hrane, osobito žito. Sada se teško dobije i kukuruznog hleba. Mnoge su namirnice posve nestale sa tržišta. U Hrvatskoj su uvedene karte na najpotrebnije životne namirnice i odjevne predmete, a to se isto sada sprema i u ostalim oblastima i krajevima Jugoslavije. U pasivnim krajevima Dalmaciji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Hrvatskom Zagorju i t.d. već hara glad. Zbog svega toga u narodu vlada veliko nezadovoljstvo protiv okupatora i ranijih režima, protiv vladajuće buržoazije koju narod sa pravom smatra krivcem današnje tragedije.

Valter

Радници, сељаци и грађани Југославије!

Раног јутра 22 јуна напали су разуларени немачки фашистички бандити на велику и миролубиву државу радника и сељака, на Совјетски Савез. Ови професионални злочинци дошуњали су се исто тако изненада и мучки над цватуће градове Совјетскога Савеза као што су се десет недеља томе назад дошуњали над Београд да их саспу својим убојничким гранатама. Овај нов нечувени злочин фашистичких убојица напунио је страшним огорчењем не само срца двестомилијанитог народа земље социјализма, већ и срца радног човечанства читавог света.

Проливши потоке крви, завивши у црно читаву Европу и подјармивши њене народе Немачка фашистичко-капиталистичка банда, на челу са лудаком Хитлером натерала је своје, невином крвљу окупане чопоре на цватући Совјетски врт, да руше оно што се 23 године џиновским напорима градили народи Совјетскога Савеза. Али крвожедни фашистички злочинци и њихови сатрапи у осталим капиталистичким земљама љуто су се овог пута преварили. Немају они сада против себе слабе европске државе, вођене од издајничке капиталистичке клике; земље, изнутра растроване, разједињене и ослабљене петоколонашким издајничким радом, већ имаду против себе сложне двестомилијонске народе великог Совјетског Савеза, окупљене око херојске партије бољшевика, окупљене око свог великог и мудрог вође, друга Стаљина. Они имаду против себе непобедиву црвену армију, грозну силу, која стоји као гранитна стена на одбрани социјалистичке отаџбине. Они имеју против себе радни народ и национално угњетене читавог свијета. То је данас та сила која ће поломити не само зубе крвожедним фашистичким зверовима, него ће потпуно уништити ту зверу која хоће да својим смрадом окужи читав свет.

Радници, сељаци и грађани!

Немачки фашистички освајачи попратили су, по своме обичају овај свој злочиначки напад на Совјетски Савез са најординарнијим измишљотинама. Они су на брзу руку скрпили неку оптужбу против Совјетског Савеза покушавајући оправдати код свога народа и код осталог поштеног света свој напад, који се ничим не може правдати. Може ли ико поштен на свету више веровати глупим изговорима фашистичких пробисвета? Не може. Немачка фашистичка пропаганда и пропаганда њихових реакционарних сестара у осталим капиталистичким земљама па и код вас почела је бијесно ригати свој отров лажи и клевете против С.С.С.Р-а. Она ће вас зневно засипавати са све могућим лажним вестима о својим тобожњим „победама" да завара свој народ и унесе забуну код свих оних који желе пораз фашистичким освајачима. Не верујте ништа фашистичким убојицама и крвницима радног народа. Сачувајте вашу хладнокрвност и чините све да се убрза пропаст тих највећих злочинаца што их памти историја човечанства. Верујте чврсто у то, да је Совјетски Савез са својом херојском црвеном армијом таква сила коју нико на свету није кадар савладати. Знајте да ће Совјетски Савез у својој оправданој борби имати на својој страни не само симпатије, него и подршку милијонских радних маса читавог света. Херојски народи Совјетског Савеза бију свој последњи бој, да једанпут за увек не само одбране велику социјалистичку отаџбину од фашистичко-капиталистичких аждаја, него и да спасу напаћено човечанство да га снова не задеси понова не задеси средњевековни мрак и ропство.

Радници и раднице Југославије!

Куцнуо је судбоносни тренутак. Започела је огузна битка против највећих непријатеља радничке класе. Битка коју су фашистички злочинци сами заметнули мучким нападом на Совјетски Савез, напу свих трудбеника света. Драгоцена крв херојског Совјетског народа пролива се не само ради одбране земље социјализма, него и ради коначног социјалног и националног ослобођења читавог радног човечанства. Према томе то је и наша борба, коју смо ми дужни подупирати свим снагама па и својим животима.

Пролетери свију земаља Југославије, на своја места, у прве борбене редове. Збијте чврсто своје редове око ваше авангарде Комунистичке партије Југославије. Сваки на своје место. Непоколебљиво и дисциплиновано вршите своју пролетерску дужност. Спремајте се хитно за последњи и отсудни бој. Не дозволите да се пролева драгоцена крв херојских Совјетских народа без вашег учешћа. Ваше пароле морају бити: ниједан радник или радница не смеју отићи у фашистичку Немачку, да својим радом јача снаге фашистичких бандита. Ни један топ, ни једна пушка, ни једно тане, ни једно зрно жита и т. д. не сме вашом помоћи доспети у руке фашистичких злочинаца. Мобилизујте све ваше снаге против тога, да наша земља буде база за снабдевање фашистичкичких руља, које као бесни пси нападају на Совјетски Савез, на нашу драгу социјалистичку домовину, на нашу наду и кулу светињу према којој са надом упиру очи напаћено радно човечанство читавог свијета.

Радници на железници и осталим транспортним сретствима ви несмијете бити онај канал кроз који ће пролазити убојито оружје и друга ратна сретства намењена против Совјетског Савеза и вас самих. Сјетите се ваших борбених традиција из прошле интервенције капиталистичког света против младе Совјетске републике. Учините све што је у вашој моћи, да онемогућите фашистичким злочинцима да вас искористе против Совјетског Савеза, него и пред радним народом наше земље и читавог света. Ми вас позивамо да у овим судбоносним часовима извршите своју дужност која вам је намењена у овој отсудној борби.

Омладино Југославије,

Бије се последњи бој са твојим највећим непријатељем — са крвником младе генерације, са фашистичким злочинцима против које си се ти увек спремно борио када те је Комунистичка партија позвала. Против тих истих твојих крвних непријатеља млада генерација Совјетског Савеза већ бије тежак и крвави бој. Пролева своју драгоцену крв за твоју срећнију будућност, та иста омладина Савјетког Савеза која је са песмом на устима градила социјализам, која је већ имала извојевано све то за чиме ти, омладино Југославије чезнеш. И мала је сретан културан живот и осигурану будућност. Можеш ли ти омладино остати по страни? Не можеш, ти мораш такође сада бити у првим редовима борбе против фашистичких злочинаца. Окупљај своје снаге у савезу Комунистичке омладине, да под вођством Комунистичке партије Југославије заузмеш своје место у борбеним редовима радничке класе.

Хрватски народе: радници, сељаци, војници и сва поштена интелигенција

Слуга фашистичких освајача — издајник Павелић хоће да се хрватски народ искористи у борби против Совјетског Савеза и против ослободилачке борбе наших народа. Није ли већ тај, невином крвљу попрскани злочинац нанео довољно срамоте хрватском народу? Зар ћете дозволити да још и та страшна издаја буде покривена твојим хрватским именом? Зар та хрватска господа већ нису у прошлости нанели довољно срамоте? Не. Сада када је твоја истинска слобода већ тако близа, ти, хрватски народе, нећеш допустити такве издаје. Војници у касарнама, радници у фабрикама, сељаци у селу, уједините се у један јединствен фронт и борите се свим средствима против те фашистичке издајничке банде и њихових фашистичких господара. Будите спремни да заједно са осталим радним народом града и села земаља Југославије заузмете своје место у првим редовима у борби за вашу сретнију будућност.

Срби, Словенци, Црногорци Македонци, и сви остали поробљени народи Југославије,

ви који стењете под окупаторском чизмом, сви ви који љубите слободу и независност, који нећете фашистичкога ропства знајте да је куцнуо час вашег скорог ослобођења од фашистичких освајача. Зато допринесите и ви ваш део у борби за вашу слободу, под вођством Комунистичке партије Југославије. Борба Совјетског Савеза јесте и ваша борба, јер се он бори против вашег непријатеља под чијим ви јармом стењете. Не дајте се завести разним домаћим реакционарима који су у служби фашистичких бандита. Ваше место јесте у борбеним редовима радничке класе, која се бори за вашу истинску слободу и независност. Од те борбе зависи ваша будућност и будућност ваше деце. Ако љубите своју слободу и независност, ако нећете бити туђи робови, ако желите да се ослободите фашистичког ропства онда помогните свим сретствима праведну борбу велике и миролубиве земље социјализма — Совјетског Савеза, уједините своје снаге против ваших угњетача, фашистичких освајача, који поробише и опљачкаше вашу земљу.

Комунисти Југославије,

Дошао је онај најтежи час кога смо ми у нашој борби предвидели. Ми смо знали шта спремају фашистички злочинци против С.С.С.Р-а и читавог радничког човечанства. Крвожедни фашистички властодршци, који држе у ропству своје народе и народе подјармљених земаља навестише нам рат до истребљења, нав[ј]естише преко радија крвави покољ комуниста. Ми ту борбу прихваћамо, јер ми смо је очекивали и ми смо се на њу спремили. У тој борби неће бити пардона ни једном комунисти, веру се фашистички крвници, а ми кажемо у тој борби неће бити пардона злочиначким фашистичким вођама и њиховим верним слугама, у тој борби неће бити пардона фашистичкој финансијској олигархији и њезиним сатрапима.

Комунисти Југославије! Не оклевајте ни тренутка већ се хитно спремајте за ту тешку борбу. Сместа прилагодите своје организације и њихов рад за тај последњи бој. Предузмите све да чим боље осигурате наше драгоцене кадрове који су нам данас више него икад потребни у тој борби. Организујте радне масе и предајте им ваше тешко стечено искуство. Станите на чело радних и национално угњетених маса и водите их у борбу против фашистичких тлачитеља наших народа. Одважност, дисциплина и хладнокрвност нека влада међу вама, јер ви морате тиме дати пример другима. Извршите своју дужност авангарде радничке класе Југославије. Напред у последњи и одлучни бој за слободу и срећу човечанства.

Да живи велика и непобедива земља социјализма — Совјетски Савез!

Да живи херојска партија бољшевика С. К. П.!

Да живи вођ и организатор прошлих и будућих победа великог и моћног Совјетског Савеза, друг Стаљин!

Да живи Комунистичка Интернационала!

Да живи Комунистичка партија Југославије!

Да живи међународна солидарност свих угњетених и поробљених!

Да живи јединство и борба радних маса Југославије!

Доле империјалистичко-фашистички злочинци на челу са крвавим Хитлером, Мусолинијем и осталим сатрапима.

Централни Комитет
Комунистичке партије Југославије

FAKSIMIL PROGLASA CK KPJ OD 22. JUNA 1941. POVODOM NAPADA NJEMAČKE NA SSSR, KOJI JE NAPISAO TITO

[SEKRETARU CK KPH RADU KONČARU — BRKI]

Dragi Brko,

Molim te da odmah pošalješ N. N. [Josipu Kopiniču] ove moje poruke za Djedu [Kominternu]. Treba pitati N. N. da li šalje to sve i da li on uopšte može slati moje poruke. Ja iz radio-emisija ne vidim da su doprle do njih moje vijesti o našim borbama posljednjih dana.[351] Imam mnogo važnih stvari da javim, a sve to ide slabo.

Vaš dolazak tamo gdje ćemo se sastati mora se na par dana odgoditi, jer nema smisla da čekate negdje na nas sada kada se mora stalno biti u kontaktu sa organizacijama i štabovima. Uspjeli smo tako porušiti saobraćaj da sada ni sami ne možemo putovati i zato će nam trebati malo više vremena za taj put. U vezi sa vašim putem vi ćete se morati obratiti Tempu [Svetozaru Vukmanoviću], koji će onda zajedno sa vama poći na put uz pomoć tamošnjih partizana koji će osigurati sve što treba.[352]

U vašim izvještajima govorite o velikim slabostima part[ijske] organizacije u Hrvatskoj. Treba učiniti najveće napore da se te slabosti prebrode. Kukavičluk, sabotaža itd. nisu samo pojave u vašim part[ijskim] organizacijama. Toga je bilo dosta i u Bosni, ali se energičnim mjerama to odstranjuje. Sa takvim tipovima treba najodlučnije postupati, naročito ako su u rukovodstvu. Uvlačite na rukovodeća mjesta nove, mlađe ljude, koji se pokazuju i u ovim časovima odani, hrabri i disciplinovani.

Nemojte zanemariti organizacioni i politički rad u part[ijskim] organizacijama. Isto tako mora se vršiti intenzivan politički i prosvjetni rad u partizanskim odredima: zato je potrebno snabdijevati partizanske odrede potrebnim materijalom i literaturom, instruktorima itd.

Saopštite odmah da se ukida naziv »gerilac« itd. To je valjda opet izmišljotina Krntije [Marka Oreškovića]. Kad za čitavu zemlju važi popularni naziv partizani, koji je odredio Glavni štab, onda ne može biti različitih naziva naših narodnih partizana niti kod vas, u jednoj pokrajini, zato što se to nekome sviđa, iako je partizan i gerilac jedno te isto, samo na raznim jezicima. Naši partizanski odredi su pod centralnim rukovodstvom Štaba i CK KPJ, koji postepeno te raštrkane partizanske odrede pretvara u jednu oslobodilačku armiju koja će biti samo pod našim rukovodstvom i uticajem. Naš je zadatak da mi naše odrede učinimo čim brojnijim i disciplinovanijim, a u isto vrijeme mo-

ramo najtješnje sarađivati sa svima onima koji hoće da se bore za oslobođenje ispod jarma okupatora.

Povežite Talijanku [Mariju Martini] sa N. N. ili neka ona pošalje pismo za Djedu.[353]

Pošto je obrazovana komisija nad Ratkom Pavlovićem, potrebno je da Vlada Šp[anac — Vlado Popović] hitno dostavi sve što zna o njemu. Neka napiše izjavu i pošalje prvom prilikom.[354]

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

12. septembar 1941. T. T.

Napisano u Beogradu.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/62.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Četvrtog avgusta letjelo [je] preko Beograda prema Grčkoj 300 štuka i 240 talijanskih bombardera. Na Dodekanez je otpremljeno 300 000 vojnika. Nijemci imaju mazivnog ulja svega za dva mjeseca. Potvrđuje se stalno nagomilavanje ratnog materijala u Bugarskoj.[355]

Valter

Stalnim rušenjem željezničkih pruga i mostova u Srbiji naši su partizani uspjeli gotovo potpuno ukočiti njemački saobraćaj sa Bugarskom i Grčkom.[356] Generalu Nediću obećano [je] dati dio Bosne, Bačke i Vojvodine ako uspije suzbiti partizane i opet osigurati saobraćaj.[357]

Valter

Naši partizani razbili su već prve odrede marionetske vojske. Na Savi kod Šapca naši partizani zaustavili parobrod sa 400 vojnika i zarobili 200 vojnika i brod, ostali pobjegli.[358]

Valter

Nijemci su već nezadovoljni vladom Nedića koji je mnogo obećao a ništa ne može učiniti. Nedić [je] odgovorio da je nemoguće pobijediti partizane, jer je njegova vojska nesigurna, neće se dobro boriti i prelazi na stranu partizana. On moli Nijemce za veću vojnu pomoć ili da Nijemci uzmu opet sami sve u ruke. Nedić se žali da njegova vlada nema nikakvog autoriteta u narodu.[359]

Valter

Njemački državni savjetnik dr Turner poslao izvještaj u Berlin u kome se govori o potpunom krahu svih dosadašnjih pokušaja da se pokori Srbija i savladaju partizani. Svi politički pokušaji da se narod kanalizuje u jednom konstruktivnom pravcu i odvoji od komunista propali su i moraju biti odbačeni. Mi smo nagovarali, konferisali, ubjeđivali i prijetili, ali uzalud. »U ovoj zemlji narod ne poznaje autoriteta. Stare političke stranke, osim beznačajne šake ljudi, ne priznaje niko. Narod nikome ništa ne vjeruje, za komunističkim banditima ide kao slijep. Komunistima je uspjelo da oko svoje parole okupe one elemente koji nikad ranije nisu sanjali o nekoj saradnji sa komunistima. Mnogi idu tako daleko da više vole boljševizam nego okupaciju, i to iz [redova]

onih na koje smo mi računali kao [na] saradnike. Ne pomaže ni naša pojačana propaganda da boljševicima ide na frontu slabo. Dobijam utisak da čak i vijest o kapitulaciji SSSR ne bi dovela do kapitulacije ovih bandita koji su žilavi kako se samo može zamisliti.[360]

Valter

U Đenovi, Milanu, Torinu, Rimu i drugim gradovima došlo je do velikih nereda. Dijeljeni su leci sa revolucionarnom sadržinom sa pozivom na pobunu. Traži se mir sa SSSR i protjerivanje njemačke vojske. Policija je žestoko nastupila. U Rimu su ubijena na ulici tri demonstranta. U Milanu ranjena 24 i jedan ubijen, u Padovi 4 ranjena, u Đenovi 24, u Torinu 17 ranjenih radnika iz fabrike »Fiat«, u Beneventu, Firenci, Bolonji priključiše se i seljaci demonstrantima, u Bariju isto tako. Manifestovalo se u korist SSSR i za mir.[361]

Valter

Za Direktora,
jednu vašu poruku predali, šaljemo odgovor. Brašić negdje sakrit, učiniti ćemo sve da izručimo vaše poruke njemu i drugome.*

Valter

13. septembar 1941.

Napisano u Beogradu.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ — KI, 1941/5.

* Nije poznato ko su *Direktor* i *Brašić* i o kakvim je porukama riječ. — *Red.*

OSUĐENI NA SMRT I STRIJELJANI KAO IZDAJNICI

Narodni partizani zarobili su i strijeljali Turtića i njegovu ženu iz Podgorca zbog potkazivanja partizana Nijemcima i zbog učestvovanja u spaljivanju srpskih domova.

Osuđen je na smrt i strijeljan Lukić iz Podgorca koji je pokušao da zajedno sa Nijemcima organizuje mučki napad na narodne partizane.

Kao njemački špijun i doušnik tih fašističkih gadova strijeljan je Vladimir Stojanović [!Stanojević] Tivar iz Sumrakovca.[362]

Partizanski odred zarobio je Vasu Pejovića, poznatog trockističkog bandita i špijuna policijskog, kome će za počinjene zločine suditi narodni tribunal. On pripada grupi koja aktivno radi protiv partizana i njihovih interesa.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Za Glavni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

T. T.

»Bilten GŠ NOPOJ«,
18. septembar 1941, br. 6.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Održali smo 27. IX savjetovanje u Vrhovnom štabu partizanskih odreda Jugoslavije. Prisustvovalo je 20 predstavnika štabova i komandanata partizanskih odreda iz čitave zemlje.[363] Stvoren je plan za daljnje vojne operacije i diverzione akcije.[364] Polovica Srbije i polovica Bosne, kao i veći dio Crne Gore već je očišćen od okupatora. Na ostaloj teritoriji Srbije, Hrvatske i Slovenije postoje krupne partizanske jedinice, koje opsjedaju pojedine varoši i napadaju razne strateške objekte.

Stvoren je sporazum sa jednim dijelom vojnih četnika da i oni stupe u borbu i zajedničku saradnju protiv njemačke i Nedićeve vojske.[365] Na liniji Valjevo — Šabac — Obrenovac vode se žestoke borbe. Valjevo je opkoljeno od naših partizanskih odreda.[366] Imamo zarobljeno par stotina njemačkih vojnika i oficira.[367] Fašiste strijeljamo odmah. Dvadeset sedmog* osvojili smo grad Užice sa velikim ratnim plijenom.[368]

28. septembar 1941.

Za Vrh[ovni] štab
Valter

Napisano u Krupnju.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ—KI, 1941, neraspoređena građa.

ZA MANIJA [D. MANUILSKOG]

Smetnja za uvlačenje čitavog stanovništva u borbu jeste nedostatak oružja i municije. Imamo nekoliko aerodroma u našim rukama gdje bi se mogli spustiti avioni sa oružjem.[369] Molimo, pošaljite nam automatsko oružje i municiju. Mjesto spuštanja ćemo javiti kad odgovorite pozitivno.[370]

28. septembar 1941.

Za Vrh[ovni] štab
Valter

Napisano u Krupnju.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ—KI, 1941, neraspoređena građa.

* Treba 24. septembra. — *Red.*

ZA DJEDU [KOMINTERNU]

Vrhovni štab posjeduje radiofonsku i radio-telegrafsku centralu. Molimo direktnu vezu sa vama. Potrebna nam je vaša šifra i ključ.

Emisija naše stanice daje se u 8,15 časova ujutro, u 2 časa po podne i 8,45 časova navečer, na kratkom valu 45—46 metara.[371]

28. septembar 1941.

Za Vrh[ovni] štab
Valter

Napisano u Krupnju.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ—KI, 1941, neraspoređena građa.

ZA MANIJA [D. MANUILSKOG]

Vrhovno savjetovanje predstavnika partizanskih odreda Jugoslavije[372] šalje u ime svih partizana Jugoslavije plameni partizanski pozdrav herojskim partizanima Bjelorusije i Ukrajine. Vaš pozdrav sa oduševljenjem primili.*[373]

28. septembar 1941.

Za Vrh[ovni] štab
Valter

Napisano u Krupnju.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ—KI, 1941, neraspoređena građa.

* Posljednja rečenica je dopisana rukom, mastilom. — *Red.*

SAVJETOVANJE PREDSTAVNIKA ŠTABOVA I KOMANDANATA NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE[374]

Veliki brojni porast narodnooslobodilačkog partizanskog pokreta, koji u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, na Kordunu, [u] Lici itd. sve više prerasta u opći narodni ustanak protiv okupatora i njegovih domaćih agenata, nametnuo je potrebu da se održi ovo savjetovanje, koje će imati ogroman značaj za daljnji tok borbe za potpuno oslobođenje svih naroda Jugoslavije. Svojim junaštvom, dostojni svojih predaka, partizani [i] narodi Jugoslavije su u dosadašnjim borbama postigli ogromne uspjehe. Očišćen je veći dio teritorije od okupatora i njegovih slugu u Srbiji, Bosni i Hercegovini, u Crnoj Gori i djelimično u Lici i na Kordunu. Borbe se nastavljaju i dalje svom žestinom. Njemački okupatori trpe u Srbiji poraz za porazom, trpe velike gubitke u materijalu i ljudstvu, a najjači udarac zadat im je time što ne mogu da izvoze iz Srbije razna prirodna bogatstva: rude, žito i druge namirnice; željeznički saobraćaj i drugi putevi su većim dijelom porušeni i stalno se uništavaju.[375] Žitom i stokom bogata Mačva i Posavina bile su do sada nedokučive za fašističke pljačkaše. Ove bogate i plodne ravnice drže čvrsto u svojim rukama herojski partizani i jedan dio vojnih četnika — sve do Obrenovca i Umke. Veći dio srpskih rudnika ili je već u rukama partizana ili je onesposobljen za duže vrijeme. Srpski partizani nisu više male čete koje napadaju iz šuma na neprijatelja, to su danas krupne borbene jedinice, čvrsto povezane štabovima i sposobne za veće operacije protiv neprijatelja srpskog naroda.[376]

Pretrpjevši niz velikih poraza u otvorenoj borbi ili iz zasjeda, njemačke fašističke bande se ne usuđuju da izlaze iz gradova. Ali partizani su ih potražili i u gradovima. Njima je otet čitav niz gradova Srbije. Užice, Čačak, Krupanj, Loznica, Ivanjica, Arilje, Ljubovija, Umka itd. napadnuti su i zauzeti od partizana, a njemačke fašističke čete i izdajničke bande Nedića i Ljotića su uništene, zarobljene ili natjerane u bjekstvo.[377] Gradove Valjevo, Šabac, Obrenovac itd. čvrsto su opkolili herojski partizani i jedan dio savezničkih nam vojnih četnika. Položaj opkoljenih Nijemaca i izdajnika srpskog naroda nimalo nije ružičast.

Položaj okupatora u Srbiji je očajan. U svom bezgraničnom bijesu njemački banditi stalno šalju svoje avione da bombardiraju i pale mirna sela, da u masama ubijaju stanovništvo. Iz čvrsto opkoljenih gradova njemačka artiljerija stalno puca na okolna sela pretvarajući ih u ruševine i zgarišta. Pri tome uništavanju, Nijemce pomažu Nedićeve i Ljotićeve

bande. Obučeni u srpsku i njemačku uniformu, ovi banditi čine nečuvena zvjerstva nad srpskim stanovništvom. Oni kolju srpske žene, djecu i starce isto onako kao što to čine i Pavelićeve ustaše u Hrvatskoj. Narod bezgranično mrzi ove podle izdajice. Nedić, Ljotić i Pećanac, zajedno sa njemačkim okupatorima, šalju bezbroj špijuna na oslobođenu teritoriju da rovare i špijuniraju među narodom, ali, blagodareći budnosti čitavog naroda, ovakvi izrodi se brzo otkrivaju i uništavaju.

Iz izvještaja predstavnika Bosansko-hercegovačkog glavnog štaba partizanskih odreda vidi se da su partizani u tim krajevima postigli krupne uspjehe u borbi protiv ujedinjenih ustaških, njemačkih i talijanskih sila. Osvojena je velika količina ratnog materijala, očišćen je veliki dio teritorije i oslobođeno više gradova i varošica. Sarajevo je opkoljeno, a isto tako i Zvornik i Višegrad, koji su pred padom.[378]

Propao je pokušaj ustaških Pavelićevih bandita i okupatora da raspirivanjem nacionalne mržnje i međusobnog istrebljivanja srpskog, muslimanskog i hrvatskog stanovništva onemoguće oslobodilačku borbu naroda Bosne i Hercegovine. Ogromna je zasluga komunista i partizana što su na vrijeme preduzeli sve mjere da se osujeti ovaj pakleni plan njemačkih i talijanskih okupatora. Srpsko stanovništvo sve više uviđa da mu nije neprijatelj muslimansko i hrvatsko stanovništvo, već ustaške Pavelićeve bande i da mu je glavni neprijatelj njemački i talijanski okupator. Sve više Muslimana i Hrvata svakodnevno dolazi u oslobodilačke partizanske odrede.[379] Krvave zulume nad srpskim stanovništvom iskorištavale su razne pljačkaške bande da pod imenom četnika pljačkaju i ubijaju nedužno hrvatsko i muslimansko stanovništvo.[380] Ovaj bratoubilački pokolj, na koji podstrekavaju okupatori, postaje sve rjeđa pojava u Bosni i Hercegovini. U tome je velika zasluga partizanskih odreda, pa je i ubuduće najvažniji zadatak komunista i partizana da potpuno likvidiraju zločinačke planove okupatora i njihovog krvavog sluge Pavelića, da u borbi za oslobođenje stvaraju bratstvo i jedinstvo naroda u Bosni i Hercegovini, na Kordunu i u Lici.

Slabost partizanskog pokreta u Hrvatskoj je u tome što obuhvaća srpsko stanovništvo na Kordunu, u Lici itd., a međutim vrlo mali broj Hrvata-seljaka. Najsvjesniji dio radništva odazvao se pozivu Komunističke partije i stupio u partizanske redove. Ali ni ti odredi nemaju dovoljno potpore od hrvatskog stanovništva, koje sa zebnjom očekuje posljedice krvavog masakriranja srpskog stanovništva od strane divljačkih ustaških hordi Pavelićevih. Čak i one seljačke mase koje mrze okupatore i Pavelićeve ustaše boje se odmazde poslije pobjede nad fašističkim okupatorima i ustašama. One se boje da će za ustaške zulume odgovarati čitav hrvatski narod. Razumije se, to je neopravdan strah. Sve zavisi od samog hrvatskog naroda. Zavisi od toga da li će on tolerisati i trpjeti Pavelićevu strahovladu, zavisi od toga da li će stajati pasivno ili će aktivno stupiti, rame uz rame sa srpskim narodom, u borbu protiv Pavelićevih bandi i okupatora. Hrvatski narod ima sve mogućnosti da

opere sramotu sa svog imena, koju mu je nanio ogavni hrvatski izdajnik. Ta se sramota može oprati samo s oružjem u ruci, uništavanjem izroda Pavelića i njegove krvave rulje pljačkaških bandita. Ona se može oprati ustankom hrvatskog naroda i njegovim stupanjem u partizanske odrede, ona se može oprati borbom protiv okupatora, vođenom rame uz rame sa srpskim i ostalim narodima Jugoslavije. Komunisti i partizani u Hrvatskoj dužni su to neminovno objašnjavati hrvatskim seljacima i radnicima. Okupatorima gori tlo pod nogama u Jugoslaviji. Njihovom potpunom porazu mora doprinijeti svoj dio i hrvatski narod.

Partizanima u Sloveniji nije još pošlo za rukom da uspješno povedu slovenački narod u borbu. Oni su se povukli u šume, umjesto da budu zaštitnici naroda, nemilosrdno gonjenog sa svojih posjeda i iz svojih domova, lišenog svega, opljačkanog od njemačkih okupatora. Nemilosrdno istrebljivanje i progonstvo slovenačkog naroda iz njegove postojbine stvorilo je sve uslove za opći narodni ustanak, ali slovenački drugovi to nisu znali iskoristiti. Ta se greška mora hitno ispraviti.

Na savjetovanju su izišli na vidjelo mnogi nedostaci i pogreške. Ima sektaških pojava prema saveznicima u borbi, ili prema za sada neutralnim grupama četnika koje još nisu voljne da stupe u borbu, ali nam nisu ni neprijateljske. Sukob sa svim tim trupama mora se izbjegavati. Takvima treba strpljivo objašnjavati potrebu jedinstva srpskog naroda u borbi protiv okupatora. Treba im objašnjavati da je baš sada čas za odlučnu borbu protiv neprijatelja srpskog naroda.[381]

U pogledu međusobne povezanosti partizanskih odreda bilo je također nedostataka. Ali to se nije osjećalo dok su naši odredi bili malobrojni, dok nisu počeli preduzimati veće operacije itd. Sada su ti odredi narasli do krupnih jedinica i takva nepovezanost može postati fatalna ne samo za ishod borbe već i za sam opstanak odreda.

U nekim odredima disciplina je još slaba: ima još samovolje i raznih ispada. Te pojave su razumljive kada se ima u vidu da su u partizanske odrede došli ljudi koji uopće nisu bili vični vojnoj disciplini i životu. Uklanjanje tih nedostataka — to je zadatak političkih komesara i komandira. Partizanski odredi moraju se odlikovati ne samo velikom hrabrošću već i čvrstom disciplinom i drugarstvom, jer će samo tako biti sposobni da izvrše svoju historijsku misiju: oslobođenje naroda Jugoslavije od omraženih okupatora i raznih narodnih izroda.

Partizanski odredi Jugoslavije osvjetlali su ime svojih naroda pred čitavim svijetom i moći će nastaviti svoju borbu do konačne pobjede nad svim neprijateljima naroda.

»Bilten Vrhovnog štaba NOPOJ«,
1. oktobar 1941, br. 7 i 8.

NAREDBE[382]

I

Naređuje se svim štabovima i komandantima partizanskih odreda na teritoriji Jugoslavije da se u najkraćem roku pobrinu da partizani budu, po mogućnosti, podjednako obučeni i sa odgovarajućim oznakama na kapama.

1) Na čitavoj teritoriji Jugoslavije partizani nose na kapama antifašistički znak — crvenu petokraku zvijezdu.

2) Na teritoriji Srbije partizani moraju, osim zvijezde, imati i traku srpske trobojke 3 cm dugu i 1,5 široku. Traka stoji vodoravno ispod zvijezde.

3) Na teritoriji Bosne i Hercegovine partizani moraju imati na kapi, osim zvijezde, srpsku i hrvatsku trobojku u obliku trougla, i to iznad zvijezde.

4) Na teritoriji Hrvatske partizani u čisto hrvatskim krajevima moraju imati, osim zvijezde, i hrvatsku trobojku, koja stoji vodoravno ispod zvijezde. Na teritoriji gdje se nalazi srpsko i hrvatsko stanovništvo, partizani moraju imati, osim zvijezde, srpsku i hrvatsku trobojku u istom obliku kao i u Bosni.

5) Na teritoriji Slovenije partizani moraju imati, osim zvijezde, i slovenačku trobojku. Trobojka se stavlja ispod zvijezde vodoravno.

6) Na teritoriji Crne Gore partizani moraju imati, osim zvijezde, i crnogorsku trobojku koja dođe vodoravno ispod zvijezde.

II

Svi štabovi i komandanti partizanskih odreda moraju se u najkraćem roku pobrinuti za odgovarajuće nacionalne zastave na svojoj teritoriji. Na sredini zastave, preko cijele širine, treba da stoji petokraka crvena zvijezda.

Vrhovni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije ima zastavu: na desnom kraju crvenog polja jugoslovenska trobojka sa petokrakom zvijezdom u sredini.

III

Pozdrav boraca narodnooslobodilačkog pokreta je stisnuta pesnica kod sljepoočnice.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito

»Bilten VŠ NOPOJ«,
1. oktobar 1941, br. 7. i 8.

POHVALE

Izražavamo naše priznanje i pohvalu za primjernu hrabrost partizana Posavskog partizanskog odreda Harija N. [! Šihtera], bivšeg njemačkog vojnika. Osim više hrabrih pothvata, Hari se naročito istakao kad je sam u motornom čamcu, sa puškomitraljezom u ruci, zarobio na Savi jedan putnički brod sa više neprijateljskih vojnika i oficira i većom količinom hrane za opsjednutu njemačku vojsku u Šapcu.[383]

Izražavamo naše priznanje i pohvalu hrabrom komandiru Kolubarske čete R. J. [Radivoju Jovanoviću] Bradonji, koji se ponovo istakao kao neustrašivi komandir i borac protiv fašističkih njemačkih bandi. Drug R. J. je u borbi za varošicu Ljig ručnim bombama sam uništio oko 20 njemačkih vojnika i oficira.[384]

Izražavamo naše priznanje i zahvalnost grupi partizana Kolubarske čete, koja je 26. septembra, nalazeći se u zasjedi na drumu Valjevo — Užice, napala 50 njemačkih vojnika i 150 žandarma na kamionima i sa 2 tenka. Ovi hrabri partizani uništili su oba tenka i nekoliko kamiona, a neprijatelja, koji je imao velike gubitke, natjerali su natrag u opkoljeno Valjevo.[385]

Izražavam[o] naše priznanje i zahvalnost hrabrom bombaškom odjeljenju Valjevskog partizanskog odreda, koje je svojim hrabrim naletom na krupanjsku bolnicu, gdje su se bili utvrdili Nijemci, ručnim granatama nanijelo neprijatelju velike gubitke i time ubrzalo kapitulaciju Nijemaca.[386]

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito

»Bilten VŠ NOPOJ«,
1. oktobar 1941, br. 7. i 8.

DRUGU MILUTINU [IVANU MILUTINOVIĆU] I CRNOME [SRETENU ŽUJOVIĆU]

Dragi drugovi, upućuje se u Užice prijatelj Nebojša Maletić, član Izvršnog odbora Narodno-seljačke stranke. Nastojte da temeljito sa njim progovorite o svim pitanjima zajedničke saradnje, što će vam bez sumnje biti od ogromne koristi za sređivanje prilika ne samo u Užicu nego na čitavoj oslobođenoj teritoriji.[387] Što se tiče onih kombinacija o kojima smo govorili, to jest [o] stvaranju jednog centralnog tijela koje će trebati preuzeti na sebe zadatak rukovođenja kako političkim tako i privatnim životom na čitavoj oslobođenoj teritoriji, o tome ćemo konačno donijeti rješenje kada ja stignem u Užice.[388]

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

9. oktobar 1941.

Tito

Napisano u Krupnju.
A-VII, k. 1, 29/3.

DRUGU MILUTINU [IVANU MILUTINOVIĆU] I CRNOME [SRETENU ŽUJOVIĆU]

Šaljemo vam Todora Sremčevića [Jusufa Tulića], jer smo promijenili odluku da se on pošalje natrag u Srem, pošto smatramo da će biti vrlo potreban tamo za rad među radnicima, odnosno u part[ijskim] organizacijama.[389]

U vezi sa vašom pošiljkom oružja moramo da izrazimo naše nezadovoljstvo zbog toga što je kod slanja nastala zbrka. Vi nam javljate da ste nam poslali 700 pušaka, a došlo je u Krupanj svega 448.

Prema tome, izvidite kako se moglo dogoditi da nije čitava pošiljka stigla ovamo. Ubuduće uputite uvijek sa pošiljkama i sprovodno pismo sa naznačenom količinom. Niste postupili prema našem naređenju da popišete i da nam pošaljete spisak cjelokupnog zahvaćenog ratnog materijala koji se našao u Užicu i Čačku.[390] Stavljamo vam u dužnost da ubuduće ne izdajete na svoju ruku oružje i municiju raznim ljudima bez našeg odobrenja. Pošto je nama najbolje poznato kakve su gdje potrebe u bilo kojem odredu, to je razumljivo da se raspodjela oružja i municije može vršiti samo iz centra.[391]

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

9. oktobar 1941.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito

Napisano u Krupnju.
A-VII, k. 1, 15/1.

POHVALE

Izražavamo naše priznanje i zahvalnost vodu 2. čete III bataljona Posavskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, koji je u krvavoj borbi sa neprijateljem, kada je ovaj pokušao svoj prodor iz Valjeva prema Ubu, zadao neprijatelju velike gubitke i, kao cjelina, pokazao primjernu hrabrost i vojnu disciplinu.[392] Isto tako, izražavamo naše priznanje i zahvalnost vodniku N. iz iste čete i mitraljescu pod imenom Lola, koji su u toj borbi pokazali hrabrost i prisutnost duha.[393] Dalje, izražavamo naše priznanje i zahvalnost komandiru čete, drugu Boroti, koji je u najžešćoj borbi svojim junaštvom dao primjer ostalim borcima.

Izražavamo naše priznanje i zahvalnost partizan[ima] Dukić [! Dulić] Đuri i Petkoviću, koji su flašama sa benzinom, sa daljine od 3 metra, uništili neprijateljski tenk.[394]

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito

»Bilten VŠ NOPOJ«,
10. oktobar 1941, br. 9.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Imamo tri dobra aerodroma na oslobođenoj teritoriji. Avioni se mogu spustiti bez opasnosti. Imamo oko 3 000 000 litara benzina.[395] Prvi aerodrom je kod Arilja, kraj Užica, drugi je kraj Užičke Požege, treći je Sokolac, u Bosni između Sarajeva i Zvornika, 40 km [udaljen] od Sarajeva prema Vlasenici.[396] Oznaka na aerodromima po danu — velika zvijezda od bijelog platna položena u centru za spuštanje; noću će gorjeti na brdima 3 velike vatre čim se iz vaših aviona pokažu 3 rakete: 2 crvene i 1 zelena. Naš odgovor će biti isti. Čekamo od 28. X do 20. XI.[397]

Parašitisti se mogu spustiti po čitavoj oslobođenoj teritoriji od Valjeva do Sandžaka. Najsigurnije je od Valjeva do Užica i Čačka.

Šaljite teške kontraavionske mitraljeze, automatsko oružje, puške i puščanu i drugu municiju, nešto aviona, nekoliko vojnih specijalista i dobre radio-veziste. Partizanska vojska u Jugoslaviji broji oko 100 000 ljudi i oko 30 000 četnika koji su naši saveznici.

Vaša pomoć imati će ogroman politički značaj za buduće.

Valter

Napisano u Krupnju u prvoj polovini oktobra 1941.
A-CK SKJ, Fond KI, neraspoređena građa.

SVIM ŠTABOVIMA NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Naređujem:

Štabovi narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije neka u najkraćem roku dostave ovom štabu sljedeće podatke: 1) tačno brojčano stanje naoružanih odreda; 2) tačno brojčano stanje nenaoružanih četa, bataljona itd.; 3) količinu raznovrsnog oružja, municije i drugih raznih sredstava; 4) sastav odreda (radnici, seljaci, intelektualci), borbeni kvalitet pojedinih četa, bataljona i odreda; 5) u kakvom se stanju nalaze borci u pogledu odjeće i obuće — potrebe odreda u odjeći i obući; 6) ishrana i kakve su i kolike rezerve hrane koja se nalazi u pojedinim odredima, na koji se način nabavlja hrana i stvaraju rezerve; 7) kakva i kolika je pomoć potrebna pojedinim odredima; 8) kakvo je stanje u sanitetskoj službi u odredima: bolnice, ljekari, sestre, lijekovi; 9) koliki su do sada gubici u mrtvima i ranjenima.[395]

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito

»Bilten VŠ NOPOJ«
20. oktobar 1941, br. 10—11.

SVIM KOMANDANTIMA GRUPA I ODREDA, KOMANDIRIMA ČETA I POLITIČKIM KOMESARIMA NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Naređenje:

Svima drugovima komandantima i komandirima grupa, odreda i četa, političkim komesarima i svima drugovima partizanima preporučujemo i naređujemo:

1) Da se svuda prikuplja i najbržim načinom dostavlja Užičkom narodnooslobodilačkom partizanskom odredu u Užicu niženavedeno oružje, municija i materijal:

francuske trometne puške sistema »Lebel« i municija za te puške,
čaure za francusku trometnu pušku sistema »Lebel«,
čaure za našu bojevnu municiju 7,9 mm,
manevarska municija i čaure za našu manevarsku municiju 7,9 mm,
municija i čaure za puške sistema »Manliher«,
osigurači (poklopci) i upaljači za ručne bombe,
čaure od artiljerijske municije svih kalibara,
postolja i svi dijelovi raznih vrsta mitraljeza,
sve vrste eksploziva u ma kakvom obliku se on nalazio, ukoliko nije potreban četama.[399]

2) Da utiču na sve drugove partizane, a naročito na mlađe i neiskusnije da štede municiju i da je troše samo kad vide cilj pred sobom koji mogu nanišaniti ili kad pucaju po izričitoj komandi starješina. Svako pucanje iz puške i automatskih oruđa nasumce, na nevidljive ciljeve, iz straha i šenlučenja treba zabraniti.

Posredno gađanje na nevidljive ciljeve vrši se samo artiljerijom, mino[bacačima] i tromblonskim bombama, ali i tu treba strogo voditi računa o racionalnom trošenju takve municije.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

8. novembar 1941.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito

Napisano u Užicu.
A-VII, k. 1, 2/1.

PLAN NASTAVE ZA ONE KOJI NISU SLUŽILI VOJSKU

Opis i rukovanje naoružanjem

Puška: 1) Kratak opis dijelova. 2) Nišanjenje i okidanje u svim [stav]ovima, i to: klečećem, sjedećem, ležećem. 3) Nišanjenje kad puška prebacu[je] ili p[odbacuje], nosi ulijevo ili udesno. Upotreba zadnjeg nišana. 4) Čuvanje, [rasklapa]nje, podmazivanje puške. 5) Nošenje puške. 6) Metak, kratak opis, čuvan[je] i n[ošenje] metaka. Postupak sa metkom koji je slagao. Vježbe i rukovanje s p[ušk]om u svim stavovima — naročito u ležećem.

Pištolj-revolver: Kratak opis.Rasklapanje i čišćenje, podmazivan[je], n[ošenje], nišanjenje iz pojedinih stavova tijela. Opis metka.

Pistolet: Kratak ručni puškomitraljez — naoružanje padobranaca. Kratak opis. Brzina gađanja. Koristan domet.

Puškomitraljez: Opis dijelova. Rasklapanje, sklapanje, čišćenje, p[odm]azivanje, nošenje. Punjenje, pražnjenje, nišanjenje, okidanje. Rad i m . . . posa . . . * Vježbe u brzom zauzimanju položaja i brzom otvaranju djelovanja.

Mitraljez: Opis dijelova. Sklapanje, rasklapanje, čišćenje, podmazivanje, nošenje. Nišanjenje i okidanje. Razne brzine gađanja. Uloga posade mitraljeza. Biranje položaja za mitraljez.

Bombe: Opis bombe, vrste bombi. Rukovanje, nošenje, bacanje. Poluprečnik djelovanja. Stav strijelca poslije bacanja bombe. Postupak sa bombom koja nije eksplodirala.

Nagazne mine: Opis, rukovanje, postavljanje, maskiranje, uklanjanje.

Nož-bajonet: Vježbe u napadu i odbrani u borbi s nožem.

Artiljerija: Kratak opis, podjela.

Borna i oklopna kola: Kratak opis. Opis naoružanja i djelovanje iz njih.

Avijacija: Kratak opis i podjela. Bombardovanje i mitraljiranje iz aviona. Avionske bombe. Toplotne (zapaljive) bombe. Osmatranje iz aviona i skrivanje.

Gasovi: Opis raznih gasova. Postupak kad borac ima masku i kad je nema.

---

* U originalu nečitko. — *Red.*

Borba

Borbena odluka:

Borba pojedinca u napadu i odbrani naoružanog: puškom, bombom, puškomitraljezom, revolverom.

Borba trojke naoružane puškama.

Grupe i borbe trojke naoružane: puškomitraljezom i mitraljezom.

Borba odjeljenja.

Borba čete.

Borba u naročitim prilikama — napad, odbrana: u susretu, u naseljenom mjestu, u šumi, na putu, u zasjedi.

Obezbjeđenje u kretanju, na mjestu.

Nužne mjere opreza prilikom svih akcija: govor, svjetlo, pušenje.

Za borbu: gotovost.

Orijentacija na terenu, izviđanje.

Napad:

Na garnizon, komoru, sjenjak, slagalište, uzletište, municiju, magazin, na stražu, na pojedinog stražara, fabriku, radionicu, kuću, kamion, kolonu kamiona, oklopna kola, tenk, bateriju.

Nužna spoljna i unutarnja obezbjeđenja prilikom ovakvih napada.

Rušenja i sabotaže

Minerska služba: Eksploziv: opis, pakovanje, čuvanje. Štapin: opis, pakovanje, čuvanje, sječenje, priprema za paljenje, način paljenja, brzina sagorjevanja. Kapisle: opis, rukovanje, čuvanje i nošenje. Mašina za el[ektrično] paljenje, kapisle za el[ektrično] paljenje, sprovodnik, detonujući štapin, sprema, mine za paljenje.

Min[erski] alat: ašov, pijuk, sjekira, kliješta za stezanje, čuk, ćuskija, pila. Zaštita pripreme rušenja, način računanja punjenja. Raspored metaka u mini, mine sa perkusijom, paljenje mina — način i mjere opreza, paklene mašine.

Rušenje željeznica

Rušenje šina na otvorenoj pruzi, rušenje skretnica, ukrsnica, signala, okretnica, ložionica, mostova (od drveta, gvožđa, kamena, cigala), tunela, vijadukta, voznog parka, staničnih postrojenja, telef[onskih] linija.

Napad na željez[ničke] vozove — putničke, teretne. Napad na transporte vojske.

Ometanje saobraćaja: sudari, kamen na pruzi, odvrnute i skinute šine.

Zasjede: napad na željez[ničke] stanice. Kvarenje lokomotiva i vagona bez eksploziva (mazalice).

Rušenje puteva i ometanje saobraćaja na njima

Rušenje raznih mostova. Rušenje puteva u usjeku i zasjeku. Zasjede na [ba]rikadama. Napadi na automobile, kamione, vojsku u pokretu, vojsku na kamionima, kolsku komoru.

Rušenje i paljenje

Mun[icijskih] magazina, fabrika, kuća, garaža, slagališta nafte, auto-cisterni.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije
Tito (v. r.)

Napisano u Užicu sredinom oktobra 1941.
A-VII, k. 2, 35/5.

UPUTSTVO
KAKO SE OSVAJA I OSLOBAĐA NASELJENO MJESTO

1) Obavještajna služba preko obavještajnih centara prikupi sljedeće podatke:

veličina neprijateljskih snaga;

raspored neprijateljskih snaga u mjestu: po kasarnama i kućama, po mogućnosti i po prostorijama u jednoj kući;

rod oružja;

naoružanje;

tenkovi;

artiljerija;

mitraljezi i puškomitraljezi u zasjedama;

defanzivne mjere koje je izvršio neprijatelj: prepreke od žica, džakovi po prozorima, mitraljezi po krovovima i podrumima, rovovi, minska polja, napravljeni brisani prostor: isječeni park, šuma, kukuruz;

straže, stražari, mjesto, naoružanje;

patrole — kuda se šalju, kada, njihova veličina i naoružanje;

veze neprijatelja: TT (linije) i radio;

gdje i kada se hrane oficiri i podoficiri i kuda se kreću;

gdje su glavni petokolonaši, njihova imena i položaj njihovih kuća;

koji su najbolji prilazi pojedinim mjestima u kojima je neprijatelj.

2) Izviđanje:

po mogućnosti svaki starješina samostalne jedinice, voda, odjeljenja lično ili posredstvom patrola izviđa ili provjerava podatke dobijene obavještajnom službom, a naročito:

teren oko objekta koji napada;

prilaze;

neprijateljske defanzivne mjere: zasjede, prepreke (rovovi, mitraljeska gnijezda, minska polja, džakovi sa zemljom po prozorima, prepreke od žica itd.);

odstupnicu svog odjeljenja.

3) Obrazuju se diverzione grupice po mjestima od mještana koji će u momentu napada izvršiti:

sječenje TT veza;

napad na radio-stanice;

napad na oficirsku menzu i kancelarije.

Svakoj grupici treba dati tačno određen zadatak, kao i put kojim će prići i odstupiti po izvršenom zadatku.

4) Ubacuje se u naseljeno mjesto odjeljenje bombaša, koje će u momentu napada izvršiti napad iznutra na kasarne, stražu, stražare, patrolu, mitraljesko gnijezdo itd.

Svakom odjeljenju treba dati tačan zadatak, kao i put kojim će prići i gdje će se prikupiti po izvršenom zadatku.

5) Pripremaju se grupe bombaša za svaku jedinicu koja se bori, tako da se u slučaju potrebe mogu upotrijebiti. Ta odjeljenja ostaju u sastavu svojih jedinica do momenta upotrebe. Njih treba, kada potreba nastane, slati prikriveno da napadnu neprijateljski top, mitraljez itd.

6) Izrađuje se ukupan plan i zapovijest za napad, za svako odjeljenje ponaosob, koji treba da sadrže sljedeće podatke:

jedinicu;
naoružanje;
municiju;
alat i materijal;
zadatak, sa podacima o neprijatelju;
prilaze i pravac kretanja;
vrijeme početka napada, akcije;
pravac nastupanja;
mjesto prikupljanja poslije akcije;
sanitetske mjere (mrtvi, ranjeni, previjalište, zavoji po jedinicama);
veze;
mjesto komandanta ili starješine jedinice;
odredbe o plijenu;
odredbe o spremi u komori;
mjesto prikupljanja u slučaju neuspjele akcije izvjesnog odjeljenja;
odrediti starješinu i putovođu svakog odjeljenja.

7) Defanzivne mjere pri napadu:

porušiti sve mostove na svim putevima i prugama koje vode u mjesto koje se osvaja. Što bliže tome mjestu:

prokopati sve puteve;

porušiti otvorenu prugu, skinuti šine, pa i zastor od šljunka na što većoj dužini;

postaviti zasjede pozadi trupa koje opkoljavaju grad, tako da odbace neprijatelja ako bi pokušao da prodre.

Bombaška odjeljenja sa svježnjevima bombi i flašama sa benzinom da budu u zasjedama ako bi neprijatelj pokušao da prodre sa tenkovima.

Bez ovih mjera neprijatelj bi ili prodro i pobjegao ili osujetio akciju usljed toga što bi natkrilio neke jedinice.

Pri napadu, od sada neka bude pravilo, kao i red hitnosti po kome će se napad vršiti:

A) Prvo prekinuti sve komunikacije neprijatelja što bliže onim mjestima odakle može da šalje pomoć i postaviti zasjede sa bombašima

i flašama sa benzinom, kao i sa bočnim osiguranjem zasjeda sredstvom patrola.

B) Prekinuti sve TT-veze neprijatelja u gradu i van njega pred napad.

C) Tik pred sam napad izvršiti opkoljavanje naseljenog mjesta.

D) Napad treba da bude što kraći, izveden žestoko i svom silom kombinovan spolja i iznutra, težeći uvijek što više iznenađenju i prepadima na sve tačke otpora neprijatelja jednovremeno, tako da kod njega nastane panika i potpuno rastrojstvo. Najbolje je da sve akcije spolja i iznutra počnu u određeni sat.

E) Razmisliti uvijek može li se izvršiti neka demonstrativna radnja, neki sporedan napad koji će obmanuti neprijatelja i navesti ga na pogrešnu odbranu.

F) Namjeravani napad, pokret, pripremu i sve što je u vezi s napadom izvršiti u najvećoj tajnosti. Jedinicama saopćiti zapovijest pred sam napad. Pokret, posjedanje položaja za napad, rušenje komunikacija izvršiti noću, a napad danju, i to što ranije.

Napomene

Neka dosadanja opkoljavanja gradova, sa ciljem njihovog zauzimanja, pokazala su rđave rezultate iz razloga što su vršena bez obavještajne službe preko mještana osvojenog grada, bez kombinacije napada spolja i iznutra, sporo i sa dugotrajnim pripremama, tako da su se pretvorila u dugotrajne blokade.

Mana ovakvih blokada je u tome što je neprijatelj imao vremena da izvrši velike defanzivne pripreme, kao što su: iskopani rovovi, raščišćen teren od parkova, šuma, džbunja, kukuruza itd., prepreke od žica, džakovi sa zemljom po prozorima, minska polja, mitraljezi u zasjedama, na krovovima, tavanima, [u] podrumima itd. Zbog takvih priprema teže je osvojiti takav grad, a pri tome se moraju podnijeti i veće žrtve.

Još uvijek treba težiti partizanskom načinu ratovanja, za razliku od stvaranja frontova prema neprijatelju, iz razloga što je on obično nadmoćniji u naoružanju i svim ostalim ratnim sredstvima.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito (v. r.)

Napisano u Užicu sredinom oktobra 1941.

A-VII, k. 2, 37/5.

UPUTSTVO
KAKO SE DRŽI — BRANI OSLOBOĐENI TERITORIJ

Da bi se oslobođeni teritorij držao, potrebno je poduzeti čitav niz mjera, kao [što] su:

1) Rušenje puteva i komunikacija. Svi putevi koji vode na oslobođeni teritorij ruše se na najosjetljivijim mjestima, kao što su: mostovi, vijadukti, prokopavaju se rovovi širine 5 metara, dubine 3 m na puno mjesta, padine velikih usjeka i zasjeka ruše se na put na većoj dužini, prave se barikade na putevima s velikim kamenjem i stablima, ruši se cestovno tijelo u rijeku ili provaliju itd. Ovo rade mobilisani mještani pod zaštitom naoružanih partizana koji osiguravaju sve pravce kojima neprijatelj može da priđe i omete rušenje.

Ostali putevi kojima ne mogu da se kreću tenkovi i kamioni kontrolišu se patrolama, a isto tako i staze, tako da nikakav prolaz ne ostane slobodan.

Rušenje željeznica. Pri ulazu na oslobođeni teritorij ruše se željeznice na sljedeći način:

Kvare se blokovi, skretnice, TT-aparati i linije.

Ruši se otvorena pruga, skidaju se šine na većoj dužini i odnose.

Baca se zastor od šljunka na većoj dužini.

Uništi se vozni park, lokomotive i vagoni. Pri tome [je] dobro da se izazove iskliznuće lokomotive i vagona na dijelu koji je bez šina, kao i njihovo preturanje ili sudari.

Ruše se mostovi i vijadukti.

Ruše se padine usjeka i zasjeka na većoj dužini.

I ovaj rad izvršuje mobilisana radna snaga od mještana sa alatom, pod zaštitom naoružanih partizana.

Svako porušeno mjesto potrebno je po mogućnosti tući vatrom iz zasjeda (puškomitraljezima, mitraljezima, bombama i flašama sa benzinom) ako postoji mogućnost sakrivanja oružja, bombaša i strijelaca.

2) Zasjede. Na svim pravcima kuda bi neprijatelj mogao proći tenkovima i kamionima potrebno je postaviti zasjede. One mogu biti različite, i to:

Jednostruke, upravne na put, kose i paralelne sa putem, skrivene na velikom zasjeku ili usjeku.

Višestruke, dvije, tri, četiri i pet zasjeda jedna iza druge. Kada je više zasjeda, onda prve rade unazad, a posljednje unaprijed, prve pro-

puštaju neprijatelja ne otvarajući vatru, druga ili treća napada ga sprijeda, prva i druga sleđa, s težnjom rasparčavanja i tučenja po dijelovima.

Kombinovane, upravne i paralelne, kose i paralelne za djelovanje u obje strane, zasjede sa obje strane puta.

Naoružanje zasjeda obično su mitraljezi, puškomitraljezi, puške i bombe. Ako postoji mogućnost prolaza tenkova i kamiona, onda su potrebne flaše sa benzinom, svežnjevi bombi i nagazne mine. Na prolazu za tenkove najbolja je paralelna zasjeda iznad puta, na visokom zasjeku ili usjeku, prikrivena šumom ili džbunjem ili kombinovana i upravna i paralelna, kosa i paralelna zasjeda. Upravna i kosa zasjeda napada što veću dužinu puta puščanom i mitraljeskom vatrom uzduž, a paralelna napada tenkove ili kolonu kamiona s neprijateljskim vojnicima. Najbolje je tenkove i kamione propustiti, tako da posljednji partizan napada prvi tenk, a prvi partizan posljednji tenk ili kamion istovremeno bombama, svežnjevima bombi, od kojih se samo jedna pali, ili flašama sa benzinom. Flaša sa benzinom zatvorena je čepom, pored kojeg iz flaše viri krpa natopljena benzinom, koja se pali i baca na prednji kosi dio tenka, ispred kupole. Svežnjevi bombi bacaju se pod beskrajno platno tenka.

Zasjede moraju prikriveno prići, noću posjedati položaje i biti apsolutno nevidljive. Govor i pušenje u zasjedama zabranjuje se, kretanje se zabranjuje ili prikriva.

Bočno osiguranje zasjeda. Zasjede se moraju osigurati: patrolama isturenim u stranu ili patrolama koje posjedaju visove, grebene, da neprijatelj ne bi poslao svoje grupice sa automatskim oružjem na visove ili u pozadinu, [koje kad gađaju, pa]* makar i nasumce, unose zabunu i paniku. Za ovo je do sada najčešće upotrebljavao petokolonaše. U prvom periodu borbe protiv partizana neprijatelj je nailazio samo drumovima, u kolonama: motocikli, tenkovi, pa kamioni s vojnicima. U isti mah avijacija izviđa drumove i teren pored njih i napamet bombarduje i mitraljira: šume, šumarke, džbunje (grmlje), kukuruz itd. pored puta. Pošto su mu takve kolone često bile uništene, sada napada na sljedeći način:

— Razvija manja odjeljenja za borbu i razvijenim talasom streljačkog stroja nailazi s težnjom da obuhvati ili natkrili zasjedu, da je opkoli ili uništi.

— Avijacija bombarduje i mitraljira, kao i ranije, sva mjesta gdje bi mogle biti trupe.

— Poslije pješadije nailaze tenkovi, a za njima kamioni s trupama. S bacačima iz tenkova gađa šume, džbunje i kukuruz.

3) Protivavionska zaštita. Jedinice nikad ne smiju biti nagomilane na jednom mjestu. Stanovništvo koje je upotrebljeno za prokopavanje

---

* U sačuvanom prepisu dokumenta piše: »kojima gađaju«. — *Red.*

puteva i pruga potrebno je, po mogućnosti, evakuisati u unutrašnjost oslobođenog teritorija, zajedno sa namirnicama i stokom, da neprijatelj ne bi imao radnu snagu za opravljanje drumova i pruga, a da bi izbjeglo varvarskom paljenju sela i ubijanju ljudi koje vrši fašistički neprijatelj. Način borbe protiv neprijatelja treba uvijek da ostane partizanski, bez stvaranja frontova i položaja, sa zasjedama što više raspoređenim po dubini.

4) Obavještajna služba. Ona treba da se organizuje što bolje, tako da je obavljaju većinom mještani nama naklonjeni, a što manje naoružani partizani. Treba je organizovati tako da opstanak neprijateljskim i petokolonaškim agentima i špijunima bude na oslobođenom teritoriju, ma i za najkraće vrijeme, sasvim nemoguć. Pored ovoga potrebno je da po selima postoje i seoske naoružane straže, za koje se mogu upotrijebiti i stariji ljudi.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito (v. r.)

Napisano u Užicu sredinom oktobra 1941.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, t. II, knj. 2, dok. br. 24.

PELAGIJA [CANA BABOVIĆ] — MIHAJLO [BLAGOJE NEŠKOVIĆ]

Dragi drugovi,

Tek danas primismo vaše izvještaje kao i ostali materijal. Veliko zakašnjenje opravdavamo jedino pojačanim terorom koji se, naročito posljednjih dana, sručio na vas u Beogradu. Vaše teškoće potpuno razumijemo i baš zato smatramo da ih treba što hitnije prebroditi, kako bi rukovođenje čitavom partijskom organizacijom u Srbiji bilo potpuno obezbijeđeno. U novim i težim, više nego ikada ranije, uslovima vi nećete moći odatle odgovoriti svojim zadacima. Veliki dio oslobođene Srbije iziskuje hitno rješavanje mnogih aktuelnih pitanja. Da bi se ona pravilno riješila, potrebno [je] ne samo učvršćenje PK nego i stvaranje svih njegovih potrebnih pomoćnih organa.

Ako se pogleda samo jedno mjesto na oslobođenoj teritoriji, vidjeće se ogromni propusti, nedostaci i greške. Naši rukovodeći ljudi i forumi, pored sve svoje odanosti i aktivnosti, naši drugovi često ne mogu da se snađu ni u najprostijim a kamoli komplikovanijim pitanjima. Samim tim stvaraju se nepotrebne teškoće i unosi zabuna u naše vlastite redove i mase koje treba sada više nego ikada okupljati oko Partije i njenih organa. Treba provesti samo nekoliko dana na terenu na onome dijelu gdje treba iz staroga preći u novo stanje stvari, koje je, istina, na ovoj etapi narodnooslobodilačke borbe mnogo komplikovanije nego inače, pa vidjeti svu slabost naših kadrova i nedoraslost novoj situaciji, novim zadacima. Eto, u tome je danas potrebna pomoć, svestrana politička pomoć PK. Tu pomoć on ne može pružiti iz Beograda koji danas predstavlja centar reakcije, koji je nabijen svim mogućim agentima i šljamom pobjeglim ispred narodnog suda iz oslobođenih krajeva Srbije.

Iz tih razloga, mi smo vam u jednom ranijem pismu savjetovali da odmah i neodložno preduzmete mjere za preseljavanje u unutrašnjost Srbije, tj. u neko mjesto na oslobođenoj teritoriji. Kako nismo sigurni da je to pismo došlo do vas, to moramo, ukratko, ponoviti neke direktive iz njega.[400] Hitnost rješenja ovog pitanja naročito je važna zbog nemilih događaja koji su zadesili našu beogradsku organizaciju. Nesumnjivo, posljednji udarci koje nam je nanio neprijatelj u Beogradu predstavljaju za našu Partiju, a naročito za organizaciju u Srbiji, teške i nenadoknadive gubitke. Strašna je pomisao o nestanku tolikog broja naših najboljih rukovodilaca, zapravo u borbi prekaljenih i Partiji

najodanijih drugova. Mrski zločinci rastavili su nas od onih koji su sačinjavali temelj naše organizacije u Srbiji. To iskustvo, tako skupo plaćeno, moramo iskoristiti u našem daljem radu. Ni po koju cijenu ne smijemo više dozvoliti desetkovanje naših redova. Neodložno preduzeti mjere za očuvanje kadrova — to je jedan između glavnih naših zadataka.[401]

Jako nas čudi olako shvatanje direktiva o sklanjanju kompromitovanih drugova ispred divljačkog terora. Vi ste morali sprovesti direktivu o povlačenju u unutrašnjost u momentu kada je bilo očigledno da je dalji opstanak u Beogradu skopčan sa davanjem žrtava. Neizvršavanje odluke o raseljavanju stana u »Perivoju«, gdje je najzad palo nekoliko drugova, najbolji je znak nebudnosti.[402] To krvavo iskustvo treba da vam posluži za primjer kako se ne smije raditi i kako se treba odnositi prema odlukama.

Više se ne smijemo ni za trenutak kolebati, već bez oklijevanja preduzeti najenergičnije mjere u pogledu pronalaženja novih i sigurnijih mogućnosti rada i zaštite partijskih kadrova. Prvi i glavni vaš zadatak treba da bude:

1) Prebaciti PK Partije i PK SKOJ-a u unutrašnjost Srbije, tj. na oslobođenu teritoriju. Prebacivanje izvršiti preko Posavskog odreda i uz njegovu pomoć u pravcu Valjevskog štaba do Kosjerića gdje se nalazi naša *Komanda mjesta*.[403]

U Beogradu ostaviti samo Mjesni komitet (ne više okružni) [sastavljen] od nekompromitovanih i najmanje kompromitovanih drugova. Vaš izbor drugova za MK nije baš najsretniji. Zamijenite Megu [Milentija Popovića] i Olgu [Olgu Alkalaj] novim i nekompromitovanim drugovima, pa makar i sa manjim znanjem*, sa Sretom [Sretenom Mladenovićem] [ili] Zumom [Razumenkom Petrović].** Poslije vašeg dolaska na oslobođenu teritoriju izvršiće se pravilnija podjela rada, takva podjela kadrova koja će omogućiti da jedan dio nekompromitovanih ljudi pođe iz unutrašnjosti u Beograd radi pojačanja rada.[404]

2) Pod kontrolom MK i uz njegovu punu pomoć ostaviti u Beogradu samo Mjesni odbor Narodnooslobodilačkog fonda. Odgovornim učiniti inž. T. [Tadiju Popovića] i Švabića.[405] Pitanje Pok[rajinskog] odbora može se postaviti negdje u Srbiji, jer se više iz Beograda ne može rukovoditi čitavom Srbijom.

3) Da bi se olakšao rad i veze sa neoslobođenim dijelom Srbije, biće nužno stvoriti povjereništvo PK za neoslobođenu teritoriju. Tu

* Dio ove rečenice od riječi »novim...« A. Ranković je dopisao rukom, mastilom, ćirilicom. — *Red.*

** Na ovom mjestu A. Ranković je pod znakom »F« dopisao mastilom, ćirilicom, sljedeći tekst: »Nemojte pozivati Sretu [Sretena Mladenovića] i Zumu [Razumenku Petrović], jer se time ne bi mnogo izmenilo. Oni su tamo dobro ušli u rad.« — *Red.*

dolazi u obzir Niš kao sjedište, a onda Lesk[ovac], Zaj[ečar] i Pož[arevac]. Šti se tiče ličnosti koje bi ušle u povjereništvo, riješiće se ovdje poslije vašeg dolaska.[406]

4) Na oslobođenoj teritoriji PK mora imati jaku agitprop-komisiju. Treba brzo raditi na tome polju, iskoristiti sve mogućnosti koje nam se danas pružaju.

5) Usljed kompromitovanosti i potrebe rada na oslobođenoj teritoriji, za stvaranje agitprop-komisije pri PK-u, istovremeno, *odmah*, i u istom pravcu uputiti iz Beograda sljedeće drugove: Megu i njegovu drugaricu, Miću i Voju Vučkovića, Nikolu Petrovića (nalazi se u Novom Sadu — tražiti ga preko vojvođanskog tehničara), Stepu, Mamića [Miloša Mamića], Olgu (Crnu) [Alkalaj], Voju Bankara [Voju Ilića], Timotića, Mariju [Mariju Gregoran] (omladinku s Dorćola), Marka lekara [dr Marka Anafa], Ješu, Juliju [Juliju Delre], Micu Đurinu [Milicu Sarić], Anđu [Anđu Ranković].

Osim Mege, Miće i Voje, Popovića, [! Petrovića], Stepe i Mamića, koji treba da dođu s vama u Kosjerić, *sve ostale ostaviti na teritoriji Posavskog odreda do dalje odluke.*[407]

Pored ovih, treba sve poštene ljude, bez obzira na to da li su članovi ili nisu, izvlačiti iz Beograda i slati u Srbiju; oni će biti upućeni na odgovarajući posao. *Nikoga kome ma i najmanje prijeti opasnost ne izložiti da padne u ruke razbojnika.* Svima omogućiti da izađu iz Beograda.

6) Jednu nekompromitovanu drugaricu učiniti odgovornom za održavanje tehničkog punkta za ona mjesta koja će se još obraćati PK-u preko Beograda. To će biti samo jedno kraće vrijeme, jer će PK moći da uspostavi direktne veze sa svim organizacijama.

7) U istom pravcu (Kosjerić) što prije uputiti Radića [Milić Rakić] s jednom desetinom partijaca. Oni će ovdje dobiti posebne i važne zadatke, pa je potrebno izvršiti dobar izbor, uglavnom da su pouzdani i aktivni.[408]

8) Potražite Drag[oljuba] Jovanovića i savjetujte mu da se prebaci na oslobođenu teritoriju gdje bi mogao koristiti.[409] *Udesite da Lolin Stari [dr Ivan Ribar] što prije i što sigurnije stigne ovamo.* Njega očekuje veoma važan posao.[410]

9) Organizujte odmah prebacivanje ovamo što više materijala: knjigu *Staljin, Istoriju (SKP (b))*. Lenjinova djela i dr.

Izdajnik Ratko [Ratko Mitrović] je odigrao najcrnju ulogu u posljednjih nekoliko godina. Strašnu smrt je zaslužio s naše strane.[411]

Bilo je pogrešno što su odmah za nama pošli oni stražari. Mi smo se muvali čitav jedan sat na Čukarici iščekujući jedan drugoga, pošto nismo pošli zajedno. I tako smo bili zapaženi. Jedan tip je prišao Loli i pitao ga zašto je obučen u seljačko odijelo i kamo ide. Isti ga je sigurno i prijavio policiji. Vodite računa o ovome pri izlasku iz Beograda.[412]

Pored ostalih, neka s vama pođu još: Slikar [Đorđe Andrejević Kun] sa cjelokupnim svojim alatom, Švabica [Milada Rajter], Gluvi poštar i još neki sposobni činovnici. Lepina sestra [Brana Perović] takođe, ako ne bi bila naročito angažovana tamo.[413]

Druže Mihajlo, taj »vojvoda« i agent u stvari traže Starog [Josipa Broza Tita], a ne onoga koji je spasen iz bolnice [Aleksandra Rankovića]. To je onaj »vojvoda« koji je izdao nama one četiri legitimacije i tom prilikom zapazio ime Staroga. Izgleda da je pao u ruke GESTAPO-u i počeo pričati. Ozbiljno je ugrožen i Direktor [Vladislav Ribnikar] od njegove strane. Stoga je nužno da i njega (Direktora) *odmah* prebacite ovamo zajedno sa Lolinim Starim. Njegova žena [Jara Ribnikar] neka ostane tamo do dalje poruke.[414]

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Tito

19. oktobar 1941.
Pisamce koje počinje sa D...
predati hitno D... B... ili
nekom drugom iz njegovih redova.[415]

Napisano u Užicu.
AZRPS, PKS, br. 27.

ZAŠTO IZLAZI »BORBA«

Poslije punih dvanaest godina počinjemo opet izlaziti sa našom »Borbom«, koja je bila ugušena od zloglasne šestojanuarske diktature.[416] Do tada »Borba«, kao organ Komunističke partije Jugoslavije, bila je glas radnog naroda Jugoslavije. Ona je tada ukazivala [na] put izrabljivanim masama za poboljšanje njihovog života. Ona je okupljala radne mase u borbu protiv svirepe eksploatacije. Ona je otkrivala uzroke njihove pobjede. Učila je radne mase i davala perspektive njihove bolje budućnosti. Ona je vodila borbu za politička prava radničke klase itd.

Danas »Borba«, kao organ Komunističke partije Jugoslavije, treba da bude ne samo glasilo radnih masa već i glasilo svih podjarmljenih naroda Jugoslavije, koji stenju pod okupatorskom čizmom omraženih fašističkih osvajača i pod terorom prezrenih narodnih izdajnika, kao što su Pavelić sa svojom krvavom ustaškom bandom, kao što su izdajice Nedić, Ljotić i ostali narodni izrodi. U današnje vrijeme, u oslobodilačkoj borbi koju vode naši narodi, pred »Borbu« se postavljaju veliki zadaci. Narodi Jugoslavije, a u prvim redovima srpski narod, digli su se na ustanak, na oružanu borbu za slobodu svoje okrvavljene i napaćene otadžbine. Digli su se u odbranu svoga opstanka, u odbranu slovenstva koje hoće da iskorijeni osvajački njemački fašizam. U ovoj herojskoj borbi koju danas vode naši narodi »Borba« treba da bude ona spona koja će povezivati sve narodne snage u jedan jedinstveni narodnooslobodilački front. »Borba« treba da bude organizator svih narodnih snaga za postignuće jednog velikog cilja — nemilosrdne borbe protiv okupatora i njegovog protjerivanja iz naše napaćene otadžbine, za postignuće pune slobode naših naroda u svojoj oslobođenoj otadžbini.

Neprijatelj naših naroda, koji je porobio i do gola opljačkao našu zemlju, iskorišćuje sva moguća sredstva da bi lakše održao naše narode porobljenim. On iskorišćuje plaćeničku domaću štampu, u kojoj pišu izdajice koje su se prodale za čanak leće krvniku naših naroda. Neprijatelj iskorišćuje radio i druga propagandistička sredstva, pomoću kojih širi laži kako o položaju u samoj zemlji tako i o situaciji na istočnom bojištu. On je stavio sve u pogon da zastraši i moralno utiče na naše neobaviještene narodne mase. On nastoji da prikrije svoje strahovite gubitke koje mu zadaje herojska Crvena armija, on pretvara svoje neuspjehe i poraze u pobjede, pokušavajući na taj način da zavara ne samo njemački narod nego i ostale porobljene narode u Evropi. On nastoji da prikrije svoje poraze u našoj zemlji, koje mu zadaju junački

partizani, on nastoji da prikrije svoja zvjerstva pred narodom ili da ih opravdava raznim ciničkim izgovorima. Taj svirepi neprijatelj hoće da se prikaže kao neki prijatelj srpskog, hrvatskog, crnogorskog i drugih naroda Jugoslavije. On je stvorio marionetske vlade u Beogradu i Zagrebu, samo da bi zavarao naše narode i lakše ih držao u potčinjenosti. Zadatak naše »Borbe« jeste da sve te smicalice neprijatelja pred narodom raskrinkava i prikaže u pravoj svjetlosti. »Borba« treba da objašnjava narodu značaj današnje narodnooslobodilačke borbe i ulije mu vjeru u konačnu pobjedu nad omraženim okupatorom.

Iz dosadašnjih bojeva koje su, u toku puna tri mjeseca, vodili naši herojski partizani, pokazalo se da osvajačke fašističke bande, kako u Srbiji tako i u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, nisu dovoljno jake da bi se mogle uspješno odupirati. Te su bande pretrpjele jedan poraz za drugim, i kada je podli neprijatelj uvidio da sam nije kadar da uguši oslobodilačku borbu naših naroda, on je upotrijebio drugo sredstvo da bi postigao svoj cilj: on je našao i za Judine pare iznajmio razne narodne izdajice, pomoću kojih misli da uguši oslobodilačku borbu naših naroda. Ko vrši pokolj srpskog stanovništva u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini? To čine krvoločne ustaške bande na čelu sa zločincem Pavelićem. Ko je doveo na vlast u Hrvatskoj ovu krvoločnu rulju? Doveli su je Hitler i Musolini, kao svoje dželate za istrebljenje ne samo srpskog nego i hrvatskog naroda. Ko je doveo na vlast u Srbiji prezrene izdajice Nedića, Ljotića i druge? Doveo ih je njemački okupator, ne zato da pomogne srpskome narodu, kojeg je u krvi i plamenu porobio, već zato da te izdajice iskoristi kao svoje oružje za istrebljenje srpskoga naroda, jer su njegove vlastite snage nedovoljne da se suprotstave pobjedonosnoj oslobodilačkoj borbi narodnih masa u Srbiji.

Izdajnik Nedić organizirao je neku vojsku od raznih propalica i Ljotićeva ološa, da bi na taj način pomogao njemačkim osvajačima da ostanu u ovoj porobljenoj zemlji, da i dalje pljačkaju i uništavaju naš narod. Nedićeve i Ljotićeve bande, zajedno sa krvoločnim okupatorskim bandama, pale srpska sela i ubijaju srpsko stanovništvo. Ti izrodi cinično govore o tome paljenju i ubijanju mirnoga stanovništva kao i o nužnim mjerama za uvođenje reda i poretka. Naši partizanski i neki vojno-četnički odredi vode sada zajedno pobjedonosnu oslobodilačku borbu protiv udruženih okupatorskih i domaćih zlikovaca. Zadatak naše »Borbe« je da narodnim masama neprekidno objašnjava razne podmukle pokušaje okupatora da direktno ili preko svojih plaćenika, pomoću raznih petokolonaša na oslobođenoj teritoriji, onemoguće narodnooslobodilačku borbu. »Borba« će nemilosrdno raskrinkavati sve te izdajničke elemente i objašnjavati narodu njihovu prljavu ulogu u današnjoj oslobodilačkoj borbi, koju narod vodi za svoj opstanak i za svoju slobodu. »Borba« će nemilosrdno raskrinkavati razne pljačkaške bande, razne četničke vojvode itd., koje po oslobođenoj teritoriji pljač-

kaju one koje treba zaštititi, i na taj način ometaju borbu na frontovima protiv okupatora i njihovih saveznika — domaćih izroda. »Borba« će iznositi sva nedjela i zločine tih okupatorskih pomagača, koji vršljaju u pozadini, kako bi ih narod upoznao i na vrijeme uništio.

»Borba« će iznositi istinu o herojskoj borbi sovjetskog naroda i njegove nepobjedive Crvene armije, koja se bori ne samo za odbranu svoje slobode već i za slobodu svih podjarmljenih naroda Evrope, za spas čitavog čovječanstva od fašističke kuge. Herojska borba sovjetskog naroda i njegove Crvene armije ulila je hrabrost narodima Jugoslavije da se dignu na oružani ustanak protiv omraženih okupatora. Taj otpor i strašni udarci koje Crvena armija zadaje fašističkim banditima razbili su famu o nepobjedivosti ove pljačkaške horde. Narodi Jugoslavije vide u historiji besprimjerni heroizam sovjetskog naroda i njegovu spremnost na najveće žrtve u odbrani svoje domovine, u odbrani svojih tekovina i blagostanja koje mu je dala velika ruska revolucija. Taj primjer spremnosti na žrtve dao je snage i našim narodima da se dignu na ustanak i da vode nepoštednu borbu protiv okupatora za svoju slobodu — uprkos svim žrtvama. Naši su narodi svjesni toga da je bolje stojeći se boriti nego klečeći umrijeti.

Može li danas biti sumnje u sigurnu pobjedu nad mrskim fašističkim osvajačem — kada se udružio čitav kulturni svijet, kada su se udružile tri najveće sile svijeta — Sovjetski Savez, Amerika i Engleska — da unište jedanput zauvijek krvoločnu fašističku aždaju, koja ugrožava čitavo čovječanstvo? Razumije se — ne može više biti nikakve sumnje u to da je propast fašističkih osvajača potpuno sigurna, da je sigurna pobjeda slobode i demokratije nad srednjovjekovnim mrakom. To naša »Borba« treba stalno da objašnjava narodnim masama i da suzbija sve laži o nepobjedivosti fašističkih hordi.

U našim danima, teškim ali velikim po svom historijskom zbivanju, naša »Borba« treba da izvrši svoju misiju u ovoj općenarodnoj oslobodilačkoj borbi. Mi smo uvjereni da će »Borbu« prigrliti kao svoj list ne samo radnička klasa već i svi rodoljubi, svi oni koji su ostali vjerni sinovi svoga naroda, koji doprinose svoj dio spasu i slobodi svoje otadžbine.

T. T.

»Borba«, 19. oktobar 1941, br. 1.

POKRAJINSKOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE ZA MAKEDONIJU (DRUGU ŠILJI) [DRAGANU PAVLOVIĆU]

Dragi drugovi,

Primili smo vaša pisma u kojima nas izvještavate da ste formirali novo rukovodstvo i da sređujete prilike u makedonskim partijskim organizacijama.[417] Isto tako, primili smo i pismo Djede [Kominterne] o makedonskom pitanju, odnosno potvrđivanje našeg stava u pitanju spora o kompetenciji CK KPJ, kako za rad po partijskoj liniji tako i za stvaranje partizanskih odreda na teritoriji Makedonije.[418] Pitanje veze sa Bugarskom partijom zavisi tamo od vas. Vi treba odmah da uspostavite čvrste veze sa CK Bugarske u Sofiji i između nas. Uspostavite tehnički punkt koji će imati zadaću da organizira na granici Makedonije i Srbije, blizu Leskovca, punkt za prebacivanje kako ljudi tako i materijala. Što se tiče sastanka između predstavnika našeg CK i bugarskog CK radi dogovora o zajedničkoj deklaraciji o makedonskom pitanju, kao što to traži Djeda, mislimo da bi se taj sastanak mogao održati negdje na granici, kod Niša. Javi[te] bugarskim drugovima da nam poruče kada bi neko od njih mogao da dođe na taj sastanak.[419]

Sada stoji pred vama u Makedoniji jedna od najvažnijih zadaća, a to je stvaranje partizanskih odreda — diverzija.[420] Nemojte se zbuniti zbog toga što nemate dovoljno oružja; počnite sa ono malo što imate. Uskoro ćemo biti u mogućnosti da vam damo jednu veću količinu oružja i municije. Isto tako poslaćemo i jedan jači odred partizana iz Srbije u Makedoniju, koji je već stekao veliko iskustvo u ovdašnjim borbama.[421] Nastojte da vaši partizanski odredi budu sastavljeni i od Srba i od Makedonaca. U svojim akcijama naši partizani — diverzione grupe treba da posvete najveću pažnju komunikacijama, naročito na glavnoj liniji Niš — Sofija — Skoplje — Solun. Tu prugu treba pošto-poto držati neprekidno nesposobnu za transport.

Da biste izvršili te zadaće, da biste mogli voditi uspješne partizanske borbe i pojačati brojno stanje partizana, potrebno je da pred partijske organizacije u Makedoniji postavite tu zadaću kao najvažniju. Ali morate strogo paziti da se Partija ne stopi sa partizanskim odredima i da ne zaboravi svoju zadaću: političko rukovođenje čitavim pokretom u Makedoniji. Partijske organizacije moraju ostati na terenu, gdje će i dalje razvijati svestrano svoj rad. Jedan određen broj partijaca treba da se pošalje u partizanske grupe bilo kao komandiri, politički komesari, bilo kao rukovodioci štabova. Morate organizovati Glavni štab Narod-

nooslobodilačkih partizanskih odreda za Makedoniju, koji će rukovoditi svim akcijama i operacijama partizana i u koji će ući najmanje dva člana Pokrajinskog komiteta. U Štabu treba da budu ljudi koji poznaju vojne stvari. Ako nemate dobrih oficira, onda uzmite kojeg druga koji je bio u Španiji ili bar dobrog podoficira.[422] Odredi se stvaraju ovako: najmanje jedinice — desetine — vod — čete — bataljoni — odred — grupa odreda. Najmanja autoritativna jedinica je četa. U svakoj četi mora biti politički komesar, a u vodu delegat političkog komesara.

Mi smo počeli izdavati naš list »Borbu« kao partijski organ koji izlazi 3 puta nedjeljno. Nastojaćemo da se prebacuje izvjesna količina u Makedoniju. Osigurajte dopise za taj naš list.[423] Šaljemo vam druga Jordana Orce, koji je spasen s robije sa ostalim drugovima. Šaljemo vam ga na raspolaganje i preporučujemo da ga kooptirate u rukovodstvo.[424] Ostali drugovi Makedonci ostaju za sada ovdje, a kad formiramo odred za Makedoniju, poslaćemo ih vama u Makedoniju.[425]

Tito

Napisano u Užicu u drugoj polovini oktobra 1941.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/72.

KOMANDANTU VOJNO-ČETNIČKIH ODREDA PUKOVNIKU G. DRAŽI MIHAILOVIĆU[426]

20. oktobar 1941.

Obaviješteni smo od vašeg predstavnika kapetana g. Mitića [Milorada] da je, na žalost, vama nemoguće da dođete na definitivne pregovore, već da šaljete svoje opunomoćenike za rješenje svih problema koje treba riješiti između vas i nas. Po našem mišljenju, neće ni ti pregovori dati ono što smo i mi i vi očekivali, ali, uprkos tome, mi šaljemo naše predstavnike da bi se barem riješila neka najgorućija pitanja, a naročito ona koja zaoštravaju naše međusobne odnose.[427] Vi tražite da vam pošaljemo naše predloge, odnosno formulišemo naš stav o pojedinim pitanjima. Mi vam te predloge šaljemo samo u najkrupnijim crtama, ali naglašavamo da svako to pitanje zahtijeva temeljito pretresanje i zajedničke razmjene misli pri donošenju odluke.[428]

Naši predlozi se sastoje u sljedećem:

1) Zajedničke vojne operacije protiv neprijatelja, kako Nijemaca tako i nedićevske grupe. U tu svrhu smatramo potrebnim stvaranje jednog zajedničkog operativnog štaba.

2) Zajednička oprema i ishrana naših i vaših boraca, što bi se vršilo preko zajedničkog operativnog štaba koji bi u tu svrhu odredio naročita lica ili stvorio neku vrstu intendanture.

3) Zajednička raspodjela plijena, i to prema potrebama fronta, držeći se strogo principa: sve za front, sve za borbu.

4) Zajednička komanda mjesta, odnosno dvije komande, vaša i naša, koje bi najtješnje međusobno sarađivale — primjer Čačka.

5) Stvaranje zajedničkih permanentnih komisija pri komandama mjesta i centralne komisije pri zajedničkom operativnom štabu, koja bi rješavala sva sporna pitanja najhitnijim postupkom.

6) Organizacija privremene vlasti koja bi preuzela na sebe svu brigu oko ishrane stanovništva, organizacije privrede, pribiranja sredstava za vođenje rata, organizacije organa za održanje reda i bezbjednosti itd. Po našem mišljenju, apsolutno bi bilo pogrešno da u sadašnjoj narodnooslobodilačkoj borbi takva vlast bude sresko načelstvo, stare opštinske uprave, žandarmerija itd. Da bismo okupili čitav narod za vođenje ove teške borbe protiv okupatora, potrebno je da stvorimo takve organizacije koje će u ovoj situaciji najbolje odgovarati, koje će biti najbliže narodu i koje će moći uzeti na sebe svu odgovornost u ime toga naroda. Bivši žandarmerijski, policijski, sreski aparat, kao i opštinska tijela, ne mogu se smatrati danas cjelishodnim, »jer se u taj

aparat uvuklo mnogo neprijateljskih elemenata«, jer je taj aparat bio do sada u službi okupatora, i na njega još uvijek neprijatelj ima jak uticaj preko svojih agenata. Osim toga, taj aparat, koji ne uživa neko naročito povjerenje naroda, nije pogodan u ovim sudbonosnim danima. Mi smatramo da su narodnooslobodilački odbori, koje narod sam postavlja, u sadašnje vrijeme najpogodniji organi na koje bismo se mogli osloniti. Ti narodnooslobodilački odbori treba da budu birani dobrovoljno od naroda, bez razlike na politička uvjerenja. A tamo gdje je biranje tehnički nemoguće izvršiti, da budu naimenovani od predstavnika svih političkih grupa koje stoje na stanovištu narodnooslobodilačke borbe. Osim lokalnih narodnooslobodilačkih odbora, stojimo na stanovištu da se stvori jedan centralni narodnooslobodilački odbor za čitavu oslobođenu teritoriju. Za održanje reda i bezbjednosti, umjesto žandarma, da se formira po selima i varošima narodna straža.

7) Što se tiče prisilne mobilizacije, mi smo načelno protiv nje. Mobilizacija treba da bude dobrovoljna, putem ubjeđivanja, i da se pusti svakom na volju da stupi ili u četnike ili u partizanske odrede. Prisilna mobilizacija bi se mogla izvršiti samo u lokalnim razmjerama, u pojedinim konkretnim slučajevima velike opasnosti neprijateljskog prodiranja, a za to bi trebalo da se da odobrenje od zajedničkog operativnog štaba. Skupljanje dobrovoljaca putem dobrovoljne mobilizacije ima tu prednost da su jedinice sastavljene od takvih boraca kvalitativno mnogo bolje nego one koje su sastavljene od prisilno mobilisanih. Mi nemamo ni oružja ni ratne spreme u takvoj količini da bismo mogli reskirati da damo oružje u ruke raznim nesigurnim elementima.

8) Mi stojimo na stanovištu da se svi odredi, komande i štabovi, kako naši partizanski tako i vaši četnički, imaju bezuslovno pokoravati svojim vrhovnim komandama. Ne može biti ni riječi o tome da se može dozvoliti i nižim komandama da vrše na svoju ruku samovoljne akte, bilo uperene protiv jedne ili druge savezničke snage, ili u pogledu vojno-strategijskih i taktičkih pitanja. Od momenta kada je jedna ili druga vrhovna komanda obaviještena o jednom od takvih samovoljnih slučajeva, pada sva odgovornost na nju, i ona je dužna preduzeti najhitnije mjere za likvidaciju takvih slučajeva.

9) Mi smatramo da je bezuslovno potrebno, radi onemogućavanja razmirica i sukoba u sjedištima vaše i naše vrhovne komande, da i vaša i naša vrhovna komanda ima jednu varoš u svojim rukama i svoju mjesnu komandu, a sa jedne i druge strane treba da budu samo predstavnici vašeg ili našeg štaba.

10) Radi uspješne borbe protiv glavnog neprijatelja, njemačkog okupatora, smatramo potrebnim da se vodi nemilosrdna borba protiv raznih petokolonaša i špijuna koji u našoj pozadini smetaju narodnooslobodilačkoj borbi. Slažemo [se] da se stvori zajednički vojni sud koji će voditi istragu i donositi presude protiv takvih neprijatelja naroda, Špijuni i petokolonaši, koji se na licu mjesta uhvate na djelu, treba da

budu i kažnjeni na licu mjesta od one komande na čijem se to području dogodilo. Za opravdanost takvog postupka odgovorna je komanda ili komandir koji su to izvršili. Svaka lična osveta ili lična netrpeljivost u takvim slučajevima treba da bude i najstrože kažnjena.

11) Protiv raznih neprijateljskih četničkih grupa koje u pozadini onemogućavaju narodnooslobodilačku borbu treba voditi zajedničku akciju radi njihove likvidacije, ili da to izvrši jedna ili druga strana sama.

12) Smatramo nemogućim takvu pojavu da razni petokolonaši i špijuni dobijaju legitimacije, bilo četničke ili partizanske, i da onda, pod imenom jedne ili druge strane, vrše svoj razorni protivnarodni rad. Takve elemente treba čistiti iz svojih redova i predavati vojnom sudu. Sumnjivi elementi, bilo da nose partizansku ili četničku legitimaciju, moraju biti odmah uhapšeni, i onda od mješovite komisije ispitani.

Evo, to su naši predlozi i zahtjevi, i to samo uglavnom, o kojima treba donijeti konačno rješenje.[429] Ima još mnogo raznih stvari koje mi nismo ovdje obuhvatili, jer smatramo da to mogu delegati sami riješiti.

Gospodine pukovniče, smatramo odviše ozbiljnom dosadašnju situaciju i odgovornost koja pred narodom pada na sve nas a da bismo se mi kačili za razne sitnice i na taj način onemogućili našu saradnju i korektne odnose. Uvjeren sam da ćete vi svojim autoritetom učiniti sve da do sporazuma dođe i da zbijemo naše snage u jednu jedinstvenu cjelinu za postignuće našeg najvećeg cilja, koji se ovog momenta stavlja pred nas, a to je: osloboditi otadžbinu od mrskih okupatora i njihovih slugu.

S odličnim poštovanjem

za Vrhovni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda

Tito

»Borba«, 11. novembar 1941, br. 11.

POKRAJINSKOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE ZA CRNU GORU

[Užice] 22. oktobar 1941.

Dragi drugovi,

Šaljemo vam vašeg delegata druga Milutina [Ivana Milutinovića] sa zadatkom da vam usmeno izloži naš stav o svim pitanjima, kako vojnim tako i partijskim i omladinskim. Drug Milutin treba da ostane kod vas do daljnjeg našeg naređenja umjesto Milovana (Veljka) [Milovana Đilasa], koji treba odmah da krene ovamo u CK.[430]

Primili smo vaše materijale: pisma, rezoluciju, kao i Veljkovo pismo Pokrajinskom komitetu. Mi se sada ovdje ne možemo podrobno izjasniti o vašim pismima i rezoluciji. Vaša rezolucija, kao i vaš stav u drugim materijalima, sadrže takve krupne političke i vojne greške koje nas prisiljavaju da poništimo tu vašu rezoluciju i tražimo od vas da smjesta obustavite prorađivanje te rezolucije u partijskim organizacijama, kao i Veljkovog pisma. O osnovnim vašim pogreškama kazaće vam usmeno drug Milutin, a podrobnije ćemo te greške izložiti u pismu koje ćemo vam poslati u najkraćem roku, zajedno sa jednom našom kratkom rezolucijom, koju ćete vi trebati da sprovedete po partijskim organizacijama.

A sada nekoliko riječi o vašim najkrupnijim pogreškama.

1) Nije bilo nepravilno dizanje ustanka, ali je bilo pogrešno što vi taj ustanak niste pripremili politički odozdo. Bilo je pogrešno što vi razdvajate partizansku borbu od narodnog ustanka, umjesto da shvatate partizansku borbu kao prerastanje u opšti narodni ustanak; bilo je pogrešno što ste odmah iz početka stvarali nekakve vojske i frontove umjesto da ste usvojili partizanski način ratovanja. Evo u tome je osnovna pogreška u vojnom pitanju kod vas, a ne prerani narodni ustanak. Frontalna borba prisilila vas je na frontalno povlačenje, jer je bilo iluzorno očekivati da ćete vi moći da date jači otpor mnogo jačem neprijatelju frontalnom odbranom. Dalje, bilo je pogrešno što ste vi naoružane mase raspustili kućama, umjesto da ste razbili krupne jedinice na manje partizanske odrede i vodili neprekidni partizanski rat. Bilo je pogrešno nazivati narodnooslobodilačku borbu antifašističkom revolucijom.[431] Evo, to je samo par primjedbi, a o ostalim će govoriti usmeno Milutin.[432]

Već smo vam jedanput javili da pošaljete ovamo hitno 2500—3000 dobrih boraca, jer od borbe na ovoj teritoriji zavisi i uspješna borba u

Crnoj Gori i ishrana crnogorskog naroda. Čete šaljite, po 100—200 ljudi u kratkim razmacima, i neka budu dobro naoružani. Pravac njihovog kretanja već smo vam odredili u prvom pismu.[433]

Ovo kratko pismo služi i kao punomoć drugu Milutinu.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Tito

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/70.

SAOPŠTENJE VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA[434]

Narodnooslobodilački partizanski odredi nikli su i narasli u stalnoj i bespoštednoj borbi protiv njemačkih, talijanskih i mađarskih okupatora i svih njihovih slugu: Pavelića, Nedića, Ljotića, Pećanca i njima sličnih izdajnika i izroda naših naroda.

Narodnooslobodilački partizanski odredi imali su i imaju samo jedan cilj: protjerivanje mrskih okupatora iz naše zemlje i oslobođenje naroda Jugoslavije ispod njihovog krvavog jarma. Sva ostala pitanja dolaze danas u drugi red, a među njima i pitanje vlasti i oblika buduće vladavine. Ona ne smije biti povod za razjedinjenje narodnih snaga u ovoj velikoj oslobodilačkoj borbi. I baš zato partizanski odredi nisu ni postavljali ova pitanja; baš zato oni su založili sve svoje snage u borbi za jedinstvo srpskog i svih ostalih naroda Jugoslavije protiv okupatora, smatrajući ovo jedinstvo kao nužan preduslov uspjeha narodne borbe i zalogu pobjede.

Rukovođeni takvim shvatanjima, Narodnooslobodilački partizanski odredi su i ponudili bratsku saradnju svim onim snagama koje su bile spremne da se založe u borbi protiv okupatora. Oni su ponudili bratsku ruku saradnje i četničkim odredima Jugoslovenske vojske.[435]

Ovi odredi, koji dugo vremena nisu uzimali nikakvog učešća u borbi protiv neprijatelja, stupili su u akciju tek onda kada su partizani svojom borbom i svojom krvlju oslobodili veliki dio srpske i bosanske teritorije od okupatora. Ali i tada, samo jedan dio četnika uzeo je učešće u borbama protiv neprijatelja zajedno sa partizanskim snagama: to su, u prvom redu, četnički odredi kapetana Račića, prote Zečevića, poručnika Martinovića i dijelovi četničkih odreda Jugoslovenske vojske koji su uzeli učešće u opsadi Kraljeva i Valjeva.

Međutim, za isto to vrijeme, dok su partizani i pošteni četnici vodili na frontovima krvavu borbu protiv neprijatelja, znatni dijelovi četničkih formacija počeli su da se zadržavaju u pozadini oslobođene oblasti gdje su, bez borbe protiv okupatora, otpočeli borbu za vlast protiv partizana. Takve četničke formacije postale su zaklonom za sve petokolonaške i protivnarodne elemente, koji su iz njih, kao iz busije, preduzeli sve da bi dezorganizovali pozadinu oslobođene oblasti, bacili u narod sjeme bratoubilačkog rata i tako iznutra otvorili front neprijatelju.

Jedna od takvih bandi izvršila je napad na Užičku Požegu gotovo odmah poslije oslobođenja ovog mjesta od strane partizana. Po nare-

đenju svog štaba, koji je u to vrijeme već bio u razgovorima sa četničkom komandom g. Draže Mihailovića na Ravnoj gori, partizani u Požegi nisu pružili otpor da ne bi došlo do prolijevanja bratske krvi. Partizani su podnijeli ovu tešku žrtvu radi ostvarenja jedinstva, u nadi da će ovaj slučaj biti sporazumno riješen na zadovoljstvo obje strane.[436]

Na žalost, stvari su se drugojačije razvile. Komanda četnika u Požegi, na čelu sa kapetanima Ignjatovićem, Glišićem i Marinkovićem [! Markovićem], preduzela je zvjerske progone požeških partizana i njihovih porodica. Na putu kroz Požegu bili su zaustavljani i pljačkani partizanski transporti, kao i transporti žita i namirnica za užičko stanovništvo. Zadržan je i opljačkan jedan transport od 300 pušaka i mnogo municije, upućen partizanskim i četničkim odredima koji su se borili kod Gornjeg Milanovca protiv okupatora. Hapšeni su, zlostavljani i ubijani partizanski kuriri i partizani-putnici. U Požegi je, napokon, pruženo gostoprimstvo i zaključen savez između komande četnika u Požegi i razbojničke Pećančeve bande Bože Javorskog, koja je napadala partizane i pljačkala narod u ariljskom i moravičkom srezu i pripremala napad na Užice.

Čitavih mjesec dana, u interesu ostvarenja jedinstva, partizanski odredi su trpjeli ovu otvoreno neprijateljsku djelatnost četničke komande u Požegi, u nadi da će pukovnik Draža Mihailović, pod čijom se komandom formalno nalazio i Požeški četnički odred, pokazati dobru volju i prinuditi požeške četnike na poštovanje sporazuma koji su bili zaključeni sa partizanima. Za čitavo to vrijeme vođeni su razgovori između predstavnika Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i g. Draže Mihailovića.

Dvadeset šestog oktobra, u Brajićima, zaključen je sporazum između Vrhovnog štaba partizana i Komande četničkih odreda Jugoslovenske vojske. Po ovom sporazumu, bila je predviđena zajednička saradnja u borbi protiv neprijatelja, zajednička podjela plijena, briga o obezbjeđenju stanovništva, slobodan rad kako partizanskih tako i četničkih formacija, slobodni transporti trupa i materijala, mješoviti ratni sudovi i čitav niz drugih klauzula koje su omogućavale usku saradnju i uspješnu borbu protiv neprijatelja.

Vrhovni štab partizanskih odreda je već sutradan po ovom sporazumu pokazao svoju čvrstu riješenost da ga sprovede u djelo. Pušteni su na slobodu svi četnici koji su iz raznih razloga bili opravdano hapšeni od strane partizanskih vojnih vlasti; Požegi je ustupljeno 5000 kg žita, iako je Užice, kome je ovo žito bilo namijenjeno, bilo u nestašici; a Štabu četnika na Ravnoj gori isporučeno je odmah 500 pušaka i 24 000 puščanih metaka.

Umjesto sprovođenja sporazuma s druge strane, nastalo je, međutim — pripremanje za opštu neprijateljsku akciju.

U Požegi su i dalje zadržavani i pljačkani transporti municije, žita za užičko stanovništvo i drugog materijala. Mučki je ubijen drug

Milan Blagojević, komandant I šumadijskog partizanskog odreda. Sa položaja kod Kraljeva povučen je čitav Jelički četnički odred i bezrazložno upućen u pozadinu.[437] U Požegi i nekim drugim mjestima nastalo je opšte hapšenje partizana, članova narodnooslobodilačkih odbora i njihovih prijatelja. Na teritoriji užičkog sreza otpočela je opšta mobilizacija četnika i kretanje njihovih naoružanih formacija ka Užicu. U Karanu su četnici napali transporte municije za valjevski front, upućene borcima koji brane pristup neprijatelju ka Užicu, i tom prilikom ubili jednog partizanskog šofera.

Predstavnici ovog štaba su tada energično zahtijevali od Štaba na Ravnoj gori da se likvidiraju incidenti naročito sa strane Požege i smijeni ili osudi tamošnja komanda. O ovome, međutim, nisu dobili nikakav odgovor.

Preventivne mjere koje je po nalogu ovog štaba 1. novembra preduzeo Štab Užičkog partizanskog odreda jasno su pokazale da se radilo o čitavom planu napada na Užice, o planu koji su inspirisali i njim rukovodili notorni petokolonaši i Nedićevi oficiri koji su tom prilikom pohapšeni.[438] Požeška komanda bila je u otvorenoj saradnji sa njima, a kapetan Ignjatović, komandant mjesta, javno je izjavio da »više voli Nemce u Užicu nego partizane«.

Tačnost ovih činjenica najbolje su potvrdili događaji u noći između 1. i 2. novembra, kada su požeški četnici izvršili opšti napad na Užice kod Trešnjice, na svega nekoliko kilometara pred gradom, a četnici iz Ivanjice, zajedno sa bandom Bože Javorskog, preduzeli napad na partizane u Ivanjici. Trebalo je da ovi napadi budu dio opšteg napada na partizane i njihovog uništenja, napada utvrđenog za 2. novembar, a njihov rezultat bio bi taj da bi neprijatelju ostao otvoren put za Užice, Požegu, Čačak, Bajinu Baštu i čitavu oslobođenu oblast Srbije.[439]

Petokolonaši i neprijatelji naroda nisu, međutim, računali sa snagom i junaštvom naših hrabrih partizanskih odreda. Neprijateljske bande odbačene su od Ivanjice i pretrpjele [su] najteže gubitke. Kod Trešnjice potpuno je slomljen napad požeških četnika, a partizanske snage u pobjedonosnom gonjenju potučenog neprijatelja ušle su 3. novembra u Požegu.[440]

Predstavniku četničkog štaba sa Ravne gore, kapetanu Mitiću, koji je tog dana potražio vezu sa komandom partizana, izjavljeno je da ova opravdana odbrana nije bila uperena protiv odreda g. Draže Mihailovića, već protiv neodgovornih elemenata koji su napali partizane i prekršili sporazum. Partizani ne prave pitanje od mjesta Požege i predlažu u njoj zajedničku komandu, iako su u borbi pretrpjeli žrtve. — Na toj bazi sklopljen je sporazum i, u 17 časova, Vrhovni štab je naredio obustavu neprijateljstva, s tim da se sutradan sastane mješovita partizansko-četnička komisija i izvidi cio slučaj.

Međutim, pukovnik g. Mihailović i njegova komanda naknadno su otkazali ovaj sporazum i predali partizanima ultimatum da se do

ponoći 3. XI povuku iz Požege. Istovremeno, četnici su povukli svoje trupe sa opsade Kraljeva i uputili na partizane, prijeteći da će tako učiniti i na svim drugim mjestima. Oni su, na taj način, pretvorili svoje snage u oruđe neprijatelja koji želi uništenje Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i građanski rat.

Vrhovni štab partizanskih odreda odbio je ovaj neprijateljski ultimatum i naredio svojim snagama da, nastavljajući svim silama borbu protiv okupatora na frontovima, obezbijede pozadinu oslobođene zone i redove narodnih boraca od ovakvih petokolonaških manevara. Na svaki napad partizani će odgovoriti pobjedonosnim djejstvom svog oružja i razoružaće napadače. Shodno tome, nastavljeno je čišćenje terena u požeškom i užičkom srezu, razoružani su četnici u Čačku, Ljuboviji i Bajinoj Bašti.

Narodnooslobodilački partizanski odredi nastavljaju svim svojim poletom borbu protiv mrskog okupatora, borbu za oslobođenje svog naroda. Oni su čvrsto riješeni da u toj borbi istraju do kraja. Partizani će nastaviti svoju borbu za jedinstvo naroda u ovom svetom oslobodilačkom ratu, nastaviće svim sredstvima, a po potrebi i s oružjem u ruci protiv svih onih koji žele narušenje tog jedinstva i tako zabadaju nož u leđa narodnoj borbi.[441]

Narodnooslobodilački partizanski odredi pružaju zato bratsku ruku saradnje svim poštenim četnicima, svima onima koji neće da budu oružje neprijatelja i koji žele samo časnu i dosljednu borbu za slobodu naroda. Oni pozivaju sve rodoljube da čvrsto zbiju svoje redove, da zajedno s njima dadu otpor svim petokolonašima i izdajnicima, i tako doprinesu pobjedi pravedne stvari našeg naroda.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Položaj, 4. novembar 1941.

Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

»Borba«, 7. novembar 1941, br. 8. i 9.

NARODIMA JUGOSLAVIJE!
RADNICI, SELJACI I GRAĐANI!

Sedmog novembra ove godine navršava se 24. godišnjica velike ruske proleterske revolucije, koja je na prostoru jedne šestine Zemljine kugle oslobodila stomilionske mase radnog svijeta sela i grada ispod carističkog apsolutističkog jarma. Prije pune 24 godine ustalo je pod vođstvom herojske Boljševičke partije sve što je bilo napredno, sve što je osjećalo caristički jaram mraka, bijede, socijalne nepravde i nacionalnog ugnjetavanja, ustalo je da sruši omrznuti carizam, koji je sa svojim srednjovjekovnim mračnjaštvom stalno ugrožavao cijelu Evropu. U toj džinovskoj borbi svjetlosti sa mrakom pobijedile su napredne snage naroda, pobijedile su napaćene radne mase i raskinule okove koji su stezali narode carističke Rusije, uništivši tako ognjište inicijatora mnogih ratova, uništivši neprijatelja malih naroda.

Na razvalinama starog preživjelog svijeta te iste mase koje su srušile stari digle su pod vođstvom genijalnih vođa Lenjina i Staljina novu džinovsku zgradu kulture i napretka. Dvadeset četiri godine, samopožrtvovanjem i nadčovječanskim naporima, narodi velike bratske zajednice SSSR-a gradili su socijalizam, gradili su novu zemlju sreće i blagostanja, stvorili su uslove za do sada neviđen tempo razvitka nauke i ljudskog napretka, stvorili su velike kulturne tekovine na korist čovječanstva.

Narodi Jugoslavije!
Radnici, seljaci i građani!

U požaru ovog najstrašnijeg rata koji pamti ljudska istorija, kada povampireni njemački fašistički osvajač napreže sve svoje sile da podjarmi čitav svijet, da ga obavije mrakom i srednjovjekovnim ropskim okovima, SSSR se nalazi na čelu svih progresivnih snaga svijeta, koji je ugrožen od fašističkih osvajača. Omrznuti krvavi njemački fašistički osvajač, koji je porobio i zavio u crno milione porodica, koji fizički istrebljuje čitave narode, napao je zvjerski podmuklo i na Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika. Napao je na SSSR da bi uništio tekovine velike proleterske revolucije, napao je na SSSR sa ciljem da podjarmi njegove slobodne i sretne narode, da uništi socijalizam i da ponovo uspostavi ropstvo i mrak.

Narodi Sovjetskog Saveza slave 24. godišnjicu velike oktobarske proleterske revolucije u jeku najkrvavijeg rata, u jeku borbe na život i smrt za odbranu svoje socijalističke otadžbine — svoje slobode, sreće i blagostanja. Sve svoje snage, sve svoje tekovine, stečene teškim naporima u krvi i znoju, Sovjetski Savez je stavio u službu ne samo odbrane svoje [zemlje] već i odbrane čitavog ugroženog čovječanstva. I opet narodi velikog Sovjetskog Saveza prinose najveće žrtve za dobro čovječanstva. Sovjetski narodi daju ono što im je najdragocjenije, daju krv svoje sretne omladine, svojih sinova i kćeri, u borbi protiv divljih hitlerovskih fašističkih hordi. Milioni sinova i kćeri ove velike zemlje — čitav sovjetski narod, na frontu i u pozadini, sa do sada neviđenim herojstvom prinosi ogromne žrtve za spas čovječanstva od fašističke nemani.

U toj džinovskoj borbi simpatije čitavog progresivnog svijeta su na strani herojskog sovjetskog naroda. Oči napaćenih i podjarmljenih naroda Evrope uprte su pune nade u Sovjetski Savez, u herojsku Crvenu armiju koja zadaje strahovite udarce Hitlerovim fašističkim hordama i sprema im postepenu, ali sigurnu smrt, sprema grob fašističkoj nemani koja ugrožava svijet. Dvije velike sile svijeta, Engleska i Amerika, pomažu ovu džinovsku borbu Sovjetskog Saveza protiv fašističkih osvajača. One su se udružile sa Sovjetskim Savezom da spasu čovječanstvo od fašističke hitlerovske kuge.

Narodi Jugoslavije!
Radnici, seljaci i građani!

Uoči godišnjice ovog velikog istorijskog dana, kada naša velika slovenska braća Rusi i svi narodi Sovjetskog Saveza, zbijeni kao granitna stijena oko svoje herojske Partije boljševika — SKP(b) i svoga genijalnog vođe Staljina, umjesto da mirno proslave taj svoj veliki praznik, moraju da vode strahovitu borbu na život i smrt za odbranu svoje sretne domovine i čitavog čovječanstva, mi vam se obraćamo s pozivom da i vi ujedinite sve svoje snage za spas svoje otadžbine od fašističkih zvijeri koje su porobile našu zemlju.

Narodi Jugoslavije su bili pobijeđeni zbog izdaje koju su sistematski pripremali petokolonaši, zbog toga što su bili razjedinjeni i međusobno zavađeni. Podmukli i podli fašistički osvajač postigao je svoj cilj — da nas prvo međusobno zavadi i onda porobi. Ali ta fašistička neman ne miruje, ona vas i dalje gura u bratoubilački rat. Ona se ne zaustavlja na tome što vas je porobila i opljačkala, ne, fašistički okupator hoće potpuno da vas istrijebi, i to vašim sopstvenim rukama.

Vaš krvni i zakleti neprijatelj našao je izdajice i dželate u vašoj sopstvenoj sredini, našao je Paveliće, Nedиće, Ljotiće i Pećance, koji zajedno sa velikim fašističkim banditima potocima prolijevaju nevinu

narodnu krv. Strahovite su patnje naroda Jugoslavije: u plamenu nestaju naša mirna sela i gradovi, a na krvničkim vješalima ljuljaju se mrtva tijela radnika, seljaka, inteligencije i naše omladine. Ginu djeca, žene i starci pod nožem dželata i kuršumima tuđinskih i domaćih izroda.

Braćo po krvi — Srbi, Hrvati, Slovenci i drugi, ujedinite se svi u borbi protiv našeg najvećeg neprijatelja, omrznutog fašističkog okupatora. Pružite bratske ruke i ustanite u oslobodilačku borbu za svoj opstanak!

Već četvrti mjesec plamti krvava borba protiv okupatora, koju vode naši herojski partizani i jedan dio rodoljubivih četnika. Oslobođen je veliki dio Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine. Narodna vojska partizana svakim je danom sve veća, ali na ustanak treba da se digne sav narod. Svi treba da se stave u službu svete — oslobodilačke borbe. Ugledajmo se na našu herojsku slovensku braću, na narode Sovjetskog Saveza!

Srpski narode!

Ti koji najviše stradaš od krvničke ruke okupatora i domaćih izroda, ustani kao jedan u borbu za svoj opstanak! Ne daj se zavoditi od Nedićevih i Ljotićevih izroda na bratoubilačku borbu. Zar ne vidiš da neprijatelj hoće da te istrijebi, da te fizički uništi i zatre? Pođi u boj po primjeru tvojih herojskih predaka! U boj po primjeru tvoje velike ruske braće!

Hrvatski narode!

Ti si ne samo porobljen već i osramoćen pred čitavim svijetom zbog krvavog izroda Pavelića, zbog njegove ustaško-terorističke vladavine, zbog bratske krvi koji su potocima prolili ovi izrodi. Ti nisi kriv, hrvatski narode, za zločine ovih izroda, ali ti moraš ustati da s oružjem u ruci obračunaš sa tim odvratnim slugama njemačkih i talijanskih okupatora, koji su osramotili tvoje ime. Zar ne vidiš, hrvatski narode, da se srpski narod već digao u borbu na život i smrt protiv omrznutih okupatora, zar ne vidiš da izrod Pavelić po nalogu okupatora šalje tvoje sinove u borbu protiv srpskog naroda, koji se bori za svoju slobodu i opstanak? Pruži bratsku ruku srpskom narodu i stupi zajedno sa njim u borbu protiv zajedničkog neprijatelja!

Slovenački narode!

Ti koji si najviše izložen svirepim progonima i istrebljenju, ti koga su među sobom rasparčala tri osvajačka razbojnika, zbij još čvršće svoje redove u sadašnjoj teškoj oslobodilačkoj borbi za svoj opstanak!

Ti si se, slovenački narode, ujedinio na teritoriji Jugoslavije, ali sada moraš da ujediniš sve svoje rastrgane snage. Slovenci iz Jugoslavije, iz Primorske, iz Koruške, svi vi koji ste porobljeni, ujedinite svoje snage u jedan jedinstveni front slovenačkog naroda u borbi protiv vaših mrskih neprijatelja, koji su rasparčali i porobili našu zemlju. Sada je došao čas za vaše konačno oslobođenje i ujedinjenje, došao je čas da zajedno sa ostalim narodima Jugoslavije istjerate mrske okupatore iz čitave svoje domovine.

Crnogorski narode!

Ti si se prvi podigao na oružani ustanak, kada te je pozvala Komunistička partija Jugoslavije. Ni kaznena ekspedicija fašističkih lešinara, ni popaljena sela, ni nevine žrtve koje su pale od ubilačke okupatorske ruke nisu mogli slomiti tvoj borbeni duh, tvoju čvrstu riješenost da se i dalje boriš protiv mrskog okupatora do svog konačnog oslobođenja. Istraj, crnogorski narode, u toj teškoj borbi zajedno sa drugim narodima Jugoslavije.

Makedonski narode!

Mrski okupatori nisu ti donijeli oslobođenje, kao što su ti obećali, već bespravlje i ropstvo, kao i svim narodima Jugoslavije. Okupatori te obmanjuju i lažu, kako bi te odvojili od opšte oslobodilačke borbe svih naroda Jugoslavije. Glavni neprijatelj slobode i nezavisnosti svih malih naroda jesu njemački fašistički osvajač i njegovi saveznici — Musolini i drugi. Sada je vrijeme da se i ti, makedonski narode, digneš na ustanak protiv tog najvećeg neprijatelja nacionalne nezavisnosti, protiv neprijatelja čitavog čovječanstva.

Sovjetski narod vodi džinovsku borbu protiv tog zakletog neprijatelja. Udružio se čitav napredni svijet, udružile su se Engleska i Amerika sa SSSR-om, da zajednički unište neprijatelja čovječanstva — fašizam. Možeš li ti, makedonski narode, ostati po strani te borbe? Ne možeš i ne smiješ? Tebi je mjesto u redovima onih koji danas vode borbu protiv fašističkog osvajača. U toj zajedničkoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja ti ćeš ostvariti svoj vjekovni san — izvojevaćeš svoju nacionalnu slobodu i ravnopravnost. Tebe su 20 godina ugnjetavali i sada, kada je vrijeme da se zajednički boriš sa ostalim narodima Jugoslavije i Bugarske, tebi se silom okupatorskog oružja nameće novi ugnjetač. Ti si poslužio samo kao moneta za potkusurivanje velikim fašističkim osvajačkim banditima. Trgni se, makedonski narode, stupi u zajedničke redove sa ostalim narodima Jugoslavije, koji su ustali na oružani ustanak u odbranu svog opstanka i nezavisnosti!

Braćo Muslimani Jugoslavije!

Naš zajednički neprijatelj, krvavi okupator prevario vas je i upotrijebio kao svoje oružje protiv naroda Jugoslavije, a u prvom redu protiv junačkog srpskog naroda, sa kojim su vas uvijek protivnarodni režimi htjeli da zavade. Znajte da fašizam i vama sprema smrt i istrebljenje. Trgnite se, Muslimani, odbacite od sebe sluge neprijatelja i ostvarite bratski borbeni savez sa srpskim i ostalim narodima Jugoslavije, u borbi za slobodu i nezavisnost, u borbi za zajedničku i vašu bolju budućnost.

Narodi Jugoslavije!
Radnici, seljaci i građani!

Ustanite još odlučnije u sveti oslobodilački rat protiv mrskog tuđinskog jarma! Širite bespoštedni partizanski rat protiv okupatora i njegovih domaćih slugu, narodnih izdajnika i izroda. Stupajte u hiljadama i hiljadama u redove slavom ovenčanih Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda!

Drugovi partizani!

Vi ste svojom junačkom borbom već osvjetlali, pred licem čitavog kulturnog čovječanstva, ime svojih naroda. Nastavite još odlučnije započetu borbu. Ne dajte neprijatelju ni časa mira ni počinka, sve do njegovog uništenja, do konačnog oslobođenja vaših naroda. Borite se zajedno sa svojom braćom, slavnim ruskim partizanima, do konačne pobjede naše pravedne stvari!

Radnici i radnice Jugoslavije!

Navršio se 24. jubilarni dan velike oktobarske proleterske revolucije, koji ste i vi uvijek, i pod najtežim uslovima, slavili. Danas, umjesto radosnih povorki i manifestacija mirnih graditelja socijalizma, ulicama Moskve, Lenjingrada i drugih sovjetskih gradova stupaju, stisnutih pesnica, mrka i ozbiljna lica, radnici i radnice, seljaci i sovjetska inteligencija, čvrsto riješeni da unište fašističku osvajačku neman, koja se usudila da izvrši svoj razbojnički napad na miran i sretan život sovjetskog naroda. Sovjetski radnici i radnice daju ponovo teške i krvave žrtve u borbi protiv najljućeg neprijatelja radničke klase — fašizma.

Radnici i radnice Jugoslavije, u današnjoj oslobodilačkoj borbi naših naroda vi morate zauzeti prvo mjesto u prvim borbenim redovima, jer ćete time najbolje izvršiti svoju dužnost prema svome narodu i prema narodima Sovjetskog Saveza. Komunistička partija Jugoslavije

poziva vas u borbu protiv okupatora i protiv njihovih domaćih slugu. Sabotirajte svaki rad u proizvodnji za neprijatelja, uništavajte najpotrebnije mašine za proizvodnju, željeznički saobraćaj, magacine, koji služe neprijatelju. Uništavajte sve — sve što služi neprijatelju, jer to je vaša dužnost. Na dan 24. godišnjice Oktobra dajte zavjet o nepomirljivoj borbi protiv fašizma. Stupajte u partizanske redove, u borbu za vašu bolju budućnost i slobodu svih naroda Jugoslavije!

Omladino Jugoslavije!

Ti koja si dala tako velike žrtve u borbi za slobodu svog naroda, ti koja si prva stupila u partizanske redove, digni još više zastavu Saveza komunističke omladine Jugoslavije! Okupi se, omladino Jugoslavije, pod ovu zastavu. Stvaraj nesalomljivi front mlade generacije u borbi protiv okupatora; stvaraj savez mlade generacije Jugoslavije. Radi uporno i neumorno da mlada generacija sva bude u redovima onih koji vode narodnooslobodilačku borbu. Budi dostojna herojske omladine Sovjetskog Saveza, koja svojom krvlju piše najslavnije stranice ljudske istorije. Na dan velike oktobarske revolucije položi zavjet da ćeš i dalje biti nepomirljiv borac protiv fašizma, da ćeš dati sve od sebe da se uništi najveći krvnik mlade generacije — osvajački fašizam.

Komunisti Jugoslavije!

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije poziva vas da odužite svoj dug pred narodom. Poziva vas da istrajete do posljednjeg dana u svetoj oslobodilačkoj borbi. Poziva vas da radite uporno, neumorno kako to dolikuje avangardi radničke klase, da radite u narodnim masama, da stalno jačate vaše borbene redove, da budete neustrašivi u borbi, da svojom disciplinom i požrtvovanjem dajete primjer drugima. Ugledajte se na herojsku Boljševičku partiju — SKP(b). Budite istinski na čelu narodnooslobodilačke borbe, time što ćete biti na najtežim mjestima.

Drugovi komunisti Jugoslavije, podignite više zastavu Marksa — Engelsa — Lenjina — Staljina! Položite na dan velike oktobarske revolucije svoj zavjet da ćete časno nositi tu zastavu, kroz ovu tešku i krvavu borbu do uništenja najvećeg neprijatelja čovječanstva — fašizma.

Živjela 24. godišnjica velike oktobarske socijalističke revolucije u SSSR!

Živio SSSR, graditelj socijalizma, lučonoša napretka i kulture, zemlja blagostanja i bratstva među ljudima i narodima!

Živjela Svesavezna komunistička partija (boljševika), velika tvorevina Lenjina i Staljina, vođa i organizator prošlih i budućih pobjeda sovjetskog naroda!

Živjela nepobjediva radničko-seljačka Crvena armija, zaloga pobjede potlačenih naroda nad fašističkim ugnjetačima!

Da živi svjetski front slobodoljubivih naroda i čitavog naprednog čovječanstva protiv fašističkih varvara!

Živjelo jedinstvo i bratstvo slovenskih naroda u borbi protiv fašističkih neprijatelja slovenstva!

Da živi nepobjedivi oslobodilački front svih patriotskih snaga naroda Jugoslavije protiv fašističkih okupatora!

Da žive naši junački partizani, oslobodioci naroda!

Živjela Komunistička partija Jugoslavije!

Živjela Komunistička internacionala!

Živio Staljin, vođa naroda SSSR-a, veliki učitelj i vođa potlačenih naroda i izrabljivanih masa čitavog svijeta!

Naprijed na front protiv fašističkih okupatora, za slobodu i ljepšu budućnost naroda!

7. novembar 1941.

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Napisano u Užicu.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/75.

KOMUNISTIČKA PARTIJA JUGOSLAVIJE U DANAŠNJOJ NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI

Borba koju danas moraju da vode narodi Jugoslavije za svoj opstanak i za svoju slobodu nametnuta nam je od zvjerskog okupatora, koji je godinama sistematski pripremao porobljavanje naše zemlje. Najveća tragedija naših naroda jeste u tome što se u vlastitoj sredini našao veliki broj izdajica otadžbine. Neprijatelj je do okupacije pomagao svim sredstvima te izdajice, koje su po njegovoj komandi sistematski sijale razdor među narodima Jugoslavije. On je na taj način uspješno izvršio svoj plan unutrašnjeg slabljenja narodnog otpora i onda oružanom silom porobio naš narod. Komunistička partija Jugoslavije, već od početka okupacije Austrije u proljeće 1938, stalno je signalizirala na opasnost koja je prijetila našim narodima: ona ih je pozivala na slogu, tražila je više socijalnih prava za radničku klasu, tražila je nacionalnu ravnopravnost svih naroda Jugoslavije, smatrajući sve to zalogom uspješne odbrane njihove nezavisnosti. Komunistička partija Jugoslavije ukazivala je stalno na razorni rad pete kolone, koja je zauzela jake pozicije u privredi, u vladi, u vojsci. KPJ je tražila uklanjanje svih tih elemenata u interesu narodnog spasa. Tražila je i pozivala na okup sve čestite rodoljube da s oružjem u ruci brane svoju rodnu grudu. Taj signal i te pozive naše Komunističke partije Jugoslavije čule su radne mase, čuli su ih svi pošteni elementi i kada je nastao strašni čas za našu zemlju, narod se odazvao, pošao u borbu protiv svog vjekovnog neprijatelja, brojčano mnogo nadmoćnijeg i do zuba naoružanog.

Uoči rata KPJ je pozvala svoje članstvo da stupi u prve redove na odbrani zemlje, da dade primjer drugima svojom disciplinom i junaštvom. Komunisti su izvršili taj svoj dug prema narodu. Ali herojska borba naroda bila je kratka i bezuspješna, uprkos herojskom otporu naroda. Veliki dio višeg komandnog kadra u vojsci bio je nastrojen kapitulantski, mnogo izdaja bilo je među oficirima svih narodnosti, bilo je izdajica i kapitulanata čak i u generalštabu.

Vojnici su, sa suzama u očima, odstupali i po zapovijesti svojih starješina predavali svoje oružje, dok su viši oficiri, velikim dijelom, gledali da spasu samo svoju kožu, ukoliko nisu bili direktno u službi neprijatelja. Gdje su oni neustrašivi oficiri — pitao se narod — koji su bili bezgranično odani narodu u prošlim ratovima: u balkanskom ratu, a naročito u oslobodilačkim ratovima protiv turskog ropstva? Takvih oficira bilo je vrlo malo, a osim toga oni nisu imali odlučujuću riječ u vojnim komandama do rata, pa ni u samom ratu. Moramo priznati da

smo i mi komunisti imali prilično povjerenja u sposobnost i borbenost komandnog kadra, nismo mogli vjerovati da su korupcija i demoralizacija, kao i pomanjkanje osjećanja dužnosti prema otadžbini, uhvatili tako dubokog korijena u vojsci. I baš zato su komunisti, kad je rat počeo, stupili u prve borbene redove, ne poduzimajući nikakve mjere opreza, kako bi se spriječila tako sramotna kapitulacija i predavanje tako ogromnog ratnog materijala, za koji su bile utrošene milijarde narodnog novca, krvavim znojem stečenog novca.

Iz aprilske narodne katastrofe KPJ je izvukla dragocjene pouke za dalji rad. Izvukla je pouke koje su govorile o tome da su narodne mase grada i sela spremne da dadu najveće žrtve za spas svoje otadžbine, da su spremne da se bore za opstanak svoje nacionalne nezavisnosti, da brane svoje djedovsko ognjište. S druge strane, pokazalo se da su u vladajućim krugovima zacarili trulež, korupcija, izdaja narodnih interesa, potpuno pomanjkanje rodoljubivih osjećaja, nesposobnost rukovođenja i organiziranja. Pošto je izvukla takvo iskustvo, KPJ je, u ovim najtežim danima historije naših naroda, još odlučnije stavila svoje snage u službu narodnih interesa, stavila je u službu narodnooslobodilačke borbe svoje organizatorske sposobnosti, svoje dragocjene kadrove. Stavila se na čelo narodne borbe.

Kada su porobili našu otadžbinu, okupatori su nastavili s daljim provođenjem svog paklenog plana: do krvi, do istrebljenja zavaditi bratske narode Jugoslavije. Trebalo je osujetiti tu paklenu namjeru neprijatelja i Partija je bez oklijevanja uložila sve svoje sile da zaštiti progonjene narodne mase. U Hrvatskoj, gdje je plaćeni njemački i talijanski agent, krvnik Pavelić, počeo zvjerski proganjati Srbe, Jevreje i druge, Partija je najodlučnije ustala protiv Pavelićeve strahovlade. Povela je najoštriju borbu protiv ovoga zlikovca i njegove ustaške bande. Partija u Hrvatskoj stavila se na čelo srpskih progonjenih masa, organizirala je partizanske čete, stavila se na čelo progonjenih Srba, i zbog toga se sav bijes bandita Pavelića okomio na našu Komunističku partiju. Poubijano je više stotina najboljih sinova naše Partije. Ognjen Prica, Božidar Adžija, Žaja, Keršovani, August Cesarec i mnogi drugi. Devedeset naših boraca ubijeno je samo iz koncentracionog logora Kerestinac.

Kao što Partija uzima u zaštitu Srbe u Hrvatskoj i organizira borbu, tako ona radi i u Bosni i Hercegovini. I tu KPJ organizira borbu progonjenih Srba protiv Pavelićeve bande i okupatora. Ali Partija zaštićuje i one Muslimane i Hrvate koji nemaju ničeg zajedničkog sa Pavelićevim banditima, kao i sa raznim pljačkašima i teroristima. To radi KPJ i u Sandžaku i svuda gdje postoji opasnost da neprijatelj zavede naše narode u bratoubilački rat.

U Srbiji je neprijatelj uspio da pomoću zločinačkih izdajnika Nedića, Ljotića, Pećanca i drugih zavede jedan dio neupućenih Srba protiv pravih rodoljuba, koji se bore za slobodu svoga naroda. I tu se

sav bijes neprijatelja okomio na našu Partiju, i tu je Partija dala velike žrtve za stvar narodnog oslobođenja, i tu naša Partija radi da osujeti bratoubilačku borbu, da okupi sve poštene Srbe u jedan jedinstveni front za borbu protiv okupatora i svih prodanih zlikovaca koji zajedno sa okupatorom, na najdivljačkiji način, istrebljuju srpski narod.

Stvaraju[ći] bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije, KPJ je organizirala oružanu borbu protiv okupatora. Stvorila je partizanske odrede u Srbiji, u Crnoj Gori, u Hrvatskoj, u Bosni, u Hercegovini, u Sloveniji i u drugim pokrajinama, stvorila je narodnu armiju od više desetaka hiljada, stvorila je neustrašive narodne partizanske borce, koji krvlju svojom pišu najslavnije stranice u historiji borbe naših naroda za oslobođenje. Članovi KPJ bore se u prvim redovima partizana. Oni daju primjer svojim požrtvovanjem, jer je to njihova dužnost.

Članovi Komunističke partije i Komunističke omladine Jugoslavije moraju biti uvijek tamo gdje je najteže, moraju pokazati drugima primjer discipline, drugarstva, samopožrtvovanja i hrabrosti. Komunisti Jugoslavije učili su se i uče od herojske SKP(b). Oni će iskustvo SKP(b) iskoristiti u korist naroda u sadašnjoj oslobodilačkoj borbi protiv omraženih okupatora, iskoristiće ga u borbi za oslobođenje i bolju budućnost svih naroda Jugoslavije.

Dosadašnji požrtvovani rad komunista urodio je plodom. Partizanske mase imaju povjerenje u Partiju, u njeno rukovodstvo. Narodne mase imaju povjerenje u Partiju, i to povjerenje sve više se širi. Komunisti će nastaviti svoj rad za dobro naroda — uvijek s masama, uvijek za narod, uprkos svim žrtvama i teškoćama.

T. T.

»Borba«, 7. novembar 1941, br. 8.

SVIM ŠTABOVIMA, POLITIČKIM KOMESARIMA I BORCIMA NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Položaj, 8. novembar 1941.

Naređenje

U vezi sa posljednjim događajima u kojima su vojno-četnički odredi istupili sa oružanim snagama protiv partizanskih odreda — događaju se mnogobrojne pojave zvjerskog mučenja, prebijanja i ubijanja naših partizana i kurira sa strane raznih okorjelih zločinaca koji se nalaze u tim vojno-četničkim odredima — upućujemo sljedeće naređenje svim našim odredima:

1) Pod prijetnjom kazne smrti zabranjuje se odgovarati na te zločine sličnim protumjerama, koje nisu dozvoljene u partizanskim redovima:

a) maltretiranje, prebijanje ili bilo kakvo ispoljavanje lične mržnje prema zarobljenicima koji padaju u naše ruke;

b) apsolutno je nedozvoljeno maltretiranje ili zlostavljanje stanovništva na onim područjima gdje se vode borbe, iako ono nije naklonjeno nama.

2) Zarobljeni neprijateljski oficiri i vojnici imaju se stražarno sprovesti najbližim našim partizanskim komandama, koje će onda same preduzeti istragu protiv pojedinaca iz redova zarobljenika za koje se nepobitno dokaže da su vršili bilo kakva zvjerstva ili nasilja.

3) Naši štabovi i vojne partizanske jedinice na terenu moraju na licu mjesta ispitati svaki konkretni slučaj zlostavljanja naših ljudi ili seljaka sa strane četnika, sve to zapisnički utvrditi i po svjedocima potpisati i onda dostaviti to Glavnom ili Vrhovnom štabu.

Naše vojne partizanske jedinice dužne su više od svih strogo poštovati ratnička pravila i visoko držati neokaljanu zastavu naših herojskih partizanskih odreda Jugoslavije.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito

Napisano u Užicu.
A-VII, k. 1, 2/1.

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA CRNU GORU, BOKU I SANDŽAK

Primili smo pismo od V. [Veljka, Milovana Đilasa] od 29. oktobra, kao i partijski i drugi materijal. I u pismu i u materijalu zabrinjavaju nas izvjesni vaši pogledi, koji vas mogu dovesti do istih grešaka kakve ste učinili već jula mjeseca i kasnije, u analizi tih julskih grešaka.[442] A ponavljanje tih grešaka moglo bi dovesti u vanredno težak položaj cjelokupnu našu partijsku organizaciju u Crnoj Gori. Mi vas ponovo upozoravamo[443] da su vaše greške sasvim ozbiljne naravi i da je njihova brza likvidacija uslov uspješnog razvitka oslobodilačke borbe crnogorskog naroda, koja je potpuno zavisna od sposobnosti našeg rukovodstva u Crnoj Gori.

1) Vi se isuviše upuštate u apstraktna razmatranja, koja vas vode ka krivim zaključcima. Imajte u vidu činjenicu da se naša borba razvija u posve specifičnim uslovima i da zato ide i svojim originalnim putevima. Ne dajte da vas tu smetaju razne analogije itd.

2) U stvari su ova vaša apstraktna razmatranja samo odraz činjenice da ste se vi umnogome ponovo našli na repu stihijskog raspoloženja naroda u Crnoj Gori, koje opet prijeti da će vam se izvući iz ruku. Umjesto da vi dadete narodnim masama jasnu perspektivu njihove oslobodilačke borbe, da ih učite kojim putem treba da se ide, da ih upozoravate da borba možda neće biti kratka nego dugotrajna i teška, i da će tražiti stalno mijenjanje i taktike, i teritorija, i sredstava, i oblika ratovanja, vi ostajete kod — najčešće sasvim praznih — fraza da »je pravilno ono što narod traži«, »mi sa narodom«, »narod sve zna« itd. Danas je više nego ikada ranije potrebna jasna svijest o rukovodećoj ulozi naše Partije, koja treba da rukovodi narodom ne samo rukovodeći se lokalnim prilikama i nuždama nego imajući pred očima cjelokupnu međunarodnu situaciju, a naročito odnos snaga u čitavoj Evropi. A ta situacija govori o tome da [mi] komunisti nipošto [ne smijemo] potcjenjivati snagu neprijatelja, koji stoji protiv nas i da se ne smijemo zavaravati nekim iluzijama da će »munjevitim udarcem« — kao što vi kažete — neprijatelj u našoj zemlji biti smrvljen za par dana. Naš ustanak ne priprema se urotnički, za određen dan, nego je to jedan dugotrajan proces. A upravo to treba objasniti masama, a ne da se čak i vi sami bavite takvim iluzijama.

3) I o samom karakteru naše sadašnje borbe pojmovi kod vas nisu posve jasni. Vi govorite o »antifašističkoj nacionalnooslobodilačkoj

revoluciji«. Dovoljno je da pročitate Staljinov govor od 7. novembra i parole CK SKP (b), pa ćete se ubijediti da je naše mišljenje, koje smo iznijeli već u zadnjem pismu u pogledu karaktera borbe naroda Jugoslavije, pravilno.[444] Radi se o borbi protiv njemačkog imperijalizma kao konkretnog neprijatelja. Fašizam je, razumije se, nerazdvojno povezan sa tim njemačkim imperijalizmom. Zbog toga i mi postavljamo takođe parole protiv fašizma. Borba protiv njemačkih fašista istovremeno razbija reakcionarne fašističke elemente kod nas i u svijetu, ali to nipošto ne znači da je naš sadašnji ustanak »antifašistička revolucija« (ta, naši saveznici su engleski lord[ovi]), nego je to ustanak naroda protiv njemačkih i talijanskih imperijalista, dakle nacionalnooslobodilački rat. Čudi nas kako ste vi došli do »antifašističke revolucije«, kada ni u jednom našem ili internacionalnom dokumentu niste mogli da vidite takav izraz. I ako ste mislili tim izrazom da označite etapu naše sadašnje borbe, s obzirom na razvitak u budućnosti, vi ste pogrešili.[445] Jeste, u našoj sadašnjoj borbi je klica budućih etapa, ali pri tome nije bitan antifašistički, nego antiimperijalistički karakter te borbe, koji će sutra biti još jače naglašen. I upravo zbog toga treba danas stvar postaviti sasvim konkretno: nacionalnooslobodilački rat protiv okupatora.

4) Vi grešite i u pogledu puteva ustanka. Bitno je u vašem shvatanju da vi suprotstavljate narodni ustanak partizanskom ratu. Tako ste, npr., vi sasvim pogrešno postavili na vašem savjetovanju pitanje o vašim greškama. Vi govorite tamo da je bilo pogrešno dići narodni ustanak, nego je trebalo razviti gerilski rat. U stvari, pogreška nije bila u tome što ste vi započeli narodni ustanak, nego u tome što ste imali pogrešnu perspektivu u pogledu razvitka tog ustanka. Našli ste se na repu stihije. Poslije privremenog poraza — koji je bio u sadašnjim prilikama i razumljiv i trebalo ga je očekivati — digli ste ruke upuštajući se u duge i prazne diskusije o pravilnosti ili nepravilnosti ustanka. U stvari, vi ste trebali shvatiti vaše privremeno osvajanje gradova kao sredstvo za naoružanje i demoralizaciju neprijatelja, a trebali ste već unaprijed i politički i vojnotaktički pripremiti povlačenje na nove pozicije i produžiti partizanski rat, kao što se to radi u Srbiji. Vi ne vidite da između partizanskog rata i narodnog ustanka nema nikakve suprotnosti, nego, nasuprot, da je partizanski rat u našim prilikama samo forma narodnog ustanka. Uzmite Lenjinov članak iz 1905. o proleterskoj revoluciji, pa će vam to pitanje postati jasno.[446] Mi ne možemo danas voditi narodni ustanak drukčije nego u formama partizanskog rata. Zato je i pogrešno ako se vi zanosite nekim iluzijama o »munjevitim udarcima« itd. Mi ne tvrdimo da je kod vas nemoguća brza pobjeda ustanka na čitavoj teritoriji, ali nipošto nije sigurno da li ćete vi biti i u stanju da stalno držite čitavu tu teritoriju. Prema tome, ne dajte da vas neprijatelj uništava na tvrdim frontovima, koje vam on nameće, nego se držite partizanskog načina ratovanja.

5) Vi se bojite represalija. I u tome se poznaje uticaj stihije na vas. Naravno da treba svim snagama onemogućavati neprijatelju represalije. Ali ne zaboravite da su represalije u početku prirodno oružje neprijatelja. Protiv njih može da se bori samo oružjem i razbijanjem neprijatelja. Svojom snagom mi moramo natjerati neprijatelja da napusti izvršavanje represalija, a ne pasivnošću ili popuštanjem. Partizanski rat treba da bude besprekidan.

6) S obzirom na činjenice koje smo gore izložili, jasno je da je pogrešno i vaše suprotstavljanje krupnih akcija, narodnog ustanka, sitnim akcijama, za koje vi kažete da rasparčavaju snage. Male akcije u partizanskom ratu vode krupnim, jer one postepeno mobiliziraju sve veće mase. Male akcije uče ljude ratovanju, i to znanje najbolja je garancija da se partizanski odredi neće raspasti u slučaju ako »krupna akcija« ne uspije. Vi ste tu zapali u nekakvo urotničko shvaćanje narodnog ustanka — opet na repu stihijskog raspoloženja naroda. Mi to ne možemo razumjeti, kada je potpuno jasno da naš narodnooslobodilački ustanak neće moći da ide samo po uzlaznoj liniji, nego da će tu biti i pobjeda i privremenih poraza, kolebanja itd. Pravilno je, dakle, samo shvaćanje narodnog ustanka kao jednog trajnog partizanskog rata, koji će da zahvaća sve veće i veće mase, koji će da zadaje neprijatelju sve teže i teže udarce, koji će da učvrsti savez radnika i osnovnih narodnih radnih masa i koji će, konačno, dovesti do potpunog uništenja neprijatelja — paralelno s akcijom Crvene armije i oslobodilačkih pokreta u Evropi i čitavom svijetu. Ako gledate kroz takvu perspektivu, onda mora biti jasno da će tu biti i malih i krupnih akcija.

7) Pravilno je da politički razbijete sve one elemente koji koče i slabe oslobodilačku borbu, iako su to anglofili. Sigurno ste čuli o borbama u Srbiji protiv Draže Mihailovića, koje su na istoj liniji. No, iako stvar stoji tako, ne smijete ni za momenat zaboraviti da se borimo na čelu naroda protiv okupatora i da se ni u kom slučaju ne smijemo dati potisnuti sa tih nacionalnooslobodilačkih pozicija, jer bi nas to izoliralo od masa. Naša Partija mora biti najdosljedniji pobornik jedinstva. Okupljajte oko sebe patriotske elemente. Ne trebate se mučiti oko ranijih vođa, koji sabotiraju oslobodilačku borbu. Povezujte se sa njihovim aktivistima odozdo, privlačite ih u nacionalnooslobodilačke odbore itd. Ojačajte političku akciju, i nipošto nemojte dozvoliti da briga oko vojnih akcija apsorbira sve vaše snage. Borite se za ojačanje nacionalnooslobodilačkog fronta crnogorskog naroda. To nije važno samo za vas u Crnoj Gori nego je važno za naše međunarodne odnose, jer ne smijete zaboraviti da moramo sada — kada imamo vlast na jednom velikom dijelu oslobođene teritorije i svoju naoružanu vojsku — imati pred očima i tu stranu.

8) Osnovna zadaća Partije na oslobođenoj teritoriji jeste brzo izgrađivanje vlasti, i to odozdo gore. Vi ste prvi put, u julu mjesecu, išli pogrešnim putem, a pravili ste i smiješne greške. Ne upuštajte se u for-

malnu demokratiju, nego radite na tome da u izgrađivanju vlasti pokrenete što veće mase. Dovoljno je da u selima na zborovima i sa dizanjem ruku izaberete narodne odbore kao organe vlasti, ako ti zborovi budu prethodno politički pripremljeni, mase će znati da se radi o njihovoj vlasti. Narodni odbori po opštinama neka uspostavljaju narodne straže (možete ih nazvati i drukčije, ako smatrate za potrebno), koje će biti naoružani organi narodne vlasti. Ukoliko se oslobođena teritorija bude širila, vi izabirajte i sreske narodne odbore itd. U slučaju brze vaše pobjede, nemojte da proglašavate nekakve republike ili ustave, jer mi smo još vezani za priznavanje Jugoslavije itd. Uspostavite samo crnogorsku narodnu vlast, a sve drugo će doći kasnije.

9) Boreći se za jedinstvo crnogorskog naroda na nacionalno-oslobodilačkoj osnovi, nemojte zaboraviti na potrebu učvršćivanja naše baze u radničkim i sitnoseljačkim masama. Vodite brigu o ekonomskom položaju tih masa, brinite se o njihovoj opskrbi, objašnjavajte im položaj i zadaće itd. Ne treba da se Partija formalno, na riječima svuda ističe i da se time pobuđuje strah anglofilskih elemenata. Ali ako Partija bude prisutna svuda tamo gdje treba pomoći masama, ako mase budu osjetile brigu Partije za ljude, ako budu vidjele njezinu sposobnost u izgrađivanju narodne vlasti, onda se vama ne treba bojati da će Partija sakriti svoje lice, da će ostati nezapažena.

10) Pravilno je da udarate protiv reakcionarnih buržoaskih elemenata, koji smetaju nacionalnooslobodilačku borbu. Međutim, uvijek treba da imate pred očima činjenicu da mi danas možemo te elemente da razbijemo uglavnom samo na osnovi nacionalnooslobodilačke borbe, tj. kao one koji oslobodilačku borbu sabotiraju, pomažu objektivno neprijatelju, drže se kapitulantski itd. Pri takvom razgolićavanju mora sudjelovati cjelokupan partijski agitprop aparat. Ojačanje agitacije i propagande uopšte je jedna od najvažnijih zadaća. Po vašim poslatim materijalima mi ne vidimo da ste u tom pogledu učinili mnogo, bar u pogledu pismene propagande i agitacije. Vaša »Narodna borba« je, prvo, tehnički sasvim slaba, a agitacijski jednostrana.[447] Ne postavljate ni pitanja vlasti kod vas, ni ekonomskih potreba naroda, ni razrađivanje vaših vojnih zadaća za mase, gotovo ništa iz međunarodne politike, gotovo nikakve popularizacije SSSR itd. Napominjemo da ove zaključke pravimo samo na osnovu 2. broja »Narodne borbe«, ali se bojimo da je i inače tako. Traženu štampariju mi vam za sada ne možemo poslati. I mi se sami borimo sa vrlo velikim teškoćama u tom pogledu. Morate sami naći puta i načina. Neka vam pomognu partizani sa svojim akcijama. A drugo, šaljite dopise za »Borbu«, i omogućite redovan transport za Crnu Goru, čime ćete u velikoj mjeri potpomoći potrebe štampanog materijala.[448] Mi ćemo vam poslati i neke brošurice za agitprop [agitaciono-propagandni] rad.

11) U pogledu organizacionih pitanja Partije stvar ste pravilno postavili. Treba iskoristiti momenat za učvršćenje Partije, naročito na selu.

Sa drugarskim pozdravom

10. novembar 1941.

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije
Tito
Bevc [Edvard Kardelj]

Napisano u Užicu.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/77.

SVIM OKRUŽNIM I MJESNIM KOMITETIMA KPJ NA OSLOBOĐENOJ TERITORIJI SRBIJE, BOSNE I HERCEGOVINE, CRNE GORE, HRVATSKE ITD.

[Užice], 10. novembar 1941.

Od kraja oktobra [na] dalje izlazi tri puta nedjeljno »Borba« kao masovni organ Centralnog komiteta KPJ. Nije potrebno da na ovom mjestu govorimo o značaju »Borbe«, koja poslije toliko godina može opet otvoreno i necenzurirano da govori narodnim masama Jugoslavije riječ Komunističke partije. Prirodno je da je dužnost svakog komunista, a naročito našeg rukovodećeg partijskog kadra, da se rasprostranjenje »Borbe« organizira tako da obuhvaća što veći broj ljudi. Pitanje pravilne organizacije te raspodjele je utoliko važnije s obzirom na to što je broj primjeraka dosta ograničen i ne može da udovolji svim zahtjevima koji dolaze od naših partijskih i drugih organizacija.

No, iako je sve to prirodno, ipak mnoge naše partijske organizacije ne ispunjuju svoju dužnost. »Borba« se rasprostranjuje neorganizirano, bez plana, i zbog toga se u nekim organizacijama nagomilava, dok druge ne mogu za svoje područje da dobiju nijedan primjerak. A što najviše zaslužuje osudu jeste to da čak i mnoge naše partizanske jedinice uopšte ne dobijaju »Borbu«.[449]

Treba odlučno učiniti kraj toj nemarnosti. Pravilno rasprostranjenje »Borbe« i njeno populariziranje u širokim narodnim masama jeste jedna od najvažnijih zadaća naših partijskih organizacija. U tu svrhu potrebno je da naše partijske organizacije učine sljedeće:

1) Kod svih okružnih i mjesnih komiteta treba organizirati posebne administrativne i redakcijske punktove »Borbe«, njihova je zadaća da organiziraju po nacrtu raspodjelu na svom sektoru rada, da taj nacrt dostave i centralnoj administraciji »Borbe«, da se brinu oko urednog dostavljanja »Borbe« iz centralne administracije, da ubiraju pretplatu itd. Sa druge strane, zadaća je toga punkta i u tome da prikupljaju dopise, organizira zajedno sa partijskim organizacijama i politkomesarima saradnju itd.

2) Partijske organizacije treba da se brinu o tome da partizani redovno dobijaju i čitaju »Borbu«. U dogovoru i saglasnosti sa štabovima i politkomesarima part[ijske] organizacije trebaju organizirati, odnosno kontrolirati punktove »Borbe« u štabovima i pojedinim jedinicama, koji se uspostavljaju tu istovremeno sa partijskim punktovima i sa istim zadaćama.

3) Okružni komiteti su odgovorni i za prebacivanje »Borbe« na neki prolazni ili neoslobođeni teritorij, ukoliko se to prebacivanje vrši

preko njihovog teritorija. Njihova je dužnost da svakodnevno kontroliraju rad onih administrativnih punktova »Borbe« na njihovom teritoriju koji imaju tehničku zadaću prebacivanja »Borbe« na drugi teritorij. Da bi se taj posao mogao obavljati što brže i bolje, trebaju okružni i mjesni komiteti uspostaviti svakodnevnu kurirsku službu duž čitavog oslobođenog teritorija kao i na neoslobođeni dio.

4) S obzirom na ograničen broj primjeraka »Borbe«, koje će dobijati pojedini punktovi »Borbe«, treba raspodjelu postaviti tako da se manji broj primjeraka da tamo gdje je moguće kolektivno čitanje (partizanske jedinice, fabrike), a veći broj tamo gdje su takve mogućnosti male (selo).

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije
Tito

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941/78.

GLAVNOM ŠTABU NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA ZA HRVATSKU

Položaj, 16. novembar 1941.

Iz vaših nekoliko akcija se vidi da je oslobodilačka borba kod vas još uvijek u uskim okvirima nekoliko partizanskih odreda. Još se ne pokazuju ni simptomi narodnog ustanka kod vas, još se ne pokazuje da hrvatske mase prihvaćaju u širem opsegu našu liniju u pitanju oslobodilačke borbe. Ovo je jedan od najkrupnijih nedostataka kod vas, koji vi morate hitno likvidirati. Treba objasniti hrvatskim masama da je došao krajnji čas da se dignu na ustanak protiv Pavelićeve i okupatorske tiranije, ako hoće da uklone od sebe krivnju pred svijetom za strahovita zločinstva koja je zlikovac Pavelić učinio u odnosu prema Srbima i drugim narodima. Razni petokolonaši u Srbiji i reakcionarni banditi već trpaju sve Hrvate u ustaški koš i bruse svoj nož za pokolj Hrvata.[450] Treba objasniti hrvatskim masama da u Jugoslaviji postoji jedna sila koja je kadra da zaštiti nedužne hrvatske mase, kao i druge narodnosti, od slične sudbine koju su doživjele srpske mase od zlikovca Pavelića. Treba objasniti hrvatskim masama da baš zbog toga trebaju odmah da stupe u partizanske odrede, koji vode nepomirljivu oslobodilačku borbu kako protiv okupatora tako i protiv unutrašnjeg neprijatelja. Nemojte štedjeti ni truda ni vremena da to hrvatskim masama objasnite.

Narodnooslobodilačka partizanska borba u Srbiji razvija se do ogromnih razmjera baš zato što su široke mase ustale i poduprle taj pokret. Teritoriju koju su oslobodili partizani uspijevamo zadržati uprkos svim naletima okupatora i unutrašnjih neprijatelja. Kaznena ekspedicija od 1 i po motorizovane divizije, s mnogo tenkova, artiljerije i 12 »Štuka« aparata, koja je bila krenula od Šapca prema Loznici, nije postigla svoj cilj. Ona se, doduše, probila od Loznice do Valjeva, ali je pri tome izgubila 16 tenkova, više stotina ubijenih i mnogo ranjenih i prošla ju je volja da kreće dalje u unutrašnjost na oslobođenu teritoriju.[451] Naši odredi su se ponovo vratili u Mačvu, naše čete ponovo opkoljavaju Valjevo i naša borba sa okupatorom bila bi još uspješnija da ga ne potpomažu, osim Nedića, i takvi ljudi kao što je Draža Mihailović, sa kojim smo imali savez i koji uopće nije učestvovao u borbi kada se oslobađala ova teritorija. Pukovnik Draža Mihailović, kojeg je ovih dana jugoslovenska vlada unaprijedila za generala i kojeg ona postavlja za nekog vrhovnog komandanta na osnovu njegovog lažnog izvještaja, napao nas je 1. XI u leđa sa ciljem da nas razoruža i uzme Užice. On je do našeg savjetovanja u Stolicama imao oko sebe

svega jednu grupu oficira i koju stotinu žandarma i podoficira. Samo blagodareći našoj širokogrudosti, mogao je Draža iza fronta na oslobođenoj teritoriji da stvara nove četničke odrede koje je 1. XI poveo protiv nas kod Požege i Užica. U isto vrijeme njegovi četnički odredi napali su na svim sektorima naše partizanske odrede s leđa i pokušali ih razoružati. To izdajstvo uspjelo je samo na 2—3 mjesta, gdje je razoružano nekoliko četa od par stotina ljudi. Ali kod Požege, Užica itd. mi smo ove najnovije neprijatelje strahovito potukli i natjerali ostatke na Ravnu goru. Draža je nasilno mobilisao seljake po svim srezovima, koji su na silu tjerani od njegovih žandarma protiv nas u borbu. Te smo seljake poslije Dražinog poraza puštali kućama, a njihov broj dostiže do nekoliko hiljada. Mi još uvijek nastojimo da mirnim putem pridobijemo tu oficirsku kliku da obustavi borbu protiv nas i da okrene svoje oružje protiv okupatora, ali je sve očitije da nam to neće uspjeti.[452] Mnogo nam muke zadaju petokolonaši i četnici Koste Pećanca, koji zajedno s Nedićem prave užasan teror nad stanovništvom. U Kragujevcu su Nijemci i nedićevci prije deset dana postrijeljali mitraljezima 5000 građana i radnika. Taj pokolj je bio izvršen u masama, a među žrtvama su bili i gimnazijalci iz 5-og razreda zajedno s profesorima. Ljudi su zagrljeni, sa povicima slobodnoj Srbiji, Komunističkoj partiji, Staljinu i partizanima, padali kao snoplje pred mitraljeskim ždrijelima.[453] U Kraljevu su u isto vrijeme Nijemci i ljotićevci strijeljali 1700 radnika i građana.[454] U Srbiji se vrši strašan teror. Hiljade i hiljade najboljih narodnih sinova ginu. A naši herojski partizani, gotovo goli i bosi, zadaju udarac za udarcem tim zvijerima u ljudskom obliku. Naša borba je ovdje teška i krvava. Naše partizanske trupe bacaju se iz borbe u borbu, s fronta na front, jer neprijatelja je sve više i sve češće nasrću. Ustaše i srpski izdajnici su jedno te isto. Dignite i vi svoj glas u Hrvatskoj, objasnite ovu borbu na život i smrt hrvatskom narodu, organizujte hrvatski narod na ustanak da spase svoju čast pred ostalim narodima Jugoslavije koji se herojski bore za svoju slobodu.

Iskustvo u Srbiji je pokazalo da neprijatelj ide za tim da najprije istrijebi radnike u gradovima, pa makar oni ne uzimali nikakva učešća u ovoj oslobodilačkoj borbi. Primjer Kraljeva, Kragujevca i Beograda to jasno svjedoči.[455] Upućujte što više radnika u partizanske odrede, jer jednog dana, kad neprijatelju [bude] vrlo tijesno, on može te radnike sve poklati, kao što je to učinio u Kragujevcu.

Dajte nam malo podrobniji izvještaj o stanju u vašim partizanskim odredima i akcijama koje vodite.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Tito (v. r.)

Napisano u Užicu.
A-VII, k. 1, 3/1.

IZVRŠNOM ODBORU OSVOBODILNE FRONTE SLOVENAČKOG NARODA

Položaj [Užice], 17. novembar 1941.

Dragi drugovi! S obzirom na sadašnje događaje u Srbiji gdje je došlo do oružanog sukoba između partizanskih odreda i četničkih odreda Draže Mihailovića, smatramo potrebnim da vam kao političkom predstavništvu slovenačkog naroda saopštimo sljedeće:

1) Predstavnici našeg štaba su imali nekoliko konferencija sa pukovnikom Dražom Mihailovićem, koje su se svršile zaključivanjem privremenih sporazuma.[456] Od početka oktobra Draža Mihailović je odbijao svaku vojnu akciju sa obrazloženjem da je za takvu akciju još prerano. Uprkos tome je naš štab zaključio sa štabom Draže Mihailovića sporazum, kojim se obje strane obavezuju da lojalno pomažu jedna drugu, iako četnički odredi još ne bi stupili u vojnu akciju. U međuvremenu su partizani oslobodili od okupatorskih trupa široku teritoriju do bosanske granice — a od bosanske granice prema Sarajevu teritoriju su čistili bosanski partizani (do Čačka i gotovo do predgrađa Beograda). U skladu sa postignutim sporazumom s Dražom Mihailovićem, naši partizanski štabovi su dozvoljavali četničkim organizacijama da na oslobođenoj teritoriji razvijaju svoju djelatnost, da mobilišu i naoružavaju pristalice četnika, pa čak i to da paralelno u našim štabovima organizuju i svoje štabove sa istim pravima. Četnički odredi su prvi put stupili u vojnu akciju protiv okupatora na dva mjesta početkom oktobra, i to na izričiti poziv našeg štaba.[457]

2) U vezi s pojačanom akcijom okupatora protiv naoružanih oslobodilačkih odreda srpskog naroda, u vezi s »kaznenim ekspedicijama«, koje su strahovito pustošile po sjevernoj Srbiji, naš štab je predlagao štabu Draže Mihailovića da se formira zajednički operativni štab, i ujedno da se formira civilna vlast, koja bi na oslobođenoj teritoriji preduzela sve potrebne mjere za normalizaciju života. Razumije se, mi smo predlagali da se ta civilna vlast uspostavi na demokratski način, slobodnim izborima, i da u organe te vlasti (narodnooslobodilačke odbore) dođu pošteni ljudi iz svih političkih grupa. Draža Mihailović je oba ta predloga odbio sa motivacijom da zajednički operativni štab nije potreban, a u pogledu civilne vlasti, da treba uspostaviti stare — od raznih protivnarodnih režima postavljene — opštinske uprave i žandarmerijske posade, koje su sve do posljednjeg dana služile okupatorima i u čijim je redovima baš peta kolona imala najjače pozicije. Bez obzira na odbijanje ta dva glavna predloga našeg štaba, ipak je na toj

konferenciji postignut kompromisni sporazum, kojim su ponovo uređeni odnosi između četničkih i partizanskih odreda. Za ilustraciju naše dobre volje u tom pogledu navodimo da je naš štab odmah drugog dana poslije potpisivanja sporazuma s Dražom Mihailovićem poslao njegovom štabu 500 pušaka i 40 000 metaka iz fabrike pušaka i municije koju su partizanski odredi oteli iz ruku okupatora.[458]

3) Ali jedva nekoliko dana poslije toga sporazuma počeli su pojedini četnički oficiri i komande otvoreno neprijateljski nastupati protiv partizanskih odreda. U Požegi su u vozu uhapsili komandanta I šumadijskog partizanskog odreda Milana Blagojevića, koji je imao sve potrebne dokumente; četnički oficiri u Požegi, koji stoje pod komandom Draže Mihailovića (Požegu su oslobodili partizani, ali su je ustupili Draži Mihailoviću za centar njegovog štaba), ubili su druga Blagojevića poslije strahovitog mučenja. Protiv takvog zločina je naš štab uložio protest, ali iz toga nije htio praviti povod za bratoubilački rat. Ali drugog dana poslije toga zločina neka četnička banda je zaustavila automobil s municijom, namijenjenom za front kod Valjeva, ubila šofera i partizana-pratioca, automobil uništila. Istovremeno su oficiri Draže Mihailovića u Kosjeriću razoružali partizanske straže, uhapsili sve osoblje partizanske komande mjesta, strahovito mučili (pekli na vatri) partizanske povjerenike, silovali dvije učiteljice koje su radile u partizanskoj komandi i najzad ubili 9 ljudi, među njima i jednog Slovenca, izgnanika iz sjeverne Slovenije. Konačno su noću između 1. i 2. novembra izvršili sve pripreme za napad na Užice, Ivanjicu i neke druge varoši sa partizanskim posadama. Taj napad su noću toga dana stvarno i izvršili i istovremeno povukli sa fronta sve svoje trupe koje su se nalazile zajedno s partizanima na frontu protiv Nijemaca kod Kraljeva i Valjeva i sa tim trupama otpočeli opšti napad na partizanske odrede. Četnici Draže Mihailovića koji se nazivaju, a koje i londonska vlada naziva, »Regularna vojska Kraljevine Jugoslavije«, otpočeli su, dakle, otvoreni bratoubilački rat i time otvorili front okupatorima.

4) Jasno je da je to bio napad izdajnika i da su na napad odgovorili i naši partizanski odredi. Iako nepripremljeni na takvu opštu ofanzivu četnika protiv partizana, naši su odredi za dva dana potpuno razbili bande Draže Mihailovića, pohvatali stotine četnika, većinom zavedenih seljaka, koji su se sami predavali i zbog toga su odmah pušteni kućama, a zatim su počeli čistiti teren. Dodajemo da su Nijemci odmah iskoristili izdajstvo Draže Mihailovića i sa pet strana otpočeli ofanzivu protiv slobodne teritorije.[459] Ali je svih pet pokušaja slomljeno nemilosrdnim udarcima naših snaga. Danas je sva oslobođena teritorija potpuno očišćena od četnika. Njihovi ostaci su sasvim opkoljeni na teritoriji dva sela.[460]

5) U toku četničkog napada na partizane naš je štab nekoliko puta pokušao da apeluje na Dražu Mihailovića da obustavi bratoubilački rat, koji koristi samo okupatoru. Ali svi ti apeli su bili odbijeni. Danas

je jasno zašto je Draža Mihailović napadao i zašto je odbijao naše apele. Kod zarobljenih oficira Draže Mihailovića i u četničkim štapskim prostorijama, koje su zauzele partizanske snage, nađeni su dokumenti iz kojih se vidi: 1) da je Draža Mihailović služio dva gospodara. Londonsku vladu je dvolično izvještavao, davao lažne informacije i time postigao da ga londonska vlada prizna za vrhovnog komandanta oslobodilačkih jedinica u Srbiji. 2) Istovremeno je bio povezan s Nedićem i Nijemcima, i od njih primao novčane sume za borbu »protiv komunizma«, tj. za borbu protiv oslobodilačkog pokreta u Srbiji. Ovu činjenicu je prije nekoliko dana javno potvrdio i Nedić preko beogradskog radija.

6) Naš štab će ovih dana, prije nego izda naređenje za uništenje opkoljenog Mihailovića, još jednom pokušati da nađe kakvu mogućnost sporazuma i saradnje. Tu akciju Vrhovni štab preduzima ne zbog samog Draže Mihailovića, nego zbog srpskog naroda, na koga je ovo izdajstvo napravilo najdublji utisak. Ali je nada na uspjeh ovog ponovnog apela slaba, jer Draža Mihailović ne zahtijeva ništa manje nego raspuštanje partizanskih odreda i njihovo podređivanje njegovom štabu. Jasno je da Vrhovni štab takve predloge ne smije i neće primiti.[461]

Obavještavamo vas o tome događaju u Srbiji, koji je nesumnjivo djelo reakcionarnih elemenata, i molimo da sve svoje sile posvetite učvršćavanju jedinstva oslobodilačke borbe u Sloveniji i tako spriječite mogućnost sličnih događaja u Sloveniji.

Uz informaciju najzad dodajemo da je oslobođena cijela Srbija zapadno od Kraljeva, Kruševca, Kragujevca, u pravcu Bosne, veliki dio Sandžaka i Crne Gore, veći dio teritorije Bosne itd. Sarajevo je gotovo sasvim opkoljeno.

Pozdravlja vas s drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih partizanskih
odreda Jugoslavije

Tito

A-VII, k. 1, 26/3.

ZA DJEDU [IZVRŠNI KOMITET KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Predaj hitno ovaj telegram gore [Kominterni] jer radio iz Moskve javlja užasnu glupost o D[raži] Mihailoviću sa kojim smo mi vodili krvavu borbu već mjesec dana.[462] On je komandant četnika, žandarma i svega ostalog ološa. On nas je napao 2. XI i pokušao da nas razoruža, ali smo ga mi potpuno razbili, tako da mu je ostalo svega oko 500 ljudi — žandarma. On je uspio na prevaru razoružati u Gornjem Milanovcu oko 360 naših ljudi i onda ih predao Nijemcima u Valjevo, a prethodno ih je do košulje svukao i izuo i onako gole dao odvesti u Valjevo — gdje je većina postrijeljana, a ostali rade goli na aerodromu.[463] U Mionici, kod Valjeva, Draža je dao ubiti 2. XI 17 naših bolničarki i oko 20 drugova koji su išli prema Užicu u naš štab.[464] U Kosjeriću su njegovi ljudi strašno unakazili oko 15 naših partizana i 2 učitelj[ice]. Mi smo ih našli i mrtve iskasapljene dovezli u Užice da ih gleda sav svijet. To su zvijeri u ljudskom obliku.[465]

Mi smo samo zbog Londona odustali da Dražu M[ihailovića] potpuno likvidiramo, ali ćemo teško moći zadržati naše partizane da to ne učine. Javi gore da prestanu davati gluposti koje širi londonski radio.

Imamo sve dokaze da Draža otvoreno sarađuje sa Nijemcima u borbi protiv nas. Dražini ljudi nijednog metka ne ispaljuju protiv Nijemaca. Svu borbu vode samo partizani.

Ovi zlikovci su prije 4 dana prouzrokovali strašnu katastrofu. Oni su podmetnuli paklenu mašinu u tunelu (trezori Narodne banke u Užicu), gdje je naša fabrika municije. Došlo je do užasne eksplozije i ubijeno je preko stotinu radnika i građana, koji su se nalazili sklonjeni u sporednom tunelu. Pri tome je gotovo odletio i moj štab u zrak, jer se zgrada nalazi ispred tunela na 5 metara. Nas nekoliko je ostalo čitavih, ali je oko 15 naših kurira i stražara strahovito ispečeno i sada su u bolnici.[466]

Javi gore o Draži Mihailoviću i smjesta kreni ovamo sa Kisom [Stelom Kopinič] da uspostavimo stalnu vezu, jer imamo sve mogućnosti.[467]

[Užice], 25. novembar [1941] Valter

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1941, neraspoređena građa.

NAPOMENE

[1] Prvomajski proglas Tito je napisao u Zagrebu, gdje je štampan u Centralnoj tehnici CK KPJ i upućen centralnim i pokrajinskim komitetima koji su ga umnožili u više hiljada primjeraka i organizovali njegovo rasturanje. Pojava proglasa je izazvala prvu jaču uzbunu u okupatorovom i kvislinškom policijskom aparatu.

[2] Ima na umu odluku Pariskog kongresa Druge internacionale, jula 1889. godine, da se *prvi maj* slavi kao dan međunarodne radničke solidarnosti u znak sjećanja na demonstracije radnika štrajkača u Čikagu 1886, koji su bili izloženi brutalnom napadu policije. Od 1890. prvi maj se slavi kao međunarodni praznik rada.

[3] Poslije aprilskog rata državna teritorija Jugoslavije podijeljena je, shodno Hitlerovim smjernicama od 12. aprila 1941. Trećem Rajhu su priključeni Gorenjska, Donja Štajerska i slovenački dio Koruške; pod »njemačku zaštitu« i njemačku vojnu upravu stavljeni su Banat i šire područje Borskog rudnika sa susjednim jugoistočnim ugljenim basenom; područje Stare Srbije je, takođe, stavljeno pod njemačku vojnu upravu. Italiji je prepuštena okupacija dijela Slovenije, zatim Hrvatsko primorje, veći dio Dalmacije, otoci, Boka, dio Bosne, Hercegovine i Crna Gora. Mađarskoj su dodijeljeni Bačka, Baranja, Prekomurje i Međumurje, a Bugarskoj Makedonija (do demarkacione linije), dio Kosova i uski granični pojas Srbije. Velikoj Albaniji — italijanski protektorat — priključeni su teritorija ondašnjeg Kosova i Metohije i zapadni dio Makedonije.

U maju 1941. Njemačka i Italija sporazumjele su se o podjeli Jugoslavije na njemačko i talijansko interesno područje, označeno demarkacionom linijom: Vrh (na staroj jugoslovensko-talijanskoj granici) — Lučno — Ježica — Litija — Cerklje — Samobor — Petrinja — Glina — Bosanski Novi — Sanski Most — Mrkonjić-Grad — Donji Vakuf — Sarajevo — Ustiprača — Priboj — Novi Pazar — Orlova Čuka — Šar-planina — Tetovo — Ohridsko jezero — Prespansko jezero.

[4] GESTAPO, skraćenica za Geheime Staatspolizei, tajna politička policija Trećeg Rajha, organizovana poslije Hitlerovog dolaska na vlast. — OVRA, skraćenica za Opera vigilanza repressione antifascista, Nadzorna služba na suzbijanje antifašizma, tajna politička policija talijanskog fašističkog režima.

[5] Tito ima na umu činjenicu da organi vlasti Banovine Hrvatske nisu raspustili koncentracione logore, o čemu je Simovićeva vlada bila donijela odluku, pa je velik broj komunista koje je Šubašićev policijski aparat do 31. marta 1941. pohapsio i zatvorio u logor u Lepoglavi predat u ruke ustaškoj vlasti.

[6] Odmah poslije proglašenja Nezavisne Države Hrvatske ustaše su svirepim terorizmom počele ostvarivati svoj program stvaranja »čiste hrvatske države« i »čiste hrvatske nacije«, pa su se u toj akciji stvaranja » čistog hrvatskog životnog prostora« i nacionalnog »unutrašnjeg prečišćavanja« ubrzo našli pod udarom Srbi, Jevreji i Cigani (Romi), kao »najveći neprijatelji hrvatskog naroda«, koje je valjalo istrebljenjem, iseljenjem i prevođenjem u katoličku vjeru ukloniti sa teritorije NDH. A čistotu »hrvatske nacije« trebalo je postići istrebljenjem onih Hrvata i Muslimana koji ne prihvataju politiku i praksu ustaša, odnosno koji se »nehrvatski ponašaju«. Ubistva Srba na teritoriji NDH počela su već sredinom aprila 1941. Do početka maja najmasovniji zločin ustaše su počinile 27/28. aprila u selu Gudovcu, kod Bjelovara, gdje su ubili 184 seljaka Srbina.

Radi uspostavljanja ustaške vlasti u Bosni, u Sarajevo je iz Zagreba upućen bataljon Mačekove Građanske zaštite koju je S. Kvaternik, zapovjednik oružanih snaga NDH, rješenjem od 19. aprila 1941, preimenovao u »Hrvatske zaštitne lovce«. U Zagrebu je 20. aprila formiran Bosansko-hercegovački odred. Sa njim su u Bosnu krenule satnije i pohodni bataljon da pojačaju tamošnje, već formirane vojne jedinice.

7 Italija je okupirala: dalmatinsku teritoriju od Splita do Novigradskog mora i sva ostrva sem Brača i Hvara; Sušak sa širim zaleđem i ostrva u Hrvatskom primorju sem Paga. Riječka, zadarska i splitska pokrajina kao i bokokotorska stavljene su pod upravu guvernera Dalmacije u Zadru. Okupacijom, aneksijom i organizovanjem talijanske vlasti počelo je na tom području i nasilno odnarodjavanje stanovništva, počev od potalijanjenja ličnih imena.

8 Ovaj nepotpisani direktivni članak, u kojem su data uputstva partijskoj organizaciji Hrvatske za rad u teškim uslovima okupacije, napisao je Tito, koji ga je i autorizovao u ljeto 1977.

9 Proglas njemačkim i talijanskim vojnicima Tito je napisao na srpskohrvatskom jeziku u Beogradu sredinom maja 1941. Letak je preveden na njemački i talijanski jezik, a štampan je, vjerovatno, sredinom juna u Zagrebu i Beogradu i tajno proturan na mjesta gdje su se kretali ili se okupljali njemački i talijanski vojnici.

10 *Osovina Rim — Berlin* — izraz čvrste i djelatne saradnje Hitlera i Musolinija — stvorena je 24. oktobra 1936. godine kada je između Njemačke i Italije potpisan sporazum o tijesnoj saradnji. Poslije tog sporazuma Osovina Rim — Berlin se učvršćuje vojno-političkim sporazumom, koji je bio zaključen 22. maja 1939. godine, a kojim su se potpisnice obavezale da će jedna drugu pomoći u svakom vojnom poduhvatu.

Trojni pakt (Berlinski pakt) zaključen je između Njemačke, Italije i Japana 27. septembra 1940. Taj pakt je bio inspirisan agresivnim ambicijama potpisnika. Njime su se tri zemlje obavezale da će aktivno i iskreno sarađivati u azijskom istočnom prostoru kao i u Evropi. Cilj je bio da se upotrebom sile »uspostavi i održi novi poredak«. Trojnom paktu su, za vrijeme njegovog postojanja, pristupile: Mađarska, Rumunija, Slovačka i Bugarska.

11 Komunistička partija Jugoslavije je napregnutom, aktivnom budnošću pratila pripreme kapitulantske vlade Cvetković — Maček za potpisivanje protokola o pristupanju Kraljevine Jugoslavije *Trojnom paktu*, pa je u narodu sve više pojačavala svoju političku akciju protiv nenarodne, anacionalne, proosovinske vlade, i 24. marta su počele prve demonstracije, koje su 25. marta, na dan kada su predstavnici jugoslovenske vlade potpisali u Beču protokol kojim se Jugoslavija uključuje u Trojni pakt, preplavile zemlju. Grupa generala i oficira, koristeći masovan i odlučan pritisak patriotski, antifašistički raspoloženog naroda, osmjelila se da 26/27. marta izvrši puč, svrgne vladu Cvetković — Maček i obrazuje novu vladu, s generalom Dušanom Simovićem na čelu.

12 Šestog aprila 1941, sat-dva prije napada njemačkih armija na Jugoslaviju, u Moskvi je potpisan ugovor između vlada Jugoslavije i SSSR-a *o prijateljstvu i nenapadanju.*

13 Vlada generala Simovića je 3. aprila proglasila Beograd otvorenim gradom.

14 Anri Filip Peten, francuski maršal i političar. Poslije ostavke Pola Renoa, kao i rasula francuske vojske u sudaru s njemačkim armijama, 16. juna 1940. preuzeo je dužnost ministra-predsjednika i odmah ponudio kapitulaciju, a 22. juna je i potpisao. Sjedište njegove kvislinške vlade je bilo u Višiju, i maršal Peten je diktatorski vladao dijelom, tobože, neokupirane Francuske.

15 Vidkun Kvisling, norveški oficir i političar, koji je uoči rata osnovao fašističku partiju, stavio se u službu okupatora poslije ulaska Nijemaca u Norvešku i postao predsjednik marionetske norveške vlade. Po V. Kvislingu, ličnosti koje su

se u okupiranim zemljama Evrope stavile u službu okupatora nazvane su »*kvislinzima*«, a organizacije »kvislinške«.

[16] *Krup* — njemački koncern; osnovao ga je Fridrih K. Krup (1787—1826). Proizvodeći topove za prusku armiju, Krup je stekao basnoslovno bogatstvo. Poslije prvog svjetskog rata odredbama Versajskog ugovora o miru Krupovim fabrikama je bila zabranjena proizvodnja oružja, a neke su i demontirane. Međutim, Krup je sačuvao koncern prikrivši ga takozvanom mirnodopskom proizvodnjom. U to vrijeme Krup finansira nacistički pokret. Po dolasku Hitlera na vlast, Krup opet postaje glavni proizvođač oružja. U Krupovim fabrikama 1937. godine radi 109 000 ljudi. Međunarodni vojni sud u Nirnbergu osudio je 1948. Alfreda Krupa na 12 godina zatvora i konfiskaciju imovine zbog učestvovanja u nacističkoj zavjeri protiv mira, finansiranja agresije, pljačke tuđe imovine u okupiranim državama i zločinačke eksploatacije robovske radne snage.

Simens (Siemens) — elektrotehnički koncern. Prvo preduzeće osnovao je Verner Simens (Ernst Werner Siemens), pronalazač i industrijalac, 1847; koncern je proizvodio sve vrste elektrotehničkih materijala i instrumenata, aparate i mašine za slabu i jaku struju.

Uz takve industrijske kolose Njemačke, kao što su *Krup* i *Simens*, Tito je postavio i nacističkog maršala Hermana Geringa, jer je taj odani Hitlerov saradnik, vrhovni komandant njemačkog vazduhoplovstva, kao rukovodilac četvorogodišnjeg privrednog plana Njemačke (1936), uspio da 1937. osnuje svoj veliki koncern (*Hermann Göring Werke*), a nakon »anšlusa» Austrije (1938) i okupacije Čehoslovačke (1939) pripaja kombinate tih zemalja i tako staje u red najbogatijih industrijalaca svijeta.

[17] Grof Galeaco Ćano bio je ne samo istaknuti Musolinijev politički saradnik već i zet.

[18] Koliko nam je poznato, ovaj letak je bez obzira na njegov ograničen informativni domet, prvo javno publikovano upozorenje da nacisti spremaju napad na Sovjetski Savez.

[19] Članak *Zašto smo još u sastavu Komunističke partije Jugoslavije* napisao je Tito kao odgovor na pojačanu kampanju frankovaca protiv KPJ i bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda.

[20] Tito je ovaj izvještaj Kominterni napisao u Beogradu, a u Moskvu su ga odnijeli službenici Sovjetske ambasade, koji su Beograd napustili tek prvih dana juna 1941.

[21] Posrijedi je sporazum Cvetković—Maček koji je sklopljen 26. avgusta 1939. godine između dr Vlatka Mačeka, predsjednika Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Dragiše Cvetkovića, kao mandatora krune, odnosno predstavnika vladajuće Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ).

[22] Misli se na potpisivanje protokola o pristupanju Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu 25. marta 1941.

[23] Termin »*peta kolona*« je nastao za vrijeme španskog građanskog rata. U oktobru 1936. prema Madridu su nadirale četiri fašističke kolone, dok se »peta kolona«, prema izjavi frankističkog generala Mole, već nalazila u Madridu, i ona je trebalo da napadne sjedište republikanske vlade. Poslije njemačkog napada na Holandiju i Francusku termin »peta kolona« je općeprihvaćen, da bi se njime označila grupa, organizacija koja subverzivno djeluje u okviru državne zajednice, u redovima oružanih snaga, u pozadini i sl. za račun neprijatelja. (Više o petoj koloni i petokolonašima vid. Titov članak *Peta kolona*, str. 155—158, 5. tom.)

[24] Tito je imao na umu oficire carske Rusije, *bjelogardejce* koji su emigrirali, našli utočište u Kraljevini Jugoslaviji i kao oficiri bili primljeni u Jugoslovensku vojsku, i one Hrvate — pojedince što su kao oficiri u vojsci Kraljevine Jugoslavije, zbog svog ustaškog uvjerenja, bili aktivni agenti, u prvom redu njemačke obavještajne

službe. Na primjer, jedan je od njih (kapetan Vladimir Kren) 4. januara 1941. avionom pobjegao u Grac, donoseći Nijemcima povjerljivu šifru jugoslovenske vojske, planove pomoćnih aerodroma na teritoriji Banovine Hrvatske, plan odbrane Zagrebačkog aerodroma, čime su se nacisti koristili prilikom napada na Jugoslaviju.

[25] Do kraja 1938, za 20 godina, potrošeno je za opremu vojske 45 milijardi dinara, a za utvrđivanje graničnih frontova samo oko 10 miliona dinara. Komandant utvrđivanja jugoslovenskih frontova bio je proosovinski nastrojeni divizijski general Lav Rupnik.

[26] Vrhovna komanda jugoslovenske vojske nije imala vezu s mnogim potčinjenim štabovima već od prvog dana rata. Stanje se u tom pogledu iz dana u dan pogoršavalo, pa je 10. aprila izdala naredbu da se jedinice bore samoinicijativno ne čekajući naredbe viših štabova.

[27] Do danas nema pouzdanog svjedočanstva o tom događaju kod Čačka.

[28] General Milan Nedić, koji je 1. novembra 1940. u svojstvu ministra vojske podnio knezu Pavlu Karađorđeviću referat s predlogom da Jugoslavija pristupi *Trojnom paktu*, bio je u aprilskom ratu komandant Treće (južne) grupe armija koja se poslije četiri dana našla u rasulu. Nedićev nasljednik na položaju ministra vojnog, general Petar Pešić, izjavio je 16. februara 1941, kad ga je knez Pavle upoznao s Hitlerovim zahtjevom da se Jugoslavija priključi Trojnom paktu: »To je najbolje!« Kao i Nedić, mislio je i djelovao i načelnik Glavnog đeneralštaba, armijski general Petar Kosić.

Većina generala i oficira jugoslovenske vojske u aprilskom ratu se bez otpora predala i otišla u zarobljeništvo. Od 375 000 zarobljenih vojnika, podoficira, oficira i generala u njemačkom zarobljeništvu bilo je 200 000, a u talijanskom 10 000 ljudi. Blizu 3 000 oficira i generala Kraljevine Jugoslavije, stavilo se, već u aprilu, u službu oružanih snaga »Nezavisne Države Hrvatske«.

[29] U oblastima Slovenije koje su okupirali (Donja Štajerska, Gorenjska i Mežička dolina) nacisti su odmah pristupili stvaranju uslova za njihovo uključenje u sastav Trećeg Rajha. Planirano je iseljavanje Slovenaca koji nisu ispunjavali rasne i političke kriterijume, odnosno ponjemčivanje onih koji dobiju pozitivnu rasnu i političku ocjenu. Cjelokupnu imovinu onih koji su bili predviđeni za iseljavanje trebalo je konfiskovati. S početka se računalo da će biti iseljeno 260 000—280 000 Slovenaca. Predstavnici Njemačke i NDH su se sporazumjeli da se Slovenci isele u NDH i »Staru Srbiju«. Pavelićeva vlada je pristala da se u Hrvatsku useli oko 170 000 Slovenaca, a u Srbiju znatno manje. Prihvatanjem iseljenih Slovenaca ustaška vlada je pokušala da pravda odluku o iseljavanju iz Hrvatske 200 000 Srba. Međutim, ustanak u Jugoslaviji je poremetio planove okupatora o preseljavanju Slovenaca i, najzad, onemogućio njegovo ispunjenje u cjelini. Prvi transport s iseljenicima iz Slovenije za Srbiju krenuo je 6. juna. Do 10. jula u Srbiju je transportovano 7 187 Slovenaca. Himler je 20. avgusta 1941. naredio da se iseljavanje obustavi sve do kraja rata.

[30] Kraljevskim ukazom od 3. maja 1941. Italija je odredila položaj dijela Slovenije koji joj je u diobi s Nijemcima pripao. Osvojena teritorija se priključuje Italiji, kao posebna administrativna jedinica — Ljubljanska pokrajina, na čijem čelu je visoki komesar. Tim ukazom je određeno da se u pokrajini poštuju etničke osobenosti stanovništva.

[31] »*Crne košulje*« (camicie nere), Musolinijevi fašistički partijski odredi. Crne košulje su bile organizovane u vojne formacije.

[32] Ugovorima između Italije i NDH od 18. maja 1941. godine (tzv. Rimski ugovori) Italija je anektirala: Sušak i dublje zaleđe s ostrvima Hrvatskog primorja, Dalmaciju od Novigradskog mora do Splita, zaleđe prema Kninu i dalmatinska ostrva, osim Brača, Hvara, Šćedra i ostrva dubrovačkog primorja. Odlučeno je da se posebnom konvencijom predvide statuti Splita s predgrađima i Kaštelima, kao i ostrva Korčule.

Delegacija NDH, s Pavelićem na čelu, prilikom potpisivanja Rimskih ugovora ponudila je krunu hrvatskog kralja Zvonimira talijanskom kraljevskom domu,

iako je za kralja NDH još 30. aprila 1941. bio određen vojvoda od Spoleta. Ustanak u Hrvatskoj protiv okupatora i kvislinga i pogoršanje odnosa između Italije i NDH osujetili su krunisanje vojvode od Spoleta.

33 Mačekovi oružani odredi Seljačke i Građanske zaštite poslužili su ustašama kao glavni vojni instrument prilikom razbijačke petokolonaške akcije u aprilskom ratu 1941. i uspostavljanja ustaške vlasti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini. Aktom NDH od 19. aprila 1941. dobili su naziv Hrvatski zaštitni lovci. Brzo formiranje oružanih snaga NDH, previranja u redovima Zaštite i manifestacije nezadovoljstva prema ustaškoj politici, osobito povodom Rimskih ugovora, sve je to uticalo da Pavelić donese odluku o rasformiranju Hrvatskih zaštitnih lovaca.

34 Od kraja aprila 1941. ustaše su sve učestanije i sve masovnije vršile čišćenje »hrvatskog prostora« od Srba. U srezu Grubišno Polje uhapšeno je 26. aprila 600 ljudi. U selu Gudevcu kod Bjelovara ustaše su 27/28. aprila ubile 184 Srba. Kordun, Banija, Lika i Kninska krajina bile su početkom maja oblasti u kojima su odredi ustaških emigranata i mjesnih ustaša počinili masovni pokolj Srba. Između 7. i 8. maja ubijeno je 525 ljudi iz opština Veljun i Perjasica. U Glini je 11/12. maja pobijeno 300 Srba. U drugoj polovini maja i početkom juna masovna hapšenja i ubistva Srba usljedila su u Bosni i Hercegovini. U Gacku, Fazlagića Kuli i Borču već od 1. juna pojavile su se ustaške formacije koje su odmah krenule da protjerivanjem, a ponajviše ubijanjem, očiste od srpskog življa granični pojas prema Crnoj Gori. Ustaše su noću između 1. i 2. juna 1941. blokirale selo Korita (kod Gacka), upale u njega i pohvatale sve stanovništvo. Noću 4. juna ustaše su dovele kod jame Golubija 140 ljudi iz Korita i 23 iz sela Zagradac i sve ih maljevima pobile i pobacale u jamu. U selima ljubinske opštine pohvatale su ustaše od 2. do 12. juna 180 ljudi, žena i djece i 143 od njih pobile i bacile u jamu kod sela Kapavice. Pobijeno je sve stanovništvo u selu Ćurkovcu. U to vrijeme masovna ustaška ubistva doživljava Bosanska krajina: u Bihaću je pobijeno 900 lica.

35 Odnosi se na srpsko stanovništvo u granicama NDH, a ne samo na teritoriji Hrvatske, a ono je obuhvatalo oko 1 900 000 ljudi.

36 Preseljavanje, pokrštavanje i ubijanje ljudi ustaške su vlasti ozakonile aktima donesenim prvih dana po formiranju NDH. Već 17. aprila 1941. ustaške »Narodne novine« objavile su Pavelićevu *Zakonsku odredbu za odbranu naroda i države*, kojom su uvedeni i prijeki sudovi koji sude »po hitnom postupku« i donose samo smrtne kazne. Za komunističku djelatnost bila je predviđena samo smrtna kazna.

37 Pavelić je iz Italije doveo u Hrvatsku oko 260 ustaša emigranata formiranih u bojnu od šest satnija (četa). Mada su ustaše iz emigracije činili jezgro oko kojeg će se okupiti i njemu podrediti ustaška vojna organizacija, formiranje ustaških jedinica počelo je prije povratka emigranata, jer su ilegalne ustaške organizacije u zemlji bile poluvojničke formacije. Ustaše, organizovane u takozvanim ustaškim »stanovima« i ustaškim »rojevima«, bile su naoružane. Slavko Kvaternik je 11. aprila 1941. donio odredbu o osnivanju Ustaškog nadzornog stožera. Formalnu naredbu o formiranju posebnih ustaških vojnih snaga — Ustaške vojnice, Pavelić je izdao 10. maja 1941. Ustaška vojnica je bila van domobranstva, posebni, elitni dio Pavelićevih oružanih snaga. Vojnica je bila direktno potčinjena poglavniku, sastavljena prema političkom kriterijumu — kao stranačka vojska. Pripadnici Vojnice su 1941. bili dobrovoljci, ustaše po uvjerenju, čvrsto organizovane. Ustaška vojnica je krajem 1941. imala u svom sastavu 15 000 ljudi.

38 Vojska NDH — Domobranstvo je organizovano po uzoru na Kraljevsko ugarsko-hrvatsko domobranstvo iz vremena Austro-Ugarske. Već 16. aprila su formirani: Glavni stožer vojskovođe, Zapovjedništvo vojske i Ministarstvo domobranstva sa štabovima kopnene vojske, vazduhoplovstva i mornarice. Do kraja 1941. kopnena vojska domobranstva imala je u svom sastavu oko 65 500 ljudi. Starješinski kadar sačinjavali su oficiri i podoficiri iz jugoslovenske vojske, a na vodeće položaje bili su postavljeni oficiri iz bivše austrougarske vojske.

Vazduhoplovstvo je formirano u maju 1941. Nijemci su domobranskom vazduhoplovstvu počeli dodjeljivati avione zaplijenjene od jugoslovenske vojske u aprilskom ratu, od kojih su formirane prve eskadrile, na aerodromima u Zagrebu i Sarajevu (oko 30 aparata).

Pošto su Talijani okupirali veći dio jadranske obale, nisu dozvolili takozvanoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj da organizuje svoju ratnu mornaricu, mada je bilo formirano zapovjedništvo plovnih snaga sa sjedištem u Zagrebu.

39 Talijani su svoju okupacionu zonu na teritoriji NDH zaposjeli jedinicama 5. i 6. korpusa, iz 2. armije, u čijem je sastavu bilo 6 divizija (1. brza divizija »Lombardija«, »Re«, »Sasari«, »Bergamo«, »Marke«).

Početkom juna 1941. jedinice njemačkog 51. armijskog korpusa (132. i 183. divizija) napustile su teritoriju NDH, a iz Austrije, u njemačku okupacionu zonu na teritoriji NDH, dovedena je 718. pješadijska divizija. Pored 718. divizije, na teritoriji NDH Nijemci su imali i bataljone za osiguranje.

40 Mađarske trupe su tokom aprilskog rata 1941. i prvih dana okupacije Bačke i Baranje pobile više od 3 500 ljudi, a do 25. aprila protjerale 11 000 stanovnika. U aprilu 1941. Srbe su strijeljali i folksdojčeri: u Alibunaru, Petrovgradu (Zrenjaninu) i Pančevu. U tim mjestima je od 12. do 23. aprila strijeljano blizu 90 ljudi.

41 Prije naredbe načelnika štaba njemačke Vrhovne komande, Vilhelma Kajtela, od 16. septembra 1941. po kojoj je trebalo za jednog ubijenog nacističkog vojnika pobiti 100 ljudi, u Srbiji je, krajem aprila, objavljena — na plakatama — naredba komandatna 2. njemačke armije Maksimilijana Vajhsa: »U jednom podmuklom napadu njemački vojnici su izgubili živote. Njemačko strpljenje je pri kraju. Za odmazdu je strijeljano 100 Srba iz svih slojeva stanovništva. Ubuduće za svakog ubijenog njemačkog vojnika, svakog puta biće bezobzirno strijeljano 100 Srba«.

42 Vršeći političke i vojne pripreme za oružanu borbu protiv okupatora i kvislinga, Komunistička partija Jugoslavije je nastojala da oslobodilačkoj borbi obezbijedi široku političku osnovu, pa su radi toga vođeni pregovori s pojedinim liderima i grupama liberalnih građanskih partija kako bi se postigao sporazum o udruženoj jedinstvenoj oslobodilačkoj akciji pod vođstvom KPJ. Josip Broz Tito se još uoči aprilskog rata sastao i razgovarao u Beogradu s prvakom ljevice Demokratske stranke dr Ivanom Ribarom, koji je odmah prihvatio saradnju s KPJ. U Beogradu se Tito sastao 5. juna 1941. s vođom Narodne seljačke stranke i tom prilikom je dr Dragoljub Jovanović obećao da će sarađivati s KPJ. Međutim, D. Jovanović se nije uključio u narodnooslobodilački pokret, mada su mnogi istaknuti članovi njegove stranke aktivno učestvovali u narodnooslobodilačkoj borbi od prvih dana oružanog ustanka.

43 Najpoznatije demonstracije bile su: u Zagrebu 3. decembra 1939; u Beogradu 14. decembra 1939, kada je policija ubila četiri demonstranta i ranila nekoliko desetina; u Splitu polovinom decembra 1939, kada je policija ubila radnika Vicu Buljanovića, čija se sahrana pretvorila u masovnu političku demonstraciju u kojoj je učestvovalo oko 25 000 ljudi. Gotovo u isto vrijeme došlo je do masovnih demonstracija u Ljubljani. Poslije toga su izbile demonstracije u Mostaru, Banjaluci, Sarajevu i u Crnoj Gori. Demonstracije su nastavljene i 1940. godine u cijeloj zemlji. Povodom godišnjice početka drugog svjetskog rata KPJ je organizovala masovne izlete radnika i omladine i »letjeće mitinge« na kojima su ispoljavani antiratno raspoloženje i protest protiv profašističke politike jugoslovenske vlade. Policija je s oružiem nasrnula na te skupove. Najveći zločin je policija počinila prilikom demonstracija u Beogradu 8. septembra 1940, kada je ubijeno deset omladinaca, a veliki broj ranjen.

44 Jedanaestog maja 1940. jugoslovenska vlada je sklopila trgovinski sporazum s vladom SSSR-a, a 24. juna iste godine uspostavljeni su diplomatski odnosi. Kada je 31. maja 1940. u Beograd stigla prva sovjetska zvanična delegacija, Komunistička partija je organizovala doček. Pred Željezničkom stanicom okupilo se oko 5 000 manifestanata. To se ponovilo i prilikom dolaska trgovinske delegacije, krajem juna, kao i 6. jula kada je u Beograd doputovao prvi poslanik SSSR-a, Plotnjikov.

[45] O svrgavanju vlade Cvetković — Maček 27. marta 1941. i formiranju nove vlade, s generalom Simovićem na čelu, vid. nap. 11.

[46] U vladi generala Simovića, koju je obrazovao poslije svrgavanja vlade Cvetković — Maček, bio je u svojstvu ministra saobraćaja i Bogoljub Jevtić, koji je u politički život Jugoslavije otprve ušao kao izrazito reakcionaran političar. On je kao ministar dvora bio jedan od glavnih oslonaca kralju Aleksandru Karađorđeviću u šestojanuarskoj diktaturi, a kao predsjednik vlade poslije smrti kralja Aleksandra (krajem 1934. i početkom 1935) pokušao je da očuva diktatorske metode vladavine. B. Jevtić je bio osnivač omladinske profašističke organizacije Patriotski omladinski front (POF); jedan je od osnivača i vođa šestojanuarske Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS). Osim toga, u vladi je ostao dr V. Maček sa ostalim ministrima iz HSS-a koji su se u prethodnoj vladi izjasnili za kapitulaciju i pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu.

[47] Vlada generala Simovića je uskoro poslije formiranja odlučila da se iz zatvora puste svi antifašisti, što je značilo i komunisti, a 12. aprila 1941. donijela je još jednu odluku »da se amnestiraju svi politički kažnjenici po Zakonu o zaštiti države... osim špijunaže i izdaje...« Prema Uredbi o Banovini Hrvatskoj, koja je donesena 26. avgusta 1939, nakon sporazuma Cvetković — Maček, vlast Banovine Hrvatske nije morala sprovesti vladinu odluku o amnestiji, pa je zadržala komuniste u zatvorima i predala ih ustaškoj vlasti.

[48] Najdjelotvorniji politički rad komunista bio je u 38. puku Zetske divizije i 36. pješadijskom puku u Đakovici.

[49] Centralni komitet KP Slovenije prvih dana aprilskog rata se letkom obratio slovenačkom narodu pozivajući ga da brani nezavisnost. Pokrajinski komitet Komunističke partije Hrvatske za Dalmaciju štampao je 22. aprila proglas kojim poziva narod na odlučan i jedinstven otpor fašističkom okupatoru, a malo kasnije i prvomajski proglas kojim poziva narod na otpor okupatoru. Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu uputio je, u maju, proglas u kojem se obratio Srbima, Muslimanima, Hrvatima i Jevrejima pozivajući ih na bratstvo i jedinstvo i odlučnu borbu protiv raspirivanja šovinističke mržnje i ustaških zločinaca.

[50] Riječ je o *deklaraciji KP Italije* koju je objavila neposredno poslije kapitulacije Francuske, u ljeto 1940; u njoj se osuđuju »fašistička ratna avantura« i politika talijanske buržoazije i iznose programski stavovi KPI o drugom svjetskom ratu. Ta deklaracija je objavljena kao letak, a izvodi su objavljeni u »Proleteru«, br. 5—6, jun—jul 1940.

[51] Riječ je o proglasu CK KPJ njemačkim i talijanskim vojnicima (dok. na str. 12).

[52] Savjetovanje je održano najvjerovatnije 5. ili 6. maja 1941. u Zagrebu u kojem se tada nalazilo sjedište CK KPJ. Savjetovanje je organizovao Tito, a u njegovom radu su učestvovali po 1—2 predstavnika iz svih pomenutih dijelova Jugoslavije.

[53] Titu još nije bio poznat pravi razlog zbog kojeg sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju Šatorov nije prisustvovao savjetovanju.

[54] Do fašističkog napada na Jugoslaviju, uoči rata, izlazili su ovi časopisi i listovi: CK KPJ je izdavao »Proleter«, PK KPJ za Srbiju »Komunist« i »Glas radnog naroda«, PK KPJ za Vojvodinu »Istinu« i »Trudbenik«, CK Hrvatske »Srp i čekić« i »Politički vjesnik — Vjesnik radnog naroda«, PK za Dalmaciju »Borbu radnog nanaroda«, CK Slovenije »Delo« i »Komunike«, PK za Bosnu i Hercegovinu »Glas saveza radnika i seljaka«, PK za Crnu Goru »Glas Crne Gore« i PK za Makedoniju »Iskru«. (O legalnim listovima i časopisima koje je KPJ izdavala prije rata vid. u nap. 95 u 5. tomu.) KPJ je bila vlasnik i nekoliko knjižara, koje su samo formalno bile vlasništvo privatnih lica (najčešće članova KPJ ili njoj bliskih ljudi).

[55] Ima na umu dva nacionalna centralna komiteta (Hrvatske i Slovenije) i šest pokrajinskih komiteta (za Srbiju, Vojvodinu, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Boku i Sandžak, Makedoniju i Dalmaciju). (O izdavačkoj djelatnosti vid. nap. 54).

56 Policija je 17. aprila 1940. otkrila u Zagrebu, u Murterskoj ulici br. 25, na Sigečici, ilegalnu partijsku štampariju. Odmah poslije pada te štamparije izgrađena je nova ilegalna štamparija i postavljena na Trešnjevki, u Gotalovačkoj ulici br. 8. Međutim, štamparija je bila otkrivena u martu 1941. Prilikom upada policije u štampariju bili su uhapšeni Josip Markovac, grafičar, i kućevlasnik Prpić. Oni nisu ništa odali, i provala je tu zaustavljena. Ali pisana riječ nije usahla, jer su postojale druge manje štamparije, a CK KPH će uskoro organizovati novu, i borba policije i Partije oko štamparija će se neprekidno voditi.

Štamparija PK KPJ za Srbiju, koja se nalazila u Beogradu, negdje kod Cvetkove mehane, bila je prvih dana okupacije demontirana i zakopana u perionici prizemne zgrade u Šumatovačkoj ulici br. 30. Otuda je preseljena u Šumadijsku ulicu broj 187, i počela je da radi prije oružanog ustanka. U vrijeme kad je Tito pisao ovaj izvještaj Kominterni u Beogradu se gradilo posebno sklonište za smještaj ilegalne štamparije CK KPJ na Banjičkom vencu br. 12.

57 »Radnički tjednik« je izlazio u Zagrebu od 24. maja 1940. do 11. aprila 1941.

58 U septembru 1940. je počeo u Makarskoj rad partijske škole CK KPJ, koju je pohađalo više od 20 istaknutih partijskih radnika. U Dubravi, kraj Zagreba, u februaru i martu 1941. radila je Visoka partijska škola CK KPJ, čiji su slušaoci bili pojedini članovi i sekretari nacionalnih i pokrajinskih komiteta i članovi CK KPJ, a među njima i dva člana Politbiroa. Predavači su bili: Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Ognjen Prica, Krsto Popivoda i drugi.

59 Nema pisanog dokumenta o tačnom datumu održavanja tog savjetovanja, niti je utvrđeno u kojoj je zgradi u Zagrebu održano.

Svoj opsežan rad *Savjetovanje Komunističke partije Jugoslavije* (poznat i kao *Zaključci Majskog savjetovanja*) Tito je napisao u Beogradu, najvjerovatnije početkom juna 1941. Objavljen je u »Proleteru« 3—4—5, za mart, april i maj 1941, koji je izašao iz štampe sredinom jula 1941.

60 Austrija je 13. marta 1938. nasilno prisajedinjena Njemačkoj (»anšlus«). Nezavisnost Jugoslavije je bila pred realnom, neposrednom opasnošću. Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije se 16. marta 1938. proglasom obratio Jugoslovenima, u kome je upozorio da je pred vratima neprijatelj nezavisnosti a ne »dobri sused«, kako je to izjavio predsjednik jugoslovenske vlade Milan Stojadinović. Te iste godine KPJ je osudila pogodbe oko Čehoslovačke, pozivajući narode Jugoslavije na odbranu nezavisnosti Čehoslovačke Republike. Kada je Minhenskim sporazumom (septembar 1938) bila žrtvovana nezavisnost Čehoslovačke, CK KPJ je izdao proglas u kojem je politiku jugoslovenske vlade ocijenio kao izdajničku i pozvao narode Jugoslavije na odbranu nezavisnosti zemlje. I u decembru 1938. godine KPJ u svojoj rezoluciji ponovo potvrđuje odlučan antiratni i antiosovinski stav. I sva naredna dokumenta Centralnog komiteta KPJ upozoravaju na opasnost po nezavisnost Jugoslavije. U proglasu od 7. novembra 1940. godine CK KPJ je upozorio narode Jugoslavije da su neprijatelji nezavisnosti u samoj vladi i u vojnim vrhovima i da oni »na sve moguće načine sabotiraju pripreme za odbranu zemlje«. Organ CK KPJ »Proleter« u decembarskom broju 1940. upozorava na pritisak njemačkih i talijanskih upravljača na Jugoslaviju. Polovinom marta 1941. CK KPJ je izdao proglas »Protiv kapitulacije — a za pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom«. U duhu politike koju je provodila KPJ bile su i inspirisane velike narodne demonstracije, koje su izvedene u vrijeme polaska predsjednika vlade u Beč na potpisivanje ugovora o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu, kad je došlo i do obaranja te kapitulantske vlade.

61 Ima na umu one učestale demonstracije potkraj 1939, koje su se nastavile i 1940. (Više o tome vid. u nap. 43.)

62 Prvi koncentracioni logor u Jugoslaviji stvoren je u januaru 1935. u Višegradu. Bez suđenja i na neodređeno vrijeme policija je u taj logor odvela velik broj studenata. Vlada Cvetković — Maček je 15. decembra 1939. objavila uredbu o internaciji, tj. Uredbu o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i

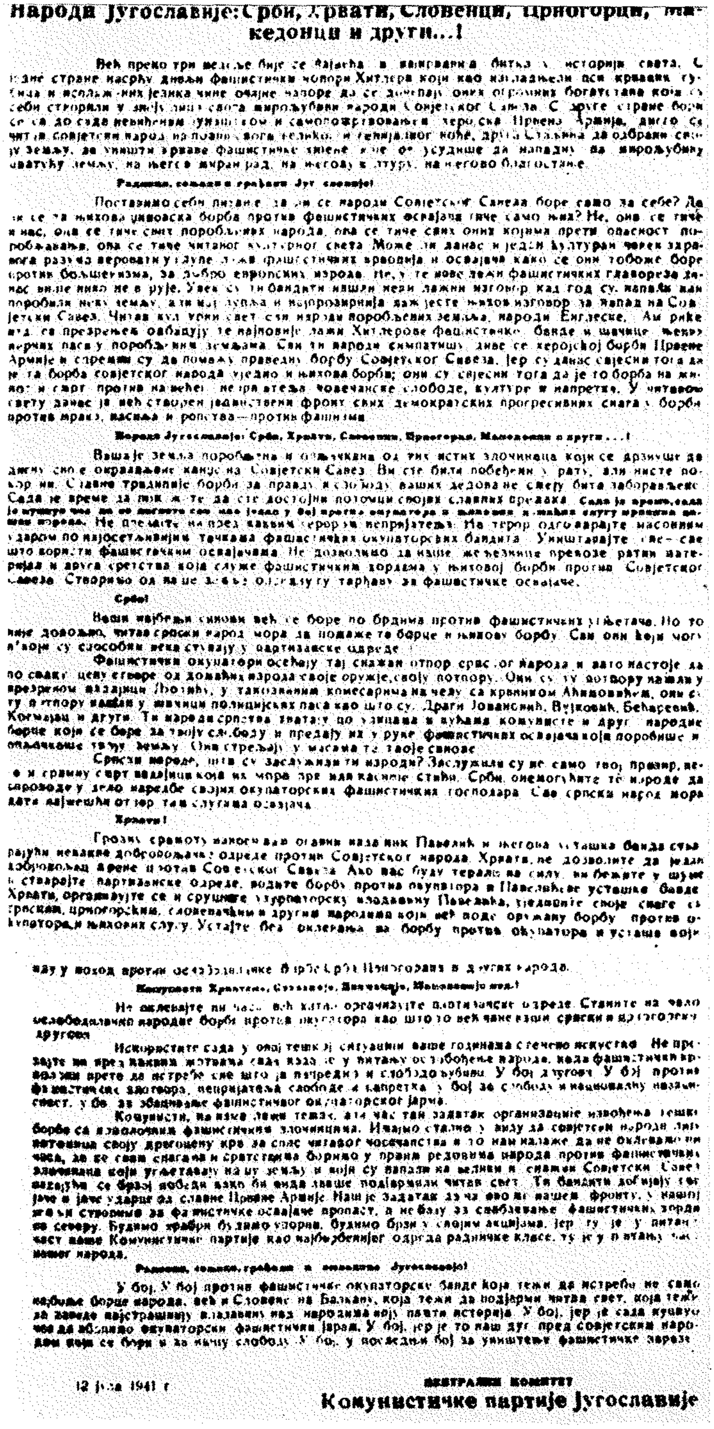

Народи Југославије: Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци и други...!

Већ преко три недеље бије се највећа и најкрвавија битка у историји света. С једне стране насрћу дивљи фашистички чопори Хитлера који као изгладнели пси крвавих губица и исплажених језика чине очајне напоре да се докопају оних огромних богатстава која су себи створили у двадесетлетију свога мирољубиви народи Совјетског Савеза. С друге стране бори се са до сада невиђеним јунаштвом и самопожртвовањем херојска Црвена Армија, цео совјетски народ на позив свога великог и генијалног вође, друга Стаљина да одбрани своју земљу, да уништи крваве фашистичке звери које се усудише да нападну на мирољубиву социјалистичку земљу, на његов мирни рад, на његову културу, на његово благостање.

Радници, сељаци и грађани Југославије!

Поставимо себи питање: да ли се народи Совјетског Савеза боре само за себе? Да ли се та њихова јуначка борба против фашистичких освајача тиче само њих? Не, она се тиче и нас, она се тиче свих поробљених народа, она се тиче свих оних којима прети опасност поробљавања, она се тиче читавог културног света. Може ли данас и један културан човек здравога разума веровати у глупе лажи фашистичких вођа и освајача како се они тобоже боре против бољшевизма, за добро европских народа. Не, у те нове лажи фашистичких главореза данас више нико не верује. Увек су ти бандити нашли неки лажни изговор кад год су нападали или поробили неку земљу, али најглупља и најпрозирнија лаж јесте њихов изговор за напад на Совјетски Савез. Читав културни свет, сви народи поробљених земаља, народи Енглеске, Америке итд. са презрењем одбацују те најновије лажи Хитлерове фашистичке банде и шачице њених верних паса у поробљеним земљама. Сви ти народи симпатишу, диве се херојској борби Црвене Армије и спремни су да помажу праведну борбу Совјетског Савеза, јер су данас свесни тога да је та борба совјетског народа уједно и њихова борба; они су свесни тога да је то борба на живот и смрт против највеће непријатеља човечанске слободе, културе и напретка. У читавом свету данас је већ створен јединствени фронт свих демократских прогресивних снага у борби против мрака, насиља и ропства — против фашизма.

Народи Југославије: Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци и други...!

Ваша је земља поробљена и опљачкана од тих истих злочинаца који се дрзнуше да дигну своје окрвављене канџе на Совјетски Савез. Ви сте били побеђени у рату, али нисте покорени. Славне традиције борби за правду и слободу ваших дедова не смеју бити заборављене. Сада је време да покажете да сте достојни потомци својих славних предака. **Сада је време, сада је куцнуо час да се дигнете сви као један у бој против окупатора и њихових слугу крвника нашег народа.** Не презајте ни пред каквим терором непријатеља. На терор одговарајте масовним ударом по најосетљивијим тачкама фашистичких окупаторских бандита. Уништавајте све — све што користи фашистичким освајачима. Не дозволимо да наше жељезнице превозе ратни материјал и друга средства која служе фашистичким хордама у њиховој борби против Совјетског Савеза. Створимо од наше земље опасну позадину за фашистичке освајаче.

Срби!

Ваши најбољи синови већ се боре по брдима против фашистичких угњетача. Но то није довољно, читав српски народ мора да помаже те борце и њихову борбу. Сви они који могу и који су способни нека ступају у партизанске одреде.

Фашистички окупатори осећају тај снажан отпор српског народа и зато настоје да по сваку цену створе од домаћих издајица своје оружје, своју потпору. Они су ту потпору нашли у презреном издајици Љотићу, у такозваним комесарима на челу са крвником Аћимовићем, они су ту потпору нашли у шачици полицијских паса као што су: Драги Јовановић, Вујковић, Бећаревић, Космајац и други. Ти изроди српства хватају по улицама и кућама комунисте и друге народне борце који се боре за твоју слободу и предају их у руке фашистичких освајача који поробише и опљачкаше твоју земљу. Они стрељају у масама твоје синове.

Српски народе, шта су заслужили ти изроди? Заслужили су не само твој презир, него и срамну смрт издајица која их мора пре или касније стићи. Срби, онемогућите те изроде да спроводе у дело наредбе својих окупаторских фашистичких господара. Сав српски народ мора дати најжешћи отпор тим слугама освајача.

Хрвати!

Грозну срамоту наноси вам оглашени издајник Павелић и његова усташка банда стварајући неваљне добровољачке одреде против Совјетског народа. Хрвати, не дозволите да један добровољац крене у рат против Совјетског Савеза. Ако вас буду терали на силу, ви бежите у шуме и стварајте партизанске одреде, водите борбу против окупатора и Павелићеве усташке банде. Хрвати, организујте се и срушите узурпаторску владавину Павелића, уједините своје снаге са српским, црногорским, словеначким и другим народима који већ воде оружану борбу против окупатора и њихових слугу. Устајте без оклевања на борбу против окупатора и усташа који

вашу у поход против бескрајне борбе Срба, Црногораца и других народа.

Комунисти Хрватске, Словеније, Војводине, Македоније итд.!

Не оклевајте ни часа, већ хитно организујте партизанске одреде. Станите на чело ослободилачке народне борбе против окупатора као што то већ чине наши српски и црногорски другови.

Искористите сада у овој тешкој ситуацији ваше годинама стечено искуство. Не презајте ни пред каквим жртвама сада када је у питању ослобођење народа, када фашистички крвопије прете да истребе све што је напредно и слободољубиво. У бој другови. У бој против фашистичких злотвора, непријатеља слободе и напретка, у бој за слободу и националну независност, у бој за збацивање фашистичког окупаторског јарма.

Комунисти, на вама лежи тешак, али частан задатак организације и вођења тешке борбе са кољачким фашистичким злочинцима. Имајмо стално у виду да совјетски народи лију потоцима своју драгоцену крв за спас читавог човечанства и то нам налаже да не оклевамо ни часа, да ге свим снагама и средствима боримо у првим редовима народа против фашистичких злочинаца који угњетавају нашу земљу и који су напали на велики и снажни Совјетски Савез надајући се брзој победи како би онда лакше подјармили читав свет. Ти бандити добијају сваки дан све јаче ударце од славне Црвене Армије. Наш је задатак да на овом нашем фронту, у нашој земљи створимо за фашистичке освајаче пропаст, а не базу за снабдевање фашистичких хорди на северу. Будимо храбри, будимо упорни, будимо брзи у својим акцијама, јер ту је у питању част наше Комунистичке партије као најбољег одреда радничке класе, ту је у питању част нашег народа.

Радници, сељаци, грађани и омладино Југославије!

У бој. У бој против фашистичке окупаторске банде која тежи да истреби не само најбоље борце народа, већ и Словене на Балкану, која тежи да подјарми читав свет, која тежи да заведе најстрашнију владавину над народима коју памти историја. У бој, јер је сада куцнуо час да збацимо окупаторски фашистички јарам. У бој, јер је то наш дуг пред совјетским народом који се бори и за нашу слободу. У бој, у последњи бој за уништење фашистичке заразе.

12 јула 1941 г.

ЦЕНТРАЛНИ КОМИТЕТ
Комунистичке партије Југославије

FAKSIMIL PROGLASA CK KPJ OD 12. JULA 1941, KOJI JE NAPISAO TITO

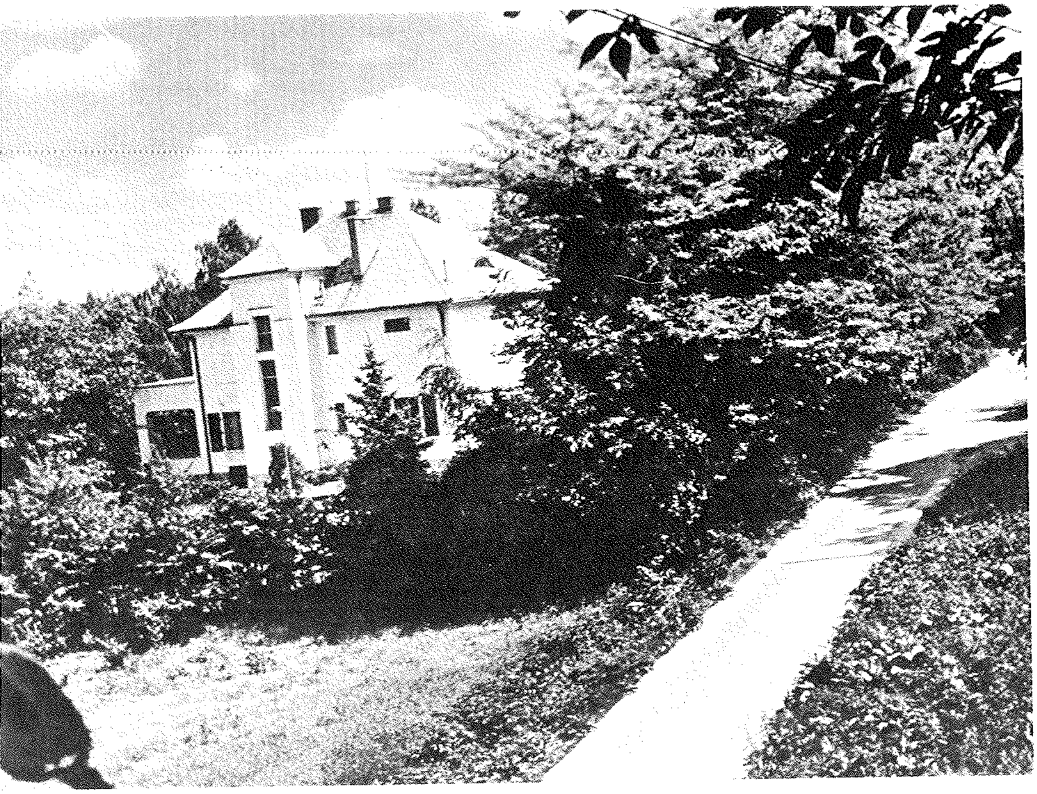

VILA VLADISLAVA RIBNIKARA NA DEDINJU (BOTIĆEVA 5) U KOJOJ JE ODRŽAN SASTANAK POLITBIROA CK KPJ 4. JULA 1941. I DONESENA ODLUKA O POČETKU USTANKA

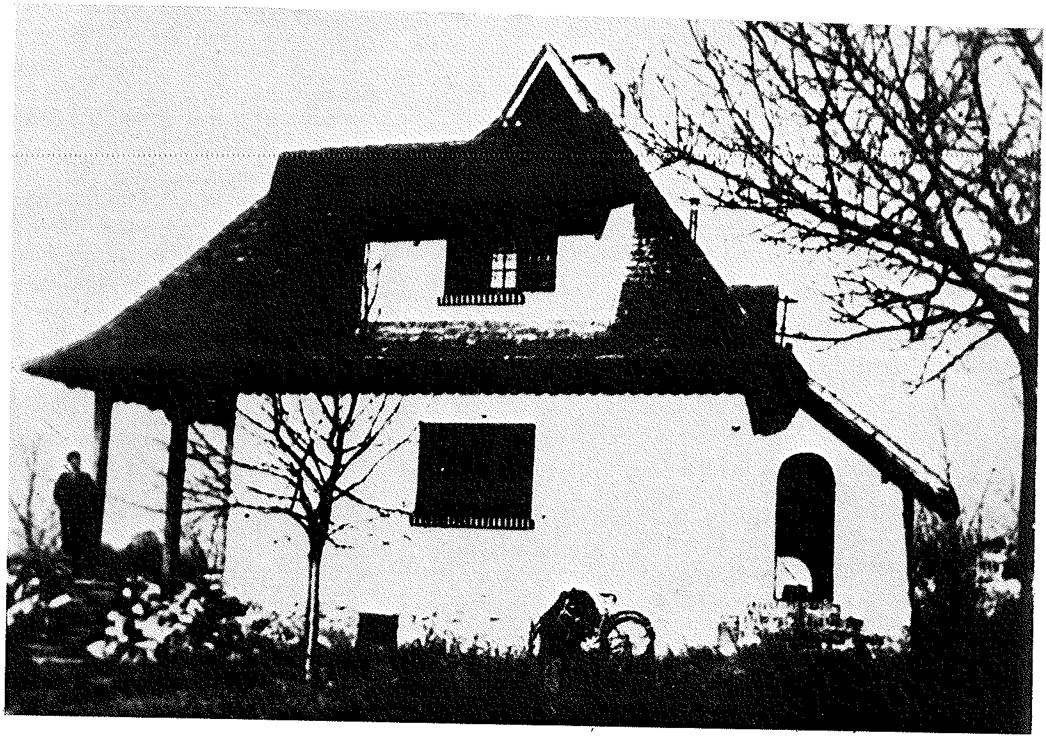

VILA PORODICE NENADOVIĆ U BEOGRADU (NA DEDINJU) U KOJOJ JE TITO STANOVAO OD JUNA DO 16. SEPTEMBRA 1941. I RUKOVODIO USTANKOM

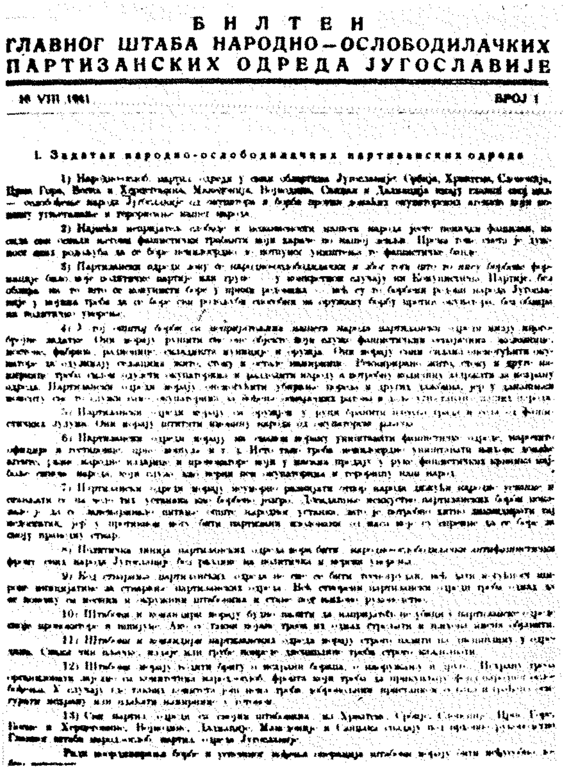

БИЛТЕН
ГЛАВНОГ ШТАБА НАРОДНО–ОСЛОБОДИЛАЧКИХ ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

10 VIII 1941 — БРОЈ 1

I. Задатак народно-ослободилачких партизанских одреда

FAKSIMIL NASLOVNE STRANE BROJA 1 »BILTENA GLAVNOG ŠTABA NOPOJ«, S UPUTSTVOM *ZADATAK NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA*, KOJEG JE NAPISAO TITO.

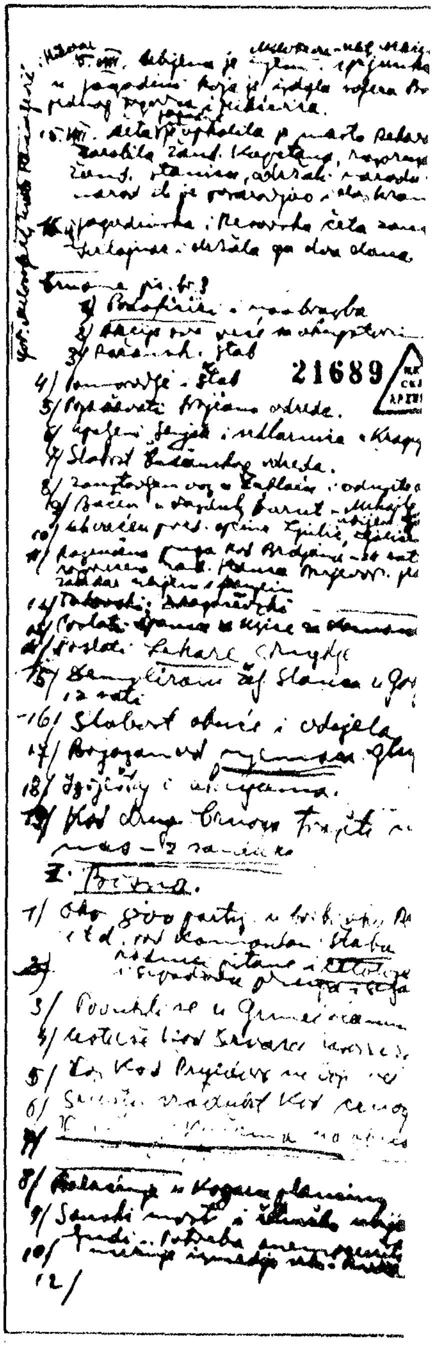

FAKSIMIL RUKOPISA TITOVIH BILJEŽAKA ZA »BILTEN GLAVNOG ŠTABA NOPOJ«

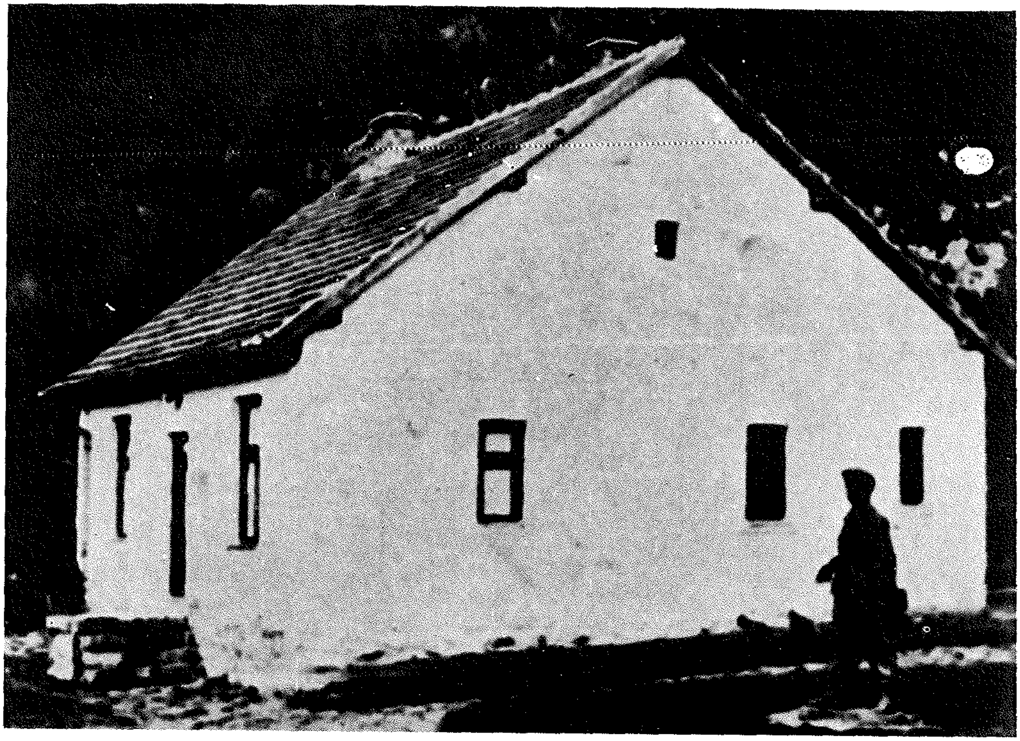

KUĆA U STOLICAMA U KOJOJ JE 26. I 27. SEPTEMBRA 1941. ODRŽANO SAVJETOVANJE U GLAVNOM ŠTABU NOPOJ

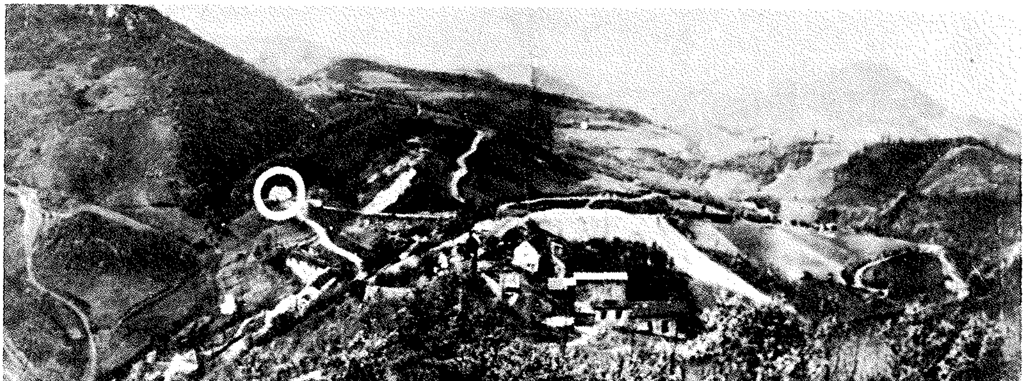

STOLICE S OBILJEŽENOM KUĆOM U KOJOJ JE ODRŽANO SAVJETOVANJE

OSLOBOĐENA I POLUOSLOBOĐENA TERITORIJA U 1941. GODINI

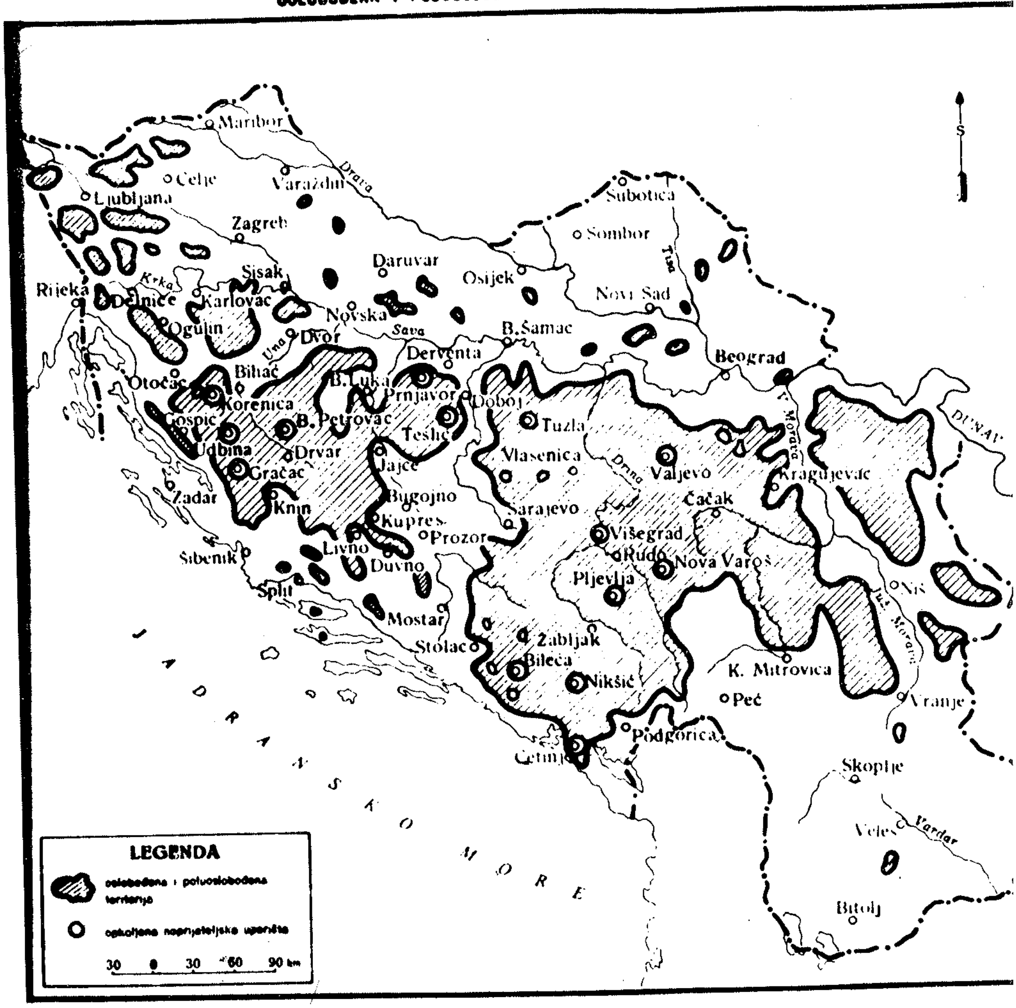

OSLOBOĐENA I POLUOSLOBOĐENA TERITORIJA JUGOSLAVIJE 1941.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

БОРБА

Орган Комунистичке Партије Југославије

— Излази: уторником, четвртком и суботом —

„Уверени смо да ће „Борбу" пригрлити, не само радничка класа као свој лист већ и сви родољуби, сви они који су остали верни синови свога народа, који доприносе свој удео за спас и слободу своје отаџбине".

Год. VI | Београд, недеља 19 октобра 1941 | Бр. 1 — Цена 2 дин.

Зашто излази Борба

После пуних 12 година почињемо опет излазити са нашом „Борбом" која је била угушена од злогласне шестојануарске диктатуре. До тога периода, „Борба", као орган Комунистичке Партије Југославије била је глас радног народа Југославије. Она је тада указивала пут израбљиваним радним масама за побољшање њиховог живота. Она је окупљала радне масе за борбу против свирепе експлоатације. Она је откривала узроке њихове беде. Учила је радне масе и давала перспективе њиховој бољој будућности. Она је водила борбу за политичка права радничке класе, итд. Данас „Борба", као орган Комунистичке Партије Југославије треба да буде не само гласило радних маса, већ и гласило свих подјармљених народа Југославије који данас стењу под окупаторским ... претвара своје неуспехе и поразе у победе, покушавајући на тај начин да завара не само немачки народ него и остале поробљене народе у Европи. Он настоји да прикрије своје поразе у нашој земљи које му задају јуначки партизани, он настоји да прикрије своја зверства пред народом или их оправдава разним циничним наговорима. Тај свирепи непријатељ хоће да се прикаже као неки пријатељ српског, хрватског, црногорског и др. народа Југославије. Он је створио марионетске владе у Београду и Загребу само да би заварао наше народе и лакше их држао у потчињености. Задатак наше „Борбе" јесте да све те смицалице непријатеља пред народом раскринкава и прикаже у правој светлости. „Борба" треба да објашњава народу значај данаш... ослободилачке бор-

пљачкају и уништавају наш народ. Недићеве и Љотићеве банде, заједно са крволочним окупаторским бандама, пале српска села и убијају српско становништво. Ти народи цинично говоре о томе паљењу и убијању мирнога становништва као о нужним мерама за увођење реда и поретка. Удружени партизански и савезнички војно-четнички одреди воде сада победоносну ослободилачку борбу против удружених окупаторских и домаћих зликоваца. Задатак наше „Борбе" је да народним масама непрекидно објашњава разне подмукле покушаје окупатора, да директно или преко својих плаћеника, помоћу разних петоколонаша на ослобођеној територији онемогуће народно-ослободилачку борбу. „Борба" ће немилосрдно раскринкати све те издајничке елементе и објашњавати народу њихову прљаву улогу у данашњој ослободилачкој борби коју народ води за свој опста- ... омражених окупатора. Тај отпор и страшни ударци које задаје Црвена Армија фашистичким бандитима разбили су фаму о непобедивости ове пљачкашке хорде. Народи Југославије виде у историји беспримерни херојизам и спремност на највеће жртве Совјетског народа у одбрани своје домовине, у одбрани својих тековина и благостања које је Совјетском народу дала велика руска револуција. Тај пример спремности за жртве дао је снаге и нашим народима да се дигну на устанак и да воде беспоштедну борбу против окупатора за своју слободу — упркос свих жртава. Наши су народи свесни тога да је боље стојећи борити се, него клечећи умрети.

Може ли данас бити сумње у скору победу над мрским фашистичким освајачем када се удружио читав културни свет, када су се удружиле три највеће силе света — Совјетски

FAKSIMIL NASLOVNE STRANE »BORBE« OD 19. OKTOBRA 1941. S TITOVIM UVODNIKOM

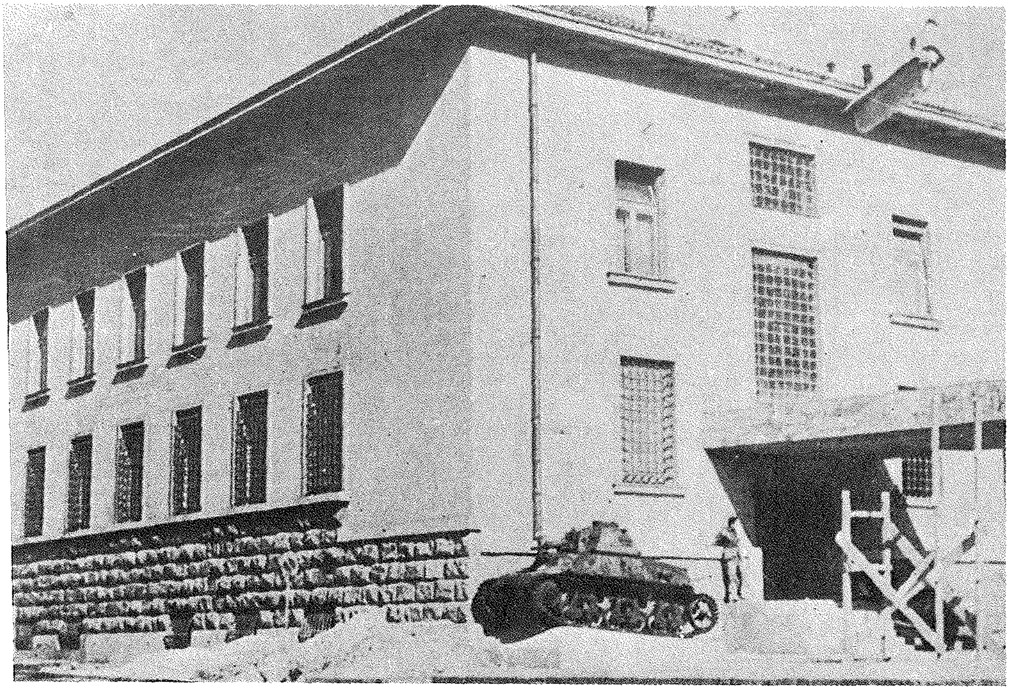

ZGRADA U UŽICU U KOJOJ JE BILO SJEDIŠTE VRHOVNOG ŠTABA U OKTOBRU I NOVEMBRU 1941.

САОПШТЕЊЕ

Врховног Штаба Народно-ослободилачких партизанских одреда

Народно-ослободилачки партизански одреди никли су и нарасли у сталној и беспоштедној борби против немачких, италијанских и мађарских окупатора и свих њихових слугу: Павелића, Недића, Љотића, Пећанца и њима сличних издајника и изрода наших народа.

Народно-ослободилачки партизански одреди имали су и имају само један циљ: протеривање мрских окупатора из наше земље и ослобођење народа Југославије испод њиховог крвавог јарма. Сва остала питања долазе данас у други ред, а међу њима и питање власти и облика будуће владавине. Она не смеју бити повод за разједињење народних снага у овој великој ослободилачкој борби. *И баш зато партизански одреди нису ни постављали ова питања;* баш зато они су заложили све своје снаге у борби за *јединство српског и свих осталих народа Југославије против окупатора,* сматрајући ово јединство као нужан предуслов успеха народне борбе и залог победе.

Руковођени таквим схватањима, Народно-ослободилачки партизански одреди су и понудили братску сарадњу свима оним снагама које су биле спремне да се заложе у борби против окупатора. Они су понудили братску руку сарадње и четничким одредима Југословенске војске.

Ови одреди, који дуго времена нису узимали никаквог учешћа у борби против непријатеља, ступили су у акцију тек онда када су партизани својом борбом и својом крвљу ослободили велики део српске и босанске територије од окупатора. *Али и тада, само један део четника узео је учешћа у борбама* против непријатеља заједно са партизанским снагама: ту су, у првом реду, четнички одреди капетана Рачића, проте Зечевића, поручника Мартиновић и делови четничких одреда Југословенске војске који су узели учешћа у опсади Краљева и Ваљева.

Међутим, за исто то време, док су партизани и поштени четници водили на фронтовима крваву борбу против непријатеља знатни делови четничких формација почели су да се задржавају у позадини ослобођене области где су, без борбе против окупатора, отпочели борбу за власт против партизана. Такве четничке формације постале су заклоном за све петоколонаше и противнародне елементе, који су из њих, као из бусије, предузели све да би дезорганизирали позадину ослобођене области, бацили у народ семе братоубилачког рата и тако изнутра отворили фронт непријатељу.

Једна од таквих банди извршила је напад на Ужичку Пожегу готово одмах после ослобођења овог места од стране партизана. По наређењу свог Штаба, који је у то време већ био у разговорима са четничком командом г. Драже Михаиловића на Равној Гори, партизани у Пожеги нису пружили отпор да не би дошло до проливања братске крви. Партизани су поднели ову тешку жртву ради остварења јединства, у нади да ће овај случај бити споразумно решен на задовољство обе стране.

Нажалост, ствари су се другојачије развиле. *Команда четника у Пожеги, на челу са капетанима Игњатовићем, Глишићем и Маринковићем, предузела је зверске прогоне пожешких партизана и њихових породица. На путу кроз Пожегу били су заустављани и пљачкани партизански транспорти, као и транспорти жита и намирница за ужичко становништво. Задржан је и опљачкан један транспорт од 300 пушака и много муниције,* упућен партизанским и четничким одредима који су се борили код Горњег Милановца против окупатора. Хапшени су, злостављани и убијани партизански курири и партизани — путници. *У Пожеги је, најпосле, пружено гостопримство и закључен савез између Команде четника у Пожеги и разбојничке Пећанчеве банде Боже „Јаворског",* која је нападала партизане и пљачкала народ у Ариљском и Моравичком срезу и припремала напад на Ужице.

Читавих месец дана, у интересу остварења јединства, партизански одреди су трпели ово отворено непријатељску делатност Четничке команде у Пожеги, у нади да ће пуковник Дража Михајловић, под чијом се командом формално налазио и пожешки четнички одред, показати добру вољу и принудити пожешке четнике на поштовање споразума који су били закључени са партизанима. За читаво то време вођени су разговори између претставника Врховног штаба народно-ослободилачких партизанских одреда и г. Драже Михајловића.

26 октобра у Брајићима закључен је споразум између Врховног штаба партизана и Команде четничких одреда Југ. војске. По овом споразуму била је предвиђена заједничка сарадња у борби против непријатеља, заједничка подела плена, брига за обезбеђење становништва, слободан рад како партизанских тако и четничких формација, слободни транспорти трупа и материјала, мешовити ратни судови и читав низ других клаузула које су омогућивале уску сарадњу и успешну борбу против непријатеља.

Врховни штаб партизанских одреда је већ сутрадан по овом споразуму показао своју чврсту решеност да га спроведе у дело. Пуштени су на слободу сви четници који су из разних разлога били оправдано хапшени од стране партизанских војних власти. Пожеги је уступљено 5.000 кг. жита иако је Ужице коме је ово жито било намењено било у несташици; а Штабу четника на Равној Гори испоручено је одмах 500 пушака и 24.000 пушчаних метака.

Уместо спровођења споразума с друге стране, настало је међутим — припремање за општу непријатељску акцију.

У Пожеги су и даље задржавани и пљачкани транспорти муниције, жита за ужичко становништво и другог материјала. Мучки је убијен друг Милан Благојевић, Командант I Шумадиског партизанског одреда. Са положаја код Краљева повучен је читав Јелички четнички одред и безразложно упућен у позадину. У Пожеги и неким другим местима настало је опште хапшење партизана, чланова Народно-ослободилачких одбора и њихових пријатеља. На територији ужичког среза отпочела је општа мобилизација четника и кретање њихових наоружаних формација ка Ужицу. У Карану су четници напали транспорте муниције за ваљевски фронт, упућене борцима који бране непријатељу приступ ка Ужицу, и том приликом убили једног партизанског шофера.

Претставници овог Штаба су тада енергично захтевали од Штаба на Равној Гори да се ликвидирају инциденти нарочито са стране Пожеге и смени или осуди тамошња команда. По овоме, међутим нису добили никаквог одговора.

Превентивне мере које је по налогу овог Штаба 1 новембра предузео Штаб ужичког партизанског одреда јасно су показале да се радило о читавом плану напада на Ужице, о плану који су инспирисали и њим руководили ноторни петоколонаши и Недићева официри који су том приликом похапшени. Пожешка команда била је у отвореној сарадњи са њима а капетан Игњатовић, *командант места,* јавно је изјавио да „више воли Немце у Ужицу него партизане".

Тачност ових чињеница најбоље су потврдили догађаји *у ноћи између 1 и 2 новембра, када су пожешки четници извршили општи напад на Ужице код Тричевића на свега неколико километара пред градом, а четници из Кнежице заједно са бандом Боже „Јаворског" предузели напад на партизане у Кнежици.* Ови напади требали су да буду део општег напада на партизане и њиховог уништења, напада утврђеног за 2 новембар, а њихов резултат био би тај да би непријатељу остао отворен пут за Ужице, Пожегу, Чачак, Бајину Башту и читаву ослобођену област Србије.

Петоколонаши и непријатељи народа нису међутим рачунали са снагом и јунаштвом наших храбрих партизанских одреда. *Непријатељске банде одбачене су од Кнежице и претрпеле најтеже губитке. Код Тричевића потпуно је сломљен напад пожешких четника, а партизанске снаге у победоносном гоњењу потученог непријатеља ушле су 3 новембра у Пожегу.*

Претставнику четничког Штаба са Равне Горе, капетану Митићу који је тог дана потражио везу са Командом партизана најављено је да ова оправдана одбрана није била уперена против одреда г. Драже Михајловића, већ против неодговорних елемената који су напали партизане и прекршили споразум. Партизани не праве питања од места Пожеге и предлажу у њој *заједничку команду,* и ако су у борби претрпели жртве. — На овој бази склопљен је споразум и у 17 час. Врховни штаб је наредио обуставу непријатељства, с тим да се сутрадан састане мешовита партизанско-четничка комисија и извиди цео случај.

Међутим, пуковник г. Михајловић и његова Команда накнадно су отказали овај споразум и предали партизанима ултиматум да се до поноћи 3-XI повуку из Пожеге истовремено, четници су повукли своје трупе из опсаде Краљева и упутили на партизане, претећи да ће тако учинити и на свим другим местима. *Они су, на тај начин претворили своје снаге у оружје непријатеља који жели уништење народно-ослободилачких партизанских одреда и грађански рат.*

Врховни штаб партизанских одреда одбио је овај непријатељски ултиматум и наредио свим снагама да настављајући свим силама борбу против окупатора на фронтовима, обезбеде позадину ослобођене зоне и редове народних бораца од оваквих петоколонашких маневара. На сваки напад партизани ће одговорити победоносним дејством свог оружја, и разоружаће нападаче. Сходно томе, настављено је чишћење терена у пожешком и ужичком срезу, разоружани су четници у Чачку, Љубовији и Бајиној Башти.

Народно-ослободилачки партизански одреди настављају свим својим полетом борбу против мрског окупатора, борбу за ослобођење свог народа. Они су чврсто решени да у тој борби истрају до краја. *Партизани ће наставити своју борбу за јединство народа у овом светом ослободилачком рату,* наставиће је свим сретствима, а по потреби и оружјем у руци против свих оних који желе нарушење тог јединства и тако забадају нож у леђа народној борби.

Народно-ослободилачки партизански одреди пружају зато братску руку сарадње свим поштеним четницима, свим онима који неће да буду оружјем непријатеља и који желе само часну и доследну борбу за слободу народа. Они позивају све родољубе да чврсто збију своје редове, да заједно с њима дају отпор свима петоколонашима и издајницама, и тако допринесу победи праведне ствари нашег народа.

Врховни Штаб

Народно-ослободилачких партизанских одреда Југославије

Положај, 4 новембра 1941 год.

Смрт фашизму — Слобода народу!

FAKSIMIL SAOPŠTENJA VRHOVNOG ŠTABA NOPOJ OD 4. NOVEMBRA 1941. O IZDAJI ČETNIKA DRAŽE MIHAILOVIĆA

poretka u državi, kojom se policijske vlasti ovlašćuju da uhapse i upute na prisilan boravak svako lice koje riječima ili djelima narušava postojeći poredak, odnosno koje je opasno po javni mir i red. Dan poslije te uredbe počela su masovna hapšenja komunista i interniranja u novoosnovane koncentracione logore u Lepoglavi, Kerestincu i Bileći. Ti logori su bili organizovani po uzoru na koncentracione logore u nacističkoj Njemačkoj. Pod pritiskom javnosti, vlada je u jesen 1940. raspustila logor u Bileći, ali je polovinom oktobra donijela odluku o osnivanju takozvanih vojnih radnih jedinica pod kontrolom žandarmerije u koje je, po izboru policije, pod izgovorom »poziva na vojnu vježbu«, odvedeno 2 000 komunista.

63 Tito ima na umu ugovor o »vječnom prijateljstvu« koji je Kraljevina Jugoslavija sklopila s carskom Bugarskom 24. januara 1937, a s Mađarskom 27. februara 1941.

64 Za 1939/40. budžetsku godinu bio je predviđen državni budžet u iznosu od 12 695 300 000 dinara, što znači da je za vojsku odvajana pozamašna suma koja premašuje četiri milijarde dinara.

65 Odnosi se na španski građanski rat koji je trajao od 17. jula 1936. do 1. aprila 1939, kada su snage republikanske Španije podlegle pred znatno nadmoćnijim snagama fašističkog generala Franka, obilato potpomognutog regularnim trupama i ratnim materijalom Italije i Njemačke.

66 Okupatori su u svim krajevima Jugoslavije od prvog dana našli uporište u mnogobrojnim buržoaskim grupama. Usluge okupatorima su ponudili bivši predsjednici vlada, ministri, banovi, generali, vođe stranaka, oficiri, policajci. U Srbiji, kojoj je nametnut okupacioni sistem u najčistijem brutalnom i osvetničkom vidu, Nijemcima se u aprilu stavljaju na raspolaganje bivši predsjednik vlade Dragiša Cvetković, Cincar-Marković, general Milan Nedić, Dimitrije Ljotić sa svojim »Zborom« itd. Prvog maja 1941. formirana je u Beogradu prva kvislinška, komesarska vlada, s Milanom Aćimovićem na čelu, ministrom unutrašnjih poslova u Stojadinovićevoj vladi (1938/39) i od ranije saradnikom GESTAPO-a. U tu vladu ušli su predstavnici gotovo svih ranijih građanskih političkih stranaka (osim zemljoradnika i socijalista).

67 U vladu generala Dušana Simovića, koju je on obrazovao poslije izvršenog puča (27. marta 1941), ušle su i ličnosti koje su se nalazile u sastavu svrgnute vlade Dragiše Cvetkovića, ličnosti koje su dale svoj glas za to da Kraljevina Jugoslavija pristupi Trojnom paktu. To su bili: dr Vladimir Maček (HSS), Juraj Šutej (HSS), Ivan Andres (HSS), Džafer Kulenović (IMO), Fran Kulovec (SLJS), Miho Krek (SLJS).

68 Vlada Dušana Simovića je avionima, s nikšićkog aerodroma, napustila Jugoslaviju 15. aprila 1941. i prebacila se najpre u Atinu, zatim u Jerusalim (20. aprila), a otuda u Kairo.

69 O položaju dijela Slovenije koji je uzela Njemačka vid. u nap. 29.

70 O položalu dijela Slovenije koji su okupirali Talijani vid. u nap. 30.

71 O *Rimskim ugovorima* što su ih 18. maja 1941. potpisali Musolini i Pavelić, a po kojima je ustaška vlada ustupila Italiji znatan dio hrvarske teritorije vid. u nap. 32.

72 Tito ima na umu Srbe koji žive na teritoriji Nezavisne Države Hrvatske, tj. na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine.

73 O zločinima ustaša nad srpskim stanovništvom u granicama NDH vid. u nap. 34.

74 O podjeli Makedonije vid. u nap. 3.

75 Tito ima na umu pripadnike Crnogorske federalističke stranke, osnovane u Crnoj Gori 1922. U stranci su postojale tri frakcije. Dvije su bile separatističke — jedna se oslanjala na ustaše u Hrvatskoj, a druga je imala za program obnovu samostalne crnogorske države s dinastijom Petrovića na čelu. Treća struja Federalističke stranke bila je za federalističko uređenje Jugoslavije u kojoj bi Crna Gora bila po-

sebna cjelina. Separatističke frakcije, sa Sekulom Drljevićem na čelu, stavile su se u aprilu 1941. na raspolaganje talijanskom agresoru, koji je od njih, 17. aprila, obrazovao »Privremeni administrativni crnogorski komitet«. To kvislinško tijelo odmah je pozdravilo »oslobodilačku misiju« Musolinijevih trupa.

[76] Noću 7/8. aprila 1941. godine 108. pješadijski puk Slavonske divizije, koji je trebalo da krene od Bjelovara ka granici, na Dravi, da zadrži prodor Nijemaca, podlegao je akciji ustaša, pobunio se i uputio prema Bjelovaru da napadne sjedište 4. armije. Pobunjenici 108. puka, njih oko 8 000, zauzeli su 8. aprila Bjelovar. Tom se puku pridružio u Bjelovaru i 40. dopunski puk. Petokolonaškom pobunom kod Bjelovara rukovodio je generalštabni pukovnik Franjo Nikolić, načelnik Operativnog odjeljenja 1. grupe armija, koji je napustio svoj štab u Zagrebu i došao u Bjelovar.

[77] Jednako kao i Srbi, našli su se pod udarom ustaškog terora već od 10. aprila Jevreji, Cigani i hrvatski komunisti. Računa se da je do kraja 1941. u sjevernim dijelovima Hrvatske pohapšeno ili ubijeno 200 članova Komunističke partije Hrvatske. I u pogromima nad srpskim stanovništvom bio je ubijen veliki broj komunista.

[78] Riječ je o Josipu Kopiniču, rukovodiocu Kominterninog punkta za veze s komunističkim partijama Italije, Švajcarske, Austrije, Čehoslovačke, Mađarske, Jugoslavije i Grčke, sa sjedištem u Zagrebu od ljeta 1940. Do februara 1942. Tito se koristio Kopiničevom radio-stanicom za održavanje veze s Kominternom.

[79] Vjerovatno je riječ o tekstu telegrama kojim Tito izvještava Kominternu o sporazumu s vođom Narodne seljačke stranke dr Dragoljubom Jovanovićem (vid. str. 42).

[80] Tito je želio da od Kopiniča dobije garanciju da on s Kominternom zaista ima redovnu i pouzdanu radio-vezu, kako bi bio siguran da Kominterna prima telegrame, te da ih može redovno slati.

[81] Riječ je o Titovom izvještaju Kominterni *O položaju i događajima u Jugoslaviji* (vid. str. 18), što ga je uputio u Moskvu po članovima Sovjetske ambasade koji još nisu bili napustili Beograd nakon okupacije Jugoslavije.

[82] Posrijedi je Rigoleto Martini Kvarto, sekretar CK KP Italije. Ubrzo po dolasku u Jugoslaviju uhapšen je u Zagrebu 12. januara 1941. Ustaške vlasti su ga 22. aprila prebacile u logor u Kerestincu. Rade Končar, sekretar CK KPH, lično ga je oslobodio iz zatvora 6. juna i sklonio u Zagreb. R. Martini je namjeravao da obrazuje partijsko rukovodstvo koje bi radilo u samoj Italiji. U julu 1941, bez obavještavanja i dogovora sa CK KPH ili CK KPJ, R. Martini je pokušao da se prebaci u Italiju. Usred dana, na cesti u blizini Novog Mesta, uhvatili su ga talijanski karabinjeri. Talijanskoj policiji je dao podatke o sebi. U Rimu je bio osuđen na 30 godina robije. U zatvoru je umro prije nego što je rat završen.

[83] Rade Končar je, radi izvlačenja R. Martinija iz zatvora, došao u logor u Kerestincu s automobilom i predstavio se kao Martinijev branilac, advokat, koji je došao da s njim razgovara. Umjesto da uđe u auto prisebno i hladnokrvno, Martini je panično pojurio ka kolima, ali, na sreću, niko to nije opazio, i Končar je s njim umakao.

[84] Riječ je o odlasku R. Martinija sa suprugom Marijom Martini. I ona je s Rigoletom uhvaćena prilikom pokušaja da se prebace u Italiju. Međutim, Talijani su je, kao francusku državljanku, pustili na slobodu, i ona se vratila u Zagreb, gdje joj je data veza za CK KP Slovenije koji ju je u Ljubljani povezao s Umbertom Masolom, povjerenikom CK KP Italije.

[85] Neposredno poslije Titovog prelaska u Beograd njegova tadašnja žena Herta Has rodila je u Zagrebu sina Mišu (24. maja 1941).

[86] Riječ je o pregovorima s predsjednikom Narodne seljačke stranke dr Dragoljubom Jovanovićem, koje je Tito (Valter) vodio 5. juna 1941. u Beogradu, a u kojima je učestvovao i član CK KPJ Sreten Žujović i lider demokratske ljevice dr Ivan Ribar. Vođa Narodne seljačke stranke je tom prilikom izrazio spremnost da sarađuje s KPJ u borbi protiv okupatora.

[87] Dragoljub Jovanović se nije držao sporazuma i prekinuo je vezu s KPJ, vršeći pritisak na članstvo svoje stranke da ne sarađuje s narodnooslobodilačkim pokretom. Uprkos tome, neki prvaci i pripadnici Narodne seljačke stranke priključili su se narodnooslobodilačkom pokretu.

[88] Na inicijativu CK KP Slovenije, postignut je sporazum između KPS, hrišćanskih socijalista, demokratskog krila organizacije »Soko« i grupe kulturnih radnika o zajedničkoj oslobodilačkoj borbi. Na toj osnovi predstavnici tih partija i grupa su na sastanku u Ljubljani 27. aprila 1941. osnovali Antiimperijalističku frontu, koja je u početku ustanka promijenila naziv u Osvobodilnu frontu. Ta organizacija slovenačkog oslobodilačkog pokreta postavila je sebi, prilikom osnivanja, program: da se sav slovenački narod, uključujući primorske i koruške Slovence, mora jedinstveno boriti za oslobođenje, nezavisnost i ujedinjenje slovenačkog naroda, za bratstvo i jedinstvo porobljenih naroda Jugoslavije i svih balkanskih naroda, za složnu zajednicu ravnopravnih naroda, za nacionalno samoopredjeljenje, protiv pljačke, terora i denacionalizacije. U maju i početkom juna 1941. stvoreni su po cijeloj Sloveniji odbori Antiimperijalističke fronte sastavljeni od komunista, hrišćanskih socijalista, članova »Sokola«, lijevih socijaldemokrata, pa i pripadnika hrišćanskih sindikata. U Antiimperijalističku frontu su se, uglavnom, dosta brzo uključivali svi oni što su do rata pripadali raznim revolucionarno-demokratskim strujama. Krajem juna 1941. Antiimperijalistička fronta je preimenovana u Osvobodilnu frontu koja je uglavnom u Vrhovnom plenumu, u kojem su bile zastupljene navedene partije i grupe, donekle imala koalicionu formu. U osnovnim odborima na terenu, koji su bili organizovani na cijeloj teritoriji Slovenije, Osvobodilna fronta je djelovala kao jedinstvena politička organizacija.

[89] Na vijest o napadu Njemačke na SSSR, Tito je u Beogradu 22. juna 1941. sazvao sastanak članova Politbiroa i CK KPJ, koji su se nalazili u Beogradu, da bi se razmotrila nastala situacija i donijele odgovarajuće odluke za političku i vojnu akciju. Na tom sastanku, održanom u Molerovoj ulici br. 45, kojem su prisustvovali: Tito, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Ivan Milutinović, Ivo Lola Ribar, Sreten Žujović i Svetozar Vukmanović Tempo, bilo je, između ostalog, odlučeno da CK KPJ, povodom napada na SSSR, izda proglas. Istog dana Tito ga je i napisao. Štampan je sutradan u Beogradu, u ilegalnoj štampariji PK KPJ za Srbiju, koja je bila smještena u stanu Cirila i Ljubice Žužek, u Šumadijskoj ulici br. 187.

[90] Tito ima na umu borbene internacionalističke akcije radničke klase Jugoslavije koja se, suočena s mogućnošću angažovanja jugoslovenske oružane sile protiv mađarske revolucije, odazvala apelu evropskog proletarijata da se spriječi imperijalistička intervencija protiv Sovjetske Rusije i Mađarske. Dvadesetog jula 1919. u cijeloj zemlji su organizovani protestni zborovi, a sutradan je proveden generalni štrajk koji je obuhvatio sve radničke organizacije, uključujući i one što su bile pod uticajem socijaldemokrata.

[91] Komandant Srbije general Ferster (Förster) je još 15. maja 1941. izdao naredbu: »Svi muškarci, Srbi i Slovenci, koji se nalaze na okupiranoj srpskoj teritoriji, koji su pre ili za vreme ovog rata bili pozvani u vojsku ili vršili neku dužnost kao vojnici, u stvari su ratni zarobljenici i onda kada su ih njemačke vojne jedinice pustile na slobodu i o tome dale potvrdu (uverenje).« Na osnovu te naredbe vršen je popis obveznika u svim srezovima. Tom prilikom mnogi ljudi su odvedeni u zarobljeništvo, ali se znatan broj sklonio i umakao pred tom racijom.

[92] Ministarstvu unutrašnjih poslova kvislinške komesarske vlade Milana Aćimovića se već u maju dobrovoljno javilo u službu 1779 žandarma i 153 aktivna žandarmerijska oficira. Po odluci Nijemaca, žandarmerija je u junu i julu znatno proširena i okupator joj je dodijelio više oružja.

[93] Tito ima na umu pripadnike političke organizacije Jugoslovenski narodni pokret — »Zbor«, s Dimitrijem Ljotićem na čelu. »Zbor« je formiran početkom 1935. od nekoliko jugoslovenskih političkih organizacija i grupa: »Jugoslovenske akcije« (Hrvatska), »Boja« (Slovenija) i grupe okupljene oko listova »Otadžbina« i »Zbor«

(Beograd). Ova se organizacija razvijala pod jakim uticajem njemačkog fašizma, što je potvrđivala svojim političkim programom (antikomunizam, antisemitizam, totalitarizam), ustrojstvom svoje organizacije i terorističkom praksom svojih pripadnika. Za borbu protiv komunista organizovao je tajnu omladinsku organizaciju »Beli orlovi«. »Zbor« je imao veoma malo pristalica, ali je, kao fašističku, pronjemačku organizaciju finansirala Njemačka.

94 Okupaciona uprava je imala razrađen plan za masovno hapšenje komunista u trenutku napada Njemačke na SSSR. S obzirom na visok stepen konspiracije i opreznosti i na to što su u Beogradu i nekim drugim mjestima rukovodstva KPJ doznala za pripreme te akcije, nije dala rezultat kojeg je okupator očekivao. Do hapšenja je došlo samo u nekim mjestima (Sremska Mitrovica, Osijek, Banjaluka, Doboj, Bihać, Jajce, Livno).

95 Riječ je o depešama (vid. str. 50) koje je Kopinič trebalo da preko radiostanice uputi Kominterni.

96 Tito ima na umu predstojeće događaje što je trebalo da uslijede u Jugoslaviji poslije sjednice Politbiroa CK KPJ, održane 4. jula u Beogradu, na kojoj je donesena odluka da se odlučno i neodložno počne s oružanim akcijama protiv okupatora i kvislinga.

97 Misli na partijsku organizaciju u Srbiji koja je bila krajem juna i prvih dana jula 1941. već mobilna i spremna za oružanu akciju protiv okupatora.

98 Josip Kopinič, koji je rukovodio Komintemninim punktom za veze, sa sjedištem u Zagrebu, počeo se, poslije napada Njemačke na SSSR, neovlašteno miješati u rad Komunističke partije Hrvatske, odnosno njenog rukovodstva (*familije* — izraz za Partiju u ilegalnoj prepisci). Nezadovoljan što CK KPH nije istog časa poslije napada Njemačke na SSSR pokrenuo organizaciju u diverzantske i oružane akcije, on je osumnjičio CK KPH da sabotira poziv Kominterne na oružanu borbu, pa je 28. juna sekretaru CK KPH predao svoje pismo kritikujući partijsko rukovodstvo Hrvatske i postavljajući mu kategorično zadatke. Sekretar CK KPH Rade Končar je obavijestio Tita o Kopiničevom pismu, zapravo tu informaciju je 4. ili 5. jula 1941. u Beograd donio Vlado Popović.

99 J. Kopinič je, po Branku Maleševiću Toniju, uputio Titu predlog da dođe u Zagreb, da bi se sastao sa rukovodstvom KPH.

100 Poslije sjednice 4. jula 1941. od članova Politbiroa u Beogradu su s Titom ostali Aleksandar Ranković i Ivan Milutinović. U Beogradu je ostao i sekretar CK SKOJ-a Ivo Lola Ribar. Ostali članovi Politbiroa: Edvard Kardelj i Franc Leskošek nalazili su se u Sloveniji, Milovan Đilas je bio upućen u Crnu Goru, a Rade Končar je boravio u Zagrebu, kao sekretar CK KPH.

101 J. Kopinič je od Rada Končara tražio pozamašnu sumu novaca da kupi kuću, jer je, navodno, u dotadašnjem stanu bio prijavljen »kao pravoslavac«, što je mogao biti dovoljan razlog da ga ustaška policija uhapsi.

102 Odnosi se na Zemunski aerodrom. U to vrijeme na aerodromu se nalazio mali broj aviona, a vazduhoplovna škola je preseljena iz Zagreba u Zemun tek početkom avgusta 1941, na zahtjev komandanta Jugoistoka feldmaršala Lista.

103 Matija Vidaković, pseudonim Roman Kostaluka, Zanjčkovski, Čutuk, učesnik građanskog rata u Španiji. U Beograd je došao 1941. sa specijalnim zadatkom da izrađuje tempirne mine. U toku rada na mini došlo je, 4. jula 1941, do eksplozije u Dragačevskoj ulici br. 17. Teško ranjeni Vidaković je uhapšen i strijeljan.

104 U Beogradu su okupacijske vlasti 5. jula 1941. objavile da je strijeljano 13 lica, koja su bila uhapšena u prvim policijskim racijama što su uslijedile odmah poslije napada Njemačke na SSSR. Strijeljanje je izvršeno u sklopu mjera zastrašivanja stanovništva.

105 Proglas je napisan poslije proširene sjednice Političkog biroa CK KPJ, održane 4. jula u Beogradu, a na kojoj je donesena odluka da se u svim krajevima Jugoslavije, bez odlaganja, pređe na oružanu borbu, na ustanak u formi partizanskog

rata. Na toj sjednici su bili oni članovi Politbiroa i CK KPJ koji su se tih dana nalazili u Beogradu: Tito, A. Ranković, I. Milutinović, M. Đilas, I. L. Ribar, S. Žujović i S. Vukmanović Tempo.

106 Odnosi se na prve oružane akcije partizanskih odreda koje su počele 7. jula napadom na žandarme u selu Bela Crkva, u zapadnoj Srbiji.

107 Na predlog njemačkog upravnog štaba komandanta Srbije obrazovana je 1. maja 1941. godine prva kvislinška garnitura sastavljena od predstavnika gotovo svih stranaka srpske buržoazije. Za predsjednika tog pomoćnog organa njemačke vojne uprave — »Savjeta komesara«, odnosno »komesarske vlade«, bio je imenovan Milan Aćimović, nekadašnji ministar unutrašnjih poslova u vladi Milana Stojadinovića (1938/39).

108 U uspostavljanju okupacionog sistema vlasti Nijemce su svesrdno podržali gotovo svi funkcioneri i agenti policije Kraljevine Jugoslavije. U Beogradu je odjeljenje Specijalne policije, koju je odmah poslije okupacije organizovao upravnik grada Dragi Jovanović, bio formiran odred od 55 najistaknutijih policijskih činovnika Kraljevine Jugoslavije, a krajem juna u Beogradu je radilo 240 profesionalnih policijskih agenata i 878 policijskih stražara i nadzornih činovnika policijske straže. Ponovo su uzeti u službu svi bivši aktivni žandarmi.

109 Na zahtjev načelnika njemačkog upravnog štaba Harolda Turnera, kvislinška policija je od 22. juna do 1. jula 1941. uhapsila 400 lica u Srbiji.

110 Ante Pavelić je još 24. juna 1941. izrazio Hitleru spremnost da se NDH uključi u rat protiv Sovjetskog Saveza, a 2. jula 1941. obratio se hrvatskom narodu proglasom pozivajući dobrovoljce, iz svih rodova vojske, da stupe »u svetu borbu protiv drskog boljševičkog nametnika«. Do 15. jula 1941. javilo se 5 000 dobrovoljaca. Formirana je 16. jula 1941. Pojačana hrvatska 369. pješadijska pukovnija jačine 3 865 ljudi, organizovanih u bojne prema vjerskoj pripadnosti: 1. muslimanska, 2. i 3. katolička. Od preostalih dobrovoljaca formirane su, jedna za drugom, još tri doknadne bojne 365. pješačke pukovnije. U toku 1941. i 1942. Pavelić je iz sastava domobranstva NDH uputio na istočni front više od 8 000 legionara pješaka, vazduhoplovaca i mornara.

111 U trenutku kada je pisano ovo pismo (17. jula 1941) Tito i Politbiro CK KPJ raspolagali su nepotpunim, pa i protivrječnim informacijama o onome šta se događalo od 28. juna 1941. godine (kada je povjerenik Kominterne, Josip Kopinič, napisao CK KPH kritičko i direktivno, odnosno »ultimativno« pismo, kako ga je CK KPH ocijenio), pa do 13. jula 1941, kada je na sjednici CK KPH u Zagrebu, kojoj je prisustvovao i J. Kopinič, bila potanko osvijetljena i argumentovano osporena legalnost Kopiničeve akcije i dokazana neosnovanost njegovih optužbi protiv hrvatskog partijskog rukovodstva, posebno protiv sekretara CK KPH Rada Končara.

Poslije upućivanja »direktivnog« pisma CK KPH (28. juna) Kopinič je od 3. (ili 4) do 8. jula 1941. uputio Kominterni dvije depeše u kojima je optužio CK KPH da oteže pokretanje diverzantskih i oružanih akcija protiv okupatora i da, najposlije, hrvatsko rukovodstvo »ne priznaje« Kominternine direktive »ni na djelu, ni na riječima«. Pošto je naglasio da nema vezu s Titom, koji je u Srbiji, Kopinič je od Kominterne zatražio ovlaštenje da u rukovodstvu KPH »načini red«.

Sutradan, 9. jula, iz Kominterne je Kopiniču stigao odgovor: »Poručujemo vam sastaviti novi centar [CK KPH], koji će provesti u život liniju koju smo dali«. Koristeći se autoritetom Kominterne i tekstovima njenih depeša što ih je primio od 22. juna do 9. jula 1941, Kopinič je dobio podršku zagrebačkog Mjesnog komiteta za obrazovanje novog rukovodstva. U pokušaju da pridobije i neke članove CK KPH, V. Bakarića i V. Popovića, Kopiničeva potajna akcija je bila objelodanjena, jer je V. Popović obavijestio R. Končara šta Kopinič smjera, pa je 13. jula u Zagrebu održana sjednica CK KPH na koju je bio pozvan i J. Kopinič. On nije mogao dokazati nijednu svoju optužbu, pa ih se, najposlije, i odrekao. Odustao je od svojih optužbi i na sastanku zagrebačkog Mjesnog komiteta, koji je 15. jula održan u pri-

sustvu sekretara CK KPH Rade Končara. Mjesni komitet je na toj sjednici uvidio svoje greške, priznao je dotadašnji CK KPH za svoje rukovodstvo i prekinuo vezu s Josipom Kopiničem.

Međutim, prije nego što je CK KPH obavijestio CK KPJ o ovom raspletu, Tito je, na osnovu informacija što ih je dobio iz različitih izvora iz Zagreba, sazvao sjednicu Politbiroa 16. jula u Beogradu na kojoj je donesena odluka da se formira istražna komisija (Blagoje Nešković i Vlado Popović) koja će ispitati slučaj i Politbirou CK KPJ podnijeti iscrpan, dokumentovan izvještaj.

112 Na sjednici Politbiroa CK KPJ, 4. jula 1941. u Beogradu, imenovano je jezgro vojnog rukovodstva za Hrvatsku koje su sačinjavali: Vlado Popović, Rade Končar, Andrija Hebrang. To tijelo je CK KPH nazvao Operativno rukovodstvo, s Vladom Popovićem kao sekretarom na čelu. Njegov zadatak je bio da organizuje diverzantske i oružane akcije protiv okupatora i kvislinga.

113 Tito ima na umu političke greške koje je učinio CK KPH 1937—1939. godine, izrazivši neslaganje sa linijom CK KPJ o okupljanju najširih patriotskih snaga za odbranu zemlje pred opasnošću od agresije fašističkih sila poslije »anšlusa« Austrije i okupacije Čehoslovačke i s odlukom CK KPJ da KPJ istupi sa samostalnim kandidatima na parlamentarnim izborima u decembru 1938. Zbog toga je CK KPJ donio odluku o kažnjavanju nekih članova CK KPH i o personalnim promjenama u njegovom sastavu.

114 Ocjenu da je CK KPH učinio »krupnu političku pogrešku« Politbiro CK KPJ će povući na svojoj sjednici od 10. avgusta 1941, jer nakon proučavanja izvještaja istražne komisije, koja je ispitivala slučaj »Vazduh« (Josip Kopinič) i poslije uvida u pisana dokumenta CK KPH koja su nastala poslije napada Njemačke na SSSR, Politbiro CK KPJ je uvidio da je od Kopiniča, i onih koji su ga podržavali, bio netačno obaviješten o političkoj poziciji i aktivnosti hrvatskog partijskog rukovodstva.

115 Misli se na proglas CK KPJ od 22. juna, pisan povodom napada Njemačke na SSSR.

116 Na pitanje CK KPJ: zašto nije štampan i rasturen u Hrvatskoj njegov proglas povodom napada Njemačke na SSSR, koji je štampan 23. juna, CK KPH je odgovorio: »Istog dana (26) kad smo dobil Djedinu [Kominterninu] poruku o liniji stigao je do nas proglas CK KPJ. Pošto smo vidjeli da ni u tom proglasu (kao ni u onom koji je napisao CK KPH — *prim. priređivača*) nije jasno istaknuta osnovna linija Djede (antifaš[istički] karakter borbe u sadašnjoj fazi i pitanje stvaranja nac[ionalnog] jed[instvenog] fronta), mi smo preko tehnike pitali Ćaću [CK KPJ], da li da proglas izdamo onako kako je napisan, ili će Ćaća napisati novi proglas u duhu Djedine poruke. Napominjemo da se tu nije radilo o tome da nećemo izdati Ćaćin proglas, nego o tome da nam je izgledalo nezgodno da mi izdamo novi proglas i da objasnimo osnovnu polit[ičku] liniju na temelju Djedine poruke, i da istovremeno dijelimo Ćaćin proglas, u kome ta linija nije dovoljno jasna«. To pitanje CK KPH, »preko tehnike«, šta da rade s proglasom CK KPJ, stiglo je kasno u Beograd do CK KPJ, pa je uoči novog proglasa CK KPJ od 12. jula 1941. bilo beznačajno tek tada rasturati proglas od 22. juna.

117 Pavla Papa Šilju, člana CK KPJ, rat je zatekao u Zagrebu na radu u Centralnoj tehnici CK KPJ. Njega je Josip Kopinič sumnjičio za neke provale koje su se krajem juna i početkom jula 1941. desile u Zagrebu. Međutim, pokazalo se da su Kopiničeve optužbe protiv Papa, kao i one protiv Končara, bile neistinite.

118 Tito je poslije rada istražne komisije (od 23. do 27. jula 1941) i sjednice Politbiroa CK KPJ od 10. avgusta obavijestio Kominternu da su bile lažne Kopiničeve informacije na osnovu kojih je Kominterna 9. aprila naložila Kopiniču da formira novi CK KPH (vid. str. 113).

119 Tada se *Edvard Kardelj Bevc*, član Politbiroa CK KPJ, nalazio u Sloveniji. On je sve do septembra 1941, kada je otišao u Srbiju, radio na organizovanju i razvijanju ustanka u Hrvatskoj i Sloveniji.

120 Poslije istrage vođene u vezi sa Kopiničevom akcijom odluka o povlačenju R. Končara je izmijenjena i on nije došao u Beograd, već je ostao u Zagrebu.

121 *Vlado Popović Španac* je primljen za člana CK KPH u svojstvu rukovodioca, odnosno sekretara Operativnog rukovodstva.

122 Odluka Kominterne od 9. jula 1941. da Kopinič formira novo rukovodstvo KP Hrvatske nije sprovedena. Kopinič je 25. jula predao CK KPJ mandat koji je dobio od Kominterne za sastav novog CK KPH. Pošto je istragom utvrđeno da su Kopiničeve optužbe neistinite, to je CK KPH ostao nepromijenjen.

123 Noću 13/14. jula borci Posavsko-kosmajskog partizanskog odreda bacili su u vazduh dva mosta na rijeci Kolubari (kod Obrenovca). Za odmazdu kod tih porušenih mostova Nijemci su 15. jula strijeljali 10 ljudi.

124 Nijemci su u *Smederevu*, u tvrđavi, bili smjestili veće količine eksploziva i municije, koja je 5. jula 1941. eksplodirala. To nije bila akcija pripadnika NOP, već posljedica nehata samih Nijemaca. Tih dana grupa omladinaca pokušala je da u Smederevu zapali njemačke cisterne s gorivom. Zapalili su gorivo prosuto pored cisterni, ali vatra nije zahvatila cisterne.

125 Ivan Srebrenjak (pseudonimi: Antonov, Doktor, Ivančić) — rukovodilac sovjetskog obavještajnog centra za Balkan, preselio se poslije aprilskog rata iz Beograda u Zagreb. Održavao je vezu sa CK KPJ i trebalo je da u Zagrebu obučava ljude za diverzantske akcije. Umjesto toga, pokušao je da usmjerava akcije CK KPH, pa se, ponesen takvim ambicijama, počeo baviti političkim intrigama protiv ljudi iz rukovodstva KPJ. U februaru 1942. izdao ga je ustašama njegov saradnik Slavko Đukić. Strijeljan je prilikom odabiranja talaca.

Za *Stipu Đakovića* i *Peru Grubora* (Buzdovana) CK KPJ je imao netačne informacije, jer se oni nisu bavili harangiranjem.

126 Odmah poslije okupacije i diobe Jugoslavije, Pokrajinski komitet KPJ za Makedoniju, s Metodijem Šatorovim Šarlom na čelu, priključio je makedonsku partijsku organizaciju Bugarskoj radničkoj partiji, prihvatio njeno rukovodstvo kao svoje i njenu političku liniju, a naziv PK KPJ za Makedoniju promijenio u: Pokrajinski komitet radničke partije za Makedoniju. Stoga su napori Mare Naceve i Lazara Koliševskog (koje je CK KPJ uputio u Makedoniju u aprilu, odnosno u maju) da vrate PK KPJ za Makedoniju na liniju KPJ bili bezuspješni. Zahvaljujući upornoj aktivnosti Koliševskog i Naceve, rastao je otpor Šatorovljevoj politici u organizacijama u Skoplju, Prilepu, Tetovu i Kavadaru.

Na osnovu izvještaja Lazara Koliševskog, CK KPJ je donio odluku da se Šatorov isključi iz KPJ; Koliševski je vraćen u Makedoniju s ovlašćenjem da tu odluku provede; dobio je stavove i direktive CK i Proglas CK KPJ povodom napada Njemačke na SSSR, da ga prevede na makedonski jezik i rasturi.

Metodije Šatorov Šarlo nije prihvatio odluke CK KPJ, nije dozvolio da se rastura Proglas CK KPJ povodom napada Njemačke na SSSR. Znatan dio partijskog članstva i nižih rukovodstava u Makedoniji ostao je, međutim, odan KPJ, i Koliševski je, oslanjajući se na te komuniste, razvio političku i organizacionu aktivnost u duhu stavova KPJ. Polovinom jula Koliševski se opet vratio u Beograd. Pošto je razmotrio dobijeni izvještaj od Koliševskog, CK KPJ je odlučio da u Makedoniju uputi svog delegata Dragana Pavlovića Šilju, koji je ovlašćen: da provede odluku CK KPJ o smjenjivanju Šatorova sa dužnosti sekretara PK KPJ za Makedoniju i njegovom isključenju iz članstva KPJ; da suspenduje PK KPJ za Makedoniju i da pomogne makedonskim komunistima da obrazuju rukovodstvo od ljudi spremnih da istraju na liniji KPJ. U isto vrijeme Tito je Pokrajinskom komitetu KPJ za Makedoniju uputio i ovo pismo.

127 Misli se na *Proglas CK KPJ* od 22. juna 1941, koji je bio napisan povodom napada Njemačke na SSSR.

Metodije Šatorov je, kao i CK Bugarske radničke partije (komunista), zauzeo stav da Makedonci treba da služe vojni rok u bugarskoj vojsci, koju će komunisti

postepeno »revolucionisati« i pripremati za onaj čas kada Crvena armija slomi naciste i stvori uslove za uspostavljanje »sovjetske Makedonije«. U svojoj antijugoslovenskoj argumentaciji Šatorov je stavove iznesene u Proglasu CK KPJ povodom napada Njemačke na SSSR okvalifikovao kao »anglofilske« jer je u tom proglasu stajalo da je Jugoslavija porobljena. Zbog toga je Tito poziciju Šatorova ocijenio kao »nacionalšovinističku«.

128 Pošto je makedonsku partijsku organizaciju priključio Bugarskoj radničkoj partiji, Šatorov je iz Pokrajinskog komiteta odstranio Dobrivoja Vidića i Blaža Orlandića, smatrajući da oni kao ne-Makedonci nemaju šta da traže u tom rukovodstvu. Posrijedi nije bila samo njihova nacionalna pripadnost već i otpor što su ga Vidić i Orlandić pružali Šatorovu, zbog čega su i bili nepoželjni u rukovodstvu. Šatorov je podjednaku nacionalističku netrpeljivost ispoljio i prema velikosrpskoj buržoaziji, njenoj žandarmeriji i prema seoskoj sirotinji iz Srbije, Crne Gore i Like koju je režim Kraljevine Jugoslavije naselio u Makedoniji.

129 Šatorov je aktivnost partijske organizacije u Makedoniji usmjeravao u duhu direktiva koje je dobijao od CK Bugarske radničke partije, koji je smatrao da je situacija u Makedoniji ista kao i u Bugarskoj (jedna država), da je zadatak makedonskih komunista da »masovnim političko-propagandnim radom i borbom za zaštitu neposrednih političkih i ekonomskih interesa« i sabotažama (posle 22. juna — *prim. priređivača*) i diverzionim aktima protiv okupatora« pripreme stanovništvo za dan pobjede Crvene armije. Time je Šatorov onemogućio da se u Makedoniji izvrše na vrijeme i u skladu sa generalnom linijom KPJ političke i vojne pripreme za oružanu borbu protiv okupatora.

Ostajući dosljedan tezi jedna država — jedna partija, Šatorov je razbio i cjelovitost makedonske partijske organizacije, jer je dio zapadne Makedonije, koji su okupirali Talijani, proglasio albanskom teritorijom, s tim da se partijske organizacije u tom dijelu Makedonije priključe albanskoj partiji. Pošto albanska komunistička partija tada još nije postojala, komunisti u zapadnoj Makedoniji bili su prepušteni samima sebi.

130 Riječ je o delegatu CK KPJ Draganu Pavloviću Šilji, koji je upućen u Makedoniju.

131 Na zahtjev delegata CK KPJ Dragana Pavlovića Šilje, u Skoplju je 3. avgusta održan sastanak PK KPJ za Makedoniju. I ovog puta je Šatorovljev PK odbio da primi odluke CK KPJ (o isključenju Šatorova iz rukovodstva i Partije, o suspenziji PK, direktivu za otpočinjanje oružane borbe itd.); PK je tom prilikom odlučio da se Lazar Koliševski i Straša Pindžur isključe iz Partije, a Mara Naceva suspenduje iz članstva PK.

Delegat CK KPJ Dragan Pavlović je, i pored otpora Šatorovljeve grupe, nastavio akciju. U Sofiju je otputovao Koliševski da upozna CK Bugarske radničke partije s odlukama CK KPJ, a Pavlović je za makedonske komuniste napisao cirkularno pismo kako bi ih upoznao sa događajima u drugim dijelovima Jugoslavije, gdje se rasplamsao oružani ustanak, i da bi im objasnio zbog čega u Makedoniji do oružane borbe s okupatorom još nije došlo. Već ranije započeta diferencijacija u makedonskoj organizaciji postaje sve oštrija i šira. Na zahtjev predstavnika CK Bugarske radničke partije Petra Bogdanova, održana je u Skoplju, 17. avgusta, pokrajinska konferencija.

Cilj je bio da se na konferenciji opravdaju i još jednom potvrde promjene nastale u partijskoj organizaciji Makedonije poslije aprilskog rata, da se učvrste pozicije i autoritet Metodija Šatorova u PK i organizaciji u cjelini, da se poljulja vjera u ispravnost linije KPJ i članstvo ubijedi u neosnovanost odluka CK KPJ koje se odnose na M. Šatorova i njegov PK. Glavnu riječ na toj konferenciji vodili su M. Šatorov i predstavnik CK Bugarske radničke partije dokazujući da u Makedoniji nema uslova za oružanu borbu i da će Crvena armija brzo slomiti nacističku Njemačku i time omogućiti proglašenje »sovjetske Makedonije«. Stav o priključenju makedonske organizacije Bugarskoj radničkoj partiji na konferenciji se opravdava

boljim vezama s njom i time što je Jugoslavija kod Makedonaca toliko omrznuta da se oni ne bi željeli boriti u njenim okvirima. Uz to je naglašeno da je uključivanje makedonske partijske organizacije u bugarsku partiju učinjeno po želji Kominterne, koja će o tome donijeti i konačnu odluku, odnosno da taj problem valja riješiti između dva centralna komiteta i Kominterne. Na konferenciji je osuđen stav Koliševskog, kritikovana kumanovska partijska organizacija što se povezala s Koliševskim i odbila poslušnost PK, kritikovan je MK KPJ Skoplje za neposlušnost i svi komunisti koji su ostali na pozicijama KPJ.

Delegat CK KPJ Dragan Pavlović se poslije te konferencije sastao s predstavnikom CK Bugarske radničke partije koji mu je saopštio da je generalni sekretar Kominterne Georgi Dimitrov odobrio priključenje makedonske partijske organizacije bugarskoj partiji i da CK KPJ nije u pravu kad zbog toga osuđuje PK Makedonije i kritikuje Šatorova koji uživa povjerenje Kominterne. Gotovo to isto rečeno je u Sofiji i Koliševskom, pa je Pavlović odlučio da se u makedonskoj organizaciji obustavi kampanja protiv Šatorova dok se ta stvar ne raščisti između jugoslovenskog i bugarskog partijskog rukovodstva i rukovodstva Kominterne.

Delegat CK KPJ Dragan Pavlović je otputovao iz Makedonije i 28. avgusta napisao CK KPJ opširan izvještaj.

Izvještaj Dragana Pavlovića podstakao je CK KPJ na brzu i odlučnu akciju. Tito je 31. avgusta sazvao sjednicu Politbiroa CK KPJ, na kojoj su bili članovi što su se nalazili u Beogradu (pored Tita, sjednici su prisustvovali Aleksandar Ranković, Ivan Milutinović i Ivo Lola Ribar). Na sjednici je prihvaćen izvještaj Dragana Pavlovića Šilje i zatim odlučeno: da CK KPJ uputi pismo Centralnom komitetu Bugarske radničke partije o stanju u makedonskoj organizaciji i o saboterskom stavu većine u njenom Pokrajinskom komitetu; da CK KPJ uputi otvoreno pismo članovima KPJ u Makedoniji, pozove ih na oružanu akciju protiv okupatora i objasni im zbog čega je njihov PK, sa Šatorovom na čelu, bio neaktivan; da CK KPJ obavijesti telegramom Kominternu o situaciji u Makedoniji; da se u Makedoniju ponovo uputi Dragan Pavlović i jedan član Glavnog štaba NOPOJ, koji će predati pismo bugarskom rukovodstvu, upoznati članove KPJ Makedonije s otvorenim pismom CK KPJ i pristupiti organizovanju partizanskih odreda svuda gdje to bude mogućno.

Odmah poslije sjednice prišlo se sprovođenju njenih odluka. Josip Broz Tito je 4. septembra uputio Kominterni telegram (vid. str. 114); bugarskom rukovodstvu napisao je pismo 6. septembra (vid. str. 119); istog dana je upućeno i otvoreno pismo *Članovima Komunističke partije u Makedoniji* (vid. str. 117).

Kad je delagat CK KPJ Dragan Pavlović došao u Skoplje, gotovo u isto vrijeme, u Pokrajinski komitet KPJ za Makedoniju stigao je od CK Bugarske radničke partije Kominternin telegram u kojem je stajalo: »Makedonija da bude kod Jugoslavije iz praktičnih i cjelishodnih razloga«. Kominterna je zahtijevala tijesnu saradnju KPJ i Bugarske radničke partije na teritoriji Makedonije, s tim da se obje partije »založe za samoopredjeljenje makedonskog naroda«. Taj Kominternin telegram, koji je CK Bugarske radničke partije dobio u avgustu, vjerovatno je bio odgovor bugarskom rukovodstvu koje je od Kominterne tražilo da iznese mišljenje nakon odlučnog stava i akcije koju je CK KPJ u julu preduzeo u Makedoniji, te zbog situacije koja je, u vezi s tim, nastala u partijskoj organizaciji Makedonije. Kominterna, međutim, nije prigovorila bugarskom rukovodstvu što je okupaciju Makedonije iskoristilo za miješanje u unutrašnje stvari KPJ, odnosno za proširenje svojih nadležnosti na dio Jugoslavije. Problem Makedonije počeo je ipak da se razjašnjava i s te strane, a sredinom septembra obrazovan je novi Pokrajinski komitet KPJ za Makedoniju. Za sekretara PK je određen Lazar Koliševski, a za članove Mara Naceva, Borko Taleski, Blagoje Mučeto i Bane Andrejev. Krajem oktobra 1941. u PK će biti kooptirana i Vera Aceva.

132 Proglas CK KPJ, koji je Tito napisao u Beogradu 25. jula 1941, štampan je u više hiljada primjeraka, najprije u Beogradu, a zatim u štamparijama nacionalnih i pokrajinskih partijskih rukovodstava.

133 U Moskvi je 12. jula 1941. potpisan sporazum između SSSR-a i Velike Britanije o zajedničkom vođenju rata protiv Njemačke. Obje vlade su se obavezale da će jedna drugoj ukazivati svaku pomoć u ratu protiv nacističke Njemačke i da u toku rata neće voditi pregovore niti zaključiti primirje ili ugovor o miru s neprijateljem, sem ako se o tome prethodno ne sporazumeju.

134 Iako su njemačke armije za prvih 18 dana rata zauzele Litvaniju, Letoniju, Belorusiju, Besarabiju i veći dio Ukrajine, Crvena armija im je nanijela znatne gubitke — izbacila iz stroja 100 000 njemačkih vojnika, oko 1 300 aviona i velik broj tenkova i drugog naoružanja.

135 Sve buržoaske političke snage, one koje su se na riječima, šapatom, reklamirale kao antiokupatorske, bile su od prvog dana okupacije za mirno čekanje ratnog raspleta na velikim svjetskim bojištima. Te snage bile su ne samo prožete kapitulanstvom i strahom pred brutalnom silom osovinskih osvajača, već ih je, iznad svega, na propovijedanje krotkog antiokupatorskog raspoloženja gonio strah od radikalnih socijalnih promjena koje bi mogle nastati kao rezultat borbi naoružanog naroda. Prvih dana ustanka u Jugoslaviji, posebno u Srbiji, a zatim u Crnoj Gori, te buržoaske kvazipatriotske snage krenule su da sprečavaju širenje ustanka protiv okupatora i njegovih pomagača bučnom propagandom da »još nije vrijeme«, da valja čekati »povoljne uslove«. Parolu »još nije vrijeme« buržoazija je poduprla i propagandom da se komunisti ne bore za nacionalno oslobođenje naroda već za preuzimanje vlasti. Iza tih parola krila se čista klasna motivacija, antagonizam prema Komunističkoj partiji, koja je otpočela ustanak protiv okupatora. Buržoazija je računala da će s takvom propagandom izolovati KPJ od širokih slojeva naroda, ponajprije od seljaštva, lišiti je ljudskog i materijalnog potencijala za vođenje partizanskog rata, pa je na taj način, kad je već nije mogla onemogućiti da podigne ustanak, osamljenu prepustiti uništavajućim udarcima okupatora i kvislinga.

136 U Crnoj Gori su prve akcije gerilskih odreda 13. jula 1941. izazvale opšti narodni ustanak. Od 13. do 20. jula bile su razoružane gotovo sve karabinjersko-žandarmerijske stanice i uništeni talijanski garnizoni u Virpazaru, Rijeci Crnojevića, Andrijevici, Kolašinu, Beranama (Ivangrad), Danilovgradu, Bijelom Polju, Žabljaku, Šavniku. Tokom prvih deset dana ustanka u Crnoj Gori bilo je izbačeno iz stroja oko 4 800 talijanskih vojnika, podoficira i zaplijenjene velike količine oružja, uključujući i 15 topova.

137 Na osnovu izvještaja komisije, koju je 16. jula 1941. odredio CK KPJ da ispita stvari u Zagrebu u vezi s akcijom povjerenika Kominterne Josipa Kopiniča, u Beogradu je 10. avgusta održana sjednica CK KPJ na kojoj je proučen izvještaj komisije i donesene odluke. Pored odluke o kaznama izrečenim pojedinim članovima CK KPH, o raspuštanju Mjesnog komiteta KPH za Zagreb, o postavljanju zahtjeva Kominterni da se J. Kopinič smijeni s dužnosti njenog opunomoćenika, Tito je, u ime CK KPJ, napisao CK KPH ovo pismo.

Ovo je prvi sačuvani dokument iz partijske prepiske iz 1941. koji je Tito završio parolom: »Smrt fašizmu — sloboda narodu!«.

138 Pavle Pap Šilja kažnjen je strogim ukorom »zbog nekonspirativnosti« i »zbog grupaškog stava« koji je zauzeo u kritičkoj ocjeni što ju je pismeno dao o radu CK KPH. Mada je bio u sukobu s Kopiničem, njegove ocjene rada CK KPH umnogome su se poklapale s Kopiničevim. Pap nije nikog sumnjičio, ali je optuživao CK KPH za neaktivnost i oportunizam.

139 Odnosi se na Mjesni komitet KPH Zagreba koji je bio podlegao uticaju Josipa Kopiniča, prihvatio njegove optužbe na račun CK KPH, odvojio se od svog rukovodstva, potčinio se Kopiniču i s njim, bez znanja CK KPH, planirao akcije, među kojima i navrat-nanos pripremljeno oslobađanje komunista iz logora u Kerestincu, što se završilo totalnim neuspjehom, tragično. Većina članova Mjesnog komiteta prihvatila je Kopiničeve sudove i odluke samo zbog partijske discipline, koja im je nalagala da se odluke Kominterne, odnosno njenog predstavnika (u ovom slučaju Kopiniča) moraju striktno poštovati.

140 CK KPH je odmah sproveo odluku CK KPJ o smjenjivanju MK u Zagrebu, pa su već 16. avgusta Rade Končar i Vlado Popović u zajedničkom pismu obavijestili CK KPJ da je »formiran novi MK od najboljih ljudi«. Taj novi MK Zagreb sačinjavali su Marko Simenić, sekretar, i članovi: Nikola Šakić, Antun Biber, Božo Dakić, Ante Milković, Blaž Mesarić, Vojo Kovačević i Marko Belinić.

141 Ivan Srebrenjak Antonov je neovlašćeno, tobože za Partiju, skupljao novac preko ljudi iz MK KPH Zagreba. To se događalo upravo u onih petnaestak dana (prva polovina jula 1941) kada je MK Zagreb, pod Kopiničevim uticajem, svjesno izmicao kontroli CK KPH.

142 Ivan Srebrenjak, koji je radio za sovjetsku obavještajnu službu, trebalo je, u dogovoru s rukovodstvom KPJ, da obuči što više ljudi za diverzantske akcije i da s obučenim ljudstvom izradi što više tempirnih mina za rušenje mostova, željezničkih pruga itd. Međutim, on taj zadatak nije izvršio, već se bavio harangom i grupašenjem.

143 *Bilten Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije*, prvo štampano glasilo vrhovnog vodstva narodnooslobodilačkog pokreta, počeo je da izlazi u ilegalnoj štampariji CK KPJ u Beogradu sredinom avgusta 1941. Inicijativu za štampanje tog glasila dao je Tito i on je, do napuštanja Beograda, 16. septembra 1941, uređivao i pisao gotovo sve priloge za one brojeve »Biltena« koji su štampani u Beogradu. Prvi broj nosi datum 10. avgust. Međutim, sudeći po nekim prilozima štampanim u tom broju, koji bilježe događaje poslije 10. avgusta, može se zaključiti da je štampanje počelo 10. avgusta i da su u toku štampanja pristizali novi prilozi u kojima su zabilježena i nova zbivanja i komentari o njima. U tom broju objavljen je i Titov članak *Novi trik njemačkih fašističkih okupatora i srpskih izdajnika*, napisan povodom objavljivanja antikomunističkog apela u »Novom vremenu« od 13. avgusta.

Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije obrazovan je 27. juna 1941. na sjednici Politbiroa, održanoj u Beogradu, ali u sačuvanoj Titovoj prepisci ovo je prvi dokument u kojem se pominje Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. Taj naziv se prvi put javno pojavio u zaglavlju prvog broja »Biltena« od 10. avgusta 1941.

144 Nacionalna i pokrajinska partijska i vojna rukovodstva, pa i niži štabovi i komiteti, prema svojim mogućnostima, umnožavali su »Bilten«. Za Hrvatsku «Bilten«, dobiven iz Beograda, štampan je, s početka u Zagrebu, u Ilici br. 113, u staklarskoj radnji, koju je upravo za potrebe ilegalnog štampanja kupila KP Hrvatske. Pošto je u toku štampanja prvog broja »Biltena« policija uhapsila vlasnika staklarske radnje i zapečatila radnju, komunisti grafički radnici Ivica Gretić, Milan Varićak i Ana Konjović iznijeli su 2000 primjeraka štampanog »Biltena«. Tehnika za niški okrug umnožila je prvi broj »Biltena« u 3000 primjeraka, koji su, kako je 30. avgusta 1941. izvijestio Moma Marković, bili uspješno rastureni.

149 Fond narodnooslobodilačke borbe, odnosno Narodnooslobodilački fond je jedna od prvih institucija narodnooslobodilačkog pokreta. Razvio se iz Narodne pomoći Jugoslavije, nastale sredinom 1940 (do tada Crvena pomoć, koju je KPJ organizovala još 1922). Odbori Fonda su se, na osnovu direktive CK KPJ, stvarali u početku oružane borbe, na oslobođenim, poluoslobođenim i neoslobođenim teritorijama, sa zadatkom da snabdijevaju partizanske odrede hranom, odjećom i drugim potrebama. Oni su djelovali i kao politički organi propagirajući i tumačeći program narodnooslobodilačke borbe, okupljajući i pokrećući narod u borbu. U nekim krajevima vršili su i funkciju prvih organa narodne vlasti.

146 U Nišu je 3. avgusta 1941, u 21 čas, omladinac Aleksandar Vojnović bacio bombu u sobu hotela »Park« na njemačke oficire i podoficire. Poginulo je 6, a ranjeno 15 Nijemaca. To je bila prva oružana akcija izvedena u tom dijelu južne Srbije.

147 Na pruzi Kragujevac — Lapovo, na 1 km od Badnjevca izazvan je 5. avgusta sudar dva transportna njemačka voza.

148 Akciju je izvela grupa članova SKOJ-a iz Čačka koja je 5. avgusta 1941. digla u vazduh magazin sa eksplozivom i municijom, što se nalazio na periferiji Čačka, u Kazanici.

149 U Srbiji je od 7. jula 1941, kada je počela oružana borba, pa do 10. avgusta 1941, izvršeno 337 različitih akcija (od paljenja kvislinških i okupatorskih novina, opštinskih arhiva, bušenja guma na automobilima, rušenja mostova, kidanja telefonskih linija, rušenja željezničkih pruga, rudničkih postrojenja pa do napada na žandarmerijske stanice i njemačke vojne jedinice).

150 Ova vijest nije bila u cjelini tačna, jer Glavni štab NOPOJ u to vrijeme nije primao izvještaje iz Crne Gore. Tamo su do 20. jula 1941. uništeni brojni talijanski garnizoni, osim u Nikšiću, Cetinju, Pljevljima, Podgorici (Titograd), u gradovima Crnogorskog primorja. Berane (sada Ivangrad) je oslobođeno 20. jula 1941, poslije trodnevne borbe. Ubijeno je oko 50 talijanskih vojnika i oficira, a zarobljeno oko 700. Poginulo je 5 partizana.

151 Posrijedi je, vjerovatno, zarobljavanje talijanskih vojnika u Andrijevici i Danilovgrada. U Andrijevici je, prilikom njenog oslobođenja 16. jula, zarobljeno 800 talijanskih vojnika, a 20. jula je zarobljeno 900 talijanskih vojnika koji su branili Danilovgrad. Na stranu partizana u to vrijeme nije prešao nijedan Talijan.

152 Odluka sabora crnogorskih marioneta, donesena na takozvanoj Petrovdanskoj skupštini 12. jula 1941. na Cetinju, da se obrazuje »Nezavisna Kraljevina Crna Gora« pod talijanskim protektoratom, sutradan, 13. jula, doživjela je slom pod valom opštenarodnog ustanka. Ustanici nisu pohvatali učesnike kvislinškog petrovdanskog sabora, jer su se razbježali ili sklonili kod okupatora.

153 Jedini organi vlasti nastali u ustanku u Crnoj Gori bili su: odbori narodnog oslobođenja u Beranama, Andrijevici, Kolašinu i Bijelom Polju. Redakcija nije mogla ustanoviti o kakvoj je dozvoli sovjetske vlasti riječ.

154 Ovo je prvo pisano uputstvo Glavnog štaba NOPOJ o ciljevima, organizaciji i zadacima partizanskih odreda štampano u prvom broju »Biltena« Glavnog štaba NOPOJ.

155 Misli se na *političke komesare*. Funkcija političkog komesara javila se prvi put u Francuskoj 1792. Nastala je iz potrebe da se u vojsku unese što više revolucionarne svijesti, organizovanosti i onemogući destruktivna aktivnost generala i oficira koji su ostali privrženi svrgnutom režimu. Kasnije se komesari javljaju u oktobarskoj revoluciji i Mađarskoj komuni, u Kineskoj revolucionarnoj armiji i u republikanskoj armiji Španije u vrijeme građanskog rata 1936—1939.

156 Glavni štab NOPOJ i CK KPJ održavali su u to vrijeme sve veze s nacionalnim i pokrajinskim vojnim i političkim rukovodstvima preko kurira, koji su ilegalnim kanalima i punktovima uspijevali da dosta uspješno i relativno brzo stižu s pismenim, a nekad i usmenim izvještajima.

157 »*Novo vreme*« — kvislinški dnevni list, izlazio u Beogradu (1941—1944) pod kontrolom okupatora i donosio članke u duhu ideologije Hitlerovog »novog poretka«; istovremeno bio i glavni organ Nedićeve kvislinške vlade. »Novo vreme«, kao kvislinško glasilo, s posebnom upornošću i žestinom se borilo protiv naprednih ljudi i komunista. Ponedjeljkom je, od avgusta 1941. do januara 1944, umjesto »Novog vremena« štampan poseban list »Ponedeljak«.

»*Obnova*« — večernji kvislinški list (od jula 1941. do oktobra 1944), izlazio u Beogradu za vrijeme okupacije. Napisi »Obnove« pisani su u duhu »Nedićeve obnovljene Srbije«. List se uporno zalagao za to da srpski narod prihvati »pomirenje« i saradnju s okupatorom.

158 U Srbiji su se u ustanku 1941. pojavile manje pljačkaške bande koje su se partizanima predstavljale kao četnici-rodoljubi, a četnicima kao partizani. Poznate su pljačkaške bande: Tandina (na teritoriji Požarevačkog partizanskog odreda); Toze Muštiklara (na teritoriji Kragujevačkog partizanskog odreda) i Čaruge (na teritoriji Kosmajskog partizanskog odreda), koga su partizani ubili 1941.

159 Oružani otpor koji je srpski živalj, u granicama Nezavisne Države Hrvatske, počeo još maja 1941. pružati ustaškom terorizmu, ubrzo se ponegdje razvio u masovniji oružani otpor.

Prvi masovniji otpor pružili su ustašama seljaci 6. i 7. maja kod Sanskog Mosta, a 8. maja su intervenisale ustaše i dijelovi 718. njemačke divizije i strijeljale 29 Srba. Do najmasovnijeg oružanog otpora došlo je u junu 1941. u istočnoj Hercegovini. Taj otpor srpskog življa u pomenutim oblastima NDH potakle su oružane akcije partizanskih odreda i u nekim regionima u kojima nije bilo organizacija KPJ niti prethodnih priprema za oružanu borbu. U tom prvom naletu, u tim *narodnim ustancima*, kako ih je nazvao Tito, samo u Hercegovini bili su oslobođeni dijelovi bilećkog, stolačkog, i trebinjskog sreza i gotovo sav nevesinjski i dio gatačkog sreza.

160 Odnosi se na oslobađanje člana Politbiroa CK KPJ Aleksandra Rankovića, koji je bio uhapšen u Beogradu 27. jula 1941, a zatim, poslije torture, prebačen na liječenje u zatvoreničku bolnicu u Vidinskoj ulici. Akciju su, po Titovom naređenju, organizovali članovi PK KPJ za Srbiju Cana Babović i Đuro Strugar. U akciji je učestvovalo oko 60 odabranih ljudi iz beogradskih udarnih grupa.

Rankovićevo oslobođenje izvršeno je 29. jula (ne 30. jula, kako stoji u tekstu *Pohvale*). Pet boraca je dobilo zadatak da prodre u bolnicu i izvede Rankovića, a ostali su bili raspoređeni po okolnim ulicama, da bi spriječili mogućnu intervenciju Nijemaca i žandarmerije. Za vrijeme akcije ubijen je žandarmerijski narednik koji se suprotstavio udarnoj grupi prilikom upada u bolnicu i jedan njemački vojnik. Pošto se u obližnjoj ulici, u stanu jednog radnika, presvukao u civilno odijelo, Ranković je u špediterskim kolima prebačen preko Terazija i Pašinog brda u sklonište Centralnog i Pokrajinskog komiteta u Kumodraškoj ulici broj 222. U sukobu do kojeg je došlo između članova udarne grupe i njemačkih i žandarmerijskih patrola bila su ranjena dva borca.

161 Priređivač nije uspio utvrditi ko je bio taj omladinac.

162 Pregled borbi i akcija Tito je za brojeve »Biltena«, štampane u Beogradu, davao na osnovu pismenih, pa i usmenih izvještaja koji su do njega u Beograd stizali od vojnih i političkih rukovodstava. Pored potpunih i tačnih obavještenja, koja su dolazila s mjesta događaja, bilo je i onih nepotpunih, a u nekim pojedinostima ne i posve tačnih. Rukovodstva partijska i vojna, koja su Tita obavještavala, često udaljena od mjesta događaja, pisala su izvještaje služeći se neredovnim, oskudnim pismenim i usmenim izvještajima, a ponekad i opisima događaja što su ih putnici, izbjeglice donosili iz raznih mjesta. Stoga su, pored potpunih i pouzdanih podataka o događajima, bili mogućni i prikazi u kojima datumi akcija i rezultati nisu u cijelosti tačni.

163 O akciji u Smederevu vid. u nap. 124.

164 U slagalištu municije na Tašmajdanu u Beogradu jedna udarna grupa je 21. jula 1941. izazvala požar.

165 U garaži »Ford« u Grobljanskoj ulici br. 35, u Beogradu, izazvan je 27. jula požar u kojem je uništeno 19 vojnih automobila i oštećeno 10 autobusa, izgorjela je radionica za opravke i skladište rezervnih dijelova.

166 O akciji kod Obrenovca vid. nap. 123.

167 Partizani Kosmajskog i Posavskog NOP odreda su noću 25. jula 1941. napali na željezničke vijadukte kod Ralje i Belog Potoka. Raljski vijadukt je bio teže oštećen, a belopotočki potpuno porušen.

168 O akciji u Čačku vid. u nap. 148.

169 Na pruzi Kragujevac — Lapovo, 1 km od Badnjevca, izazvan je 5. avgusta sudar dva transportna njemačka voza. Poginulo je 9 njemačkih vojnika, dok je 30 ranjeno.

170 O napadu bombama na njemačke oficire u Nišu vid. u nap. 146.

171 Diverzantska grupa iz Jagodine (Svetozarevo) razoružala je njemačkog stražara kod hangara i zapalila 1 avion, a 3 teško oštetila.

172 Od 11. jula do 10. avgusta 1941. partizani su u Srbiji izvršili oko 35 uspješnih diverzantskih akcija na željezničkim prugama, mostovima i željezničkim stanicama.

[173] Valjevski partizani su 18. jula u 16 časova, na putu Valjevo — Užice kod Ražane pucali na njemački vojni automobil s oficirima, među kojima je bio i general-major Adalbert Lončar (Lontschar). Teško je ranjen major, generalov ađutant, a šofer Jakše.

[174] U zgradi Auto-komande u Beogradu članovi udarne grupe podmetnuli su požar 8. avgusta.

[175] Prvo paljenje kvislinške i okupatorske štampe borci narodnooslobodilačkog pokreta u Beogradu izveli su 12. jula kod Karađorđevog parka. Međutim, najveća akcija ilegalnih desetina i udarnih grupa u Beogradu — paljenje kvislinške i okupatorove štampe — bila je organizovana 27. jula. Toga su dana mnogobrojne grupe omladinaca, u isti čas, oko 7 časova ujutru, u svim dijelovima grada pristupile prodavcima novina i kioscima, oduzele listove »Novo vreme«, »Obnovu« i druge novine, polile ih benzinom i zapalile.

[176] Spontani narodni ustanak, koji je buknuo u Hercegovini 24. juna 1941, intenzivno je trajao do prvih dana jula kada su talijanske i ustaško-domobranske trupe krenule u koordiniranu akciju protiv ustanika. Do 7. jula ustanici su potisnuti s oslobođene teritorije u planine, gdje se u zbjegove sklonilo i mnogobrojno ljudstvo. Zatišje u Hercegovini će trajati samo do sredine avgusta 1941, kada će ponovo, ali još organizovanije, buknuti ustanak koji će obuhvatiti još šire slojeve naroda.

[177] Pavelićevo vojno rukovodstvo je krajem juna 1941. uputilo u Hercegovinu pojačanje protiv hercegovačkih ustanika — 6 aviona i 9 bataljona ustaške i domobranske vojske.

[178] Krajem maja i početkom juna 1941. godine trupe NDH zaposjele su Hercegovinu i zamijenile talijanske jedinice. Međutim, i poslije uspostavljanja ustaške vlasti ostao je u Trebinju 55. pješadijski puk talijanske divizije »Marke« (Marche), u Mostaru 56. pješadijski puk divizije »Marke« i u Bileći 49. bataljon Legije crnih košulja. Iz garnizona u Mostaru, Stocu, Bileći i Kalinoviku napale su hercegovačke ustanike jedinice Jadranskog divizijskog područja, pristigla pojačanja i dijelovi talijanske divizije »Marke« — ukupno 10 000 neprijateljskih vojnika.

[179] U borbama vođenim od 24. juna do 7. jula ustanici su izbacili iz stroja više od 400 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira, od kojih je oko 150 poginulo i 60 zarobljeno; zaplijenjene su znatne količine oružja i municije i vojne opreme; uništeno je 9 kamiona i dva putnička automobila, iskidane telefonske i telegrafske linije.

[180] Od šest aviona, koje je NDH angažovala protiv hercegovačkih ustanika, tri su oborena puščanom i mitraljeskom vatrom kod Gackog (Pusto Polje) i Nevesinja (Trusina) u borbama vođenim od 27. do 3. jula 1941. godine.

[181] Na sjednici Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, održanoj u Sarajevu 13. jula 1941, na kojoj je opunomoćeni delegat Politbiroa CK KPJ Svetozar Vukmanović Tempo saopštio odluke i stavove centralnog partijskog rukovodstva od 4. jula o pokretanju oružane borbe, odlučeno je da se odmah krene u oružanu akciju. Organizacija partizanskih odreda u Bosni provedena je u danima kada je ustaški teror stravičnih razmjera dizao srpsko stanovništvo na oružani otpor. Početak ustanka označio je napad na Drvar, 27. jula. Partizanskim snagama, što su toga dana, po odluci štaba za srez Bosansko Grahovo i okolinu, napale i oslobodile Drvar, Bosansko Grahovo, Oštralj i niz manjih mjesta, masovno se i aktivno priključilo stanovništvo. Drvarski ustanak dao je maha oružanim akcijama u Bosanskoj krajini koja je do kraja jula 1941. gotovo cijela bila zahvaćena opštim ustankom, uglavnom srpskog stanovništva. Krajem jula počele su manje akcije i na Romaniji, koje će se ubrzo rasplamsati u masovni ustanak.

[182] Vijest koju je Tito dobio o bombardovanju Drvara i o žrtvama tog bombardovanja nije bila tačna.

[183] Ustaničke snage su u Bosni prvih dana ustanka oslobodile Drvar, Bosansko Grahovo, Oštrelj, Glamoč, Bosansku Kostajnicu, Dobrljin, Mrkonjić-Grad

i veliki broj manjih naselja, dok su pojedini gradovi s jačim garnizonima bili blokirani.

184 Na teritoriji Hrvatske oružane akcije većih razmjera počele su 27. jula, kada su već ranije organizovani odredi iz opštine Srb, po zamisli i direktivi štaba gerilskih odreda za Bosansko Grahovo i okolinu, napali na Srb i oslobodili ga. Poslije oslobođenja Srba ustanak se širio na Gračacu, Donjem Lapcu i Kninu zahvatajući cijelu teritoriju južne Like. Velik dio srpskog stanovništva, koje se pred ustaškim pokoljima sklonilo u zbjegove, pridružio se ustanicima. Snage NDH su na tom području trpjele poraze. Razorena je željeznička pruga Zagreb — Split, a Gračac blokiran. Ustanak je zahvatio i širu okolinu Gospića, i prvi jači pokušaji oružanih snaga NDH da u Lici uguše ustanak bili su bezuspješni. Dok je krajem jula i početkom avgusta ustanak u južnoj Lici buktao, u Kordunu, Baniji i Gorskom kotaru ustanak je bio u zastoju. Pod uticajem mnogih činilaca (jaki i pojačani garnizoni NDH, politički trikovi vodstva NDH, oportunizam i antikomunizam takozvanih prvaka građanskih stranaka — velikosrpskih eksponenata), ustanički potencijal je bio neaktivan, ograničio se na zaštitu zbjegova. Ali upornom akcijom KPH, te početne slabosti pokreta u Baniji, Kordunu, Gorskom kotaru, centralnoj i sjevernoj Lici bile su ubrzo potpuno prevladane. U Dalmaciji su 13. jula 1941. oružane ilegalne grupe, potpomognute radnicima iz Solina i okolnih mjesta, oštetile željezničku prugu Split — Zagreb na oko sto mjesta. Nekoliko dana nakon toga, 18/19. jula, uslijedila je nova diverzija na istoj pruzi, između Labina i Kaštel-Starog. Ustanici Kninske krajine su 28. jula oštetili više manjih željezničkih stanica između Knina i Gračaca i pokidali željezničku prugu na više mjesta. Istog dana su ustanici iz Srba i okoline kod željezničke stanice Pribudić, na pruzi Gračac — Split uništili lokomotivu i 16 vagona natovarenih talijanskim automobilima. Na istoj pruzi lički partizani su 28. jula zauzeli i demolirali i željezničku stanicu Otrić.

185 U Karlovcu je početkom jula 1941. bilo organizovano 12 udarnih grupa, čiji je zadatak bio da vrše diverzije i sabotaže u gradu i bližoj okolini. Uveče 3. jula te udarne grupe su učestvovale u kidanju glavnog električnog voda. Karlovac je bio 40 minuta bez osvjetljenja. Dok su jedne grupe kidale vod, ostale su, koristeći se nastalim mrakom, ispisale po gradu parole. Jedan omladinac je izdao učesnike akcije i ustaške vlasti su 23. jula pohapsile velik broj ljudi. Pokretni prijeki sud osudio je 8 osoba na smrt strijeljanjem, što je izvršeno 7. avgusta 1941.

186 Najveći zbijeg u Baniji bio je u Šamarici — oko 5000 ljudi. Narod iz Korduna sklanjao se na Petrovu goru. Ti zbjegovi su imali svoju organizaciju i bili su pod zaštitom ustanika. Oni su ubrzo postali ne samo latentna snaga ustanka već i primaran izvor ustaničkog ljudstva kojim će se popunjavati partizanski odredi. Zbjegovi će postati uporište ustanka u Kordunu i Baniji.

187 U Zagrebu je 1. jula 1941. borbena grupa zapalila u Bužanskoj ulici stokove svile za padobrane. Izgorjelo je 60 000 metara svile; borbena grupa je 4. jula ubila ustaškog agenta kod Petruševačke šume, a 4. avgusta je, usrijed dana, iz Botaničkog vrta udarna grupa bacila bombe na četu ustaškog univerzitetskog bataljona i ranila 28 ustaša.

188 Odnosi se na Osvobodilnu frontu (vid. u nap. 88).

189 U Ljubljani je 22. juna 1941. održana sjednica CK KPS na kojoj je, pored ostalog, donesena odluka da se obrazuju partizanske čete i Glavni štab slovenačkih partizanskih odreda, tada nazvan Vrhovno poveljstvo (Vrhovni štab), koje će rukovoditi oružanim akcijama. Taj štab je, u duhu odluke Politbiroa CK KPJ od 4. jula 1941, donio sredinom jula i uputstvo (Partizanski zakon) za stvaranje i organizovanje partizanskih odreda. Prvi napad oružjem na neprijatelja izvršili su 22. jula kod sela Tacen borci Rašičke partizanske čete. A šire akcije partizanskih četa, mahom diverzantske, počele su noću 27/28. jula.

190 Prvi partizanski odred obrazovan je u Vojvodini 11. jula, i tog dana su počele i oružane akcije. U Banatu je, do kraja jula, formirano deset partizanskih odreda (ukupne jačine oko 200 boraca) i više partizanskih grupa. U Bačkoj i Baranji

bile su formirane desetine i borbene grupe koje su u svom sastavu okupile oko 2 000 ljudi. Prve akcije u južnoj Bačkoj počele su u prvoj polovini jula. U sjevernoj i zapadnoj Bačkoj partizanske akcije će početi kasnije, a u Sremu se u avgustu počela formirati organizacija za vođenje oružane borbe. Do sredine avgusta su partizanski odredi, desetine i grupe izveli u Vojvodini, posebno u Banatu, velik broj raznovrsnih partizanskih akcija. Partizani su najaktivniji bili u paljenju žita, oštećivanju vršalica, uništavanju straži koje su ta dobra čuvale; izvedene su mnoge diverzije na željezničkim prugama i PTT linijama; napadane su žandarmerijske stanice, karaule i patrole. U gradovima su udarne grupe vršile diverzije i sabotaže. Nijemci su registrovali oko 90 akcija što su ih u Banatu izveli partizani u julu i avgustu 1941.

191 Talijanska Vrhovna komanda je odmah poslije izbijanja ustanka u Crnoj Gori preduzela mjere da uguši ustanak. Komandant 9. armije u Albaniji general Alesandro Pircio Biroli angažovao je 5 divizija 14. armijskog korpusa, veći broj samostalnih jedinica crnih košulja, policijskih, alpinskih, bersaljerskih, tenkovskih i konjičkih jedinica. Talijani su u julskoj ofanzivi protiv crnogorskih ustanika angažovali još i albanske kvislinške jedinice, kao i posadnu diviziju »Mesina« i druge manje jedinice crnih košulja, karabinjera i finansa, koje su se već nalazile u Crnoj Gori. Talijanske divizije su uspjele da u ofanzivi od 19. jula do 15. avgusta ponovo okupiraju Crnu Goru.

192 *Apel srpskom narodu* nastao je iz udruženog napora okupatora i kvislinških institucija u Beogradu, čiji je cilj bio da se kod najšire javnosti Srbije ostavi utisak da su svi slojevi građanskog društva, od vrha do dna, a ponajviše elita inteligencije, protiv oružane borbe protiv okupatora.

»Apel srpskom narodu« upozorava da je »dužnost svakog Srbina, svakog pravog rodoljuba, da svim svojim snagama pomogne da se u zemlji sačuva mir i red«. U tom apelu Srbi se ne pozivaju samo na poslušnost već i »da odlučno u svakoj prilici i svim sredstvima« pomognu borbu okupatora i kvislinga protiv boraca narodnooslobodilačkog pokreta. Apel su potpisala 533 lica. Po nalogu Nijemaca i kvislinških komesara, poslije »Apela srpskom narodu« pojavio se niz drugih koje su potpisali predstavnici raznih organizacija, počev od Loptačkog saveza Srbije do Advokatske komore.

193 Upravnik grada Beograda Dragi Jovanović pozvao je predviđene potpisnike u zgradu opštine i održao im prijeteći govor. Uprkos policijskim prijetnjama, neki su odbili da potpišu apel, na primjer: književnici Ivo Andrić i Isidora Sekulić, profesor Filozofskog fakulteta Miloš Đurić, profesor Medicinskog fakulteta dr Milivoje Kostić, profesor hemije Petar Matavulj, vajar Sreten Stojanović.

194 Riječ je o komisiji koju je obrazovao Politbiro CK KPJ na sjednici u Beogradu 16. jula 1941. godine (u sastavu dr Blagoje Nešković i Vlado Popović), sa zadatkom da ispita slučaj »Vazduh«, odnosno aktivnost Josipa Kopiniča u Zagrebu, stanje i odnose u CK KPH i odnos Mjesnog komiteta KPH za Zagreb prema CK KPH (o tome vid. u nap. 111 i 137).

195 Logor u Kerestincu osnovala je Banovina Hrvatska. Do 31. marta 1941. u logor je bio doveden znatan broj komunista iz Hrvatske. Banovinske vlasti su okupatoru predale logor i sve zatočenike u njemu. Do 9. jula 1941. u kerestinačkom logoru nalazilo se 111 komunista i antifašista; toga dana strijeljana su desetorica, među njima Božidar Adžija, Ognjen Prica i Otokar Keršovani. Tih dana CK KPH je počeo da priprema akciju za oslobođenje zatočenika iz Kerestinca. Međutim, akciju je brzopleto, krišom od CK KPH, izveo, po nalogu Josipa Kopiniča, Mjesni komitet KPH za Zagreb. CK KPH je za akciju doznao 13. jula. Zatočeni komunisti, povezani sa zagrebačkom partijskom organizacijom, prema planu su 14. jula, odmah poslije ponoći, savladali stražu i domogli se 2 puškomitraljeza, 14 pušaka, nekoliko revolvera i oko 30 ručnih bombi. Odmah su napustili logor, ali ih niko nije sačekao da bi ih odveo na bezbjedno mjesto, kako je planom bilo predviđeno. Uvjereni da je njihovo oslobađanje uslijedilo po izričitoj želji Kominterne, i pod utiskom da će brzo doći do sloma Njemačke, internirci su odlučili da krenu u Zagreb. Na tom putu

su ih ustaše opkolile. Od 82, njih 60 palo je u neravnoj borbi. Pala je i većina članova udarne grupe koja je imala zadatak da prihvati internirce poslije izlaska iz logora.

196 U vezi s konstatacijama u tekstu pod tačkama 1, 2, 3 i 5 vid. u nap. 111 i 122.

197 Priređivač nije uspio da utvrdi šta je Kominterna odgovorila na Titov zahtjev, ali je J. Kopinič održavao radio-vezu s Kominternom sve do njenog raspuštanja (15. maja 1943). Nepoznato je da li je J. Kopinič tekst ove Titove depeše uputio preko svoje radio-stanice Kominterni. Zna se da je tekst ove depeše u Zagrebu bio izgubljen i da nije uručen Kopiniču, o čemu su Rade Končar i Vlado Popović obavijestili Tita i zatražili da pošalje »drugi izvještaj za djedu [Kominternu] u vezi sa slučajem »Vazduh« (Josipom Kopiničem) i akcijama u Jugoslaviji«.

198 Odnosi se na vojno rukovodstvo za Hrvatsku, koje je u to vrijeme nosilo naziv Operativno rukovodstvo (vid. o tome u nap. 112).

199 Na Titovu inicijativu, CK KPH je prvih dana septembra 1941. uputio apel vođstvu i članstvu HSS, pozivajući ih na saradnju u narodnooslobodilačkoj borbi. U isto vrijeme je preduzeo mjere da na istoj liniji pregovara s V. Mačekom, ali tu inicijativu vođstvo HSS-a nije prihvatilo. U pisanim dokumentima CK KPH, koji su nastali u julu i avgustu, iz članaka koji su od avgusta štampani u listu »Vjesnik **Hrvatske jedinstvene nacionalnoolsobodilačke fronte«, očigledan je napor KPH da** se u duhu generalne linije KPJ Narodnooslobodilački front u Hrvatskoj proširi i jača. Akciju CK KPH pratila su dosljedno i niža partijska rukovodstva. Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju objavio je 20. avgusta 1941. u istom duhu platformu za stvaranje Narodnooslobodilačkog fronta.

200 CK KPH je, prihvatajući Titov predlog, 5. septembra 1941. uputio proglas »Hrvatskoj seljačkoj stranci, svim njenim kotarskim organizacijama i pristalicama, hrvatskoj Seljačkoj i Građanskoj zaštiti«.

201 *Sveslovenski kongres* je održan u Moskvi od 10. do 11. avgusta 1941. U njegovom radu kao jugoslovenski predstavnici su učestvovali i Božidar Maslarić i Dimitar Vlahov. Kongres je osudio fašističke agresore, i njihove saradnike, pozvao sve slovenske narode u borbu protiv njih. Kongres je izabrao Sveslovenski komitet, a jedan od njegovih predsjednika bio je i Jugosloven Božidar Maslarić. Zvanični predstavnik izbjegličke jugoslovenske vlade u Moskvi nije se odazvao pozivu organizatora da prisustvuje Sveslovenskom kongresu. Izgovorio se da mora prvo tražiti odobrenje od svoje vlade. U stvari, on je taj skup ocijenio kao stvar komunista, pa je računao da bi njegovo prisustvo kongresu u Jugoslaviji moglo biti protumačeno kao podrška oslobodilačkoj oružanoj akciji koju vodi Komunistička partija Jugoslavije.

202 *Aleksej Konstantinovič Tolstoj*, sovjetski književnik, koji je učestvovao u pripremi i predsjedavao Sveslovenskom kongresu, održao je govor, nadahnut patriotizmom, vjerom u snagu i neuništivost slovenskih naroda koje su nacisti osudili na istrebljenje i robovski rad u korist »više rase«. Radio-Moskva je emitovala Tolstojev govor i na srpskohrvatskom jeziku, pa je zabeležen u agitpropu CK KPJ, umnožen i upućen u sve krajeve Jugoslavije, da se umnoži i rasturi.

203 Tito misli na lažne isprave koje je CK KPH trebalo da mu pribavi kako bi s njima doputovao iz Beograda u Zagreb. Međutim, zbog burnog toka ustanka u Srbiji i u drugim krajevima Jugoslavije, Tito odustaje od putovanja u Zagreb.

204 Treći broj »*Biltena GŠ NOPOJ*« štampan je 26. avgusta 1941. Gotovo u isto vrijeme kada je Tito pisao ovo pismo Rade Končar i Vlado Popović uputili su mu opširan izvještaj o događajima u Hrvatskoj, koji će Tito primiti krajem avgusta.

205 Veza između CK KPJ i CK KP Slovenije uspostavljena je krajem avgusta 1941. preko CK KPH. I prije ovog Titovog nastojanja da se obezbjede izvještaji iz Slovenije, CK KPH je slao kurire u Sloveniju, ali su se oni otuda vraćali bez izvještaja.

206 Centralni komitet KPJ je nakon sloma Kraljevine Jugoslavije ubrzao, već ranije povedenu, akciju da nelegalnim putevima omogući jugoslovenskim komunistima — učesnicima u španskom građanskom ratu, izvlačenje iz Francuske i Njemačke i što brži povratak u Jugoslaviju. Do početka oružanog ustanka većina boraca iz Španije (»Španaca«) vratila se u zemlju.

Među deset »Španaca« za koje Tito piše da ih valja iz Zagreba uputiti u Bosnu i Hercegovinu, a ne u Beograd, vjerovatno su bili: Petar Drapšin, Vojo Todorović, Ratko Vujović, Ahmet Fetahagić, Obrad Stišović, Milenko Verkić, Milan Jakšić i Tasa Mihajlović.

207 *Mihu Marinka*, člana CK KPJ, Tito je slao u Bosnu kao instruktora CK KPJ uoči rata 1940. i početkom 1941. Ovom prilikom Marinko nije otišao u Bosnu, pošto je poslije savjetovanja u Stolicama (26. septembra) ta odluka izmijenjena.

208 *Isu Jovanovića*, sekretara PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, ustaše su uhapsile u Sarajevu 1. jula 1941. zajedno sa Lepom Perović Sekom. Pošto ustaše nisu znale koga imaju u rukama, oboje su smjestili među kriminalce. Koristeći se tom povoljnom okolnošću, I. Jovanović i L. Perović, zajedno s Nisimom Albaharijem s kojim su se našli u zatvoru, uskoro su pobjegli iz zatočeništva.

209 *Narodni komitet oslobođenja* nije obrazovan, jer je CK KPJ, saznavši o obnavljanju odnosa između sovjetske vlade i izbjegličke jugoslovenske vlade, koja je uživala gostoprimstvo i podršku zapadnih saveznika, odložio realizovanje te namjere da ne bi ionako politički složenu situaciju NOP-a učinio još težom.

210 Posrijedi je domobranska vojska Nezavisne Države Hrvatske i ilegalni rad KPH u njoj koji je bio, već od početka formiranja te vojske, dosta razgranat i djelotvoran.

211 Njemački komandant za Jugoistok feldmaršal List je 10. avgusta 1941. uputio okupacionim snagama u Srbiji neznatna pojačanja u oklopnim kolima. Komandant Srbije je 12. avgusta tražio od Vrhovne komande da se u Srbiju pošalje jedna divizija. Tih dana Hitler još nije shvatao realnu opasnost ustanka u Jugoslaviji i zato nije odvajao nove snage za borbu protiv jugoslovenskih ustanika. Pošto su molbe za pojačanje odbijene, Nijemci i kvislinzi u Srbiji su pojačali žandarmeriju naoružanjem, a u avgustu je otpočelo stvaranje i specijalnih ljotićevskih dobrovoljačkih odreda.

212 Kod Badnjevca su borci Drugog šumadijskog NOP odreda, 5. avgusta 1941, izazvali sudar vozova u kojima su bili njemački vojnici. Poginulo je 9, a ranjeno 30 Nijemaca.

213 Šesti rejonski komitet KPJ u Beogradu organizovao je podmetanje eksploziva ispod transformatora i još na nekim mjestima u fabrici mitraljeskih karika »Beometal«. Uništen je jedan transformator, te je rad prekinut oko dva mjeseca.

214 Jedinice Pomoravskog NOP odreda su 8. avgusta upale u Senjski rudnik uglja, a 10. avgusta u rudnik Sisevac.

215 Nijemci su 15. avgusta spalili selo Skelu, objesili 50 zatvorenika, dovedenih iz Beograda, i strijeljali 15 seljaka. Taj zločin su Nijemci, kao zastrašujući primjer, plakatirali u Beogradu i u cijeloj Srbiji.

216 Obješeni su bili: Milan Pokrajac, srednjoškolac iz Vinkovaca, Radomir Jovanović, seljak iz Parcana, Velimir Jovanović, seljak iz Parcana, Svetislav Milin, obućarski radnik iz Beograda i Jovan Janković, krojački radnik iz Beograda. Sutradan se iz tehnike Mjesnog komiteta KPJ za Beograd pojavio proglas (potpisan »Rodoljubiva srpska omladina«). U njemu je pored ostalog, bilo napisano: »Ne strah — već sveti pravedni gnev, ne pokornost — već plamena želja za osvetom, ne ‚umirenje' — već još nepomirljivija borba protiv mrskog tuđinskog jarma, to je odgovor Srba, to je i naš odgovor na ovo posljednje svirepo zverstvo dostojno Hitlerovih horda«.

217 Od početka ustanka u Srbiji (7. jula) pa do 17. avgusta 1941. partizani nisu oslobodili Šabac i Lazarevac, mada su u Šabac prodirali i držali ga u blokadi, a Bogatić je u avgustu dva puta napadan i oslobađan (7. i 10. avgusta).

[218] Tito još nije imao redovnu vezu s Crnom Gorom, te mu nije bilo poznato da su do 17. avgusta 1941. Talijani uspjeli ponovo da okupiraju uglavnom sve gradove koji su bili oslobođeni u prvom naletu ustanka.

[219] U Njemačkoj je 1925. godine objavljena knjiga nacističkog vođe Adolfa Hitlera *Mein Kampf* (*Moja borba*) u kojoj je on razradio politički program nacizma i najavio istrebljenje čitavih nacija, prvenstveno Jevreja i Slovena.

[220] U Moskvi je 12. jula 1941. potpisana konvencija o uzajamnoj pomoći između vlada SSSR i Velike Britanije, a 2. avgusta 1941. vlada SAD je obavijestila sovjetsku vladu o svojoj odluci da SSSR pruži ekonomsku pomoć u borbi protiv nacističke agresije.

[221] Već na početku oružanog ustanka, kada su se formirali partizanski odredi, pojavile su se partizanske zakletve. U Srbiji, na primjer, prije pojave ove jedinstvene zakletve, čiji je tekst napisao Tito, postojala su četiri različita teksta partizanske zakletve.

[222] Na Bukovima kod Valjeva je 28. jula 1941, po naređenju Nijemaca, srpska žandarmerija zbog nestanka jednog i ubistva jednog njemačkog vojnika strijeljala 81 taoca iz Kosjerića i okolnih sela.

[223] Tito je saopštio samo neke zločine koje su ustaše počinile nad srpskim stanovništvom u »akciji čišćenja Srba«, koja je provedena krajem jula i početkom avgusta na tlu NDH-a, u kojoj je pobijeno desetine hiljada ljudi, žena i djece srpske narodnosti. Neki podaci koji su ovdje izneseni korigovani su kasnijim istraživanjem.

[224] Tito ima na umu članak objavljen u kvislinškom dnevniku »Novo vreme« 19. avgusta 1941. pod naslovom *Novi stav hrvatske vlade*. Upravo tih dana se u granicama Nezavisne Države Hrvatske po odluci Pavelićeve vlade i naredbe Glavnog ustaškog stana od 7. septembra 1941. godine prišlo tzv. taktici »smirivanja«. Srpski narod je pozvan na poslušnost i obećan mu je prekid ustaške istrebljivačke akcije. Taj trik Pavelićeve vlade praćen je organizovanom propagandom. Nastojalo se da se i tim putem pritekne u pomoć oružanoj sili nemoćnoj da smiri ustanak i obuzda njegovo širenje tamo gdje ga još nije bilo. U propagandističku akciju se uključio i ustaški prvak M. Budak. »Novo vreme« je u pomenutom članku donijelo ovaj citat iz tog govora: »Treća internacionala je naredila da se počne sa boljševičkom akcijom u celom svetu. Tako i ovu akciju kod nas ne treba smatrati srpskom, nego boljševičkom.«

[225] Pripremljena i organizovana grupa ustanika (iz sela Luščani, Vlahovići, Bijele Vode i Drenovac), predvođena Vasilijem Gaćešom, 23/24. jula napala je željezničku stanicu i žandarmerijsku stanicu u Banskom Grabovcu. Demolirana je željeznička stanica, ubijen jedan ustaša, a tri zarobljena. U isto vrijeme je druga grupa ustanika iz okoline Gline pokidala telefonske linije na više mjesta.

[226] Riječ je o borbama ustanika sa Korduna protiv ustaško-domobranskih snaga, koje su se počele sve češće i na širem prostoru voditi od 28. jula 1941, kada je počeo ustanak u tom dijelu Hrvatske. Ustanička sela su obrazovala frontove prema neprijateljskim garnizonima u Slunju, Topuskom i Velikoj Kladuši. Ustaške snage iz Topuskog učinile su 31. jula bezuspješan pokušaj da razbiju ustanički front. Prvog avgusta je odbijen napad ustaša iz Slunja. Ustaše su 3. avgusta snagama iz Vrginmosta i Topuskog napale ustanički »front« i razbile ga, a ustanici su se povukli dublje u Petrovu goru. Deset dana kasnije, ustaše su napale ustanike na području Kirina i Sjeničaka i prodrle na oslobođenu teritoriju, paleći sela i ubijajući stanovništvo. Mada je prodor ustaša na oslobođenu teritoriju i masovni zločini što su ih počinili nad srpskim življem izazvao krizu kod izvjesnog dijela ustaničke mase, rukovodstvo KPJ je na tom području uspjelo održati borbena ustanička jezgra od kojih su sredinom avgusta obrazovani, na teritorijalnom principu, partizanski odredi (po 20—60 boraca): Debela Kosa, Perna, Pecka, Primišlje, Kirin, Gornji i Donji Sjeničak i drugi.

[227] Za prvih deset dana ustanka u Lici je velik broj mjesta bio očišćen od ustaško-domobranskih snaga. Oslobođeni su Srb, Otrić, Zrmanja, Bruvno, Malovan, Doljane, Donji Lapac, Vrebac, Divoselo, Medak i Ploča.

Ustaško-domobranske jedinice, prikupljene s drugih područja NDH, krenule su 18. avgusta 1941. u napad iz Gračaca prema Bruvnu i Gornjem Lapcu s namjerom da posjednu oslobođenu teritoriju i deblokiraju garnizon u Kulen-Vakufu. Poslije oštrih borbi, te ustaško-domobranske jedinice su 19. avgusta 1941. prodrle u Gornji Lapac. Jedan bataljon koji je iz Gornjeg Lapca upućen za Kulen-Vakuf ustanici su razbili i uništili kod sela Ostrovice. Tako je propala prva jača oružana antiustanička akcija NDH u Lici.

228 Gerilski odredi Štaba za Bosansko Grahovo i okolinu zauzeli su 2. avgusta 1941. raskrsnicu puteva Vrtoče i žandarmerijsku stanicu Lipu i odsjekli neprijateljev garnizon u Bosanskom Petrovcu.

229 Vijest koju je Tito dobio da je oslobođen Čabar bila je netačna.

230 U avgustu je Boljevački NOP odred (prvi odred u istočnoj Srbiji) izveo više napada i diverzija na komunikaciji Paraćin — Zaječar. Pored napada na željezničku stanicu Obradove Stolice, odred je 14. avgusta minirao most na pruzi između Boljevca i Bogovine; 17. avgusta napao željezničku stanicu Šarabanovac. Boljevački NOP odred je do 20. avgusta 1941. onesposobio i rudnike uglja Bogovinu i Rtanj.

231 Jedinice Pomoravskog NOP odreda napale su i razoružale žandarme i demolirale željezničku stanicu u Bagrdanu noću 7/8. avgusta.

232 Riječ je o paljenju njemačke garaže u Braničevskoj ulici u Beogradu, koje je izvršila omladinska udarna grupa 13. avgusta 1941.

233 Jedinice Mačvanskog NOP odreda su u prvoj polovini avgusta dva puta oslobađale Bogatić — 7. i 10. avgusta 1941.

234 Kvislinško Ministarstvo unutrašnjih poslova je u pomenutom napisu obećalo nagradu od 3000 dinara za ubijenog ili uhvaćenog borca narodnooslobodilačkog pokreta, a za ubistvo ili hvatanje nekog od vođa ponuđena je nagrada od 25 000 dinara.

235 Već na početku ustanka na oslobođenim područjima su, u duhu opšte linije KPJ, obrazovani organi narodne vlasti, koji su nosili, u raznim dijelovima zemlje, različite nazive (narodnooslobodilački odbori, revolucionarna vijeća, odbori narodne odbrane, narodna vijeća, narodni komiteti, oslobodilački komiteti, odbori oslobođenja, odbori fronta, komande opština, vojno-revolucionarna vijeća itd.), a Tito ih ovdje naziva »narodni komiteti«, a ne »narodni odbori«, vjerovatno zbog toga da bi J. Kopiniču olakšao da naziv što korektnije prevede na ruski jezik prilikom upućivanja radiograma Kominterni.

Jedinstven naziv za organe narodne vlasti — narodnooslobodilački odbori (NOO) — bio je prihvaćen u Vrhovnom štabu poslije njegovog izlaska iz Beograda na oslobođenu teritoriju u zapadnoj Srbiji.

236 Njemačka Vrhovna komanda nije udovoljila zahtjevu komandanta Jugoistoka, koji je bio upućen početkom avgusta 1941, da se u Srbiju upute nove vojne jedinice, ali je stavila u izgled pojačanje 562 bataljona u Beogradu u kojem bi se obrazovale još dvije čete.

237 Početkom avgusta 1941. vođstvo Nezavisne Države Hrvatske je uvidjelo da se u Bosni, Hercegovini i Hrvatskoj ustanak sve više rasplamsava uprkos svim intervencijama oružane sile i pojačanim masovnim zločinima, pa je pribjeglo političkom triku i naredilo da se obustavi »čišćenje« teritorije NDH od srpskog življa. Naredbom Glavnog ustaškog stana, koja je izdata 7. avgusta 1941, dotadašnji ustaški funkcioneri u opštinama i srezovima bili su razriješeni dužnosti, takozvane divlje ustaše, na koje je svaljena sva odgovornost za zločine, bile su raspuštene. U nemoći NDH da uguši ustanak Talijani su vidjeli šansu da pojačaju svoje pozicije u odnosu na NDH, a bili su uznemireni opasnošću širenja ustanka na oblasti Hrvatske što ih je Italija anektirala. Stoga su, bez saglasnosti NDH, već 1. avgusta preuzeli i civilnu vlast u Kninu, a u Gračac uputili vojne jedinice da bi osposobili i zaštitili željezničku prugu Split — Zagreb. Tu akciju Talijani su pratili propagandom koja ih je prikazivala kao zaštitnike srpskog življa od ustaškog pokolja. Propagandu je pratilo i

djelimično razoružavanje ustaša, zabrana samostalnih ustaško-domobranskih oružanih dejstava protiv ustanika i zaštita srpskog stanovništva. Talijani su dali maha aktivnosti nacionalističkom srpskom centru u Splitu, Rijeci i drugim mjestima anektiranih oblasti.

238 Ustaše su u Sanskom Mostu strijeljale 2. avgusta oko 800 ljudi, a za nekoliko narednih dana u tom srezu su pobile oko 3000 Srba. U Prijedoru i okolini ustaše su 3. avgusta 1941. pobile oko 700 ljudi, a u selima Omarskoj i Piskavici ubijeno je početkom avgusta još nekoliko stotina.

239 O akciji Talijana vid. u nap. 237.

240 U to vrijeme su u dijelu Bosne do demarkacione linije bile u borbi protiv ustanika angažovane snage njemačke posadne 718. divizije i tri njemačka zaštitna bataljona.

241 O situaciji u Crnoj Gori vid. u nap. 191.

242 O Narodnom komitetu oslobođenja vid. u nap. 209.

243 Glavni stožer Ministarstva domobranstva izdao je 14. avgusta 1941. naredbu za ofanzivnu akciju protiv ustaničkih snaga u Bosanskoj krajini. Ustaško-domobranske snage (22 bataljona, ojačana artiljerijom i podržana avijacijom) otpočele su protivustaničku akciju 18. avgusta. Do 26. avgusta snage NDH su odbacile ustanike od komunikacija i razbile frontove na Kozari i Podgrmeču, ali nisu uspjele da od Bosanskog Petrovca prodru u Drvar. U borbama na pravcu Jajce — Mlinište — Drvar razbijen je jedan domobranski bataljon, a u borbama oko Oštrelja ubijeno je 250 vojnika i oficira NDH.

244 Informacija koju je Tito dobio iz Bosne nije bila tačna. Drvar i Oštrelj su bili slobodni do 25. septembra 1941.

245 Riječ je o borbama kozaračkih ustanika koji su početkom avgusta formirali front prema Prijedoru, kao i o napadu ustanika na žandarmerijsku stanicu Ribnik, 31. jula 1941, i opštinu u selu Velijama, kojom prilikom je oslobođeno 80 talaca.

246 Kozarački ustanici su 30. i 31. jula oslobodili Bosansku Kostajnicu, napali Bosansku Dubicu i uništili postrojenje i žičaru rudnika uglja u Lješljanima i žandarmerijske stanice: Knežica, Dobrljan, Rudice, Svodno, Dragotinj. Ta mjesta su ustanici držali do 18. avgusta sve dok se pred nadmoćnijim snagama nisu povukli na Kozaru.

247 Kao reakcija na masovne ustaške zločine nad srpskim stanovništvom, u nekim krajevima Bosne i Hercegovine, u kojima je bio slabiji uticaj KPJ, došlo je u početku ustanka do pojava osvetničkih raspoloženja pa i svirepih osveta nad življem iz čije su se sredine regrutovale ustaše, ponajviše nad Muslimanima. Najveći zločin je bio izvršen nad stanovništvom Kulen-Vakufa u kojem je, poslije njegovog osvajanja, ubijeno oko 900 ljudi.

248 Ustaše su, početkom avgusta 1941. na željezničkoj stanici Pisarevina, na pruzi Banjaluka — Prijedor, otkačile od kompozicije tri vagona puna srpskih izbjeglica i sve ih pobile.

249 Oružane borbe u istočnoj Bosni, koje su počele krajem jula oko Sarajeva napadima na manje neprijateljeve vojne i žandarmerijske formacije, prerasle su u prvoj polovini avgusta 1941. u masovni ustanak. Učestanim i uspješnim akcijama romanijskih partizana (pet četa — 250 boraca) i ustanika sa Birča bila je prekinuta komunikacija Sarajevo — Vlasenica — Zvornik, a sredinom avgusta oslobođeni su Han-Pijesak, Vlasenica, Sokolac, Bratunac, Srebrnica i Drinjača. U borbama za Vlasenicu (oslobođenu 10. avgusta) izbačeno je iz stroja 230 ustaško-domobranskih vojnika, zaplijenjeno 400 pušaka i 5 puškomitraljeza. Na Crvenim stijenama borci Romanijske partizanske čete vodili su 14. avgusta tešku borbu sa neprijateljem koji je od Sarajeva nadirao prema Sokolcu i Vlasenici.

250 Napad na kamion na kojem su se prevozile ustaše, u blizini sela Rakovice (na putu Sarajevo — Kiseljak), izvela je 9. avgusta 1941. jedna desetina Semizovačke partizanske čete.

[251] Birčanski partizani su 8. avgusta na putu Milići — Nova Kasaba napali žandarme koji su sprovodili 18 uhapšenih ljudi. Uhapšenici su oslobođeni.

[252] Borci Majevičkog NOP odreda izveli su prve akcije 10/11. avgusta 1941. godine — presječene su telefonske linije na putu Brčko — Tuzla.

[253] Riječ je o formacijama albanske kvislinške žandarmerije, koje su se počele obrazovati još u aprilu 1941, po odobrenju Nijemaca a na zahtjev velikoalbanske reakcije sa Kosova. Stvaranje te žandarmerije podržala je i vlada takozvane Nezavisne Države Hrvatske koja je, vođena velikohrvatskim teritorijalnim pretenzijama, nastojala da, uz podršku Nijemaca i osloncem na muslimansku i albansku reakciju, zadrži Sandžak u granicama NDH. Jedinice albanske kvislinške žandarmerije, koje su bile obrazovane na području deževskog (novopazarskog) i štavskog (tutinskog) sreza učestvovale su, zajedno s okupatorom, u oružanim akcijama protiv jedinica partizanskih odreda već na početku ustanka u Srbiji i Crnoj Gori.

[254] Vod (43 borca) Posavskog NOP odreda je 19. avgusta 1941. na putu kod Dubokog, oko Umke, iz zasjede napao dva kamiona i jedan automobil i poslije kraće borbe sa Nijemcima, u kojoj su vozila bila oštećena, vod se povukao i uz put porušio željezničku prugu, što je izazvalo višednevni prekid saobraćaja. Na tu akciju Nijemci su odgovorili napadom sa 7 aviona na šumu Jasenovo, blizu Jasenka, koju su tukli zapaljivim bombama i mitraljezima.

[255] Obavještenje što je do Tita došlo — da su oslobođeni taoci u Šapcu — bilo je netačno. Vjerovatno su se imali na umu događaji u Bogatiću 7. avgusta 1941. kada su partizani Mačvanskog odreda oslobodili to mjesto i u njemu 80 zatvorenika.

[256] Ozrenski NOP odred zauzeo je sresko mjesto Svrljig 13/14. avgusta. Pored zarobljavanja žandarmerijske posade, bile su spaljene arhive sreskih nadleštava.

[257] Kao ni za prvi i drugi broj »Biltena«, tako ni u vrijeme pripremanja trećeg broja Tito nije primio nijedan izvještaj crnogorskog političkog i vojnog rukovodstva o događajima u tom dijelu Jugoslavije (vid. nap. 218). Vijesti su, uglavnom, donosili putnici ili izbjeglice, i to s velikim zakašnjenjem.

[258] Vijest koja je do Tita stigla o akciji u Baru nije bila tačna.

[259] Jedinice njemačke 721. pješadijske divizije su 29. jula 1941. preduzele akciju protiv Petrovgradsko-staljićevskog i Kumanačko-melenačkog NOP odreda u rejonu Petrovgrada (Zrenjanina), Melenaca i Kumana. Poginuo je jedan njemački vojnik, dva su ranjena. Gubici partizana: dva poginula borca i jedan ranjen.

[260] Riječ je o napadu na žandarmerijsku stanicu u Melencima 27. jula 1941.

[261] Početkom avgusta 1941. razmah ustanka nametnuo je uvjerenje njemačkim štabovima u Srbiji i, najposlije, samoj Vrhovnoj komandi oružanih snaga Njemačke, da u Srbiji nisu posrijedi nemiri za čije gušenje su nadležne i dovoljne policijske formacije, nego da je riječ o masovnom ustanku čiju plimu ne može zaustaviti sedam njemačkih policijskih bataljona i čete srpske kvislinške žandarmerije, te da je posljednji čas da se protiv ustanka u Srbiji pokrenu sve raspoložive naoružane formacije — i policijske snage i posadne divizije. Borba protiv partizana u Srbiji povjerena je komandantu Više komande 65, generalu artiljerije Paulu Baderu, kojeg komandant Srbije general Hajnrih Dankelman 11. avgusta ovlašćuje »da odmah preduzme napadna dejstva protiv komunističkih terorističkih bandi«. Preporučio mu je: da bi postigao uspjeh protiv partizana, potrebno je trupe obukom »preobraziti« — osposobiti ih za »gerilsko ratovanje«. U vezi s tim je naređeno da svaki bataljon obrazuje od dobrovoljaca po jednu jagd-komandu (jager kommando — potjerno ili lovačko odjeljenje), sastavljenu od 30—50 ljudi. Jagd-komandama, opremljenim za višednevan samostalni boravak i ofanzivna dejstva na terenu, van matičnog garnizona, trebalo je obavezno dodjeljivati i jedinice srpske kvislinške žandarmerije i tumače. Akcije tih potjernih odjeljenja trebalo je, po zamisli generala Dankelmana, da se oslanjaju na mrežu povjerenika, doušnika i uhoda. Tito je napisao ovo obavještenje upravo onih dana kad su njemačke posadne divizije počele da sprovode naredbe generala H. Dankelmana i P. Badera. Ni njemu, kao ni štabovima parti-

zanskih odreda u Srbiji i partizanskim rukovodstvima nisu bile poznate odluke njemačkih štabova, ali su opazili na terenu (» u nekim mjestima i oko nekih šumaraka«) sumnjive formacije (u stvari kvislinški dio jagd-komandi), koje se seljacima »predstavljaju kao četnici«.

262 Riječ je o četničkim formacijama koje je u to vrijeme počeo da stvara četnički centar na Ravnoj gori, s pukovnikom Dražom Mihailovićem na čelu. Do sredine juna 1941. D. Mihailović se nije pripremao za neposrednu oružanu akciju protiv okupatora, i, stoga, nije organizovao ni oružane odrede, već je stvarao svoja uporišta i organizovao propagandu. Četničko vođstvo stvara svoja uporišta i u kvislinškoj žandarmeriji, u svim kvislinškim institucijama. Tu mrežu uporišta D. Mihailović je gradio sa ciljem da stvori organizaciju koju bi u trenutku definitivnog sloma Njemačke i njenih saveznika pokrenuo u akciju da dotuče ostatke osovinske lešine na tlu Jugoslavije i osigura obnovu Kraljevine Jugoslavije. U junu se na Ravnoj gori prave planovi za formiranje četničkih vojnih formacija. Do početka oružanih akcija partizanskih odreda D. Mihailović ne istupa s političkim programom. Ravnogorsko četničko vođstvo se zalaže za uzdržavanje od borbe protivu okupatora, a u isti mah poziva, pod vidom »zaštite srpskog življa«, u borbu protiv Hrvata i Muslimana. Početak oružane akcije partizanskih odreda u Srbiji, razmah ustanka pod vođstvom Komunističke partije ugrozio je prvobitne planove D. Mihailovića, učinio ih neodrživim. Međutim, ni oružane akcije partizanskih odreda, ni borbena inicijativa pojedinih četničkih komandanata, podstaknuta akcijama partizana, nisu pokolebale D. Mihailovića i njegove najbliže saradnike u odlučnom stavu da se protiv okupatora ne treba još dizati na oružje. Ravnogorsko četničko vodstvo je nastavilo da propagandom širi uvjerenje da je ustanak preuranjen, kratkotrajna avantura, koja će donijeti narodu zlo, jer će izazvati Nijemce na represalije, a partizanski odredi biće brzo i definitivno poraženi. Odbijajući da prihvati saradnju, koju mu je Komunistička partija nudila, za zajedničku borbu protiv okupatora i kvislinga, Draža Mihailović je nastavio da gradi mrežu uporišta i požurio da stvori svoju vojnu organizaciju, upisujući i pozivajući vojne obveznike u četničke formacije u ime kralja i zakletve položene »Kralju i otadžbini«, te da ne smiju stupati u druge vojne formacije već da čekaju poziv na mobilizaciju koji će dobiti iz četničkih štabova. Sa Ravne gore su u julu i avgustu upućeni u Bosnu oficiri da organizuju četničke odrede.

Pored vojne organizacije, gradila se politička osnova četničkog pokreta, odnosno četnička politička organizacija i njen program, koji će biti brutalno ogoljeni cilj velikosrpske buržoazije, velikodržavnički ambiciozne i ispunjene ugnjetačkom i osvetničkom mržnjom prema drugim narodima Jugoslavije. Četničku propagandu protiv ustanka pomogao je i predsjednik jugoslovenske vlade u izbjeglištvu Dušan Simović, pozivajući, preko Radio-Londona, 12. avgusta 1941, srpski narod da ne prenagljuje, već da mirno čeka pobjedu saveznika. Ohrabren apelima iz Londona, četnički pokret D. Mihailovića stupa u političko-propagandni rat protiv narodnooslobodilačkog pokreta, pojavljuje se kao njegov uporan protivnik, u ime kralja, i »legitimna vlada« koja uživa gostoprimstvo i podršku savezničkih sila.

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije i partijsko rukovodstvo Srbije budno su pratili akciju D. Mihailovića još od njenog početka i nastojali da uspostave vezu sa ravnogorskim štabom sa ciljem postizanja sporazuma o zajedničkoj oružanoj borbi protiv okupatora i kvislinga. Sredinom avgusta došlo je u nekim rejonima zapadne Srbije (Podrinje) do lokalnih sporazuma sa četnicima, pa i zajedničkih akcija. Međutim, pregovori koji su sredinom avgusta vođeni na Ravnoj gori sa Dražom Mihailovićem bili su bezuspješni, jer se D. Mihailović uporno držao stava: da će rat potrajati, te da ne treba žuriti s oružanom borbom protiv Nijemaca, već čekati njihov slom, pa tek onda stupiti u akciju. KPJ će i dalje nastojati da održi kontakt sa četničkim vođstvima, da na njih vrši pritisak kako bi ih privolila na saradnju i zajedničku borbu protiv okupatora.

263 Njemački funkcioneri u okupiranoj Srbiji su u avgustu 1941. shvatili da su komesarska vlada Milana Aćimovića i njena žandarmerija odveć slabe da bi im pomogle u vojnoj i političkoj akciji protiv ustaničkih snaga. Stoga su odlučili da

mobilišu srpsku buržoaziju dajući joj nadu na neku autonomnost — privid tobožn srpske vlade, srpske vojske i srpske države. Nakon pregovora vođenih između nj mačkih funkcionera i pronjemački raspoloženih ličnosti u Beogradu, 29. avgusi 1941. došlo je do obrazovanja srpske kvislinške vlade, s generalom Milanom Ned ćem na čelu. Zadatak marionetske vlade M. Nedića je bio da uguši ustanak u Srbij sprovodeći zamisao Nijemaca »da sami Srbi tuku Srbe«. U tu svrhu Nedić je obr zovao specijalne oružane odrede »sa isključivim zadatkom da rade na uništavanj komunističkih bandi i uspostavljanju redovne vlasti u krajevima očišćenim od ko munista«. Po naređenju ministra unutrašnjih poslova od 5. septembra 1941, obr zovano je devet odreda koji su upućeni na teren. Uz Nedićeve odrede za borbu proti partizanskih snaga pojavio se i odred ljotićevaca (120 ljudi), takozvani 1. odred sr skih dobrovoljaca. Sredinom septembra u Nedićevim oružanim odredima bila s 1082 vojnika, a 3. oktobra broj odreda je povećan na 12, docnije na 19, među kojim je bilo 7 ljotićevskih.

264 General Hajnrih Dankelman postavljen je za komandanta Srbije 24. jul 1941, poslije pogibije generala Šredera u avionskoj nesreći.

265 Povodom obrazovanja Nedićeve vlade opunomoćenik njemačkog Mini starstva spoljnih poslova pri komandantu Srbije Feliks Bencler je u izvještaju svom ministarstvu od 29. avgusta napisao: »1. Pošto se sve jasnije pokazalo da ovdašnj njemačke vojne i policijske snage, uprkos najjačem zalaganju i ne neznatnim gubi cima, nisu dovoljne da unište rastuću komunističku akciju, a, pošto je, s druge strane odbijena molba za traženo pojačanje, moralo se pokušati da se prepusti samin Srbima da unište komunističku akciju i da se time spriječi započeto ujedinjavanj komunističkih nacionalnih elemenata . . . Predlažem da se obrazovanje vlade tre tira u njemačkoj štampi kao unutrašnja srpska stvar i samo ukratko, a pri tome b se moglo pomenuti da je time pružena srpskom narodu još jedna prilika da se sop stvenom snagom oslobodi komunističkog zla.«

266 *Kosta Pećanac Milovanović*, četnički vojvoda, poslije aprilskog rata 1941 nastojao je da sačuva doratnu četničku organizaciju sa ciljem da je aktivira u pogod nom trenutku. Na toj osnovi stvorio je svoja uporišta i formacije u dijelu jugoistočn Srbije. Nastojanja KPJ da s njim postigne sporazum o borbi protiv okupatora ostal su bezuspješna. Pećanac je 28. juna 1941. naredio potčinjenim vojvodama da ne na padaju okupatora, a kad su počele oružane akcije partizanskih odreda, Kosta Pe ćanac je, da bi spriječio saradnju svojih odreda s partizanima, ponovio 28. jula 1941 istu naredbu. Ubrzo poslije sporazuma sa šefom GESTAPO-a u Pločniku Krausom, otvoreno se izjasnio za borbu protiv partizana i, najposlije, uključio je svoje oružane odrede u opšte napore njemačke okupacione uprave za slamanje ustanka. Poslije obrazovanja kvislinške vlade M. Nedića, Pećanac je došao u Beograd i tu, pod ok riljem Nijemaca, obrazovao »Štab svih četničkih odreda u zemlji«.

267 U njemačkom okruženju na Kosmaju 8. avgusta 1941. nalazilo se svega 27 boraca Kosmajskog NOP odreda. U toj borbi poginuo je i član Glavnog štaba NOP odreda za Srbiju kapetan španske republikanske vojske Branko Krsmanović. Štab Kosmajskog NOP odreda, pišući prvi izvještaj o događajima na Kosmaju, nije znao da je B. Krsmanović poginuo, te zbog toga u ovom dokumentu među poginulima nije navedeno njegovo ime.

268 Riječ je o borbi 1. užičke čete Užičkog NOP odreda, čiji je komandir bio Slobodan Sekulić, s dijelovima 724. puka ojačanim sa 40 albanskih kvislinga. Noću 17/18. avgusta 1941. četa je opkoljena, ali nije bila iznenađena, jer su instruktor PK KPJ za Srbiju Milan Mijalković Čiča i partijski radnik iz Užica učiteljica Olga Đurović, idući ka logoru čete, naišli na Nijemce i na njih otvorili vatru. Oboje su poginuli. To je alarmiralo Užičku četu i zato ona nije bila potpuno iznenađena. Komandir čete Slobodan Sekulić, koji je u trenutku napada bio nešto dalje od svojih boraca, provukao se kroz njemački obruč do čete, hrabro i vješto rukovodio višesatnom odbranom i oko podne četu izvukao iz okruženja. Poslije neuspješnog napada na logor Prve užičke čete, Nijemci su u selu Zlakuse i Drežniku ubili 23 taoca, njihove leševe povješali duž puta Požega — Užice i zapalili oko 40 seoskih kuća.

[269] Posrijedi su akcije jedinica Valjevskog NOP odreda koje su u avgustu bile potpuno ugrozile željeznički saobraćaj na prugama Beograd — Čačak i Lajkovac — Valjevo. Snage odreda su 9. avgusta u Latkoviću zadržale voz koji je iz Čačka išao za Beograd i u borbi s Nijemcima, koji su se zatekli u vozu, ubijena su 3 njemačka vojnika a 2 ranjena. Noću 14/15. avgusta Kolubarska četa napala je željezničku stanicu Lajkovac (voz sa municijom i njemačkom pratnjom) i u borbi koja je trajala do zore pobila je i ranila oko 40 Nijemaca, uništila željezničku ložionicu i više lokomotiva i vagona. Sutradan (16. avgusta) Kolubarsku četu je napao kod Mionice, u Gornjem Mušiću, njemački potjerni odred. U toj borbi je ubijeno 5 njemačkih vojnika.

[270] Radivoje Jovanović Bradonja bio je tada komandir Kolubarske čete u Valjevskom NOP odredu.

[271] Napad na sresko mjesto Mionicu izveo je Valjevski NOP odred noću između 3. i 4. avgusta 1941.

[272] *Oraška četa* je bila u sastavu Drugog šumadijskog NOP odreda. Akcije koje Tito navodi izvedene su ovim redom: 14. jula je izvršen prepad u Rači (srez lepenički) i prepad u sresko načelstvo; u blizini Starog Sela (velikooraški srez) i u Rakincu 24. jula su razoružane žandarmerijske patrole; na tromeđi lapovske, račanske i markovačke opštine vođena je oštra borba sa Nijemcima i žandarmima; u Kušiljevu je 10. avgusfa napadnuta žandarmerijska stanica. Orašku četu je 29. jula 1941. na brdu Gvozdenjaku (između Markovca i Lapova) napalo jako njemačko potjerno odjeljenje. Poslije oštre borbe, partizani su zaustavili napad Nijemaca i primorali ih da se povuku prema Lapovu.

[273] Partizani Markovačke i Resavske čete Drugog šumadijskog NOP odreda upali su u *Svilajnac* 8. avgusta. Prilikom napada na žandarmerijsku stanicu poginuo je jedan partizan.

[274] Na žandarmerijsku stanicu u selu Markovcu (kod Lapova) izveli su napad partizani Drugog šumadijskog NOP odreda.

[275] Ovdje je riječ o akcijama *Ariljske čete Užičkog NOP odreda* čije su jedinice djejstvovale na teritoriji 6 srezova: užičkog, ariljskog, moravičkog, zlatiborskog, crnogorskog i račanskog. Ariljska četa je, prema izvještaju sreskog načelnika iz Arilja od 20. avgusta 1941, uspjela da »popali sva zvanična akta, arhive i novčane knjige opštinskih uprava u opštinama: latvičkoj, rodobućkoj, dobračkoj, brekovačkoj, krušičkoj i čičkovačkoj«, a u isto vrijeme razoružala i organe koji su bili sa službom u brekovačkoj žandarmerijskoj stanici.

[276] *Račanska četa* Užičkog NOP odreda, poslije niza uspješnih akcija na svom području (račanski srez), noću između 18. i 19. avgusta prodrla je u Bajinu Baštu i oslobodila gotovo cijeli srez; do 25. avgusta ta četa je napala 5 opštinskih uprava (Beserovinu, Solotušu, Raču, Rastište i Zaovine); tri puta je napala sresko načelstvo u Bajinoj Bašti, iz čije je poreske uprave iznijela 500 000 dinara.

[277] *Prvi šumadijski NOP odred* djejstvovao je na širem prostoru Topola — Aranđelovac — Rudnik — Lazarevac i u avgustu 1941. je, pored akcija koje su u ovom pregledu pomenute, demolirao i onesposobio gotovo sve željezničke stanice na pruzi prema Aranđelovcu. Odred je izvršio napad i diverzije na rudnike uglja Oplenac, Rudovci, Junkovac i Crljen. Njemačka komanda u Aranđelovcu, uznemirena akcijama partizana, izdala je sredinom avgusta naređenje, koje je sreski načelnik 16. avgusta uputio svim predsjednicima opština, u kojem, između ostalog, stoji: »1) Levo i desno od puta Topola — Banja — Aranđelovac — Darosava — Lazarevac imaju se odmah ukloniti sve kukuruzne njive i sve rastinje (šipražje, korovi, živa ograda i sl.), a voćnjaci, vinogradi i šume potkresati tako da ne mogu služiti ni za kakve zaklone i skrivanja.« Međutim, ni uklanjanje kukuruza, ni šume duž puteva nije spriječilo partizane Prvog šumadijskog odreda da postavljaju okupatoru i kvislinzima uspješne zasjede na putevima.

[278] Na terenu šabačkog okruga (u Mačvi, Pocerini i Jadru) djejstvovao je Mačvanski NOP odred, koji je zbog velikog priliva novih boraca bio reorganizovan

(formirano je 5 četa) 16. avgusta i dobio novo ime — Podrinjski NOP odred. Oslobođenjem mnogih naselja i potpunim razbijanjem kvislinške vlasti te blokadom Šapca, Podrinjski odred je krajem avgusta stvorio kompaktnu, prostranu slobodnu teritoriju.

279 Prva oružana akcija izvedena je u Prokuplju 3. avgusta, kada je ranjen sreski načelnik. U Prokuplju je ponovo bačena bomba 12. avgusta, ovog puta u njemačku kasarnu, u Trgovačkom domu.

280 Akcije u požarevačkom okrugu u avgustu 1941. izvodili su partizani Zviškog, Mlavskog, Ujevačkog i Majdanpečkog NOP odreda (objedinjavanjem tih odreda formiraće se polovinom septembra Požarevački NOP odred).

Poslije prvog upada partizana u Kučevo (23. avgusta 1941) načelnik zviškog sreza je u svom izvještaju (od 8. septembra) napisao: »Od tog dana rad po svim državnim nadleštvima kao i sreskom načelstvu je potpuno stao i ne funkcioniše normalno stoga što nema više nijednog oružanog žandarma u srezu niti pak koje druge oružane vlasti koja bi mogla red i mir u celom srezu uspostaviti [. . .] sada je nastao pravi haos, koji niko ne može da zadrži.«

281 Zapovjednik oružane sile na Jugoistoku feldmaršal List je 29. jula 1941. pismeno prenio zapovjedniku Srbije naredbu Njemačke vrhovne komande, koja glasi: »Vrhovna komanda oružane sile smatra za potrebno da se, u slučajevima sabotaže, smrtne kazne vrše vješanjem i da se primjenjuju sva ostala sredstva za zastrašivanje, koja odgovaraju navikama stanovništva.« Sprovodeći tu naredbu, nacisti su u Srbiji zaveli javno vješanje već ubijenih talaca. U Beogradu su na Terazijama objesili 17. avgusta pet ljudi, u Zlakusi kod Užica 18. avgusta 23, u Kragujevcu 2 i u Šapcu 10 talaca.

282 U avgustu su Nijemci pooštrili mjere odmazde nad srpskim stanovništvom i tog mjeseca je strijeljano, ili javno obješeno više od 1000 talaca, a njihove kuće su spaljene. O ulozi ljotićevaca i drugih kvislinga u tim zločinima izaslanik njemačkog Ministarstva spoljnih poslova u Beogradu F. Bencler je u izvještaju, što ga je 23. jula napisao svom ministarstvu, između ostalog, posvjedočio: »Do sada je preko 100 lica strijeljano od srpske žandarmerije na zapovijest okupacionih vlasti.«

283 O pogibiji *Milana Mijalkovića* i Olge Đurović vid. u nap. 268.

284 Nije se moglo utvrditi ko je Nov. (Rus). O njegovom hrabrom držanju u borbi na Gvozdenjaku vid. str. 105.

285 Odnosi se na Orašku četu Drugog šumadijskog NOP odreda, koja je 29. jula 1941. uspješno odbila napad jakog njemačkog potjernog odjeljenja na četni logor na brdu Gvozdenjaku i primorala Nijemce da se povuku prema Lapovu.

286 Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske je sredinom 1940. pokrenuo u Zagrebu »Vjesnik«, koji je izlazio kao nedjeljnik pod imenom »Politički vjesnik«. Od januara 1941. naslov mu je »Vjesnik radnog naroda«. Poslije okupacije prvi broj »Vjesnika« izašao je u Zagrebu 11. avgusta 1941, umnožen na ciklostilu, pod naslovom »Vjesnik hrvatske jedinstvene nacionalnooslobodilačke fronte«. Do broja 9, koji je izašao u decembru 1941, list je ilegalno štampan u Zagrebu. Urednici prvih devet brojeva su bili Rade Končar, dr Vladimir Bakarić, Vlado Popović, dr Pavle Gregorić i dr Mladen Iveković. Od broja 10, koji je izašao u martu 1942, »Vjesnik« je štampan na oslobođenoj teritoriji.

U prvom broju »Vjesnika« (11. avgusta 1941) objavljen je uvodnik pod naslovom: »U boj za nacionalno oslobođenje«. Tito ima na umu taj uvodnik koji poziva cio narod Hrvatske da se, bez obzira na socijalnu, stranačku, vjersku i nacionalnu pripadnost, ujedini u borbi protiv okupatora i ustaša za nacionalno oslobođenje.

287 Ustaško propagandno glasilo »Hrvatski narod« pojavilo se prvi put u februaru 1939. u Zagrebu, a izdavao ga je, po povratku iz emigracije, ustaški prvak M. Budak. Taj list je bio glavni nosilac ustaške propagande u zemlji s jasnom separatističkom antijugoslovenskom koncepcijom, propovjednik velikohrvatskog političkog programa i oslonca na fašističke države. U februaru 1940. vlast Banovine

Hrvatske je zabranila taj list. Poslije aprilskog rata i osnivanja Nezavisne Države Hrvatske, »Hrvatski narod« izlazi u Zagrebu kao zvanično dnevno ustaško glasilo.

288 Koji su to drugi članci priređivač nije mogao utvrditi, ali je vjerovatno riječ o antinacističkim člancima iz sovjetske štampe što ih je prenosila Radio-Moskva.

289 Tito je imao na umu informaciju koju je krajem avgusta 1941. dobio od sekretara CK KPH Rada Končara i Vlada Popovića, a koja je, u stvari, bila odgovor na Titovo pismo, što im ga je iz Beograda uputio u drugoj polovini avgusta (vid. str. 81). U tački 6 tog izvještaja R. Končar i V. Popović su napisali i ovo: »Povodom pripremanja ljudi za Komitet narodnog oslobođenja stupićemo u vezu sa Miškinom ukoliko nije uhapšen. Razgovaraćemo sa Radom Pribićevićem koji se nalazi u zakladnoj bolnici kao uhapšenik ...«

290 U pismu koje je Tito uputio hrvatskom rukovodstvu sredinom avgusta (vid. str. 81) naglasio je »da se partizanske borbe u Hrvatskoj koordiniraju sa onima u Bosanskoj krajini i Bosni. Štab iz Like da se preko kurira poveže sa najbližim štabom u Bosni«, odnosno hrvatsko rukovodstvo sa rukovodstvom za Bosnu i Hercegovinu. Međutim, iz izvještaja R. Končara i V. Popovića, koji je dobio krajem avgusta, Tito je vidio da njegovo uputstvo o koordinaciji partizanskih akcija u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini rukovodstvo Hrvatske nije tačno razumjelo . R. Končar i V. Popović su nalog za koordinaciju shvatili kao odluku GŠ NOPOJ da se dio partizanskih formacija u Bosanskoj krajini poveže sa hrvatskim rukovodstvom, te da je to i najbolji put da se koordinacija ostvari.

291 Na inicijativu Marka Oreškovića Krntije, člana CK KPJ, koji je kao delegat CK KPH radio na organizovanju ustanka u Lici, štab gerilskih odreda za srez Bosansko Grahovo i okolinu izdao je 16. avgusta 1941. godine naredbu (koju je potpisao komandant brigade Ljubo Babić) o vojnom organizovanju oružanih ustaničkih snaga. Tom naredbom je osnovana »Prva brigada narodnooslobodilačkih gerilskih odreda za zapadnu Bosnu i Liku«, koja je imala osam bataljona — blizu 5000 boraca. U pisanim dokumentima iz tih dana ta je brigada različito imenovana. »Brigada za oslobođene krajeve Bosne i Like«, »Brigada partizanskih odreda za oslobođene krajeve Bosne i Like«. U oktobru: »Brigada u Drvaru« i »Drvarska brigada«. Posljednji naziv je bio i najčešći. Nakon savjetovanja u Stolicama, Glavni štab NOPO za Bosnu i Hercegovinu je krajem oktobra 1941. ukinuo štab »Drvarske brigade«.

292 Ovo je prvi dokument u kojem se pominje »Vrhovni štab«. Na ovom mjestu Tito ima na umu predstojeće savjetovanje (u Stolicama) na kojem će se prvi put poslije početka oružanog ustanka okupiti, pored članova Glavnog štaba NOPOJ, i predstavnici nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava, što znači da će taj skup biti u stvari savjetovanje »Vrhovnog štaba«, odnosno sastav skupa bi činio Vrhovni štab. I rukovodstvo u Hrvatskoj, odnosno Rade Končar i Vlado Popović su osjetili potrebu za sazivanjem jugoslovenskog savjetovanja. Oni su u pismu, što su ga krajem avgusta 1941. uputili CK KPJ, predložili: »Uporedo sa stvaranjem Komiteta narodnog oslobođenja dobro bi bilo poraditi na organizovanju sastanka predstavnika štabova (vojnih i političkih) iz svih pokrajina koji bi donijeli plan za vođenje jedinstvenih akcija u zemlji, osigurali čvrste (veze) i sprovođenje u život naredbi Glavnog štaba.«

293 Tito upućuje na tekst zakletve za sve partizane Jugoslavije koji je objavljen u »Biltenu GŠ NOPOJ«, br. 2, 19. avgusta 1941, a zakletvu »koju su drugovi dali u Lici« napisao je Nikica Pavlić, rukovodilac Gerilskog informacionog biroa Štaba gerilskih odreda za srez Bosansko Grahovo i okolinu u Drvaru. Njen tekst objavljen je u listu »Gerilac«, br. 2 od 7. avgusta, koji je izdavao Gerilski informacioni biro. Dospio je do Tita vjerovatno preko CK KPH. Specifični dio te zakletve, na koji Tito misli, glasi: »Zaklinjem se da ću u nemilosrdnoj borbi protiv ustaških razbojnika čuvati se i kaniti svakog samovoljnog ispada i osvećivanja nad mirnim stanovništvom, ženama i djecom ma kakve vjere i narodnosti bili, zaklinjem se da ću svagdje i uvijek zastupati misao bratstva i zajedničke borbe Srba, Hrvata i Muslimana

za čišćenje moje zemlje od zajedničkog neprijatelja, protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajnika i plaćenika, bili oni iz srpskih, hrvatskih ili muslimanskih redova«.

294 Odnosi se na Cvjetka Vjećeslava Floresa, poručnika španske republikanske vojske, jugoslovenskog dobrovoljca, koji je, po nalogu Vlada Popovića, sekretara Operativnog rukovodstva Hrvatske, otputovao iz Zagreba u Njemačku da uspostavi vezu sa Jugoslovenima — španskim borcima, koji su tamo došli iz logora u Francuskoj, i da organizuje njihov povratak u Jugoslaviju. Prije njegovog odlaska, CK KPH je uspostavio prijemni punkt u Dobovi, selu na Sutli (kuća Augusta Cilića) i u Zagrebu. V. Cvjetko je, došavši u Njemačku, organizovao punktove u Desauu, Gracu, Epenhajmu, Biterfeldu i Lajpcigu i vrlo brzo se povezao sa pedeset Jugoslovena — »Španaca« koji su radili u okruzima Lajpciga i Berlina. V. Cvjetko je grupu po grupu dopraćao do granice, prebacivao ih i ponovo se vraćao po druge. Tako je V. Cvjetko uspio da do kraja avgusta 1941. prebaci iz Njemačke u Jugoslaviju 43 (od 50, sa koliko je uspio da se sretne) Jugoslovena — dobrovoljaca u španskoj republikanskoj vojsci.

295 Cvjetko Vjećeslav Flores se, poslije prebacivanja 43 Jugoslovena — dobrovoljaca u španskoj republikanskoj vojsci, nije više vraćao u Njemačku, ali se ilegalni povratak »Španaca« u Jugoslaviju nastavio. Početkom rata 1941. stiglo je u Jugoslaviju više od 250 Jugoslovena, boraca iz Španije.

296 Riječ je o Urški Zatler, radio-telegrafistkinji, koja je po zadatku Partije obučavala u Zagrebu radio-telegrafiji nekoliko djevojaka, članova KPJ. Znala je i za radio-stanicu »Golub«, kojom se Josip Kopinič koristio za održavanje veze sa Kominternom, pa je postojala bojazan da bi moglo doći do otkrivanja radio-stanice i ljudi ukoliko bi Zatlerova pala u ruke ustaškoj policiji ili Nijemcima. Urška Zatler je upućena iz Zagreba u Sloveniju, gdje je poginula kao partizanka 1943. godine.

297 Ima na umu odluke CK KPJ da se zatraži od Kominterne smjenjivanje Josipa Kopiniča sa dužnosti radio-telegrafista i da se stavi na raspolaganje KPJ (vid. o tome u nap. 197).

298 Tito misli na saslušanje Ivana Srebrenjaka Antonova, koje su R. Končar i V. Popović obavili, i zapisnik poslali Titu iz Zagreba u Beograd potkraj avgusta 1941. godine.

299 Ivan Srebrenjak Antonov je nastojao, između ostalog, da za svoju obavještajnu aktivnost angažuje i ljude iz CK KPH, što je bilo suprotno dogovoru koji je uoči rata bio u Kominterni postignut među predstavnicima komunističkih partija — da se za djelatnost sovjetske obavještajne službe izvan granica SSSR ne smiju angažovati partijski aktivisti. Time se htjela izbjeći mogućnost da buržoaski režimi otkrivanjem takvih aktivista dokazuju svoju tezu da su komunističke partije agenture Moskve.

300 Odnosi se na komuniste inženjera Lazara Simića, dobrovoljca u republikanskoj vojsci Španije, i na njegovu suprugu Rahelu Baruh, koji su (krajem avgusta 1941) teško ranjeni od eksplozije, prilikom izrade mina za diverzantske akcije, u Hadži-Milentijevoj ulici br. 68, u stanu inženjera Ivana Perišića. Oboje su uhapšeni i ubrzo strijeljani.

301 Od članova Biroa CK SKOJ-a bili su uhapšeni Jovo Stojsavljević Brko i Ratko Mitrović Šilja (Dušan). Stojsavljević je strijeljan u oktobru 1941. na Banjici. R. Mitrović, kojeg je CK KPJ uputio u PK KPJ za Vojvodinu da pomogne organizovanje ustanka, uhapšen je u avgustu 1941. U zatvoru nije izdržao mučenje, popustio je i otkrio policiji imena više ljudi iz PK i MK Partije i SKOJ-a.

302 Odnosi se na marionetsku vladu generala M. Nedića. Prilikom obrazovanja te vlade Nijemci su odredili da general Nedić može povećati žandarmeriju od 5000 na 10 000 ljudi i obrazovati pomoćne borbene odrede od 5000 ljudi.

303 »Bilten GŠ NOPOJ«, br. 4, izašao je 3. septembra 1941. Ne dobivši pravovremeno izvještaje od drugih nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava, Tito je u tom broju, u pregledu »Borbe i akcije«, dao detaljniji prikaz događaja iz Srbije.

304 Ima na umu predstojeće savjetovanje u GŠ NOPOJ sa predstavnicima nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava, koje će se održati u Stolicama.

305 Odnosi se na Ivu Lolu Ribara, sekretara CK SKOJ-a.

306 *Edvard Kardelj* nije odmah mogao da dođe u Beograd jer, najprije, nije o pozivu na vrijeme obaviješten, a kad je doputovao u Beograd, morao se vratiti u Zagreb, pošto je javka u Beogradu bila uhapšena. Tek poslije nekoliko dana, kad je uspostavljena nova veza, vratio se u Beograd odakle je otišao u Krupanj, na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije. Međutim, savjetovanje u Stolicama je bilo već završeno.

307 »*Izbjeglički dokument*« — legitimacija koju su dobijali svi oni koji su iz drugih krajeva Jugoslavije protjerani u Srbiju.

308 O kidanju veze PK KPJ za Makedoniju sa M. Šatorovim, na čelu sa CK KPJ, vid. u nap. 126—129.

309 Ima na umu Dragana Pavlovića Šilju kojeg je CK KPJ uputio u Makedoniju krajem jula 1941, kao svog delegata. O ovlaštenjima, zadatku i aktivnosti delegata CK KPJ u Makedoniji vid. u nap. 126 i 131.

310 O isključenju M. Šatorova Šarla iz KPJ vid. u nap. 126.

311 Na Titovo pitanje upućeno Kominterni da li je makedonska partijska organizacija pripojena Bugarskoj radničkoj partiji (komunista) po njenoj odluci, Kominterna nije odgovorila. Međutim, prvih dana septembra 1941, upravo kad je delegat CK KPJ D. Pavlović stigao u Skoplje, PK KPJ za Makedoniju primio je od CK Bugarske radničke partije depešu, koju je Kominterna uputila bugarskom rukovodstvu u avgustu. U depeši stoji: »Makedonija da bude kod Jugoslavije po razlozima praktičnim i cjelishodnim. Osnovna borba sada se vodi protiv njemačkih i talijanskih okupatora i njihovih agenata. Glavno sredstvo borbe sada je partizanski pokret. Ovaj pokret sada se razvija na jugoslovenskoj teritoriji i pod rukovodstvom Jugoslavije. Srpska Makedonija (misli se na Vardarsku Makedoniju) treba da postane baza ovog pokreta, koja dezorganizuje pozadinu Njemačke i Italije na Balkanu.« Rukovodstvo Kominterne, zatim, preporučuje tijesnu saradnju KPJ i Bugarske radničke partije na tlu Makedonije i da obje partije »zauzmu stav za samoopredjeljenje makedonskog naroda«.

Tom depešom Kominterna je dala odgovor na pitanje koje joj je o Makedoniji postavio CK Bugarske radničke partije nakon situacije što je u makedonskoj partijskoj organizaciji nastala u julu i avgustu, poslije odlučne akcije CK KPJ. Tekst ove depeše Tito je primio tek u oktobru 1941.

312 O sporazumu K. Pećanca sa Nijemcima vid. u nap. 266. Između partizana i lokalnih četničkih štabova sklopljeni su u avgustu i septembru sporazumi: 25. avgusta 1941. između komandanta Cerskog četničkog odreda kapetana D. Račića i komandanta Podrinjskog NOP odreda Nebojše Jerkovića; 19. avgusta 1941. između četničkog vojvode Vuka Vukašinovića i Kraljevačkog NOP odreda; 5. septembra između Valjevskog NOP odreda i ljiških i kolubarskih četnika; u septembru s partizanima Valjevskog NOP odreda tijesno sarađuju četnici pod komandom poručnika Ratka Martinovića i popa Vlade Zečevića; u septembru u kruševačkom okrugu izdat je zajednički proglas partizana i četnika generala Ljuba Novakovića, povodom sporazuma Koste Pećanca sa Nijemcima.

313 Posrijedi je borba jedinica Podrinjskog partizanskog odreda kod sela Prnjavora, Duvaništa i Slepčevića, 20. avgusta 1941, sa njemačkim potjernim odredom (jačine čete). U toj borbi je poginulo 7 partizana, među kojima i komandir čete Gliša Maletić.

314 Gružu je 17. avgusta oslobodio Drugi šumadijski NOP odred i držao je nekoliko sati. Pored toga što su razoružali žandarme i demolirali železničku stanicu, partizani su oštetili i železnički most kod Gruže.

315 Napad i razoružanje jakih žandarmerijskih straža na mostovima preko Morave (»Kamidžora«) i preko Ibra u okolini Kraljeva izvršio je Kraljevački NOP

odred 23. avgusta 1941. Tom prilikom partizani su odbili Nijemce, koji su pokušali da prodru prema mostovima, i zarobili 15 žandarma sa svom opremom.

316 Odnosi se na diverzantske akcije Rasinskog NOP odreda čiji su borci izazvali eksploziju, 12. avgusta, kod Trubareva ispod teretnog voza, a 16. avgusta napali i zaustavili brzi voz između Braljine i Stalaća.

317 Ove akcije su izvele jedinice Posavskog NOP odreda. Kod Lončanika su se 11. avgusta sukobile s Nijemcima (koji su se prevozili kamionima, uz pratnju tenkova) dva voda 1. čete Posavskog odreda, nezavisno jedan od drugog. Partizanima su se u toj borbi pridružili i seljaci iz Stublina i Trstenice. Borbu s Nijemcima i žandarmima između Grabovca, Stublina i Orašca (23. avgusta) vodila je 1. četa Posavskog odreda koja je prisilila Nijemce da se povuku. Tu istu njemačku jedinicu koja se povlačila u Šabac ukrcana na 6 kamiona napala je iz zasjede 3. četa Posavskog odreda na putu Banjani — Debre, u blizini Suvog Sela. Pošto su partizani na tom putu prethodno porušili dva drvena mosta (kod sela Vlasenice), kamioni nisu mogli umaći zasjedi — dva su uništena, a četiri su ostala pred porušenim mostom.

O akciji partizana Posavskog NOP odreda kod Dubokog, u blizini Umke, 19. avgusta, vid. nap. 254.

318 Na sjednici CK KPJ, koja je 31. avgusta održana u Beogradu, pretresano je stanje u partijskoj organizaciji Makedonije i određene su mjere koje je trebalo poduzeti da bi se riješio problem makedonske organizacije. Tada je odlučeno da se članovima Komunističke partije Jugoslavije u Makedoniji uputi otvoreno pismo, koje je u ime CK KPJ napisao Tito.

319 Tito ima na umu proglas CK KPJ, koji je povodom napada Njemačke na SSSR štampan 23. juna 1941.

320 Politbiro CK KPJ je tek krajem avgusta 1941, na osnovu izvještaja Lazara Koliševskog i Dragana Pavlovića, dobio tačan uvid u djelovanje Metodija Šatorova i njegove veze sa CK Bugarske radničke partije.

321 Riječ je o stavu prema D. Vidiću i B. Orlandiću, koji su, odlukom Šatorovljevog PK KPJ za Makedoniju, uklonjeni iz partijskog rukovodstva kao ne-Makedonci (vid. o tome u nap. 128).

322 O odluci CK KPJ, kojom se Metodije Šatorov Šarlo isključuje iz KPJ, Tito je Kominternu obavijestio depešom od 4. septembra 1941 (vid. str. 114), a CK Bugarske radničke partije pismom od 6. septembra 1941 (vid. str. 119).

323 Riječ je o povjereniku CK KPJ Draganu Pavloviću, koji je opet, s ovim pismom, otputovao u Skoplje.

324 Pokrajinski komitet KPJ za Makedoniju u novom sastavu, sa Lazarom Koliševskim kao sekretarom, obrazovan je sredinom septembra 1941, pošto se Kominterna saglasila da pokrajinska organizacija KP Makedonije ostane u sastavu KPJ. Pored novog PK KPJ za Makedoniju (vid. nap. 131), koji je odmah krenuo u akciju za unutrašnju konsolidaciju Partije i za pokretanje oružane borbe, bio je obrazovan i Pokrajinski štab za Makedoniju čiji su članovi bili: Lazar Koliševski, Cvetko Uzunovski, Mirče Acev, Strašo Pindžur, Stiv Naumov i Mihailo Apostolski. Taj štab je, oslanjajući se na ono što je u nekim organizacijama već bilo učinjeno, pristupio neposrednim pripremama za stvaranje partizanskih odreda i pokretanje oružanih akcija protiv okupatora. Odluku Kominterne, koja je bila upućena CK Bugarske radničke partije: »Makedonija da bude kod Jugoslavije po razlozima praktičnim i cjelishodnim«, PK KPJ za Makedoniju je dobio preko CK Bugarske radničke partije (prije CK KPJ), početkom septembra, te, stoga, novi PK KPJ za Makedoniju i Pokrajinski štab mogli su odmah da funkcionišu samostalno, s punom odgovornošću u duhu linije KPJ.

325 Riječ je o poništavanju odluke o isključenju iz KPJ Lazara Koliševskog i Straša Pindžura, koju je donio Šatorovljev PK KPJ za Makedoniju u Skoplju 3. avgusta (o tome vid. u nap. 131).

326 Tito ima na umu savjetovanje KPJ, održano prvih dana maja 1941. u Zagrebu.

327 Metodije Šatorov je do sredine juna 1941. dva puta putovao iz Skoplja u Sofiju da se poveže sa CK Bugarske radničke partije i od njega primi direktive.

328 Tito ima na umu izvještaje Lazara Koliševskog i Dragana Pavlovića Šilje, koje je CK KPJ od njih primio u junu, julu i krajem avgusta 1941.

329 Riječ je o Draganu Pavloviću Šilji, koji je iz Beograda upućen u Skoplje krajem jula 1941.

330 Dragan Pavlović i Lazar Koliševski su izvijestili CK KPJ da se velik broj partijskih organizacija u Makedoniji odlučno suprotstavio M. Šatorovu i njegovom rukovodstvu ostajući odan KPJ i njegovoj političkoj liniji. Mjesni komitet KPJ za Prilep je 22. juna ubrzao pripreme za oružanu borbu — prikupljanje oružja, opreme i formirao je vojni štab. Istoga dana kad i prilepska, i skopska partijska organizacija je zaključila da je, poslije napada Njemačke na SSSR, »za komuniste nastao odlučan momenat za preduzimanje mjera za oružane akcije«. Kumanovska partijska organizacija se još prije nacističkog pohoda na SSSR otcijepila od Šatorovljevog PK KPJ za Makedoniju, izdavala je i svoj list pod nazivom »Dedo Ivan«, koji je propagirao političku liniju KPJ. U Velesu je, potkraj juna, na inicijativu grupe komunista, mimo Mjesnog komiteta, koji je bio pod uticajem Šarla, održana partijska konferencija na kojoj je odlučeno da se partijska organizacija pripremi za otpočinjanje diverzantskih akcija. Izabran je i privremeni MK. U Kavadarcima je, po odluci MK KPJ, formiran vojni štab. U avgustu su diverzantske grupe iz Skoplja izvele prve uspješne akcije na rudnik hroma »Raduša«. Grupa ilegalaca iz Prilepa, koja je otišla da ispita mogućnost miniranja Bogomilskog tunela (na planini Babuni), ubila je bugarskog stražara — time je pao prvi pripadnik okupatorove formacije na teritoriji Makedonije.

331 CK KPJ je poslao PK KPJ za Makedoniju štampariju još januara 1941. U toj štampariji se, pored ostalog, štampao i organ makedonskog partijskog rukovodstva *Iskra*. Čim su okupatorove trupe ušle u Skoplje, štamparija je bila demontirana i u djelovima sakrivena u blizini Skoplja. Međutim, okupatoru je ubrzo uspjelo da štampariju pronađe.

332 Tito ima na umu otvoreno pismo članovima Komunističke partije Makedonije (vid. str. 117). O sprovođenju direktiva sadržanim u tom pismu i aktivnosti delegata CK KPJ D. Pavlovića vid. u nap. 131. i 324.

333 Razjašnjavanje o Makedoniji Tito je od Kominterne tražio depešom od 4. septembra 1941 (vid. str. 114).

334 Na ovo Titovo pismo CK Bugarske radničke partije odgovorio je tek krajem oktobra 1941. Bugarsko rukovodstvo je ostalo na ranijoj poziciji da u Makedoniji, slično kao i u Bugarskoj, ne postoje uslovi za partizansku borbu, već se valja prethodno orijentisati na masovni političko-propagandni rad »za zaštitu neposrednih političkih i ekonomskih interesa«, kao i na sabotaže i diverzije koje bi izvodile borbene grupe. Bugarsko partijsko rukovodstvo i dalje ostaje opsjednuto brigom o Makedoniji i njenom položaju u Jugoslaviji. Odluku Kominterne da Makedonija »bude pod Jugoslavijom« iz razloga »praktičnih« i »cjelishodnih« CK Bugarske radničke partije je shvatio kao privremeno rješenje i da njegova briga o sudbini Makedonije ostaje kao trajni zadatak.

CK Bugarske radničke partije je uputio u Makedoniju svog delegata Bojana Blagarjanova, koji je došao u Skoplje početkom oktobra 1941. i povezao se s M. Šatorovim a ne s tadašnjim PK, odnosno sa njegovim sekretarom Lazarom Koliševskim, i nastavio da u Makedoniji sprovodi liniju Bugarske radničke partije.

U očekivanju odgovora od CK Bugarske radničke partije, nastupila je njemačka ofanziva na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije. Vrhovni štab se povukao iz Srbije, te nije došlo do zajedničkog sastanka predstavnika dva rukovodstva, niti slanja oružja i odreda iz Srbije u Makedoniju i Bugarsku.

[335] Tito ima na umu paljevinu Rajhstaga (zgrade njemačkog parlamenta) januara 1933. godine koju su, u stvari, pripremili nacisti da bi za požar optužili komuniste i njih podvrgli bespoštednom teroru. U Berlinu je uhapšen Georgi Dimitrov i optužen za učešće u organizaciji paljenja Rajhstaga. Na suđenju u Lajpcigu (Lajpciški proces), održanom od 21. septembra do 23. decembra 1933, G. Dimitrov se od optuženog pretvorio u tužioca ukazujući na prave izazivače požara i na njihove mračnjačke ciljeve. Zahvaljujući hrabrom držanju G. Dimitrova i pritisku progresivne međunarodne javnosti, na Lajpciškom procesu su fašistički režim i njegovi najviši predstavnici doživjeli pravni, moralni i politički poraz, ali se u Njemačkoj divljačka hajka na komuniste i antinaciste nastavila nesmanjenom žestinom.

[336] Prema predanju, Vuk Branković je izdao Srbe na Kosovu s Turcima 1389, pa je to ime u Srba postalo sinonim izdajnika i izdaje.

[337] Riječ je o akciji 150 boraca Kraljevačkog NOP odreda, koji su noću (prema izvještaju OK KPJ za Kraljevački okrug od 23. avgusta 1941), uz pomoć partijske organizacije željezničara, izvukli sa željezničke stanice veliku količinu municije i oružja preostalog od bivše Jugoslovenske vojske.

[338] Riječ je o Romanijskom partizanskom bataljonu koji je (sa tri čete) 25/26. avgusta 1941. godine napao na Sokolac i oslobodio ga. Partizani su zaplijenili 3 mitraljeza, 4 puškomitraljeza i 55 pušaka.

[339] Partizanski odredi pod komandom štaba ozrenskog sektora napali su 23. avgusta Doboj. U dvodnevnim borbama oslobodili su grad Doboj (osim tvrđave), Maglaj, Gračanicu i desetak željezničkih stanica. Porušili su pruge koje od željezničkog čvora u Doboju vode prema Slavonskom Brodu do Kotorskog, prema Sarajevu do Maglaja, prema Tuzli do Bosanskog Petrovog Sela i prema Tesliću do Tešanjeka (oko 60 km). Uništili su TT linije u dužini od 50 km. Time je, u stvari, počeo uspješno pripremljen ustanak u tom kraju.

[340] Centralni komitet SKP (b) i sovjetska vlada su 29. juna uputili direktivu rukovodiocima partijskih i sovjetskih organizacija u oblastima zahvaćenim frontom u kojoj su, pored ukazivanja na opšte zadatke, postavljene obaveze pred mjesne partijske, sovjetske, sindikalne i komsomolske organizacije da u pozadini njemačkih armija organizuju i povedu opštenarodnu partizansku borbu. Centralni komitet SKP (b) je 18. jula 1941. donio posebnu odluku »O organizaciji borbe u pozadini njemačkih jedinica«, kojom je postavio zadatak centralnim komitetima komunističkih partija saveznih republika, oblasnim i rejonskim komitetima da partizanskim djejstvima podstaknu »najširi razmah i borbenu aktivnost«; da odaberu ljude provjerene odanosti, koje partijski rukovodioci lično poznaju, i da ih upute u okupirana područja da tamo organizuju ilegalne partijske grupe i štabove koji će rukovoditi partizanskim odredima i diverzantima.

Prvih mjeseci rata većinu ljudstva partizanskih odreda i diverzantskih grupa činili su oni što su iz sovjetske pozadine prebacivani u pozadinu njemačkih armija. U nekim rejonima su osnovnu masu partizanskih odreda predstavljali vojnici Crvene armije iz jedinica koje su Nijemci odsjekli od glavnine. U Karelijskoj Republici partizanske baze su se stalno nalazile na neokupiranom dijelu republike, a u pozadinu njemačkih jedinica partizani su odlazili samo radi izvršenja određenog zadatka. Partizanskim ratom u SSSR-u nije se 1941. rukovodilo iz jednog centra, već su odgovornost za to nosila republička rukovodstva, mahom oblasni, rejonski, gradski i mjesni komiteti.

U prvim mjesecima rata sovjetski partizanski odredi su, uglavnom, akcije svodili na izviđanje, diverzije i napade iz zasjeda na manje njemačke jedinice. I sovjetski partizani su se snabdijevali oružjem otimajući ga od Nijemaca ili su ga nalazili u rejonima gdje su regularne jedinice vodile borbe.

Tito je pratio događaje na sovjetskom frontu, a s osobitim zanimanjem informacije o partizanskom ratu u pozadini njemačkih operativnih jedinica, pa je napisao ovaj članak u kojem je dao taktičku sintezu iskustva sovjetskih partizana — iskustva kojim su se mogli koristiti i partizanski odredi Jugoslavije.

341 Priređivač nije uspio doznati sadržaj izvještaja Svetozara Vukmanovića Tempa, delegata CK KPJ u Bosni i Hercegovini, koji je on poslao Titu, kao i sadržaj Tempovog pisma CK KPH, koje je Titu upućeno iz Zagreba, jer se ta pisma ne nalaze u našim arhivskim fondovima.

342 *Pavle Pap Šilja* došao je početkom avgusta 1941. iz Zagreba u Split da u svojstvu delegata CK KPH pomogne partijskom rukovodstvu Dalmacije da organizuje partizanske odrede. Poslije sjednice PK KPH za Dalmaciju, održane 7. avgusta u Splitu, Pavle Pap je otišao na područje Šibenika da tamo formira partizanske odrede i da ih, shodno odluci Pokrajinskog komiteta, prebaci ka Bukovici i Kninskoj krajini. Na putu za Rakovicu, u selu Vačanima, nedaleko od Skradina, Pavla Papa Šilju i njegovog kurira Paška Trljaja neko je prijavio Talijanima, i oni su ih uhvatili na spavanju, odveli u Skradin, i tu ih strijeljali 15. avgusta 1941.

343 Misli na »Bilten GŠ NOPOJ«, br. 3, od 26. VIII 1941, u kojem je, u prilogu *Borbe i akcije*, dao iscrpan prikaz ustaničkih akcija u Bosni Hercegovini (vid. str. 95).

344 Odnosi se na pripremu savjetovanja u GŠ NOPOJ u Stolicama 26. i 27. septembra 1941.

345 Sa S. Vukmanovićem Tempom došao je na savjetovanje u Stolicama i Slobodan Princip Seljo (o tome više vid. nap. 363).

346 Prve *službene vijesti* iz Crne Gore Tito je dobio tek u drugoj polovini oktobra u Užicu, jer do tog vremena kurir CK KPJ, koji je u nekoliko mahova upućivan iz Beograda u Crnu Goru, nije došao do partijskog rukovodstva Crne Gore, a jedini izvještaj, koji je u avgustu 1941. uputio iz Crne Gore u Beograd delegat CK KPJ Milovan Đilas po Rifatu Burdževiću, sekretaru Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, Tito nije primio. Naime, R. Burdžević je taj izvještaj predao na Zlataru nekom iz rukovodstva OK za Užice, ali taj izvještaj do Tita nije stigao.

347 Riječ je o dobrovoljcima španske republikanske vojske: Petru Drapšinu, Jakovu Baruhu, Anti Šariću, Milenku Verkiću i Mihailu Milosavljeviću.

348 Vjerovatno je posrijedi omaška ili je učinjena greška prilikom prekucavanja Titovog teksta, jer on ima na umu »Bilten GŠ NOPOJ«, br. 4 (a ne br. 5) u kojem je objavljen pregled borbi i akcija u Srbiji.

349 Tito ima na umu situaciju na istočnom frontu, gdje je Crvena armija pružala sve organizovaniji i sve uspješniji otpor nacističkim armijama.

350 Tito misli na prelaz iz Bosne u Srbiju preko Drine.

351 Tito ima na umu emisije Radio-Moskve.

352 Misli na predstojeće savjetovanje u Stolicama. Tito se 9. septembra 1941. još nalazio u Beogradu, gdje su vršene pripreme za njegov što bezbjedniji odlazak na oslobođenu teritoriju u zapadnoj Srbiji.

Pišući ovo pismo R. Končaru, Tito je već znao da se savjetovanje ne može održati najkasnije do 15. septembra, kako je zaključeno na sjednici Politbiroa 31. avgusta, ali još nije bio siguran kojeg će dana on i ostali članovi Glavnog štaba NOPOJ napustiti Beograd i kada će se naći na oslobođenoj teritoriji među partizanima, te je stoga i poručio Končaru da hrvatski predstavnici još ne kreću na put.

353 Odnosi se na Mariju Martini; tražila je vezu u Zagrebu, gdje se vratila pošto su je talijanske okupacione vlasti u Sloveniji pustile iz zatvora (vid. u nap. 84).

354 Riječ je o *Ratku Pavloviću Ćićku*, kapetanu španske republikanske vojske, komandantu Drugog južnomoravskog NOP odreda.

355 Nije poznat izvor ove informacije, koja nije bila tačna. Vjerovatno je Hitlerova direktiva br. 32, od 11. juna 1941, koja je predviđala i pripremu njemačke oružane sile za prodor prema Suecu preko Turske nakon pobjede na istočnom frontu, prenošena povjerljivim prepričavanjima i obavještajnim kanalima, najposlije transponovana kao materijalan podatak, izražen u avionima i kopnenim snagama.

[356] Zvanični bilten njemačke službe bezbjednosti (SD) u Beogradu zabilježio je da su partizani u Srbiji samo od 6. do 12. septembra 1941. izvršili 42 napada na željezničke stanice i željezničke objekte. Poslije osvajanja Rekovca, Žabara, Svilajnca i Rače, oslobođena teritorija se primakla glavnoj željezničkoj pruzi Beograd— Niš, koja se u septembru našla pod stalnim udarom partizana. U septembru je na glavnoj pruzi Beograd — Niš — Solun i na pomoćnim pravcima Beograd — Mala Krsna — Lapovo i Lapovo — Kragujevac — Kraljevo izvršeno više od 80 većih napada.

[357] Početkom juna 1941. Nijemci su odlučili da Banat bude pod njihovom upravom, pod Upravnim štabom vojnog komandanta u Beogradu i pod komesarskom Aćimovićevom (kasnije Nedićevom) vladom. Kvislinška vlada u Beogradu nije mogla da postavi ni podbana ni činovnika bez saglasnosti vođe njemačke manjine u Srbiji i Banatu (Janko Sep), čime je bilo obezbijeđeno da sve funkcije u vlasti i čitavoj administraciji u Banatu drže u rukama folksdojčeri. Propala su nastojanja Milana Nedića da se istočna Bosna priključi okupiranoj Srbiji.

[358] Partizani Posavskog NOP odreda su 4. septembra zaustavili kod Novog Sela (između Šapca i Ušća) putnički brod »Kraljica Marija«. Pored putnika, na brodu je bilo i 36 Nedićevih podoficira, kao i veće količine hrane i drugog materijala. Brašno i hranu partizani su podijelili seljacima, a sanitetski materijal odnijeli sobom. Brod je spaljen, a za putnike (oko 260 ljudi) bio je organizovan prevoz seljačkim kolima do Obrenovca.

[359] Tito je bio tačno obaviješten da su Nijemci ubrzo uvidjeli da Nedićeva vlada nije u stanju da uguši ustanak u Srbiji. Izaslanik njemačkog Ministarstva spoljnih poslova u Srbiji F. Bencler je 11. septembra poslao u Berlin izvještaj: »Sudeći po večerašnjem stanju stvari, izgleda da Nedićeva vlada nije mogla sopstvenim snagama savladati ustanički pokret, jer su se do sad novostvorene i u akciju *ubačene formacije očigledno pokazale nepouzdane*... Predsjednik Nedić i ministar unutrašnjih poslova Aćimović, sa kojima je danas o situaciji podrobno raspravljano, a u čije časne namjere nema sumnje, potpuno dijele to shvatanje i jasno su izjavili da sada ostaje još samo rješenje — da se ustanički pokret uguši jedino njemačkim trupama«.

[360] Do nekih izvještaja koje su Nijemci slali iz Beograda Politbiro CK KPJ, odnosno Tito, dolazio je preko novinara Predraga Udickog, koji je radio u Njemačkoj telegrafskoj agenciji (DNB) u Beogradu i bio ilegalno povezan sa KPJ. Štab njemačkog komandanta Srbije se, ponekad, koristio teleprinterom te agencije za slanje nešifrovanih izvještaja u Berlin. P. Udicki je uspio da dođe do nekih kopija tih izvještaja i da ih dostavi partijskom rukovodstvu Srbije. Vjerovatno je tim putem do Tita došao i Turnerov izvještaj čiji dio Tito citira u ovoj depeši Kominterni.

[361] Nije se moglo utvrditi ko je Titu poslao informaciju o nemirima u Italiji. U to vrijeme u Italiji takvih nemira nije bilo.

[362] Boljevački NOP odred je 12. avgusta 1941. napao rudnik Bogovinu, razoružao žandarme i uništio rudnička postrojenja; 14. avgusta borci odreda su minirali most na željezničkoj pruzi između Boljevca i Bogovine, a noću između 23. i 24. avgusta taj most su porušili. Na uspješne akcije Boljevačkog NOP odreda Nijemci su odgovorili represalijama u matičnim rejonima partizana, pa su 18. i 20. avgusta spalili kuće četrnaestorice boraca odreda iz sela Zlot i Podgorac. Kuće su Nijemci palili na osnovu spiska koji su im u Boljevcu predali dostavljači: Vladimir Turtić, Pavle Lukić i Tivar Stanojević, čija se imena u ovom saopštenju navode. Prilikom pokušaja hvatanja, Vladimir Turtić se oružjem branio od partizanske patrole i poginuo. Njegova žena nije ubijena.

[363] Riječ je o savjetovanju koje je, shodno odluci donesenoj na sastanku Politbiroa CK KPJ 31. avgusta 1941. u Beogradu, održano u Glavnom štabu NOPOJ u Stolicama blizu Krupnja. U radu savjetovanja su, pored Tita, učestvovali: članovi Glavnog štaba NOPOJ — A. Ranković, I. Milutinović i I. L. Ribar; i predstavnici nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava: iz Srbije — S. Žujović, F. Kljajić, R. Čolaković; Bosne i Hercegovine — S. Vukmanović Tempo i Slobodan Princip Seljo;

iz Hrvatske — R. Končar, Vlado Popović; iz Slovenije Franc Leskošek, Miha Marinko i rukovodioci obližnjih partizanskih odreda — Koča Popović, Dragojlo Dudić, Nebojša Jerković, Zdravko Jovanović i Miloš Minić. Edvard Kardelj, kojem je Tito uputio poziv da iz Slovenije dođe na savjetovanje, nije uspio da stigne na vrijeme u Stolice. Pošto s Crnom Gorom još nije bila uspostavljena veza, to predstavnika njenog rukovodstva na savjetovanju nije bilo. Odsutni su bili predstavnici Makedonije u kojoj je tek bio formiran novi PK KPJ za Makedoniju i Štab partizanskih odreda.

364 Na osnovu analize dotadašnjeg razvitka oružane borbe, na savjetovanju su donesene značajne odluke: da se u sastavu partizanskih odreda obrazuju čete i bataljoni, da se za izvođenje operacija mogu formirati i grupe odreda; da se obrazuju komande četa, odnosno štabovi bataljona i odreda u čijem su sastavu komandir, odnosno komandant, zamjenik komandanta, politički komesar i njegov zamjenik; da se organizuje služba snabdijevanja i sanitetska služba (uvedena je i funkcija četnog ekonoma, intendanta bataljona i odreda i ljekara u štabu odreda); da se na cijeloj teritoriji Jugoslavije usvoji naziv partizan i partizanski odred; sačinjen je plan za proširivanje oslobođenih teritorija i za oslobođenje još neoslobođenih; Glavni štab NOPOJ preimenovan je u Vrhovni štab NOPOJ, a nacionalna i pokrajinska vojna rukovodstva dobila su naziv glavni štabovi; usvojen je jedinstven amblem i vojnički pozdrav.

Na savjetovanju su razmotreni problemi proširivanja političke osnove narodnooslobodilačkog pokreta i potvrđena orijentacija na stvaranje najšireg jedinstva naroda u oslobodilačkoj borbi. U vezi s tim posebna pažnja je bila posvećena odnosu s četnicima Draže Mihailovića i odlučeno je da se, uprkos slabim rezultatima u dotle vođenim razgovorima Tita sa D. Mihailovićem u Struganiku 19. septembra 1941, i dalje pregovara kako bi se postigao sporazum sa četničkim vodstvom o zajedničkoj borbi.

U ovom prvom dokumentu, napisanom odmah po završetku savjetovanja, označen je 27. septembar kao dan održavanja savjetovanja. Izgleda da nije posrijedi ni štamparska greška, ni omaška, jer, i prema dnevniku Dragojla Dudića, savjetovanje je održano najranije 27, a ne 26. septembra kako se to do danas (odnosno do pronalaženja ovog dokumenta) tvrdilo.

365 O sporazumima koji su u Srbiji bili postignuti između štabova partizanskih odreda i pojedinih četničkih komandanata o zajedničkoj borbi protiv okupatora vid. u nap. 312.

366 Riječ je o borbama Podrinjskog, Valjevskog i Posavskog NOP odreda. Osobito žestoke borbe vođene su od 15. do 21. septembra s njemačkim 125. pukom, koji je tih dana prebačen iz Grčke i upućen iz Beograda sa zadatkom da deblokira njemačke garnizone u Obrenovcu i Valjevu. Valjevski NOP odred, koji je opsjedao Valjevo, vodio je gotovo svakodnevne borbe sa njemačkim jedinicama, koje su iz blokiranog garnizona pravile česte ispade u raznim pravcima. Podrinjski NOP odred i Podgorski bataljon Valjevskog NOP odreda su, u saradnji sa Cerskim četničkim odredom, napali 21. septembra uveče Šabac u kojem se nalazio 2. bataljon 750. njemačkog puka. Nijemci su se žilavo branili i četnici su napustili borbu, a partizani su nastavili da napadaju na grad sve do 24. septembra kada je iz Srema u Šabac prodrla 342. njemačka divizija. S prodorom jedinica 342. divizije u Šabac, 24. septembra 1941, počela je prva ofanziva operacija njemačkih divizija na teritoriji Srbije — operacija »čišćenja luka Save«.

367 Na oslobođenoj teritoriji zapadne Srbije se nalazilo više od 300 zarobljenih Nijemaca, koji su sve vrijeme, do povlačenja partizana iz Užica, tretirani kao ratni zarobljenici i prema njima je odnos bio korektan. Pošto su ih partizani ostavili napuštajući Užice, oni su se ponovo uključili u njemačke jedinice.

368 Užički NOP odred je 24. septembra 1941. ušao u Užice, odakle su se Nijemci evakuisali 21. septembra. Partizani su ušli i u Požegu, i time je užički okrug bio potpuno oslobođen od Nijemaca. U Užicu je partizanima pala u ruke neoštećena

fabrika lakog oružja čiji je kapacitet proizvodnje, u tom času, bio 150 pušaka, 40—50 000 metaka dnevno. U Narodnoj banci je zaplijenjeno 55 miliona dinara.

369 Ima na umu aerodrome na oslobođenoj teritoriji zapadne Srbije, kod Užičke Požege i Arilja i u istočnoj Bosni, kod Sokolca (Ljuburić polja).

370 Ne raspolažemo odgovorom iz Moskve na ovu Titovu depešu, ali tada pomoć u oružju nije stigla.

371 Riječ je o radio-stanici jačine oko 40 vati, koju su partizani zaplijenili od Nijemaca. Vrhovni štab je naredio da se radio-stanica donese iz sela Pričević u Stolice i da počne da emituje vijesti. Najposlije je stanica preseljena u selo Tolisavac, i tu je data prva emisija partizanske stanice u Srbiji. Otuda je prenesena u Užice, gdje je zamijenjena nešto jačom stanicom donesenom iz Čačka. Ne znamo šta je Kominterna odgovorila na ovaj zahtjev, jer odgovorom ne raspolažemo, ali tada CK KPJ nije uspostavio direktnu radio-vezu s Kominternom, već je ona i dalje održavana preko Kominternine radio-stanice u Zagrebu.

372 Odnosi se na savjetovanje u Vrhovnom štabu u Stolicama 27. septembra 1941.

373 Priređivaču nije poznato o čijem pozdravu je riječ, ali je vjerovatno da je to pozdrav sovjetskih partizana koji su oni uputili partizanima Jugoslavije.

374 Ovaj Titov članak o savjetovanju u Vrhovnom štabu u Stolicama, koji je objavljen u dvobroju (7—8, od 1. oktobra 1941) »Biltena VŠ NOPOJ« — prvo užičko izdanje — u stvari je ocjena koju je Tito dao na samom savjetovanju, u završnoj riječi, o razvitku narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji.

375 Opunomoćenik njemačkog Ministarstva spoljnih poslova pri komandantu Srbije Feliks Bencler, poslije nepuna dva mjeseca ustanka u Srbiji, uputio je u Berlin izvještaj: »Za posljednje tri nedjelje komunisti u grupama do 30 ljudi napali su 14 rudnika; od toga je bilo: šest napada na rudnik uglja, usljed čega su ugroženi željeznički saobraćaj i snabdijevanje pogonskim gorivom, tri napada na rudnike cinka, jedan na rudnik pirita, jedan na rudnik antimona i jedan na rudnik zlata... u avgustu mjesecu srpske potrebe za ovdašnjim ugljem od 100 000 tona pokrivene samo sa 45 000. Prikupljanje nove žetve, bar u staroj Srbiji, protekao je sasvim bez uspjeha. Isto je stanje na sektoru stočarstva. Uslijed slabosti lokalnih vlasti ugrožena je i kontrola cijena, kao i akcije na prikupljanju, na primjer, kaučukovih automobilskih guma. Uz to dolaze i sabotaže na željeznici, koje takođe otežavaju saobraćaj. Na pruzi Beograd — Sarajevo mora se obustaviti saobraćaj. Predviđa se da se pod sadašnjim okolnostima mogu samo u smanjenom obimu vršiti nabavke iz Njemačke, i to kako u rudama tako i na prehrambenom sektoru. Posebno zbog nestašice uglja na željeznicama«. »Donauzeitung« je 18. septembra objavio da je uslijed nestašice uglja u Srbiji moralo biti dovezeno 33 000 tona iz Njemačke.

376 Krajem septembra u Srbiji je djejstvovalo 20 partizanskih odreda, koji su se bili razvili u jake vojne formacije. Na teritoriji zapadne Srbije i Šumadije bilo je najviše partizanskih odreda — 12. Oni su u svom sastavu imali oko 15 000 ljudi. Neki partizanski odredi na tom području, Čačanski i Užički, imali su po 2000—2500 boraca.

377 Pored mjesta koje je Tito pomenuo partizani Srbije držali su početkom oktobra 1941. još i: Kosjerić, Bajinu Baštu, Bogatić, Valjevsku Kamenicu, Mionicu, Ljig, Gornji Milanovac, Požegu i Rašku.

378 Dok su krajem septembra ustaničke jedinice u Bosanskoj krajini, nešto ranije i u Hercegovini, bile u defanzivi, dotle su ustanici u istočnoj Bosni bili u ofanzivnom zamahu. Poslije oslobođenja Sokolca, Han Pijeska, Vlasenice, Drinjače, Srebrnice, Bratunca, Ustiprače, ustanici su nastojali da planiranim i povezanim ofanzivnim akcijama povežu i prošire oslobođenu teritoriju, pa su stoga ustaško-domobranski garnizoni u Kladnju, Zvorniku, Rogatici i Višegradu postali, u drugoj polovini septembra, mete napada i blokade ustanika. Nekoliko puta su ustanici Birča upadali u Kladanj, ali ga nisu uspjeli osloboditi. I njemačko-ustaški garnizon

u Zvorniku odolio je snažnom napadu ustanika 22/23. septembra. Čestim i uspješnim akcijama ustaničkih jedinica, kojima je rukovodio štab sarajevske oblasti, bilo je dovedeno u težak položaj Zapovjedništvo bosanske domobranske divizije, pa je u Sarajevu 16. septembra zapovjednik Vojne krajine »u sporazumu sa ustaškim povjerenikom, te zapovjednikom divizije Sarajevo«, održao širu »konferenciju u smislu objedinjenog rada svih u Sarajevu nalazećih se zapovjedništava, dužnostnika i nadleštava kako bi se ispoljio jedan zajednički rad«.

[379] Pored priliva hrvatskog i muslimanskog ljudstva u ustaničke formacije, u Bosni i Hercegovini su bile obrazovane i partizanske jedinice sastavljene od Muslimana. Na Romaniji (Lučevnik) je krajem septembra obrazovana Prva partizanska muslimanska četa (oko 60 boraca) sastavljena od seljaka Muslimana iz rogatičkog sreza, iz sela Šatorovića, Osova i Okruglog. U Hercegovini je 8. septembra formiran Konjički bataljon, u čijem sastavu su se nalazili, uglavnom, Muslimani.

[380] Tito ima na umu zločine koje su nad muslimanskim stanovništvom izvršili u nekim krajevima Bosne i Hercegovine šovinistički i osvetnički nastrojeni ustanici i oni koje su predvodili četnički komandanti. Takvi zločini su izvršeni u ljeto 1941. u Hercegovini kod Avtovca i Dubrave, u Bosni početkom septembra u Kulen-Vakufu; prilikom zauzimanja Srebrnice (18. avgusta) ustanici, kojima je komandovao četnik Rajko Čelonja, počinili su masovne zločine nad muslimanskim stanovništvom srebrničkog sreza.

[381] Učesnike savjetovanja u Stolicama (27. septembra 1941) Tito je podrobno obavijestio o razgovoru koji je vodio sa Dražom Mihailovićem 19. septembra u Struganiku. Draža Mihailović se u razgovoru s Titom držao stanovišta koje je prethodno u dva maha već izložio predstavnicima narodnooslobodilačkog pokreta, uporno ponavljajući da je oružana borba protiv okupatora preuranjena, da za nju još nisu stvoreni povoljni uslovi na koje valja čekati. Susret u Struganiku se završio obećanjem Mihailovića da njegovi četnici neće napadati partizane. Prilikom tog prvog susreta s četničkim vodstvom Tito je stekao utisak da je Draža Mihailović pravi predstavnik šovinističke, u antikomunističkoj mržnji zadrto istrajne srpske buržoazije. Nije moglo biti sumnje u to da se četnički pokret s umnožavanjem partizanskih odreda i njihovim sve većim uspjesima otvoreno najavljuje kao nepomirljiv protivnik narodnooslobodilačkog pokreta na čijem čelu je Komunistička partija Jugoslavije. Međutim, uprkos jasnom saznanju o pravim ciljevima četničkog pokreta u odnosu na narodnooslobodilački pokret i njegove oružane formacije, uprkos obavještenjima da je D. Mihailović, prvih dana septembra, sklopio tajni sporazum sa M. Nedićem o operativnoj saradnji četničkih »gorskih četa« i kvislinških odreda Srpske državne straže u borbi protiv partizana i da se o toj akciji sporazumio sa vođom fašističkog »Zbora« i sa Kostom Pećancem — i pored toga što su učesnici savjetovanja u Stolicama znali da se višepupčano ravnogorsko četničko vodstvo jednom vrpcom već vezalo za kvislinge — ipak su donijeli odluku da Vrhovni štab NOPOJ i dalje insistira na održavanju veza i na pregovorima sa D. Mihailovićem o borbenom aktiviranju četničkih odreda i međusobnoj saradnji u borbi protiv okupatora, da takve pregovore vode svi štabovi i partijska rukovodstva na terenu — svuda gdje već postoji ili se pojave četničke formacije D. Mihailovića. U stvari, trebalo se boriti za očuvanje i jačanje jedinstva, prije svega srpskog naroda, koje je ravnogorski četnički pokret nastojao razoriti.

[382] Među odlukama donijetim na savjetovanju u Stolicama, o onome što je trebalo konkretno učiniti da bi se postigao jedinstven razvoj i dalo zajedničko obilježje oružanim snagama narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije bile su i odluke o uniformi partizana, jedinstvenom amblemu (crvena petokraka zvijezda) sa nacionalnim simbolom, nacionalnim zastavama, zastavi Vrhovnog štaba i o jedinstvenom partizanskom pozdravu. Te odluke je Tito, u ime Vrhovnog štaba, formulisao kao naredbe koje će zatim glavni štabovi sprovesti.

[383] Riječ je o *Hari Šihteru*, Nijemcu, studentu medicine, koji je u avgustu prebjegao iz njemačke vojske u Posavski NOP odred i hrabro se u njemu borio do

9. novembra 1941, kada je poginuo u borbi koju je Posavski odred vodio s Nijemcima kod sela Oglađenovac. Borci Posavskog NOP odreda su početkom septembra 1941. izveli niz uspješnih napada na plovne objekte na Savi (između Šapca i Obrenovca), tako da je 9. septembra uzvodno od Zabrežja saobraćaj na Savi bio potpuno obustavljen. Posavci su do 9. septembra zaplijenili i potopili brodove: »Kraljica Marija«, »Slovenija«, »Velebit«, »Boško Jezdić« i »Žika«. U tim akcijama je učestvovao i Hari Šihter, a istakao se 5. septembra, kada je grupa boraca Posavskog odreda potopila brod »Kraljica Marija« (više o potapanju tog broda vid. u nap. 358) i brod »Boško Jezdić«. Književnik Jovan Popović napisao je priču »Hari Šihter je ostao veran zakletvi«.

384 Komandir Kolubarske čete Valjevskog NOP odreda *Radivoje Jovanović Bradonja* prvi put se zapaženo istakao hrabrošću i vještinom prilikom napada Kolubarske čete 14/15. avgusta na željezničku stanicu u Lajkovcu. U borbi koju je Kolubarska četa Valjevskog NOP odreda vodila u oslobođenom Ljigu, koji su Nijemci, došavši iz Valjeva, iznenada napali 10. septembra, veća grupa Nijemaca prodrla je u centar Ljiga i zaposjela kafanu. Radivoje Jovanović Bradonja provukao se do te kafane i među Nijemce bacio nekoliko bombi, natjeravši preživjele da se povuku. Pod zaštitom avijacije, Nijemci su se povukli iz Ljiga i vratili u Valjevo. Braneći Ljig, Kolubarska četa je izgubila 7 boraca, 13 je bilo ranjeno, a među njima teško je bio ranjen i komandir čete Radivoje Jovanović Bradonja.

385 Kolubarski bataljon (razvio se iz Kolubarske čete odmah poslije poraza Nijemaca 10. septembra u Ljigu) u blokadi Valjeva je zatvarao pravce koji od Valjeva vode ka Užicu, Mionici i Beogradu. Nijemci su 21. septembra pokušali da s jačim pješadijskim snagama, ojačanim sa 4 tenka, probiju položaj Kolubarskog bataljona na petom kilometru od Valjeva, i da prodru ka Užicu. Kolubarski bataljon je odbio taj napad. Nijemci su bezuspješno pokušali da se 26. septembra probiju iz Valjeva na više pravaca, pa i na onom koji je zatvarao Kolubarski bataljon.

386 Koristeći se iskustvom borbe za oslobođenje Stolica 1/2. septembra, u kojoj su uspješni napadi bombaša na njemačke bunkere bili gotovo odlučujući za likvidaciju njemačkog garnizona, uoči napada Valjevskog NOP odreda na Krupanj, obrazovano je bombaško odjeljenje sastavljeno od boraca Rađevske čete. U Krupnju su Nijemci izabrali bolnicu za objekt iz kojeg se mogu najuspješnije braniti, i za tri dana borbe (od 2. do 4. septembra, kad je Krupanj oslobođen) bombaško odjeljenje Rađevske čete uspjelo je da se četiri puta privuče bolničkoj zgradi (i kapeli) i da iz neposredne blizine ubaci bombe među Nijemce. U borbi za Krupanj bombaši su znatno doprinijeli uspjehu napada, pa je odmah poslije oslobođenja grada uz novoformirani Rađevski bataljon obrazovan Bombaški vod sastavljen od 40 boraca.

387 *Nebojša Maletić*, advokat, pristupio je narodnooslobodilačkom pokretu čim je ustanak počeo. Napustio je Sremsku Mitrovicu i početkom oktobra je došao u Krupanj, odakle ga je Tito poslao u Užice. Poginuo je 21. oktobra 1941. u vozu Užice — Čačak prilikom napada njemačkih aviona. Uoči odlaska u Čačak N. Maletić je u Užicu predao redakciji »Borbe« članak *Moral i tehnika* koji je štampan u broju od 25. oktobra. U istom broju »Borbe« objavljen je i nekrolog povodom njegove pogibije.

388 Još u avgustu 1941. Tito je u pismu Radu Končaru i Vladu Popoviću saopštio da razvoj događaja koje je pokrenuo ustanak nameće potrebu stvaranja jednog opštejugoslovenskog tijela — »Narodnog komiteta oslobođenja« (o tome više vid. u nap. 209).

389 *Jusuf Tulić-Todor Sremčević*, član OK KPJ za Srem, krajem septembra, zajedno sa grupom komunista, koji su 21/22. avgusta 1941. pobjegli iz kaznione u Sremskoj Mitrovici, došao je u Krupanj s namjerom da od Vrhovnog štaba traži za sremske partizane vojnog stručnjaka i ljekara. Kada je u Užicu 17. novembra obrazovan Glavni narodnooslobodilački odbor za Srbiju, Jusuf Tulić je bio izabran za člana tog odbora. Poginuo je na početku njemačke ofanzive na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije.

390 O plijenu u Užicu vid. više u nap. 368. Prilikom oslobođenja Čačka, 1. oktobra 1941, Čačanskom odredu NOP je, pored drugog plijena, pala u ruke i baterija od 75 mm.

391 Riječ je o raspodjeli oružja i municije koje je proizvodila fabrika oružja u Užicu. Odmah po oslobođenju grada ta je fabrika, kao i sva druga zatečena proizvodna preduzeća, stavljena u pogon. Raspodjelu oružja i municije vršio je Vrhovni štab koji je oružjem snabdijevao i sve četničke odrede koji su sarađivali s partizanima u borbi protiv okupatora. Dragojlo Dudić je 15. oktobra zapisao u svom dnevniku: »Vrhovni partizanski štab izveštavao je da nam je dodeljeno 1000 pušaka i 54 000 municije. Da se raspodeli ovako: za Tamnavce 300 pušaka; za naš odred 300, za Račića (komandant Cerskog četničkog odreda — *prim. priređivača*) 200, za Martinovića (četnički odred V. Zečevića i R. Martinovića — *prim. priređivača*) 100 i Mačvane 100 pušaka«.

392 Ova pohvala 2. četi Tamnavskog bataljona izrečena je za borbu koju je ona u drugoj polovini septembra 1941. vodila sa Nijemcima koji su pokušali da iz Valjeva izvrše proboj prema Slovcu i Ubu. Druga četa, kojom je komandovao Stevan Borota, upornom odbranom je zaustavila Nijemce i primorala ih da se povuku u Valjevo.

393 Nije se moglo pouzdano utvrditi ko je *vodnik N* i *mitraljezac Lola* koji su se hrabrošću istakli u borbi 2. čete Tamnavskog bataljona kod Zabrdice.

394 Priređivač nije mogao utvrditi kada je i gdje uništen tenk i ko je partizan Petković kojeg Tito pohvaljuje.

395 Užički partizanski odred je, oslobodivši Požegu, 22. septembra 1941, zaplijenio znatne količine ratnog materijala i, što je bilo veoma značajno, pali su im u ruke rezervoari benzina u Jemenskoj steni (kod Požege), koje je vojska Kraljevine Jugoslavije bila tu postavila i u aprilskom ratu neoštećene, pune benzina, ostavila Nijemcima, a ovi ih u užurbanom povlačenju iz Užica i Požege nisu uništili.

396 Pomoćni aerodrom na oslobođenoj teritoriji istočne Bosne nalazio se na Ljuburić polju kod Sokolca.

397 Tito je Kominterni uputio ovu depešu ne čekajući odgovor na raniju, koju joj je poslao 28. septembra iz Stolica s porukom da će mjesto mogućnog spuštanja materijala javiti kad dobije pozitivan odgovor o isporuci pomoći (vid. str. 192). Nije poznato da li je Kominterna odgovorila na ovaj telegram, ali pomoć nije stigla.

398 Ubrzo po izlasku iz štampe »Biltena Vrhovnog štaba NOPOJ« (br. 10—11, 20. oktobra 1941), u kojem je ova naredba objavljena, uslijedila je ofanziva njemačkih divizija na oslobođenu teritoriju u Srbiji sa centrom u Užicu, zatim gubitak te teritorije i povlačenje Vrhovnog štaba u Sandžak. Ta nova, složena i burna ratna dinamika na kraju 1941. na teritoriji Srbije i Sandžaka, na kojoj su i odredi i Vrhovni štab bili gotovo u svakodnevnom pokretu i prvenstveno angažovani u vođenju borbe, bili su razlog što se ova naredba nije mogla sprovesti na način i u onom roku koji je bio predviđen u trenutku njenog izdavanja.

399 Fabrika oružja u Užicu je poslije oslobođenja povećala dnevnu proizvodnju tri puta u odnosu na predratnu i proizvodila je i vrste oružja koje u njoj nisu prije izrađivane (ručne bombe, trombloni). Međutim, sirovine su bile neznatne u odnosu na proizvodne mogućnosti. Ova Titova naredba u sklopu je napora koji su činjeni u samom Užicu i na oslobođenoj teritorili zapadne Srbije da se fabrici, u kojoj se neprekidno radilo u tri smjene, obezbijede sirovine za proizvodnju oružja i municije. U užičkoj fabrici oružja izrađeno je (do 29. novembra 1941) 21 000 pušaka, 2 700 000 puščanih metaka, 90 000 metaka za pištolj, 18 000 ručnih bombi, 300 tromblona. Pored toga, u fabrici je popravljen veliki broj mitraljeza, pušaka, nekoliko topova i dva tenka.

400 Prije nego što je Aleksandar Ranković, sekretar PK KPJ za Srbiju, napustio Beograd (druga polovina septembra) bilo je odlučeno da u gradu ostane operativni sekretarijat Pokrajinskog komiteta koji će voditi poslove PK i održavati

veze s partijskim organizacijama u onom dijelu Srbije u kojem to A. Ranković neće moći da čini sa oslobođene teritorije zapadne Srbije. U tom operativnom sekretarijatu PK KPJ za Srbiju u Beogradu su bili Blagoje Nešković, Spasenija Babović, Miloš Matijević, Mrša i Ljubinka Milosavljević, kao sekretar PK SKOJ-a.

Pismo koje je CK KPJ uputio tom operativnom sekretarijatu PK KPJ za Srbiju, prije ovog pisma, nije sačuvano, a nije poznato ni da li je bilo primljeno.

401 Specijalna policija i GESTAPO su u drugoj polovini septembra i početkom oktobra 1941. uhapsili u Beogradu velik broj rukovodilaca Partije i SKOJ-a. Bio je otkriven i uništen cio Mjesni komitet za Beograd: Miloš Matijević Mrša, sekretar MK, Đuro Strugar, Vukica Mitrović, David Pajić, Dušan Grubač, Savo Stijepić i Luka Šunka.

Ta masovna provala je, u stvari, uslijedila poslije hapšenja člana CK SKOJ-a Ratka Mitrovića. On je u avgustu bio uhapšen u Vojvodini, doveden u Beograd i, izložen teškom mučenju, nije izdržao, pa je policija od njega dobila podatke o rukovodiocima Partije i SKOJ-a u Beogradu, o ilegalnim stanovima. Pored članova MK KPJ za Beograd, otkriveni su i pohapšeni članovi MK SKOJ-a. Poslije hapšenja sekretara MK SKOJ-a Luke Šunke, uhapšeni su Pavle Labat i Boža Stamenković (a u decembru 1941. i Marija Rački). Od članova MK SKOJ-a hapšenje su izbjegli samo Marko Nikezić i Milan Čortan.

Specijalna policija i GESTAPO su hajku na beogradske komuniste vodili krajem jeseni nesmanjenom žestinom, pa je, pored članova MK KPJ i MK SKOJ-a, do kraja 1941. bilo pohapšeno i ubijeno u Beogradu više od sto istaknutih rukovodilaca i članova Komunističke partije i SKOJ-a.

402 U Mokroluškoj ulici u Beogradu, u zgradi koju su zvali »Perivoj« ilegalno su se sastajali članovi MK KPJ za Beograd i, po neki, koristili je za stanovanje. U »Perivoju« se skrivao i Miloš Matijević Mrša, sekretar MK KPJ. Početkom oktobra 1941. policija je jedne noći provalila u kuću i uhapsila M. Matijevića, dok je Milan Radosavljević Abaz, član CK SKOJ-a, koji se, takođe, nalazio u »Perivoju«, uspio da pobjegne.

403 Ovo uputstvo da članovi PK KPJ i PK SKOJ-a napuste Beograd i da dođu na oslobođenu teritoriju nije dosljedno sprovedeno. Blagoje Nešković je ostao u Beogradu. Početkom novembra Beograd su napustili Spasenija Babović, Ljubinka Milosavljević, Milentije Popović s grupom komunista, ali je u Beogradu ostao izvjestan broj rukovodilaca Partije i SKOJ-a koji su ga morali, prema uputstvima ovog pisma, napustiti. Mnogi od njih su nešto kasnije pohapšeni i pogubljeni.

404 Pošto su do početka oktobra bili u Beogradu pohapšeni svi članovi MK KPJ, obrazovan je privremeni MK koji su sačinjavali Milentije Popović Mega, Olga Alkalaj Crna i Ivica Devčić Obalac (tim komitetom je do hapšenja rukovodio Đuro Strugar). Tito i A. Ranković su smatrali da je bolje da Milentije Popović i Olga Alkalaj, koji su bili poznati beogradskoj policiji, napuste Beograd, a u novo mjesno rukovodstvo da uđu ljudi iz unutrašnjosti — Sreten Mladenović, sekretar OK KPJ za Niš i Razumenka Petrović Zuma, član OK KPJ za Niš. Ta zamisao nije ostvarena. Novi privremeni MK je u oktobru preimenovan u Okružni komitet i bio je sastavljen od ovih članova: Todor Dukin, sekretar, Mija Kovačević, Ivica Devčić, Vidoe Smilevski.

405 *Mihailo Švabić*, sekretar beogradskog Mjesnog odbora NO fonda, poslije ovog pisma napustio je Beograd, kao i još neki članovi, pa je, krajem 1941, Mjesni odbor NO fonda bio sastavljen od ovih članova: Vojin Nikolić, sekretar, Đuro Lovreković, Petar Tomić, Mladen Nedeljkov, Mirko Ognjanović i Julijana Rajter.

406 Za teritoriju južne i istočne Srbije bilo je obrazovano povjereništvo Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju sa sjedištem u Nišu. Na čelu tog povjereništva se nalazio Vasilije Buha.

407 Jedan dio komunista koji su u ovom pismu određeni da napuste Beograd i da izađu na oslobođenu teritoriju uspjeli su da to učine. Neki su ostali u Beogradu,

bili su uhapšeni i strijeljani, i to: dr Vojislav Vučković, kompozitor, u decembru 1942, Marijana Gregoran (»omladinka s Dorćola«), član PK SKOJ-a, u novembru 1941, Olga Alkalaj krajem 1941, Voja Ilić, Bankarac, 1942, Radiša Timotić 1941, Julija Delre početkom 1942.

408 Nije se moglo utvrditi za kakve je »posebne i važne« zadatke bio potreban Milić Rakić, omladinac, istaknuti borac udarnih grupa, koje su u ljeto 1941. izvodile akcije po Beogradu. Izbor te desetine komunista koja je s M. Rakićem trebalo da ode na oslobođenu teritoriju nije učinjen.

409 Već poslije prvog susreta s Titom u Beogradu, 5. juna 1941, Dragoljub Jovanović je izbjegavao veze s predstavnicima KPJ, pa mu ni ovaj poziv nije mogao biti uručen.

410 *Dr Ivan Ribar* nije 1941. mogao napustiti Beograd, ali je to učinio u avgustu 1942. godine.

411 Misli se na obavještenja koja je član CK SKOJ-a Ratko Mitrović, poslije hapšenja u Vojvodini i dovođenja u beogradski zatvor, dao policiji, poslije čega je uslijedilo masovno hapšenje rukovodilaca Partije i SKOJ-a u Beogradu. Iako je specijalnoj policiji i GESTAPO-u učinio veliku uslugu, ipak je 1942. bio strijeljan u Beogradu.

412 Ovdje je riječ o onome što se događalo kada su Aleksandar Ranković Ivan Milutinović i Ivo Lola Ribar u drugoj polovini septembra napuštali Beograd odlazeći na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije, u Krupanj.

413 Ovo uputstvo nije odmah sprovedeno, pa su Đorđe Andrejević Kun, Milada Rajter i Brana Perović ostali da ilegalno rade u Beogradu sve do sredine 1943, kada su otišli u Bosnu na oslobođenu teritoriju.

414 Uoči napuštanja Beograda Titu je polovinom septembra Vladislav Ribnikar pribavio, preko svog prijatelja popa Milutinovića, legitimaciju na ime Pećančevog četnika. Sa legitimacijama četnika Koste Pećanca napustili su Beograd i Aleksandar Ranković, Ivan Milutinović i Ivo Lola Ribar. O kojem »vojvodi agentu« je riječ, nije se moglo utvrditi. Vladislav Ribnikar i njegova žena Jara ostali su u Beogradu do sredine 1943, kada su otišli na oslobođenu teritoriju u Bosnu.

415 Ovu rečenicu je Tito u originalu dopisao mastilom. Nije se moglo utvrditi kome je »pisamce« bilo upućeno, jer nije sačuvano.

416 *Borbu* je pokrenula u Zagrebu 19. februara 1922. godine, kao »nezavisni politički i društveni list«, grupa komunista. List je izlazio jedanput sedmično. Kao legalno klasno marksističko glasilo »Borba« je od prvog dana došla pod udar režima Kraljevine Jugoslavije. Zbog čestih zabrana, zaplijene, nekoliko puta je, u toku svog izlaženja, mijenjala ime: *Borba, nezavisan politički društveni list*; *Borba, organ Nezavisne radničke partije Jugoslavije*; *Radnička borba*; *Borba, radničko-seljačke novine*. Režim Kraljevine Jugoslavije je, konačno, 6. januara 1929. godine zabranio izlaženje »Borbe«.

U junu 1941. Tito sa članovima Politbiroa i CK KPJ, koji se s njim nalaze u Beogradu, razmatra mogućnost ponovnog pokretanja »Borbe«. Bila je obrazovana redakcija. Na realizaciju te odluke čekalo se do oslobođenja Užica. Oslobođenjem Užica, Čačka i niza gradova u zapadnoj Srbiji stvorene su tehničke i materijalne mogućnosti da se list štampa. Prvi broj »Borbe« izašao je iz štamparije u Užicu 19. oktobra 1941, i to kao organ Komunističke partije Jugoslavije, sa Titovim uvodnikom *Zašto izlazi »Borba«*. Od tog broja »Borba« postaje centralno glasilo narodnooslobodilačke borbe. Glavni urednik užičkih izdanja »Borbe« bio je Edvard Kardelj, a članovi redakcije: Vladimir Dedijer, Marijan Stilinović, Mitra Mitrović i do broja 4. dr Dušan Nedeljković. Redakcija je bila smještena u dotadašnjem hotelu »Palas«. Pri redakciji je radila radio-prislušna služba. U Užicu je štampano 18 brojeva »Borbe« (brojevi 8. i 9. štampani su kao dvobroj). Svaki broj lista štampan je u 10 000 primjeraka. Devetnaesti broj »Borbe« nije izašao iz štampe, jer je uslijedila njemačka ofanziva i moralo se evakuisati iz Užica.

417 Pisma koja je CK KPJ primio u Užicu (u drugoj polovini oktobra) od partijskog rukovodstva Makedonije, a koja Tito pominje u ovom pismu, nisu sačuvana. Zbog neredovne veze CK KPJ nije dobijao izvještaje iz Makedonije od kraja avgusta do druge polovine oktobra, kad je prvi put saznao kako se u Makedoniji sprovode odluke Politbiroa CK KPJ donesene na sjednici od 31. avgusta 1941. u Beogradu.

O formiranju novog PK KPJ za Makedoniju, vojnog rukovodstva i konsolidaciji partijske organizacije, o kojima je CK KPJ obaviješten u oktobru, vid. nap. 131 i 324.

418 Odnosi se na depešu koju je u avgustu Kominterna uputila CK Bugarske radničke partije, a ovaj je, preko PK KPJ za Makedoniju, uputio CK KPJ (o tome vid. u nap. 311).

419 Iako su oba centralna komiteta bila voljna da upute svoje predstavnike radi dogovora o zajedničkoj deklaraciji u vezi s Makedonijom, do tog susreta ipak nije došlo. S Makedonijom se veza održavala vrlo teško i s dugim pauzama, a u novembru 1941. uslijedio je njemački napad na oslobođenu teritoriju Srbije, i Vrhovni štab se iz Užica povukao u Sandžak, pa je ponovo prekinuta veza s Makedonijom.

420 Novi PK KPJ za Makedoniju, sa L. Koliševskim na čelu, u drugoj polovini septembra i početkom oktobra, uporedo s političkim i organizacionim mjerama koje je sprovodio u partijskoj organizaciji, pristupio je organizovanju vojnih komiteta, prikupljanju ljudstva za partizanske odrede i pripremanju oružanih akcija. Mjesni komitet KPJ za Prilep primio je od Pokrajinskog komiteta direktivu za početak oružane akcije 7. oktobra. Do 10. oktobra bio je formiran Prilepski partizanski odred na planini Mukos, koji je u svom sastavu imao 30 boraca. Taj odred je 11. oktobra 1941. napao policijsku stanicu, zatvor i telefonsku centralu. Napad je uspio i odred se povukao iz grada. Na Kozjaku i Karadaku se 12. oktobra okupilo u partizanski odred 40 boraca sa terena Kumanova. Međutim, brzom intervencijom bugarskih jedinica taj odred je odmah razbijen. Bugarski okupator je brzo i brutalno reagovao na prve oružane akcije i pokušaje makedonskih partizana, ali pokret je nikao, i on se neće gasiti uprkos velikim teškoćama i krizi koje će pratiti početak oružane borbe.

421 Oružje i municija, kao i partizanski odred, nisu upućeni u Makedoniju, jer je njemačka ofanziva u Srbiji i povlačenje Vrhovnog štaba u Sandžak onemogućilo ostvarivanje te zamisli.

422 Pokrajinski štab za Makedoniju obrazovan je sredinom septembra 1941, odmah po formiranju novog Pokrajinskog komiteta (vid. nap. 324).

423 Zbog ofanzive njemačkih divizija na oslobođenu teritoriju Srbije, Vrhovni štab i CK KPJ nisu bili u mogućnosti da u Makedoniju pošalju primjerke »Borbe« koja je štampana u Užicu. Iz istih razloga nisu za »Borbu« mogli stići ni dopisi iz Makedonije. Međutim, i do povlačenja Vrhovnog štaba i CK KPJ iz Užica (29. novembra) veze s Makedonijom su bile veoma slabe, iako su bili za nju obezbijeđeni stalni punktovi u Leskovcu i Vranju. Ovo Titovo pismo je, na primjer, PK KPJ za Makedoniju dobio tek u drugoj polovini decembra i odgovorio na njega (računajući da je Užice još slobodno) 25. decembra kad je Tito sa Vrhovnim štabom i CK KPJ stigao u Rogaticu.

424 Jordan Nikolov Orce, kandidat za člana CK KPJ, došao je na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije pošto je sa grupom robijaša komunista pobjegao u avgustu iz zatvora u Sremskoj Mitrovici. Iz Užica ga je CK KPJ uputio u Makedoniju, ali je na tom putu poginuo u borbi s bugarskim vojnicima 4. januara 1942. u blizini Bujanovca.

425 Ofanziva Nijemaca u novembru 1941. na oslobođenu teritoriju u Srbiji omela je ostvarivanje zamisli o slanju odreda u Makedoniju i vojnih i političkih kadrova Makedonaca koji su se u to vrijeme nalazili u blizini CK KPJ i Vrhovnog štaba. Tu se prvenstveno misli na Makedonce — komuniste, koji su krajem avgusta 1941. pobjegli iz zatvora u Sremskoj Mitrovici, kao i na one koji su do tada bili na radu u Beogradu.

426 U oktobru 1941. Vrhovni štab NOPOJ je nastojao da nastavi pregovore sa ravnogorskim četničkim vodstvom, tražeći susret s njegovim predstavnicima. D. Mihailoviću je ponuđen sastanak 16. oktobra. On poziv nije prihvatio, ali je u Vrhovni štab uputio kapetana Milorada Mitića u svojstvu oficira za vezu s ovlašćenjem da pregovara »u vezi sa vojničkom situacijom«. U isto vrijeme, D. Mihailović je tražio da mu Vrhovni štab NOPOJ uputi formulisane stavove o bitnim pitanjima. Tito je ovim pismom udovoljio zahtjevu D. Mihailovića formulišući u njemu stavove o kojima je trebalo da se razgovara u pregovorima, odnosno da budu osnova sporazuma koji bi prihvatile obje strane.

427 Nije se moglo utvrditi da li je, kad i koga Vrhovni štab uputio u štab D. Mihailovića kao svoje predstavnike.

428 Tito, u stvari, predlaže D. Mihailoviću da pregovore vode najodgovornije ličnosti oba vodstva.

429 Primivši ovo Titovo pismo, D. Mihailović je odlučio da se sastane s predstavnicima vodstva narodnooslobodilačkog pokreta, ali pod uslovom da taj susret bude u njegovom štabu. U selu Brajićima sastale su se 26. oktobra 1941. delegacije Vrhovnog štaba i komande četničkih odreda koje su predvodili Tito i Draža Mihailović. Predstavnici četničkog vodstva odbili su da prihvate predloge za sporazum koji su u ovom Titovom pismu D. Mihailoviću formulisani pod tačkama 1, 2, 6. i 7. Međutim, obje strane su se ipak sporazumijele: da obje komande i dalje mobilišu na način kako su to činile i prije; da i jedne i druge vojne jedinice ostanu tamo gdje se nalaze, da se izbjegavaju sukobi i da se akcije koordiniraju; da sjedište Vrhovnog štaba NOPOJ ostane u Užicu, a da sjedište četničkog vodstva bude u Požegi; da se plijen dijeli; da se i jedne i druge jedinice mogu neometano kretati po oslobođenoj teritoriji; da se obrazuju mješoviti ratni sudovi za suđenje pljačkašima i neprijateljima naroda; da se vodi briga o obezbjeđenju stanovništva; da se Štabu D. Mihailovića uputi iz fabrike oružja u Užicu 1200 pušaka i municija; da se iz užičke banke Vrhovnom štabu i Štabu D. Mihailovića dodijeli po 5 miliona dinara, a najviše novca da se dâ za pomoć izbjeglicama.

Za četničko vodstvo, koje se već bilo odlučilo za opšti napad na partizane, sporazum postignut u Brajićima značio je samo borbu za vrijeme, održavanje dimne zavjese iza koje treba izvršiti pripreme za taj obračun oružjem. Sutradan po sklapanju sporazuma sa Vrhovnim štabom NOPOJ, četnici D. Mihailovića su u Požegi, u vozu, 27/28. oktobra uhapsili komandanta Prvog šumadijskog NOP odreda Milana Blagojevića, zvjerski ga mučili i, najposlije, ubili. U Požegi su preduzeli pravu hajku na partizane, članove narodnooslobodilačkih odbora. Zadržavani su i pljačkani partizanski transporti municije, žita i opreme koja je upućivana na front. U užičkom srezu je otpočela opšta mobilizacija četnika i njihovo prikupljanje bliže Užicu. Na Karanu su četnici napali transporte municije upućene partizanskim odredima koji su sprečavali prodor Nijemaca iz Valjeva ka Užicu. Četnički odredi su 1. novembra primili naredbe za napad na partizane.

Dok je četnički ravnogorski štab vršio užurbane pripreme za napad na Užice, Ivanjicu, Čačak i druga mjesta, Vrhovni štab je obavijestio partizanske odrede o sporazumu u Brajićima nalažući njegovo striktno poštovanje: svi uhapšeni četnici pušteni su iz zatvora; u Požegi je četnicima ustupljeno 5000 kilograma žita; iz užičke fabrike oružja upućeno je 500 pušaka i 24 000 metaka ravnogorskom četničkom štabu.

Organ KPJ »Borba« objavljuje tih dana u svojim brojevima više napisa u kojima se ističe potreba očuvanja i jačanja jedinstva naroda u borbi protiv okupatora. U broju od 30. oktobra »Borba« je objavila parole CK KPJ povodom 24-godišnjice oktobarske socijalističke revolucije. Među tim parolama bila je i ova: »Da živi jedinstvo i bratstvo partizana i četnika!«

430 Odmah poslije sjednice Politbiroa u Beogradu, 4. jula 1941, *Milovan Đilas Veljko*, član Politbiroa CK KPJ, upućen je u Crnu Goru s ovlašćenjima delegata CK KPJ. Sve do druge polovine oktobra CK KPJ i Vrhovni štab nisu imali vezu sa

Crnom Gorom i zbog toga ni cjelovit uvid u događaje i u rad PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Tek kad je u Užice došao iz Crne Gore Mitar Bakić i donio CK KPJ izvještaj, partijska i vojna dokumenta crnogorskog rukovodstva, CK KPJ je dobio jasniju sliku o događajima u Crnoj Gori. Pošto nije bio zadovoljan radom svog delegata Milovana Đilasa, CK KPJ je donio odluku da ga povuče i umjesto njega u Crnu Goru uputi *Ivana Milutinovića Milutina.*

431 Stavovi i postupci koje Tito kritikuje u ovom pismu bili su izloženi u rezoluciji i usvojeni na konferenciji KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, održanoj 8. avgusta 1941, poslije oseke 13-julskog ustanka, i u pismu delegata CK KPJ Milovana Đilasa povodom te rezolucije. Iz kritičke analize vojnih i političkih događaja prvih dana ustanka i poslije intervencije talijanskih trupa u pomenutoj rezoluciji je izveden zaključak: »Vojničke je akcije trebalo i treba svesti na njihove prirodne uslove, vodeći računa o zrelosti masa i o činjenici da pokret treba širiti dalje u neprijateljsku pozadinu i da *u datim uslovima gerila može dati mnogo bolje rezultate nego oružani ustanak*« (podvukao priređivač). Nabrajajući najpreče zadatke koje treba da izvrši partijska organizacija, u rezoluciji je bilo napisano i ovo: »4) organizovanje masovnog gerilskog pokreta, kao kičme buduće vojske... 5) Svestrana vojnička i politička priprema opštenarodnog oružanog ustanka...« I Milovan Đilas u svom pismu govori o dva oblika oružane borbe: »Gerila kao osnovni oblik koji odgovara objektivnim uslovima, ali ne napuštati mase koje se dižu na ustanak, ne izbjegavati ustaničke oblike borbe«.

Pokrajinsko savjetovanje je, u stvari, smatralo da je u uslovima nastalim poslije ofanzive talijanskih divizija, ponovne okupacije gradova i znatnog pojačanja talijanskih snaga u garnizonima oružanu borbu mogućno nastaviti »gerilskim akcijama«, a za to vrijeme intenzivnom političkom i organizacionom akcijom spremati novi »opštenarodni oružani ustanak«. Držalo se da gerilski (ili partizanski) rat nije isto što i ustanak, već jedan oblik borbe na koji je jedna strana prisiljena zbog sasvim nepovoljnog odnosa snaga, zbog »nesazrelog momenta«, za odlučujući konačan udar — za ustanak. A ustanak je samo ono stanje kad je cio narod na nogama u oružanom naletu na neprijatelja.

Određujući organizacione i političke zadatke, savjetovanje ih traži u analizi međunarodne i unutrašnje situacije, i u rezoluciji zaključuje: »Borba crnogorskog naroda i ostalih jugoslovenskih naroda ulazi sada u novu, još odlučniju fazu, *u fazu organizacionih i političkih priprema opštenacionalne — oslobodilačke antifašističke revolucije*« (podvukao priređivač). Na tu novu fazu — *antifašističku revoluciju* i na političke, organizacione i vojne zadatke, u vezi s njom, upozorava u svom pismu i delegat CK KPJ Milovan Đilas: »Predstojeća antifašistička revolucija riješiće pitanje nacionalne nezavisnosti, prava naroda na samoopredjeljenje, pitanje narodne demokratske vladavine i uništenja svih ostataka fašističke reakcije, pitanje snošljivog života za radničku klasu i radne seljačke mase i pitanje garancija tekovina te revolucije (organizovani i naoružani narod)«.

To su stavovi što su od avgusta poslužili partijskoj organizaciji u Crnoj Gori kao polazište političke, vojne i organizacione aktivnosti, koje je krajem oktobra CK KPJ procijenio kao neprihvatljive i opasne po uspješan razvitak ustanka u Crnoj Gori. Josip Broz Tito i Edvard Kardelj (Bevc) će 10. novembra uputiti PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak opširno pismo u kojem će Titove kritičke primjedbe, učinjene u ovom pismu, biti podrobnije i još šire izložene (vid. str. 186).

432 Ivan Milutinović je sa ovim Titovim pismom stigao u Crnu Goru 5. novembra 1941.

433 Ofanzivne akcije 342. njemačke divizije u Mačvi, masovni zločini Nijemaca u rejonima koji su tom ofanzivom bili zahvaćeni, izvjesna kolebanja u narodu koja su represalijama bila izazvana, a četničkom propagandom pojačavana; zatim pojačane akcije četnika za formiranje svojih odreda i njihovo sve agresivnije izazivačko i sve neprijateljskije nastupanje prema partizanima u Srbiji — te su okolnosti navele Vrhovni štab na odluku da partizanske snage u Srbiji, koje su bile primorane

da se bore na više frontova, pojača sa snažnijim odredom crnogorskih partizana, pa je 3. oktobra partijskom i vojnom rukovodstvu Crne Gore Tito izdao naredbu da u Srbiju upute oko 3000 partizana. Tek po dolasku Ivana Milutinovića u Crnu Goru pristupiće se užurbanim pripremama da se ta Titova naredba sprovede. I. Milutinović će sutradan po dolasku u Crnu Goru, 6. novembra, izvijestiti CK KPJ da se pristupilo »prikupljanju i mobilizaciji partizana za odašiljanje u Sandžak«. U roku od deset dana bilo je formirano 9 bataljona s ukupno 3690 boraca koji su, pod imenom Crnogorski partizanski odred za operacije u Sandžaku, krajem novembra napustili Crnu Goru i krenuli za Sandžak.

434 Povod za ovo javno saopštenje Vrhovnog štaba NOPOJ, koje je Tito napisao zajedno s najbližim saradnicima iz Vrhovnog štaba, bio je oružani napad četničkih odreda Draže Mihailovića na Užice i Ivanjicu.

435 O nastojanjima vodstva narodnooslobodilačkog pokreta da nagovori ravnogorsko četničko vodstvo da aktivira svoje vojne formacije i da sarađuje s partizanima u borbi protivu okupatora i kvislinga vid. nap. 262, 312, 381, 426, 427, 428, 429.

436 Odnosi se na nasilni upad četnika D. Mihailovića u Požegu, 4. oktobra 1941.

437 Planirajući opšti napad na partizane, D. Mihailović je 2. novembra uputio naredbu komandantu četničkih odreda u opsadi Kraljeva Radoslavu Đuriću (koji je bio četnički predstavnik zajedničkog partizansko-četničkog operativnog štaba za blokadu i napad na Kraljevo) da sa četnicima odmah napusti položaje kod Kraljeva, napadne partizane u Čačku, razoruža partizansku komandu i sprovede je na Ravnu goru, razoruža partizane i njihove starješine ukoliko ne pristanu da se stave »pod komandu Jugoslovenske vojske u otadžbini«.

438 Čim su predstavnici Vrhovnog štaba napustili Brajiće, 27. oktobra, ravnogorsko četničko vodstvo je načinilo plan koncentričnog napada na Užice. Tim planom je bilo zamišljeno da se Užice napadne sa četiri strane, putevima koji vode u Užice, od Čajetine i Mačkata, od Višegrada, od Valjeva i od Požege.

Glavni udar je povjeren snagama takozvane požeško-karanske četničke grupe. U svitanje, 2. novembra, trebalo je da se po brdima na prilazu Užica pojavi u streljački stroj razvijen napadački obruč četničkih odreda.

Obaviješten o prikupljanju i pokretima četnika prema Užicu, Vrhovni štab je naredio štabu Užičkog NOP odreda pripravnost i da 1. novembra preduzme preventivne mjere da se napad osujeti, a ako uslijedi — odbije. Kod Tita je 30. oktobra došao Radivoje Jovanović Bradonja s tačnim informacijama o četničkim planovima za napad na Užice i predložio mu da se na prikupljene četnike, čiji je broj bio veći od broja partizana koji su se nalazili u Užicu, napadne prije nego što oni krenu u napad. Tito nije prihvatio Jovanovićev predlog, jer je smatrao da je bolje dovesti branioce Užica i u nepovoljniji vojnički položaj nego četnicima dati mogućnost da optužuju partizane kako su ih oni prvi napali i otpočeli bratoubilačku borbu. Pojava jedinica Užičkog odreda na nekim mjestima prikupljanja četnika, na pravcima od Bioske, Čajetine i Kosjerića i hapšenje nekoliko podstrekača napada na Užice pokazala se kao uspješna »preventivna mjera« kojom je plan koncentričnog napada pravovremeno osujećen, ali se četnici neće zbog toga pokolebati da sa ostalim snagama napadnu Užice 1/2. novembra 1941.

439 Na zahtjev samih četnika, u Ivanjici je 1. novembra 1941. potpisan sporazum između štaba Ariljskog partizanskog bataljona i četničke komande za srez moravički. Međutim, 6 časova poslije potpisivanja tog sporazuma moravički četnici D. Mihailovića i četnici Koste Pećanca, kojima je komandovao *Boža Ćosović Javorski*, napali su partizane u Ivanjici. Partizani su odbili četnike od Ivanjice i odbacili ih prema Javoru. U odbrani Ivanjice poginuo je komesar Ariljskog partizanskog bataljona Stevo Čolović i 17 partizana Ariljskog bataljona i Moravičke partizanske čete. Poginulo je 45 četnika.

440 Osim užičkih partizanskih jedinica, u napadu na Požegu učestvovao je i Dragačevski bataljon Čačanskog NOP odreda.

441 Poslije poraza kod Užica, Ivanjice i Požege četnici su, po naredbi D. Mihailovića, napustili opsadu Kraljeva i pošli u napad na Čačak.

Štab Čačanskog NOP odreda je nastojao da izbjegne oružani sukob i pokušavao da se sporazumije sa četnicima. Komandant četničkih odreda major Radoslav Đurić je Štabu Čačanskog NOP odreda pismeno uputio »uslove sporazuma« u kojima se otvoreno objavljuje da je metamorfoza D. Mihailovićevog »pokreta otpora« završena, taktički pokrivači se skidaju i četnički pokret iz te draperije iskače na scenu kao neskriven neprijatelj narodnooslobodilačkog pokreta, i, nadasve, kao glavna snaga kontrarevolucije. U pomenutim uslovima je bilo napisano:

»1. — Preformiranje partizanskih jedinica koje su do sada bazirane na političkoj osnovi u postojeće vojno-četničke odrede, pod komandom pukovnika gosp. Draže Mihailovića, koji je za to naimenovan ukazom Nj. V. Kralja.

2. Obostrano skidanje znakova koji nemaju obeležje Jugoslovenske vojske.

3. Ukidanje narodnooslobodilačkih odbora. Smena opštinskih uprava i postavljanje novih.

4. Pošto je naša država monarhija, to svaki mora da prizna Nj. V. Kralja i da se za njega i otadžbinu bori protiv okupatora. Svako ko protiv ovog bude radio, kratkim putem biće osuđen... !«

Partizani nisu prihvatili ponuđenu kapitulaciju i uništenje. Četnici su 7. novembra napali Čačak i bili razbijeni.

Po naređenju D. Mihailovića napustili su front prema Nijemcima u Valjevu i cerski četnici kapetana Dragoslava Račića i krenuli da napadnu Užice.

U Gornjem Milanovcu, u kojem su četnici i partizani zajedno držali vlast, četnici su, nenadano, 7. novembra, noću opkolili bolničku zgradu u kojoj su spavali borci 3. bataljona Prvog šumadijskog NOP odreda i zarobili većinu iznenađenih partizana. Na podmukao način četnici su zarobili u Ljigu 107 partizana.

Sukob između partizana i četnika buknuo je po cijeloj Srbiji. »Borba« je u broju od 8. novembra 1941, u članku *Još jedna izdaja*, ukazala, prvi put, na D. Mihailovića kao izdajnika.

442 To pismo Milovana Đilasa Veljka od 29. oktobra, koje je iz Crne Gore uputio CK KPJ, nije sačuvano, a nije poznato ni koji su to »partijski i drugi materijali« stigli s tim pismom. Budući da je Milovan Đilas to pismo pisao prije no što mu je bila poznata Titova ocjena rezolucije pokrajinskog savjetovanja, koje je u Crnoj Gori održano 8. avgusta 1941, kao i ocjena Đilasovog pisma priključenog toj rezoluciji (vidi str. 169), očigledno je da su se pogrešni stavovi iz avgusta ponovili u Đilasovom pismu od 29. oktobra i u partijskim materijalima što ih je sa tim pismom uputio CK KPJ.

443 Tito i Kardelj imaju na umu da je crnogorsko rukovodstvo upozoreno već jednom na greške u onom pismu koje je Tito uputio PK KPJ za Crnu Goru i Sandžak iz Užica 22. oktobra 1941. po Ivanu Milutinoviću (vidi str. 169). Pored toga, i Ivanu Milutinoviću je CK KPJ postavio zadatak da još podrobnije saopšti PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak mišljenje CK o greškama crnogorskog rukovodstva.

444 *Staljinov govor* od 7. novembra 1941. i parole CK SKP (b) bile su objavljene u »Borbi« br. 10, 8. novembra 1941. i u br. 8, i 9, 7. novembra.

445 U pismu M. Đilasa koje je priloženo uz rezoluciju pokrajinskog savjetovanja (8. avgusta 1941) na jednom mjestu stoji i ovo: »antifašistička revolucija nije ništa drugo nego nužna etapa proleterske revolucije«.

446 S obzirom na to da u ovom pismu nije naveden tačan naslov Lenjinovog članka pisanog 1905, a Lenjin je te godine o revoluciji 1905. napisao više manjih i obimnijih radova, teško je pouzdano utvrditi na koji članak upućuju Tito i Kardelj. Ali u kontekstu misli koju razlažu o partizanskom ratu kao jedinoj mogućnoj formi

ustanka u Jugoslaviji u uslovima okupacije vjerovatno je da imaju u vidu Lenjinov članak *Borba proletarijata i lakejstvo buržoazije* (štampan 3. juna — 20. jula 1905. u »Proleteru«, br. 6). U tom se članku može pročitati: »Iz djelimičnih eksplozija sve se više ispoljava slika opšteruskog požara koji se razgara . . . Te eksplozije, svaka posebice, nemoćne su. Organizovana sila carske vlade može ugušiti pobune jednu za drugom, ako pokret, isto tako neorganizovano i sporo, bude prelazio iz jednog grada u drugi, iz jednog rejona u drugi. Ali se ujedinjavanjem te eksplozije mogu sliti u jednu tako silnu bujicu revolucionarnog plamena pred kojim se neće moći održati nikava sila na svijetu. I to se ujedinjenje približava hiljadama raznih puteva, za koje mi ne znamo i o kojima čak ne slutimo. Narod se uči revoluciji na ovim pojedinim pobunama i sukobima, — na nama je samo da ne zaostajemo od zadatka dana, da umijemo uvijek pokazivati slijedeći, viši stupanj borbe . . . «

447 Organ PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak *Narodna borba* štampan je (povremeno) od 15. septembra 1941. do 5. juna 1944. godine. U jesen 1944. PK nije raspolagao štamparijom i sva izdanja crnogorskog rukovodstva (»Narodna borba« i »Saopštenja«) štampana su u to vrijeme na ciklostilu.

448 Pošto su Nijemci 29. novembra ušli u Užice, a Vrhovni štab se sa glavninom partizanskih odreda povukao iz Srbije u Sandžak, nije se mogao ostvariti taj zahtjev da se iz Crne Gore šalju dopisi za *Borbu* i organizuje njeno doturanje do Crne Gore.

449 Mada je *Borba* štampana u 10 000 primjeraka, ona nije dospijevala svuda gdje se to željelo. Najviše primjeraka je ostajalo u Srbiji, a Bosna i Hercegovina je, pored Srbije, najredovnije primala »Borbu«. U ostale krajeve zemlje, zbog neredovnih veza, zbog nemogućnosti transportovanja preko kurira, koji su nosili poruke, nepovezanosti oslobođenih teritorija — zbog tih teškoća »Borba« je samo s vremena na vrijeme dolazila u udaljene oblasti u vrlo ograničenom broju primjeraka, a negdje nije ni stizala. Nije bila organizovana ni dopisna mreža, već su informacije o događajima van Srbije štampane na osnovu izvještaja vojnih i partijskih rukovodstava. Ova Titova direktiva partijskim rukovodstvima trebalo je da doprinese rješavanju tih problema.

450 U političkom programu četničkog pokreta D. Mihailovića, koji je, na njegovu inicijativu, početkom septembra 1941. formulisao beogradski politički odbor, bilo je istaknuto: »Ideal je jaka homogena srpska državna jedinica, politički i ekonomski sposobna za život«. Da bi se taj »ideal« ostvario, autori programa (predstavnici gotovo svih bivših građanskih partija) smatrali su da je potrebno: da se »omeđe de fakto« srpske zemlje i da se sve preduzme da u njima ostane »samo srpski živalj«; da se posebno vodi računa o tome da se izvrši »brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom«; da se izradi plan za »čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice«; »u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje Muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi«, to jest prije nego što se rat završi.

U instrukcijama koje će uputiti četničkoj komandi za Crnu Goru, 20. decembra 1941, D. Mihailović će još jasnije saopštiti neka načela ravnogorskog programa: »Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj Veliku Srbiju, etnički čistu, u granicama Srbije, Crne Gore, Bosne, Hercegovine, Srema, Banata i Bačke«.

»Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i između Srbije i Slovenačke, čišćenjem Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa.« I prilikom susreta s D. Mihailovićem u Struganiku i Brajićima Tito je čuo od četničkog vođe prijetnje nožem Hrvatima i Muslimanima. Mihailović je Titu to otvoreno govorio, jer je bio uvjeren da razgovara s Rusom.

451 Tito ima na umu napadna djejstva i zločinačke akcije 342. njemačke didivizije i ojačanog 125. puka u Mačvi, Posavini u oblasti Cera, Iverka, oko Krupnja, Valjeva i Obrenovca od 24. septembra do potkraj oktobra. Prema podacima koje je u svom izvještaju od 15. oktobra ostavio načelnik za pozadinu kod njemačkog

komandanta Srbije, Nijemci su od prodora u Mačvu, 24. septembra, pa do polovine oktobra pretrpjeli gubitke: 271 ubijeni, 472 nestala i 461 ranjen vojnik, podoficir i oficir.

452 O tome vidi: Titovo pismo komandatu vojno-četničkih odreda pukovniku g. Draži Mihailoviću od 20. oktobra 1941. (vidi str. 166), i Saopštenje Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda od 7. novembra (str. 171).

453 Početkom i sredinom oktobra Nijemci su doživljavali teške uzastopne poraze i gubitke u borbama sa Kragujevačkim NOP odredom, pa je komandant 749. pješadijskog puka 717. pješadijske divizije naredio majoru Kenigu da po Kajtelovom ključu odmazde organizuje ubijanje nekoliko hiljada građana Kragujevca. Pripremanje i izvršenje masovnog strijeljanja pomogli su odredi Milana Nedića i Dimitrija Ljotića. Devetnaestog oktobra je počelo masovno hapšenje. U barake artiljerijskog puka bivše Jugoslovenske vojske kod Topovskih šupa zatvoreno je više hiljada ljudi od 12 do 80 godina starosti.

Ujutro 21. oktobra zatvorenici su u grupama od po 100 do 200 ljudi odvođeni u dolinu Erdoglijskog i Sušičkog potoka, kraj grada, pred mitraljeze 3. bataljona 749. puka njemačke 717. divizije. Prema njemačkim podacima strijeljano je 2300 osoba, a prema drugim podacima oko 6000.

454 Nijemci su otpočeli masovna hapšenja u Kraljevu 4. oktobra, u času kad su partizanski odredi izbili nadomak gradu, blokirajući ga. Svi radnici u fabrici aviona bili su tog dana zadržani i ostali su zatočeni u fabrici sve do 15. oktobra. Desetog oktobra Nijemci pretvaraju u zatvor i fabriku vagona. Radnicima je onemogućeno da idu kućama. Narednih dana počinje masovno hapšenje ostalih građana, muškaraca starijih od 15 godina. Njih dovode kod radnika zatvorenih u fabrici vagona. Radnike i službenike željezničke stanice Nijemci hapse 14. oktobra. Na željezničkoj stanici u Kraljevu se nalazila velika masa Srba izbjeglica iz Bosne, Makedonije, Kosova, kao i veći broj prognanih Slovenaca, koji su živjeli po vagonima. Nijemci su i njih pohapsili. Po naređenju komandanta 717. njemačke divizije, u Kraljevu je zavedeno opsadno stanje i naređeno strijeljanje — 100 Srba za svakog ubijenog njemačkog vojnika, a za svakog ranjenog Nijemca 50 Srba. Od 15. do 24. oktobra Nijemci su u Kraljevu strijeljali više od 2000 ljudi.

455 Prema njemačkim podacima, u Beogradu je do novembra 1941. strijeljano 6750 ljudi.

456 Tito ima na umu susrete i pregovore koje je s Dražom Mihailovićem vodio u Struganiku 19. septembra i u Brajićima 26. oktobra, kao i pregovore koje su s D. Mihailovićem vodili predstavnici Vrhovnog štaba krajem septembra, poslije Savjetovanja u Stolicama (vidi o tome u nap. 381 i 426—429).

457 Tito ima na umu učešće četnika u opsadi Kraljeva, kad je bio formiran i zajednički operativni štab.

458 Riječ je o uslovima, odnosno osnovama za sporazum, koji je Tito u ime Vrhovnog štaba formulisao u pismu D. Mihailoviću 20. oktobra, a o kojima su predstavnici Vrhovnog štaba i ravnogorske četničke komande pregovarali u Brajićima 26. oktobra (vidi str. 237).

459 Napad Mihailovićevih četnika na partizane, u kojem su se u novembru morale angažovati snage Užičkog ,Čačanskog, Šumadijskog i Valjevskog partizanskog odreda, olakšao je položaj Nijemcima, a osobito onim njihovim garnizonima koji su bili blokirani (Valjevo i Kraljevo). Mačvanski, Posavski i dijelovi Valjevskog NOP odreda su zbog toga morali samo da odbijaju pokušaje Nijemaca da se iz Valjeva probiju na oslobođenu teritoriju prema Užicu.

460 Jedinice Užičkog ,Čačanskog i Šumadijskog NOP odreda su razbijene četnike kod Užica, Požege, Karana i Čačka neprekidnim gonjenjem dotjerale i do najviših vrhova Maljena i Suvobora. Razbijenim i opkoljenim četnicima ostao je vrlo mali prostor na Ravnoj gori.

461 Onog dana kad je ovo pismo pisano Vrhovni štab je već bio donio odluku da prihvati ponudu D. Mihailovića da se obnove pregovori. Našavši se u teškom položaju poslije neuspjelog pokušaja da likvidira partizane, D. Mihailović je uputio u Vrhovni štab oficira za vezu kapetana M. Mitića, koji je Titu saopštio želju ravnogorskog vodstva da se obustave neprijateljstva i obnove pregovori. Vrhovni štab je donio odluku da naredi obustavu djejstava partizanskih odreda prema Ravnoj gori i da prihvati predlog pritiješnjenog D. Mihailovića o obnovi pregovora. Vrhovni štab je 16. ili 17. novembra uputio ravnogorskom vodstvu uslove za obnavljanje pregovora: da četnici D. Mihailovića stupe u borbu protivu okupatora; da se D. Mihailović definitivno odrekne nastojanja da partizane potčini svojoj komandi; da se ostala pitanja — zajedničkog operativnog rukovodstva i druga — rješavaju poslije uspostavljanja mirnih odnosa. Ravnogorskom četničkom vodstvu bili su postavljeni i uslovi: da se četničke jedinice povuku na liniju Kamenica — Brajići, da se odmah obrazuje zajednička komisija, koja će ispitati slučaj u Požegi i druge krivice i da se obrazuje delegacija za pregovore. Četničko vodstvo nije bilo u položaju da bira. U Čačku su se 16. novembra sastali predstavnici Vrhovnog štaba Aleksandar Ranković, Ivo Lola Ribar i Petar Stambolić i predstavnici ravnogorske četničke komande major Radoslav Đurić i major Mirko Lalatović. Pozivajući se na poruke upućene preko Radio-Londona, predstavnici četnika su postavili zahtjev da se sve snage stave pod komandu D. Mihailovića i da oni nisu ovlašćeni da potpišu sporazum. Delegacije su se razišle. Međutim, D. Mihailović se 19. novembra predomislio i naredio svojim predstavnicima da sklope sporazum. Dvadesetog novembra su delegacije potpisale sporazum, kojim je bilo predviđeno obustavljanje neprijateljstava, angažovanje odreda protivu okupatora, zajedničko raščišćavanje svih problema koje je sukob izazvao.

Međutim, pet dana poslije potpisivanja sporazuma uslijedila je njemačka ofanziva na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije, a četničko vodstvo je pokazalo da nije spremno da izvršava obaveze prihvaćene potpisanim sporazumom u Čačku 20. novembra. D. Mihailović je odbio zahtjev Vrhovnog štaba da se četnički odredi angažuju u odbrani oslobođenje teritorije.

Umjesto da sa svojim snagama pojačaju partizanske odbrambene frontove četnički komandanti su na konferenciji, održanoj u glavnom četničkom štabu na Ravnoj gori 30. novembra, riješili da se četnički odredi odnosno da se ravnogorski četnici formalno uključe u kvislinške oružane odrede Milana Nedića. Time su se stvarale mogućnosti da se četnici legalno zadrže na svom terenu i, prerušeni u nedićevce, egzistiraju uz Nijemce i da se, udruženi s nedićevcima, pomagani od Nijemaca, obračunaju s partizanskim odredima koji su ostali u Srbiji poslije povlačenja glavnih partizanskih snaga i Vrhovnog štaba u Sandžak.

462 Pod učestalim i sve jačim pritiskom jugoslovenske izbjegličke vlade, kao i pod uticajem britanske vlade, koja je podržavala želje jugoslovenske vlade da se D. Mihailoviću osigura u Jugoslaviji uloga jedinog i neospornog vođe pokreta otpora, sovjetska vlada, odnosno Radio-Moskva, pa i štampa, činili su, u interesu učvršćenja povjerenja među saveznicima, izvjesne ustupke, pa se događalo da Radio-Moskva u svojim emisijama prenese i neku pohvalnu vijest Radio-Londona, ili neke novinske agencije, o D. Mihailoviću, U ovom pismu Josipu Kopiniču, rukovodiocu Kominterninog punkta za veze u Zagrebu, Tito je izlio svoje neraspoloženje, dao Kopiniču osnovne informacije o događajima i ovlastio ga da, na osnovu tih podataka, sam sastavi tekst telegrama za Kominternu.

463 Riječ je o napadu četnika na Užice, Ivanjicu, Gornji Milanovac, Ljig i Čačak i predaji zarobljenih partizana Nijemcima u selu Slovcu 13. novembra 1941. (vidi o tome u nap. 438—444).

464 Ubistvo 17 bolničara i ljekara i 16 ranjenika, koji su bili uhvaćeni u Mionici, četnici su izvršili polovinom novembra. Tom prilikom je ubijen i profesor Milutin Todorović, koji je neko vrijeme bio komandant Kosmajskog NOP odreda.

465 U Kosjeriću je početkom novembra ubijeno i unakaženo 9 pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta. Među ubijenima su bile i učiteljice Jelena Gmizović i Mileva Kosovac.

466 Eksplozija u fabrici oružja u Užicu, koja je bila smještena u trezorima Narodne banke, dogodila se 22. novembra 1941.

467 Tito je odlučio da pozove Josipa Kopiniča i njegovu suprugu Stelu Bamjadzidos Kopinič Kisu, radio-telegrafistkinju, koja je, takođe, radila za Kominternu, da odmah dođu u Užice da bi pomogli da se uspostavi radio-veza između CK KPJ i Kominterne. Putujući iz Zagreba u Vrhovni štab bez svoje supruge, koja je morala ostati u Zagrebu s radio-stanicom da održava vezu s Kominternom, J. Kopinič je stigao u Vrhovni štab krajem decembra 1941. u Rogaticu.

HRONOLOGIJA

Kraj aprila

Tito priprema savjetovanje KPJ, koje će se održati početkom maja. Preko centralne tehnike u Zagrebu, odnosno kurira, šalje poruke nacionalnim i pokrajinskim rukovodstvima da pošalju svoje predstavnike na savjetovanje.

Ustaške vlasti popisuju i rekviriraju privatne automobile. U »Fordovoj« garaži nalazi se putnički automobil »Ford«, kupljen prije rata za potrebe CK KPJ. Tito odlazi u garažu, uzima automobil i dovozi ga na Stenjevac u namjeri da u dvorištu zgrade u kojoj stanuje skloni automobil u skrovište koje bi mu zidari podigli. Tito angažuje dva zidara i onog dana kad je automobil uzidan Tito izlazi u grad da bi se sastao sa R. Končarom. O ručku se vraća kući i prije nego što do nje stiže presreće ga sin rođaka Branko Broz i obavještava da ga kod kuće čeka ustaška policija. Tito shvata da ga je neki od zidara prijavio i ne odlazi kući. Najposlije su ustaše odvezle automobil, zbog čega su i došle, a »vlasnik« ih više nije zanimao.

1. maj

Tito piše proglas CK KPJ narodima Jugoslavije povodom Prvog maja u kome ukazuje na uzroke aprilskog sloma, ističe da KPJ ne priznaje okupatorovo i kvislinško komadanje Jugoslavije, poziva radničku klasu na jedinstvo i naglašava da će njena avangarda KPJ biti u prvim redovima oslobodilačke borbe svih naroda Jugoslavije, da će se boriti protiv okupatora, domaćih slugu okupatora, protiv šovinizma, za bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije, za njihovu bolju budućnost, za novu Jugoslaviju.

Početak maja

Tito drži u Zagrebu savjetovanje sa predstavnicima nacionalnih i pokrajinskih partijskih rukovodstava s ciljem da se Partija »brzo organizaciono prilagodi novim uslovima, da se izvuku pouke i zaključci iz bliskih minulih događaja« i da se »utvrde zadaće« KPJ u uslovima okupacije. Savjetovanje postavlja pred KPJ zadatke: da okuplja mase na najširoj osnovi u borbu protiv okupatora i njegovih domaćih pomagača; da se bori protiv raspirivanja nacionalne mržnje i bratoubilačkog rata; da ukazuje narodu na odgovornost buržoaskih političkih vođstava za brzi aprilski slom u sudaru s agresorima: da se bori protiv nacionalšovinističke propagandne kampanje kojom se nastoji da se odgovornost za katastrofalni poraz prebaci sa političkog i vojnog jugoslovenskog vođstva na

pojedine narode, da čuva i učvršćuje jedinstvo jugoslovenskih naroda, da učvršćuje i proširuje partijske organizacije i jača njihov uticaj na narod, na sve društvene slojeve koje nije napustilo rodoljubivo, antifašističko raspoloženje. U zaključcima savjetovanja posebno je naglašeno da KPJ ne priznaje komadanje Jugoslavije i da, stoga, komunisti moraju biti, u Jugoslaviji, koju je Hitler rasparčao i razdijelio saučesnicima u agresiji, čvrsta, nesalomljiva spona između njenih naroda, pokretači i predvodnici narodnooslobodilačke borbe u svim krajevima Jugoslavije, pa i u onim oblastima koje su poslije prvog svjetskog rata ostale u granicama drugih država. Na savjetovanju se odlučuje da se pri svim rukovodstvima KPJ obrazuju vojni komiteti, kao organi koji će se starati o pripremama za oružanu borbu.

O Majskom savjetovanju KPJ Tito će u trobroju »Proletera« (mart—april—maj) objaviti iscrpan članak.

Početak maja

Tito se priprema za odlazak u Beograd. Daje uputstva Vladu Popoviću da obavijesti PK KPJ za Srbiju o njegovom dolasku kako bi mu se obezbijedili pouzdana veza na ilegalnim partijskim punktovima u Zemunu i Beogradu i smještaj. Sastaje se, pojedinačno, sa sekretarom CK KPH — R. Končarom, rukovodiocem centralne tehnike u Zagrebu Pavlom Papom i sa rukovodiocem Kominterninog punkta za veze s Josipom Kopiničem. Pored konkretnih, bliže preciziranih zadataka koje je preko R. Končara postavio hrvatskom rukovodstvu, u cilju dosljednog sprovođenja odluka Majskog savjetovanja KPJ, Tito se sa Končarom, Papom i Kopiničem posebno dogovara o vezama koje se moraju redovno održavati između CK KPH i CK KPJ, o radio-vezi CK KPJ sa Kominternom, preko J. Kopiniča, i o tome da CK KPH mora obezbijediti redovnu vezu CK KPJ sa CK Komunističke partije Slovenije.

Poslije ratnog poraza Kraljevine Jugoslavije, njene teritorijalne podjele od strane okupatora, proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, izvjestan broj članova KPH je postavio pitanje zašto je Komunistička partija Hrvatske još u sastavu Komunističke partije Jugoslavije. Ta simbioza nacionalističke i labilne komunističke svijesti u nekih komunista, nastala pod uticajem jakog i radikalnog građanskog nacionalističkog pokreta u Kraljevini Jugoslaviji, protiv koje se Komunistička partija odlučno borila u Hrvatskoj 1937—1939, opet je izronila nakon osovinskog razbijanja Jugoslavije kao separatistička tendencija, i Tito povodom nje piše članak *Zašto smo još u sastavu Komunističke partije Jugoslavije?*, koji će objaviti organ CK KPH »Srp i čekić« u br. 3, 4—5. juna 1941.

Druga polovina maja

Tito, u pratnji kurira CK KPJ Davorjanke Paunović Zdenke, preko punkta za vezu PK KPJ za Srbiju u Zemunu, koji se nalazi u stanu Jelice Bapšek, stiže u Beograd. Od tog dana sjedište Politbiroa CK KPJ je u Beogradu. Tu je i sjedište CK SKOJ-a, PK KPJ za Srbiju, PK SKOJ-a, Centralnog i Pokrajinskog odbora Narodnooslobodilačkog fonda. U Beogradu su svi centralni njemački vojni i okupacioni organi.

Prva dva dana po dolasku u Beograd Tito se smješta kod Vasa Raičkovića, u Topolskoj ulici 14. U tom stanu je poslije aprilskog rata ilegalno živio Ivan Milutinović.

U stanu Vasa Raičkovića i njegove supruge Zlate, spikerke Radio-Beograda, Tito se sastaje sa članovima Politbiroa — Aleksandrom Rankovićem, Ivanom Milutinovićem i Milovanom Đilasom i sa članovima CK KPJ — Ivom Lolom Ribarom, sekretarom CK SKOJ-a, i Svetozarom Vukmanovićem Tempom, rukovodiocem centralne tehnike u Beogradu. Na tom sastanku, u Topolskoj 14, Tito sa članovima CK KPJ donosi odluku da se u Makedoniju uputi Lazar Koliševski koji će odnijeti dokumenta CK KPJ nastala od 15. aprila do početka maja i utvrditi zašto se sekretar PK KPJ za Makedoniju Metodije Šatorov Šarlo nije odazvao pozivu CK KPJ da dođe u Zagreb na savjetovanje KPJ, zašto je prekinuo veze sa CK KPJ.

Tito stanuje u Zvečanskoj ulici 44, u stanu inženjera Svetozara Savićevića. Za sve radoznale on je trebalo da bude inženjer iz Zagreba, predstavnik »Škode«, koji je poslovno došao u Beograd i odsjeo kod Savićevića — poznanika i prijatelja iz vremena Savićevićevog službovanja u Dugom Selu.

Iz stana u Zvečanskoj 44 Tito nastavlja da rukovodi Partijom i njenim političkim i vojnim pripremama za oružanu borbu. Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju daje Politbirou kurire za veze s nacionalnim i pokrajinskim rukovodstvima, i Tito je u mogućnosti da odmah uputi u Zagreb kurirku CK KPJ Grozdanu Bjelić (Penezić), koja je, ovom prilikom, trebalo samo da obavijesti Pavla Papa Šilju da je Tito srećno doputovao u Beograd.

Tito piše proglas CK KPJ njemačkim i talijanskim vojnicima, koji će se u Beogradu i Zagrebu prevesti na njemački i talijanski jezik, štampati u ilegalnim štamparijama PK KPJ za Srbiju i CK KPH, a zatim tajno ubacivati u kasarne, kantine, stanove i na druga mjesta gdje se okupljaju ili navraćaju njemački i talijanski vojnici.

Tita obavještava Aleksandar Ranković da je Lazar Koliševski došao u Beograd na poziv CK KPJ i da je sa proglasima CK KPJ od 15. aprila, 1. maja i sa zaključcima Majskog savjetovanja KPJ otputovao za Makedoniju.

Kraj maja

Tito se sastaje sa vojnim atašeom Sovjetskog Saveza, koji još nije napustio Beograd, kao ni većina članova Ambasade, i predočava mu da se njemačke jedinice koje su bile angažovane za napad na Jugoslaviju užurbano prebacuju iz Jugoslavije, preko Mađarske i Rumunije, prema sovjetskoj granici. Saopštava mu i svoja saznanja, do kojih je došao još u Zagrebu, da njemački oficiri pričaju, u sredinama za koje drže da su im odane, da uskoro predstoji napad Njemačke na SSSR.

Tito piše iscrpan izvještaj Kominterni *O situaciji i događajima u Jugoslaviji* i šalje ga u Moskvu preko službenika Sovjetske ambasade, koji su početkom juna napustili Beograd.

U izvještaju Kominterni *O situaciji i događajima u Jugoslaviji* Tito predlaže da se u Njemačkoj i Italiji obrazuju centralna partijska rukovodstva, jer je to neophodno, a u Italiji postoje za to i povoljni uslovi.

Tito piše informaciju o pokretu njemačkih trupa iz Jugoslavije prema sovjetskoj granici i šalje je u Zagreb Josipu Kopiniču da je radio-vezom prenese Kominterni.

30. maj — Tito napušta stan u Zvečanskoj ulici br. 44, i Milentije Popović ga vodi na Dedinje, gdje se Tito nastanjuje u maloj vili Mirka i Vere Nenadović, sagrađenoj u slijepoj ulici (Nova ulica) iza željezničke bolnice. U toj vili je bilo, po nalogu PK KPJ za Srbiju, još u vrijeme gradnje, podignuto posebno sklonište za ilegalni boravak partijskih aktivista. U vili Nenadovića Tito stanuje i radi: ima radio-aparat, pisaću mašinu, hartiju, vojne topografske karte, mastilo za tajnu prepisku, revolver i ručne granate. Tu i ostaje sve do napuštanja Beograda (16. septembra 1941), mada će često boraviti i u vili Vladislava i Jare Ribnikar.

5. jun — Tito se u Takovskoj ulici br. 12 sastaje sa generalnim sekretarom Narodne seljačke stranke dr Dragoljubom Jovanovićem, da bi se s njim dogovorio o saradnji i udruživanju snaga u borbi protiv okupatora. Sastanku su prisustvovali Sreten Žujović, dr Ivan Ribar i saradnik dr Jovanovića — Sveta Živković. Sporazum je bio postignut, jer je dr D. Jovanović obećao da će sarađivati sa KPJ u borbi protiv okupatora. Međutim, bilo je to prazno obećanje, jer se dr Jovanović povukao, prekinuo vezu sa KPJ i nije se više odazivao pozivima koji su mu upućivani.

Prva polovina juna — Tito upućuje pismo Josipu Kopiniču, rukovodiocu punkta za veze s Kominternom u Zagrebu, u kojem ga izvještava da je po službenicima Sovjetske ambasade, koji su morali napustiti Beograd, poslao izvještaj J. V. Staljinu, odnosno Kominterni. Tita zanima da li je obavijestio Kominternu o Rigoletu Martiniju, članu CK KP Italije, kojega je sekretar CK KPH Rade Končar 6. juna izbavio iz zatvora u Kerestincu; izvještava ga da namjerava doputovati u Zagreb da bi vidio sina (Mišu), koji se rodio poslije Titovog odlaska iz Zagreba (24. maja), i njegovu majku Hertu Has.

Tito piše obavještenje Kominterni o sporazumu za zajedničku borbu protiv okupatora, koji je postigao sa generalnim sekretarom Narodne seljačke stranke dr Dragoljubom Jovanovićem, i šalje ga u Zagreb rukovodiocu punkta za veze s Kominternom da ga ovaj radiogramom uputi u Moskvu.

Sa članovima CK KPJ, koji se nalaze u Beogradu, Tito razmatra mogućnost ponovnog pokretanja »Borbe«, organa KPJ. Bila je obrazovana redakcija u sastavu: Josip Broz Tito, Ivo Lola Ribar, Milovan Đilas, Rodoljub Čolaković i Sreten Žujović. Međutim, do izlaska »Borbe« u tom času nije došlo, jer su mogućnosti bile ograničene, pa je to odloženo za povoljnije prilike.

U kući profesora dr Mihaila Vučkovića, u Ulici vojvode Dragomira br. 7, Tito se opet sastaje sa dr Ivanom Ribarom i preporučuje mu da i dalje održava veze sa poznatim političkim ličnostima iz onih stranaka koje su imale uticaja na narod, a isto tako da bude u vezi sa predstavnicima svih nacionalnih, kulturno-prosvjetnih i raznih stručnih udruženja. Tita je dr

I. Ribar tom prilikom obavijestio da dr D. Jovanović nije došao na sastanak, iako su se bili dogovorili da se sretnu baš u kući M. Vučkovića, i to odmah nakon zajedničkog sastanka što su ga imali 5. juna u Takovskoj ulici sa Titom i Žujovićem.

22. jun — Na vijest o napadu Njemačke na SSSR Tito saziva sjednicu članova Politbiroa i CK KPJ, koji se nalaze u Beogradu. Sjednica je održana u Molerovoj ulici br. 43, u stanu bankarskog činovnika Voja Mrčarice, a njoj su prisustvovali: Tito, A. Ranković, I. Milutinović, M. Đilas, I. L. Ribar, S. Žujović i S. Vukmanović. Na sjednici je razmatrana situacija nastala napadom Njemačke na SSSR i s tim u vezi, ocijenjeno je da je nastupio trenutak otpočinjanja oružane borbe protiv okupatora i njegovih domaćih saradnika. Donesena je i odluka da se CK KPJ odmah obrati proglasom komunistima i narodima Jugoslavije i pozove ih u oružanu akciju.

U duhu odluka donesenih na sjednici CK KPJ u Molerovoj ulici br. 43, Tito piše proglas CK KPJ upućen radnicima, seljacima, narodima Jugoslavije i članovima Komunističke partije Jugoslavije, kojim ih poziva, da, pod vođstvom KPJ, ujedinjeni, zbratimljeni krenu u boj protiv okupatora i njegovih slugu. Ovaj proglas, štampan 23. juna u ilegalnoj štampariji PK KPJ za Srbiju, odmah je po kuririma CK KPJ upućen nacionalnim i pokrajinskim rukovodstvima da ga umnože i rasture. Taj proglas nije značio najavu održane akcije, koja će uskoro da uslijedi, već je za ove organizacije KPJ, za sve komuniste bio nalog CK KPJ da oružane akcije odmah počnu.

23. jun — Lazar Koliševski se vratio u Beograd iz Makedonije, i Tito tek tada saznaje da je sekretar PK KPJ za Makedoniju Metodije Šatorov Šarlo otcijepio makedonsku organizaciju od KPJ i uključio je u Bugarsku radničku partiju (komunista), i to u dogovoru sa CK Bugarske radničke partije.

27. jun — Tito saziva proširenu sjednicu Politbiroa, na kojoj je odlučeno da se, umjesto dotadanjeg Vojnog komiteta, obrazuje Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije (GŠ NOPOJ), za čijeg komandanta je određen Josip Broz Tito, a za članove: Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Ivan Milutinović, Rade Končar, Franc Leskošek, Sreten Žujović, Ivo Lola Ribar i Svetozar Vukmanović.

Kraj juna — Tito se sastaje sa članovima Politbiroa i tom prilikom donosi se odluka da se M. Šatorov isključi iz Partije, da L. Koliševski opet ode u Makedoniju i tamo provede odluku CK KPJ, prenese makedonskim komunistima stavove KPJ, odnese proglas CK KPJ povodom napada Njemačke na SSSR koji treba da se prevede na makedonski jezik i rasturi po Makedoniji.

Tito obavještava Kominternu depešom, preko Kominterninog punkta za veze u Zagrebu, o akciji koju je KPJ preuzela nakon napada Njemačke na SSSR i o situaciji u Jugoslaviji.

Tito prima iz Zagreba, od Josipa Kopiniča, poruku Kominterne upućenu CK KPJ 22. juna, kojom se KPJ poziva da preduzme sve mjere da bi se »poduprla i olakšala« borba SSSR-a. Kominterna upozorava »da se na sadašnjoj etapi radi o oslobođenju od fašističkog podjarmljivanja, a ne o socijalističkoj revoluciji«.

4. jul — Tito saziva proširenu sjednicu Politbiroa, koja se održava u vili Vladislava Ribnikara, u Botićevoj br. 5. Sjednici su prisustvovali: Tito, A. Ranković, M. Đilas, I. Milutinović, I. L. Ribar, Sreten Žujović i S. Vukmanović. Odlučeno je: da se od sabotaža i diverzija pređe na opšti ustanak, čija će osnovna forma biti partizanski rat, da udarne grupe, formirane u gradovima, i što veći broj partijskih aktivista, članova komiteta, ode na teren i tamo pomogne organizovanje i izvođenje oružanih akcija, stvaranje partizanskih odreda, da se u NOP odredima postave politički komesari kao predstavnici KPJ, da se u pojedine pokrajine upute članovi CK KPJ sa izvanrednim ovlašćenjima za organizovanje i pokretanje ustanka — u Crnu Goru Milovan Đilas, a u Bosnu i Hercegovinu Svetozar Vukmanović Tempo, da se pokrene organ GŠ NOPOJ i da CK KPJ proglasom uputi poziv narodima Jugoslavije na ustanak.

5. jul — U vili V. Ribnikara Tito se sastao sa Vladom Popovićem, koji je doputovao iz Zagreba. Prenio mu je odluke proširene sjednice Politbiroa i dao zadatke za CK KPH. Tito je V. Popoviću saopštio odluku CK KPJ kojom je određeno jezgro vojnog rukovodstva za Hrvatsku (Operativno rukovodstvo), s Vladom Popovićem na čelu, kao sekretarom., uz još dva člana (Rade Končar i Andrija Hebrang). Od V. Popovića Tito je saznao da je J. Kopinič uputio CK KPH »direktivno« pismo u kojem je kritikovao hrvatsko rukovodstvo da je neaktivno, da ne organizuje i ne pokreće akcije i postavio mu zadatke koje treba da izvršava shodno zahtjevima Kominterne i potrebama SSSR-a.

6. jul — Tito šalje preko punkta za vezu u Zagrebu nekoliko depeša IK KI i obavještava ga o akciji KPJ i događajima u Jugoslaviji. Tito upućuje pismo Josipu Kopiniču, rukovodiocu punkta za veze s Kominternom u Zagrebu, i nalaže mu da odmah radio-vezom dostavi Kominterni tekstove depeša koje mu je poslao. Opominje ga da se ne miješa u stvari CK KPH i izražava neslaganje sa sadržajem pisma što ga je uputio CK KPH 28. juna 1941.

Prva polovina jula — **Tito prima iz Zagreba pismo od Pavla Papa, pisano oko 1. jula, u kojem on kritikuje CK KPH za neaktivnost i oportunizam.**

U Beograd dolazi iz Zagreba Branko Malešević koji Titu donosi informacije Josipa Kopiniča, zapravo Kopiničeve kritičke ocjene o hrvatskom partijskom rukovodstvu i Kominternin odgovor na prvu Kopiničevu informaciju o neaktivnosti CK KPH.

U obrtničkom domu u Beogradu Tito se sastao i razgovarao sa kurirom iz Zagreba Brankom Maleševićem.

12. jul — U duhu odluka donesenih na sjednici Politbiroa CK KPJ od 4. jula 1941, Tito piše proglas CK KPJ kojim se pozivaju narodi Jugoslavije u oružanu borbu protiv okupatora, a komunistima se nalaže da stanu na čelo oslobodilačke borbe i organizuju NOP odrede.

Iz Zagreba Titu stiže Kominternina depeša upućena CK KPJ 1. jula, u kojoj se traži da KPJ rasplamsa partizanski rat u Jugoslaviji, čime će, djejstvom u pozadini njemačkih snaga koje se bore na istočnom frontu, pomoći Crvenoj armiji. Ko-

minterna traži da CK KPJ u odgovoru kojim će potvrditi da je primio depešu saopšti »činjenice koje dokazuje ispunjenje tih direktiva«.

Tito prima izvještaj R. Končara u kojem se on samokritički osvrće na rad CK KPH i saopštava mu šta je CK KPH prepreduzeo nakon povratka Vlada Popovića iz Beograda (6.. jula).

Sredina jula — **Neko iz hrvatskog partijskog rukovodstva je informisao Tita o problemima nastalim u CK KPH, o njegovim odnosima sa MK KPJ za Zagreb koji se, pod uticajem J. Kopiniča, nakon njegove druge intervencije kod Kominterne, od koje je dobio nalog da formira novi CK KPH, odvojio od CK i počeo, po uputstvima J. Kopiniča, raditi samostalno, iza leđa CK KPH.**

16. jul — Obaviješten, s više strana, o problemu u KP Hrvatske, koji je upornom akcijom J. Kopiniča postao, najposlije, složen jer je Kominterna, na osnovu informacija koje je od Kopiniča dobila, poručila Kopiniču da formira novi CK KPH, Tito saziva sjednicu Politbiroa. Na toj sjednici, kojoj su prisustvovali: Tito, A. Ranković, I. Milutinović i I. L. Ribar, pretresen je problem i odlučeno da se obrazuje »istražna komisija« CK KPJ, s Blagojem Neškovićem na čelu, koja će ispitati slučaj i Politbirou podnijeti izvještaj.

17. jul — Tito, u ime CK KPJ, piše pismo CK KPH, shodno ocjenama i odlukama sjednice Politbiroa, koja je održana 16. jula povodom akcije rukovodioca Kominterninog punkta za veze u Zagrebu Josipa Kopiniča, koju je on preduzeo u Zagrebu i kod Kominterne ponesen kritičkim, sumnjičavim odnosom prema CK KPH.

Druga polovina jula — Tito se sastaje sa Blagojem Neškovićem u vili V. Ribnikara, upoznaje ga sa pojedinostima problema koji je nastao u KP Hrvatske u vezi sa akcijom J. Kopiniča i predaje mu pismo koje je za CK KPH napisao 17. jula s tim da ga po dolasku u Zagreb uruči R. Končaru. To pismo je služilo B. Neškoviću i kao punomoćje CK KPJ za vođenje istrage povodom slučaja »Vazduh«, kako je u partijskoj prepisci, iz tih dana, nazvan slučaj J. Kopiniča.

Lazar Koliševski se ponovo vraća iz Makedonije u Beograd, javlja se A. Rankoviću koji je, na osnovu izvještaja L. Koliševskog, obavijestio Tita da je Metodije Šatorov Šarlo, sekretar PK KPJ za Makedoniju, još jednom odbio da prihvati liniju KPJ i odluke CK KPJ osporavajući mu nadležnost nad partijskom organizacijom Makedonije, koju je, navodno, po odobrenju Kominterne, preuzeo CK Bugarske radničke partije. M. Šatorov nije dozvolio ni rasturanje proglasa CK KPJ napisanog povodom napada Njemačke na SSSR.

Tito saziva sastanak Politbiroa (sastanku prisustvuju oni članovi CK KPJ koji se u tom času nalaze u Beogradu: Tito, A. Ranković, I. Milutinović i I. L. Ribar) na kojem se razmatra problem makedonske partijske organizacije, odnosno njenog rukovodstva. Na sastanku je donesena odluka da CK KPJ uputi u Makedoniju svog delegata Dragana Pavlovića Šilju i ovlasti ga: da provede odluke CK KPJ o smjenjivanju M.

Šatorova sa dužnosti sekretara PK i njegovom isključenju iz KPJ, da suspenduje PK i da pomogne makedonskim komunistima da obrazuju rukovodstvo od ljudi spremnih da istraju na liniji KPJ. Odlučeno je da se PK KPJ za Makedoniju uputi pismo.

Tito se sastaje sa dr Ivanom Ribarom u Lastovskoj br. 9. Vodio se razgovor o događajima u Jugoslaviji. Tito je obavijestio dr I. Ribara o akcijama partizanskih odreda u Srbiji, Crnoj Gori, o primjerima oružanog bratstva Srba i Hrvata u borbi sa ustašama u Lici, na Kordunu i u Dalmaciji. Tito je, tom prilikom, povjerio dr Ribaru svoju odluku da uskoro napusti Beograd i ode na oslobođenu teritoriju u zapadnoj Srbiji. Tito je i tada preporučio Ribaru da se poveže sa ljudima iz građanskih stranaka i sa ljudima, posebno sa intelektualcima, koji ne pripadaju političkim strankama i da nastoji da ih uključi u narodnooslobodilački pokret.

Titu iz Zagreba stiže izvještaj Vlada Popovića, pisan 17. jula, u kojem ga on izvještava o sjednici CK KPH od 13. jula, na kojoj je kritikovan J. Kopinič, koji je povukao svoje optužbe. Obavještava ga i o sjednici MK KPJ za Zagreb (15. jula), kojoj su prisustvovali R. Končar i J. Kopinič, i na kojoj je J. Kopinič povukao svoje optužbe na račun CK KPH, a MK se raskritikovao i obećao da će održavati normalne odnose sa CK. V. Popović traži da CK KPJ ispita slučaj i da nekoga pošalje u Zagreb. Iz tog izvještaja Tito saznaje da se bjekstvo komunista iz Kerestinca zbog loše organizacije tragično završilo. Uz izvještaj V. Popovića Tito prima i pismo Pavla Papa, pisano 17. jula, u kojem on okrivljuje Josipa Kopiniča i predlaže da dođe neko iz CK KPJ i ispita stvar.

24. jul — Tito u ime CK KPJ piše pismo PK KPJ za Makedoniju u kojem ga obavještava o razlozima zbog kojih je CK KPJ odlučio da M. Šatorova isključi iz KPJ. Tito je u pismu postavio PK zadatke da organizuje partizanske odrede i povede oružanu akciju protiv okupatora, kao što to čine komunisti u svim krajevima Jugoslavije. Pismo je upućeno u Makedoniju po delegatu CK KPJ Draganu Pavloviću Šilji, koji je u isto vrijeme predstavljao i punomoćje.

25. jul — Tito piše proglas kojim se CK KPJ obraća narodima Jugoslavije, svim rodoljubima i antifašistima da se jedinstveno dignu na oružje protiv okupatora i njegovih slugu.

27. jul — Tito je obaviješten da je u Beogradu, na uglu Južnog bulevara i Đerdapske ulice, policija uhapsila člana Politbiroa CK KPJ i sekretara PK KPJ za Srbiju Aleksandra Rankovića i odmah daje nalog partijskom rukovodstvu Srbije da spase A. Rankovića iz ruku policije. Članovi PK KPJ za Srbiju Spasenija Cana Babović i Đuro Strugar preuzeli su na sebe taj zadatak, mada su i sami bili preduzeli neke mjere za spasavanje Rankovića, jer su o njegovom hapšenju saznali prije nego što je Tito bio o tome obaviješten.

Kraj jula — U ime GŠ NOPOJ Tito upućuje direktivno pismo komandantu GŠ NOPO Srbije Sretenu Žujoviću u kojem nalaže da se akcijama partizanskih odreda oslobodi u Srbiji veća kompaktna

teritorija. To Titovo pismo nije sačuvano, ali je sačuvan odgovor S. Žujovića, pisan 29. jula 1941. (vidi Žujovićev odgovor Titu, *Zbornik*, I, br. 20, dok. 2, str. 12—14). U tom pismu Tito je još naredio da Štab Valjevskog NOP odreda stupi u vezu sa Dražom Mihailovićem i da ga nagovori na zajedničku borbu i saradnju.

Iz Zagreba Titu stiže opširno pismo koje mu je J. Kopinič napisao 25. jula, a u kojem potanko, hronološkim redom, prikazuje svoju aktivnost u Zagrebu od 22. juna do 15. jula. Kopinič nastoji da svoje miješanje u poslove CK KPJ predstavi kao posljedicu njegovog svjesnog, disciplinovanog i aktivnog odnosa prema direktivama Kominterne da se organizuje i pokrene oružana akcija protiv okupatora.

29. jul

Tito je obaviješten da je A. Ranković spasen i odveden na bezbjedno mjesto u sklonište CK KPJ i PK KPJ za Srbiju, Kumodrašku ulicu br. 222.

Početak avgusta

Blagoje Nešković, koga je CK KPJ odredio da vodi istragu u vezi sa slučajem Josipa Kopiniča vraća se iz Zagreba u Beograd, obaviještava Tita o istrazi, koju je zajedno s Vladom Popovićem vodio od 23. do 28. jula (pri kraju rada pomogao im je i Edvard Kardelj, koji je, po Titovom nalogu, došao iz Slovenije da u Hrvatskoj bude predstavnik Politbiroa), i predaje mu pisana dokumenta istrage (izjave, saslušanja i zaključak istražne komisije CK KPJ). Predaje mu i pismo CK KPH u kojem hrvatsko rukovodstvo odgovara CK KPJ na Titovo pismo od 17. jula.

Titu iz Zagreba stiže izvještaj Edvarda Kardelja, pisan 2. avgusta, o političkoj i vojnoj situaciji u Hrvatskoj i Sloveniji, s kritičkom ocjenom rada CK KPH i mjerama poduzetim da se stanje poboljša.

Tito prima izvještaj sekretara Operativnog rukovodstva za Hrvatsku Vlada Popovića, pisan 2. avgusta, u kojem ga on izvještava o partizanskim akcijama u Hrvatskoj, o »Špancima« koji pristižu u Zagreb. Traži da se dostavi odluka CK KPJ u vezi sa istragom koju je u Zagrebu vodio Blagoje Nešković i obavještava da su primili »Proleter« (trobroj za mart—april—maj). Iz Zagreba Titu stiže izvještaj R. Končara i Vlada Popovića o partizanskim akcijama u Hrvatskoj. Oba ga izvještavaju da se Kardelj 3. agvusta vratio u Sloveniju.

Pošto je 1. avgusta u Beogradu počela da radi nova ilegalna štamparija CK KPJ, smještena u kući na Banjičkom vencu br. 16, Tito priprema priloge za prvi broj »Biltena GŠ NOPOJ«, čije će štampanje početi 10. avgusta, i pod tim datumom će izaći iz štampe oko 15. avgusta.

10. avgust

Tito drži sjednicu Politbiroa, kojoj prisustvuju A. Ranković, Ivan Milutinović i Blagoje Nešković. Na sjednici je proučen izvještaj istražne komisije i druga dokumenta što ih je komisija dostavila Titu. Donesena je odluka o kaznama koje se izriču pojedinim članovima CK KPH i CK KPJ, o raspuštanju MK KPH za Zagreb; zatim je odlučeno da se od Kominterne zahtijeva da smijeni Josipa Kopiniča sa dužnosti rukovodioca punkta za veze s Kominternom i da ga stavi na raspolaganje KPJ.

Tito piše pismo CK KPH kojim ga upoznaje sa odlukama CK KPJ donijetim nakon informacija dobivenih od komisije CK KPJ što je ispitivala slučaj Josipa Kopiniča. Tito je u pismu dao hrvatskom rukovodstvu uputstva o organizovanju partizanskih odreda i obavijestio ga o uspjesima partizanskih odreda u Srbiji i Crnoj Gori.

Preko punkta za veze u Zagrebu Tito šalje Kominterni depešu kojom je obavještava da su optužbe J. Kopiniča na račun CK KPH bile lažne, kao i druga obavještenja koja je on Kominterni dao i naveo je da donese odluku kojom njega, Kopiniča ovlašćuje da obrazuje novi CK KPH. Tito zahtijeva od Kominterne da smijeni Kopiniča sa dužnosti koju mu je povjerila i da ga stavi na raspolaganje CK KPJ.

Tito preko punkta za veze u Zagrebu šalje Kominterni depešu kojom je obavještava o partizanskim akcijama u Jugoslaviji.

13. avgust — Aleksandar Ranković obavještava Tita da je poslao u štampariju rukopise za prvi broj »Biltena GŠ NOPOJ« i dao nalog da se za Srbiju štampa 5000 primjeraka. Izvještava ga o partizanskim akcijama u Srbiji i te podatke Tito uzima, kao i one koje je od A. Rankovića dobio 12. avgusta, i unosi ih u tekst prikaza akcija u Jugoslaviji koji daje za prvi broj »Biltena« pod naslovom *Borbe i akcije.*

14. avgust — A. Ranković izvještava Tita da je I. Lola Ribar poslije odlaska V. Dedijera preuzeo obavezu sređivanja vijesti za »Nedeljni pregled događaja«, koji je počeo izlaziti u junu, dva puta nedeljno, štampan na geštetneru. Pored nekoliko informacija o akcijama u Srbiji, A. Ranković predlaže Titu da napiše članak povodom antikomunističkog »apela srpskom narodu« koji je objavilo »Novo vreme« 13. avgusta. Tito je povodom tog događaja napisao članak i objavio ga u prvom broju »Biltena GŠ NOPOJ« pod naslovom *Novi trik njemačkih fašističkih okupatora i srpskih izdajnika.*

15. avgust — A. Ranković javlja Titu da mu se pisamcetom obratio I. L. Ribar, koji je s Titom izgubio vezu, pa moli da se povežu.

Sredina avgusta — Tito prima iz Zagreba izvještaj Vlada Popovića o ustaškom teroru i partizanskim akcijama u Lici i na Kordunu. Podatke koje je primio u ovom izvještaju Tito je unio u drugi broj »Biltena GŠ NOPOJ« od 19. avgusta u pregledu *Borbe i akcije.* Izašao je iz štampe prvi broj »Biltena GŠ NOPOJ« (u zaglavlju nosi datum 10. avgust), koji je uredio Tito i u njemu objavio ove svoje priloge: *Zadatak Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, Veze i izvještaji, Provokacije, Narodni ustanci, Pohvale, Borbe i akcije, Novi trik njemačkih fašističkih okupatora i srpskih izdajnika.* Tito prima izvještaj iz Bosne i Hercegovine od Svetozara Vukmanovića Tempa koji ga obavještava o događajima u tom djelu zemlje i o problemima partijske organizacije. Tito prima izvještaj od R. Končara i V. Popovića koji ga obavještavaju da su primili odluke CK KPJ sa njegove sjednice, održane 10. avgusta. Iz tog izvještaja Tito je saznao da je kurir Vanda Novosel izgubila Titove depeše Kominterni o Josipu Kopiniču i partizanskim akcijama u Jugoslaviji. R. Končar i V. Popović su tražili da Tito ponovo pošalje te dvije depeše.

17. avgust	Obaviješten od R. Končara i V. Popovića da je Vanda Novosel izgubila tekstove depeša za Kominternu koje je napisao 10. avgusta (o J. Kopiniču i o partizanskim akcijama u Jugoslaviji), Tito ponovo šalje u Zagreb tekstove te dvije depeše. Tito piše pismo R. Končaru i V. Popoviću i daje im uputstvo za stvaranje, učvršćivanje i povezivanje partizanskih štabova i jedinica. Tito priprema priloge za drugi broj »Biltena GŠ NOPOJ«. Tito upućuje pismo R. Končaru i V. Popoviću o koordinaciji partizanskih borbi u Lici i Bosanskoj krajini, o pripremi partizana za ratovanje zimi i obavještava ih o namjeri da se obrazuje Narodni komitet oslobođenja. Tito prima izvještaj R. Končara i V. Popovića o vojnoj i političkoj situaciji u Hrvatskoj. Iz tog izvještaja Tito je saznao da su Talijani strijeljali Pavla Papa u Skradinu i da je Rigoleto Martini, član CK KP Italije, po napuštanju Zagreba, na putu za Italiju, u Sloveniji pao u ruke talijanskoj policiji. Od R. Končara i V. Popovića Tito prima izvještaj iz Zagreba o ustaškom teroru i partizanskim akcijama na Kordunu i u Lici. Podatke o borbama dobivene u ovom izvještaju Tito je unio u »Bilten«, br. 2, od 19. avgusta, u pregledu *Borbe i akcije.*
19. avgust	U drugom broju »Biltena GŠ NOPOJ«, koji nosi datum 19. avgust, Tito objavljuje svoje slijedeće priloge: *Zašto se narodni partizani bore*, komentar o Sveslovenskom kongresu u Moskvi (bez naslova), naredbu *Svim štabovima i komandirima Narodnooslobodilačkih odreda Jugoslavije* (tekst opštevažeće partizanske zakletve), *Teror bjesni po čitavoj zemlji. Borbe i akcije*, informaciju, s komentarom (bez naslova), o raspisu kvislinškog Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu, koje nudi nagradu onome ko uhvati ili ubije komunista.
21. avgust	Tito u ime CK KPJ piše pismo PK KPJ za Vojvodinu, koje nije sačuvano, ali se iz izvještaja Žarka Zrenjanina Uče, koji je on uputio CK KPJ 2. septembra 1941, vidi da je PK KPJ za Vojvodinu primio Titovo pismo, (vidi izvještaj Ž. Zrenjanina, *Zbornik*, I, br. 26, dok. 2, str. 100—104.)
23. avgust	Tito piše tekst depeše koju, preko punkta za veze s Kominternom u Zagrebu, šalje Kominterni i obavještava je o partizanskim borbama u Jugoslaviji; teroru okupatora, pokretima njegovih trupa i pita da li postoji mogućnost da se iz SSSR-a doturi jugoslovenskim partizanima pomoć u oružju.
26. avgust	Iz ilegalne štamparije u Beogradu, na Banjičkom vencu, izlazi treći broj »Biltena GŠ NOPOJ«, koji je uredio Tito i u njemu objavio slijedeće svoje priloge: *Borbe i akcije*, naredbu GŠ NOPOJ *Svim štabovima i komandirima partizanskih odreda* (da se partizani obezbijede zimskom odjećom i opremom) i *Obavještenje.*
Kraj avgusta	Tito prima iz Zagreba izvještaj R. Končara i V. Popovića koji ga obavještavaju o tome šta je hrvatsko rukovodstvo učinilo u vezi sa zadacima koje im je postavio u pismu upućenom iz Beograda sredinom avgusta (o koordinaciji akcija u Lici i Bosanskoj krajini, o Narodnom komitetu oslobođenja itd.).

Tito se upoznaje sa izvještajem delegata CK KPJ Dragana Pavlovića Šilje, koji se vratio iz Skoplja u Beograd i 28. avgusta napisao izvještaj za CK KPJ.

31. avgust — Obaviješten od Dragana Pavlovića o situaciji u partijskoj organizaciji Makedonije, Tito saziva sjednicu Politbiroa kojoj prisustvuju: Tito, A. Ranković, I. Milutinović i I. L. Ribar. Na sjednici je bila pretresena situacija u partijskoj organizaciji Makedonije, nastala nakon odvajanja PK KPJ za Makedoniju od KPJ i njegovog priključenja CK Bugarske radničke partije i odlučeno je: da se članovima KPJ u Makedoniji uputi pismo s pozivom na akciju, da CK KPJ uputi pismo CK Bugarske radničke partije povodom njegovog miješanja u unutrašnje stvari KPJ, da se obavijesti Kominterna o problemu makedonske partijske organizacije, da se u Makedoniju ponovo uputi delegat CK KPJ Dragan Pavlović sa zadatkom da upozna PK KPJ za Makedoniju i makedonske komuniste sa pismom CK KPJ i da pruži pomoć partijskoj organizaciji da se stabilizuje i pokrene oružanu borbu protiv okupatora. Na sjednici je usvojen izvještaj I. L. Ribara o SKOJ-u i omladini i odlučeno je: da se popuni biro CK SKOJ-a, da se što prije izda proglas »jedinstvenog omladinskog fronta«, bile su potvrđene odluke CK SKOJ-a o organizovanju omladine u partizanskim odredima i donesena odluka da se dâ nalog CK KPH da organizuje novi PK SKOJ-a (članovi dotadanjeg PK su pohapšeni). Odlučeno je da se najdalje do 15. septembra sazove savjetovanje GŠ NOPOJ sa predstavnicima nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava i istovremeno održi proširena sjednica CK KPJ. Još je odlučeno: da PK KPJ za Srbiju izda proglas povodom formiranja Nedićeve marionetske vlade; da se nastave i dovedu do kraja »razgovori o zajedničkom proglasu sa ostalim« političkim grupacijama i da se proglas izda; da se u septembru štampa »Proleter«. Na toj sjednici je, na kraju, bilo odlučeno da se Vladislav Ribnikar i njegova supruga Jara Ribnikar prime u KPJ.

Početak septembra — Tito prima izvještaj Svetozara Vukmanovića Tempa o situaciji u Bosni i Hercegovini i o partizanskim borbama.

3. septembar — U četvrtom broju »Biltena GŠ NOPOJ«, koji nosi datum 3. septembar, Tito je, pored drugih, objavio i svoje slijedeće priloge: *Još jedna izdajnička marionetska vlada, Borbe i akcije. Teror okupatora*, zatim informacije s podnaslovima: *Izvršene kazne nad neprijateljima naroda u Srbiji, Zločin izdajnika naroda, Pali za narod smrću heroja, Pohvale.*

4. septembar — Tito u ime CK KPJ piše direktivno pismo R. Končaru i V. Popoviću u kojem im daje uputstva kojom tematikom da se, prvenstveno, bavi »Vjesnik«; ukazuje da Narodnooslobodilački front valja stvarati privlačeći mase, a ne čekati sporazum sa vođama građanskih partija. Kritikuje preuranjeno formiranje brigada i nepravilno shvatanje strategije i taktike NOR-a; daje osnovna uputstva o partizanskom načinu ratovanja i o potrebi postepenog stvaranja partizanskih formacija; obavještava da uskoro predstoji savjetovanje GŠ NOPOJ i predstavnika nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava, kao i CK KPJ, za koje predstavnici Hrvatske treba da se pripreme.

U duhu zaključaka sjednice CK KPJ od 31. avgusta, Tito piše telegram Kominterni, koji šalje preko punkta za vezu u Zagrebu, i obavještava je o povezivanju PK KPJ za Makedoniju sa CK Bugarske radničke partije i kidanju veze sa CK KPJ i šta je CK KPJ preduzeo u vezi s tim, ne prihvatajući ni stav PK KPJ za Makedoniju niti odnos CK Bugarske radničke partije prema KPJ, odnosno makedonskoj organizaciji. Tito izražava neslaganje i sa Kominternom ukoliko je ona, zaista (kako tvrdi bugarsko rukovodstvo), dala CK Bugarske radničke partije za pravo da makedonsku partijsku organizaciju pripoji sebi.
Tito piše depešu Kominterni kojom je, preko punkta za veze u Zagrebu, obavještava o partizanskim akcijama u Jugoslaviji tokom avgusta.

6. septembar — Tito, u ime CK KPJ, kako je to odlučeno na sjednici Politbiroa 31. avgusta, piše pismo »članovima Komunističke partije u Makedoniji« u kojem iznosi razloge zbog kojih je M. Šatorov isključen iz KPJ i zbog čega u Makedoniji još nema oružanih akcija kao u drugim krajevima Jugoslavije. Postavlja zadatke u vezi sa organizovanjem partizanskih jedinica i pokretanjem oružane akcije protiv okupatora.
Tito piše, u ime CK KPJ, pismo CK Bugarske radničke partije, koje preko Skoplja šalje u Sofiju. Kritikuje ga što je, mimoilazeći CK KPJ, priključio makedonsku partijsku organizaciju bugarskoj partiji i pružio podršku Metodiju Šatorovu, što je okupaciju i diobu Jugoslavije iskoristio za proširenje svojih nadležnosti i na partijsku organizaciju Makedonije.

8. septembar — U petom broju »Biltena«, koji nosi datum 8. septembar, Tito objavljuje svoje sljedeće priloge: *Teror fašističkih bandita*, *Pohvale* (GŠ NOPOJ pohvaljuje neke partizanske odrede iz Srbije i Bosne za uspješno izvršene akcije), *Borbe partizana protiv njemačkih osvajača na istočnom frontu.*

9. septembar — Tito upućuje pismo delegatu CK KPJ u Bosni i Hercegovini Svetozaru Vukmanoviću Tempu i nalaže mu da se bosansko-hercegovačko rukovodstvo poveže sa partizanskim odredima u Bosanskoj krajini i sa PK KPJ za Crnu Goru. Obavještava ga da će se uskoro, bliže Bosni, održati savjetovanje GŠ NOPOJ i predstavnika nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava, kao i prošireno savjetovanje CK KPJ.

12. septembar — Tito piše pismo sekretaru CK KPH Radu Končaru uz koje šalje i tekstove depeša za Kominternu, da se preko J. Kopiničeve radio-stanice upute u Moskvu. Nije siguran da li Kominterna prima njegova obavještenja, jer sovjetska štampa i Radio-Moskva o tome ništa ne javljaju. U pismu Tito daje R. Končaru direktivu za organizaciono-političko učvršćivanje partijskih organizacija i partizanskih odreda Hrvatske. Naređuje da se saopšti svim vojnim i političkim rukovodstvima u Hrvatskoj da se ukida naziv »gerilac«, jer za cijelu zemlju važi naziv koji je odredio GŠ NOPOJ — »partizan«.
Tito prima izvještaj A. Rankovića o neuspjelim pregovorima što su vođeni 8. septembra u Beogradu između predstavnika KPJ (Blagoje Nešković, Đuro Strugar i Vojo Nikolić) i predstavnika Draže Mihailovića (pukovnik Branislav Pantić, major Velimir Piletić i dr.).

13. septembar	Tito depešom, koju šalje preko punkta za veze u Zagrebu, obavještava Kominternu o akcijama jugoslovenskih partizana i o nekim antifašističkim akcijama u Italiji.
Polovinom septembra	Tito se sastaje sa A. Rankovićem, Ivanom Milutinovićem u ilegalnom punktu CK KPJ, u Kumodraškoj ulici br. 222 (gdje se Tito po dolasku u Beograd više puta sretao sa najbližim saradnicima), i tom prilikom zaključuje da je, konačno, došao trenutak da centralno rukovodstvo napusti Beograd i pođe na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije, odakle će uspješnije i bezbjednije djelovati. U vezi s tim bila je donijeta odluka da se, za prvo vrijeme, dok CK KPJ i GŠ NOPOJ ne obrazuju svoje nove direktne veze iz sjedišta na oslobođenoj teritoriji, u Beogradu organizuje Centar za vezu koji će i dalje primati poštu s terena i dostavljati je centralnom rukovodstvu. Rukokovođenje tim centrom za vezu u Beogradu povjereno je članu PK KPJ za Srbiju Blagoju Neškoviću. Uz pomoć Vladislava Ribnikara Tito dobija lažne isprave za put. Lažnu legitimaciju Titu je u Ribnikarovoj vili predao Ribnikarov prijatelj iz Ivanjice pop Milutinović, koji će biti jedan od Titovih pratilaca prilikom njegovog odlaska iz Beograda.
16. septembar	Tito napušta Beograd, nakon četvoromjesečnog boravka. U pratnji Jaše Rajtera, Davorjanke Paunović, Veselinke Malinske i popa Milutinovića iz Ivanjice, snabdjeven četničkom legitimacijom (četovođa Drinski), dobivenom posredstvom popa Milutinovića, izdatom u štabu Koste Milovanovića Pećanca, Tito putuje vozom, preko Stalaća, Kraljeva, Čačka i Užičke Požege.
17. septembar	Tito stiže sa pratnjom (J. Rajter, D. Paunović, V. Malinska, pop Milutinović) oko 19 časova u Užičku Požegu i tu noći.
18. septembar	U pratnji J. Rajtera, D. Paunović i V. Malinske Tito napušta Užičku Požegu i fijakerom kreće za Kosjerić, prema teritoriji Valjevskog NOP odreda, kojem je već javljeno da »dolaze drugovi iz Beograda«. Od Kosjerića (u kojem nema ni Nijemaca, ni partizana, ni četnika) Tito sa pratnjom ide prema selu Robaje pješke. Idući uz Bukove, Tito s pratnjom zapaža da se po zaseocima na mnogim kućama viju crne zastave u znak žalosti. Nailazi na groblje puno seljaka i seljanki koji plaču. Tito se zaustavlja i zalazi među ljude na groblju. Tu su bili još svježi grobovi ljudi — 84 seljaka koje su Nijemci zajedno sa domaćom žandarmerijom strijeljali na Bukovima 28. jula, kao odmazdu za napad na Bukovima partizana Valjevskog odreda, 18. jula, na automobil u kojem je bio njemački general fon Lončar sa štapskom pratnjom. Zbog ranjenog majora i šofera počinjen je zločin nad seljacima. Tito je ostao s ljudima neko vrijeme na groblju i, uzbuđen, rekao na rastanku: »Moramo skupo naplatiti te žrtve«. Na samom vrhu Bukovi Tito s pratnjom nailazi na četnike koji sarađuju s partizanima i koji ga prate do blizu sela Robaje, gdje se sreće s partizanskom patrolom i ona ga dovodi u selo Robaje, u kuću Sekule Gajinovića, gdje se nalaze komesar

Kolubarskog partizanskog bataljona Stevan Marković Singer i komesar Kolubarske čete Milan Drakulić koji Tita ne poznaju, pa se on glasno i javno prvi put predstavlja: »Ja sam sekretar Komunističke partije Jugoslavije«.
Odmah po dolasku u selo Robaje Tito se sreće sa instruktorom PK KPJ za Srbiju pri Okružnom komitetu KPJ valjevskog okruga Milošem Minićem. koji ga je upoznao sa situacijom na terenu i sa aktivnošću Draže Mihailovića i njegovim stavovima. (M. Minić se, prije Titovog dolaska na teren Valjevskog NOP odreda, dva puta sastao s D. Mihailovićem i bezuspješno pokušavao da ga navede na akciju protiv okupatora i na saradnju sa partizanima.)
Tito naređuje da se odmah uputi kurir u štab D. Mihailovića i da se ugovori sastanak sa četničkim vođom.

18/19. septembar — Kurir upućen u štab D. Mihailovića vratio se u selo Robaje; Tita izvještavaju da D. Mihailović pristaje da partizanski rukovodioci dođu već sutradan u Struganik.

19. septembar — Tito s Milošem Minićem, Obradom Stefanovićem (član OK KPJ za Valjevo) i Vojom Rafajlovićem (seljak iz sela Rajkovića, nekoliko puta dolazio u štab D. Mihailovića kao partizanski posrednik), u pratnji grupe naoružanih partizana, dolazi u Struganik i u kući majora Aleksandra Mišića sastaje se sa Dražom Mihailovićem i članovima njegovog štaba. U bitnim stvarima sporazum nije postignut, jer komandant četničkih odreda pukovnik Draža Mihailović, pod izgovorom da nisu još sazreli uslovi, nije prihvatio Titove predloge o zajedničkoj oružanoj borbi protiv okupatora. Postignut je dogovor da se četnici i partizani uzajamno ne napadaju i da će četnici D. Mihailovića, za razliku od četnika Koste Pećanca Milovanovića biti »lojalni« prema partizanima. Tito se vraća u Robaje.

Druga polovina septembra — Iz štaba Kolubarskog bataljona Valjevskog NOP odreda Tito kreće prema oslobođenom Krupnju da se tamo, po dogovoru, sastane sa ostalim članovima Glavnog štaba, koji su napustili Beograd 18. septembra. Noću prolazi pored Valjeva u kojem je njemački garnizon blokiran zajedno sa štabom 704. njemačke divizije.

Na putu za Krupanj Tito obilazi nekoliko položaja jedinica Valjevskog NOP odreda i štab odreda.

Krupanj je prvi oslobođeni grad u koji Tito stupa nakon okupacije Jugoslavije i tu prvi put vidi zarobljene njemačke vojnike (oko 170).
Po dolasku u Krupanj Tito za prvo konačište bira selo Tolisavac.

Iz Tolisavca Tito prelazi u Stolice, i tu se s najbližim saradnicima smješta u vili bivšeg direktora rudnika Stolice, pored puta koji vodi iz Krupnja u Loznicu.

Tito se priprema za predstojeće savjetovanje, koje će se održati 26. i 27. septembra u Stolicama.

26. i 27. septembar — Tito rukovodi savjetovanjem Glavnog štaba NOPOJ sa predstavnicima nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava. Savjetovanju prisustvuju: Josip Broz Tito, Aleksandar Ranković, Ivan Milutinović, Ivo Lola Ribar, Sreten Žujović, Filip Kljajić, Rodoljub Čolaković, Rade Končar, Vlado Popović, Svetozar

Vukmanović Tempo, Slobodan Princip Seljo, Franc Leskošek, Miha Marinko. Prisutni su i komandanti i komesari obližnjih partizanskih odreda i neki partijski rukovodioci: Koča Popović, Zdravko Jovanović, Dragojlo Dudić, Nebojša Jerković, Miloš Minić i dr. Tito istupa sa uvodnim izlaganjem. Na savjetovanju su donijete odluke: da se formiraju nacionalni i pokrajinski glavni štabovi, a Glavni štab NOPOJ preimenovan je u Vrhovni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije; da se pređe na jedinstvene i čvršće vojne formacije; da se uvede jedinstven naziv »partizan« i »partizanski odred«, da se u cijeloj Jugoslaviji prihvati jedinstvena formacija — partizanski odred koji će se sastojati od 3—4 bataljona, a ovi od 3—4 čete, da odredima i bataljonima komanduje štab sastavljen od komandanta, političkog komesara i njihovih zamjenika. Data su uputstva za politički rad, stvaranje i organizovanje slobodne teritorije. Bilo je odlučeno da se i dalje nastoji postići sporazum o saradnji i zajedničkoj borbi sa Dražom Mihailovićem.

Kraj septembra — Koristeći se radio-stanicom koju su partizani zaplijenili od Nijemaca u selu Ribarima, Tito sa članovima Vrhovnog štaba pokreće emisije partizanske radio-stanice. Preko te stanice je iz Stolica pročitan proglas CK KPJ od 25. jula, a zatim je stanica smještena u selo Tolisavac i otuda su davane radio-emisije. Prva emisija je otpočela s pozivom: »Čujte, čujte, čujte! Govori prva narodnooslobodilačka partizanska radio-stanica!«

28. septembar — Tito obavještava Kominternu, preko njenog punkta za veze u Zagrebu, o savjetovanju u Stolicama, o partizanskim akcijama u Jugoslaviji, o sporazumu sa nekim četničkim jedinicama. Osim poruka Kominterni, Tito šalje telegram Manuilskom kojeg obavještava da partizanima nedostaje oružje i municija, a da pri tom imaju u rukama nekoliko aerodroma na koje bi se mogli spustiti avioni sa oružjem. Tito traži odgovor da bi mogao javiti mjesto za slijetanje aviona.

Tito obavještava Kominternu da Vrhovni štab posjeduje radiofonsku i radio-telegrafsku centralu i traži uspostavljanje direktne veze s Kominternom, zbog čega moli za šifru i ključ. Obavještava o vremenu emisija stanice Vrhovnog štaba.

Preko Manuilskog Tito, u ime učesnika savjetovanja u Stolicama i svih partizana Jugoslavije, upućuje pozdrave partizanima Bjelorusije i Ukrajine i zahvaljuje na pozdravima.

Kraj septembra — Tito prima od Dušana Jerkovića, komandanta Užičkog partizanskog odreda, opširan izvještaj o borbama za oslobođenje Užica i Požege i o velikom plijenu u oružju, municiji i opremi do kojeg su partizani došli i da je iz Užica upućeno za Vrhovni štab 280 pušaka.

Tito, preko punkta za veze u Zagrebu, šalje Kominterni depešu kojom izvještava o mogućnostima slijetanja aviona kod Arilja, Užičke Požege i Sokolca. Određuje oznake na aerodromima za dan i za noć, traži dostavljanje oružja i opreme i određuje vrijeme čekanja dolijeta od 28. oktobra do 20. novembra.

1. oktobar — U dvobroju 7 i 8 »Biltena Vrhovnog štaba«, koji se štampa u oslobođenom Užicu, Tito objavljuje članak: *Savjetovanje predstavnika štabova i komandanata Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije*; *Naredbe* (o partizanskim oznakama, nacionalnim zastavama, zastavi Vrhovnog štaba i načinu pozdravljanja, preporučuje da partizani budu jednoobrazno odjeveni); Pohvale (izriče pohvale borcima i komandirima koji su se istakli u borbi).

Početak oktobra — Tito neposredno rukovodi djejstvima partizanskih odreda koji se odupiru napadima 342. divizije na sjeverni dio oslobođene teritorije zapadne Srbije, a redovno je obavještavan o uspjesima partizanskih odreda na južnom dijelu oslobođene teritorije. U više navrata Tito dolazi u Krupanj da razgovara s borcima i komandirima. U Krupnju se skupilo već oko 400 njemačkih zarobljenika. Tito je i njih obišao. U Krupnju posjećuje i četnike koji su se odvojili od D. Mihailovića i sarađuju s partizanima. Tu se Tito sreće i s Vladom Zečevićem i postavlja mu zadatak da sa svojim četnicima brani pravac prema Loznici. Tito naređuje da se preduzme evakuacija žita, hrane i stoke iz Mačve prema Krupnju.

9. oktobar — Tito iz Krupnja šalje u Užice pismo Ivanu Milutinoviću i Sretenu Žujoviću u kojem ih obavještava da im upućuje Nebojšu Maletića, člana Izvršnog odbora Narodne seljačke stranke s kojim treba sarađivati.

Tito piše iz Krupnja I. Milutinoviću i S. Žujoviću, obavještava ih da im šalje Josifa Tulića i zamjera im na pošiljkama oružja, jer ne stižu u onoj količini kako je to u njihovom izvještaju najavljeno.

10. oktobar — U »Biltenu Vrhovnog štaba«, br. 9, od 10. oktobra objavljene su *Pohvale* Titove koje u ime Vrhovnog štaba izriče jedinicama i borcima.

Sredina oktobra — Tito prelazi iz Krupnja u Užice. Do Užica putuje automobilom koji je u Tamnavi zaplijenio Posavski odred i poslao ga Titu. Na putu su Tita pratili, na kamionima, borci Prateće čete Vrhovnog štaba, koja je formirana krajem septembra.

Odmah po dolasku u Užice Tito sa E. Kardeljom, A. Rankovićem, I. Milutinovićem i I. L. Ribarom posjećuje štab Užičkog NOP odreda gdje se vodi razgovor o vojnoj i političkoj situaciji i stanju u odredu. Pored članova CK KPJ, u razgovoru su učestvovali komandant Užičkog odreda Dušan Jerković, komesar Milinko Kušić i zamjenik komandanta Slobodan Penezić, sekretar OK KPJ za užički okrug Želimir Đurić i sekretar OK SKOJ-a Dobrivoje Vidić.

Tito se sa Vrhovnim štabom smješta u prostorije zgrade Narodne banke.

Tito prima, prvi put od početka ustanka, izvještaj i dokumenta partijskog rukovodstva Crne Gore. Sreće se i razgovara sa Mitrom Bakićem.

19. oktobar — U oslobođenom Užicu izlazi prvi broj »Borbe«, organa KPJ sa Titovim uvodnikom *Zašto izlazi »Borba«*.

Tito sa A. Rankovićem piše pismo Spaseniji Babović i Blagoju Neškoviću (Pelagiji i Mihailu) u kojem ukazuje na potrebu da

se PK prebaci na oslobođenu teritoriju, a da u Beogradu ostanu samo MK i Mjesni odbor NOP-a; da se formira povjereništvo PK za neoslobođenu teritoriju u jugoistočnoj Srbiji i da se na oslobođenoj teritoriji obrazuje agitprop-komisija.

20. oktobar

Tito piše pismo komandantu četničkih odreda Draži Mihailoviću i u 12 tačaka formuliše predlog sporazuma za zajedničku borbu protiv okupatora. Tito je pismo predao kapetanu Miloradu Mitiću, kojeg je D. Mihailović delegirao kao svog oficira za vezu pri Vrhovnom štabu. Titovo pismo predstavljalo je osnovu za ponovne razgovore koji će se, nekoliko dana kasnije, voditi na Ravnoj gori između njega i D. Mihailovića.

»Bilten Vrhovnog štaba«, br. 10—11, od 20. oktobra objavio je Titovu naredbu svim štabovima NOP odreda Jugoslavije kojom traži da se Vrhovnom štabu dostave podaci o partizanskim odredima.

22. oktobar

Politbiro CK KPJ je donio odluku da iz Crne Gore povuče svog delegata Milovana Đilasa, a na njegovo mjesto uputi Ivana Milutinovića. U vezi s tom odlukom Tito piše pismo PK KPJ za Crnu Goru i ukazuje im na političke i vojne greške koje su učinili. CK KPJ poništava pismo i rezoluciju PK i pismo dotadašnjeg delegata CK M. Đilasa, upućeno partijskim organizacijama Crne Gore.

25. oktobar

Tito je obaviješten da je britanski kapetan Hadson Bil, sa majorima Kraljevske jugoslovenske vojske Z. Ostojićem i M. Lalatovićem iz Crne Gore, preko Užica, stigao u štab D. Mihailovića, a da je radio-telegrafist Veljko Dragićević odbio da ide s njima i ostao kod partizana.

26. oktobar

Tito iz Užica kreće automobilom na pregovore sa Dražom Mihailovićem u Brajićima. Sa Titom su pošli Sreten Žujović i Mitar Bakić. Njih je pratilo nekoliko partizana na kamionu. U Užičkoj Požegi četnici zaustavljaju Tita, Žujovića i Bakića, odvode ih u kasarnu odakle ih nisu puštali sve dok nisu dobili odobrenje iz štaba D. Mihailovića.

27. oktobar

Tito u Brajićima pregovara sa D. Mihailovićem i njegovim saradnicima. Sa Titom su S. Žujović i M. Bakić. Tito je formulisao sporazum u 12 tačaka, ali D. Mihailović ne prihvata bitne predloge: zajedničke operacije i formiranje zajedničkog operativnog štaba; stvaranje narodnooslobodilačkih odbora; zajednička oprema i ishrana boraca; mobilizacija. Bio je postignut sporazum o sporednijim stvarima i o podjeli ratnog plijena. Na bazi tog sporazuma, Vrhovni štab je uputio četnicima u Požegi 5000 kg žita, a četničkom štabu na Ravnoj gori isporučio 500 pušaka i 24 000 puščanih metaka.

Tito zna da se britanski kapetan Hadson nalazi na Ravnoj gori, pa je predložio Draži Mihailoviću da i on prisustvuje razgovorima, ali je D. Mihailović odbio predlog.

Na povratku za Užice četnici opet zaustavljaju Tita i pratnju ispred Užičke Požege. Ovom prilikom četnici su minirali most na putu kojim se Tito vraćao, pa im je trebalo vremena da uklone mine.

Po dolasku u Užice iz Brajića Tito je obaviješten da su četnici u Užičkoj Požegi zaustavili partizanski voz koji se kretao prema

Čačku, izvukli iz njega komandanta Prvog šumadijskog odreda Milana Blagojevića, odveli u zatvor, mučili i, najposlije, ubili.

Kraj oktobra — Tito prima odgovor CK Bugarske radničke partije na pismo koje je bugarskom rukovodstvu uputio u ime CK KPJ 6. septembra. U ime CK KPJ, Tito upućuje direktivno pismo PK KPJ za Makedoniju u kojem postavlja zadatke: da se formiraju partizanski odredi i GŠ NOP odreda za Makedoniju. Obavještava makedonsko rukovodstvo da je Kominterna potvrdila stav KPJ prema Makedoniji.

Tito izdaje naredbu svim partizanskim štabovima Jugoslavije da prikupljaju i dopremaju u užičku fabriku oružja trofejno oružje i municiju, eksploziv i da štede i racionalno troše municiju.

Tito izdaje uputstva: o izvođenju vojne nastave sa onim partizanima koji nisu služili vojsku, o napadu na naseljeno mjesto i o odbrani oslobođene teritorije.

30. oktobar — »Borba« objavljuje 30. oktobra *Parole CK KPJ povodom 24-godišnjice oktobarske socijalističke revolucije*, koje je sastavio Tito.

Kraj oktobra — Tito prima obavještenje da četnici u Požegi i po selima oko Užica užurbano mobilišu seljake za svoje odrede, da u Požegi i u nekim drugim mjestima četnici hapse partizane, članove narodnooslobodilačkih odbora i njihove prijatelje i saradnike. Tito je, sa svojim saradnicima, ocijenio da četnici pripremaju napad na Užice.

Tito naređuje da se u okolini Užica pohapse četničke vođe i njihovi istaknuti saradnici; do 1. novembra to Titovo naređenje je izvršeno.

1. novembar — Tito naređuje najbližim jedinicama da na tri kilometra od Užica, na Trešnjici, posjednu položaje za slučaj četničkog napada od Požege. Glavne snage su bile angažovane daleko od Užica, prema Nijemcima, i Tito je u Užicu raspolagao sa malo jedinica.

2. novembar — Četnici napadaju Užice i doživljavaju poraz, a Tito naređuje da partizani nastave napad prema Požegi.

3. novembar — Tito prima informaciju da su partizani na juriš zauzeli Požegu i potpuno razbili četnike, da je u toj borbi ranjen Sreten Žujović, kojeg je I. Lola Ribar automobilom prebacio u bolnicu u Sevojnu.

Nakon poraza četnika poslije njihovog pokušaja da zauzmu Užice i njihovog istjerivanja iz Požege, Titu dolazi izaslanik D. Mihailovića — kapetan Mitić, i moli ga da zaustavi napredovanje partizanskih jedinica. Tito je i u tom času četničkih napada na partizane pokušao da spriječi širenje sukoba, pa je kapetanu Mitiću rekao da »ova opravdana odbrana nije bila uperena protiv odreda g. Draže Mihailovića, već protiv neodgovornih elemenata koji su napali partizane i prekršili sporazum. Partizani ne prave pitanje od mjesta Požege i predlažu u njoj *zajedničku komandu*«.

TITOV RATNI PUT 1941
(16. IX–29. XI)

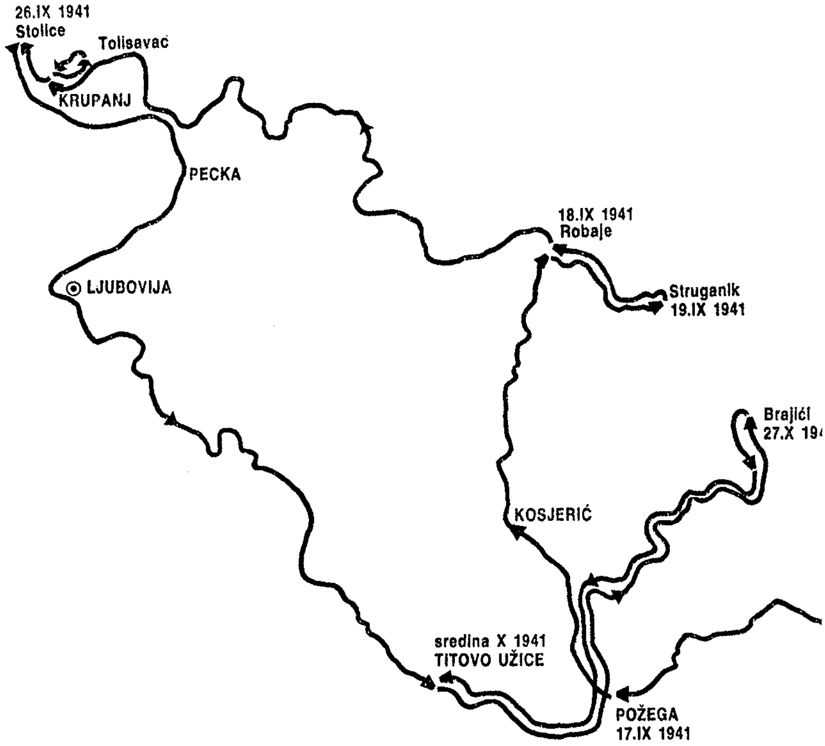

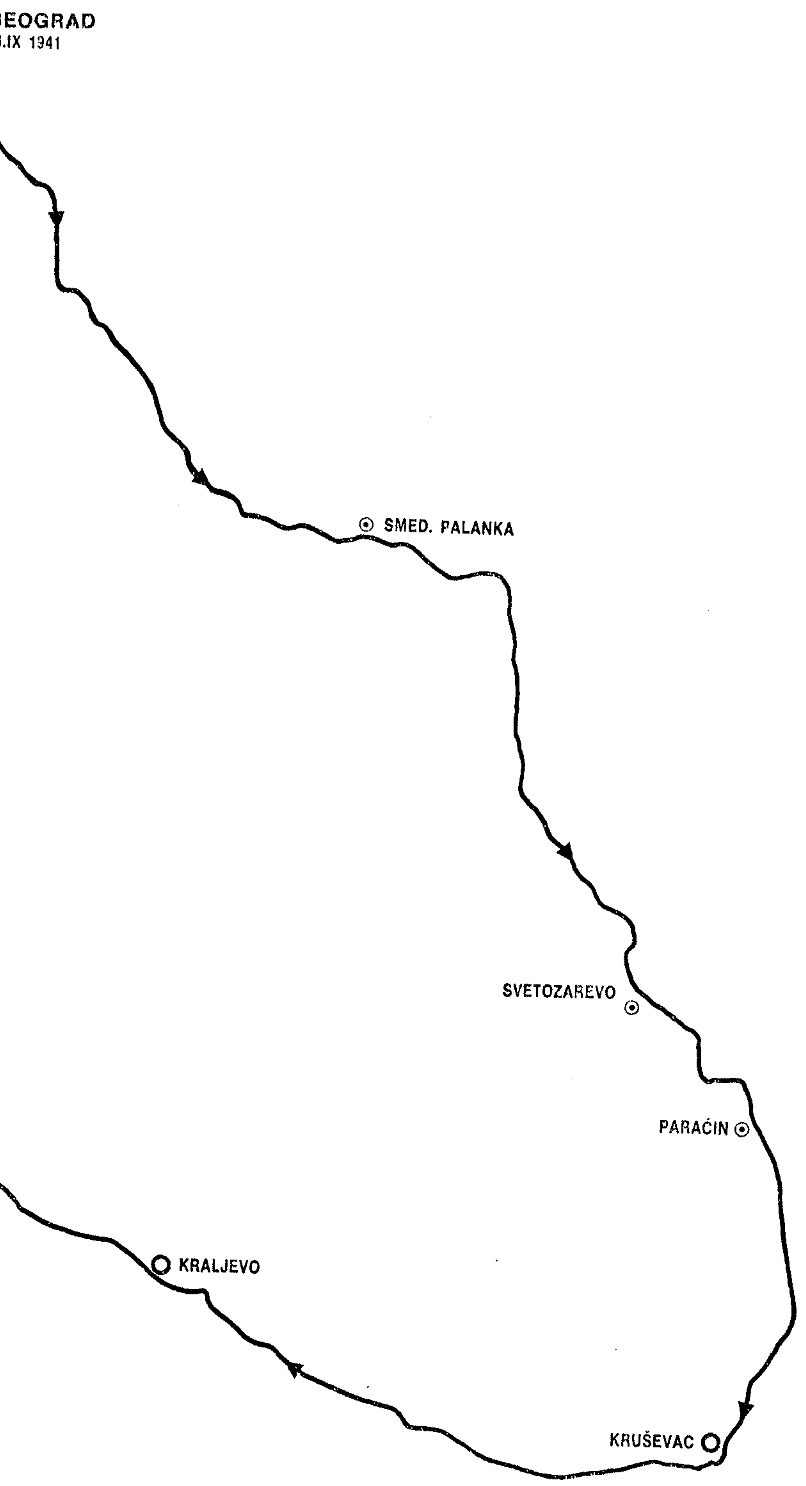

BEOGRAD
.IX 1941
SMED. PALANKA
SVETOZAREVO
PARAĆIN
KRALJEVO
KRUŠEVAC

	Sporazumjevši se sa izaslanikom D. Mihailovića kapetanom Mitićem, Tito je u 17 časova naredio obustavu neprijateljstava, s tim da se 4. novembra sastave mješovita komisija i izvidi slučaj. Po nalogu Draže Mihailovića, 3. novembra uveče, njegov načelnik štaba potpukovnik Pavlović vodi telefonski razgovor s Titom, ne pristaje na Titov dogovor sa kapetanom Mitićem i postavlja ultimatum da se partizani najkasnije do ponoći povuku iz Požege, jer će se »u protivnom neprijateljstva« nastaviti. Tito odbija ultimatum, jer u tom času zna da se četnici povlače sa zajedničkog fronta oko Kraljeva i da spremaju napad na partizane u oslobođenom Čačku.
4. novembar	Tito naređuje da se energično nastavi čišćenje požeškog i užičkog sreza od ostataka razbijenih četnika, a štabu Čačanskog odreda, njegovom komandantu Momčilu Radosavljeviću, poručuje da nastoji spriječiti međusobnu partizansko-četničku borbu.
6. novembar	Tito prisustvuje u Užicu paradi i velikoj proslavi 24-godišnjice oktobarske socijalističke revolucije.
7. novembar	U ime CK KPJ, Tito piše proglas narodima Jugoslavije povodom godišnjice oktobarske socijalističke revolucije. »Borba«, br. 8—9, od 7. novembra donosi Titov članak *Komunistička partija Jugoslavije u današnjoj narodnooslobodilačkoj borbi.*
8. novembar	Povodom učestalih napada četnika D. Mihailovića na partizane, zvjerskih mučenja nad uhvaćenim partizanima Tito piše naredbu svim štabovima partizanskih odreda Jugoslavije kojom strogo zabranjuje svako grubo postupanje sa zarobljenicima i traži da se strogo poštuju odredbe međunarodnog prava. Tito je obaviješten da su četnici napali Čačak, ali da su ih partizani potpuno razbili i da nastavljaju da ih gone.
10. novembar	Tito i E. Kardelj pišu pismo PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak i daju uputstva kako da se otklone greške partijskih rukovodstava i organizacija u vezi sa NOB-om. **Tito upućuje pismo svim okružnim i mjesnim komitetima KPJ na oslobođenoj teritoriji i informiše ih o izlaženju »Borbe« i postavlja im zadatke vezane za raspodjelu lista.**
Sredina novembra	Poslije poraza koje su njegovi odredi pretrpjeli napadajući partizane, Draža Mihailović, čiji su štab na Ravnoj gori partizani opkolili, opet upućuje kapetana Mitića kod Tita. Tito prima izaslanika D. Mihailovića — kapetana Mitića, koji je došao da traži obustavljanje neprijateljstava. Tito je kapetanu Mitiću odgovorio: »Kada ste vi započeli i zakuvali, sada kusajte. Ja neću ništa poduzimati. Neka Draža položi oružje.« Kapetan se s takvom porukom vratio u ravnogorski štab.
15. ili 16. novembar	Tito opet prima izaslanika D. Mihailovića — kapetana Mitića, koji je došao da traži obustavu neprijateljstava. Tito prihvata da se razgovara i po kapetanu Mitiću šalje D. Mihailoviću pismo u kojem izlaže uslove za prekid borbe, čak nudi sporazum bez obzira na sve što se dogodilo.

16. novembar	Tito piše direktivno pismo Glavnom štabu Hrvatske u kojem mu nalaže da se založi za masovnije uključivanje hrvatskog naroda u NOB.
17. novembar	U ime Vrhovnog štaba Tito piše pismo Izvršnom odboru Osvobodilne fronte slovenačkog naroda o izdajstvu četnika.
18. novembar	Obaviješten da štab D. Mihailovića prihvata predlog za pregovore, koji će se voditi u Čačku, Tito određuje da na pregovore ode delegacija Vrhovnog štaba u sastavu: A. Ranković, I. L. Ribar i Petar Stambolić.
20. novembar	Tito je obaviješten da je u pregovorima u Čačku postignut sporazum sa četnicima, koji su prihvatili ponuđene uslove. Međutim, primirje nije trajalo ni deset dana, četnici će obnoviti napade na partizane i sporazum postignut u Čačku biće posljednji koji je sklopljen između Vrhovnog štaba i štaba D. Mihailovića.
25. novembar	Tito šalje u Zagreb rukovodiocu punkta za veze s Kominternom tekst za depešu Kominterni, kojom javlja o izdaji D. Mihailovića, izražava nezadovoljstvo što Radio-Moskva prihvata vijesti zapadnih agencija o D. Mihailoviću kao vođi pokreta otpora i emituje ih u svom programu.

REGISTRI

REGISTAR IMENA

Acev Mirče (1915—1942), kao srednjoškolac i student pripadao revolucionarnom pokretu Makedonije; od 1940. ilegalni partijski radnik. Kao član PK KPJ za Makedoniju i Glavnog štaba bio organizator ustanka u Makedoniji; u junu 1942. sekretar privremenog PK KPJ za Makedoniju. Krajem 1942. uhapšen u Velesu, odveden u Skoplje i na svirep način u zatvoru ubijen — 238

Aceva Vera (1919—), naprednom omladinskom pokretu pristupila 1935, a član KPJ je od 1940. Od novembra 1940. do novembra 1941. sekretar MK KPJ za Prilep. U novembru 1941. postaje član PK KPJ za Makedoniju i u toku NOR-a nalazi se na odgovornim partijskim dužnostima. Poslije oslobođenja na partijskim i političkim dužnostima u SR Makedoniji i u Federaciji. Član je Savjeta federacije. Narodni heroj — 217

Aćimović Milan (1898—1945), u policijskoj službi do 1921, šef Odjeljenja opšte policije do januara 1936, zatim upravnik grada Beograda (od tada usko sarađuje i sa GESTAPO-om); od kraja 1938. ministar unutrašnjih poslova u Stojadinovićevoj vladi. U početku maja 1941. njemačke okupacione vlasti postavile su ga za predsjednika tzv. komesarske vlade, u kojoj je bio i povjerenik za unutrašnje poslove; od 28. avgusta iste godine u Nedićevoj kvislinškoj vladi ministar unutrašnjih poslova; sarađuje s Dražom Mihailovićem; 1944. pobjegao iz zemlje, a 1945. se vratio i poginuo kao član četničkog civilnog štaba — 52, 61, 71, 78, 85, 90, 92, 97, 100—103, 108, 122, 123, 209, 211, 213, 231, 242

Adžija dr Božidar (1890—1941), publicist i političar. Doktorirao na Pravnom fakultetu u Pragu 1914. Priključio se radničkom pokretu, aktivno se borio, pa je 1935. primljen u KPJ. Bio predsjednik Inicijativnog odbora Jedinstvene radničke stranke Hrvatske, a 1938. predsjednik Stranke radnog naroda u Zagrebu. Uhapšen 31. marta 1941 i strijeljan 9. jula 1941. od ustaša. Narodni heroj — 183, 224

Albahari Nisim (1916—), politički radnik; član KPJ od 1935; zbog revolucionarnog rada osuđen 1936. na godinu dana zatvora; član MK KPJ za Sarajevo u 1940; krajem 1940, odveden u koncentracioni logor u Ivanjicu, gdje je do kraja marta 1941; kao član MK za Sarajevo aktivno radio na pripremanju borbe protiv okupatora i kvislinga, a početkom ustanka jedan od organizatora partizanskih odreda u okolini Sarajeva. Bio zarobljen u blizini Vareša, doveden u sarajevski zatvor, ali je uoči izvršenja smrtne kazne pobjegao iz zatvora na oslobođenu teritoriju. Bio u NOR-u na raznim dužnostima: od komesara čete do člana Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu. Poslije oslobođenja član CK KP BiH, nekoliko puta narodni poslanik, ministar rada u vladi BiH i dr. Član Savjeta federacije. Narodni heroj — 226

Alkalaj Olga (Crna) (1907—1942), advokatski pripravnik, član KPJ od 1937; jedna od najaktivnijih članica Omladinske sekcije ženskog pokreta i član redakcije »Žena danas«; 1941, po okupaciji sekretar V rejonskog komiteta KPJ u Beogradu, a početkom oktobra član privremenog MK KPJ za Beograd. Uhapšena 26. oktobra 1941. Ugušena u gasnim kolima u martu 1942 — 158, 159, 248, 249

Anaf dr Marko, (1911—), profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu. Aktivno radio u naprednom pokretu još kao student medicine. Član KPJ od 1941. Kuća njegove porodice uoči rata služila kao pouzdano sklonište za ilegalan boravak partijskih aktivista, a nakon sloma

Jugoslavije, za vrijeme okupacije dr Anaf je u svojoj kući uredio sklonište za ilegalne partijske radnike. U NOR-u ilegalno radio u Beogradu. Poslije oslobođenja upravnik Kliničke bolnice i aktivan politički radnik na Medicinskom fakultetu — 159

Andrejević Kun Đorđe (Slikar) (1904—1964), akademski slikar i grafičar, član SANU. Početkom tridesetih godina pristupa radničkom pokretu. Učesnik španskog nacionalnooslobodilačkog rata; član KPJ od 1939; zatočen u koncentracionom logoru u Bileći (1940); uoči drugog svjetskog rata i za vrijeme okupacije radio u tehnici PK za Srbiju i CK KPJ; sredinom 1943. polazi u partizane, radio u Agitprop-odjeljenju VŠ; bio vjećnik AVNOJ-a. Poslije oslobođenja rektor Umjetničke akademije u Beogradu (1960—1963) i član CK KP Srbije (1959—1964) — 160, 249

Andres dr Ivan (1883— ?), advokat. Pravni i Filozofski fakultet završio u Zagrebu; kao narodni poslanik na listi HSS 1935. i 1938; ministar za trgovinu i industriju (1939—1941); ministar i u vladi generala D. Simovića — 209

Andrejev Bane (1905—), član KPJ od 1923; MK SKOJ-a za Veles (1923) i PK SKOJ-a za Makedoniju (1924—1925); od 1927. djeluje u beogradskoj organizaciji SKOJ-a; u januaru 1929. uhapšen i osuđen na 15 godina robije. Poslije bjekstva iz zatvora (u avgustu 1941) otišao u Makedoniju. U NOR-u bio član PK KPJ za Makedoniju, komesar Glavnog štaba Makedonije. Nakon oslobođenja ministar u vladi DFJ za rudarstvo. Godine 1950. smijenjen sa državnih i političkih funkcija i isključen iz KPJ, kasnije ponovo primljen u SKJ; do penzionisanja radio u Institutu za ekonomska istraživanja Srbije — 217

Andrić Ivo (1892—1975), književnik. Doktorirao istorijske nauke u Gracu; za vrijeme prvog svjetskog rata uhapšen i interniran; između dva rata u diplomatskoj službi. Dobio Nobelovu nagradu za književnost 1961, a Nagradu AVNOJ-a 1967 — 224

Antonov — vid. Srebrenjak Ivan

Apostolski Mihailo (1906—), general-pukovnik u penziji; prije rata generalštabni oficir; učesnik NOR-a od 1941; bio član Pokrajinskog štaba za Makedoniju; zatim komandant Glavnog štaba NOV i PO Makedonije; 1945. pomoćnik načelnika generalštaba JNA; 1946—1952. komandant Sarajevske vojne oblasti, pa načelnik Više vojne akademije JNA, predsjednik Makedonske akademije nauka i umjetnosti; član Savjeta federacije. Narodni heroj — 238

Artuković Andrija, ustaša; ministar unutrašnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske, ratni zločinac. Otkako je pobjegao iz Jugoslavije (1945) živi u SAD — 85, 90, 103

Babić Ljubo (1916—), politički radnik. Bio aktivan u naprednom studentskom pokretu na Univerzitetu u Beogradu; član SKOJ-a od 1935, a KPJ od 1940. U NOR-u od 1941; jedan od organizatora ustanka na području Drvara, Bosanskog Grahova i Glamoča; bio komandant Drvarske brigade, 1. krajiškog NOP odreda, komesar 7. krajiške brigade; član AVNOJ-a i član ZAVNOBiH-a. Poslije rata član CK SKJ, član SIV, ambasador i dr. — 235

Babović Spasenija Cana (Pelagija) (1908—1977), politički radnik, član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928. Od 1928. do 1937. na raznim partijskim zadacima kao član MK KPJ za Beograd i član Oblasnog komiteta KPJ u Kragujevcu. Hapšena 1930, 1932. i 1937, kad je osuđena na 2 godine robije; po herojskom držanju pod najtežim mučenjima u policiji i na sudu bila je za članove KPJ primjer čvrstine i nepokolebljivosti; u PK KPJ za Srbiju kooptirana 1939, a 1940. na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabrana za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941. na raznim dužnostima, a po oslobođenju član CK KPJ, i dr. Narodni heroj — 157, 221, 248, 268, 277

Bader Paul, njemački genaral artiljerije, komandant Više komande 65 za specijalnu namjenu, sa sjedištem u Beogradu — 230

Bakarić dr Vladimir (1912—), politički radnik i državnik; doktorirao u Zagrebu; aktivan u revolucionarnom pokretu od 1932; zbog revolucionarnog rada policija ga više puta hapsila i proganjala. Bio izabran za sekretara organizacije KPJ na Zagrebačkom sveučilištu 1935, a maja 1937. postao član Agitpropa

CK KPH. Član CK KPH od 1940. U NOR-u istaknuti organizator i rukovodilac oslobodilačke borbe; bio komesar GŠ Hrvatske, vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; 1944. izabran za sekretara CK KPH. Poslije oslobođenja predsjednik vlade Hrvatske (1945—1953); od 1953. predsjednik Sabora; član CK KPJ od 1948; na VI kongresu KPJ izabran za člana Izvršnog komiteta CK SKJ; bio predsjednik CK SKH, član Predsjedništva CK SKJ, član Savjeta federacije. Narodni heroj — 213, 234

Bakić Mitar (1908—1960), politički radnik. Završio prava u Beogradu; aktivan učesnik u naprednom studentskom pokretu; član Vojne komisije CK KPJ od njenog formiranja i učesnik u organizovanju ustanka u Crnoj Gori 1941; član Glavnog štaba za Crnu Goru, Boku i Sandžak, zatim bio na radu u VŠ NOPOJ; politički komesar GŠ za Crnu Goru; od juna 1944. sekretar NKOJ-a i šef kabineta maršala Tita. Od 1945. generalni sekretar vlade SFRJ; član CK SKJ, CK SK Crne Gore. Narodni heroj — 252, 277, 278

Balen Šime (1912—), u zatvoru u Sremskoj Mitrovici prišao Komunističkoj partiji čiji je član od 1936. Nakon povratka s robije uređivao list »Seljačka misao« 1937. Početkom 1938. izabran za člana Seljačke komisije pri CK KPH, od marta 1941. član Vojnog komiteta za Zagreb. U NOR-u na raznim dužnostima: bio vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a i komesar korpusa. U vrijeme napada IB na KPJ 1948. pokolebao se i prestao biti članom KPJ. Ubrzo je javno osudio sopstveno držanje i nastavio da radi kao publicist — 82

Balgarjanov Bojan, delagat CK Bugarske radničke partije, došao iz Sofije u Skoplje početkom oktobra 1941. i nastojao da partijskoj organizaciji Makedonije nametne liniju CK BRP(k) — 239

Bapšek Jelica (1905—), radnica; član KPJ od 1936. Zbog revolucionarnog rada do rata više puta hapšena. Nakon okupacije Jugoslavije radi u Beogradu, održavajući ilegalne partijske veze. Poslije oslobođenja radi u CK SK Srbije do penzionisanja (1956) — 262

Baruh Jakov (1914—1941), novinar; aktivno se borio u revolucionarnom radničkom pokretu u Sarajevu i Beogradu. Krajem juna 1937. stigao u Španiju i borio se u internacionalnim brigadama kao borac i zamjenik komesara čete. U KPJ primljen u Španiji 1. januara 1938. Po povratku u okupiranu Jugoslaviju 1941. upućen iz Zagreba u Bosnu. Bio politički komesar 3. bataljona Konjičkog NOP odreda. Poginuo u borbi s ustašama decembra 1941 — 241

Baruh-Simić Rahela (1917—1941), maturirala u Beogradu i radila u fabrici »Elka«. Po okupaciji Jugoslavije kao član KPJ radila sa svojim mužem inženjerom Lazom Simićem na pripremanju eksploziva za beogradske diverzante. Uhapšena i strijeljana na Banjici 1941 — 236

Bećarević Boško, šef Antikomunističkog odsjeka Specijalne policije Uprave grada Beograda. Pobjegao 1944. u Austriju. Kao ratni zločinac predat jugoslovenskim vlastima i osuđen na smrt — 52

Belić-Penezić Grozdana Zina (1920—), politički radnik. Bila aktivna u beogradskom naprednom studentskom pokretu; član KPJ od 1940; kurir CK KPJ; u NOB-u od 1941. na raznim dužnostima, član Politodjela 2. proleterske brigade, član CK SKOJ-a — 264

Belinić Marko (1911—), politički radnik. Član KPJ od 1934; sekretar RK KPJ u Zagrebu 1935, član OK KPJ u Varaždinu i sindikalni funkcioner; rezervni general-major; u NOB-u od 1941, bio politički komesar 2. operativne zone; vijećnik AVNOJ-a, ZAVNOH-a; član Izvršnog komiteta CK SKH i član CK SKJ. Narodni heroj — 219

Bencler Feliks (Benzler Felix), do aprilskog rata 1941. savjetnik u Njemačkom poslanstvu u Beogradu, a poslije okupacije Jugoslavije opunomoćenik Ministarstva spoljnih poslova pri vojnoupravnom komandantu u Srbiji — 232, 234, 242, 244

Bevc — vid. Kardelj Edvard

Biber Antun (1910—), politički radnik, uključio se u revolucionarni pokret kao mladi radnik. Od 1929. član Nezavisnih radničkih sindikata, član KPJ od 1939, a 1940 član Prvog rejonskog komiteta KPH u Zagrebu; u jesen 1940. član Mjesnog odbora Narodne pomoći u Zagrebu; u NOR-u — u septembru 1941. član MK KPH za

Zagreb; u februaru 1942. napustio Zagreb i otišao u Slavoniju, gdje je izabran za političkog sekretara OK KPH za Bjelovar, zatim postaje politički sekretar OK KPH za Viroviticu; 1943. sekretar OK KPH za Slavoniju, pa sekretar OK KPH za Zagrebačku oblast. Poslije oslobođenja organizacioni sekretar CK KPH (1946—1950), ministar u vladi FNRJ, predsjednik Glavnog odbora SSRNH, član CK SKJ. Narodni heroj — 219

Biroli Alesandro Pircio (Biroli Alessandro Pirzio), talijanski armijski general, komandant 2. talijanske armije i guverner Crne Gore — 224

Blagojević Milan (1905—1941), partijski aktivist. Prišao radničkom pokretu kao mlad radnik. Upućen na školovanje u SSSR 1935, a otuda 1937. u Španiju, gdje u borbi stiče čin poručnika. Jedan od organizatora ustanka u Srbiji 1941; komandant 1. šumadijskog partizanskog odreda; ubijen od četnika 28. oktobra. Narodni heroj — 173, 196, 251, 279

Blagojević Miljuška, pljačkaš — 108

Bogdanov Petar, predstavnik CK Bugarske radničke partije (komunista), koji je u avgustu 1941. upućen iz Sofije u Skoplje da pruži podršku Šatorovu i učvrsti njegovu poziciju u makedonskom partijskom rukovodstvu — 216

Borota Stevan, komandir 2. čete Tamnavskog bataljona Podrinjskog NOP odreda — 144, 247

Bradonja — vid. Jovanović Radivoje

Branković Vuk (?—1398), srpski feudalac, gospodar Kosova i Drenice. Poslije poraza na Kosovu postao turski vazal, ali su ga Turci zbog njegove saradnje s Mađarima prognali iz njegovih oblasti. U narodnim pjesmama i predanju predstavljen je kao izdajnik i krivac za poraz Srba u kosovskoj bitki, što je istorijski netačno — 123, 240

Brašić — 132

Brko — vid. Končar Rade

Broz Aleksandar Branko — rođak Josipa Broza Tita — 261

Broz Mišo (1941—), sin Josipa Broza Tita — 210, 264

Budak Mile (1889—1945), književnik; ustaški ideolog i »doglavnik« u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj; jedan od inicijatora bratoubilačke borbe, osuđen na smrt 1945 — 87, 103, 227, 234

Bugarin — vid. Šatorov Metodije

Buha Vasilije (1913—1944), privatni namještenik. Član KPJ od 1936; od 1938. sekretar Saveza bankarskih, osiguravajućih i trgovačkih činovnika (SBOTIČ). Godine 1939. postao član MK KPJ za Beograd, a uskoro kooptiran u PK KPJ za Srbiju. 1941. upućen na rad u leskovački okrug, a od 1942. sekretar Pokrajinskog povjereništva za južnu Srbiju. Uhapšen oktobra 1943. u Beogradu. Na istrazi u Specijalnoj policiji neprijatelju je otkrio mnoga rukovodstva i članove Partije. Strijeljan je od strane okupatora 1944. u Beogradu. —248

Buljanović Vice — poginuo prilikom demonstracija u Splitu 1939. — 206

Burdževič Rifat Tršo (1915—1942), politički radnik, istaknuti borac i rukovodilac u revolucionarnom srednjoškolskom i studentskom pokretu i partijskoj organizaciji na Univerzitetu u Beogradu. Bio član Mjesnog komiteta KPJ za Beograd. Po okupaciji Jugoslavije radi na pripremanju i organizovanju ustanka u Sandžaku kao sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak; prvi pomoćnik komesara 3. sandžačke proleterske brigade. Ubili ga četnici 2. oktobra 1942. kod Mrkonjić-Grada. Narodni heroj — 241

Buzdovan — vid. Grubor Petar.

Cesarec August (1893—1941), književnik i revolucionar. Osuđen na tri godine teške tamnice zbog učešća u atentatu na bana Slavka Cuvaja. Poslije prvog svjetskog rata pristupio revolucionarnom radničkom pokretu; 1920. učestvovao u radu Vukovarskog kongresa; 1922. proveo u SSSR-u šest mjeseci. Aktivno sudjelovao u idejnoj borbi u KPJ. Od 1934—1937. nalazio se u SSSR-u, odakle otišao u Španiju. Poslije poraza republikanske Španije ilegalno se vratio u Jugoslaviju. Ustaše ga strijeljale 1941. u blizini Zagreba — 183

Cincar-Marković Aleksandar (1895—1946), jugoslovenskk diplomat, poslanik u Sofiji i Berlinu; ministar spoljnih poslova u vladi Kraljevine Jugoslavije od 1939. do 1941, za vrijeme okupacije dao punu podršku kvislinškoj vladi M. Nedića. Osuđen na smrt 1946. kao ratni zločinac — 209

Crna — vid. Alkalaj Olga

Crni — vid. Žujović Sreten

Cvetković Dragiša (1893—1969), narodni poslanik i ministar u vladi V. Vukičevića 1928, M. Stojadinovića 1935—1939, predsjednik vlade 1939—1941. Potpisao u Beču 25. marta 1941. pakt o pristupanju Jugoslavije silama Osovine. Oboren zajedno s vladom 27. marta 1941; u emigraciji od 1944 — 12, 18, 21, 24, 26, 29, 202, 203, 207, 209

Cvjetko Vjećeslav Flores (1917—1941), službenik, član KPJ od 1937; borio se u Španiji u redovima internacionalnih brigada. Po povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. CK KPH ga angažovao da organizuje prebacivanje »Španaca« iz Njemačke u Jugoslaviju, što je uspješno obavio i poslije toga napustio Zagreb i otišao u partizane. U odredu »Matija Gubec« bio komandir čete; ranjen u septembru 1941, uhvaćen, odveden u Jastrebarsko, pa u Zagreb, gdje je u oktobru strijeljan, ne odavši ustaškoj policiji ni svoje ime. Narodni heroj — 236

Čaruga, vođa pljačkaške bande — 220

Čolaković Rodoljub (1900—), revolucionar i publicist. Član KPJ od 1919. Zbog pripadništva Crvenoj pravdi, koja je organizovala i izvela atentat na ministra M. Draškovića, osuđen na 12 godina robije. Po izdržanoj kazni emigrirao 1932. u Beč, a otuda u Moskvu, gdje je završio Međunarodnu lenjinsku školu. Bio je član tzv. rukovodećeg kolektiva KPJ krajem 1936, zatim član Politbiroa CK KPJ do početka 1938; uređivao je „Proleter" i „Klasnu borbu". U NOR-u je bio član Glavnog štaba Srbije 1941, vijećnik svih zasjedanja AVNOJ-a. Poslije oslobođenja na raznim dužnostima: sekretar CK KP BiH, član Savjeta federacije — 242, 264, 275

Čolović Stevan Stevo (1910—1941), politički radnik; član KPJ od 1929. Zbog revolucionarnog rada osuđen 1929. na pet godina zatvora. Po izlasku s robije sekretar Sreskog komiteta KPJ u Arilju. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u ariljskom srezu; organizovao Ariljski partizanski bataljon, čiji je bio politički komesar. Poginuo 2. novembra 1941. braneći Ivanjicu od četnika — 253

Čortan Milan (?—1943), trgovački pomoćnik; istakao se hrabrošću u akcijama beogradskih udarnika u ljeto 1941; do napuštanja Beograda bio sekretar Rejonskog komiteta SKOJ-a u rejonu »Centar« i član MK SKOJ-a. U septembru 1941. prebacio se iz Beograda u 1. šumadijski NOP odred. Poginuo 1943 —248

Ćano Galeaco (Ciano Galeazzo) (1903—1944), ministar spoljnih poslova fašističke Italije 1936—1943. Poslije kapitulacije Italije osuđen na smrt na sudu u Veroni 1944 — 14, 203

Ćosović Boža (*Javorski*) (1907—1943), radnik. Pripadnik četničke organizacije K. Milovanovića Pećanca. Aprila 1941. organizovao četnički odred za borbu protiv muslimanskog življa i proglasio se za vojvodu Javorskog. Suradnik okupatora. Zbog pljačke zlata pripadnici Draže Mihailovića su ga razoružali i streljali — 173, 253

Dakić Božidar Božo (1909—1941), politički radnik, član KPJ od 1934; zbog revolucionarnog rada često hapšen i otpuštan s posla. U januaru 1938. došao u Španiju i borio se u internacionalnim brigadama, a 1941. vratio se u okupiranu Jugoslaviju i u Zagrebu se uključio u pripreme ustanka. Kao član MK KPH za Zagreb, a potom i sekretar, organizovao velik broj diverzantskih akcija u gradu. Uhapšen 9. novembra 1941. i poslije teškog mučenja strijeljan u Maksimiru. Narodni heroj — 219

Dankelman Hajnrih (Dankelmann Heinrich), njemački general; komandant Srbije od kraja jula 1941. do početka oktobra 1941 — 102, 230, 232

Dedijer Vladimir (1914—), novinar i publicist, profesor univerziteta, član SANU. Bio je dopisnik »Politike« iz republikanske Španije (1936); po povratku u zemlju sarađuje u progresivnim listovima i časopisima na liniji KPJ; član KPJ od 1939. U NOP-u od 1941; jedan od urednika »Borbe« u toku NOR-a i poslije oslobođenja, član Agitprop-komisije CK KPJ; od 1952. do 1954. član CK KPJ. Od 1954. bavi se naučnim radom. Autor više zapaženih radova iz oblasti istorije. *Dnevnik* (1941—1945), tri knjige; *Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju* i drugo — 249, 270

Delre Julija (1917—1943), tekstilna radnica, član KPJ od 1938, sekretar rejonskog komiteta KPJ u Beogradu, uhapšena 1942. u Beogradu i strijeljana 1943 — 159, 249

Devčić Ivica (?—1943), obalski radnik (rodom iz Dubrovnika); u Beograd došao 1938. i aktivno radio u partijskoj ćeliji obalskih radnika na Čukarici. Od 1939. do 1941. bio sekretar Rejonskog komiteta SKOJ-a na Čukarici, a juna 1941. izabran za člana MK SKOJ-a. Organizovao udarne grupe koje su izvele mnoge akcije na prostoru Čukarica — Makiš — Ostružnica. Od oktobra 1941. član Okružnog komiteta SKOJ-a, a kasnije član Rejonskog komiteta SKOJ-a za Srbiju. Poginuo kod Prijepolja 1943 — 248

Dimitrov Georgi (Đorđe)(1882—1949), revolucionar. Od 1902. pripada lijevom krilu bugarske SDP, a član je CK SDP (tijesnih socijalista) od 1909. Zalagao se za saradnju balkanskih radničkih partija i učestvovao na I i II konferenciji balkanskih socijalističkih partija i u stvaranju Balkanske socijalističke federacije. Učestvovao u septembarskom ustanku u Bugarskoj 1923; poslije poraza ustanka prelazi u emigraciju i radi u KI i BKF. U Njemačkoj uhapšen 1933. i na procesu u Lajpcigu branio komunistički pokret. Na VII kongresu KI podnio jedan od najznačajnijih referata. U Bugarsku se vratio 1945, gdje je bio do smrti predsjednik vlade i generalni sekretar KP Bugarske — 121, 217, 240

Direktor (u Beogradu) — vid. Ribnikar Vladislav

Direktor (u Moskvi) — nije utvrđeno o kome je riječ

Dragićević Veljko (1911—1944), pilot i radio-telegrafist; u svojstvu radio-telegrafista iskrcao se u septembru 1941. iz podmornice s englèsko-jugoslovenskom misijom s kojom je, u pratnji crnogorskih partizana, došao u Užice i ostao kod Vrhovnog štaba odbivši da s misijom ode u četnički štab D.Mihailovića. Poginuo 25. maja 1944. prilikom desanta na Drvar — 278

Drakulić Milan (1907—1977), 1941. komesar Kolubarske čete Valjevskog NOP odreda. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a posle oslobođenja radio u Ozni, bio pomoćnih ministra pošta FNRJ i dr. — 275

Drapšin Petar (1914—1945), general-potpukovnik JNA. Kao student tehnike u Pragu otišao u Španiju da se bori na strani revolucionara; 1939—1941. bio u koncentracionim logorima u Francuskoj i Njemačkoj; 1941. bježi iz Njemačke i već prvih dana NOR-a na rukovodećim je dužnostima; bio komandant operativne zone i jedan od organizatora ustanka u Hercegovini, komandant 12. divizije u Slavoniji, komandant 6. udarnog korpusa, komandant 4. armije i 1. tenkovske armije. Narodni heroj — 226, 241

Drljević Sekula (1884—1945), član vodstva Crnogorske federalističke stranke; po okupaciji Jugoslavije s talijanskim okupatorom pripremio u Cetinju obrazovanje tzv. Nacionalnog komiteta; prvih dana ustanka u Crnoj Gori 1941. pobjegao u Zagreb, gdje je sve vrijeme okupacije bio bliski saradnik A. Pavelića — 210

Dudić Dragojlo (1887—1941), zemljoradnik i organizator NOB u zapadnoj Srbiji, član KPJ od 1920; formirao Kolubarsku četu i postao njen komesar a kasnije i komandant Valjevskog odreda; novembra 1941. izabran za predsjednika Glavnog NOO Srbije. Poginuo istog mjeseca. Narodni heroj — 243, 245, 276

Dukin Todor (1914—1942), politički radnik; do rata 1941. jedan od rukovodilaca drvodjelskih radnika u Beogradu; pokretač i organizator štrajkova. Sredinom 1939. član jednog od rejonskih komiteta KPJ u Beogradu. Po okupaciji Jugoslavije sekretar partijske ćelije na Smederevskom đermu. U oktobru 1941, odlukom PK KPJ za Srbiju, postavljen za sekretara Okružnog komiteta KPJ za beogradski okrug. Pružajući otpor policijskim agentima, koji su pokušali da ga uhapse, ubijen je 4. aprila 1942. u Beogradu, u Šumatovačkoj ulici — 248

Dulić Đuro (1912—), general-potpukovnik JNA u penziji. U junu 1941. prebacio se iz Vojvodine u Srbiju, a u avgustu 1941. stupio u Rađevački bataljon Valjevskog NOP odreda. U NOR-u je bio na raznim dužnostima — od vodnika (1941) do komandanta 12. divizije 6. udarnog korpusa 1945. Poslije oslo-

bođenja na raznim vojnim dužnostima. Narodni heroj — 144, 248

Đaković Stjepan (Stipe) (1912—1942); politički radnik; otišao u SSSR gdje je završio KUNMZ; vratio se u Jugoslaviju 1937; član PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, učestvovao u NOP-u od 1941. Uhvaćen i ranjen na Velikoj Kapeli na putu za Glavni štab Hrvatske u januaru 1942. Ubijen u zatvoru u Zagrebu — 57, 80, 110, 112, 215.

Đilas Milovan (Veljko) (1911—), studirao filozofiju i pravo. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MK Beograda i PK KPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CK SKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine, suprotstavljajući se politici SKJ. Na Plenumu CK SKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada, 1957. godine osuđen na 9 godina robije; lišen funkcije i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunist i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja — 169, 186, 211—213, 241, 251, 252, 254, 263—266, 278

Đorđe — vid. Dimitrov Georgi

Đorđević Borivoje, angažovan od kvislinških vlasti da ubije komandira Kolubarske čete Radovana Spasojevića. Poslije izvršenog ubistva uhvaćen i osuđen na smrt i strijeljan — 109

Đukić Slavko, sarađivao u Zagrebu s Ivanom Srebrenjakom i izdao ga ustaškoj policiji — 215

Đurić Miloš (1892—1967), klasični filolog i filozofski pisac, profesor univerziteta u Beogradu, član SANU; objavio više od 200 originalnih radova i prevoda. Dobio Sedmojulsku nagradu 1966 — 224

Đurić Radoslav (1906—), major vojske Kraljevine Jugoslavije; bio četnički komandant do maja 1944, kada je napustio Dražu Mihailovića i pristupio NOP-u — 253, 254, 257

Đurić Želimir Željko (1919—1941), politički radnik, učitelj. U revolucionarni pokret uključio se još kao đak Učiteljske škole u Užicu. Za člana Sreskog komiteta KPJ za višegradski srez izabran 1939. Zbog revolucionarne djelatnosti otpušten iz službe 1940, vratio se u Užice i postao sekretar Okružnog komiteta KPJ za užički okrug. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u užičkom okrugu. Poginuo u borbi s Nijemcima štiteći Vrhovni štab pri njegovom povlačenju iz Užica 1941 — 278

Đurović Olga (1920—1941), učiteljica; kurir OK KPJ za užički okrug i član OK SKOJ-a. Poginula 18. avgusta 1941. u borbi s Nijemcima u selu Zlakusi — 232, 234

Engels Fridrih (Engels Friedrich) (1820—1895), jedan od tvoraca naučnog socijalizma — 4, 38, 180

Ferster Helmut (Förster Helmut), njemački general avijacije, komandant okupirane Srbije od aprila do juna 1941. — 211

Fetahagić Ahmet (1913—1944), politički radnik, član KPJ od 1937. Još kao srednjoškolac u Sarajevu uključio se u napredni pokret i revolucionarnu aktivnost nastavio na studijama tehničkih nauka u Pragu. U januaru 1937. došao u Španiju i, boreći se u redovima internacionalnih brigada, četiri puta bio ranjen; u Španiji dobio čin poručnika. Poslije povratka u okupiranu Jugoslaviju, u ljeto 1941, uključio se u pripreme oružanog ustanka. U NOR-u načelnik štaba 9. krajiške brigade, načelnik štaba 20. dalmatinske divizije, zamjenik komandanta Unske operativne grupe. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama u blizini Bihaća 25. decembra 1944. Narodni heroj — 226

Filipović Stjepan Stevo (N. N.) (1916—1942), radnik; u revolucionarnom pokretu od 1937; član KPJ od 1940. Zbog revolucionarnog rada uhapšen 1939. i osuđen na godinu dana zatvora, a po izdržavanju kazne protjeran u rodno mjesto Opuzen. Uoči aprilskog rata vratio se u Srbiju i po zadatku Partije radio u Kragujevcu i Valjevu; jedan od organizatora partizanskih jedinica u valjevskom okrugu; komandir Kolubarske partizanske čete, komandant bataljona. Krajem februara 1942. upao u neprijateljsku zasjedu i bio uhvaćen. Javno obješen u Valjevu 22. maja 1942. Pod vješalima,

s omčom na vratu, uzdignutih ruku pozvao narod Srbije da nastavi borbu i klicao KPJ i slobodi. Postao jedan od simbola heroizma. Narodni heroj — 109

Franc — vid. Leskošek Franc

Franko Francisko (Franco Francisco) (1892—1976), španski general, koji je uz pomoć fašističkih sila, Njemačke i Italije, 1936. započeo građanski rat protiv vlade Narodnog fronta Španije i osvojio vlast u aprilu 1939. Primjenjujući fašistički teror, održao se na vlasti do smrti — 28, 209

Gaćeša Vasilije Vasilj (1908—1942), seljak, član KPJ od 1941; jedan od istaknutijih organizatora ustanka u Baniji; predvodeći grupu ustanika, napao 23. jula 1941. željezničku stanicu i opštinu u Banskom Grabovcu i s tom akcijom počeo ustanak u Baniji. U oktobru 1941. postao član Glavnog štaba Hrvatske, bio član Štaba Korduna i Banije i komandant Banije. Poginuo u borbi s ustašama u selu Brubanju 29. aprila 1942. Narodni heroj — 227

Gajinović Sekula, seljak iz sela Robaje u čijoj se kući 18. septembra 1941. Tito prvi put sreo, poslije napuštanja Beograda, sa jednim štabom partizanske jedinice — sa štabom Kolubarskog bataljona — 274

Gering Herman (Göring Hermann) (1893—1946), njemački fašistički rajhsmaršal i državnik. Po padu Trećeg Rajha zatvoren, a Međunarodni sud u Nirnbergu osudio ga na smrt kao ratnog zločinca; izvršio samoubistvo u zatvoru — 14, 203

Glišić Miloš, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, načelnik štaba Požeškog četničkog odreda 1941. Osuđen na smrt kao ratni zločinac — 172

Glumčev — vid. Kopinič Josip.

Gmizović-Subić Jelena (?—1941), učiteljica iz Seče Reke kod Kosjerića. Ubili je četnici početkom novembra 1941. u Kosjeriću — 257

Gregoran Marijana (Marija) (1921—1941), tekstilna radnica. Član KPJ od 1938. Učestvuje u demonstracijama i štrajkovima u toku 1939. i 1940; u jesen 1940. postaje član MK, a zatim i PK SKOJ-a za Srbiju. Po okupaciji Jugoslavije 1941. radi na organizovanju borbenih akcija SKOJ-a u Beogradu. Uhapšena 25. avgusta 1941. i podvrgnuta mučenju. Iz zatvora prevedena u logor na Banjici i strijeljana— 159, 249

Gregorić dr *Pavle* (1892—), ljekar i politički radnik. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) od 1920, a KPJ od 1921. Uhapšen 1932. i osuđen na 2 godine strogog zatvora, ali mu je u toku izdržavanja robije kazna povećana za još 2 godine zbog učešća u martovskim demonstracijama osuđenika-komunista. Po izlasku s robije nastavlja rad, te 1937. postaje član CK KPH. Rukovodi u Zagrebu slanjem dobrovoljaca u Španiju. Hapšen 1938. i u decembru 1939. Iz lepoglavskog koncentracionog logora izašao u martu 1940. Organizator ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a poslije oslobođenja bio je: član vlade NR Hrvatske, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje vlade FNRJ, potpredsjednik Savezne narodne skupštine, ambasador u Rimu, član CK SKJ do VIII kongresa — 234

Gretić Ivica (1919—), politički radnik. U revolucionarni radnički pokret u Zagrebu uključio se kao mlad grafički radnik. Bio u URSS-ovim sindikatima i aktivno radio u Stranci radnog naroda. U avgustu 1941. postao član KPH. Poslije okupacije Jugoslavije radio u ilegalnoj tehnici Partije. Uhapšen 12. novembra 1941; odbio da išta prizna o svom ilegalnom radu, i policija ga teško bolesnog pustila iz zatvora u februaru 1942. I pored prismotre policije, uspio da napusti Zagreb i ode na oslobođenu teritoriju. U NOR-u bio politički komesar brigade i divizije, sekretar zagrebačkog Oblasnog komiteta KPH i dr. Poslije oslobođenja vršio niz dužnosti u najvišim republičkim i saveznim organima. Predsjednik SUBNOR-a Hrvatske — 219

Grubač Dušan, stolarski radnik. Kao član MK KPJ za Beograd uhapšen u drugoj polovini septembra 1941. i, popustivši na mučenju u policiji, došao 1. oktobra 1941. u pratnji agenata na mjesto gdje je trebalo da se sastane sa članovima MK Vukicom Mitrović i Davidom Pajićem, te omogućio policiji da ubiju D. Pajića, a V. Mitrović rane i odvedu u zatvor — 248

Grubor Petar (Buzdovan) (1902—1944), politički radnik. Član SKOJ-a od 1927, uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Na izdržavanju kazne aktivno se borio protiv frakcionašenja Petka Miletića. Izašao s robije 7. marta 1941. Jedan od organizatora ustanka u Gackoj dolini. Poginuo kao obavještajni oficir Glavnog štaba Hrvatske 18. januara 1944. u blizini Otočca. Narodni heroj — 57, 80, 215

Grujičić Radan, policijski agent Uprave grada Beograda —61

Gubec Matija (?—1573), vođa velike bune hrvatskih i slovenačkih seljaka 1573. U odlučujućoj bici pobunjenih seljaka s plemićkom vojskom kod Stubice (9. januara 1573) zarobljen i odveden u Zagreb. Mučen usijanim klještima, krunisan usijanom željeznom krunom, ubijen na svirep način na Markovom trgu u Zagrebu 15. januara 1573 — 61

Haas Herta (1914—) revolucionarnom radničkom pokretu pristupila je kao student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Član SKOJ-a je od 1934, a KPJ od 1936. Aktivno radi u Ženskom pokretu u Mariboru i omladinskoj sekciji Ženskog pokreta u Zagrebu u punktu za odašiljanje dobrovoljaca u Španiju i na zadacima tehnike CK KPJ. Ušesnik NOP-a od 1941, najprije u Zagrebu, a zatim u partizanskim jedinicama u Sloveniji. Objavila je niz radova i rasprava iz ekonomskih nauka — 64, 210, 264

Hadson Bil (Hudson Bill), engleski major, šef englesko-jugoslovenske misije koja se u septembru 1941. podmornicom iskrcala u Crnogorskom primorju, gdje su je prihvatili crnogorski partizani, dopratili do Vrhovnog štaba NOPOJ u Užicu; otuda je Hadson otišao u četnički štab D. Mihailovića i kod njega ostao do proleća 1944 — 278

Has Herta — vid. Haas Herta

Hebrang Andrija (1899—1948), namještenik, radničkom pokretu pristupio sredinom dvadesetih godina; član MK KPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao s robije 1941. U NOR-u na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac marta 1942, a krajem iste godine zamijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio saradnju s ustašama (što se nije odmah doznalo). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CK KPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Kominforma i Staljina na KPJ i socijalističku Jugoslaviju (1948) aktivno i organizovano djelovao protiv zemlje i Partije zbog čega je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo —214, 266

Himler Hajnrih (Himmler Heinrich), šef njemačke policije, rajhsfirer SS — 204

Hitler Adolf (1889—1945), organizator i vođa Nacističke stranke, njemački diktator, najmračnija ličnost novije istorije. Godine 1933, poslije smrti Hindenburga, postao kancelar, a 1934. proglašava se za vođu Trećeg Rajha i uvodi fašističku diktaturu. Poslije priključenja Austrije i porobljivanja Čehoslovačke, Njemačka je po njegovom naređenju 1939. napala Poljsku, čime je neposredno izazvala drugi svjetski rat. Bio inicijator i organizator masovnih zločina nad porobljenim narodima Evrope. Izvršio samoubistvo u bunkeru Rajhskancelarije — 12, 13, 15, 33, 43, 47, 51, 60, 85, 102, 117, 122, 162, 176, 201—204, 220, 226, 227, 241, 262.

Ignjatović Vučko (?—1942), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Komandant Požeškog četničkog odreda, sa kojim je napao na oslobođeno Užice. Poginuo 1942 —172, 173

Ilić Vojislav (Voja Bankar) (?—1942), službenik; član KPJ postao prije rata; nakon okupacije ilegalno radio u Beogradu za NO fond. Krajem 1942. uhapšen i strijeljan — 159, 249

Iveković Mladen (1903—1970), publicist. Član KPJ od 1934. Urednik ili član redakcije raznih ilegalnih listova i časopisa. Član Agitprop-komisije CK KPH. Ilegalno radio u Zagrebu 1941; godine 1942. uhapšen i upućen u logor Jasenovac. Oslobođen iz logora u jesen 1942; uključuje se u NOR i obavlja razne funkcije. Poslije rata na raznim partijskim i državnim dužnostima — 234

Jakšić Milan (1911—1942), student, član KPJ od 1933. Na studijama u Pragu aktivno radio u naprednom studentskom pokretu, pa je kao komunist bio protjeran iz Čehoslovačke. Otišao u Španiju 1937. i borio se u republikanskoj armiji. Poslije povratka u Jugoslaviju 1941, već

okupiranu, upućen u Bosnu, gdje je bio politički komesar Pračanskog bataljona Romanijskog NOP odreda. Poginuo početkom 1942 — 226

Jankov Blagoja Mučeto (1911—1944), politički radnik; član KPJ od 1938; zbog revolucionarnog rada bio protjerivan i hapšen; istakao se u organizovanju štrajkova i demonstracija radnika u Beogradu i u Strumici; član jednog od rejonskih komiteta KPJ u Beogradu. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Makedoniji, član PK KPJ za Makedoniju. Bugarska policija je 4. jula 1944. otkrila njegovo ilegalno skrovište u Strumici. Ubijen u neravnoj borbi. Narodni heroj — 217

Janković Jovan, krojački radnik iz Beograda, obješen na Terazijama u Beogradu 17. avgusta 1941 — 226

Javorski Boža — vid. Ćosović Boža

Jerković Dušan (1914—1941), učitelj, pripadao grupi prosvjetnih radnika-komunista koja se okupljala u učiteljskom društvu »Vuk Karadžić«. U NOB-u od samog početka; komandant Užičkog NOP odreda. Poginuo na Kadinjači 29. novembra 1941. Narodni heroj — 277

Jerković Nebojša (1912—1941), učitelj, član KPJ; jedan od organizatora ustanka u Podrinju. Bio komandant Mačvanskog, odnosno Podrinjskog NOP odreda do njegovog osnivanja. Poginuo 28. decembra 1941. u Beloj Reci — 237, 243, 276

Ješa — 159

Jevtić Bogoljub (1886—1960), političar. U diplomatskoj službi od 1917. do 1928; ministar dvora od 1928. do 1932, ministar 1932—1934, predsjednik vlade od decembra 1934. do maja 1935. Ministar u Simovićevoj vladi 1941. U emigraciji od 1941, djelovao protiv NOR-a — 21, 207

Jordan Orce — vid. Nikolov Jordan Orce

Jovanović Dragi, kvisling, upravnik grada Beograda i šef javne bezbjednosti — 52, 61, 90, 92, 231, 224

Jovanović dr Dragoljub (1895—1977), profesor univerziteta i političar. U Zemljoradničkoj stranci pripadao njenom lijevom krilu. Pod diktaturom pripadao opoziciji; iako je sarađivao s KPJ u okviru Narodnog fronta, odbio učešće u narodnooslobodilačkom pokretu i NOR-u. Poslije oslobođenja sa svojim pristalicama pristupio JNOF-u, ali je 1947. isključen zbog neprijateljskog djelovanja i osuđen na višegodišnji zatvor — 42, 159, 206, 210, 211, 249, 264, 265

Jovanović Isa (1906—), politički radnik, član KPJ od 1928; sekretar PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu; u julu 1943. upućen u Vojvodinu; član Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i organizacioni sekretar PK KPJ za Vojvodinu; poslije rata na raznim političkim dužnostima. Član Savjeta federacije. Narodni heroj — 81, 226

Jovanović Radivoje (Bradonja) (1918—), general-potpukovnik JNA u penziji. Prije rata bio aktivni potporučnik JV. Član KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. kada postaje i član KPJ; bio komandant Užičkog NOP odreda; komandant Grupe NOPO zapadne Srbije i član Vrhovnog štaba; 1942/1943. komandant Glavnog štaba Srbije; zatim komandant korpusa NOVJ. Odlikovan Ordenom narodnog heroja. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Artiljerijsku akademiju »Đeržinski«. Do 1959. na dužnostima u JNA (načelnik Uprave u DSNO, komandant korpusa i dr.). Po izlasku iz JNA član Izvršnog veća SR Srbije, član CK SK Srbije i poslanik. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. — 105, 109, 141, 233, 246, 253

Jovanović Radomir, seljak iz Parcana, obješen na Terazijama u Beogradu 17. avgusta 1941 — 226

Jovanović Velimir, seljak iz Parcana, obješen na Terazijama u Beogradu 17. avgusta 1941 — 226

Jovanović Zdravko (1909—1943), član KPJ od 1937; u NOR-u prvi komandant Valjevskog NOP odreda; učesnik savjetovanja u Stolicama, načelnik Štaba 2 (notranjske) operativne zone u Sloveniji. Poginuo 3. februara 1943. kod Grosuplja. Narodni heroj — 243, 276

Jože — vid. Staljin Josif Visarionovič

Kajtel Vilhelm (Keitel Wilhelm) (1882—1946), njemački feldmaršal; od 1938. načelnik štaba Vrhovne komande; neposredno odgovoran za mnoge zločine nacističkih trupa u okupiranim zemlja-

ma; međunarodni vojni sud u Nirnbergu osudio ga na smrt kao ratnog zločinca — 256

Karađorđević Aleksandar (1888—1934), kralj Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije od 1921. do 1934, zagovornik unitarizma. Za vrijeme njegove vladavine izglasana je Obznana u Narodnoj skupštini i donesen Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi (decembar 1920. i avgust 1921). Godine 1929. uspostavlja apsolutističku diktaturu. Ubijen 9. oktobra u Marselju — 207

Karađorđević Pavle (1893—1973), knez-namjesnik u Jugoslaviji od 1934. do 1941. uz čiji je pristanak vlada Cvetković — Maček potpisala ugovor o pristupanju Jugoslavije silama Osovine. Zbačen 27. marta 1941 — 204

Kardelj Edvard (Bevc) (1910—1979), politički radnik. Član KPJ od 1928, sekretar PK SKOJ-a za Sloveniju 1929. Uhapšen 1930. i osuđen na 2 godine strogog zatvora. Po izlasku iz požarevačke kaznionice 1932. radio kao član PK KPJ za Sloveniju na obnovi partijskih organizacija u Sloveniji. Poslije kraćeg boravka u Austriji odlazi 1934. u Moskvu, gdje je do 1936. izučavao političku ekonomiju i predavao na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada. Vratio se u Jugoslaviju 1937. Iste godine postaje član CK KP Slovenije; 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, 1939. član novog rukovodstva Partije, član Politbiroa CK KPJ na V zemaljskoj konferenciji. U toku NOR-a obavljao odgovorne dužnosti. Poslije oslobođenja vrši najviše partijske i državne funkcije. Narodni heroj — 56, 113, 190, 208, 212, 214, 237, 243, 249, 252, 254, 265, 269, 277, 282

Kenig, njemački major, komandant 1. bataljona 724. pješadijskog puka. Sa svojim bataljonom 21. oktobra 1941. godine izvršio masovno strijeljanje u Kragujevcu — 256

Keršovani Otokar (1902—1941), publicist, novinar i politički radnik. Član PK SKOJ-a za Srbiju 1927. Uhapšen 1928. i osuđen na godinu dana zatvora, ponovo uhapšen 1930. i osuđen na 10 godina robije zbog revolucionarne djelatnosti. Na izdržavanju kazne kao predavač i rektor ilegalnog Komunističkog univerziteta aktivno učestvovao u diskusijama o svim u to vrijeme aktuelnim pitanjima. S robije izašao 17. februara 1940. Ponovo uhapšen 30. marta 1941. i strijeljan od ustaša 9. jula iste godine — 183, 224

Kisa — vid. Kopinič Stela

Kljajić Filip (1913—1943), politički radnik, član KPJ od 1936; od 1937. član OK KPJ za Beograd; od proljeća 1940. sekretar OK KPJ za Valjevo; u NOR-u: član Glavnog štaba NOP odreda Srbije, komesar 1. proleterske brigade, zatim 1. proleterske divizije. Poginuo 5. jula 1943. kod Zvornika. Narodni heroj — 242, 275

Koliševski Lazar (1914—), politički radnik. Član KPJ od 1935. Sekretar OK KPJ za Kragujevac; od septembra 1941. sekretar PK KPJ za Makedoniju, vodi pripreme za ustanak, ali je već u novembru uhapšen od bugarske policije i osuđen na doživotnu robiju. U zatvoru ostaje do septembra 1944; izabran za vijećnika AVNOJ-a i ASNOM-a. Bio predsjednik vlade i predsjednik Izvršnog vijeća NRM; 1945—1953. predsjednik Narodnog sobranja NRM. Sada član Predsjedništva CK SKJ i član Savjeta federacije. Narodni heroj — 215—217, 238, 239, 250, 263, 265, 267

Končar Rade (Brko) (1911—1942), politički radnik, prije rata mašinbravar. Jedan od najistaknutijih rukovodilaca radničkog pokreta u Hrvatskoj. Klasnom radničkom pokretu pristupa još kao šegrt u Beogradu, a član KPJ postaje 1934. Iste godine uhapšen i od Državnog suda za zaštitu države 20. decembra 1933. osuđen na godinu dana strogog zatvora. Po izlasku s robije nastavlja revolucionarni rad u Zagrebu; 1938. član je MK KPJ, a od kraja 1939. politički sekretar CK KP Hrvatske. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ oktobra 1940. izabran za člana Politbiroa CK KPJ. Poslije sloma Jugoslavije 1941. radi na pripremama oružanog ustanka u Hrvatskoj, a u jesen iste godine i u Dalmaciji. Uhapšen novembra 1941; prilikom pokušaja bjekstva ranjen u nogu. U talijanskoj fašističkoj policiji podvrgnut mučenju, ali je okupator tek februara 1942, dobivši podatke od ustaša iz Zagreba, otkrio njegov identitet. Mučenje je nastavljeno

sve do njegovog strijeljanja. Narodni heroj — 56, 80, 81, 110, 129, 210, 212—214, 219, 225, 234—236, 241, 243, 246, 262, 264—273, 275.

Konjović Ana (1912—), grafička radnica. U NOR-u od 1941; radila u ilegalnoj partijskoj štampariji u Zagrebu 1941, zatim u Baniji; u Drežnici osniva odbore AFŽ i pokreće list »Drugarica«. U junu 1942. zarobljena i internirana u Italiju, odakle se vratila u Jugoslaviju poslije kapitulacije Italije. Rukovodila štamparijom u Moslavini — 219

Kopinič Josip (Glumčev, N. N., Valdes, Vazduh) (1911—), partijski radnik; član KPJ i sekretar partijske organizacije. Odlukom CK KPJ otišao 1934. u SSSR, gdje je završio KUNMZ i Međunarodnu lenjinsku školu. U septembru 1936. upućen u Španiju, odakle se vratio u SSSR 1938. U Jugoslaviju upućen 1940. Poslije rata član CK SKH i direktor »Uljanika« u Puli — 49, 55, 56, 79, 112, 129, 130, 210, 212—214, 218, 219, 224, 225, 228, 257, 258, 261, 262, 264—271, 273.

Kopinič Stela (Kisa) (1910—), naprednom omladinskom pokretu Grčke pristupila 1925, član KP Grčke od 1930, a član OK KP za Solun od 1932; 1934. emigrirala u SSSR. Radila u Moskvi u radio-vezama KI do 1940, a od tada u Jugoslaviji, po nalogu Kominterne — 198, 257

Kosić Petar, general, načelnik Generalštaba vojske Kraljevine Jugoslavije — 204

Kosmajac Đorđe (?—1942) podnadzornik policijskih agenata Uprave grada Beograda i agent Specijalne policije. Jedan od najzloglašenijih agenata; isticao se u progonima komunista prije rata i u toku okupacije. Ubili ga 6. marta 1942. članovi udarne partizanske grupe na ulici u Beogradu — 52, 61

Kosovac Mileva (?—1941), učiteljica iz Taora kod Kosjerića, predratni član KPJ; od septembra 1941. u Crnogorskoj partizanskoj četi. Ubili je četnici u Kosjeriću početkom novembra 1941 — 257

Kostić dr Milivoj (1883—1974), hirurg, prof. Medicinskog fakulteta u Beogradu i dugogodišnji šef katedre za hirurgiju; član SANU — 224

Kotro Đuro (?—1941), borac Kosmajskog NOP odreda. Poginuo na Kosmaju u borbi s Nijemcima 8. avgusta 1941 — 104

Kovačević Mija (1915—1942), keramičarski radnik. Od oktobra 1941. član Okružnog komiteta KPJ za Beograd. U junu 1942. smrtno ranjen u Beogradu, na ulici, a zatim ubijen — 248

Kovačević Vojin Vojo (1913—1941), član KPJ od 1937; po okupaciji Jugoslavije ostao u Zagrebu na ilegalnom partijskom radu; od avgusta 1941. član biroa Mjesnog komiteta KPH za Zagreb. Uhapšen 2. septembra 1941. i istog dana ubijen u ustaškoj policiji. Narodni heroj — 219

Krajačić Ivan (Stevo) (1906—), politički radnik; mlad se uključio u radnički pokret; više puta hapšen zbog revolucionarnog rada. Primljen u KPJ 1933. Bio član MK KPJ za Zagreb, a 1935. kooptiran u PK KPJ za Hrvatsku. Umjesto na školovanje u SSSR, otišao 1937. u Španiju, gdje se borio u 13. internacionalnoj brigadi. Po povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. U NOR-u bio član Predsjedništva AVNOJ-a i član Predsjedništva ZAVNOH-a, organizacioni sekretar CK KPH (1944). Poslije oslobođenja ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH i predsjednik Sabora SRH. Član Savjeta federacije. Narodni heroj — 112

Kraus, major, folksdojčer iz Češke, jedan od rukovodilaca Gestapoa u Srbiji — 103, 232

Krek Miha (1897—1969) advokat, političar. Potpredsjednik klerikalne Prosvetne zveze. Od 1935. ministar bez portfelja u vladi Stojadinovića. U Cvetkovićevoj vladi (od 1939) ministar građevina, u Simovićevoj vladi (1941) ministar bez portfelja. Aprila 1941. emigrirao u SAD. Poslije smrti šefa klerikalne stranke dr Fr. Kulovca na dan bombardovanja Beograda (6. aprila 1941) postaje vođa slovenačkih klerikalaca u emigraciji —209

Kren Vladimir, vazduhoplovni kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, petokolonaš; u takozvanoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj general i komandant vazduhoplovstva — 204

Krntija — vid. Orešković Marko

Krsmanović Branko (1915—1941), politički radnik. Član KPJ od 1936. Borac u Španiji 1937—1939. Poslije koncentracionog logora u južnoj Francuskoj (Girs) uspijeva da se 1939. vrati u Jugoslaviju. Po izbijanju ustanka u Srbiji postaje član Glavnog štaba Srbije. Poginuo u sukobu sa žandarmima 8. avgusta. Narodni heroj — 232

Krup Alfred (Krupp), vlasnik koncerna; osuđen kao ratni zločinac, a 1951. oslobođen i vraćena mu sva imovina u SR Njemačkoj — 14, 203

Kulenović Džafer, lider Jugoslovenske muslimanske organizacije; ministar u vladi M. Stojadinovića — 210

Kulovec Fran, političar; jedan od vođa Slovenske ljudske stranke; ministar u vladi Cvetković — Maček, a zatim i u vladi Dušana Simovića — 209

Kušić Milinko (1912—1943), politički radnik, član KPJ od 1936, dva puta osuđivan na robiju; u NOR-u komesar Užičkog NOP odreda, član Glavnog štaba NOP odreda Srbije; komesar 2. proleterske brigade; komesar 4. krajiške divizije NOVJ. Narodni heroj — 278

Kvaternik Slavko, jedan od ustaških vođa, proglasio 10. aprila 1941. nastanak tzv. Nezavisne Države Hrvatske; u Pavelićevoj vladi ministar domobranstva i prometa, zapovjednik vojske; doglavnik — 202, 205

Kvisling Vidkun (Quisling Vidkun) (1887—1945), vođa norveških fašista; 1933. osnovao u Norveškoj fašističku stranku; u toku nacističke agresije na Norvešku, aprila—maja 1940, otvoreno i aktivno pomaže agresora; njemački okupatori postavili su ga na čelo marionetske vlade (1942—1945); zbog izdaje, osuđen i strijeljan. Njegovo ime postalo je simbol izdajstva i saradnje s neprijateljem — 14, 102, 202

Labat Pavle (1919—1941), stolarski radnik; od 1939. radio u Savezu drvodjelaca. Kao jedan od aktivnijih omladinaca-radnika postao član KPJ i krajem 1940. izabran u PK SKOJ-a za Srbiju, a radio i kao član MK SKOJ-a za Beograd; jedan od organizatora borbe protiv okupatora u Beogradu. Uhapšen u septembru 1941. i strijeljan — 248

Lalatović Mirko (?—1945), major vojske Kraljevine Jugoslavije. Bio član britansko-jugoslovenske misije koja je u oktobru 1941. došla u četnički štab D. Mihailovića; načelnik operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande. Razišao se 1945. sa D. Mihailovićem oko izbora pravca povlačenja četničkih snaga. Ustaše ga strijeljale u Jasenovcu 1945 — 257, 278

Lenjin Vladimir Iljič (1870—1924), revolucionar, teoretičar revolucionarnog marksizma, organizator i vođa proleterske revolucije — 4, 6, 23, 24, 38, 159, 175, 180, 187, 254

Leskošek Franc (Franc, Luka) (1897—), partijski radnik. Član KPJ od 1926; jedan od organizatora štrajkova u Trbovlju, Kočevju, Celju, Jesenicama i dr. Od 1935. član Sindikalne komisije CK KPJ za Sloveniju; od ljeta 1936. član PB CK KPJ, 1937. sekretar CK KP Slovenije i na toj dužnosti ostao do 1946. Član Titovog Privremenog rukovodstva 1938, na V zemaljskoj konferenciji 1940. izabran u PB CK KPJ. U toku rata, pored funkcije u PB CK KPJ u CK KP Slovenije, postaje član Izvršnog odbora OF, rukovodilac Vojne komisije i član Glavnog štaba Slovenije, član Predsjedništva AVNOJ-a i dr. Poslije oslobođenja više godina bio ministar, član SIV-a. Narodni heroj — 113, 212, 243, 266, 277

List Vilhelm (List Wilhelm), njemački general-feldmaršal; 1941. komandant Jugoistoka — 234

Lola, mitraljezac 2. čete Tamnavskog bataljona, istakao se u borbi s Nijemcima kod Zabrdice — 144, 247

Lončar Adalbert (Lontschar Adalbert), njemački general-major, komandant 724. pješadijskog puka 704. pješadijske divizije; od 1942. do kraja 1943. komandant Beograda — 222

Lovreković Đuro (1900—1942), trgovački pomoćnik. U ljeto 1941. bio član Mjesnog odbora Narodnooslobodilačkog fonda za Beograd i njegov blagajnik. U jesen 1941. uhapšen u Beogradu i strijeljan — 248

Luka — vid. Leskošek Franc

Lukić Pavle, njemački dostavljač — 133, 242

Ljotić Dimitrije (1891—1945), advokat, političar. Pred drugi svjetski rat (1934) obrazovao fašističku organizaciju Jugoslovenski nacionalni pokret — Zbor. Poslije okupacije zemlje stavio se u službu Nijemaca, koji su ga finansijski pomagali prije napada na Jugoslaviju. Sarađivao s kvislinškom vladom M. Nedića i formirao kvislinške vojne jedinice — Srpski dobrovoljački korpus — 52, 61, 85, 97, 100, 102, 103, 108, 110, 112, 123, 136, 137, 161, 162, 171, 176, 177, 183, 209, 211, 256

Maček Vladimir (1879—1964), advokat, političar. Jedan od najbližih saradnika S. Radića, član rukovodstva HSS. Predsjednik HSS od 1928. namjesto umrlog Radića, čiju je kolebljivu politiku nastavio. Kao potpisnik Zagrebačkih punktacija osuđen 1933. na 3 godine robije, ali je pušten već 1934. Prihvatio sporazum s Udruženom opozicijom u okviru Bloka sporazuma, a 1939. ostvario sporazum s mandatorom krune D. Cvetkovićem i ušao u koalicionu vladu, koja je pripremila i sprovela pristupanje Jugoslavije silama Osovine. U toku NOR-a 1941—1944. podržavao ustašku NDH. Emigrirao iz Jugoslavije pred ulazak jedinica NOVJ u Zagreb. Do 1946. živio u Francuskoj a potom u SAD — 10, 12, 18, 20, 21, 24, 26, 29, 202, 203, 205, 207—209, 225

Malešević Branko (Toni) (1914—1941), sindikalni i partijski radnik. Bio član OK KP za Pakrac, član Pokrajinskog odbora Saveza metalskih radnika za Hrvatsku a od jeseni 1940. šofer CK KPJ u Zagrebu. Bio član MK KPH za Zagreb 1941; učestvuje u akciji za oslobođenje zatvorenih komunista u Kerestincu i tom prilikom su ga ustaše uhapsile. Umro je u bolnici u Zagrebu — 212, 266

Maletić Gligorije Gliša (1899—1941), narednik u vojsci Kraljevine Jugoslavije, u NOR-u od jula 1941; komandir čete u Podrinjskom NOR odredu. Poginuo 20. avgusta 1941. u borbi s Nijemcima kod sela Duvaništa — 237

Maletić Nebojša (?—1941), advokat, političar. Bio član Glavnog odbora Narodne seljačke stranke. Sarađivao sa KPJ i početkom ustanka 1941. napustio Sremsku Mitrovicu i došao na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije, uključivši se aktivno u NOR. Poginuo 21. oktobra 1941. na putu iz Užica za Čačak — 142, 246, 277

Malinska Veselinka (1917—), politički radnik i novinar. Učestvovala u naprednom radničkom i studentskom pokretu, a član KPJ je od 1936. Sekretar je Srednjoškolskog vijeća SKOJ-a u Skoplju, sekretar Mjesnog odbora Narodne pomoći u Beogradu. Po okupaciji Jugoslavije 1941. bila u udarnim grupama koje su vršile sabotaže, a zatim obavljala kurirsku dužnost za PK KPJ za Srbiju između Beograda, Niša, Leskovca, Kruševca i Mačve. Jedan je od Titovih pratilaca 16. septembra 1941. prilikom njegovog izlaska iz Beograda na oslobođenu teritoriju. Do kraja 1941. radi u Agitpropu u Čačku i Užicu, a potom prelazi na rad u Makedoniju; rukovodilac Agitpropa pri Glavnom štabu Makedonije. Poslije oslobođenja obavlja niz odgovornih dužnosti: član Izvršnog vijeća SR Makedonije, član CK SKM, direktor Radio-Skoplja itd. — 274

Mamić Miloš (1918—1942), politički radnik. Član KPJ od 1937. Bio sekretar rejonskog komiteta, član MK KPJ za Beograd i član PK KPJ za Srbiju. Nakon okupacije radio u niškom okrugu. Poginuo u borbi protiv bugarskih okupatora u aprilu 1942. Narodni heroj — 159

Mani — vid. Manuilski Dmitrij

Manuilski Dmitrij Zaharovič (Mani) (1883—), državnik i političar. Od 1906. na raznim partijskim dužnostima, a po formiranju Komunističke internacionale bio član Prezidijuma Izvršnog komiteta KI, od 1928. do 1943. sekretar tog foruma — 50, 134, 135, 277

Marija — vid. Gregoran Marijana

Marinko Miha (1900—), član SKOJ-a od 1919, član KPJ od 1924. Učesnik u borbi rudara Trbovlja 1. juna 1924. protiv orjunaša, poslije čega je uhapšen. Emigrirao u Francusku, gdje je aktivno radio u Jugoslovenskoj sekciji KPF. Na školovanju u Moskvi bio od 1931. do 1933. U Jugoslaviju se vraća kao instruktor CK KPJ za Sloveniju; ubrzo biran za sekretara PK KPJ za Sloveniju. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ u decembru 1934. izabran za člana CK KPJ. Od 1934. do 1941. više puta hapšen ili konfiniran.

Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije izabran za člana CK KP Slovenije. Godine 1939. i 1940. instruktor CK KPJ. Jedan od organizatora ustanka u Sloveniji 1941; politički komesar Glavnog štaba Slovenije. Uhapšen u decembru 1941, pobjegao 1943, te politički radi u Slovenačkom primorju, Trstu, Makedoniji. Poslije oslobođenja predsjednik vlade NR Slovenije. Narodni heroj — 81, 226, 243, 276

Markovac Josip, grafički radnik. Uhapšen u martu 1941. u ilegalnoj partijskoj štampariji u Zagrebu — 208

Marković Miloš, major vojske Kraljevine Jugoslavije; komandant četničkog Požeškog korpusa — 172

Marković Moma (1912—), politički radnik. Kao student postao član SKOJ-a, a član KPJ od 1932. Član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu 1933, član OK KPJ u Beogradu, a 1936. i OK KPJ u Kragujevcu. Izabran 1938. za člana PK KPJ za Srbiju, a 1941. za rukovodioca Vojne komisije pri PK KPJ. U NOR-u od 1941. na raznim dužnostima. Poslije oslobođenja na odgovornim partijskim i državnim funkcijama — 219

Marković Stevan Singer (1896—1942), Komesar Kolubarskog bataljona Valjevskog NOP odreda (1941), politički komesar Fočanskog dobrovoljačkog odreda (1942). Poginuo prilikom četničkog puča kod Foče u maju 1942 — 276

Marks Karl (Marx Karl) (1818—1883), revolucionar i ideolog radničkog pokreta, tvorac naučnog socijalizma — 4, 38, 180

Martini Marija (Talijanka), supruga Rigoleta Martinija, člana CK KP Italije — 130, 210, 241

Martini Rigoleto (Talijan) član CK Komunističke partije Italije. Uhapšen u Jugoslaviji 1941. u Zagrebu i zatvoren u koncentracioni logor u Kerestincu, odakle ga je 6. juna 1941. oslobodio R. Končar. Uhapšen u Sloveniji na putu za Italiju, odveden u Rim i osuđen na 30 godina robije. Umro u zatvoru — 41, 210, 264, 271

Martinović Ratko (1916—), generalpotpukovnik JNA u penziji. Prije rata oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941; organizovao vojno-četnički odred za borbu protiv okupatora, sarađivao s partizanima i u jesen 1941. uključio se u NOB. Bio načelnik štaba Valjevskog NOP odreda (1941), komandant 2. krajiške brigade, načelnik štaba 5. divizije, načelnik GŠ Srbije i dr. Poslije rata pomoćnik komandanta armije i na raznim drugim dužnostima u JNA — 171, 237, 247

Maslarić Božidar (1895—1963), profesor i partijski radnik. Uhapšen 1922. u Osijeku, gdje je bio član MK KPJ i osuđen na dvije godine zatvora. Po izdržanoj kazni, u martu 1924, nastavlja rad i postaje član PK KPJ za Hrvatsku. Pokretač partijskih listova »Republikanski blok radnika i seljaka« 1925 (zabranjen poslije prvog broja), »Riječ radnika i seljaka« 1927—1928, »Organizierter Arbeiter« 1928. U frakcijskim borbama u KPJ bio na strani desne frakcije i Sime Markovića. Zbog stalnih progona prešao u ilegalnost, a potom upućen za predavača na KUNMZ-u. S KUNMZ-a prešao za rukovodioca Jugoslovenskog sektora na Međunarodnoj lenjinskoj školi. U Španiju odlazi 1936; ranjen 5. novembra iste godine; 1937. postaje komandant 2. bataljona 63. španske brigade, a poslije pogibije B. Parovića prelazi na rad u Bazu interbrigada kao predstavnik KPJ pri KP Španije. Vraća se u SSSR 1939, a u oktobru 1944. dolazi u Jugoslaviju. Bio član CK SKJ i član IK CK SKJ. Narodni heroj — 225

Masola Umberto, povjerenik CK KP Italije, nalazio se u Ljubljani od 1940. do kraja 1941 — 210

Matavulj Petar (1890—1948), profesor hemije na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Odbio da potpiše antikomunistički apel srpskom narodu 1941 — 224

Matijević Miloš Mrša (1902—1941), politički radnik. Član SKOJ-a od 1925, član KPJ od 1926. Jedan od organizatora štrajka tekstilnih radnika u Beogradu 1927. Iste godine postaje član MK SKOJ-a u Beogradu. Delegat SKOJ-a na Kongresu KOI u Moskvi 1928. Uhapšen 1929. i osuđen na 6 godina robije. Po izlasku s robije uključuje se u partijski rad i 1938. postaje organizacioni sekretar MK KPJ u Beogradu. U istom forumu je od 1940. na dužnosti sekretara. Izabran za člana PK KPJ za Srbiju, a na V zemaljskoj konferenciji 1940. kandidat za člana CK KPJ. Po okupaciji

radi ilegalno u Beogradu, gdje je uhapšen i strijeljan 17. oktobra 1941. Narodni heroj — 248

Mega — vid. Popović Milentije

Mesarić Blaž (1910—), politički radnik; još 1931. aktivno se uključio u revolucionarni radnički pokret u Zagrebu, radio u sindikalnim organizacijama 1936, član rejonskog komiteta KPH u Zagrebu; 1941. sekretar Drugog rejonskog komiteta KPH i član MK KPH za Zagreb. Uhapšen 17. oktobra 1941; mada podvrgnut svirepom mučenju u zatvoru, s teškim i trajnim ozljedama, nije ništa priznao; prebačen zatim u bolnicu, odakle je pobjegao 1. aprila 1942. i prebacio se u partizane. Bio komesar Moslovačkog područja; 1944. član OZN-e za okrug Moslavina. Poslije oslobođenja na raznim dužnostima, kadrovik SUP-a grada Zagreba i dr. — 219

Mica — vid. Sarić-Vukmanović Milica

Mihailović Dragoljub Draža (1893—1946), pukovnik jugoslovenske vojske do drugog svjetskog rata; organizator četničke organizacije, sa ciljem da u saradnji s okupatorom uguši ustanak. Glavni oslonac kontrarevolucije u Jugoslaviji. Osuđen na smrt 16. jula 1946. i pogubljen — 166, 172, 173, 188, 193, 195, 198, 231, 243, 245, 251, 253—257, 269, 273, 275—279, 282, 283

Mihajlo — vid. Nešković Blagoje

Mihajlović Tasa (1908—1943), radnik. Od oktobra 1937. borio se u Španiji u internacionalnim brigadama. Poslije povratka u okupiranu Jugoslaviju uključio se u narodnooslobodilačku borbu. Poginuo 1943. — 226

Mijalković Milan (1897—1941), profesor, politički radnik, član KPJ od 1924; 1928. osnovao u Kragujevcu prvu partijsku ćeliju u Vojno-tehničkom zavodu i obnovio rad RKUD »Abrašević«, uhapšen 1929, osuđen na 7 godina robije, a zatim još na 2 godine zbog pobuna u zatvoru u Sremskoj Mitrovici; od 1939. sekretar OK KPJ za Jagodinu, a od 1940. član PK KPJ za Srbiju; jedan od organizatora ustanka u užičkom i čačanskom okrugu; poginuo 18. avgusta 1941. na Drežničkoj Gradini. Narodni heroj — 109, 232, 234

Milin Svetislav, radnik iz Beograda; obješen na Terazijama u Beogradu 17. avgusta 1941 — 226

Milković Ante, radnik. U KPH primljen prije aprilskog rata 1941. Do okupacije Jugoslavije održavao vezu između partijske organizacije zagrebačkih željezničara i Mjesnog komiteta KPH za Zagreb. U martu 1941. izabran za člana Vojnog komiteta za Zagreb. Učestvovao u mnogim diverzantskim i oružanim akcijama u Zagrebu i u njegovoj bližoj okolici. U avgustu 1941. izabran za člana MK KPH za Zagreb. Uhapšen 4. septembra 1941, osuđen i interniran u Jasenovac, gdje je ostao do 1945, kad je bio zamijenjen — 219

Milosavljević Ljubinka (1914—), prije rata studirala na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu. Od 1935. radi u Ujedinjenoj studentskoj omladini u Beogradu. Do rata i u toku 1941. sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1942—1944. član Politodjela 2. proleterske brigade, član PK KPJ za Srbiju; član CK SKOJ-a. Poslije rata sekretar Okružnog komiteta KPJ Svetozarevo, član CK Srbije, Revizione komisije SKJ. Bila vijećnik Trećeg zasjedanja AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a, Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije (do 1953, kada je penzionisana) — 248

Milosavljević Mihailo (1907—1942), radnik; u španskom građanskom ratu bio borac u internacionalnim brigadama od 1937; u Jugoslaviju se vratio u ljeto 1941. i upućen u partizane u istočnu Bosnu. Zarobljen od četnika i kasnije ubijen — 241

Milosavljević Milan (?—1941), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. U ustanku pristupio partizanima i borio se u Kosmajskom NOP odredu. Poginuo na Kosmaju 8. avgusta 1941. u borbi s Nijemcima — 104

Milovanović Pećanac Kosta (1871—1944), četnički vojvoda. Na osnovu sporazuma koji je sklopio u leto 1941. sa Nijemcima, njegovi četnički odredi su, zajedno sa njemačkim oružanim snagama, vodili borbe protiv partizanskih snaga. Stavio se pod komandu Milana Nedića, a u jesen 1942. njegovi četnički odredi uključili su se u odrede Draže Mihailovića i u ostale kvislinške formacije — 103, 115, 137, 171, 176, 183, 194, 232, 237, 245, 249, 253, 274, 275

Milutin — vid. Milutinović Ivan

Milutinović Dragoljub (1900—1942), sveštenik iz Ivanjice. Septembra 1941. posredstvom Vladislava Ribnikara dao Titu četiri četničke legitimacije i pratio ga prilikom njegovog izlaska iz Beograda na oslobođenu teritoriju — 249, 275

Milutinović Ivan (Milutin) (1901—1944), politički radnik. Član KPJ od 1923. Zbog komunističke djelatnosti na Beogradskom univerzitetu uhapšen 27. novembra 1929. i osuđen na 6 godina robije, povećane 1934. za dvije godine zbog učešća u martovskim demonstracijama utamničenih komunista. Izašao s robije 26. avgusta 1937. Od kraja 1939. do maja 1940. zatočen u koncentracionom logoru u Bileći. U CK KPJ kooptiran je u ljeto 1940. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabran za člana PB CK KPJ. Jedan od organizatora ustanka 1941. U toku NOR-a bio delegat Vrhovnog štaba, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, član Izvršnog odbora AVNOJ-a, član Nacionalnog komiteta. Poginuo nadomak oslobođenog Beograda, 23. oktobra 1944. Narodni heroj — 142, 143, 169, 170, 211—213, 217, 242, 249, 252—254, 263, 265—267, 269, 272, 274, 275, 277, 278

Minić Miloš (1914—), politički radnik, diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu 1938; član KPJ od 1936; član Univerzitetskog komiteta KPJ; poslije studija radio u PK SKOJ-a za Srbiju, a zatim u Čačku kao član Okružnog komiteta KPJ; u NOB-u instruktor PK KPJ za Srbiju u valjevskom okrugu; učesnik savjetovanja u Stolicama; sekretar Okružnog komiteta KPJ za Čačak; po oslobođenju na raznim političkim i državnim dužnostima; savezni sekretar za inostrane poslove i član Predsjedništva SKJ. Narodni heroj — 243, 276, 277

Mišić Aleksandar (? —1941), major vojske Kraljevine Jugoslavije u četničkom štabu D. Mihailovića; u decembru 1941. Nijemci ga zarobili na Ravnoj gori i strijeljali — 275

Mitić Milorad, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije i oficir u četničkom štabu D. Mihailovića. U jesen 1941. D. Mihailović ga je delegirao u Vrhovni štab NOPOJ kao svog oficira za vezu — 166, 173, 251, 278, 279, 282

Mitrović Mitra (1912—), politički radnik i publicist. U napredni studentski pokret uključuje se 1931, a član KPJ postaje 1933. Učestvuje u političkim akcijama studenata antifašista Beogradskog univerziteta, a izvjesno vrijeme bila je veza za članove CK i instruktore iz inostranstva. Godine 1935, po nalogu Partije, formira Omladinsku sekciju u Ženskom pokretu. Zbog revolucionarne djelatnosti hapšena i proganjana. Uoči rata bila član Komisije za rad među ženama pri PK KPJ za Srbiju. Ponovo uhapšena jula 1941. Poslije bjekstva iz bolnice oktobra 1941. prelazi u Mačvanski odred, a zatim u Užice. Radila u Agitpropu PK KPJ za Srbiju, bila instruktor CK KPJ, član redakcije »Borbe«, član Centralnog odbora AFŽ-a, član AVNOJ-a itd. Poslije oslobođenja na odgovornim političkim dužnostima — 249

Mitrović Ratko (1916—1942), advokatski pripravnik; član SKOJ-a od 1935; hapšen 1935. i 1936, u zatvoru proveo 14 mjeseci. Zbog slabog držanja isključen iz ilegalnog partijskog rada; radio u legalnim omladinskim organizacijama i u časopisu »Mladost« i listu »Student«; od 1939. član PK SKOJ-a za Srbiju, OK KPJ za Kragujevac (od 1940), član CK SKOJ-a (od oktobra 1940). Kao instruktor CK KPJ u Vojvodini (od jula 1941) uhapšen 3. avgusta 1941. u blizini Kikinde. Doveden u Beograd, i predat Specijalnoj policiji; izložen teškom mučenju, popustio i odao imena mnogih komunista s kojima je radio. Po nalogu Gestapoa, strijeljan 3. marta 1942 — 159, 236, 248, 249

Mitrović Vukica (1912—1941), politički radnik. Član KPJ u Beogradu od 1933, na radu u tehnici MK KPJ za Beograd 1934—1935. Poslije kratkog boravka u Moskvi vratila se u Beograd i radila kao član MK KPJ 1936. Član PK KPJ za Srbiju od 1937. do 1941. Ilegalno radila u okupiranom Beogradu od aprila do oktobra, kada je uhapšena i strijeljana. Narodni heroj — 248

Mladenović Sreten (1916—1942), politički radnik; član KPJ od 1936; jedan od rukovodilaca radnika u Kragujevcu; član OK KPJ za Kragujevac (1940), a neposredno pred rat sekretar OK KPJ za Niš. Jedan od organizatora ustanka u

južnoj Srbiji. Poginuo 1942. Narodni heroj — 158, 248

Mola Emilio, general španske fašističke vojske. Poznat po izjavi koju je dao u oktobru 1936, kada su četiri fašističke kolone nadirale prema Madridu, da se »peta kolona« nalazi u samom Madridu — 203

Molotov Vjačeslav Mihailovič (1890—), političar i državnik SSSR-a, 1939—1949. ministar spoljnih poslova, zatim potpredsjednik vlade, a od 1953. do juna 1956. ponovo ministar spoljnih poslova. U junu 1957. isključen iz CK SKP(b) — 23

Mrčarica Vojin Vojo (1915—1942), pravnik. Krajem tridesetih godina uključio se u napredni studentski pokret. Član KPJ od 1938. Bio aktivan u beogradskoj partijskoj organizaciji. U njegovom stanu u Molerovoj ulici neko vrijeme je ilegalno živio Ivan Milutinović, a 22. juna 1941. Tito je održao sastanak CK KPJ povodom napada Njemačke na SSSR. Uhapšen je 2. februara 1942. i zatočen u logor na Banjici, gdje je i strijeljan — 266

Musolini Benito (Mussolini Benito) (1883—1945), talijanski političar, organizator i vođa fašističke organizacije — 12, 14, 15, 32, 33, 47, 127, 162, 178, 202, 204

Muštiklar Toza, vođa jedne pljačkaške grupe 1941. u Srbiji — 220

N. Španac — vid. Nešković Blagoje

N. N. — vid. Filipović Stjepan

N. N. — vid. Kopinič Josip

N. N. — vid. Šitikova Urška Marija

Naceva Mara (1920—), radnica. Član KPJ od 1940. Bila delegat na V zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. Član PK KPJ za Makedoniju od marta 1941. Učestvuje u organizovanju ustanka u Makedoniji. Uhapšena 1942, u koncentracionom logoru do kraja 1943. Poslije toga organizacioni sekretar CK KP Makedonije. Član AVNOJ-a, ASNOM-a. Poslanik Savezne skupštine, Revizione komisije SKJ, Glavnog odbora SSRNJ, Centralnog odbora SUBNOR-a, član Savjeta federacije. Narodni heroj — 215, 216, 217

Naumov Stevan Stiv (1920—1942), student, član KPJ od 1939. U jesen 1940. sekretar MK KPJ za Bitolj. Po okupaciji Jugoslavije ostao dosljedan liniji KPJ i suprotstavio se M. Šatorovu; član PK KPJ za Makedoniju. Poginuo u septembru 1942 — 238

Nedeljkov Mladen (1917—1943), radnik, član Mjesnog odbora NO fonda za Beograd. Uhapšen i strijeljan 1943. — 248

Nedeljković Dušan (1899—), profesor Univerziteta u Beogradu, redovni član SANU. U NOR-u od 1941 — 249

Nedić Milan (1877—1946), armijski general u vojsci Kraljevine Jugoslavije, načelnik Glavnog generalštaba jugoslovenske vojske, u aprilskom ratu 1941. komandant 3. grupe armija. Od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške, takozvane srpske vlade u okupiranoj Srbiji. Za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta angažovao vojne formacije: Srpsku državnu stražu i Srpski dobrovoljački korpus. Poslije oslobođenja Jugoslavije izvršio samoubistvo u zatvoru 4. februara 1946 — 102, 103, 115, 122, 123, 127, 131, 134, 136, 137, 161, 162, 171, 173, 176, 177, 183, 193, 194, 196, 204, 209, 232, 236, 242, 245, 256, 257

Nenadović Vera (1915—); u njenoj kući na Dedinju ilegalno je živio Tito od maja do septembra 1941. Poslije Titovog odlaska u kući su skrivani ilegalci. Septembra 1943. odlazi u NOB. Zarobljena od četnika 1944. kao ranjenik i predata Nijemcima. Poslije oslobođenja upravnik Muzeja grada Beograda — 265

Nenadović Mirko (1910—), građevinski inženjer, Kao simpatizer KPJ uoči rata činio usluge Partiji. Poslije kapitulacije Jugoslavije aprila 1941. zarobljen od Nijemaca. U zarobljeništvu do 1945; kao pristalica NOP-a od 1943. do 1945. bio u kažnjeničkom logoru. Član KPJ od 1945. Poslije oslobođenja na raznim dužnostima — 264

Nešković dr Blagoje (Mihajlo) (1907—), ljekar, profesor univerziteta. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. Od 1941. u toku NOR-a sekretar PK KPJ za Srbiju, a od Osnivačkog kongresa KP Srbije (maja

1945) do 1948. sekretar CK KP Srbije i predsjednik vlade NR Srbije. 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CKKPJ. Posle isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu — 55, 157, 160, 214, 224, 248, 267, 269, 273, 274, 277

Nikezić Marko (1921—), član KPJ od 1939; 1941—1945. član MK i OK SKOJ-a, organizacioni sekretar KO KPJ za beogradski okrug. Po oslobođenju sekretar Gradskog komiteta KPJ za Beograd. Od 1952. u diplomatskoj službi (ambasador u Pragu i Vašingtonu), a od 1965. do 1968. sekretar za inostrane poslove SFRJ; od 1968. do 1972. predsjednik CK SK Srbije. Zbog suprotstavljanja politici SKJ razriješen funkcija, isključen iz SKJ i penzionisan —248.

Nikolić Franjo, generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U aprilskom ratu aktivni petokolonaš, kao načelnik operativnog odjeljenja 1. grupe armija organizovao pobunu pukova kod Bjelovara i napad na štab armije — 210

Nikolić Vojin (1913—1943), student i činovnik; aktivno učestvovao u borbi studentskog pokreta prije rata, a po okupaciji Jugoslavije najviše radio u organizacijama Narodne pomoći i NO fonda, u jesen 1941. sekretar Mjesnog odbora NO fonda za Beograd. Uhapšen aprila 1942, a strijeljan februara 1943 — 248, 273

Nikolov Jordan Orce (1916—1942), radnik, član KPJ od 1935; sekretar MK KPJ za Skoplje i član PK KPJ Makedonije od 1939; 1940. uhapšen i osuđen na dvije godine robije. U avgustu 1941. pobjegao s grupom osuđenika komunista iz sremskomitrovačkog zatvora i došao na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije. CK KPJ ga je iz Užica uputio u Makedoniju, ali je na tom putu poginuo kod Vladičinog Hana 4. januara 1942. Narodni heroj — 165, 250

Novaković Ljubo (1883—1943), artiljerijski brigadni general vojske Kraljevine Jugoslavije. Tokom 1941. sarađivao s Kostom Pećancem i Dražom Mihailovićem; napustio ih i sklopio sporazum s partizanima. Boravio u Foči, kada se u njoj nalazio Vrhovni štab, i obećavao podršku NOP-u. Aprila 1942. prebjegao četnicima. Ubijen u borbi s partizanima 1943 — 237

Novosel Vanda (1915—), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao studentkinja na Zagrebačkom sveučilištu. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Aktivno radi u studentskoj odnosno omladinskoj sekciji Ženskog pokreta, u uredništvima časopisa »Mlada žena« i »Ženski svijet«; 1941. je član Inicijativnog odbora AFŽ za Hrvatsku. U oktobru 1941. uhapšena od ustaša i po izlasku iz zatvora (1942. na osnovu razmjene) postaje član Sekretarijata CO AFŽ. Poslije oslobođenja bavi se publicističkim i drugim društvenim radom — 64, 80, 272

Ognjanović Mirko (1910—1942), radnik, član Mjesnog odbora NO fonda za Beograd. Uhapšen 1942. i strijeljan — 248

Orešković Marko (Krntija) (1896—1941), politički radnik. U komunističkom pokretu od 1919, član KPJ od 1925. Uhapšen 1929. u Beogradu i osuđen na pet godina robije. Po izlasku s robije od 1935. do 1937. radi u Zagrebu kao član rejonskog, a potom Mjesnog komiteta KPJ. U Španiji od 1937. do 1939. kao borac, a zatim politički rukovodilac Bataljona »Đuro Đaković«. Vraća se u Jugoslaviju 1939. i postaje član CK KPH. Uhapšen u decembru 1939. i zatočen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle je uspio da pobjegne. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. izabran za člana CK KPJ. Jedan od organizatora ustanka naroda Like. Narodni heroj — 110, 111, 129, 235

Orlandić Blažo (1914—1943), politički radnik, student, član KPJ od 1932, više puta hapšen, a 1936. osuđen na godinu dana zatvora; bio sekretar MK KPJ za Bor, član PK KPJ za Crnu Goru; od 1939. na partijskom radu u Skoplju; član PK KPJ za Makedoniju do okupacije Jugoslavije; u maju 1941. suprotstavlja se akciji sekretara PK KPJ za Makedoniju M. Šatorova za otcjepljenje makedonske organizacije od KPJ i stoga odstranjen iz PK; vraća se u Crnu Goru i učestvuje u pripremama ustanka; poginuo 1943. kao zamjenik komesara 9.

krajiške brigade. Narodni heroj — 216, 238

Ostojić Zaharije, major vojske Kraljevine Jugoslavije; komandant istaknutog dijela četničke Vrhovne komande za Bosnu i Hercegovinu, Dalmaciju, Liku i Crnu Goru. Marta 1945. razišao se sa D. Mihailovićem oko pravca povlačenja četničkih snaga. Razoružan od ustaša i strijeljan u Jasenovcu — 279

Pajić David (1911—1941), politički radnik; jedan od najborbenijih radnika-metalaca u Beogradu. Više puta hapšen. Član KPJ od 1936, a početkom 1938. bio član Rejonskog komiteta KPJ Savskog rejona, a zatim i sekretar tog komiteta. Početkom 1940. izabran za člana MK KPJ za Beograd. Po okupaciji Jugoslavije, kao član MK, aktivno se uključio u pripreme za oružanu borbu, organizovao udarne grupe i planirao njihove akcije. Policijski agenti su ga 6. oktobra 1941. opkolili na ulici i tom prilikom je poginuo s oružjem u ruci. Narodni heroj — 248

Palenta — vid. Ugarković Stipe

Pantić Branislav, pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, obavještajac četničke Vrhovne komande, organizator sastanka D. Mihailovića sa Nijemcima u selu Divcima 1941. Odveden u njemačko zarobljeništvo 1942. Ostao u emigraciji — 273

Pap Pavle (Šilja) (1914—1941), politički radnik, student medicine, član KPJ od 1933, a od oktobra 1940. član CK KPJ; uhapšen 1934. i osuđen na tri godine robije koje je izdržao u Sremskoj Mitrovici; 1938. u ilegalnosti, osuđen na 15 godina robije; rukovodi centralnom partijskom tehnikom u Beogradu, a pred rat u Zagrebu; u avgustu 1941. upućen u Dalmaciju radi organizovanja partizanskih odreda; prokazan Talijanima, uhapšen i 15. avgusta 1941. strijeljan u Skradinu. Narodni heroj — 55, 64, 127, 214, 218, 241, 263

Paunović Davorjanka Zdenka (1921—1946), student. Kao gimnazijalka uključila se već 1936. u napredni srednjoškolski pokret; 1939. član Sreskog partijskog povjereništva u Požarevcu, a juna 1940. član OK SKOJ-a. Iste godine i sekretar Partijskog biroa na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Po okupaciji Jugoslavije 1941. kurir Politbiroa CK KPJ; bila stalno s Vrhovnim štabom kao Titov lični sekretar — 262, 275

Pavelić Ante (1889—1959), ratni zločinac; od početka 1929. živi u emigraciji i pod okriljem Musolinijeve Italije i Hortijeve Mađarske obučava ustaše u specijalnim logorima. Pobjegao ispred snaga NOP-a u Austriju, zatim u Argentinu, pa u Španiju. Umro u Madridu — 10, 14, 19, 20, 32, 33, 35, 45, 52, 53, 61, 75, 85, 89—95, 97, 103, 110, 122, 123, 137, 138, 161, 162, 171, 176, 177, 183, 204, 205, 213, 222, 227

Pavlek Mihovil Miškina (1887—1942), seljak, književnik. Živjeći u svom rodnom selu Đelekovcu (kod Koprivnice) počeo da piše u 32. godini života. Biran za narodnog zastupnika Hrvatske seljačke stranke (HSS). Po okupaciji priključio se NOB-u. Uhapšen u Bjelovaru 10. maja 1942. i interniran u logor. Ustaše ga ubile u selu Uštici, jednom od jasenovačkih logora, 14. juna 1942 — 235

Pavlić Nikola Nikica (1913—1943), publicist; bio član i sekretar MK KP za Banjaluku; u NOB stupio 1941; urednik »Gerilca«, organa Štaba za oslobođene krajeve BiH i Like. Tragično izgubio život u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi — 235

Pavković Dragoslav, potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, načelnik štaba Draže Mihailovića — 282

Pavlović Dragoslav Dragan (Šilja) (1908—1942), kao student tehnike uključio se u napredni studentski pokret, a član KPJ postao 1936. Radio u partijskoj tehnici. Zbog revolucionarnog rada uhapšen 1937. i osuđen na 2 godine zatvora. Po napuštanju mariborske kaznionice dolazi u Beograd; bio sekretar Crvene pomoći. Juna 1941. upućen u Makedoniju kao delegat CK KPJ da radi na sređivanju stanja u partijskoj organizaciji. U NOR-u bio komesar Kragujevačkog i 5. bataljona 1. proleterske brigade. Poginuo u borbi protiv Nijemaca kod Pjenovca 1942. Narodni heroj — 164, 215—217, 267, 268, 272

Pavlović Ratko Ćićko (1913—1943), politički radnik, član KPJ od 1933. U revolucionarni pokret uključio se još kao srednjoškolac. Bio predsjednik Udruženja jugoslovenskih studenata u Pragu i sekretar partijske ćelije jugoslo-

venskih studenata. Iz Praga otišao za Španiju i od januara 1937. borio se u Bataljonu »Georgi Dimitrov«. U NOR-u jedan od organizatora Topličkog NOP odreda; komesar odreda, komandant. 2. južnomoravskog NOP odreda. Poginuo u aprilu 1943 — 130, 241

Pećanac Kosta — vid. Milovanović Pećanac Kosta

Pejović Vaso — 133

Pelagija — vid. Babović Spasenija Cana.

Penezić Slobodan Krcun (1918—1965), politički radnik, rezervni general-potpukovnik JNA; kao student Poljoprivrednog fakulteta aktivno učestvovao u naprednom studentskom pokretu; član KPJ od 1939; od 1940. član PK SKOJ-a za Srbiju; 1941. izabran za člana Okružnog komiteta za Užice, gdje od juna 1941. učestvuje u pripremama oružanog ustanka; bio rukovodilac politodjela 2. proleterske brigade, komesar te brigade i politički komesar 2. proleterske divizije. Poslije oslobođenja Beograda 1944. načelnik OZN-e za Srbiju; 1946—1953. ministar unutrašnjih poslova vlade Srbije; od 1953. član Saveznog izvršnog vijeća; od 1962. predsjednik Izvršnog vijeća SR Srbije; član CK SK Srbije i CK SKJ. Narodni heroj — 277

Perišić Ivan (1913—1941), inženjer, član KPJ od 1938; u ljeto 1941. jedan od organizatora diverzantskih akcija u Beogradu; uhapšen u strijeljan 1941 — 236

Perović dr Brana (1920—), u petom razredu gimnazije u Banjaluci primljena u SKOJ; član KPJ od 1939; radi u štampariji PK KPJ za Srbiju od 1940. do okupacije Jugoslavije; od 1943. radi u Vrhovnom štabu, član CK SKOJ-a, član sekretarijata USAOJ-a. Urednik lista »Omladina«, direktor Instituta „Boris Kidrič" u Vinči — 160, 249

Perović Leposava Lepa (1911—), učiteljica, politički radnik; član KPJ od 1934. Zbog revolucionarnog rada uhapšena 1933, a četiri godine kasnije otpuštena iz državne službe. U NOR-u član MK KPJ za Sarajevo; član PK KPJ za BiH, član Oblasnog komiteta za sjevernu Hrvatsku; član Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu. Poslije rata član CK BiH, državni savjetnik i dr. — 226

Pešić Petar (1871—1944), general vojske Kraljevine Jugoslavije. U prvom svjetskom ratu na raznim vojnim dužnostima. U novembru 1940. ministar vojske i mornarice u vladi Cvetković — Maček. Zalagao se za pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu — 204

Peten Anri Filip (Pétain Henri Philippe) (1856—1951), maršal Francuske; između dva rata zauzimao razne važne položaje u vojsci, 1934. ministar vojske. U drugom svjetskom ratu, poslije pada Francuske, postao predsjednik kvislinške vlade u Višiju; poslije oslobođenja Francuske osuđen na smrt, ali je zbog njegove duboke starosti ta osuda preinačena na doživotni zatvor — 14, 202

Petković — borac Posavskog NOP odreda — 144, 247

Petrović dr Nikola (1910—), inženjer. Revolucionarnom pokretu pristupio kao student; član KPJ od 1932. U NOR-u od 1941; bio član PK KPJ za Vojvodinu, član Predsjedništva AVNOJ-a i član Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Poslije oslobođenja član vlade DFJ. Naučni saradnik Istorijskog instituta u Beogradu — 159

Petrović Razumenka (Zuma) (1915—), politički radnik; član KPJ od 1939; do početka rata radeći kao nastavnica u Domaćičko-učiteljskoj školi u Prokuplju organizovala rad Partije i SKOJ-a sa srednjoškolskom i radničkom omladinom. Po okupaciji od juna 1941. član OK KPJ za Niš, a oktobra iste godine prelazi u OK KPJ za Leskovac; u junu 1942. član MK KPJ za Beograd. Početkom 1943. na partijskom radu na Pasjači, u Jablanici i Crnoj Travi. Poslije oslobođenja na raznim dužnostima — 158, 248

Piletić Velimir Popesku, major vojske Kraljevine Jugoslavije. Komandant Krajinskog četničkog korpusa — Gorskog štaba 67. Kao delegat D. Mihailovića za doček Crvene armije, septembra 1944, zarobljen i odveden u Moskvu. Kasnije prešao u Pariz, gdje je ostao u emigraciji — 273

Pindžur Strahil Strašo (1915—1943), politički radnik, član KPJ od 1945; diplomirao prava na Beogradskom univerzitetu; aktivan u naprednom studentskom pokretu; osnovao ilegalno studentsko društvo »Vardar« i poslije njegovog ot-

krivanja uhapšen; od 1938. na partijskom radu u Makedoniji; jedan od prvih urednika organa PK KPJ za Makedoniju »Iskra«; kao član PK KPJ za Makedoniju i Glavnog štaba NOPO Makedonije pao u ruke policiji bugarskog okupatora i poslije dužeg mučenja strijeljan 1943. Narodni heroj — 216, 238

Plotnjikov Viktor Andrejevič (1898—), sovjetski ekonomist i diplomata, bio predstavnik Ministarstva spoljne trgovine SSSR-a u Iranu i Kini, u Sovjetskom poslanstvu u Mađarskoj i Jugoslaviji (od 7. jula 1940) — 206

Pokrajac Milan, učenik iz Vinkovaca, obješen na Terazijama u Beogradu 17. avgusta 1941 — 226

Popivoda Krsto (1910—), revolucionarnom pokretu pristupio u cetinjskoj gimnaziji. Član KPJ od oktobra 1933. Radio u tehnici MK KPJ za Suboticu, gdje je uhapšen u oktobru 1934. i osuđen na 18 mjeseci strogog zatvora. Ponovo je uhapšen u junu 1937. kao član oblasnog rukovodstva KP za užu Srbiju sa sjedištem u Kragujevcu i osuđen na dvije godine robije. I pored strahovitog mučenja, držao se herojski i nije ništa priznao. Po izlasku s robije član je Agitpropa PK KPJ za Srbiju; organizator i rukovodilac partijskih kurseva; a na Petoj konferenciji KPJ (1940) izabran je za kandidata za člana CK KPJ. Nakon okupacije bio je član Biroa PK KPJ za Crnu Goru, a poslije oslobođenja na odgovornim partijskim i političkim dužnostima. Član Savjeta federacije. Narodni heroj — 208

Popović Jovan (1905—1952), književnik, revolucionar. Učesnik u NOR-u od 1941 — 246

Popović Konstantin Koča (Pera, Posavac) 1908—). Apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od I i član njegovog Predsjedništva (od II zasjedanja). Odlikovan Orđenom narodnog heroja i Orđenom slobode. Poslije rata načelnik Generalštaba JNA (1945—1953), državni sekretar za inostrane poslove i član SIV-a (do 1966), potpredsjednik Republike (od 1966. do 1967) i član Predsjedništva SFRJ. Bio član CK SKJ i Predsjedništva CK SKJ i član Savjeta Federacije. Rezervni general-pukovnik — 243, 276

Popović Milentije (Mega) (1913—1971), politički radnik; završio Tehnički fakultet u Beogradu; član KPJ od 1939; partijski instruktor PK KPJ za Srbiju u Beogradu i, kratko vrijeme, sekretar MK KPJ za Beograd. U NOB-u u Srbiji, Sandžaku, Crnoj Gori i Bosni na raznim partijskim i političkim dužnostima; rukovodilac politodjela 4. proleterske crnogorske brigade, politički komesar Oficirske škole pri Vrhovnom štabu: vijećnik AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a i privremene narodne skupštine DFJ; ministar u vladi Srbije i u saveznoj vladi; član CK SKJ; generalni sekretar SSRNJ; predsjednik Savezne skupštine — 158, 159, 248

Popović Tadija (1914—1975), inženjer; revolucionarnom pokretu pristupio kao student Beogradskog univerziteta. Član KPJ od 1937. Poslije okupacije ilegalno radi u Beogradu; kao inženjer-tehnolog izrađivao mine za diverzantske akcije u Beogradu, bio rukovodilac Mjesnog odbora NO fonda za Beograd i član Centralnog odbora NO fonda za Srbiju; komesar bataljona u 1. južnomoravskoj brigadi, rukovodilac partijskog kursa, član Agitpropa Glavnog štaba za Srbiju. Poslije oslobođenja direktor rudnika Bor, pomoćnik ministra rudarstva u vladi Srbije i na raznim drugim odgovornim dužnostima — 158

Popović Vladimir (Vlado, Vlado Španac) (1914—1972), član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932. Od 1935. do 1937. član Univerzitetskog komiteta i predstavnik Beogradskog univerziteta na Svjetskom kongresu studenata. U Španiji od 1937. do 1939. Vratio se ilegalno u Jugoslaviju 1939. gdje radi kao sekretar Univerzitetskog komiteta, član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ u Crnoj Gori i Dalmaciji. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabran za kandidata za člana

CK KPJ. U toku NOR-a na raznim odgovornim dužnostima. Poslije rata dugogodišnji ambasador, a potom predsjednik Spoljnopolitičkog odbora Narodne skupštine FNRJ i član CK SKJ. Narodni heroj — 56, 80, 81, 110, 112, 113, 130, 212—215, 219, 224, 225, 234—236, 243, 246, 268—269—272, 275

Pribićević Rade (1896—1953), završio pravne nauke i Visoku diplomatsku školu u Parizu, jedan od osnivača i prvi predsjednik društva »Prosvjeta«; istakao se radom na produbljivanju sloge između Srba i Hrvata; poslije drugog svjetskog rata bio sudija Vrhovnog suda NR Hrvatske; narodni poslanik, potpredsjednik vlade NRH do 1947. i ambasador u Poljskoj i Kanadi — 235

Prica Ognjen (1889—1941), profesor, publicist i politički radnik. Član KPJ od 1921. Član PK KPJ za BiH 1927. Tokom 1928. do početka 1929. glavni urednik »Borbe«. Uhapšen 1929. i osuđen na 7 godina robije. Po izlasku s robije 8. avgusta 1936. nastavio s političkim radom. Uhapšen 27. marta 1941. i poslije proglašenja NDH predat ustaškim vlastima. Strijeljan 9. jula 1941. Narodni heroj — 183, 208, 224.

Princip Slobodan Seljo (1914—1942), politički radnik; kao gimnazijalac uključio se u revolucionarni pokret; na studijama tehnike u Beogradu nastavio politički rad; okuplja studente iz Bosne i Hercegovine u Udruženje studenata »Petar Kočić«, čiji je predsjednik. Poslije aprilskog rata 1941. učestvuje u pripremama ustanka i od maja 1941. član je vojnog rukovodstva za BiH, zatim član Štaba Sarajevske oblasti i član Glavnog štaba NOPOJ za BiH. Umro od tifusa u proljeće 1942. Narodni heroj — 241, 242, 276

Prpić, kućevlasnik iz Zagreba u čijoj je kući bila smještena ilegalna partijska štamparija koju je policija otkrila u martu 1941. i vlasnika kuće uhapsila — 208

Račić Dragoslav (?—1945), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, komandant Cerskog četničkog odreda, komandant Grupe korpusa, komandant Četvrte grupe jurišnih korpusa, komandant Srbije. Poginuo u odmetništvu 1945 — 171, 247, 254

Rački Marija (1922—1941), krojačka radnica, aktivan sindikalni i omladinski radnik; član MK SKOJ-a za Beograd. Uhapšena u oktobru, a strijeljana u decembru 1941 — 248

Radić — vid. Rakić Milić

Radosavljević Milan Abaz (? —1943), član CK SKOJ-a (1941—1942), ali je poslije jednog samovoljnog postupka isključen iz tog rukovodstva i iz Partije. Poginuo kao borac 2. proleterske brigade 1943 — 248

Radosavljević Momčilo Mole (1910—1942), politički radnik; sekretar Sreskog komiteta KPJ za srez trnavski; jedan od organizatora ustanka u čačanskom okrugu; prvi komandant Čačanskog NOP odreda; uhvatili ga četnici u Lipnici 29. decembra 1941. i predali Nijemcima. Strijeljan u Čačku 1. februara 1942 — 281

Rafajlović Voja, seljak iz Rajkovića (Valjevo), u mladosti socijaldemokrat, pripadnik NOP-a; u avgustu i septembru 1941. održavao vezu između štabova NOPO i četničkog štaba D. Mihailovića — 275, 282

Raičković Vasilije Vaso (1903—1942), pravnik. Kao gimnazista prišao naprednom srednjoškolskom pokretu. Član KPJ od 1927. Za člana PK KPJ za Crnu Goru izabran 1932. Zbog revolucionarnog rada hapšen i proganjan; 1937. osuđen na godinu dana zatvora. Po okupaciji Jugoslavije 1941. radi na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; bio komandant Donjelješanskog NOP bataljona. Pošto je marta 1942. teško ranjen u borbi s Talijanima, sklonjen u selo Crvena Paprat. Izdajnici ga otkrili, predali Talijanima, a četnici osudili na smrt i ubili — 263

Rajnpreht Fric (?—1941), borac Kosmajskog NOP odreda; poginuo 8. avgusta 1941. u borbi s Nijemcima — 104

Rajter Jaša (1913—), politički radnik, prije rata metalac. Član KPJ od 1940; radio u beogradskoj partijskoj organizaciji. Bio Titov pratilac 16. septembra 1941. prilikom njegovog izlaska iz okupiranog Beograda na oslobođenu teritoriju. U NOR-u učestvuje od 1941. Poslije oslobođenja na raznim dužnostima u Beogradu — 274

Rajter Julijana (1918—1942), zubarski pomoćnik; član Mjesnog komiteta NO fonda za Beograd. Uhapšena i strijeljana 1942 — 159, 248

Rajter Milada (Švabica) (1910—), društveno-politički radnik. U revolucionarni radnički pokret uključila se prije rata; član KPJ od 1939. Radila u beogradskoj partijskoj organizaciji, bila sekretar ćelije u Savezu privatnih namještenika, a 1941. član rejonskog komiteta KPJ. Od sredine 1941. na dužnosti kurira i tehničara CK KPJ. Poslije odlaska CK KPJ, u Beogradu radi ilegalno do maja 1943, kada se preko Srema prebacuje u Jajce. Bila na dužnosti u politodjelu 26. divizije. Po oslobođenju na raznim društveno-političkim funkcijama u Beogradu — 160, 249

Rakić Milić (Radić) (1912—1943), grafički radnik; član KPJ od 1938; učestvovao u mnogim štrajkovima i demonstracijama u Beogradu; u julu 1941. jedan od najhrabrijih udarnika u gradu; ranjen prilikom oslobađanja A. Rankovića iz bolnice; u julu 1942. politički komesar Jastrebačkog NOP odreda. Poginuo 18. februara 1943. na Jastrepcu u borbi s Nijemcima. Narodni heroj — 159, 249

Ranković Aleksandar (Marko) (1909—) Član SKOJ od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ za Srbiju; 1929. osuđen na šest godina robije; član i sekretar PK KP za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938 (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CK KPJ, u NOR član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik savezne vlade odnosno SIV; od 1963—1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svojih pozicija u Službi državne bezbjednosti na IV plenumu CK SKJ (jula 1966), lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan — 160, 211—213, 217, 221, 242, 247—249, 257, 263, 265—270, 272—279, 283

Ranković Anda (1909—1942), tekstilna radnica; član SKOJ-a od 1928; zbog revolucionarnog rada 1930. uhapšena i protjerana iz Beograda u rodno mjesto — Izbište (kod Vršca). Primljena u KPJ 1930. Po povratku u Beograd (1932), sekretar partijske ćelije tekstilaca, a 1938. član Rejonskog komiteta KPJ za Karaburmu. Do aprila 1941. pet puta hapšena i tri puta protjerivana u rodno mjesto. Po okupaciji Jugoslavije ilegalno radila u Beogradu do polovine septembra 1941, kada je prešla na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije. Poslije formiranja 2. proleterske brigade zamjenik komesara čete. Poginula 11. juna 1942. na Gatu (kod Gackog) u borbi sa četnicima. Narodni heroj — 159

Reno Pol (Reynaud Paul) (1878—1966), francuski političar. Ministar finansija (1930), kolonija (1931); potpredsjednik vlade (1932); ministar finansija (1938). Kao predsjednik vlade 1940. usprotivio se kapitulaciji. Petenov režim osudio ga na internaciju, a Nijemci su ga deportovali u Njemačku (1940—1945) — 202

Ribar dr Ivan (1881—1968), advokat, politički radnik. Jedan od osnivača Hrvatske demokratske stranke. Od 1919. aktivan učesnik u političkom životu u Jugoslaviji i branilac demokratskih sloboda u okviru Demokratske stranke, u kojoj vrši funkciju potpredsjednika. U vrijeme diktature pripada lijevom krilu ove stranke. Pristalica Narodnog fronta. U NOR-u od 1941; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Privremene narodne skupštine, a od 1945. do 1953. predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine — 159, 160, 206, 210, 249, 264, 265, 268.

Ribar Ivo Lola (1916—1943), partijski radnik. Član SKOJ-a od 1935, član KPJ od 1936. Sredinom 1937. rukovodi omladinskom komisijom pri CK KPJ. Kao rukovodilac SKOJ-a učestvuje na savjetovanju CK KPJ u junu 1939, a u avgustu iste godine na Šestoj zemaljskoj konferenciji SKOJ-a izabran za sekretara CK SKOJ-a. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. izabran za člana CK KPJ. Januara—aprila 1940. bio u logoru u Bileći. Tokom NOR-a na raznim dužnostima; kao član Vrhovnog štaba učestvuje u organizovanju ustanka u Srbiji, BiH, Hrvatskoj i Sloveniji. Kao

šef Vojne misije NOV i POJ, prilikom polaska u Štab savezničke komande za Srednji istok, poginuo pred polijetanje aviona 27. novembra. Narodni heroj — 211—213, 217, 237, 242, 249, 257, 263—267, 270, 272, 275, 277, 279, 283

Ribnikar Jara (1912—), književnica. Poslije okupacije 1941. izvjesno vrijeme na dužnosti kurira i zajedno sa mužem Vladislavom radi na »Informativnom biltenu«. U NOB-u od 1941. Bila u agenciji Tanjug od njenog osnivanja 1943 — 160, 264, 272

Ribnikar Vladislav (Direktor) (1900—1955), novinar i politički radnik. Od 1924. direktor lista »Politika«; velikim dijelom njegova je zasluga što se »Politika« od sredine tridesetih godina sve izrazitije antifašistički orijentisala. Član KPJ od 1941; u NOB-u član Predsjedništva AVNOJ-a; jedan od osnivača agencije Tanjug i njen prvi direktor. Poslije oslobođenja savezni ministar, predsjednik Komiteta za nauku itd. — 160, 249, 264, 266, 267, 272, 274

Rupnik Lav (1880—1946), general vojske Kraljevine Jugoslavije. Po okupaciji zemlje stavio se na raspolaganje talijanskoj vojnoj komandi; postao ljubljanski župan i organizator kvislinške civilne uprave. Poslije kapitulacije Italije stavlja se u službu Nijemaca. Organizator kvislinške vojne formacije Slovensko domobranstvo. Kao ratni zločinac osuđen na smrt — 204

Ruzvelt Franklin Delano (Roosevelt Franklin Delano) (1882—1945), političar i državnik. Za predsjednika SAD biran uzastopno četiri puta (1932—1945) — 87

Sarić Vukmanović Milica (1915—), kao student uključila se u napredni omladinski pokret u Beogradu; član KPJ od 1935; član omladinske sekcije Mjesnog odbora Stranke radnog naroda. U NOR-u član Pokrajinskog odbora NOF-a od 1943. šifrant u Glavnom štabu Makedonije; 1944. član OK KPJ za Vranje i Prokuplje; član PK KPJ za Srbiju. Poslije rata radila u CK KP Srbije — 159

Savićević Svetozar (1911—), inženjer. U napredni radnički pokret uključio se kao student. Član KPJ od 1935; tokom maja 1941. u njegovom stanu u Zvečanskoj ulici izvjesno vrijeme boravio Tito. Do maja 1943. radio ilegalno u Beogradu, a zatim prelazi u Jajce. Poslije oslobođenja generalni direktor željeznica i pomoćnik ministra — 263

Sekulić Isidora (1887—1958), književnik, pisac novela, putopisa, studija i eseja: prevodilac — 224

Sekulić Slobodan (1915—1942), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941; bio prvi komandir 1. užičke partizanske čete, zatim komandant bataljona Užičkog NOP odreda. Teško je ranjen u prvoj njemačkoj ofanzivi. U decembru 1941. uhvatili ga četnici i predali Nijemcima u Užicu, gdje je osuđen na smrt, odveden u logor na Banjici i strijeljan 9. marta 1942 — 232

Sep dr Janko, vođa njemačke nacionalne manjine u Srbiji i Banatu — 242

Simenić Marko (?—1942), radnik. Kao član KPH postao u maju 1941. član vojnog komiteta koji je osnovao CK KPH i u tom komitetu radio do kraja juna ili do početka jula 1941, kad je ovaj ukinut. U avgustu 1941. izabran za političkog sekretara MK KPH za Zagreb. U prvoj polovini novembra 1941. uhapšen. U zatvoru se, u početku, primjerno držao, ali kasnije nije izdržao mučenja i počeo je, terećen priznanjima nekih uhapšenih, da odaje pojedinosti. Ubijen u Jasenovcu 1942 — 219

Simens — vid. Simens Verner

Simens Verner (Siemens Ernst Werner) (1816—1892), njemački pronalazač i industrijalac — 14, 203.

Simić Lazar (1917—1941), mašinski inženjer. Naprednom studentskom pokretu pristupio kao student, član KPJ od 1935. Po okupaciji Jugoslavije 1941. radi ilegalno u Beogradu. Pripremajući eksploziv, ranjen avgusta 1941. zajedno sa ženom Rahelom Šelom Baruh prilikom eksplozije paklene mašine. Oboje uhapšeni i poslije mučenja na policiji sprovedeni u logor na Banjici i strijeljani — 236

Simović Dušan (1882—1962), general jugoslovenske vojske; 27. marta 1941. stavio se na čelo grupe prozapadno orijentisanih oficira koja je oborila vladu Cvetković—Maček i obrazovala novu vladu. Za vrijeme aprilskog rata bio načelnik Štaba Vrhovne komande. Poslije kapitulacije Jugoslavije emigrirao u London; bio na čelu emigrantske vlade.

Godine 1944. izjasnio se za sporazum Tito — Šubašić — 12, 21, 29, 30, 201, 202, 207, 209, 231

Slikar — vid. Andrejević Kun Đorđe

Smilevski Vidoe (1915—1979), politički radnik; u revolucionarnom pokretu od 1937; član KPJ od 1940; do početka ustanka 1941. radi u partijskoj tehnici beogradske organizacije; od ljeta 1941. član Mjesnog zatim Okružnog komiteta KPJ za Beograd; od januara 1943. do aprila 1944. sekretar Komiteta KP za leskovački, vranjski i pirotski okrug, a zatim prelazi na rad u Makedoniju. Bio član PK KPJ za Makedoniju; u junu 1946. kooptiran u Politbiro CK KP Makedonije. Od tada na raznim partijskim i državnim dužnostima: član CK SKJ, član Predsjedništva CK SKJ, član Savjeta federacije. Narodni heroj — 248

Spasojević Radovan (?—1941), komandir čete u Valjevskom NOP odredu. Ubio ga 10. avgusta 1941. iznajmljeni ubica Borivoje Đorđević — 109

Srebrenjak Ivan (Antonov), radio u aparatu Kominterne do 1940. Tada se vratio u Jugoslaviju. Ubile ga ustaše u Zagrebu — 57, 65, 80, 110, 112, 215, 219, 236

Sremčević Todor — vid. Tulić Josif

Staljin Josif Visarionovič (Jože) (1879—1953), sovjetski državnik i političar. Član PB CK SKP(b) od 1917, a generalni sekretar Partije od 1924. Vrhovni komandant oružanih snaga SSSR od 1941 — 4, 6, 23, 38, 41, 43, 46, 51, 63, 87, 159, 175, 176, 180, 181, 187, 194, 265

Stambolić Petar (1912—), politički radnik, inženjer agronomije; član KPJ od 1935; aktivan učesnik studentskog pokreta, 1937. postao član Univerzitetskog komiteta KPJ; 1939. radio u Oblasnom komitetu KPJ za zapadnu Srbiju, a nešto kasnije u Nišu i Valjevu kao instruktor PK KPJ za Srbiju. Po okupaciji Jugoslavije instruktor PK na području Jagodine (Svetozarevo) i Smederevske Palanke; u oslobođenom Užicu sekretar Glavnog narodnooslobodilačkog odbora za Srbiju; u decembru 1941. izabran za člana GŠ Srbije; član Predsjedništva AVNOJ-a, 1944. komandant GŠ Srbije, a zatim sekretar ASNOS-a. Poslije oslobođenja na raznim partijskim i državnim dužnostima; predsjednik vlade NR Srbije (1948—1953), predsjednik Narodne skupštine Srbije (1953—1957), predsjednik Savezne narodne skupštine (1957—1963), predsjednik SIV-a (1963—1967), član Predsjedništva CK SKJ, član Savjeta federacije. Narodni heroj — 257, 283

Stamenković Božidar Boža (1921—1941), radnik, aktivno radio u sindikatu i u beogradskoj organizaciji SKOJ-a; po okupaciji postao član MK SKOJ-a za Beograd; učestvovao u formiranju i u akcijama omladinskih udarnih grupa u gradu. Krajem septembra 1941. ranjen na ulici i uhvaćen. Poslije dugog mučenja u zatvoru odveden na Banjicu i ubrzo strijeljan — 248

Stanojević Vladimir Tivar, njemački dostavljač — 133, 242

Stari — Tito Josip Broz

Stefanović Obrad, član OK KPJ za Valjevo — 276

Stepa — 159

Stevo — vid. Krajačić Ivan

Stijepić Savo (1910—1941), tramvajski radnik; poslije aprilskog rata 1941. izabran za sekretara Četvrtog rejonskog komiteta, zatim za člana MK KPJ za Beograd. U ljeto 1941. organizovao velik broj akcija protiv okupatora u gradu. Uhapšen u septembru 1941. i krajem godine strijeljan — 248

Stilinović Marijan (1904—1959), politički radnik. Član SKOJ-a od 1920, član KPJ od 1924. Radio u tehnici CK SKOJ-a i bio njegov instruktor. Uhapšen 27. jula 1929. i osuđen 10. aprila 1930. na 3 godine robije. Poslije izlaska s robije nastavlja aktivno da djeluje u zagrebačkoj partijskoj organizaciji. Postaje glavni tehničar — rukovodilac tehnike CK u zemlji. Ponovo uhapšen novembra 1933. i osuđen juna 1934. na 10 godina robije. Avgusta 1941. pobjegao iz sremskomitrovačke tamnice i priključio se fruškogorskim partizanima. Godine 1943. u Slavoniji teško ranjen. Poslije rata glavni urednik »Borbe«, predsjednik Komiteta za škole i nauku FNRJ — 249

Stipe — vid. Đaković Stjepan

Stišović Obren Obrad (1911—), član KPJ od 1937; pripadao naprednom studentskom pokretu i kao student otišao

1937. u Španiju, gdje se borio u internacionalnim brigadama. Vratio se 1941. u okupiranu Jugoslaviju. U NOR-u bio komandant i komesar Kozaračkog NOP odreda, komesar Podgrmečkog odreda, komandant brigade. Poslije rata na raznim dužnostima — 226

Stojadinović Milan (1888—1961), profesor Univerziteta u Beogradu, političar. Predsjednik vlade od juna 1935. do februara 1939. Tvorac Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ), zagovornik političke orijentacije na fašističke sile, Njemačku i Italiju. Poslije zbacivanja, interniran 1940, predat engleskom vojnom atašeu u Solunu u martu 1941. i upućen u Mauricijus, gdje je u internaciji zadržan do 1948, kada prelazi u Argentinu — 5, 208, 209, 213.

Stojanović Rakić Sava, žandarmerijski kapetan, komandir žandarmerijskog voda u Svilajncu — 106

Stojanović Sreten (1898—1960), vajar; školovao se u Beču i Parizu; jedan od osnivača i dugogodišnji rektor Akademije likovnih umjetnosti u Beogradu; pisao kritike i studije — 224

Stojsavljević Jovan Jovo (1915—1941), radnik. Mlad pristupio radničkom pokretu i istakao se u organizovanju štrajkova. Zbog revolucionarnog rada hapšen (1939 — deset mjeseci u zatvoru); u PK SKOJ-a za Srbiju od 1938; od maja do novembra 1940. u logoru u Bileći; izabran za člana CK SKOJ-a u septembru 1940. Tokom NOR-a organizovao udarne omladinske grupe u Beogradu i kao član CK SKOJ-a održavao vezu s PK SKOJ-a za Vojvodinu. Uhapšen 10. oktobra 1941. u Beogradu i strijeljan poslije sedam dana — 236

Strugar Đuro (1912—1941), pravnik, partijski radnik. Naprednom studentskom pokretu pristupa početkom tridesetih godina, član KPJ od 1933. Hapšen i proganjan zbog revolucionarnog rada. Tokom 1938—1941. jedan od rukovodilaca beogradske partijske organizacije, član MK KPJ. Za člana plenuma PK KPJ za Srbiju izabran u proljeće 1940. Po okupaciji Jugoslavije 1941. organizator diverzantskih i sabotažnih akcija u Beogradu. Uhapšen 22. septembra 1941. i poslije najtežih mučenja ubijen. Narodni heroj — 221, 248, 269, 274

Šakić Nikola Vrtlar (1916—1941), radnik, član KPJ od 1939; početkom 1941. sekretar Komiteta Prvog rejona KPH u Zagrebu; u avgustu 1941. član MK KPH za Zagreb. U okupiranom Zagrebu učestvovao u više ilegalnih akcija. Uhapšen i strijeljan u Zagrebu 11. septembra 1941. Narodni heroj — 219

Šarić Ante (1913—1943), radnik; član KPJ od 1937. Sa rada u Francuskoj otišao krajem 1936. u Španiju i borio se u internacionalnim brigadama. Po povratku u Jugoslaviju (krajem 1940) ilegalno živio u Zagrebu, a početkom ustanka 1941. upućen u BiH. Poginuo u martu 1943. kao komandir čete u 10. hercegovačkoj brigadi. Narodni heroj — 241

Šarlo — vid. Šatorov Metodije

Šatorov Metodije (Bugarin, Šarlo) (1898—1944), poslije prvog svjetskog rata iz Prilepa emigrirao u Bugarsku; 1924. postaje član OK BKP za Sofiju, a 1927. član CK BKP; 1929. emigrirao u SSSR i radio u aparatu KI, a 1934. se vratio u Bugarsku, suđen u procesu VMRO (ob); naredne godine emigrirao u Pariz, pomogao opremanje dobrovoljaca za Španiju; 1939. vratio se u Jugoslaviju; sredinom 1940. na preporuku KI i CK KPJ izabran za sekretara PK KPJ za Makedoniju, a na V konferenciji za člana CK KPJ. Odbio poziv CK KPJ o zajedničkim pripremama za otpor fašizmu i za dizanje svenarodnog ustanka, odvojio partijsku organizaciju Makedonije od KPJ i priključio je BRP(k), čime je otežao pripreme ustanka makedonskog naroda; u avgustu 1941. smijenjen sa dužnosti sekretara PK i isključen iz KPJ. Tada odlazi u Bugarsku; član je CK BRP (k) od 1943; poginuo u Trećoj ustaničkoj zoni u Bugarskoj — 58, 114, 117—120, 207, 215—217, 237—239, 263, 265, 267,268, 273.

Šihter Hari (?—1941), Nijemac, student medicine. U avgustu 1941. pobjegao iz njemačke vojske u Posavski NOP odred. Poginuo 9. novembra 1941. u borbi s Nijemcima kod Ogladenovca — 141, 245, 246

Šilja — vid. Pap Pavle

Šilja — vid. Pavlović Dragoslav

Šitikova Urška Marija (Zatler Urška), *(1904—1943), član KPJ od 1931.* U SSSR došla iz Slovenije u decembru 1933, gdje se do oktobra 1934. školovala na KUNMZ-u, a zatim bila na raspolaganju IK KI. U oktobru 1935. došla je na rad u Jugoslaviju. Krajem ljeta 1941. upućena iz Zagreba u Sloveniju. Poginula 1943 — 112

Šreder Ludvig (Schröder Ludwig von), (? — 1941), njemački general. Bio je komandant Srbije od 3. juna do 18. jula 1941, kad je povrijeđen u avionskoj nesreći i poslije devet dana umro — 232

Šubašić dr Ivan (1892—1955), advokat i političar. Bio pristalica Hrvatske seljačke stranke. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939, poslije Sporazuma Cvetković—Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu pohapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. VI i 2. XI 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945, postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu — 201

Šunka Luka (1919—1941), radnik; jedan od najaktivnijih omladinaca u Savezu šivačko-odećnih radnika URSH-a u Beogradu; kao član KPJ osuđen 1939. na osam mjeseci strogog zatvora. Po okupaciji Jugoslavije sekretar MK SKOJ-a za Beograd. Uhapšen u jesen 1941, mučen u zatvoru i ubrzo strijeljan — 248

Šutej dr Juraj (1889—1976), političar; završio pravo u Zagrebu; jedan od osnivača Hrvatske težačke stranke u BiH; narodni poslanik na listi HSS 1927, 1935. i 1938; ministar u vladi Cvetković—Maček i u Simovićevoj vladi, zatim ministar bez portfelja u vladi Tito—Šubašić. Došao u sukob s politikom NF i povukao se — 209

Švabica — vid. Rajter Milada

Švabić Mihailo (1919—), politički radnik; član KPJ od 1938; zbog revolucionarnog rada osuđen na godinu dana zatvora; u NOB-u od 1941; politički komesar čete, bataljona u 1. i 2. proleterskoj brigadi; poslije oslobođenja zemlje član CK SK Srbije i CK SKJ, potpredsjednik Izvršnog vijeća SR Srbije i dr. Narodni heroj — 158, 248

T. — Tito Josip Broz

T. G. —Tito Josip Broz

T. T. —Tito Josip Broz

Talijan — vid. Martini Rigoleto Kvarto.

Talijanka — vid. Martini Marija

Tanda, vođa pljačkaške bande — 220

Tempo — vid. Vukmanović Svetozar

Timotić Radiša (1939—1941), knjigovezac, član KPJ od 1938. Prilikom hapšenja krajem avgusta 1941. ubijen u Beogradu — 159

Tito — Tito Josip Broz

Tito Josip Broz (Stari, T, T. G, T. T. Tito, Valter, Z. G.)

Todorović Milutin (?—1941), profesor, bio neko vrijeme komandant Kosmajskog NOP odreda; ubili ga četnici sredinom novembra 1941. kod Mionice — 257

Todorović Z. Vojo (1914—), revolucionarnom pokretu pristupio na Zagrebačkom sveučilištu. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1934. Od 1937. do 1939. učesnik u španskom nacionalnooslobodilačkom ratu, gdje je borac u bataljonu »Đuro Đaković«. U julu 1941. prebacio se preko Njemačke u Jugoslaviju i zatim upućen u Bosansku krajinu. U NOR-u na raznim vojnim dužnostima od komandanta bataljona do komandanta divizije. Nakon oslobođenja u JNA na odgovornim dužnostima. Ima čin general-pukovnika. Član Savjeta federacije. Narodni heroj — 226

Tolstoj Aleksej Nikolajevič (1883—1945), sovjetski pisac — 80, 87, 225

Tolstoj Lav Nikolajevič (1828—1910), ruski književnik i mislilac — 87

Tomić Petar, mehaničar; krajem 1941. bio član Mjesnog odbora NO fonda za Beograd — 248

Trljaj Paško (?—1941), Talijani ga uhvatili u avgustu 1941. zajedno s Pavlom Papom, koga je pratio, u selu Voćanima (kod Skradina) i strijeljali — 241

Tulić Josif (Todor Sremčević) (?—1941), član, a jedno vrijeme i organizacioni sekretar PK KPJ za Vojvodinu od 1937. do 1941. Avgusta iste godine po partijskom zadatku prebačen u Srbiju. Član glavnog NOO za Srbiju. Decembra 1941. uhvatili ga četnici i poslije zvjerskog mučenja ubili na putu od Užica do Vlasenice — 277

Turner Harold, SS-brigadni voda i državni savjetnik u činu general-lajtnanta, šef njemačkog Upravnog štaba Srbije od 20. aprila 1941. do novembra 1942. Nakon rata uhvatili su ga Englezi i strijeljali 1947 — 131, 213, 242

Turtić Vladimir, njemački dostavljač — 133, 143, 242

Udicki Predrag Deneba (?—1943), novinar; član KPJ od 1941. Radio u Agenciji »Avala«, a poslije okupacije Jugoslavije u njemačkoj telegrafskoj agenciji DNB, na povjerljivom njemačkom biltenu, o čemu je PK KPJ za Srbiju dostavljao podatke. Od marta 1943. u Kosmajskom NOP odredu. Ubio se 25. septembra 1943. u skloništu tehnike CK KPJ za Kragujevac u selu Darosavi da ne bi četnicima pao živ u ruke — 242

Uzunovski Cvetko (1912—), general-pukovnik JNA u penziji. Član KPJ od 1937. Borio se u internacionalnim brigadama u Španiji od 1937. U NOR-u od 1941; komesar GŠ Makedonije. Poslije oslobođenja bio ministar unutrašnjih poslova NR Makedonije, član SIV-a, načelnik Uprave za civilnu zaštitu i dr — 238

Vajhs Maksimilijan (Weichs Maximilian von), feldmaršal, komandant 2. njemačke armije— 206

Valdes — vid. Kopinič Josip

Valter — Tito Josip Broz

Varićak Milan (1913—1943), grafički radnik. Istaknuti član naprednog društva u Zagrebu »Pučki teatar« (1931—1934); član KPJ od 1935; od početka 1938. do sredine marta 1940. radio u ilegalnoj štampariji CK KPH kao jedan od glavnih »tehničara«; u martu 1940. uhapšen, osuđen i upućen u Niš, a zatim na Adu Ciganliju na izdržavanje kazne, odakle je u martu 1941. pobjegao i vratio se u Zagreb. Ponovo radio u tehnici CK KPH u Zagrebu. U jesen 1941. napustio Zagreb i od početka 1942. radio pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Poginuo 1943 — 219

Vasiljević Milosav, inženjer; ljotićevac, ministar u prvoj kvislinškoj vladi u Srbiji — 100

Vazduh — vid. Kopinič Josip

Veljko — vid. Đilas Milovan

Verkić Milenko (1912—1942), radnik; član KPJ od 1941. Od avgusta 1937. bori se u Španiji u redovima internacionalnih brigada, gdje je teško ranjen i prebačen u Francusku. U jesen 1941. ilegalno se vraća u Jugoslaviju, u Sarajevo, a odatle je upućen u partizane na Romaniju. Poginuo kao komandir partizanske čete 20. decembra 1942. Narodni heroj — 226, 241

Vidačić — vid. Vidaković Matija

Vidaković Matija (Vidačić, Zanjčkovski) (1907—1942), obućarski radnik, partijski rukovodilac. Uhapšen 1930. i osuđen 18. septembra 1930. na 2 godine robije. U sremskomitrovačkoj tamnici bio član MK KPJ kazneničke organizacije. Kao instruktor CK KPJ u ljeto 1932. započeo aktivnost u Vojvodini (Bečkerek, Novi Sad, Subotica). Radi na formiranju partijskih rukovodstava i organizacija. Zbog opasnosti od hapšenja napušta Vojvodinu i emigrira u SSSR. Februara 1936. odlazi u Španiju. Uhvaćen i strijeljan 1941. — 50, 112, 212

Vidić Dobrivoje (1918—), politički radnik; u napredni omladinski pokret stupio kao đak Učiteljske škole u Užicu; član KPJ od 1939; na studijama u Skoplju bio jedan od organizatora i rukovodilaca u naprednom omladinskom pokretu: vršio dužnost sekretara PK SKOJ-a za Makedoniju i bio jedan od rukovodilaca KPJ za Makedoniju. Suprotstavio se liniji M. Šatorova i ovaj ga odstranio iz partijskog rukovodstva. U NOR-u na raznim političkim dužnostima. Poslije oslobođenja sekretar PK KPJ za Vojvodinu; u diplomatskoj službi, član Izvršnog komiteta Predsjedništva CK SKJ — 216, 238, 277

Vlado — vid. Popović Vladimir.

Vlado Španac — vid. Popović Vladimir

Vlahov Dimitar (1878—1953), politički radnik i publicist; jedan od osnivača Narodne federativne partije poslije Hurijeta u Turskoj i narodni poslanik Makedonije u mladoturskom parlamentu; učestvovao u osnivanju VMRO (ujedinjenje) 1924. Učesnik Sveslovenskog kongresa u Moskvi 1941. Poslije oslobođenja Jugoslavije predsjednik NOF Makedonije i potpredsjednik Prezidijuma FNRJ — 225

Voja Bankar — vid. Ilić Vojislav

Vojnović Aleksandar (1922—), član KPJ od 1941; u NOR-u od 1941; komandir čete, pomoćnik političkog komesara bataljona, odreda i 11. slovenačke brigade, načelnik štaba 28. slovenačke divizije. Poslije rata na raznim vojnim dužnostima: general-potpukovnik, ambasador. Narodni heroj — 219

Voznesenski Nikolaj Aleksejevič (1903—1950), sovjetski ekonomist i državnik. Od 1947. član Politbiroa CK SKP(b). Ubijen 1950. na osnovu iskonstruisane krivice u okviru Staljinovih likvidacija nepoželjnih; rehabilitovan na Dvadesetom kongresu KPSS — 23

Vranešević Rade (?—1941), kvislinški žandarmerijski narednik — 106, 108

Vučković Mihailo (1908—1978), profesor univerziteta. Do 1941. aktivno radi u zadružnom pokretu. U toku rata sarađivao u NOP-u; u njegovom stanu 1941. sastajali se članovi CK KPJ. Poslije rata sekretar Komisije za zadrugarstvo pri Predsjedništvu vlade FNRJ, redovni profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu — 159, 264, 265

Vučković Vojislav (1910—1942), kompozitor, muzikolog i dirigent; učestvovao u radničkom pokretu, organizovao studentske i radničke horove; po okupaciji Jugoslavije uključio se u narodnooslobodilački pokret. Živio ilegalno u Beogradu, 1942. uhapšen i strijeljan — 159, 249

Vujković Svetozar (?—1949), policijski agent. U okupiranom Beogradu 1941. postavljen za upravnika logora na Banjici. Osuđen 1949. kao ratni zločinac na smrt strijeljanjem — 52, 61

Vujović Ratko Čoče (1916—1977), već kao đak Nikšićke gimnazije uključuje se u napredni omladinski pokret, sa studija agronomije u Pragu otišao krajem 1936. za Španiju i u januaru 1937. uključio se u Bataljon »Georgi Dimitrov«. Na frontu u Španiji 1938. postao član KPJ. Po povratku u okupiranu Jugoslaviju, krajem ljeta 1941, upućen iz Zagreba u BiH. U NOR-u politički komesar 2. krajiške brigade, obavještajni oficir 1. bosanskog korpusa, komandant 15. majevičke brigade i dr. Poslije oslobođenja na raznim vojnim dužnostima. General-pukovnik. Narodni heroj — 226

Vukašinović Vuk (?—1942), jedan od četničkih vođa iz Kraljevačkog okruga, sarađivao s partizanima u jesen 1941. Bio je uhapšen i u zatvoru u Nišu, gdje je poginuo 1942. prilikom pokušaja bjekstva iz logora — 237

Vukmanović Svetozar Tempo (1912—), politički radnik. Revolucionarnom radničkom pokretu pristupa kao student; član KPJ od 1933. Aktivan u studentskim štrajkovima i demonstracijama. Godine 1935. postaje član MK SKOJ-a za Beograd, 1937. instruktor PK KPJ za Crnu Goru, a 1938. član beogradskog MK KPJ. Krajem tridesetih godina radio na organizovanju ilegalnih partijskih štamparija. Za kandidata za člana CK KPJ izabran na V zemaljskoj konferenciji oktobra 1940, a malo kasnije za člana CK KPJ. Po okupaciji Jugoslavije 1941. kao delegat CK KPJ radi na pripremama oružane borbe u Bosni i Hercegovini, komandant Glavnog štaba BiH. Od 1942. do 1944. bio u Makedoniji i na Kosovu i radio na jačanju partijskih redova i partizanskih snaga. Poslije oslobođenja obavlja odgovorne dužnosti: pomoćnik ministra narodne odbrane, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Centralnog vijeća SSJ, član Izvršnog komiteta CK SKJ i dr. Narodni heroj — 81, 111, 112, 127, 129, 211, 213, 222, 241, 242, 263, 265, 266, 270, 272, 273, 275, 276

Z. G — Tito Josip Broz

Zanjčkovski — vid. Vidaković Matija.

Zatler Urška — vid. Šitikova Urška Marija.

Zečević Vladimir Vlada (1903—1970), politički radnik, diplomirao na Teološkom fakultetu u Beogradu; paroh u Krupnju; u ljeto 1941. formirao vojno-

četnički odred i sa njim prišao NOP-u; u jesen 1941. postao član Glavnog NOO Srbije; do marta 1942. s Valjevskim NOP odredom u Srbiji, a zatim prešao u Bosnu; član AVNOJ-a. Poslije oslobođenja ministar savezne vlade, član SIV-a i dr. — 171, 237, 247, 277

Zrenjanin Žarko (1902—1942), politički radnik. Član KPJ od 1927, sekretar Sreskog komiteta KPJ za Vršac 1930, sekretar OK KPJ za južni Banat 1932. Uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Izašao iz sremskomitrovačke tamnice 6. aprila 1936. i nastavio politički rad kao član i sekretar PK KPJ za Vojvodinu. Član CK KPJ od V zemaljske konferencije KPJ 1940. Rukovodilac ustanka u Vojvodini 1941—1942. Poginuo u sukobu s okupatorskom policijom 6. novembra 1942. Narodni heroj. — 271

Zubov Nikola Rus (?—1941), borac Kosmajskog NOP odreda; poginuo na Kosmaju u borbi s Nijemcima početkom avgusta 1941 — 104

Zuma — vid. Petrović Razumenka.

Zvonimir, hrvatski kralj — 204

Žaja Andrija (1901—1941), partijski i sindikalni radnik. Član KPJ od 1919, član MK KPJ za Zagreb 1923, član PK KPJ za Hrvatsku 1924, član CK KP Hrvatske 1937. Više puta hapšen i proganjan. Marta 1941. zatočen u koncentracioni logor u Lepoglavi. Poslije neuspješnog pokušaja bjekstva komunista iz logora u Kerestincu izvršio samoubistvo, da ne bi pao u ruke ustašama — 183

Živković dr Svetislav Sveta (1895—), ljekar, jedan od bliskih saradnika D. Jovanovića, vođe Narodne seljačke stranke — 264

Žujović Sreten Crni (1899—1976), namještenik; u radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RK u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CK KPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR 1941. komandant GŠ za Srbiju; član VŠ NOV i POJ; vijećnik AVNOJ, član NKOJ i privremene vlade DFJ. Poslije oslobođenja ministar u vladi FNRJ; generalpukovnik. Godine 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa i Staljinovom politikom potčinjavanja Jugoslavije, zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i iz Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — 142, 143, 210, 211, 213, 242, 264, 265, 268, 269, 275

Žužek Ciril (1896—1941), službenik; član KPJ od 1939. U njegovoj kući još 1940. smještena ilegalna partijska štamparija i u njoj se sve vrijeme rata sklanjali ilegalci i ilegalni materijal. Uhapšen 22. juna 1941. i strijeljan — 211

Žužek Ljubica (1895—1944), od 1941. angažovana u ilegalnom radu KPJ u Beogradu; do hapšenja 1943. u svojoj kući skrivala ilegalce, partijske rukovodioce, a jedno vrijeme se u njenoj kući (i njenog muža Cirila) nalazila i partijska štamparija. Uhapšena 1943. i strijeljana u septembru 1944. — 211

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

AFRIKA — 14
ALBANIJA — 22, 201, 224
ALEKSINAC — 108
ALIBUNAR — 206
AMERIKA — 51, 60, 62, 80, 163, 176, 178, 227
ANDRIJEVICA — 218, 220
ARANĐELOVAC — 233
ARILJE — 136, 145, 233, 244
ATINA — 209
AUSTRIJA — 26, 182, 203, 206, 208, 210, 214
AUSTRO-UGARSKA — 205
AVTOVAC — 245

BABUNA — 239
BAČKA — 131, 201, 206, 223, 224, 255
BADNJEVAC — 219, 221, 265
BAGRDAN — 92, 228
BAJINA BAŠTA — 106, 173, 174, 233, 244
BALKAN .. 6, 7, 17, 53, 77, 215, 237
BANAT — 201, 223, 242, 255
BANIJA — 205, 233
BANSKI GRABOVAC — 89, 227
BANJALUKA — 110, 206, 212, 229
BANJANI — 338
BAR — 98, 230
BARANJA — 201, 206, 223
BARI — 132
BEČ — 202
BELA CRKVA — 213
BELGIJA — 13
BELI POTOK — 221
BELORUSIJA — 135, 218, 277
BELOSAVCI — 106
BENEVENTO — 132
BEOGRAD — 5, 15, 21, 24, 25, 26, 40—43, 47—50, 54—57, 59, 63, 65—68, 74, 79, 80—84, 92—97, 102, 104, 105, 108, 110, 113—122, 128, 130—132, 157—159, 162, 194, 195, 202, 203, 206, 208, 211—215, 217—228, 232—239, 241—251, 256, 262, 263, 277,
BERANE — vid. IVANGRAD
BERLIN — 28, 131, 202, 236, 240, 242
BESARABIJA — 218
BESEROVINA — 106, 233
BIHAĆ — 82, 205, 211
BIJELE VODE — 227
BIJELO POLJE — 218, 220
BILEĆA — 209, 222
BIOSKA — 253
BIRAČ — 229, 244
BITERFELD — 236
BJELOVAR — 36, 201, 205, 210
BOGATIĆ — 84, 92, 100, 226, 228, 230, 244
BOGOVINA — 228, 242
BOKA — 186, 201
BOLONJA — 132
BOLJEVAC — 228, 242
BORAČ — 205
BORSKI RUDNIK — 201
BOSANSKA DUBICA — 229
BOSANSKA KOSTAJNICA — 95, 229
BOSANSKA KRAJINA — 81, 85, 127, 205, 222, 229, 235, 244, 271, 273
BOSANSKI BROD .. 75, 96
BOSANSKI NOVI — 201
BOSANSKI PETROVAC — 91, 95, 228, 229
BOSANSKO GRAHOVO — 91, 95, 222, 223, 228, 235
BOSANSKO PETROVO SELO — 240
BOSNA — 4, 16, 23, 25, 26, 35, 50, 59, 62, 65, 67, 72, 75, 78, 81, 83, 85, 86, 90, 93, 97, 111, 112, 117, 120, 127, 129, 131, 134, 136, 137, 139, 145, 162, 177, 183, 184, 191, 197, 201, 202, 205, 207, 209, 210, 222, 226, 228, 229, 231, 235, 241, 242, 244, 245, 247, 249, 255, 256, 266, 270, 272, 273,
BRAČ — 202
BRAJIĆI — 172, 251, 253, 255, 256, 257, 273
BRALJINA — 116, 238
BRATUNAC — 229, 244
BRČKO — 230
BRENOVAC — 89
BREZOVAC — 106
BRUVNO — 227, 228
BUGARSKA — 114, 121, 131, 178, 201, 202, 209, 216, 239
BUJANOVAC — 250
BUKOVI — 227, 274
BUKOVICA — 241

CER — 255
CERKLJE — 201
CETINGRAD — 89
CETINJE — 66, 76, 84, 92, 98, 220
CRLJEN — 233
CRNA GORA — 16, 19, 22, 23, 25, 26, 35, 56, 59, 62, 66—68, 76, 78, 83, 84, 86, 92, 93, 98, 117, 120, 127, 134, 136, 139, 162, 169, 170, 177, 184, 186, 188, 189, 191, 197, 201, 205, 206, 209, 212, 216, 218, 220, 224, 227, 229, 230, 243, 251, 252—255, 266, 268, 270, 277, 278
CRNI POTOK — 95
ČABAR — 91, 228
ČAČAK — 19, 65, 74, 84, 105, 136, 143, 145, 166, 173, 174, 195, 204, 219, 221, 233, 244, 246, 247, 251, 253, 254, 256, 257, 274, 279, 282, 283
ČAJETINA — 253
ČEHOSLOVAČKA — 13, 29, 203, 208, 210, 214
ČIKAGO — 201
ĆURKOVAC — 205
DALMACIJA — 5, 6, 19, 20, 23, 25, 26, 32, 35, 53, 61, 62, 67, 68, 75, 76, 78, 83, 117, 102, 122, 127, 201, 202, 204, 223, 225, 241
DANILOVGRAD — 218, 220
DANSKA — 13
DAROSAVA — vid. PARTIZANI
DEBELA KOSA — 227
DEBRE — 238
DESAU — 236

DINARA — 91
DIVOSELO — 227
DOBOJ — 124, 212, 240
DOBOVO — 236
DOBRLJIN — 222, 229
DODEKANEZ — 131
DOLJANE — 227
DONJA JOŠAVKA — 95
DONJA ŠTAJERSKA — 201, 204
DONJI LAPAC — 91, 223, 227
DONJI VAKUF — 201
DRAGOTINJE — 229
DRAVA — 210
DRENOVAC — 227
DREŽNIČKA GRADINA — 104
DREŽNIK — 232
DRINA — 241
DRINJAČA — 229, 244
DRVAR — 75, 91, 95, 222, 229, 235
DUBICA — 95
DUBLJE — 105
DUBOKO (kod UMKE) — 116, 230, 238
DUBRAVA (kod ZAGREBA) — 208
DUBRAVA (U HERCEGOVINI) — 245
DUBROVNIK — 93
DUGO SELO — 264
DUVANIŠTE — 115, 237

ĐAKOVICA — 207
ĐENOVA — 132

ENGLESKA — 3, 12, 21, 30, 42, 51, 60, 62, 80, 86, 163, 176, 178, 218
ERDOGLIJSKI POTOK (kod KRAGUJEVCA) — 256
ESPENHAJM— 236
EVROPA — 3, 14, 17, 29, 30, 43, 60, 117, 161, 163, 175, 176, 186, 188, 202, 203

FAZLAGIĆA KULA — 205
FIRENCA — 132
FRANCUSKA — 13, 21, 202, 203, 207, 220, 236

GACKO — 205, 222
GLAMOČ — 222
GLINA — 75, 89, 91, 201, 205, 227
GOLUBIĆ — 91
GOLUBIJA (jama) — 205
GORENJSKA — 201, 204
GORNJA ŠATORNJA — 106
GORNJI LAPAC — 227
GORNJI MILANOVAC — 172, 198, 244, 257
GORNJI MUŠIĆ — 233
GORSKI KOTAR — 223
GOSPIĆ — 89, 91, 223
GRABOVAC — 116, 238
GRAC — 204, 236
GRAČAC — 91, 223, 228
GRAČANICA — 124, 240
GRČKA — 13, 131, 210, 243
GRUBIŠNO POLJE — 205
GRUŽA — 115, 237
GUDOVAC (kod BJELOVARA) — 201, 205
GVOZDENJAK — 105, 109, 233, 234

HAN PIJESAK — 229, 244
HERCEGOVINA — 23, 25, 26, 50, 62, 67, 68, 72, 74, 75, 78, 85, 86, 90, 93, 111, 117, 120, 136, 137, 139, 162, 177, 183, 184, 191, 201, 205, 207, 209, 221, 222, 226, 228, 235, 241, 242, 244, 245, 255, 266, 270, 272
HOLANDIJA — 13, 203
HRVATSKA — 4, 5, 7, 8, 16, 18—20, 23, 25, 26, 29, 31, 32, 35, 36, 53, 62, 64, 65, 67, 68, 75—78, 81—86, 89—93, 103, 110, 111, 117, 120, 122, 129, 134, 137—139, 162, 183, 184, 191, 193, 194, 201, 202, 205, 209, 212, 214, 219, 223, 224, 225, 227, 228, 235, 236, 243, 262, 270, 272, 273
HRVATSKO PRIMORJE — 201, 202, 204
HVAR — 202

IBAR — 115, 237
ISTRA — 31
ITALIJA — 3, 5, 19, 31, 32, 201, 202, 204, 205, 210, 237, 242, 263, 264, 271
IVANGRAD — 65, 218, 220
IVANJICA — 136, 173, 193, 251, 253, 254, 257, 275
IVERAK — 255

JADAR — 233
JADRANSKO MORE — 5
JAGODINA — vid. SVETOZAREVO
JAJCE — 75, 212, 229
JAPAN — 202
JASENAK — 230
JASENOVO — 230
JAVOR — 253
JEMINSKA STENA (kod POŽEGE) — 247
JERUSALIM — 209
JESENICE — 19
JEŽICA — 201
JUGOSLAVIJA — 3—7, 12, 13, 15, 16, 18, 20—33, 36, 38, 43—47, 51, 52, 56, 59—63, 67, 68, 72, 76—78, 86—88, 93, 102, 103, 114, 117, 119, 120, 123, 135—139, 145, 146, 161—163, 171—189, 193, 201—204, 207—210, 212, 213, 215—219, 225, 226, 230, 231, 236, 237, 249, 261, 262, 265, 268, 270, 271, 273, 276, 282
JUNKOVAC — 233

KAIRO — 209
KALINOVIK — 222
KAMENICA — 257
KAPAVICA — 205
KARADAK — 250
KARAN — 173, 251, 256
KARELIJA — 240
KARLOVAC — 75, 223
KAŠTELA — 204
KAŠTEL STARI — 223
KAVADAR — 215
KAVADARCI — 239
KAZANICA — 219
KERESTINAC — 79, 182, 209, 210, 218, 224, 265, 269
KIKINDA — 96, 98
KIRIN — 91, 227
KISELJAK — 229
KLADANJ — 244
KLENOVIK — 107
KNEŽICE — 229
KNIN — 91, 223, 228
KNINSKA KRAJINA — 205, 223, 241
KOLAŠIN — 218, 220
KOLUBARA — 215
KORČULA — 204
KORDUN — 72, 75, 78, 86, 93, 111, 136, 137, 205, 223, 227, 271, 272
KORENICA — 91
KORITA (kod GACKOG) — 205
KORUŠKA — 178, 201
KOSJERIĆ — 158, 159, 196, 198, 227, 244, 253, 258, 274
KOSMAJ — 104, 232
KOSOVO — 201, 230, 240, 256
KOSTAJNICA — 95

KOTOR — 65
KOTORSKO — 240
KOZARA — 229
KOZJAK — 250
KRAGUJEVAC — 65, 74, 84, 109, 115, 194, 197, 219, 221, 234, 242, 256
KRALJEVO — 115, 171, 173, 174, 194, 196, 197, 237, 242, 253, 254, 256, 274, 282
KRUPA (na Vrbasu) — 95
KRUPANJ — 134, 135, 136, 142, 143, 145, 237, 242, 246, 249, 255, 275, 277
KRUŠEVAC — 197
KUČEVO — 107, 234
KULEN VAKUF — 91, 228, 229, 245
KUMAN — 230
KUMANOVO — 250
KUŠILJEVO — 105, 233

LABIN — 223
LAJKOVAC — 92, 104, 105, 109, 233, 246
LAJPCIG — 236, 240
LAPOVO — 105, 109, 219, 221, 233, 234, 242
LATKOVIĆ — 105, 233
LAZAREVAC — 84, 100, 105, 226, 233
LENJINGRAD — 179
LEPOGLAVA — 201, 209
LESKOVAC — 92, 159, 164, 250
LETONIJA — 218
LIKA — 72, 75, 78, 86, 93, 111, 136, 137, 205, 216, 223, 227, 228, 235, 271
LIM — 65
LIPA — 228
LITIJA — 201
LITVANIJA — 218
LIVNO — 212
LONČANIK — 116, 238
LONDON — 198, 231
LOVINAC — 91
LOZNICA — 136, 193, 275, 277
LUČEVNIK — 245
LUČNO — 201
LUPLJANICA — 124
LUŠČANI — 227
LJEŠLJANI — 95, 124, 229
LJIG — 105, 141, 244, 246, 257
LJUBIJA — 75
LJUBLJANA — 206, 210, 211, 223
LJUBOVIJA — 136, 174
LJUBURIĆ POLJE — 422, 244, 247

MAČKAT — 253
MAČVA — 83, 97, 98, 106, 108, 115, 136, 193, 233, 252, 255, 256, 277
MADRID — 203
MAĐARSKA — 31, 201, 202, 210, 211, 217, 263
MAGLAJ — 124, 240
MAJEVICA — 96
MAKARSKA — 208
MAKEDONIJA — 16, 23, 26, 34, 53, 58, 67, 68, 85, 90, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 164, 165, 201, 209, 215, 216, 217, 237—239, 243, 250, 256, 265, 267, 268, 272, 273, 279
MALA IVANČA — 74
MALA KRSNA — 242
MALA MITROVICA — 115, 124
MALOVAN — 227
MALJEN — 256
MARIBOR — 19, 31
MARKOVAC — 106, 233
MEDAK — 227
MEĐUMURJE — 31, 85, 201
MELENCI — 132, 230
METOHIJA — 201
MEŽIČKA DOLINA — 204

MILANO — 132
MILIĆI — 230
MIONICA — 105, 198, 233, 246, 257
MLINIŠTE — 229
MOKRIN — 98
MORAVA — 237
MOSKVA — 80, 87, 110, 179, 198, 202, 203, 210, 218, 225, 227, 236, 244, 263, 264, 271, 273
MOSTAR — 75, 206, 222
MRKONJIĆ GRAD — 201, 222
MUKOS — 250

NATALINCI — 106
NEVESINJE — 75, 222
NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA — 16, 32, 33, 201, 204, 205, 206, 209, 213, 221, 222, 223, 226—228, 230, 235, 262
NIKŠIĆ — 220
NIRNBERG — 203
NIŠ — 56, 65, 74, 84, 164, 219, 242, 248
NORVEŠKA — 13, 102, 202
NOVA KASABA — 230
NOVI BEČEJ — 96
NOVIGRADSKO MORE — 202, 204
NOVI PAZAR — 201
NOVI SAD — 159
NOVO MESTO — 210
NOVO SELO — 242
NJEMAČKA — 3, 5, 19, 31, 39, 44, 48, 50, 92, 201—204, 208, 209, 211—216, 218, 227, 230, 236—240, 244, 263, 265, 267

OBRADOVE STOLICE — 92, 228
OBRENOVAC — 56, 74, 100, 134, 136, 215, 221, 242, 243, 255
OGLAĐENOVAC — 246
OHRIDSKO JEZERO — 201
OKRUGLO — 245
OMARSKA — 93, 95, 229
OPLENAC — 233
ORAŠAC — 116, 238
ORLOVA ČUKA — 201
OSIJEK — 212
OSOVO — 245
OŠTRELJ — 95, 222, 229
OTRIĆ — 223, 227
OTROVICE — 228

PADOVA — 132
PAG — 202
PANČEVO — 206
PARAĆIN — 92, 228
PARCANI — 226
PARTIZANI — 106, 233
PECKA — 227
PERJASICA — 205
PERNA — 227
PETRINJA — 201
PETROVA GORA — 75, 91, 223, 227
PETROVGRAD — vid. ZRENJANIN
PISAREVINA — 229
PISKAVICA — 93, 96, 229
PLANA — vid. VELIKA PLANA
PLAVNO — 91
PLOČA — 81, 227
PLOČNIK (kod NIŠA) — 103, 232
PLJEVLJA — 220
POCERINA — 233
PODGORAC — 133, 242
PODGORICA — vid. TITOGRAD
PODGRMEČ — 229
PODRINJE — 231
POLJSKA — 13
POMORAVLJE — 84
POSAVINA — 136, 233, 255

POŽAREVAC — 106, 107, 159
POŽEGA (UŽIČKA) — 145, 171—174, 194, 196, 232, 243, 244, 247, 250, 253, 256, 257, 274, 276, 278, 279, 282
PREKOMURJE — 201
PRESPANSKO JEZERO — 201
PRIBOJ — 201
PRIBUDIĆ — 223
PRIČEVIĆ — 244
PRIJEDOR — 95, 229
PRILEP — 215, 239
PRIMIŠLJE — 227
PRIMORSKA — 178
PRNJAVOR (u MAČVI) — 115, 237
PROKUPLJE — 106, 234
PUSTO POLJE (kod GACKOG) — 222

RAČA (KRAGUJEVAČKA) — 105, 233, 242
RAČA (kod BAJINE BAŠTE) 233
RAJKOVIĆ — 276
RAKINAC — 105, 233
RAKOVICA (kod SARAJEVA) — 229
RAKOVICA (kod SKRADINA) — 241
RALJA — 74, 221
RASTIŠTE — 233
RAŠKA — 244
RAVNA GORA — 172, 173, 194, 231, 253, 256, 257, 278, 282
RAVNO RAŠĆE — 89
RAŽANA — 222
REKOVAC — 242
RIBARI — 277
RIBNIK — 229
RIJEKA — 229
RIJEKA CRNOJEVIĆA — 219
RIM — 28, 132, 202, 210
ROBAJE — 275, 276
ROGATICA — 244, 250, 258
ROMANIJA — 222, 245
RTANJ — 228
RUDICE — 229
RUDNIK — 233
RUDOVCI — 233
RUMUNIJA — 202, 263
RUSIJA — 6, 175, 203
RUŽINE — 89

SAMOBOR — 201
SANDŽAK — 65, 67, 68, 145, 183, 186, 197, 230, 247, 250, 253, 255, 257
SANSKI MOST — 93, 96, 201, 221, 229
SARAJEVO — 75, 96, 111, 137, 145, 195, 197, 201, 202, 206, 222, 229, 240, 244, 245
SAVA — 131, 246
SSSR — 3—7, 12—14, 17, 18, 20, 21, 23, 26—30, 39, 40, 42—46, 48, 51—56, 59—63, 76, 80, 82, 86, 103, 117, 119, 120, 125, 132, 163, 175—181, 189, 202, 203, 206, 208, 211—218, 227, 238—240, 263, 265, 267, 271
SENJSKI RUDNIK — 84, 92, 226
SEVOJNO — 280
SISEVAC (rudnik) — 226
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE — vid. AMERIKA
SJENIČAK — 227
SKELA — 84, 89, 226
SKOPLJE — 164, 215, 216, 217, 237—239, 272, 273
SKRADIN — 127, 241, 271
SLAVONSKI BROD — 75, 240
SLEPČEVIĆ — 115, 237
SLOVAC — 247, 257
SLOVAČKA — 202
SLOVENIJA — 6, 16, 19, 22, 23, 26, 31, 36, 42, 53, 62, 67, 68, 76, 78, 80, 81, 83, 85, 86, 90, 112, 117, 120, 134, 138, 139, 162, 184, 196, 197, 201, 204, 209, 211, 212, 214, 225, 236, 241, 243, 255, 269
SLUNJ — 227
SMEDEREVO — 56, 74, 215, 221
SOFIJA — 114, 117, 118, 119, 164, 216, 217, 239, 273
SOKOLAC — 96, 124, 145, 229, 240, 244, 247, 276
SOLIN — 223
SOLOTUŠA — 233
SOLUN — 164, 242
SOVJETSKI SAVEZ — vid. SSSR
SPLIT — 5, 26, 75, 202, 204, 206, 223, 228, 229, 241
SRB — 223, 227
SRBIJA — 16, 19—23, 26, 28, 31—36, 48, 50, 56, 59, 62, 65, 67, 68, 71, 72, 74, 78, 81, 83, 84—86, 90—93, 97, 98, 100—103, 108, 110, 113, 115—117, 120, 127, 131, 134, 136, 139, 157—159, 162, 164, 173, 177, 183, 184, 187, 188, 191, 193, 194, 195, 197, 204, 206—208, 211, 123, 214, 216, 218—212, 224, 226, 228, 230—232, 234, 236, 237, 239, 241—244, 246—250, 252—257, 263, 265, 268, 270, 272, 274, 277
SREBRNICA — 229, 244, 245
SREM — 143, 224, 243, 255
SREMSKA MITROVICA — 212, 246, 250
STALAĆ — 238, 274
STARO SELO — 105, 233
STOLAC — 222
STOLICE — 82, 193, 226, 235, 237, 241, 242, 243, 244—247, 275, 276
STRUGANIK — 243, 245, 255, 256, 275
STUBLINE — 238
SUEC — 241
SUMRAKOVAC — 133
SUŠAK — 5, 202, 204
SUŠIČKI POTOK — 256
SUTLA — 236
SUVO SELO — 238
SUVOBOR — 256
SVETOZAREVO — 73, 74, 221
SVILAJNAC — 105, 233, 242
SVODNO — 229
SVRLJIG — 98, 230

ŠABAC — 83, 84, 98, 100, 106, 108, 131, 134, 136, 141, 193, 226, 230, 234, 238, 242, 243, 246,
ŠAMARICA — 223
ŠARABANOVAC — 228
ŠAR-PLANINA — 201
ŠATAROVIĆ — 245
ŠAVNIK — 218
ŠIBENIK — 241
ŠPANIJA — 165, 209, 212, 226, 236
ŠUMADIJA — 244
ŠVAJCARSKA — 210

TABORIŠTE — 89
TACEN — 223
TAMNAVA — 278
TESLIĆ — 240
TEŠANJEK — 240
TETOVO — 201, 215
TITOGRAD — 76, 220
TITOVO UŽICE — 89, 92, 93, 104, 109, 134, 136, 141—143, 145, 147, 150, 153, 156, 160, 165, 169, 172, 173, 181, 185, 190, 193—196, 198, 222, 232, 234, 243, 246, 247, 249—258, 276—280, 282
TOLISAVAC — 249, 275, 276

TOPOLA — 233
TOPUSKO — 91, 227
TORINO — 132
TRBOVLJE — 19
TREBINJE — 222
TREŠNJICA (kod UŽICA) — 173, 279
TRNAVA — 106
TRSTENICA — 238
TRUBAREVO — 238
TRUSINA (kod NEVESINJA) — 222
TURSKA — 241
TUZLA — 230

UB — 144
UDBINA — 91
UKRAJINA — 135, 218, 277
UMKA — 93, 97, 100, 136, 230, 238
USTIPRAČA — 201
UŠĆE — 242
UŽICE — vid. TITOVO UŽICE

VAĆANI — 241
VALJEVO — 84, 92, 100, 134, 136, 141, 144, 145, 171, 193, 196, 198, 222, 227, 233, 243, 246, 247, 251, 253—256, 275
VALJEVSKA KAMENICA — 244
VELES — 239
VELIJE — 229
VELIKA BRITANIJA — vid. ENGLESKA
VELIKA KIKINDA — vid. KIKINDA
VELIKA KLADUŠA — 91, 227
VELIKA PLANA — 105
VELIKI BEČKEREK — vid. ZRENJANIN
VELJUN — 205
VINKOVCI — 226
VIRPAZAR — 218
VIŠEGRAD — 137, 208, 244, 253
VIŠI — 202
VLAHOVIĆ — 89, 227
VLASENICA — 96, 145, 229, 238, 244
VOJNIĆ — 89
VOJVODINA — 16, 20, 23, 26, 34, 62, 67, 68, 76, 83, 85, 86, 90, 98, 117, 223, 120, 131, 224, 236, 248, 249, 271
VRANJE — 250
VREBAC — 227
VRGINMOST — 89, 91, 227
VRH — 201
VRTOČE — 228

ZABRDICA — 247
ZABREŽJE — 246
ZADAR — 202
ZAGRADAC — 205
ZAGREB — 5, 7, 11, 17, 20, 24, 26, 56, 64, 65, 75, 80, 110, 112, c127, 128, 162, 201, 202, 206—208, 210, 212—218, 223—225, 226, 228, 234—237, 239, 241, 244, 249, 257, 258, 261, 263—273, 274, 276, 279, 283
ZAJEČAR — 92, 159, 228
ZAOVINE — 233
ZAVIDOVIĆI — 180, 124
ZEMUN — 84, 92, 212, 262
ZIDANI MOST — 76
ZLAKUSE — 232, 234
ZLATAR — 241
ZLOT — 242
ZRENJANIN — 98, 141, 230
ZRMANJA — 227
ZVORNIK — 137, 145, 229, 244, 245,

ŽABARI — 242
ŽABLJAK — 218

SKRAĆENICE

A-CK SKJ	—	Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
AFŽ	—	Antifašistički front žena
ASNOM	—	Antifašističko sobranje narodnog oslobođenja Makedonije
ASNOS	—	Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ	—	Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH	—	Bosna i Hercegovina
BKP	—	Bugarska komunistička partija
BRP(k)	—	Bugarska radnička partija (komunista)
CK	—	Centralni komitet
CO	—	Centralni odbor
DFJ	—	Demokratska Federativna Jugoslavija
DNB	—	Deutsches Nachrichten Büro (Njemačka telegrafska agencija)
DSNO	—	Državni sekretarijat narodne odbrane
FNRJ	—	Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GESTAPO	—	Geheime Staatspolizei (Tajna državna policija Trećeg Rajha)
GŠ	—	Glavni štab
HRS	—	Hrvatski radnički savez
HSS	—	Hrvatska seljačka stranka
IK	—	Izvršni komitet
JMO	—	Jugoslovenska muslimanska organizacija
JNA	—	Jugoslovenska narodna armija
JNOF	—	Jedinstveni narodnooslobodilački front
JNS	—	Jugoslovenska nacionalna stranka
JRZ	—	Jugoslovenska radikalna zajednica
JUGORAS	—	Jugoslovenski radnički savez
KI	—	Komunistička internacionala
KOI	—	Komunistička omladinska internacionala
KP	—	Komunistička partija
KPH	—	Komunistička partija Hrvatske
KPI	—	Komunistička partija Italije
KPJ	—	Komunistička partija Jugoslavije
KPS	—	Komunistička partija Slovenije
KPSS	—	Komunistička partija Sovjetskog Saveza
KUNMZ	—	Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MK	—	Mjesni komitet
NDH	—	Nezavisna Država Hrvatska
NKOJ	—	Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NO	—	Narodnooslobodilački
NOB	—	Narodnooslobodilačka borba
NOF	—	Narodnooslobodilački front
NOO	—	Narodnooslobodilački odbor
NOP	—	Narodnooslobodilački pokret
NOPO	—	Narodnooslobodilački partizanski odredi
NOPOJ	—	Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
NOR	—	Narodnooslobodilački rat

NOV — Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ — Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NR — Narodna republika
NRM — Narodna republika Makedonija
OK — Okružni komitet
OVRA — Organo di vigilanza dei reati antifascisti — Organ budnosti za suzbijanje antifašizma (Tajna politička policija fašističke Italije)
OZNA — Odeljenje za zaštitu naroda
PB — Politbiro
PK — Pokrajinski komitet
PO — Partizanski odred
POF — Patriotski omladinski front
POJ — Partizanski odredi Jugoslavije
RK — Rejonski komitet
RKP(b) — Ruska komunistička partija (boljševika)
RKUD — Radničko kulturno umetničko društvo
SAD — Sjedinjene Američke Države
SANU — Srpska akademija nauka i umetnosti
SBOTIČ — Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika
SD — Sicherheitsdienst (Služba bezbjednosti)
SDP — Socijaldemokratska partija
SFRJ — Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIV — Savezno izvršno veće
SK — Savez komunista
SKH — Savez komunista Hrvatske
SHS — Srba, Hrvata i Slovenaca
SKJ — Savez komunista Jugoslavije
SKM — Savez komunista Makedonije
SKOJ — Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKP(b) — Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SLS — Slovenska ljudska stranka
SR — Socijalistička republika
SRH — Socijalistička republika Hrvatska
SSJ — Savez sindikata Jugoslavije
SSRNH — Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske
SSRNJ — Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SSSR — Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUBNOR — Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
SUP — Sekretarijat unutrašnjih poslova
URS — Ujedinjeni radnička sindikati
URSS — Ujedinjeni radnički sindikalni savez
USAOJ — Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VMRO(ob) — Vnatrešna makedonska revolucionarna organizacija (obedinjena)
VŠ — Vrhovni štab
ZAVNOH — Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

ILUSTRACIJE

Kuća u Hercegovačkoj ulici 61 u Zagrebu u kojoj je održan sastanak CK KPJ i CK KPH 8. aprila 1941.

Prisoj 10 na Bukovcu u Zagrebu gdje je održan sastanak CK KPJ 10. aprila 1941.

Faksimil naslovne strane »Proletera« s Titovim člankom *Savjetovanje Komunističke partije Jugoslavije*

Kuća u Zvečanskoj ulici br. 44 u kojoj je Tito ilegalno stanovao poslije prelaska iz Zagreba u Beograd u maju 1941.

Zgrada na Banjičkom vencu br. 12 u Beogradu u kojoj je od 1941. do 1943. radila ilegalna štamparija CK KPJ

Faksimil prve i poslednje strane Titovog izvještaja Kominterni od maja 1941.

Faksimil proglasa CK KPJ od 22. juna 1941. povodom napada Njemačke na SSSR, koji je napisao Tito

Faksimil proglasa CK KPJ od 12. jula 1941, koji je napisao Tito

Vila Vladislava Ribnikara na Dedinju (Botićeva 5) u kojoj je održan sastanak Politbiroa CK KPJ 4. jula 1941. i donesena odluka o početku ustanka

Vila porodice Nenadović u Beogradu (na Dedinju) u kojoj je Tito stanovao od juna do 16 septembra 1941. i rukovodio ustankom

Faksimil naslovne strane broja »Biltena Glavnog štaba NOPOJ«, s uputstvom *Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda*, kojeg je napisao Tito

Faksimil rukopisa Titovih bilježaka za »Bilten Glavnog štaba NOPOJ«

Kuća u Stolicama u kojoj je 26. i 27. septembra 1941. održano savjetovanje u Glavnom štabu NOPOJ

Stolice s obilježenom kućom u kojoj je održano savjetovanje

Oslobođena i poluoslobođena teritorija Jugoslavije 1941.

Faksimil naslovne strane »Borbe« od 19. oktobra 1941. s Titovim uvodnikom

Zgrada u Užicu u kojoj je bilo sjedište Vrhovnog štaba u oktobru i novembru 1941.

Faksimil Saopštenja Vrhovnog štaba NOPOJ od 4. novembra 1941. o izdaji četnika Draže Mihailovića

Titov ratni put 1941 (16. IX — 29. XI)

SADRŽAJ

PREDGOVOR VII

Josip Broz Tito — SABRANA DJELA

Kraj aprila — 28. novembar 1941.

Radni narode Jugoslavije, kraj aprila 1941. 3

Učvrstimo i ojačajmo naše partijske organizacije, prva polovina maja 1941 8

Vojnici njemačke i talijanske vojske, sredina maja 1941. 12

Zašto smo još u sastavu Komunističke partije Jugoslavije (»Srp i čekić«, jun 1941, br. 3—4—5) 16

O položaju i događajima u Jugoslaviji, kraj maja ili početak juna 1941. 18

Savjetovanje Komunističke partije Jugoslavije (»Proleter«, mart-april-maj 1941, br. 3 — 4 — 5) 26

Za Glumčeva [Josipa Kopiniča], prva polovina juna 1941. 41

Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], prva polovina juna 1941. 42

Radnici, seljaci i građani Jugoslavije, 22. jun 1941. 43

Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], kraj juna 1941. 48

Dragi prijatelju, Josipu Kopiniču, 6. jul 1941. 49

Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], prva polovina jula 1941. 50

Narodi Jugoslavije: Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i drugi (»Proleter«, mart — april — maj 1941, br. 3 — 4 — 5) 51

Hrvatskom Ćaći [Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske], 17. jul 1941. 55

Pokrajinskom komitetu za Makedoniju, 24. jul 1941. 58

Narodima Jugoslavije, 25. jul 1941. 60

Za CK KPH [Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske], 10. avgust 1941. 64

Zadatak Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda (»Bilten Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije«, 10. avgust 1941, br. 1) 67

Veze i izvještaji (»Bilten GŠ NOPOJ«, 10. avgust 1941, br. 1) 70

Provokacije (»Bilten GŠ NOPOJ«, 10. avgust 1941, br. 1) 71

Narodni ustanci (»Bilten GŠ NOPOJ«, 10. avgust 1941, br. 1) 72

Pohvale (»Bilten GŠ NOPOJ«, 10. avgust 1941, br. 1) 73

Borbe i akcije (»Bilten GŠ NOPOJ«, 10. avgust 1941, br. 1) 74

Novi trik njemačkih fašističkih okupatora i srpskih izdajnika (»Bilten GŠ NOPOJ«, 10. avgust 1941, br. 1) 78

Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], 17. avgust 1941. 79

Za Brku [Rada Končara] i Vladu [Vlada Popovića] 17. avgust 1941. 80
Za Brku [Rada Končara] i Vladu [Vlada Popovića]. Za štab partizanskih odreda u Hrvatskoj, sredina avgusta 1941. 81
Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], 17. avgust 1941 84
Zašto se narodni partizani bore (»Bilten GŠ NOPOJ«, 19. avgust 1941, br. 2) 85
[O Sveslavenskom kongresu i sporazumu Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike] (»Bilten GŠ NOPOJ«, 19. avgust 1941, br. 2) 87
Svim štabovima i komandirima Narodnooslobodilačkih odreda Jugoslavije (»Bilten GŠ NOPOJ«, 19. avgust 1941, br. 2) 88
Teror bjesni po čitavoj zemlji (»Bilten GŠ NOPOJ«, 19. avgust 1941, br. 2) 89
Borbe i akcije (»Bilten GŠ NOPOJ«, 19. avgust 1941, br. 2) 91
Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], 23. avgust 1941. 93
Borbe i akcije (»Bilten GŠ NOPOJ«, 26. avgust 1941, br. 3) 95
Svim štabovima i komandirima partizanskih odreda (»Bilten GŠ NOPOJ«, 26. avgust 1941, br. 3) 99
Obavještenje (»Bilten GŠ NOPOJ«, 26. avgust 1941, br. 3) 100
Još jedna izdajnička marionetska vlada (»Bilten GŠ NOPOJ«, 3. septembar 1941, br. 4) 102
Borbe i akcije (»Bilten GŠ NOPOJ«, 3. septembar 1941, br. 4) 104
Teror okupatora (»Bilten GŠ NOPOJ«, 3. septembar 1941, br. 4) 108
Za Brku [Rada Končara] i Vladu [Vlada Popovića], 4. septembar 1941 110
Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], 4. septembar 1941. 114
Članovima Komunističke partije u Makedoniji, 6. septembar 1941. 117
Za CK Komunističke partije Bugarske, 6. septembar 1941. 119
Teror fašističkih bandita (»Bilten GŠ NOPOJ«, 8. septembar 1941, br. 5) 122
Pohvale (»Bilten GŠ NOPOJ«, 8. septembar 1941, br. 5) 124
Borba partizana protiv njemačkih osvajača na istočnom frontu (»Bilten GŠ NOPOJ«, 8. septembar 1941, br 5) 125
Za Tempa [Svetozara Vukmanovića], 9. septembar 1941. 127
[Sekretaru CK KPH Radu Končaru Brki], 12. septembar 1941. 129
Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], 13. septembar 1941. 131
Osuđeni na smrt i strijeljani kao izdajnici (»Bilten GŠ NOPOJ«, 18. septembar 1941, br. 6) 133
Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internaciiinale], 28. septembar 1941 134
Savjetovanje predstavnika štabova i komandanata Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije (»Bilten Vrhovnog štaba NOPOJ«, 1. oktobar 1941, br. 7 i 8) 136
Naredbe (»Bilten VŠ NOPOJ«, 1. oktobra 1941, br. 7 i 8) 139
Pohvale (»Bilten VŠ NOPOJ«, 1. oktobar 1941, br. 7 i 8) 141
Drugu Milutinu [Ivanu Milutinoviću] i Crnome [Sretenu Žujoviću], 9. oktobar 1941. 142
Drugu Milutinu [Ivanu Milutinoviću] i Crnome [Sretenu Žujoviću], 9. oktobar 1941. 143
Pohvale (»Bilten GŠ NOPNJ«, 10. oktobar 1941, br. 9) 144
Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], prva polovina oktobra 1941. 145

Svim štabovima Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije, 20. oktobar 1941. **146**
Svim komandantima grupa i odreda, komandirima četa i političkim komesarima Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije, 8. novembar 1941. 147
Plan nastave za one koji nisu služili vojsku, sredina oktobra 1941. 148
Uputstvo kako se osvaja i oslobađa naseljeno mjesto, sredina oktobra 1941. 151
Uputstvo kako se drži — brani oslobođeni teritorij, sredina oktobra 1941. 154
Pelagija [Cana Babović] — Mihajlo [Blagoje Nešković], 19. oktobar 1941. **157**
Zašto izlazi »Borba« (»Borba«, 19. oktobar 1941, br. 1) 161
Pokrajinskom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Makedoniju, druga polovina oktobra 1941. 164
Komandantu vojno-četničkih odreda pukovniku g. Draži Mihailoviću (»Borba«, 11. novembar 1941, br. 11) **166**
Pokrajinskom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Crnu Goru, 22. oktobar 1941. 169
Saopštenje Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda (»Borba«, 7. novembar 1941, br. 8 i 9) 171
Narodima Jugoslavije! Radnici, seljaci i građani! 7. novembar 1941. 175
Komunistička partija Jugoslavije u današnjoj narodnooslobodilačkoj borbi (»Borba«, 7. novembar 1941, br. 8 i 9) 182
Svim štabovima, političkim komesarima i borcima Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije, 8. novembar 1941 185
Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, 10. novembar 1941. 186
Svim okružnim i mjesnim komitetima KPJ na oslobođenoj teritoriji Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske itd.,10 novembar 1941. 191
Glavnom štabu Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Hrvatsku, 16. novembar 1941 193
Izvršnom odboru Osvobodilne fronte slovenačkog naroda, 17. novembar 1941. 195
Za Djedu [Izvršni komitet Komunističke internacionale], 25. novembar 1941. 198
NAPOMENE 199
HRONOLOGIJA 259
REGISTAR IMENA 287
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 318
SKRAĆENICE 323
ILUSTRACIJE 324

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 7

Saradnici na registrima
Žarko Protić
Aleksandar Spasojević,

Jezički redaktor
Veljka Marković

Likovno rješenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Sovra Baračković

Meter
Šimun Zvonić

Štampa
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar vojvode Mišića br. 17

Tiraž 20 000

Izišlo iz štampe septembra 1982.